قدیمیوم تورِدی

کورهٔ شپهان سیلاری

2 - قسم

مەسئول تەھرىرى: ئەخەت ھاشىم

كۆرەشچان يىللار (2)
(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1980 - يىل 12 - ئاي 1 - نەشرى
1981 - يىل 2 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M10098.453
باھاسى: 1.05 يۈەن

مۇندەرىجە

بىرىنچى باپ

1. يۇچۇن ئادەم..... 3
2. شىر مەمەت..... 11
3. تەشۋىشلىك كېچە..... 26

ئىككىنچى باپ

1. تەنتەنە..... 36
2. ئەيلىگۈلنىڭ تومۇر قەپەزدىن چىقىشى..... 51
3. جەڭگىۋار ۋەزىپە..... 63

ئۈچىنچى باپ

1. يولدا..... 79
2. "سالام، قەھرىنداش.....!"..... 91
3. ھارۋا ئۈستىدىكى سوھبەت..... 110
4. بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى..... 119

تۆتىنچى باپ

1. ئۇ، رەت قىلدى..... 134
2. "ئۇ تېخى تىرىكمىكەنا!....." 147
3. ئەزىمەت رەئىس بولدى..... 163

بەشىنچى باپ

1. ئايدىڭ كېچە..... 186
2. قارلىق كېچىدىكى سىرلىق ئادەم..... 195
3. ئەۋەڭ سوپىنى كىم ئولتۇردى؟..... 209
4. ئابلىكىمنىڭ ھوكمى..... 220
5. ئەرلىك ــ جاسارەت..... 230

ئالتىنچى باپ

1. باھار تۇيغۇلىرى 253
2. جاپپاروپنىڭ ھىكايىسى 272
3. مەدرىس تالىپلىرى 289

يەتتىنچى باپ

1. كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمە 299
2. دىخانلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسى 317
3. زىل - زىلە 330
4. "ئىشەنمە، دۇشمەن بار" 341
5. بورە قوتاندا 362

سەككىزىنچى باپ

1. دەريا بويىدا 382
2. كىچىك ئالاقىچى 495
3. "ھازىرچە سىر بولسۇن" 405

توققۇزىنچى باپ

1. "چېقىر كوز ئۇلپەت" 419
2. ئۇممەت يېپى ئۇزۇلگەندە 437
3. خىرىس قىلىشىپ قالدى 448

ئونىنچى باپ

1. مەسۇدىخان 473
2. "ئۇيقۇسىنى ئاچ، شىرمەممەت" 483
3. زەرەپشاننىڭ غەزىۋى 504
4. خەلقنىڭ سوراق سەھنىسى 515

ئون بىرىنچى باپ

1. جۇۋاز كالىسىنىڭ 3 - ئەۋلادى 536
2. ئانا ئارزۇسى 556
3. يېپ - يېڭى، گۈزەل دۇنيا ئۇچۇن 568

ئەككىنچى قىسىم

زەرەپشان ئۇستىدە نۇر

بىرىنچى باپ

1 . يۇچۇن ئادەم

كۇن چىقتى.....

شىددەتلىك، ئۇزاق ياققان توكمە يامغۇردىن كېيىن، كو-
ئېنلۇن ئۇستىنى قاپلاپ تۇرغان قارا - كۇل رەڭ بۇلۇت پادىلىرى
ئاستا - ئاستا تارىلىپ، بىپايان كوئېنلۇن ئاسمىنى زۇمرەتتەك
يالتىراپ چىراي ئاچتى؛ ئاسمانغا تاقاشقان كوئېنلۇننىڭ ئاپپاق
قارلىق چوققىلىرى قۇياش نۇرىدا گويا گىگانت ئالماس ھەي-
كەلدەك، بىردىن قەددىنى رۇسلاپ چاقناشقا باشلىدى. كوئېنلۇن
قارىغايلىرى مەزمۇت چوققىلاردا، تىزما تاغ - قىيا تاشلار باغرىدا
ياشناپ - جىلۋىلىنىپ كوزگە چۇشەتتى.

كوئېنلۇن ئىتىگىدە مۇقەددەس ئانا دەريا زەرەپشان ئۇز-
لۇكسىز دولقۇنلىنىپ، شوخ ئورکەشىلەيتتى ۋە ئۇنىڭ قاتمۇ - قات
ئورکەش خەنجەرلىرى كېسىشىپ تۇرغان كەڭ يۇزىدىن، سېخىلىق بىلەن
توكۇلۇۋاتقان ھاياتبەخش قۇياش نۇرلىرى پارقىراپ ئەكس ئېتەتتى.

دەريانىڭ ئىككى قاسىغىدا كۇز مەنزىرىسى بىلەن تولغان
زەرەپشان يېزىلىرى چەكسىز كەڭلىكتە پېيىلىپ ياتىدۇ، توكمە
يامغۇردىن كېيىن يۇيۇنۇپ، تارانغان بۇ قەدىمىي كەنت - مەھەل-
لىلەر، باغ - ھويلا، ياڭاقزارلىقلار نۇرلۇق قۇياش تەپتىدە قىز-
غۇچ ئالتۇندەك تاۋلىناتتى.....

بىراق، بۇ ھال كۈندۈزى — گۈگۈم چۈشۈپ كوز باغلاندىغىچە شۇنداق ئىدى.

بەزى كىچىلىرى قارلىق چوققىلار ئۈستىدە يەنە پارچە-پارچە قارا بۇلۇتلار توپلىنىپ قالىدۇ، چوڭقۇر جىلغا ۋە ئېزىتقۇ غارلىرىدىن قۇتۇرغان شۇنىرغان ھۇشقىتىپ چىقىپ، ئۇۋۇسى بۇزۇلغان ئۇششۇك ھەرىسىدەك پىتراپ، ھەر تەرەپكە ئوزىنى ئۇرىدۇ. يېزا ئۈستىدىن بولسا، كۈل رەڭ پارچە بۇلۇتلار گويا ئوز توپىنى يوقاتقان يىگانە بورە كۈچۈگىدەك قاڭقىپ، تىنەپ-تەمتىرەپ ئوتۇشىدۇ.....

1949- يىل 10-ئاينىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى كىچىسى، تۇن تەڭ بولغان چاغ ئىدى. چاپچىپ-ئوخچۇپ تۇرغان ئىگىز قارا ئاتقا مىنگەن بىر كىشى قەشقەر تەرەپتىن كېلىدىغان كونا كار-ۋان يولىدىن چەتنەپ چىقىپ، بىر بۇرۇلۇش ئېغىزىغا كەلگەندە، ئەترايقا سەكىرىپ-ئالدىراپ كوز يۇگەرتتى-دە، ئېتىنىڭ بېشىنى توپ-توغرا ياڭاقلىق يېزىسى تەرەپكە بۇرىدى.

ئاتلىق ئادەمنىڭ ئۈستىدە نىمكەش مەللە چەكمەن چاپان، بېشىدا تۇلكە تېرىسىدە ئىشلەنگەن سالۇا تۇماق، پۇتىدا ئوگگەن خۇرۇم ئوتۇك بار ئىدى. ئۇ، ياڭاقلىق يېزىسى تەرەپكە بۇرۇلاندىن كېيىن، نىمە ئۈچۈندۇر ئاستىراق ماڭماقچى بولۇپ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى قاتتىق تارتىپ كېلەتتى ۋە ئەترايقا سەگەكلىك بىلەن كوز يۇگۈرتەتتى.

ئۇزۇن يولنى بېسىپ كەلگەن ئات كىچىككىنە تاشلىق ساينى كېسىپ ئوتۇۋېتىپ، بىردىن كالتا قۇلاقلىرىنى شىڭ-تايتتى-دە، كوزلىرىنى قارا ئەينەكتەك پارقىرىتىپ، ھەدەپ خار-تىلداپ تىزگىن سىرىپ، بىر ئىزدا تىپىرلاپ قالدى، ئالدى

پۇتلىرىنى ئىگىز كوتىرىپ، چىقىراپ كەشنەپ كەتتى، تاقىلانغان تۇۋاقلىرى ئاستىدا شېغىل تاشلار شاراقلاپ كەتتى ۋە ئۇنىڭدىن قىپ - قىزىل ئوت ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى.

ئاتنىڭ بۇ قىلىغى ئاتلىق كىشىگە ياقمىدى، ھەتتا، ئەمدىندۇر چوچۇگەندەك بولدى - دە، ئاتنىڭ تىزگىنىنى ئىككى قولالاپ قاتتىق تارتىپ، ئىگىز پاشنىلىق ئوتۇگى بىلەن ئۇزەكگىگە قاتتىق تېپىپ، ئىگەردىن ئىتتىك كوتىرىلدى، سالۋا تۇمغىنىڭ ئالدىنى سەل كوتىرىپ بىر خىل ئەنسىزلىك ئىچىدە ئەتراپقا سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى.....

تاشلىق ساينىڭ ئۇدۇلىدىن شالاڭ يېزا ئويلىرىنىڭ قارىسى، ئاندا - ساندا يېنىپ - ئوچۇۋاتقان ئوت ئۇچقۇنلىرى كورۇندى. ئەدىندۇر مەھەللە ئىتلىرىنىڭ ھالسىز قاۋاشلىرى ئاڭلاندى. قويۇق، قارامتۇل مەھەللە دەرەخلىرىنىڭ ئارىسىدىن بولسا، غۇۋا ئاي يورۇغىدا "خۇدالىق مەدرىس"نىڭ ئىگىز كوك گومبەزلىرى، پەشتاقلىق مۇنارلىرى سىرلىق بىر تەرەپزده غىل - پال كورۇنۇپ قالدى.....

ئات بوردىن، تاغ تەرەپتە پىلدىرلاپ يېنىپ تۇرغان ئىككى تال قىزىل چوغدىن چوچۇگەن بولسا كېرەك، دەرۋەقە، ئۇ يەردىن بورىنىڭ ئاندا - ساندا ھوۋلىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

لېكىن، ئاتلىق كىشى بورىگە قىزىقمىدى. ئەكسىچە، ئوز مەنزىلىگە خاتاسىز يېقىنلىشىپ كەلگەنلىگىگە ئىشىنىپ، ئىغىر پۇشۇلداپ، ئالدىراپ ئاتتىن چۈشتى. چاپىنىنىڭ پېشىگە بېشىنى تىقىپ، قاتتىق شوراپ تاماكا چەكتى، تاماكا قالدۇغىنى ئوتۇ - گىنىڭ پاشنىسىغا ئېزىپ ئوچۇرگەندىن كېيىن، ئەتراپقا قۇلاق سېلىپ، بىر مىنۇتچە خىيال سۈرۈپ جىمجىت تۇردى - دە،

ئالدىراپ ئىگەرنىڭ كەينىگە غانجۇغىلانغان گىلەم خۇرجۇننى يېشىپ، كىيىم ئالماشتۇرۇشقا كىرىشتى. ئوتۇك، سالۇا تۇماقنى مەللە چاپانغا ئوراپ، يامغۇر يالىغان ئازگالغا پىقىرىتىپ تاشلىدى ۋە گىلەم خۇرجۇندىن ئىسكىلاچ مەسە، بورە جۇۋا ھەم جىيىگىنى قاما تۇتقان سەرپۇش تۇماقنى ئېلىپ نېرى - بېرى كىيدى. قاز-داقتۇر بىر نەرسىنى خۇرجۇندىن ئېلىپ، سىلكىپ - سىلكىپ تۇ-رۇپ ئىگىنىگە تارتتى، ئۇنىڭ قىل يىپىنى قۇلىغىنىڭ كەينىگە ئىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىشتىنىنىڭ يانچۇغىدىن رەختكە ئو-رالغان تاپانچىنى ئېلىپ، ئۇنى شاراقلىتىپ ئوقلىدى - دە، جۇ-ۋىسىنىڭ تىش يانچۇغىغا سېلىپ تۇرۇپ، پۇشۇلداپ ئاتقا مىندى.

ئات ساي ئىچىدىن چىقىپ، جىمجىت يېزا يولىغا ئە-گىدى ۋە ئۇزۇن ئوتمەي مەھەللە ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

ئەتراپ سۇس قاراڭغۇ، ئەل ئېغىر ئۇيقۇدا. كەچكۈز شا-مالىرى يېزا ئۇستىگە توكۇلگەن يوپۇرماق - غازاڭلارنى ئۇچۇر-تۇپ يۇرىدۇ، چېچىلغان شال پاخالىرى كىچىك "قۇيۇن" بولۇپ توزۇيدۇ؛ قىڭغىر - قىيشىق ئوگزىلەر، قاشالار، لىڭشىپ قالغان چەللىرگە ئىگىز - پەس بېسىلغان قوناق شاخلىرى، كېۋەز شا-خىلىرى ئەنسىز شىلدىرلىشىدۇ، ماكانسىز ئوغرى مۇشۇك "شىپىر" قىلىپ يېلىنى توغرا كېسىپ ئوتىدۇ، كىرپە كوۋرۇك ئاستىدىن ئومىلەپ چىقىپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇگۇلۇپ تۇرۇۋالىدۇ - دە، ئاتنى ئالاقزادە قىلىدۇ ۋە سۇر باسقان ئات پۇشقۇرۇپ - خار-تىلداپ ئەتراپقا چەكچىيىدۇ.....

ئاتلىق كىشى مەھەللىنىڭ شالاڭ ئويلىرى ئارىسىدىن كېتىۋېتىپ، تېنىگەندەك ھەر بىر ئىشىك - بەلگىلەرگە ھودۇقۇپ - سىنچىلاپ قارايتتى. ئۇ، بىر دوقمۇشتىن ئەگىپ، كىچىككىنە يېزا

گۈزىرىدىن چىقتى. بۇ يەردە بىرنەچچە تاشلاندۇق كونا دۇ-
كان خارابىسى ۋە چۈۋۈق شاخ لەمپىلەر ھىلىلا ئورۇلۇپ چۈش-
دىغاندەك يول تەرەپكە قىيسىيىپ تۇراتتى.

ئاتلىق كىشى ئۇزىنىڭ تىنەپ قالغانلىغىغا ئىشەندى ۋە
دەررۇ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتتى. لېكىن، دەل شۇ چاغدا، بىر
ئادەمنىڭ ساي تەرەپتىكى تۇگمەن يولىدىن تاغار ئارتىلغان
ئىككى ئېشەكنى ئالدىغا سېلىپ، گۈزەر تەرەپكە قاراپ كېلىۋات-
قانلىغى كورۇندى.

ئاتلىق كىشىگە ئۇز قارارگاھىنى سوراپ بىلىۋېلىش
زورۇر بولغاچقا، خالىمىسىمۇ ئۇنى كۈتتى.

ئۇلار گۈزەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا دوقۇرۇشتى ۋە بىر يولغا
قاراپ ماڭدى.

ئېشەك ھەيدەپ كېلىۋاتقان ئادەم ياشمۇ، قېرىمۇ — شۇ
تاپتا بىر قارارغا پەرق ئەتمەك تەس ئىدى. لېكىن ئۇ بەستلىك،
قاۋۇل ۋە نىمە ئۈچۈندۇر سەل - پەل خامۇشتەك كورۇنىدى.
بېشىدا يېڭىسارچە ئۇرە تۇماق، پۇتىدا كالتا قونجىلىق بوغما
چۇرۇق، ئۇستىدە يېپىنچاقلىۋالغان پاختىلىق ئۇزۇن چەكمەن
چاپان بار ئىدى، ھەدەپ قاتتىق شوراپ چاققانغىنا قاپاق چە-
لىمىدىن پۇقۇرۇتۇپ كوك تاماكا چېكەتتى ۋە ئاتلىق كىشىگىمۇ
ئېرەن قىلمىدى.

ئاتلىق ئادەم بىر ئاز بىتاقەت بولدى بولغاي، تۇيۇقسىز:
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم،— دىدى.

ئېشەك ھەيدەپ كېلىۋاتقان ئادەم ساقاللىق، سەللىسى بار
يۇچۇن ئادەمگە ئېرەنچەكلىك بىلەن بېشىنى كوتىرىپ، بىر قا-
رىدى - دە، بېشىنى سېلىپ، "سالام"غا جاۋاپ بەرمەي، پەرۋاسىز

كېتىۋەردى ۋە بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن تاسادىپى:
— ئۇزلىرى ھىسابىدىن ھەزرەتنىڭ مۇخلىسلىرىدىنمۇ؟—
دەپ سوراپ قالدى.
بۇ سوئال ئاتلىق ئادەمگە ئامەتتەك بىلىنىپ كەتتى ۋە
ئالدىراپ:
— ھە، ھە، دەل ئۇزى..... مۇخلىسلىرىدىن،— دىدى.
— بىزنىڭ بۇ يەرگە ھەزرەتنىڭ مۇرىت - مۇخلىسلىرى
پات - پات كېلىپ تۇرىدۇ،— دىدى ئېشەك ھەيدەپ كېلىۋاتقان
كىشى بىر خىل خوشياقماسلىق بىلەن غۇدۇڭشۇپ،— مەنمۇ يېقىندا
قول بېرىپ مۇرىت بولدۇم..... ھەيتاگەي..... قانداق بولاركىن—
بۇ ئىش..... مېنى ئالسىڭىز "ئىلىپ" نىمە، "بە" نىمە، نىم
بىلەي..... شۇنداق بولسىمۇ مۇرىت بول، قول بەر، ساۋاپ،
دېيىشتى..... شۇنداقمىكىن - تاڭ.....
— ئۇنداق دېمەڭ،— دىدى ئاتلىق كىشى،— مال پادا-
سىنىڭ سەركىسى بولىدۇ، ھۇنەرۋەن - كاسىپنىڭ پىرى بار، ھەر
بەندىسىنىڭ قىيامەت كۈنى تىلسىرات كۆۋرۈكتىن قولىدىن يېتە-
لەپ ئوتكۈزۈپ قويىدىغان مۇقەددەس ئادىمى بولۇشى كېرەك.....
— كىم بىلىدۇ،— دىدى ئۇ،— قۇربان ئاقساقالمۇ شۇنداق
دىدى، پىرى يوقنىڭ جېنى يوق، دەپ نەچچە قېتىم ئىزىپ
ئىچۈردى ماڭا.....
ئاتلىق كىشى ئۇنىڭ سوزىنى بولدى:
— قۇربان ئاقساقال دەمسز؟..... ئۇ..... ئۇ نىمە
ئادەم؟.....
— نىمە ئادەم؟..... نىمە ئادەم بولاتتى، ئاقساقال دە-
گەندىكىن بولدى:..... پاي..... ئاتا - بالا بولۇشتۇق..... ئۇمۇ

قول بېرىپ مۇرىت بولغان.....

— مۇنداق دەڭ،— دىدى ئاتلىق ئادەم،— ھەممىز مۇخلىس ئىكەنمىز، تونۇشايلى..... سىزنى نېمە دەپ ئاتىساق بولار..... ئېتىگىز.....

بۇ سوئالغا ئېشەك ھەيدەپ كېلىۋاتقان ئادەم خېلىغىچە جاۋاپ بەرمىدى، كېيىن چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى دەپ غۇدۇڭشىدى:

— شىرمەمەت..... بەزى ھارىمىلار "جەن سوققان شىرمەمەت" مۇ دەيدۇ..... ئىشقىلىپ ھەممىدىن ھەزرەت دېمىدە ئىچۈرۈپ ساقايتقان ئىكەن، شۇڭا مۇرىت بولغان.....

ئاتلىق كىشى ئۇز مەقسىدىگە كوچتى:

— مەخسۇت بەگنىڭ قوراسى قايسى تەرەپتە ئىدا،— دەپ سورىدى ئۇ تۇيۇقسىزلا.

شىرمەمەت بېشىنى ئېتىك كوتىرىپ، ئاتلىق كىشىگە قاراپ قويدى:

— مەخسۇت بەگ دەمسىزا؟.....

— سىز بىلمەمسىزا؟.....

— ئۇ..... يوق.....

— يوق! كىم يوق، ئۇ نەدە؟.....

— تاغدا ئولدى، ئولدى دەپ ئاڭلىدىم.....

— نېمە؟ سىز.....

— مەن نېم بىلەي،— دىدى شىرمەمەت پەرۋاسىزلىق بىلەن بېشىنى سىلىپ كېتىۋېتىپ،— مەن ئاڭلىدىم. تاغدا يىگىت دىدىمۇ، پارتىزان دىدىمۇ، ئىشقىلىپ ئالماس، ئىلىقۇللار ئولتۇرۇپ ئوچ ئاپتۇدەڭ، پارتىزان يىگىتلەر شۇنداق قىپتۇ.....

ئاتلىق كىشىنىڭ "پارتىزان" دىگەن سوزنى ئاڭلاپ، ئاچچىق بىر تولغىنىۋالغانلىغىنى شىرمەممەت سەزمىدى:

— پارتىزان دەڭ، هازىر بۇ يەردە پارتىزان يوقتۇ؟.....

— مەن نىم بىلەي. سوراۋبرىدىكەنسىز، — دىدى شىرمەممەت ئالدىدىكى ئېشەكنى دۈشكەلەپ، — هازىر يوقمىش. يېڭى هوكۇمەت بولىدىكەن دەمدۇ، ئەسكەر باللار كەلگۈدەك دەمدۇ، ئىشقىلىپ، ئالماسلار شۇلارنىڭ ئالدىغا كېتىپتۇدەك. تۈگىمەندە خەقلەر شۇنداق دىيىشتى. گەپ ئانىسى كوپ، جاهان ئۈزگەرگەدەك دىيىشتى.....

.... مەخسۇت بەگنىڭ ئولتۇرۇلگەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئاتلىق كىشى تەمتىرەپ قالدى ۋە ئالدىراپ:

— ئۇنداقتا، هىسامدىن داموللام باردۇ؟ — دەپ سورىدى.

شىرمەممەت غەلىتە بىر چەكچىيىش بىلەن ئاتلىق كىشىگە تىكىلدى:

— نىمە دىگىنىڭىز ئۇ! ..... قۇربان ئاقساقال هەزرەتنى "تەرىك مازار"، "پىر-ئەۋلىيا".. دەپ ئاتايدۇ، پارتىزانلارمۇ ئۇ كىشىگە چېقىلماپتۇدەك ..... ئەمدى سوراۋەرمەڭ، قۇربان ئاقساقال ئېغىز قازاسى باشقا چىقىدۇ، دەيدۇ، بولدى ئەمدى .....

شۇنىڭدىن كېيىنكى سوئاللارغا شىرمەممەت جاۋاپ بەرمىدى.

يول ئۈستىدىن هورۇنلۇق بىلەن غازاڭ تېرىپ يەپ كېتىۋاتقان ئېشەكلەر ئىگىز سەرەج تاملىق بىر چوڭ هويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يولدىن قايرىلدى، يۇڭلۇق تۈمشۇقلىرىنى قوش قاناتلىق، تومۇر هالقىلىق دەرۋازىغا سۈركەپ ئىشىك ئالدىدا توختىدى.

هويلىدىن ئاق "سان-سان" جۇۋا يېپىنچاقلىۋالغان ساقال-

لىق بىر كىشى چىقتى، ئۇ شىرمەممەتنى كورۇپ:

— ھە، ھە، شىرمەممەت ئوغلۇممۇ، بەللى، يىگىتتەك ئىش قىلدىڭ-دە، قېنى ئويگە كىر، تۇڭمەن بىسقمىكىەن؟ ئىشقىلىپ ۋاقتىدا كەلدىڭ، ئايتۇرا بالا سېنى دەپ قازاننى تېخى ئوچاق بېشىدىن چۈشۈرمىدى، — دىگىنىچە شىرمەممەتنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئاتلىق كىشى بۇ ئادەمنىڭ قۇربان ئاقساقال ئىكەنلىگىنى دەررۇ پەملىدى ۋە:

— سالام، ئاقساقال، ھورمەتلىك ھىسامىدىن دامۇللامنىڭ دەرگاھىغا قايسى تەرەپ بىلەن بارىمىز، — دەپ سورىدى.

قۇربان ئاقساقال ئاتلىق كىشىنى كورۇپ، دەسلەپ سەل ھودۇقتى، كېيىن بۇ بورە جۇۋىلىق يۇچۇن ئادەمگە نېرى-بېرى سەپسېلىپ چىقىپ:

— ھە، ھە، جاناپ، ئوزلىرى ..... ئەنە ئىككى ئوي، ئىككى ئويدىن ئوتسەكلا بارىمىز، قېنى مەرھەمەت، مەن باشلاپ باراي، — دىگىنىچە ئۇنى ئېلىپ كەتتى.

شىرمەممەت ئېشەكلەرنى دەرۋازىدىن كىرگۈزۈپ، ئىشكنى ئېچىدىن ئىلدى .....

2. شىرمەممەت

شىرمەممەت ئىشكنى ئېچىدىن ئىلىپ، ئېشەكلەرنىڭ ئۇستىدىكى تاغارلارنى چۈشۈرۈۋاتقاندا، دالان ئويدىن چىقىپ، پۇستۇلاققىنا بىر چوكان هويلىدا پەيدا بولدى:

— يا ھەزرەت، يائاللا شىرمەممەت، نىمانچە ئەمدى، — دىدى چوكان قويۇق قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ. ئۇ قارا تاۋار نىمچىسىنى

ئۇستىگە يېپىنغان ھالدا قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ، ياغاچتەك قېتىپ تۇراتتى، — سەنچۇ شەرمەمەت بەكمۇ بىغەم. ئىشككە قاراپ كوزۇم تېشىلدى. مېنى ئەسكىمۇ ئېلىپ قويمىغانسەن. قوسغىڭ ئاچقاندۇ، تازىمۇ توڭغانسەن - ھە؟ .....

— توڭمىدىم، ئايتۇراخان ..... نىمىشقا .....

شەرمەمەت شۇ گەپنى ئېيتىپ، يوغان ئۇن تاغارلىرىنى كوتىرىپ ئامبارغا توشىدى، ئېشەكلەرنى ئېغىلغا سولاپ ئالدىغا سامان توكتى، ئاتخانىنى يوقلاپ بىدە تاشلىدى. ئاڭغىچە ئايتۇراخان ئېلىپ چىققان ئىككى چىلەكنى قولىغا ئېلىپ، كولدىن بىر يول سۇ ئېپكەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇستۇاشلىرىنى قېقىپ، ئۇزى دائىم يېتىپ - قوپىدىغان بۇلۇڭ ئويگە قاراپ ماڭدى.

— ئۇ ئوي ئەمدى چاشقانغا ئۇۋا بولسۇن، يىغىشتۇرۇۋەتتىم، — دىدى ئايتۇراخان بۇلۇڭ ئويگە كىرىپ كېتىۋاتقان شەرمەمەتكە قاراپ نازلىنىپ، — چاشقان ئۇۋىسىغا قارايدىغان كوزۇم يوق، بارما ..... دادام سېنى مېھمانخانىدا يېتىپ - قوپسۇن، چوڭ بولغىنى شۇ، دىدى ..... دىمىسىمۇ نىمە قىلسەن ئۇ يەردە ..... ماڭ، مېھمانخانىغا كىر، ئۇزەڭنىڭ ئويى. تارتىنامسەن - يە؟ .....

ئايتۇراخان دالان ئويگە كىرىپ كەتتى.

شەرمەمەت نىمە قىلىشنى بىلمەي، ھودۇققان - تەمتىرىگەن ھالدا لامپا يېقىلغان مېھمانخانىغا قاراپ قويدى.

مېھمانخانا — قۇربان ئاقساقالنىڭ قىممەتلىك مېھمانلىرى ئۇچۇن دائىم راسلاغلىق تۇراتتى ۋە ئۇنىڭدا ھەچكىم يېتىپ - قوپمايتتى. شەرمەمەت بۇ ئويگە قۇربان ئاقساقالنىڭ تاپشۇرۇق - لىرىنى ئاڭلاش ئۇچۇنلا ئانچە - مۇنچە كىرىپ قالىدىغىنى بولمە -

سا، ئادەتتە ئاياق باسمايتتى.

ئايتۇراخان دالان ئويدىن مىس لىگەنىدە تاماق ئېلىپ چىقتى ۋە شىرمەمەتنىڭ تېخىچە ھويلىدا گاڭگىراپ تۇرغىنىنى كورۇپ، ئەكىلىك بىلەن ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى:

— نېمە تۇرىسەن، بول، ئاش سوۋۇدى، ئامانەتتەك تۇر-غىنىڭنى قارا، — دېگىنىچە، ئۇنى بىلەكلىرى بىلەن نوقۇپ-ئىتتە-تىرىپ، مېھمانخانا ئويگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى.

شىرمەمەت گوش، سەۋزە، چامغۇر، ماش سېلىنغان نېرىن چوپنى ياغاچ قوشۇق بىلەن كۇرەپ - كۇرەپ يەپ تۇگەتكىچە، ئايتۇراخان ئوسمىسى "مانا مەن" دەپ چىقىپ تۇرغان قاشلىرىنى بىر يەرگە تۇگۇپ، ئىككى قولى بىلەن ئىڭىگىنى تىرەپ، شىرمەمەتكە تىكىلىپ ئولتۇردى:

— مەن ئەمدى ھىلىقى سوپى ئىشاننىڭ ئويىگە بارماي-مەن، — دېدى ئۇ شىرمەمەت لىگەننى بوشاتقاندىن كېيىن، — مەن نېمە، ئۇ ناكەسكە سېتىلغانمىدىم، دادامۇ بارما دېدى، بېرىپ نېمە قىلىمەن .....

شىرمەمەت قوشۇقنى يالاپ تۇرۇپ، ئايتۇراخانغا ئەجەپ-سىنىپ قاراپ قويدى:

— نېمىشقا؟

— نېمىشقا؟ ..... مەن ساڭا ئۇگىنىپ قاپتىمەن، ئىجىل بولۇپ قاپتىمەن. سەن شىرمەمەت بەكمۇ بىغەم .....

ئايتۇراخان نازلىنىپ، كوزلىرىنى ئويناتىپ، ھىچبىر تار-تىنماي، ئەسلىدىكى ئادەتنى بۇزۇپ شۇنداق گەپلەرنى دېگىلى تۇردىكى، شىرمەمەتنىڭ قۇلاق، يۇز، بۇرۇن ئۇچلىرى چىمىلدە-غاندەك بولۇپ كەتتى، مەڭدەپ بېشىنى تاتىلىدى..... ئايتۇراخانىڭ

لەغىرلاپ تۇرغان كوكسى، يانپاشلىرى، ئاق - سېمىز پاچاقلىرىغا ئىختىيارسىز قاراپ قويدى ۋە ئېغىر بىر تىنىپ: "تەقدىر شۇنداق ئىكەن - دە. نەچىس جىن سوقۇۋەتمىگەندە، بەلكىم بۇ چاقچاقچە بىرەر - يېرىم بالىلىقمۇ بولۇپ قالمىدىكەنمىز، ناكەس جىن....." دەپ ئويلىدى .....

شىرمەمەتنىڭ بۇ ئويغە كىرگىنىگە بۇ يىل — توپ - توغرا ئون بەش يىل بولدى.

ئون بەش يىلنىڭ ئالدىدا شىرمەمەت سەككىز - ئون ياشلىق بالا ئىدى. دادىسى ئاتا مىراس خالۋاپ بولۇپ، كەم سوز، كىشىگە ئارىلاشمايدىغان، زەردىسى بار ئادەم ئىدى. ئانىسى يېتىم قىز بولۇپ، يۇزلىرى ئانارەك قىپ - قىزىل، كوزى ئوت - لۇق، كېلىشكەن، سۇباتلىق ئايال ئىدى.

ئۇچ جان ئادەم سېرىقتال كۇن كەچۇرسىمۇ، ئىناق ئوتەتتى.

بىر كۇنى بۇ ئايال سۇ قاپىغىنى مۇرىسىگە سېلىپ، سۇ ئېپكىلىش ئۇچۇن تالاغا ماڭدى، ئەمدىلا ئىشكىتىن چىقىپ تۇ - رۇشىغا، جىمجىت چوڭ يولدىن ئىگىز تورۇق ئات مىنگەن مەخسۇت بەگ تۇيۇقسىز چىقىپ كەلدى ۋە ئايالغا شەھۋەتپەرەسلىك بىلەن قادىلىپ قارىدى. ئايالنىڭ يۇرىگى تىترەپ، تىزلىرى سىقىراپ كەتتى. ئۇ، مەخسۇت بەگنىڭ بورە كوزى بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ بىرنەچچە قېتىم ئوزىگە مۇشۇنداق تىكىلگىنىنى ئەسكە ئالدى - دە، قورقۇنچ ئىچىدە ئىتتىك كەينىگە ياندى.

ئەمما مەخسۇت بەگ ئەتراپتا ھېچكىم يوقلۇغىنى سېزىپ:

— ھە، نېمە قاچسەن، قېچىپ نەگە بارسەن، يا سەن

مېنى ئادەم يەيدۇ دەپ ئاڭلىۋېدىڭمۇ؟ — دەپ بىر گۇلەيدى - دە، ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئايالنىڭ كەينىدىن ئويگە باستۇرۇپ كىردى.

ئويدە ھېچكىم يوق ئىدى. مەخسۇت بەگ ئايالنى دالان ئىشىكتىلا قامالاپ تۇتۇۋېلىپ، ئېغىزىغا رومال تىقىپ، ئايۇزان ئوينىڭ كېڭىغا باستى.....

مەخسۇت بەگ تەرلەپ - پىشىپ، پۈشۈلداپ ئويدىن چىقىپ ۋاتقاندا، ئىشىكتە جالاقلاپ تۇرغان خالۋاپ كورۇندى. مەخسۇت بەگ ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى، يېنىدىن توت - بەش دانە كۈموش تەڭگىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلىدى - دە، ئويدىن چىقىپ كەتتى.....

خالۋاپ ھاقارەتتىن غەزەپلىنىپ تىترەپ كەتتى.....

شۇ كۈنى تۈن كېچىگىچە بۇ ئويدىن "پاك" قىلغان ئاۋاز - مۇ، "تىرىق" قىلغان تەۋىشمۇ ئاڭلانمىدى. ھەسرەتلىك "ئۇھ" تارتىش ئەر بىلەن خوتۇن ئارىسىدىكى ئاخىرقى سوز بولۇپ قالدى..... ئەتىسى سەھەردە كىشىلەر خالۋاپنىڭ ئولۇگىنى سامانلىقنىڭ تورىسىدىن يېشىپ، ئايالنىڭ ئولۇگىنى دەريادىن سۇزۇپ ئېلىپ كەلگەندە، كىچىككىنە شىرمەممەت تېخى كاڭدا بىخا - رامان ئۇخلاۋاتاتتى.....

ئۇلار نىمە ئۈچۈن ئولۇۋالدى، نىمە مەجبۇر قىلدى؟ بۇ سىر تېخى يېشىلگىنى، كىشىلەرگە مەلۇم بولغىنى يوق.

ئەمما، بۇ بىر جۇپ ئەر - خوتۇن يەرلىگىدە قويۇلۇپ بولا - بولمايلا، كىچىككىنە يېتىم شىرمەمەتكە ئىگىدارچىلىق قىلىشنى خالايدىغانلار چىقتى.

ئەسلىدە مۇنداق ئىگە - چاقسىز يېتىم بالىلار ئۇرۇلۇپ -

سوقۇلۇپ يۇرۇپ، هسامدىن دامۇللىنىڭ مەدرىسى يېنىدىكى خانىقانىڭ داش قازىنى ئەتراپىغا يىغىلىشقا، كېيىن ئومۇرلۇك "بالا قۇل" بولۇپ كېتىشكە مەجبۇر ئىدى. ئەمما، شەرمەمەتكە كەلگەندە ئىش ئۇنداق بولمىدى. قۇربان ئاقساقال بىردىنلا مەيدىسىگە ئۇرۇپ:

— نېمە گەپ ئىكەن ئۇ! شەرمەمەت يېراق بولسىمۇ، بىر يەرلىرى ماڭا جەمەت. مېنىڭ بىر قېرىنىم بولسىمۇ، ئوغلۇم يوق. ئوغۇل بولسۇن، خۇدا خالىسا، ئىچ كۆيوغۇل قىلىپمۇ ئالىمەن تېخى، — دىدى .....

شەرمەمەت ئۇن - تىنىسىزلا قۇربان ئاقساقالنىڭ ئويىگە كىرىپ كەلدى. ئارىدىن ئۇچ يىل ئوتكەندە قۇربان ئاقساقال ئوز يىللىقچىلىرىدىن بىرىنى ئىشتىن بوشاتتى:

— ماڭا قارا ئوغلۇم، — دىدى قۇربان ئاقساقال شۇ كۈنى شەرمەمەتكە قاراپ، — سەن بولساڭ ئوز بالا، بىزگە ئارتۇق يۈك - نىڭ نېمە هاجىتى. مەن يىللىقچىدىن بىرىنى قوغلىدىم، تېزىگىنى تېرىۋەرسۇن. سەن بولساڭ، تېمەنرەڭ بولۇپ، مانا ئەمدى ئېتىز - ئېرىق ئىشىنى ئوز بەستىگە ئېلىۋەرگىن .....

شەرمەمەتكە نە راۋاپ، نە نەي چالىدىغان پۇرسەت شۇنىڭ بىلەن تۇگىدى.

"ئوز ئادەم" ئەلۋەتتە باشقىلاردىن كوپرەڭ ئىشلىشى كېرەك، ئىشلىسە "ئوزى ئۇچۇن" دە! ..... شەرمەمەت باش كوتەرمەي ئەتىدىن - كەچكىچە ئىشلەيتتى، يۇتكەن - قاچقانغا كوز - قۇلاق بو - لاتتى ..... ئارىدىن بەش يىل ئوتكەندە، قۇربان ئاقساقال ئۇشتۇمتۇت:

— ماڭا قارا ئوغلۇم، — دىدى شەرمەمەتكە قاراپ، — مانا ئەمـ

دی سەن ئەتراپىڭغا كوزۇڭنى ئېچىپ قارىغىن، ئايتۇرا قىز بويىغا يېتەي دەپ قالدى، ھىم..... ئۇنى ساڭا بەرمەي كىمگە بېرەتتۇق، كۇزلۇك يىغىم - تېرىمدىن كېيىن خۇدا خالىسا، تويمۇ قىلىمىز تېخى .....

شىرمەمەت — بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ قالغان يىگىت — مۇنداق گەپنىڭ توغرىدىن - توغرا ئوزىگىلا ئېيتىلغىنىغا ناھايىتى خىجالەت بولدى - دە، قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە ئوز ئىچىدە يىگىتلىك ھىسسىياتلىرىغا چۆمۈلۈپ، ئوز كۇچىنى ئايىماس - لىققا ۋەدە بەردى .....

ئەمما "بويىغا يەتكەن قىز" نىڭ گېپى ئۇنىڭغا ئېيتىلغان چاغ - دا، قۇربان ئاقساقالنىڭ ئايتۇرا قىزنى سوپى ئىشانىنىڭ كالتا بازارچى تەلۋە ئوغلىغا بېرىشكە پۇتۇشكەنلىگىنى شىرمەمەت خە - يالىغىمۇ كەلتۇرمەيتتى .....

بىر كۇنى قۇربان ئاقساقالنىڭ ئاغرىقچان خوتۇنى پىنھان يەردە:

— ماڭا قارىسىلا كىشى، — دېدى ئېرىگە، — نېمىشقا دېنلىرىنى بىلگىلى بولمايدۇ، شىرمەمەتمۇ بىر تۇزۇكلا بالىغۇ، سەككىز - ئون يىلنىڭزى كويۇپ - پىشىپ ئىشلەيدۇ - يا. ياتىنىڭ دەردىنى تارتىپ ئىشانغا چېپىلغىچە ئايتۇرانى شىرمەمەتكىلا چاتمايمىزمۇ ؟.....

— بولمايدۇ، — دېدى قۇربان ئاقساقال، — مەن سوپى ئىشان بىلەن پۇتۇشكەن، گەپ دىگەن بىر، قۇلاق دىگەن ئىككى. .....

— تۇۋا، بۇ ئادەمنى، — دېدى خوتۇن، — نىيەت شۇ بولغاڭ - دىكىن، قىزنى ساڭا بېرىمەن دەپ ئېغىز ئاچمايدىغان. ئەلە - مەلە ئاڭلىسا نېمىمۇ دەر! .....

— دىسە دەيدۇ، ئوزىنىڭ ئېغىزى، كېيىن بېسىقمدۇ، — دېدى

قۇربان ئاقساقال، — بىر نەنجىدىن، سوپى ئىشان ھىسامىدىن دامۇلا-
لامنىڭ ئوڭ قولى. ھىسامىدىن دامۇللام بولسا، مەخسۇت بەگنىڭ
ئاكىسى. بىزنىڭ كىمگە يېقىنلىشىۋاتقىنىمىزنى ئەمدى بىلگەنسەن.
ئاسان گەپ ئەمەس، بەگنىڭ يېقىنى! ..... ئىككىنەنجىدىن، شىر-
مەمەت تېگى پەسىنىڭ بالىسى. ھايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا، ئادەم-
نىڭ ئالىسى ئىچىدە، ئۇنىڭدىن بىزگە نېمە ۋاپا كەلسۇن، يېڭ
گەپنى قوي. شىرمەمەتمۇ ئاسىمانىدىكى غازىنىڭ شىرپىسىغا نان
چىلاپ يۇرۇۋەرسۇن، بىزمۇ خۇدا بەخش ئەتكەن ئۆز يولىمىز بىلەن
كېتىۋېرىمىز .....

ئايلار ئوتتى، كەچكۈز غازاكىلىرى ئەترانى سارغايتتى، بىر
كۈنى سەھەردە يىللىقچىلار قوناق خانىسىدىن بەۋىش ياتقان شىر-
ەمەتنى كوتىرىپ كېلىشتى. قۇربان ئاقساقال سۇنايلىنىپ ياتقان
شىرمەمەتكە پەرۋاسىزلا بىر قاراپ، ئارقا مىڭىسىگە ئۇرۇلغان كال-
تەك ئىزى، چاچنى بويىغان شىلىمشىق قانىنى كوردى-دە، يىل-
لىقچىلاردىن:

— خامانغا ئوغرى تېگىپتىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— يوقسۇ، چەش بەلگىسى ئاخشام ئوزلىرى سېلىپ قوي-
غاندەكلا. — دېيىشتى يىللىقچىلار.

قۇربان ئاقساقال گېلىنى قىرىپ تۇرۇپ:

— خەي، ..... جىن سوقۇپ كېتىپتۇ-دە! ..... بۇ بالا
نېمە ئۇچۇندۇر نامازغا خۇشتى يوق چىققان ئىدى. تەقدىر، — دىدى.

شىرمەمەت بىر ھەپتىچە بەۋىش ياتتى. ئۇنىڭدىن يىللىق-
چىلار خەۋەر ئالدى. بىر-ئىككى ئاي بولغاندا، ئىلەك-سىلەك
تاماققا كىرىشىپ، ئورنىدىن تۇردى. لېكىن، ئۇنىڭ روھىي كەي-
پىياتى جايىدا ئەمەس، ئىش قىلاتتى، ئەما پىكىر قىلالمايت-

تى. خارامۇش بولۇپ قالدى.....

شۇ ئاردا ئايـتۇرانىڭ تويى بولۇپ ئوتتى، قۇربان ئاۋ-ساقال كىشىلەرگە:

— تەقدىر نىسىپ قىلمىغان ئىكەن-دە! مەن شىرمەمەتنى ئىچ كۆيوغۇل قىلارمەن دىگەن ئىدىم. لەنـتى جـىن ئۇنى ناكا قىلدى، — دەپ يۇردى.

قۇربان ئاقساقال شىرمەمەتنىڭ ئولۇپ قـېلىشىنى كۆتكەن ئىدى. لېكىن ئۇ ئولمىدى، بىر كۈنى قۇربان ئاقساقال شىرمەمەتكە:

— سەن ھىسابسىدىن ھەزرەتـنىڭ دېـمىدىسىنىڭ بەركاتـى بىلەن مۇشۇنچىلىك بولدۇڭ، يەنە دېـمىدە قىلدۇرۇپ بېـرىمەن، ساقـىيـىپ قالارسەن. لېـكىن، دېـمـىدە پۇل، سوغا-سالام بىلەن بولمىغان ئىش. سېنى داۋالىتىش ئۈچۈن قانچىلىك چە-قىمدار بولغىنىنى خۇدا كۆكلۈڭگە سالغاندۇر. ئولۇم دىـگەن قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىغىدا. سېنىڭ داداڭدىن قالغان مىراس ئوي-ھويلاڭ بار، ماڭا خەت قـىلدۇرۇپ بېرىپ، ئاخـىرەتلىك ئۈچۈن خۇدا ئالدىدا قەرزدىن خالاس بولۇۋالامسەن؟ — دىدى.

شىرمەمەت بۇ تەكلىپنى ئاڭلاپ، يۈزلىرى تاتارغان ھالدا قۇربان ئاقـساقالغا قاراپ بىر چـەكچـەيدى-دە، "رازى" بولۇپ بېشىنى ئەگدى.

شۇ كۈنى توختام خەت يېزىلىپ، بارماقلىرىنى بېسىشتى ۋە ھىسابىدىن دامولللىنىڭ موھۇرى بىلەن بۇ ئىش "قانۇن" لاشتۇرۇلدى.

شۇنىڭدىن كېـيىن يەنە بەش يـىل ئوتۇپ كەتـتى. بۇ بەش يىلنى شىرمەمەت "پاك" قىلىپ ئاۋاز چىقارماي، روھسىز-لانغان، تۇگىمەس غەم-غۇسسىگە چوككەن، تۇرۇپ "دەدىسە يۇك"،

تۇرۇپ "كېرەكلىك ئىشلەمچى" بولغان ھالدا قېقىلىپ - سوقۇلۇپ ئوتكۈزدى. قۇربان ئاقساقال ئۇنى بىرنەچچە قېتىم ئويدىن قوغلاپ چىقارماقچى بولدى، لېكىن، ئاغرىقچان خوتۇنى ئارىلىشىپ، "يامان بولىدۇ، ھېچبولمىسا، يىگىنىگە تۇشلۇق مىدىرلاپ يۇرىدۇغۇ" دەپ توسايتتى.....

شىرمەممەت "خېلى ساقىيىپ قالدى، سوزلەيدۇ، ئوز ئىشىنمۇ تېپىپ قىلىدىغان بولدى" دېيىشكەنلىرىدە، قۇربان ئاقساقال-نىڭ خوتۇنى ئالەمدىن ئوتتى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئايتۇراخان ھازىدار بولۇپ ئېرىنىڭ ئويىدىن قايتىپ كەلدى ۋە شۇ كەلگەنچە سوپى ئىشانىنىڭ ئويىگە قايتمىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ كالتا بازارچى ئېرى شەھەردىن ئويلەنگەن ۋە ئايتۇراخانغا "تۇغماس خوتۇن ئۇچ تالاق" دەپ گەپ چىقارتقان ئىدى.....

بۇنىڭدىن بىر قانچە ۋاقىت ئىلگىرى، يەنى مەخسۇت بەگ توختاخۇننى سۇغا بېسىپ قەتىل قىلىشنى قارار قىلغان كېچىسى، قۇربان ئاقساقال ئالماسنىڭ نىمە ئۈچۈندۇر شىرمەممەتنى ئىزلەپ كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق مۇڭدىشىپ قايىتقانلىغىنى ئاڭلاپ قالدى. ئاڭلىدىيۇ — بۇلۇڭ ئويگە ئېتىلىپ كىرىپ، شىرمەممەتنىڭ ياقىسىدىن تارتىپ سىلكىدى:

— تۇزكور بولاي دىدىگۈمۇ - ھە؟ ئېيتە، ئالماس نىمە دىدى ساڭا.....

— ھېچنىمە دىمىدى..... سەنمۇ چاكار، مەنمۇ چاكار، ھەممىمىز چاكار دىدى شۇ.....

— يالغان! — دىدى قۇربان ئاقساقال جالاقلاپ تىترەپ، — ئالماس ئاسمىنىڭ يېقىنى، ئاسىم ئېزىتقۇ جەددىت. ئۇنى بۇگۈن كېچە، شۇ تاپتا مەخسۇت بەگ تۇتۇپ كاللىسىنى ئالىدۇ، شۇنى دىدىمۇ؟.....

— ياق .....

قۇربان ئاقساقال چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى. ئالماس بىلەن شىرمەمەتنىڭ ئۇچرىشىشى ئۇنى دەككە-دۈككىگە سېلىپ قويغان ئىدى.

قۇربان ئاقساقال شىرمەمەتنى سىناپ كورمەكچى بولدى:

— بوپتۇ، دىگەن-دىمىگەن بولسا مەيلى، — دىدى ئۇ، — گەپنىڭ ئوزىگە كېلەيلى. مىش-مىش گەپلەردىن قالىغاندا، هوكۇمەت ئالمىشىپ، ئوزگىرىش بولارمىش. مەن سېنى دەردىڭنى تارتىپ ئون بەش يىل باقتىم، چوڭ بولغىنىڭ شۇ، هەقىقىڭ بولسا هىساپلىشىپ، ئوز كۈنۈڭنى ئوزەڭ ئالامسەن؟ .....

شىرمەمەت كۈتۈلمىگەندە بۇ تەكلىپكە قوشۇلدى.

قۇربان ئاقساقال ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ: "مەيلى، بۇنىڭدىن قۇتۇلغىنىم تۇزۇك، هەر بالا كەلسە، مۇشۇنىڭدىن كېلەتتى", — دىدى-دە، ئەتىسلا كونا-يېڭى دەپتەرلىرىنى ۋاراقلاپ هىساپ-چوت قىلىشتى، نەدىكىنى! ..... قەرز يەنە شىرمەمەتتە بولۇپ چىقتى. شۇنداق بولسىمۇ قۇربان ئاقساقال "مەرتلىك" قىلىپ، ئۇنىڭغا بىر جۇۋا، ئالتە چارەك قوناق، بەش دانە كۆمۈش يالاتقان جا تەڭگە بەردى ۋە: "بۇلارنىڭ هەممىسى ئوگەن خوتۇننىڭ روۋىناتلىرى ئۈچۈن، رەهمەت دىگىن" دەپ يولغا سالدى.

شىرمەمەتنىڭ باردىغان يېرىمۇ، ئىزلەيدىغان كىشىسىمۇ يوق ئىدى. يېزا ياقىسىدىكى كونا تۇگمەن بېشىدا ئىككى كۈنگىچە گاڭگىراپ-تەمتىرەپ يۈردى. بەزىلەر شىرمەمەتكە:

— هوي ..... نىمە قىلغىنىڭ، سارىڭ بولدۇڭمۇ؟ ئاقساقالغا ئون بەش يىل ئىشلەپ، ئالتە چارەك قوناققا رازى بولغىنىڭ

نەمسى؟ ماڭ، ئاسسم ئەپەندىنى تاپ، ھازىر بۇ يەردە بەگىنىڭ يىلتىزىنى قىرقىدىغان يىگىتلەر پەيدا بولدى. جاھان ئۇزگىرەر-مىش، ھەققىنى ئېلىپ بېرىدۇ، — دېيىشتى.

يەنە بەزىلەر بولسا:

— ئويلاپ ئىش قىل، جاھان تېخى نەمە بولمىدۇ، تۇز يەگەن تاۋاقنى سۇندۇرۇشتىن گۇنا ئىش يوق، سېنى جەن سوقۇۋەتكەندە ئىشقىلىپ ئاقساقال باقتى. بېشىگىنى سىلىغان ئادەمگە كوز ئالايتساڭ، سېنى سوقۇۋەتكەن جەن يەنە يوق دەپ ئويلامسەن؟ جۇگۇ، قۇربان ئاقساقالنىڭ پېشىنى تۇت، — دېيىشتى.

بۇ ئىككى كۇن ئىچىدە قۇربان ئاقساقالمۇ تىپىرلاپ قالدى. شىرمەممەتنىڭ يوقلۇغى شۇ كۇنىلا ئۇزىنى كورسەتمەپ، ھەچىر ئىش-كۇشى قولاشمىغاندەك قىلدى ۋە ئاخىر ئايتۇراخانغا بېيتتى:

— جۇگۇ قىزىم، ئۇ تۇزكورنى تاپ، ئاناڭنىڭ يۇزى بولسۇن، ئىش-پىشىنى كېلىپ قولغا ئالسۇن.....

شىرمەممەت قايتىپ كەلدى. بىرنەچچە كۇن ئوتتى. شۇ ئارىدا "ئېلىش" بېشىدىكى توقۇنۇش يۇز بەردى، پارتىزانلار پەيدا بولدى، مەھەللە ئىچىدە ئالماسنىڭ قىلمچى پارقىراپ قالدى ۋە مەخسۇت بەگ ساراسىمگە چۇشۇپ تاققا قاراپ قاچتى، قۇربان ئاقساقال ئالاقزادە بولۇپ ئويدىن چىقمىدى، ئويلاپ-ئويلاپ يەنە شىرمەممەتنى ئالدىغا چاقىرتتى:

— سەن بىلەن مەن ئاتا-بالا بولۇشقان، شۇنداقمۇ؟ — دېدى.

شىرمەممەت گەپ قىلمىدى، قۇربان ئاقساقال:

— خەق سېنى چاكار دېسە ساڭا ھاقارەت، ماڭا ئۇۋال

قىلغانلىق بولىدۇ، ماڭا چاكارنىڭ ھاجىتى يوق، سەن ئويلا .....
ئاردىدىن ئۇچ كۈن ئوتكەندە، قۇربان ئاقساقال شىرمەمەتنى ئۈزى ئىزلىدى:
— قانداق، خىيالىڭ پىشتىمۇ؟
— پىشتى .....
— خوش، قانداق قىلاي دەيسەن؟
— بۇ ئويدىن كەتمىسەم كەتمەي .....
— ئۇنداقتا، مەن ئاتا، سەن بالا .....سېنى چاكار يىللىق-چى دىگەننىڭ ئېغىز-بۇرنىنى قان قىلىشقا چامىڭ يېتەمدۇ؟ .....
شىرمەمەت سەل چوچۇپ، قۇربان ئاقساقالغا قارىدى-دە:
— يېتىدۇ، — دەپ گېپىنى تۈگەتتى.
ئەتىسى ئاتا-بالا بولۇشقانلىق تۇغرىسىدا ئەھدە تۈزۈشتى، ئىشنى تېگى-تەكتىدىن پىشۇرۇش ئۈچۈن قۇربان ئاقساقال شىرمەمەتنى تاھارەت ئالغۇزۇپ، كەينىگە ئەگەشتۈرۈپ، ھسامىدىن داموللىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. داموللىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ "قۇرئان" تۇتۇپ، قىيامەتلىك ئاتا-بالا بولۇشقانلىق تۇغرىسىدا قەسەم بەردى ھەمدە ھسامىدىن داموللىغا مۇرىت بولۇپ قول بەردى.
— بولدى، بەس، — دىدى داموللا مۇرىت بولۇش رەسمىيىتى تۈگىگەندىن كېيىن شىرمەمەتكە، — خىيانەت قىلساڭ — تىلىك قېتىپ، كوزۇڭ تۇتۇلۇپ، ئۈزەڭنى دوزاخنىڭ ئاتەشلىرى ئېچىدە كورىسەن، ئەمەل قىلساڭ — ئۇ دۇنيانىڭ موجىزىلىك كاپالىتىگە ئىگە بولغىنىڭ شۇ. مېنىڭ سوزۇم — سىزغان سىزىق، يول. ئاللاتائالا ئۈزى قازى، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسالام پادىشا بولغان ئاخىرەتتىكى تىلسىرات كۆۋرۈگى ئالدىدا مېنى

ئىزله ۋه مېنىڭ پىشمنى تۇت .....

قۇربان ئاقساقال هسامدىن دامۇللىنىڭ ئويىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، شىرمەمەتكە:

— هەزرەتنىڭ لەۋزىنى قۇلىغىدا تۇت، بۇگۈن بىز ئاللا-تائالا ئالدىدا قايتىدىن ئاتا-بالا بولۇشتۇق، "پىر-ئەۋلىيا" غا قول بېرىپ مۇرىت بولدۇق، ئەمدى سەن بۇ دۇنيالىغىنىمۇ، ئۇ دۇنيالىغىنىمۇ تېپىپ، يېگىدىن تۇغۇلدۇڭ، — دىدى.

ئالماس، ئېلىقۇللار خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئوزىنىڭ ئاتلىق يىگىتلىرى بىلەن سەپ تارتىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا ماڭغان كۈنى قۇربان ئاقساقال تالادىن ھۇ-لۇقۇپ ئويگە كىردى-دە، ئايتۇراخاننى پىنهان يەرگە چاقىرىۋې-لىپ ئۇزاق پىچىرلىدى.

ئايتۇراخان دادىسىنىڭ گېپىنى تىڭشاپ، دەسلەپ، دادام ئالجىپ قالمىغاندۇ، دېگەندەك قىلىپ كوزلىرىنى پارقىرىتىپ چەك-چەيتكەن بولسىمۇ، لېكىن، شۇ تاپتا دادىسىنىڭ دېگىنىنى قىلماي مۇمكىن ئەمەسلىگىنى هىس قىلىپ دۇمسايدى-دە، ماقۇل بولدى ۋە ئەتىسىدىن باشلاپ، شىرمەمەتنىڭ بۇ ئويدىكى ئورنىدا، سا-دىپايىلىرى، ئوروۇن-توشەك، مەئىشتىدە كۇتۇلمىگەن ئوزگىرىشلەر بولۇۋەردى .....

شىرمەمەت ئايتۇراخاننىڭ ئوزىگە "ئىجىل" لىق بىلەن نازلىنىپ قاراپ يۇرگىنىنى خېلى كۇنلەردىن بۇيان خىرە-شىرە سېزەتتى. بۇگۇن تۇگمەندىن قايتقاندىن كېيىن بولسا، ئۇ كوڭۇل سىرلىرىنى ئېچىۋەتكەندەك قىلدى. كويدۇم-پىشتىم دىمىسىمۇ، كويگەن-پىشقان يۇرەكنى پىچاق بىلەن يېرىپ كورسەتمىشنىڭ ئا-

مالى بارمۇ، دەۋاتىدۇ، ئۇ قاغمىغان ھىچنىمە قالمىدى. ھەممىدىن كوپىرەك ئوزىنىڭ تەلەيسىز بەختىنى قاغاۋاتىدۇ..... ئۇنىڭ كوڭلى قانداق يۇمشاق، قانداق مېھرىۋان. قانداق ياخشى..... ئاھ، تەلەيسىز ئايال..... شۇنداق كېلىشكەن، شۇنداق چىرايلىق، مۇلايىم..... خۇددى چۈش كورگەندەكلا..... ئىپلاس جىن!..... شۇ جىن سوقۇپ مېنى ناكا قىلمىغىنىدا، ئايتۇراخاندا نىمە ئېپ-يىپ، نىمە گۇنا بولسۇن؟..... ھەتتا، ئانىسى رەھىمەتلىكمۇ مۇ-رادىغا يېتەلمەي ئالەمدىن كوزى ئوچۈق كەتتى..... ئۇنىڭ دەۋاتقانلىرى ھەق، لىللا گەپلەر..... شۇمۇ كۇن بولدىمۇ، شۇمۇ تەقدىرمۇ!..... قانداق يۇمشاق قوللار بۇ.....

شىرمەمەتنىڭ كوڭلىدە كوپ يىللار ئىلگىرى يې-نىپ ئوچكەن ئىشق ئوتلىرى قايتا ئۇچقۇندىغاندەك بولدى، كوڭلى ئېرىپ يىگىتلىك ھېسسىياتلىرى قىمىرلاپ قالدى..... شۇ كۇنى كېچە ئۇ ئوزىنى بىر ۋاقتلارغىچە ئايتۇ-راخاننىڭ قۇچىغىدا قىزىق چايغا سېلىنغان چاقماق قەنتتەك ئې-رىگەن ھالدا كوردى.....

قانچىلىك ۋاقىت ئوتكەنلىگى ئېنىق ئەمەس. لېكىن، ئۇش-تۇمتۇت ئىشىك قېقىلدى. ئايتۇراخان ئالدىراپ مېھمانخانىدىن چىقىپ كەتتى. شىرمەمەت دەرۋازىنى ئاچتى.

— شىرمەمەت، ئوغلۇم،— دىدى ئىشىكتىن كىرىپ كەلگەن قۇر-بان ئاقساقال ئۇنىڭغا، — ھىسامدىن ھەزرەت ساڭا نەزەر سېلىۋاتىدۇ، يولۇڭ ئوچۇق بولسۇن بولدى. بارغىن، ئۇدۇل ھەزرەتنىڭ ئالدىغا بار، دۇئاسىنى ئال، لەۋزىنى بەجا كەلتۇر.....

شىرمەمەت دەرۋازىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن قۇر-بان ئاقساقال ئايتۇراخاننى چاقىرىۋېلىپ:

— بول قىزىم، تېتىكرەك بول. مېھمان كېلىدۇ، چوڭ ئەرباپ. مېھمانخانىنى راسلا، شىرمەمەت ئايۋان ئويىگە چىقىپ ياتسۇن ۋە ھەچكىمگە مېھمان توغرىلىق ئېيتما، — دېدى.

3 . تەشۋىشلىك كېچە .....

شىرمەمەت ھەسەمدىن دامۇللىغا قول بېرىپ مۇرىت بولغاندىن كېيىن تېخى ئۇنىڭ خىزمەتىدە بولغىنى يوق، ئۇنى قايتا كورگىنىمۇ يوق. بۇگۇن ئۇنى نېمىگە قىچارتتىكىن، نېمە قىلدىكىن؟ ..... شىرمەمەت قاراڭغۇ، جەمجىت كوچىدا تەشۋىشلىك خىيالغا چومۇپ كېتىۋېتىپ، بايا گۈزەردە ئوزىگە تۇيۇقسىز ھەمرا بولغان ئاتلىق يۇچۇن كىشىنىڭ بۇ ئىشقا بىرەر ئالاقىسى بوقمىكىن، دېگەننى ئويلاپ، قۇربان ئاقساقالنىڭ دەپ بەرگىنى بويىچە مەدرىسنىڭ ئارقا ئىشىگىگە يېتىپ كەلدى.

ئۇنى ئىشىكنىڭ قاراڭغۇ دالىسىدا ھەسەمدىن دامۇللىنىڭ ئوي موللىسى ھاجى ئىشان كۇتۇپ تۇرغان ئىكەن:

— ھەببەللى، تازا سائىتتى، — دېدى ھاجى ئىشان شىرمەمەتنى كورگەندىن كېيىن، — دەل ۋاقتىدا كەلدىڭ، كېچە — خىزىرنىڭ ئىختىيارىدا ئەمەسمۇ، كېچىدە كەلگەن تۇزۇك ..... بۇگۇن ھەزرىتىمنىڭ ساڭا كوزى چۈشتى، ئىقبال يۇلتۇزۇڭنىڭ چوغلانغىنى شۇ، قېنى بەردەمرەك بول، كارامەت يۇلتۇزلىرىنى سەيلى قىل .....

شۇنىڭدىن كېيىن ھاجى ئىشان شىرمەمەتنى ئوزىگە ئەگەشتۇرۇپ، دەسلەپ خانىقانىڭ جەرىخانىسىغا، ئاندىن سىرلىق ۋە جاراڭلاپ تۇرغان كوپ تۇۋرۇكلۇك ئەتىكاپخانىلارغا، ئۇنىڭ

دىن كېيىن ئويدىن - ئويگە ئوتكۈزۈپ، مەدرىسىنىڭ تار ھوجرىسىغا ئېلىپ كىردى. ئۇ يەردە تاھارەت ئالغۇزغاندىن كېيىن، مەدرىس مېھرابىنىڭ ئاستىدىكى پەلەمپەيلىك "خۇدالىق ئوي" گە ئېلىپ كىردى.

تام - تورۇسلىرى ئاق گەچ بىلەن نەقىشلەپ زىننەتلەنگەن، ئاستىغا چوغدەك قىزىل گىلەم سېلىنغان "خۇدالىق ئوي" چىراق يېقىلىش بىلەن تەڭ ئوتقاشتەك يالتىراپ چاقنىدى.

شىرمەممەتنىڭ كوزى ئويىنىڭ تۆرىدىكى قارا دۇخاۋا پەردە تارتىلغان، چوڭىسىگە ئالتۇن ھەل بېرىپ نەقىشلىك گۈل ئويۇلغان تەكچىگە چۈشتى.

ھاجى ئىشان شىرمەممەتنى قارا دۇخاۋا پەردىنىڭ ئالدىغا ئېپكېلىپ تىزلاندۇردى:

— بۇگۈن ئۇلۇغ جۈمە كۈنىگە ئوتەر كېچىسى، — دىدى ھاجى ئىشان شىرمەممەتكە "يائاللا، ياراخمان!" دەپ نىدا قىلغىنىچە، — بىزنىڭ خۇداگۇي مۇرتلىرىمىز بەھرىمەن بولغىنىدىن بۇ شەرەپ بۇگۈن ساڭا نېسىپ بولدى، بېشىڭدا "شۇھە قەدرى" نامايەن بولماقتا. قېنى، لائىلاخە ئىللاۋلا مۇھەممەدۇن رۇسۇلىللا دىگىن، تىلىڭنى كەلتۈر، تەكرارلا، كوزۈڭنى يۇم!.....

شىرمەممەت تىترەك بېسىپ، كوزىنى يۇمدى.

— كوزۈڭنى ئاچ!.....

شىرمەممەت كوزىنى ئاچتى، "خۇدالىق ئوي" گور قاراڭغۇسى بىلەن تولغان ئىدى. ھاجى ئىشان ئۇنىڭغا قايسىبىر سۇرىنى تەكرارلاتتى، تىلى كەلمىگەن يەرلىرىنى تۈزەپ قويدى. ئوي ئىچى جىمجىت. بىركەمدىن كېيىن دۇخاۋا پەردە تارتىلغان تەكچە تەرەپتىن "تىرىق - چاك" قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى،

نىمىدۇر بىر نەرسە سىرلىق شىلدىرلىدى ۋە دۇخاۋا پەردە ئۇز-
لىگىدىن ئاستا-ئاستا ئىككى تەرەپكە سۇرۇلدى .....

شىرمەممەتنى تىترەك بېسىپ كەتتى، كوزلىرى جىمىرلە-
دى، پىشانىسىدىن مۇزدەك تەر قۇيۇلدى، ئېغىز-بۇرنىدىن چە-
قىۋاتقان تىنىق گويا گۇرۇلدىگەن بوراندەك غەلىتە ئاڭلىناتتى.
كوز ئالدىدا بولسا، ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈشتەك: كوپ-كوك
تىنىق ئاسمان، چاراخلاپ يېنىپ تۇرغان ئاق، كوكۇش، سوسۇنە،
قىزغۇچ، سېرىق يۇلتۇزلار، يۇلتۇزلار ئاستىدا قەد كوتىرىپ
تۇرغان پەشتاق-مۇنار، سۇرلۇك يېشىل گۈمبەزلەر، مۇئەللەق
تۇرغان تاش، خىلمۇ-خىل قەۋرىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا
قەد كوتىرىپ تۇرغان ساقالىلىق، سەللە ئورىغان، تاتىملىق بىر
مويسىپىت ئادەمنىڭ سىماسى نامايەن بولدى.....

— كوزۇڭنى يۇم! .....

شىرمەممەت گېيا كىرپىكلىرى قېتىپ قالغاندەك، كوزلىرىنى
تەسلىكتە ئىلناشتۇرۇپ يۇمدى.

— كوزۇڭنى ئاچ! .....

شىرمەممەت سەھرلەنگەن ئادەمدەك، تەمتىرەپ كوزىنى
ئاچتى.

— مەدىنە.....كەبەتۇللا.....تەڭدىشى يوق رۇسۇلىللا .....
پەيغەمبىرىمىزنىڭ مۇبارەك جامالىنى كوردۇڭ، — دىدى ھاجى
ئىشان قېتىپ قالغان شىرمەممەتكە قاراپ، خۇددى قىرائەت
قىلىۋاتقاندەك ئىگىراق ئاۋازى بىلەن، — سېنى خاماندا جىن سو-
قۇۋەتكەندىمۇ ھەزرىتىم ئۇز دېمىدىسىنى ئەنە شۇ مەككىنىڭ
زەم-زەم سۇلىرى بىلەن يۇغۇرۇپ ساڭا ئەۋەتكەن ئىدى ۋە
بۇگۈن بۇ موجىزىلىك كارامەت تەكچىدىن قىبلىگاھنىڭ دەل

ئوزىنى كورۇپ، پۈتۈن گۈنالىرىڭ يۇيۇلدى، ئاندىن تۇغما بولـ
دۇڭ. ھسامىدىن ھەزرىتىمگە سادىقلىق قەسىمى ئىچ. سەن
بۇگۈندىن باشلاپ يېرىم ھاجى بولدۇڭ .....

ھاجى ئىشان قەسەم سوزىنى تەكرارلىدى، شىرمەمەت
جالاقلاپ تىترىگەن ھالدا ئەگەشتى:

— .....سىزغان سىزىغىدىن، ئېيتقان سوزىدىن چىقمايـ
مەن، جېنىم تېنىمدە بولسىلا، ھەزرەتنىڭ پېشىنى تۇتۇپ، سا ـ
داقەت ئالىمدە يىگانە مۇرىت بولىمەن .....

شۇنىڭدىن كېيىن، ھاجى ئىشان شىرمەمەتنى ئەگەشتۇرۇپ
تار ھوجرىلار، ئەگىم ئىشىك، قىيىش پەلەمپەيلىك لەمپىلەر
ئاستىدىن ئوتۇپ، مەدرىسىنىڭ ئاتخانىسىدىن چىقتى.

بۇ يەردە، ئوقۇر ئالدىدا تۇقۇلۇق ئىككى ئات تۇراتتى.
ئاتلارنىڭ بىرسى شىرمەمەتكە بايا گۈزەردە يولۇققان يۇچۇن
كىشىنىڭ ئېتىدەك كورۇندى.

ئاتلار ئاچكۆزلۈك بىلەن ئوز تۇۋۇرغىسىدىن كورسۈلدىتىپ
قوناق چاياۋاتاتتى.

— بىر دەقىقە مەشەدە كۈتكىن، ئوزەڭنى ھىچكىمگە كور ـ
سەتمە، بۇگۈن ساڭا خاسىيەتلىك سەپەر ئىجازەت بولدى .....

ھاجى ئىشان شۇ گەپنى ئېيتىپ، ئالدىراپ ھسامىدىن
دامۇللىنىڭ مېھمانخانىسىغا قاراپ يول ئالدى .....

بۇنىڭدىن ئىككى سائەتچە ئىلگىرى ھاجى ئىشان خۇددى
مۇشۇ ئوسۇل بىلەن قۇربان ئاقساقال باشلاپ ئېپكەلگەن ھىلىقى
ئاتلىق يۇچۇن كىشىنى كۈتۈۋالغان ئىدى. ئۇنى ئوخشاشلا،
دەسلەپ جەرىخانىغا، ئاندىن ئەتىكاپ ـ تىلاۋەتخانىلار ئارقىلىق

مەدرىسنىڭ تار ھوجرىسىغا ئېلىپ كىردى ۋە شۇ يەردە يۇ-
چۇن كىشىگە تىكىلىپ:

— خوش جانلىرى، ئوزلىرى ..... — دەپ كوزىگە قارىدى.

يۇچۇن ئادەم توش يانچۇغىدىن بىر خەتنى ئېلىپ، ھاجى ئىشانغا سۇندى:

— ئوز قولىغا ..... ھىسامىدىن دامۇللانىڭ ئوزىگە .....

— ئوبدان، خۇددى شۇنداق بولىدۇ .....

ھاجى ئىشان خەتنى ئېلىپ، ئون مىنۇتچە كوزدىن يو-
قىلىپ، يەنە پەيدا بولدى:

— قېنى جانلىرى، مەرھەمەت قىلىسلا، ھەزرىتىم قاراپ قالدى .....

ھاجى، ئىشان قۇربان ئاقساقالنى ھوجرىدا قالدۇرۇپ، يۇچۇن ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

ھىسامىدىن دامۇللا مېھمانخانىغا كىرىپ كەلگەن ساقاللىق، سەللىسى بار سولەتلىك كىشىنى كورۈپ، ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇ-رۇپ قالدى. چۈنكى، كىرىپ كەلگەن ئادەم ئوزى ئېلىپ كەل-گەن ياسىن شاگىخەينىڭ خېتىدىكى ئەرباپقا ھىچبىر ئوخشىمايتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنى تورگە تەكلىپ قىلدى، نېرى-بېرى ھال سورىدى، چاي-داستىخان قىلدى، لېكىن، ئوتتۇرىدا بولۇ-نۇۋاتقان گەپ-سوز زادى قولاشمىدى. بۇنى ھەر ئىككۇيلەن سەزدى.

— دامۇللام، — دىدى قەشقەردىن كەلگەن يۇچۇن كىشى ئاخىر، — ھەزرەتلىرى پېقىرنى تونىماي قالىلىغۇ دەيمەن؟ .....

ھىسامىدىن دامۇللا:

— يوقسۇ، يوقسۇ، بەندىچىلىك، — دىدى، تەن بەردى.

يۇچۇن كىشى ئىشك تەرەپكە ئېھتىيات بىلەن بىر قارد-
ۋېلىپ، دەرھال بېشىدىكى سەللىسى بىلەن ئېگىگىدىكى جا سا-
قالنى ئېلىپ تاشلىدى:

— ئەسسلامۇ ئەلەيكۇم .....

ھسامىدىن دامۇللا ئەجەپسىنىپ، تىكىرقىغان ھالدا ياپ-
ما قاپاق، چوقۇر، يۇزلىرىنى دانىخورەك باسقان تونۇش چە-
راينى كوردى ۋە شالاڭ قاشلىرى لىكىلداپ، ئورا كوزلىرى
پارقىراپ كەتتى:

— ئوھۇ ..... مانا كارامەت ..... سەنئەت، سەنئەت .....
مۇھتەرەم ئا جۇيجاڭ ئىكەنغۇ بۇ .....

يۇچۇن ئادەم قولى بىلەن ئىتتىك ئۇنىڭ ئاغزىنى
ياپتى:

— تىش ..... مەن ئەمدى قەشقەر جىگىساجۇيدىكى ئا-
جۇيجاڭ ئەمەس، ياڭاقلىق يېزىسىدىكى ئوز مۇخلىسلىرى تەلەپكار
قارى .....

ھسامىدىن دامۇللا چۇشەندى:

— ئۇنداقتا "مۇھتەرەم قارى" بولسۇن .....

— ئوبدان، ئەلھەق شۇنداق بولسۇن.....

شۇنىڭدىن كېيىن ئوي ئىچى بىر ئاز پايپىتەك بولدى،
داستىخان ئالماشتۇرۇلدى. ئورتاق تىل تېپىلىپ، سوھبەت يۇرۇ-
شۇپ كەتتى.

ئۇلار بۇنىڭدىن بىر يېرىم يىل ئىلگىرى، ئا جۇيجاڭ يەنى
"مۇھتەرەم قارى" نىڭ ياسىن خوجىنىڭ شەخسى مېھمىنى سۇپىتە-
دە بۇ يەرگە كېلىپ، بىللە ئوتكۇزگەن سوھبەت، سەيلە-تاما-
شىنى ئەسلەشتى. "مۇھتەرەم قارى" شۇ تاپتا قەشقەردىن كەلگەن

ئىدى ۋە ئۇنىڭ ۋەزىيەت توغرىسىدىكى مەلۇماتى ھەر تەرەپلىمە كوپ ئىدى. سوھبەت ماۋزۇلىرى پات-پات ئالمىشىپ تۇردى. تۇرۇپ قىزىشىپ، تۇرۇپ "ئۇھ" تارتىشىپ، بىر بىرىدىن گەپ تاما قىلىپ ھىجىيىشتى.

"مۇھتەرەم قارى" ئاخىرىدا:

— شۇنداق قىلىپ، مەخسۇت بېگىمدىن ئۇچۇر يوقمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— مەن ئىنىمنىڭ ئولگىنىگە ئىشەنمەيمەن، — دىدى ھىسا-سىدىن دامولا پۇشۇلداپ تۇرۇپ، — ئۇ، ئاسانلىقچە قولغا چوشۇدۇ-غان بەگلەردىن ئەمەس. ئاڭلىسام، بۇ يەردىكى ئەل بۇزار ئىسيان-چىنىڭ بېشى ئالماسمۇ ئىشەنمەيتۇ، ئىشەنمەيتۇدەك.....

— خۇدا ئامان قىلسۇن بەگنى، ئۇمىدىمىز شۇ كىشىدە، — "مۇھتەرەم قارى" نىمىنىدۇر ئويلاپ، ئۇشتۇمتۇت تاشقا ئۇسسۇۋالى-غاندەك چوچۇپ بېشىنى كوتەردى، — ئالماس دىگەنلىرى ھىلىقى توگىچى ئەمەستۇ؟ .....

— دەل شۇ، قەشقەردە سىلىنىڭ كوزلىرىگە چۇشكەن بەكۇاش شۇ .....

— ھەي ..... ياسىن خوجا خاتا قىلغان ئىكەن-دە، بول-مىسا، ئاللىقاچان ئۇ تۇگەشمەمتى، خەير ..... مەن ھاياتلا بولسام، ئۇنىڭ بىلەن تېخى ھىساپلىشىمەن .....

شۇنىڭدىن كېيىن "مۇھتەرەم قارى" ئابدۇللا كوككوز دا-موللىنى سۇرۇشتوردى.

— مەن تۇنۇگۇن شام مەزگىلىدە، — دىدى ھىسامىدىن دامولا، — "نامازشام خىزىرىسى" ئىمزاسى بىلەن بىر خەت ئالدىم. بۇ، ئابدۇللا دامولام. ئۇ خېتىدە "غىلاپلىق خەنجەر" يېتىپ كەل-

دىمۇ، دەپ يېزىپتىكەن. مانا ئەمدى "غىلاپلىق خەنجەر" ئوزلىرى بولۇپ چىقتىلا ..... تازا باپ ئىسىم. ئابدۇللا داموللام ھازىر گۇل-ھەسەل خېنىمنىڭ ئويىدە، بىر-ئىككى كۈن ئىچىدە يوتكىلىمەن دەپ يېزىپتۇ .....

— بىر-ئىككى كۈن ئىچىدە دەملا؟ .....

— شۇنداق، ئۇ مەخسۇت بەگنى تاپماقچى .....

"غىلاپلىق خەنجەر" يەنى "مۇھتەرەم قارى" ھىسابىدىن داموللىدىن ئىجازەت سوراپ بىر تال تاماكا چەكتى ۋە ئويلىنىپ قالدى:

— ھازىر ۋاقىت تولىمۇ قىس، غەنىمەت پۇرسەتنى قولدىن كەتكۈزۈشكە بولماس، — دىدى ئۇ، — ئوزلىرىگە مەلۇملۇق، كومۇنىست قوشۇن 10-ئايىنىڭ 10-كۈنى شىنشىنشادىن ئوتۇپ، 13-كۈنى قۇمۇلغا، 20-كۈنى ئۇرۇمچىگە قەدەم بېسىپ كىرىدى. قەشقەردە قاراخەخ ئۇلارغا ئاسماندىن خىزىر چۈشكەندەك يېپىشۇۋېلىشتى. بۇگۈن-ئەتە يەكەندىمۇ كومۇنىست قوشۇن پەيدا بولىدۇ، گەپ بۇ يەردە ئەمەس. گەپ شۇ يەردىكى، بىز ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئىستىماسلىغىمىز كېرەك. مەن ئويلايمەنكى، مۇقەددەس دىنىمىزنىڭ پىشىۋالىرى، بەگلەر، ئاقساقاللار، يۇزبېشىلەر ئوز ھوزۇر-ھالاۋىتىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشىدىن ھەزەر ئەيلەيدۇ، چەداش يوق! ..... ئاندىن قالسا، جاڭ ۋېيۇەنجاڭ ۋە ئۇنىڭ كەينىدە تاغدەك يولەك بولۇپ ئامېرىكا ..... مەن ئىشىنمەنكى، بىزنىڭ ئۇستىمىزگە پالاكەت توگە كارۋىنىدەك بېسىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن كومۇنىست قوشۇننىڭ ھاكىمىيىتى پات ئارىدا كوپۇكتەك توزۇپ كېتىدۇ، ..... مەن ئەسلىدە ئابدۇللا كوككوز داموللام بىلەن ۋاقىتىنچە چەتئەلگە چىقىپ كېتىشنى نىيەت قىلغان ئىدىم، مەمتىمىن

هەزرەت جاناپلىرىنىڭ ئىلتىماسى تۇپەيلى بۇ ئىش بىزگە نىسىپ بولمىدى. قەشقەر گەرچە ئىسلام دەنالىرى جۇغلاشقان ئەزىزانە شەھەر بولسىمۇ، لېكىن، ماڭا مەشە باپ، مەشەنى پىنھان بىلىپ، ئوزلىرىنى پانا تارتىپ كەلدىم، ئاكا-ئۇكا بولىمىز.....

ھسامىدىن دامۇللا ئورنىدىن تۇرۇپ، قۇللۇق قىلدى.

— يەنە بىر ئىش، — دىدى "غىلاپلىق خەنجەر"، — مەن ئابدۇللا دامۇللام بىلەن كورۇشۇشۇم كېرەك. ئۇ كىشى بىر-ئىكى كۈن ئىچىدە گۇلھەسەل خېنىمنىڭ ئويىدىن يوتكىلىپ كېتىدىغان ئىش بولسا، مەن بۇگۈنلا باراي. دەرھال ئۇچرىشىش لازىم. ئەگەرچەندە كومۇنىست قوشۇن يېتىپ كېلىپ، شەھەرنى ئىگەللىۋالسا، ئىش مۇرەككەپ بولىدۇ.....

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار خېلىغىچە پىچىرلاشتى، باش لىڭ-شىتىشتى، قۇربان ئاقساقالنى تىلغا ئالدى ۋە ئۇنى چاقىرتتى. قۇربان ئاقساقال كىرگەندىن كېيىن ئوز ئارا تونۇشتۇرۇلدى. ئەلۋەتتە "غىلاپلىق خەنجەر" دىيىلگىنى يوق. خالىس مېھمان، "مۇھتەرەم قارى" دىيىشتى. شۇنىڭدەك شىرمەمەت تەھلىل قىلمىسىپ، "مۇھتەرەم قارى" غا ئۇنىڭدىن باپ خىزمەتكار تېپىلمايدۇ دەپ قارالدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىن "مۇھتەرەم قارى" قۇربان ئاقساقال-نىڭ ئويىدە ئىستىقامەتتە بولۇش قارار قىلىندى.....

ھاجى ئىشان شىرمەمەتنى ئاتخاندا قالدۇرۇپ، ھسامىدىن دامۇللىنىڭ مېھمانخانىسىغا كىرىپ كەلگىنىدە "غىلاپلىق خەنجەر" ئەسلىدىكى قىياپىتىگە قايتقان ئىدى.

ھاجى ئىشان سەللىلىك، ساقالىلىق "مۇھتەرەم قارى" غا ئىلتىجا قىلىپ:

— ئاتلار تەق، شىرمەمەت ھازىر، — دەپ خەۋەر قىلدى.

— ئىش پۈختا بولدىمۇ؟ — دىدى ھىساملىرىن داموللا ھاجى ئىشانىنى كوز قىرىغا ئېلىپ.

— تولىمۇ پۈختا بولدى، — دىدى ھاجى ئىشان، — شىر-مەمەت بۈگۈن يېرىم ھاجىم، بارلىق گۈناھىدىن ساقىت بول-دى .....

— ھىم .....

ئۇلار ئورنىدىن قوزغالدى .....

"مۇھتەرەم قارى" بىلەن شىرمەمەت يېزىدىن سەھەر گۈ-گۈمىدا ئايرىلدى ۋە ئەتىسى تۈن تەڭ بولغاندا، يەنە يېزىنىڭ چېتىدىكى تاشلاندۇق كونا تۈگمەنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. ئۇ-لار بۇ يەردە ئەتراپقا قۇلاق سېلىپ بىر پەس تۇرۇشتى.

شىرمەمەت تەشۋىشلىك كېچىنىڭ ئېغىر خىياللىرى بىلەن بەنت ئىدى. مىڭىسىدە قارا تۇمان ئەگىتتى ۋە ھەدەپ ئەسنەيە-تى. "مۇھتەرەم قارى" بولسا خاپا كورۇنەتتى، بەلكىم، گۇلھە-سەل خېنىم بىلەن "نامازشام خىزىرىسى" نىڭ بەزى پاراڭلىرى ئۇنىڭغا ياقمىغاندۇ. شىرمەمەتنىڭ بۇنىڭ بىلەن نىمە ئىشى. ئۇ، بۇ بىر كېچە-كۈندۈزدە ھېچكىمنى، ھېچنىمنى كورگىنى يوق، پەقەت، ناتونۇش سارايۇەنگە ھەمرا بولۇپ ئات باقتى، خا-لاس .....

ئۇلار ئەتراپنىڭ جىمجىت ئىنكەنلىگىگە ئىشەنگەندىن كې-يىن، ئېھتىيات بىلەن قۇربان ئاقساقالنىڭ ئويى تەرەپكە قاراپ كېتىشتى .....

ئەككىنچى باب

1. تەنتەنە

...

زارىقىپ كۆتكەن كۈن يېتىپ كەلمەكتە.....

ئالماس خوشال، قەلبى چوڭقۇر هاياجان بىلەن تولغان، كوزلىرىدە نۇر ۋە خوشاللىق يېشى.

ئۇنىڭ ئاتلىق پارتىزان يىگىتلىرى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن يولغا چىققىنىغا بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى، ئىككى كۈن يول مېڭىپ قەشقەر - خوتەن تاشيولى بويىغا يېتىپ كېلىشتى. يول بويىدىكى قەدىمىي مەھەللىلەر، ئوتەڭلەر، يول ئاچاللىرى، يېزا گۈزەللىرىدە لەكمىڭ ئادەم، هەممىسىنىڭ كوزلىرىدە بىر خىل تەلپۈنۈش، چىرايلىرىدا بايرام هېسسىياتى، تىللىرىدا قىزغىن - شىرىن پاراڭ.....

ئالماسلار بۇ يەردە تۇرىتماسلىقنى قارار قىلىشىپ، قارشى ئېلىش سېپىنىڭ ئەڭ بېشىغا قاراپ كېتىشتى ۋە ئاتمىش چاقىرىمچە يول بېسىپ، ئەتىسى چاشكا ۋاقتى بىلەن چۆل - جەزىرىلىك قاتارام - تېقىر ساينىڭ چىقىش ئېغىزىدىكى كوجۇم مەھەللە — يېزا گۈزىرىگە كېلىپ توختىدى.....

ئالماسنىڭ قەلبى دولقۇنلۇق زەرەپشاندەك پۈتۈن يول بويى تىنىمسىز ئورکەشلەپ كەلدى. بىغۇبار كوڭۈل ئاسمىنىدا قۇياش كېزەتتى، ۋۇجۇدى باهار تۈيغۇسى بىلەن لىپمۇ - لىق تولغان،

يېنىپ تۇرغان كوزلىرىدە ئۇمىت ۋە سېغىنىش ئىستەكلىرى يالتىرايتى. ئۇنىڭ قەلبىدە مىڭ خىل ئارزۇ - ئارمان جەۋلان قىلسا ھۇ، لېكىن بىر ئارزۇ — "پارتىيىنى تاپىمىز!" دېگەن ئارزۇ بولەك- چە يارقىن ۋە ئاجايىپ جۇشقۇن ئۇرغۇيتتى. "پارتىيىنى تېپىش كېرەك، بارلىق ئارزۇ - ئارمانلىرىمىزنىڭ مېغىزى شۇ!..... پارتىيىنى تاپقاندىن كېيىن، قەتئى ھەممىنى — ئەجداتلىرىمىزنىڭ قانداق دەرت - ئەلەم چەككەنلىكىنى، بىزنىڭ نېمە قىسمەت، قانداق خورلۇقلارنى كورگەنلىكىمىزنى، مۇشتۇمزور بەگ - بايلار بىلەن قانداق ئېلىشقانلىغىمىزنى، سۇيۇملۇك پارتىيىنى — كومۇنىستلار پارتىيىسىنى قانداق سېغىنىپ كۇتكەنلىكىمىزنى..... بەرىنى سوزلەپ بېرەمەن..... تارتىنمايمەن، تارتىنىپ نېمە قىلىمەن؟.....شۇنىڭدىن كېيىن بولسا، پارتىيىدىن نېمە قىلىشىمىز كېرەكلىكىنى زىغىرلاپ سوزلايمەن، پارتىيە يول كورسىتىپ بەرسۇن....."

ئالماس بۇنىڭدىن ئۇچ كۇن ئىلگىرى ئۇزۇنىڭ ئاتلىق يىگىتلىرى بىلەن تاغدىن چۈشۈپ، ياڭاقلىق يېزىسىدىن ئوتتۇرىتقا- دا، مەخسۇت بەگنىڭ ھاڭغىرقاي ئوچۇق تومۇر دەرۋازىسى ئالدىدا قاينام - تاشقىنلىقتا چۇمگەن دەرتمەن قېرىنداشلىرىنى كور- دى..... دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى سۇپا ئۇستىدە تۇرۇپ، شانىياز بىر قولىنى بەلۇبغىغا تىقىقان، بىر قولىنى شىلتىپ - شىلتىپ نەمگىدۇر غەزەپلەنگەن ھالدا ۋاقىراپ سوزلەۋاتاتتى. ئۇ قېرىنداش- لارنى تەرتىپكە چاقىراتتى ۋە ئاغزىدىن ئاچچىق، يامان سوز- لەرنىڭ چىقىپ كېتىۋاتقانلىغىنى سەزمەيتتى.

ئەمما، دەۋرەپ تۇرغان قېرىنداشلار ئۇنىڭ سوزىگە كەم قۇلاق سالاتتى، غەزەپلىنىپ ۋاقىرىشاتتى، جىلى بولۇپ تىترەيتتى ۋە ئوز پۇخاسىنىڭ چېگىچىنى تاپالمايۋاتقاندەك، نېمە قىلىپ،

ئىمە قويۇشنى بىلمەي ئوزلىرىنى ھەر تەرەپكە ئۇراتتى..... بىر توپ كىشىلەر غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ، مەخسۇت بەگنىڭ پۇتكۇل ئوي - جاي، مال - مۈلۈكلىرىنى كويدۇرۇپ كۆل قىلىپ، ئاسماندا سورۇۋېتىشنى تەلەپ قىلسا؛ يەنە بىر بولۇك كىشىلەر بارلىق تېرىلغۇ يەر، ئات - ئۇلاق، ئاشلىقلارنى بولۇشۇشنى تەلەپ قىلاتتى. يەنە بەزىلەر يۇرت ئاقساقاللىرى، يۇز بېشىلەر، مىراپ - دوغلارنى باغلاپ كېلىپ، راسا ئەدەپلەپ جاجىسىنى بېرىشنى تەلەپ قىلسا؛ يەنە بەزىلەر كونىلىرىنى قىيما - چىيما قىلىۋېتىپ، يېڭى ئاقساقال، يۇز بېشى، مىراپلارنى سايلاشنى تەلەپ قىلىپ ۋاقىرايتتى. تۇرۇپلا بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن ۋازكېچىپ:

"ياق! بىزگە ئازار بەرگەن، كۈن كورسەتمىگەن چىلىرىلەرنىڭ ھەممىسىنى قىيما - چىيما قىلىپ، چاناپ ئولتۇرۇپ پۇخادىن چىقمىز!" دەپ زەردە بىلەن تۇۋلىشاتتى.....

ئېيتقاندەك، بىردەمدە بىرمۇنچە كوزگە ئىلىناشقان ئاقساقال، يۇزبېشى، قولىدىن ئۇچ تىلىق سىم قامچا چۈشمەيدىغان بەگنىڭ چاپارمەنلىرى باغلاپ كېلىندى. بىرسىنىڭ يۇز - كوزى قان، بىرسىنىڭ چىشى ئۈرۈپ سۇندۇرۇلغان، بىرسىنىڭ چاپان - چاپسى سالدۇرۇلۇپ، ئىشتانچاق قىلىپ قويۇلغان..... شۇ ئاردا گۇلزارلىق ھويلىدىن مەخسۇت بەگنىڭ "چىشى بورىسى" بىلەن چىرايى ئاپتاپ كورمىگەن ئايىم - ئاغچىلارنى داقىرتىپ سورەپ چىقىشتى ۋە ئۇلار تومۇر دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ تىترەپ قېتىپ قېلىشتى.....

دەل شۇ پەيتتە، كىمدۇ شانىيازنىڭ قېشىغا كېلىپ، بىر توپ كىشىنىڭ مەخسۇت بەگنىڭ ئاشلىق - ئامبارلىرىغا ئوزلىرىنى ئۇرۇپ، قاپ - قاپ ئاشلىقلارنى ئوز خالىيان بۇلاپ - تالاۋاتقانلىقى

غىنى خەۋەر قىلدى. بىراق، ئاشلىقلارنى كوتىرىپ چىققان توپ نىمە ئۈچۈندۇ دەرۋازا ئالدىغا كەلگەندە غەزەپلىنىپ، ئاشلىق تاغارلىرىنى پىقىرىتىپ تاشلىۋەتىتى - دە، قوللىرىنى شىلتىپ جىم بولۇپ قېلىشتى.....

غول - غۇن ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى: "خويمۇ ئوبدان بولدى، شۇنداق قىلغان تۈزۈك، كويدۇرۇپ كول قىلىۋەتەمەي، كۆلنى كوككە سورۇۋەتمەي بولمايدۇ" دىسە، بەزىلىرى: "ئامسىم ئەپەندى، مەشرەپ، ئانار قىزنىڭ قىساسى تۈتتى. جاجىسىنى يىسۇن، تېرىسىنى تەتۈر سويمىغىچە پۈخادىن چىقمايمىز!" دەيتتى. بەزىلەر ھاڭۇبقىپ - گاڭگىراپ ئومچىيىپ كوز يېشى قىلاسا؛ بەزىبىر تەقۋادار مويسىپىتلەر: "توۋا، نىمە ئىش بولۇۋاتىدۇ، كوزۈم كورمىسۇن، گۇناغا شېرىك بوپقالماي" دىيىشىپ، ئەتراپقا "ھۇ-روپ" يولىغا كېتەتتى.

جامائەت ئىچىدە ئالقىشلاۋاتقانلار مۇ، غەزەپلەنگەنلەرمۇ، مەڭدەپ - ھودۇقۇپ كەتكەنلەرمۇ ..... ھەممىسى بار ئىدى.....

جامائەت تاغدىن چۈشكەن يىگىتلەرنى — ئاتلىق ئەزىمەتلەرنى كورۈپ، بىرئاز پەسكويغا چۈشكەندەك بولدى.

ئالماس غول - غۇندىن كوزىنى ئېلىپ، مەدرىسىنىڭ قارشى تەرىپىدىكى مەكتەپ بىناسىغا كوز تاشلىدى، ئاسىم ئەپەندىنى ئەسلىدى. ئاسمىنىڭ ۋەسىيىتى، جان ئۈزۈش ئالدىدىكى ئاخىرقى سوزلىرى قۇلىغى تۈۋىدە جاراڭلىغاندەك قىلدى. يۈرىگى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى: "ئاھ، قېرىندىاش، جان كويەر سەپداش!— دەپ نىدا قىلدى ئۇنىڭ يۈرىگى، — ھەممە چىگىشنى پارتىيە يېشىپ بەرسۇن ..... بىز ھىچقاچان دۇنيادا كومۇنىستلار پارتىيىسى بارلىغىنى بىلمىگەن، كورمىگەن بولساقمۇ، سىزنىڭ كو-

يۇپ - پىشىپ چۇشەندۇرۇشىڭىزدىن بىزنىڭ قەلبىمىز ئاللىقاچان پارتىيە بىلەن چەمبەرچەس باغلىنىپ كەتكەن ۋە بۇ مەنىۋى يېتەكچى بىزنىڭ قوزغىلىپ، قولىمىزغا قورال ئېلىپ، مۇشتۇمزور - لار بىلەن تىغمۇ - تىغ ئېلىشىشىمىزدا ئاجايىپ كۈچ - قۇدرەت بولـ دى. بىز ئۇنى ئاپماي قويمايمىز!....."

ئالماس شۇنىڭدىن كېيىن ئات ئۇستىدىن دەس كوتىرىلـ دى. يۇزلىگەن قېرىنداشلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلاندى:

— بىرنېمە دېگىن، يول كورسەتكىن، ئېيتقىنا نېمە قىلىمىز،— دېيىشتى.

— ئاسىم ئەپەندى ھەممىمىز بىلىدىغان كىشى، — دېدى ئالـ ماس ھاياجان بىلەن، — ئۇ، جان ئۇزۇش ئالدىدا بىزگە كومۇنىسـ لار پارتىيىسى توغرىسىدا ۋەسىيەت قىلدى، پارتىيىنى تېپىڭـ لار، پارتىيە سىلەرنى ئارزۇ - ئارمان قىلغان يېرىغا ئېلىپ چىقىدۇ، دېگەن ئىدى. بىز پارتىيىنى تاپتىمىز، — ئالماس بوغۇلۇپـ بوغۇلۇپ تۇرۇپ ئۇزاق سوزلىدى، — مەخسۇت بەگنىڭ مۇلكى — بىزنىڭ قان - تەرىمىزدىن كەلگەن، مۇشتۇمزورلارنىڭ ھەممىسىدە بىزنىڭ قانلىق قىساس، نەپرەتلىك ئوچمىز بار، بۇ ھىساپنى قىلماي بولمايدۇ، زادى قانداق قىلىمىز؟ بۇنى پارتىيىدىن سو - رايمىز.....

جامائەتنىڭ تالاش - تارتىشى ئۇزاققا سوزۇلمىدى، دەرتمەن قېرىنداشلار چۇشەندى:

— دۇرۇس، ئالماسنىڭ دېگىنى ھىساپ، گەپ يوق، ئالماسـ قا ئىشىنىمىز، — دېيىشتى.....

مەخسۇت بەگنىڭ جەمەتلىرى تومۇر دەرۋازىلىق ھويلىدىن قوغلاندى. مال - مۇلكىگە ئىگىدارچىلىق قىلىش — شانىياز، توختا-

خۇن، پايمز خالۋاپ قاتارلىق ئون نەچچە كىشىگە ھاۋالە قىلىندى. قوغدىغۇچىلار بېكىتىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئالماسنىڭ ئاتلىق يېگىتلىرى ئالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.....

ئالماس ئوزىنىڭ ئاتلىق يىگىتلىرى بىلەن ئازاتلىق ئارمىيىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن، قەشقەر - خوتەن تاشيولىدا ئات ئويىنتىپ كېتىۋاتقاندىمۇ، كوجۇم يېزا گۈزەرلىرىدە ئوز يىگىتلىرى بىلەن ھاياجانلىنىپ — كۈتۈپ تۇرۇشقانلىرىدىمۇ، بۇ مەنزىرە ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن تىزىلىپ ئوتەتتى، قېرىنداشلىرىنىڭ غەزەپلىك سادالىرى قۇلىغى تۇۋىدە تىنماي جاراڭلايتتى.....ئۇنىڭ پارتىيىگە ئېيتىدىغان نۇرغۇن سوزلىرى بار، ئاجايىپ ئارزۇ - ئارمانلىرى بار..... ئۇ پارتىيىنى كورگەندە يۈرىگىم يېرىلىپ كەتمەسمىكىن، ئوز سوزىنى تولۇق، ئەينەن ئىپادە قىلالماي قالمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيدۇ.... "....ئىخ..... پارتىيە، پارتىيە! بىز سەن تۇغرىلىق قانچە-قانچە ئارمان قىلدۇق، سېغىنىدۇق، كۈتتۇق!.....بىز زەرەپشان بورىلىرىنى سۈرۈپ - تۇقاي قىلىپ راسا ھالسىراتتۇق، بۇ، سېنىڭ نۇرۇڭىڭنى بەركاتى. سەن بولمىساڭ، بىز ئوزىمىزگە كىمنى ئارقا تىرەك، كۈچ - مادار قىلاتتۇق؟ سەن يىلانىنىڭ بېشىنى مەجۇەتكەچكە، بىز ئۇنىڭ قۇيرۇغىنى مەدىرالماس قىلدۇق. بىزنىڭ يۈرىگىمىزنى قاپتەك قىلغانمۇ، دۇشمەننى ساراسىمگە چۈشۈرگەنمۇ ئوزەڭسەن..... سەن بىزنىڭ كۈنىمىزنى يورۇتقان ئاپتاپ، بىز بولساق، سېنىڭ نۇرۇڭدا چاقنىغان يۇلتۇز....."

كۈتۈلگەن ھاياجانلىق دەقىقە يېتىپ كەلدى.

چېكى يوق ساي تەرەپتىن ئىككى كىچىك، بىر چوڭ ماشىنا كورۈندى ۋە بۇ ماشىنىلار ئوقتەك ئۇچۇپ، قارشى ئالغۇچىلار سېپى ئالدىدىن ئوتۈپ كەتتى.

ئاندىن بىپايان كوئېنلۇن ئىتىگىنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ، ھەيۋەتلىك ماشىنىلىق قوشۇن ساي ئىچىنى يەرىپ چىقىپ كەلدى.

قۇياش نۇر سېپەتتى، قىزىل بايراقلار لەپىلدەيتتى. ئالقىش-شوئار سادالىرى كوكنى تىترەتتى. ماشىنىلار يولىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىختىيارى توپلىنىپ، ھاياجانلىق بايرام تەنتەنىسىگە چومگەن ئەر - ئايال، قېرى - ياش دېخانلارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، كىشىلەر قەلبىنى مۇبارەكلىگەندەك سۇرئىتىنى تەدرىجى ئاستىلاتتى.....

ئالماس ھاياجان بىلەن ئىختىيارسىز يېنىدىكى ئىلھامقۇل، جۇمالارنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ، "قارا، كەلدى، ئازاتلىق ئار-مىيە!" دەپ ماشىنىلارغا تىكىلدى، كوزلىرىدىن بۇلدۇقلاپ مىننەت-دارلىق ياشلىرى ئېتىلىپ چىقىپ، مەڭزىلىرىدىن ئاقتى. مۇنداق خوشاللىق يېشى ئىلھامنىڭ قىسمەت چورۇق، سالمانلارنىڭ كوزلىرىدىمۇ يالتىراپ قالدى.....

ئالماسنىڭ كوزىگە ماشىنىدا دەسلەپ كورۈنگىنى ماش رەڭ كىيىم كىيگەن، قوللىرىدا يالتىراپ تۇرغان قوراللارنى چىڭ تۇتقان، قاۋۇل، ساغلام ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ باش كىيىمىدىكى نۇرلۇق قىزىل يۇلتۇز بولدى. بۇ ئاجايىپ ئىلھامبەخش قىزىل يۇلتۇزنىڭ خاسىيىتى ھەققىدە ئاسىم كوپ قېتىم سوزلەپ بەرگەن ۋە ئۇنى ئىنقىلاپ قۇربانلىرى قېنىنىڭ بەلگىسى، ئىنقىلاپ مەشئىلى دەپ ئاتىغان ئىدى.....

قىزىل يۇلتۇزلۇق شەپكە كىيگەن ماشىنىلىق جەڭچىلەر يولنىڭ سول تەرىپىدە قەددىنى تىك قىلىپ تۇرۇشقان ئالماس-نىڭ ئاتىلىق قوراللىق يىگىتلىرىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، قىزغىن

ئالقش ياڭراتتى، كۆلۈمسىرىدى، قوللىرىنى چېكسىگە ئېلىپ سالام بېرىپ هورمەت بىلدۈردى. قوللىرىنى جۈپلەپ پۈلاڭلىتىپ، دوستلۇق، ئىتتىپاقلىق، قېرىنداشلىق همسىياتلىرىنى ئىپادىلىدى .....

ماشىنىلار ئاستا، سېكىن ئوتمەكتە .....

كىچىككىنە گۈزەل شاتلىنىپ ياپرايتتى. كىشىلەر قول ئېلىشاتتى، جەڭچىلەر بىلەن قول سقىشاتتى. بىر جەڭچى ماشىنا ئۈستىدىن ئېگىلىپ، ئاپپاق ساقاللىق بىر دېخان بىلەن قىزغىن قول ئېلىشتى ۋە ئۇلار ماشىنىغا ياندېشىپ ئايرىلغۇسى كەلمەگەندەك بىللە كېتىشتى. بىر ئايال چىرايلىق ياساندۇرغان چىمەن دوپپىلىق ئىككى ياشلىق بالىسىنى ماشىنىغا سۇنۇپ بەردى، بالىنى قولىغا ئالغان جەڭچىلەر ئۇنى بېشىدىن ئېگىز كوتىرىشىپ ئەكەلەتتى ۋە مەڭزىدىن سۆيۈپ، ماشىنا بىلەن ياندىشىپ كېتىۋاتقان ئاتا ـ ئانىلىرىغا ئۇزىتىپ ياندۇردى.

ئانا بالىنىڭ كوكرىكىگە قادالغان ئىزنەكنى كوردى ۋە خوشال بولدى.....

بەزىلەر ماشىنىلىق قوشۇن ئۇستىدىن ياڭاق، مېغىز، گۈلەقاق، جىگدە ـ چىلانلىرىنى چاچقۇ قىلىپ چاچاتتى، بەزىلەر ئىسسىق قىزارتىپ پىشۇرغان نانلىرىنى پەتنوس بىلەن تەڭلەيتتى. قىزىل، كوك، زەنگەر بويالغان تۇخۇملارنى سوغا قىلىپ سۇناتتى. قىزلار، چوكان ـ جۇۋانلار يىراقتىن كەلگەن قېرىنداشلىرىغا قىلغاندەك، ئادەت بويىچە چىرايلىق دوپپا ۋە گۈل چەككەن ياغلىقلارنى تۇتۇپ، ماشىنا كابىنكىسىنىڭ پەلەمپىيىگە چىقىۋېلىپ، خوشاللىق بىلەن تەقدىم قىلىشاتتى.....

ئالماس بىر تەرەپتىن خوشاللىق بىلەن ئالقىش ياڭىرىتىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئالدىدىن ئوتۇۋاتقان ھەر بىر ماشىنىغا سىنچىلاپ قاراپ، ئۇنىڭدىن كىمنىدۇر ئاختۇرماقتا ئىدى. ئۇ، ئاجايىپ ئىنقىلاپچى دۇكۇ داشىنىڭ ھەر مىللەت مەھبۇسلىرىنى قۇتقۇزۇش يولىدا مەرتلەر-چە قۇربان بولغانلىغىنى ئوز كوزى بىلەن كوردى. يولداش دۇكۇ داشى ئولۇم ئالدىدا "شىنجاڭغا يۇرۇش قىلغان قوشۇن ئە-چىدە مېنىڭ ئىنىم بار، ئىسمى دۇكۇ تېخەن....." دىگەن ئىدى. بۇ سوز ئۇنىڭ قۇلىغىدا ھازىرقىدەكلا جاراڭلىماقتا..... ئۇ يەنە شانلىق قۇربان ئاسمىنىڭ جەڭگىۋار دوستى، دۇكۇ داشىنىڭ پىكىرداش سەپ-دىشى ئابلىكىمنى ئەسلەيدۇ. دۇكۇ داشىمۇ، ئاسىمۇ ئۇنى كوپ قېتىم تىلغا ئالغان، "كورۇشسەك قۇچاقلا، بىز ئۇچۇن ھورمەت بىلدۇر" دەپ ۋەسىيەت قىلغان ئىدى.

ئالماس ماشىنىلارغا تىكىلگەندە، ئەنە شۇلارنى ئاختۇراتتى ۋە ئۇلارنى ئەسلەيتتى.

ماشىنىلار ئوتمەكتە، قاينام - تاشقىنلىق مەنزىرە ئەۋجىگە چىقماقتا..... ئالماسنىڭ قەلبى ھاياجان بىلەن ئورکەشلىدى. ئۇ ماشىنىلارغا زوقلىنىپ قاراپ: "ئىخ، پارتىيە، سىزگە رەھمەت، بىزنىڭ كۇنىمىز تۇغۇلدى، زەرەپشاندا قاراڭغۇ زۇلمەت ئەبىدى ئۇجۇقتىدىغان پەيت كەلدى"، — دەيتتى.

شۇنداق، ئالماسنىڭ قەلبىدە "پارتىيە، ئازاتلىق، نۇرلۇق كۇن!" دىگەن سادا تىنىمسىز جاراڭلايتتى. بۇ سادا كىچىككىنە يېزا گۇزىرىدىكى قارشى ئالغۇچىلارنىڭ قەلبى بىلەن تۇتىشىپ، قارشى ئىلىش سېپىنىڭ بېشىدىن تاكى ئاخىرغىچە، بوستانلىق زەرەپ-شان ۋە پۇتكۇل كوئېنلۇن ئىتەكلىرىدە ئۇزۇلمەس دەريا دولقۇنىدەك ئۇزلۇكسىز ئورکەشلەپ، تەكرار - تەكرار جاراڭلاۋاتقاندەك ئىدى .....

بىرىنچى تۈركۈمدىكى ماشىنىلىق زور قوشۇننىڭ ئايىغى ئۈزۈ-
لۈش بىلەن، ئۈزۈنغا سوزۇلغان ساي ئىچىدىن قىزىل بايراقنى لەپىلدە-
تىپ، مىللى ئارمىيىنىڭ ھەيۋەتلىك ئاتلىق قۇشۇنلىرى چىقىپ كەلدى.

گومىنداڭ باندىتلىرى بىلەن باتۇرانە جەڭ قىلغان ۋە ئۇ-
لارنى ئىلى، تارباباغاتاي، ئالتاي — ئۈچ ۋىلايەتتىن قوغلاپ - سۈ-
رۈپ چىقارغان بۇ قوشۇننىڭ داڭقى خېلىدىن بېرى ئالماسلارغا
مەلۇم.

1946 - 1947 - يىللىرى بۇ قوشۇننىڭ بىر پارتىزان ئەت-
رىدى مەشھۇر مۇز داۋاندىن ھالقىپ ئوتۇپ، تاشقۇرغان يايلاقلىرىدا
جەڭ قىلىپ، زەرەپشان دەرياسى ۋادىسىغا كەلگەن؛ بۇ ۋادىدىكى
يۈرەكلىرى لەختە قان بولغان دەرتمەن قېرىنداشلار بىلەن
بىرلىشىپ، كىشىلەر تىلىدىن چۈشۈرمەيدىغان مەشھۇر "تاغ ئىنقىلاۋى"
نى قوزغاپ، باتۇرلۇق، ئەپچىللىك بىلەن قاغىلىق، پوسكام ناھىيىلە-
رىنى، يەكەننىڭ بىر قىسمىنى ئازات قىلغان. كېيىن ئۇچ ۋىلايەت
ئىنقىلاۋى ھوكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن گومىنداڭ دائىرلىرى
ئوتتۇرىسىدىكى قانداقتۇر بىر كېلىشىمگە ئاساسەن، بۇ پارتىزان ئەت-
رىدى ئۈزى بىلەن بىللە، بۇ ۋادىدىن يۈزلىگەن جەڭچىلىك ئەزە-
مەتلەرنى ئەگەشتۈرۈپ ئىلىغا قايتقان ئىدى.....

ئاتلىق قوشۇن يېتىپ كېلىش بىلەن تەڭ، يېزا گۈزىرى
يەنە بىر قېتىم قارشى ئېلىش تەنتەنىسى بىلەن تولۇپ تاشتى.
خوشاللىق بىلەن يىغا-زارە ئارىلىشىپ كەتكەن مەنزىرە ھاسىل
بولدى.

ئاپپاق ساقاللىق بىر بوۋاي ئاتلىق قوشۇن ئىچىدىن ئۈز
ئوغلىنى تونۇۋالغان بولسا كېرەك، "جان بالام، ئوغلۇم!" دەپ
ئاتقا ئوزىنى ئاتتى..... ئاق باشلىق بىر ئانا بەگ-بايلارنىڭ زۇلـ-

مىدا جېنىدىن - جاق تويۇپ، "تاغ ئارقىسى"غا بىز كېچىدىلا ئوتۇپ كەتكەن، مانا ئەمدى قامەتلىك ئوفىتسېر بولۇپ قايتقان ئوغلىنى تونۇۋېلىپ "ئاھ بالام، ھايات‌مۇ سەن!....." دەپ ھۇشىدىن كەتتى..... قايسىبىر ئايال بىرنەچچە يىل ئىلگىرى "ئىلىنىڭ بىر ئېرىغىدا ئاتۇن، بىر ئېرىغىدا كۆمۈش ئاقىدىكەن" دېگەننى ئاڭلاپ، چاپىنىنى غېرىچە يېپىنىپ، ئىشلەمچى - مەدىكار بولۇپ ئىلىغا كەتكەن ئېرىنى بۇگۈن ئاتلىق قوشۇن ئېچىدە كورۇپ، كوزلىرىنى خوشاللىق - ئىنتىزارلىق ياشلىرىنى توكتى.....

ئاتلىق قوشۇن بىلەن خەلق گىرەلىشىپ كەتتى.....

بايا ماشىنىلىق قوشۇنىدىكى جەڭچىلەرگە گۈل چەكىكەن ياغلىق تەقدىم قىلغان بوستان چاچ قىز مانا ئەمدى كۆتۈپ ئىنتىزار بولغان، كوكرىگىگە قاتار مېدالىلارنى تاقاپ ئاتلىق قوشۇن بىلەن سوقۇشلۇق جەڭچى بولۇپ كەلگەن ئوز يارىنى كورۇپ، يۈزلىرى ئانارداك قىزارغان ھالدا ئۇنىڭ قۇچىغىغا ئوزىنى ئاتتى..... مۇھەببەت ئولۇمنى يېڭىدۇ، سېغىنىش ئوتلىرى — باتۇر يىگىت ئۇچۇن كۈچ - مادار. ئۇلار ئايرىلىشقاندىن بۇيانقى سېغىنىش، ئىنتىزار بولۇش ھىسسىياتلىرىنى بايان قىلىپ تۈگىتەلمەيتى..... تېپىشۇېلىشقان بۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇقىقا جەڭچىلەر، زوقلانغان پۇقرا يىگىتلەر ھەۋەس قىلىپ قارىشىپ، تەبرىكلەشتى..... چاخچاق قىلىشاتتى.....

ئالماس يولىنىڭ چېتىدە شىرىن پاراڭ سېلىشىپ تۇرغان كوكرىگىدە مېدالىلىرى بار فاگۇنلۇق كوماندىر بىلەن ئاپپاق ساقاللىق مويسېپىتنى كورۇپ قالدى ۋە دەرھال ئېتىنىڭ چۇلۇۋۇرىنى ئېلىقۇلغا تۇتقۇزۇپ، بەستىلىك كەلگەن بۇ قاراقاش كوماندىرنىڭ ئالدىغا

كەلدى. قول ئېلىشتى، ھال سوراشتى.

كوماندىر ئالماسنىڭ قوراللىق يىگىتلىرىنى كورۇپ، رازىمەنلىك بىلەن ئالماسنىڭ قولىنى ئىككى قوللاپ تۇتتى:

— يىگىت ئىكەنسىلەرغۇ! ..... پارتىزانمۇسىلەر؟ — دىدى.

— شۇنداق، پارتىزانمىز .....

— ئىسمىڭىز نىمە؟

— ئالماس؟ .....

— ئالماس؟ — قاراقاش كوماندىر كوزلىرىنى ئالماسقا تىكىپ ئويلىنىپ قالدى، — سىلەردە ئاسىم دىگەن كىشى بارمۇ؟

— بولغان ..... سىز .....

— دۇرۇس، دۇرۇس، ئالماس دەڭ، ياخشى، — دىدى كوماندىر نىمىنىدۇر ئەسكە ئېلىپ، — مەن ئىلىدا چىقىدىغان «ئالغا» گېزىتىنىڭ "جەنۇبتىن خەتلەر" دىگەن ئىستونىدىن تېخى يېقىندىلا يەكەن دەرياسى بويىدا ھەركەت قىلىۋاتقان بىر پارتىزان ئەترىدى توغرىسىدا ئوقۇغان ئىدىم. بۇ خەتنى ئاسىم دىگەن كىشىنىڭ يازغانلىغى ئېسىمدە، شۇ ئەترەت ..... — قارا قاش كوماندىر ئالماسنى باغرىغا بېسىپ قۇچاقلىدى، — ئۇكا، قېنى يۇرۇڭ، مېنى پارتىزان يىگىتلەر بىلەن تونۇشتۇرۇڭ .....

ئالماس كوماندىرنى ئوزىنىڭ پارتىزان يىگىتلىرى بىلەن تونۇشتۇردى ۋە كوماندىرغا قاراپ:

— بىزگە ئاسىم ئەپەندى ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدە ئوزىنىڭ ئابلىكىم دىگەن بىر دوستى بارلىغىنى، ئابلىكىمنىڭ ئۇرۇمچىدىن قېچىپ ئىلىغا ئوتۇپ كەتكەنلىگىنى سوزلەپ بەرگەن ئىدى ....., — دىدى.

كوماندىر بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن:

— ئابلىكىم دەمسىزا؟ ..... دۇرۇس، دۇرۇس، ئەدى ئەسكە ئالدىم، — دىدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، — "ئابلىكىم"دىن بىزنىڭ پولكتىلا بىرنەچچىسى بار. مانا مېنىڭ ئىسمىمۇ ئابلىكىم. لېكىن مەن ئۇرۇمچىدىن ئەمەس، خوتەندىن بېرىپ ئۇچ ۋىلا - يەت ئىنقىلاۋىغا قاتناشقان. يەنە بىر ئابلىكىم بار، ئۇنى "كومبات ئابلىكىم" دەيمىز، ئۇ قەشقەر شەھرىدىن بېرىپ ئىنقىلاپقا قاتناشقان. كەينىمىزدە كېلىۋاتىدۇ، ئەسلىدە بەقەسەم — ئەتلەس توقۇيدىغان كاسىپ بالىسى، كېيىن مۇئەللىم بولغان. ئەمما. بىز- نىڭ پولكنىڭ شتاپ باشلىغىنىڭ ئىسمىمۇ ئابلىكىم. دۇرۇس. ئەسلى يەكەنلىك كىشى. ئۇ ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىن قېچىپ بېرىپ ئىنقىلاپقا قاتناشقان. ئاجايىپ بىلىملىك ئادەم، بىلمەيدە- غىنى يوق ..... ھەي ..... بۇ ئابلىكىمنىڭ سەرگۈزەشتىسى تولا. ئۇ بۇ قېتىم ئۇرۇمچىدە خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى ئىچىدىن دۇك تېخەن دېگەن دوستىنى تېپىۋالدى. دۇك تېخەن دېگەن ئابلىكىمنىڭ تۇرمىداش سەپدىشى دۇك داشى دېگەن كىشىنىڭ ئىنىسى ئىكەن. شۇ كۈنى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى بىلەن مىللى ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ ئۇچرىشىش پارادى بولۇۋاتاتتى. ئاجايىپ ھاياجانلىق ئۇچرىشىش بولدى. شۇ يەردە ئابلىكىم بىلەن دۇك تېخەن سەپتىن ئېتىلىپ چىقىپ قۇچاقلىشىپ كەتتى، ھەيران بولدۇق. تاس قالدى پارات بۇزۇلۇپ كەتكىلى، باشلىغ- لار ئالدىدا شۇنداق بولدى ..... يەنە بىر ئابلىكىمۇ بار. ئىلە- لىق، پولك كوماندىرى .....

قارا قاش كوماندىرنىڭ سوزى تېخى تۈگىمىگەن ئىدى. ئالماس ئۇنىڭ سوزىنى كېسىپ:

— توختاڭ، سەل توختاڭ، ئاجايىپ ئىش، بايا سىز

ئېيتقان ئابلىكىم بىلەن دۇكۇ تېخەن ھازىر نەدە؟ — دەپ ھايا-جانلىنىپ سورىدى.

كوماندىر كۈلۈپ جاۋاپ بەردى:

— دىدىمغۇ ئۇكا، ئابلىكىم بىزنىڭ پولكنىڭ شتاپ باشلىغى، دۇكۇ تېخەن بولسا، ئالدىمىزدا ئوتۇپ كەتكەن ماشىنىلىق قىسىمدا — سىياسى بولۇمدە ئىشلەيدىكەن. بۇگۈن ئابلىكىم بىلەن دۇكۇ تېخەن يول باشلىغۇچى ماشىنىدا بالدۇرلا كېتىشكەن، ئېھتىياجلىق ھازىر ئۇلار ۋىلايەت مەركىزىنى تەرتىپكە سېلىۋاتقان بولسا كېرەك.....

ئالماسنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى. ئۇ، كورۇشۇپ قۇچاقلىشىشنى ئارزۇ قىلغان كىشىلەرنى تېپىۋېلىشقا پۈتۈنلەي ئىشەنگەن ئىدى.

قارىقاش كوماندىر سائىتىگە قارىدى ۋە ئاتقا مىندى:

— خوش يىگىتلەر، خوش ئۇكا!.....

ئالماس ئاتقا مىنگەن كوماندىرغا ئىتتىك قارىدى:

— بىز يەنە كورۇشمىزمۇ؟

— ئەلۋەتتە، — دىدى كوماندىر، بىراق، شۇ گەپنى ئېيتىپ بولۇپ كۈلۈپ كەتتى، — ئەمما، قىيىن.....

— نېمە، قىيىن دەمسىز؟.....

— شۇنداق، — دىدى ئۇ، — بىزنىڭ يولىمىز ئۇزاق، توپ-توغرا خوتەنگە قاراپ "مارش!"، يەنە تېخى تىبەتكىمۇ بارىمىز-مىكىن..... قانداق، يول ئۇزاقمىكەن؟..... شۇنىڭدىن كېيىن خوتەنلىك كوماندىر تەمكىنلىك بىلەن چۈشەندۈردى، — ھازىر پۈتۈن مەملىكىتىمىز قىزىل نۇرغا پۈركەلدى، ئازات بولدى. بۇ نۇر ۋە ئازاتلىقتىن "شەھدانە" خوتەنمۇ تېخىمۇ بەھرىمەن بولۇشى

كېرەك. بۇ، كوممۇنىستلار پارتىيىسى، رەئىس ماۋزېدۇڭ تاپشۇرغان شەرەپلىك ۋەزىپە. قانچە تېز بولسا، شۇنچە ياخشى ..... ئەمما، سىلەر شتاپ باشلىغى ئابلىكىم بىلەن يولداش دۇڭ تېخەننى دەررۇ تېپىۋالالايسىلەر. يولداش ئابلىكىم بۇيرۇقىغا بىنائەن يەكەننىڭ ئوزىدە قالدىغان بولدى. يولداش دۇڭ تېخەننىڭ قىسمى مۇشۇ ۋىلايەتتە تۇرىدۇ، .....

ئالماسنىڭ يىگىتلىرى قىيالمىغاندەك ئاتلىق قوشۇننى ئۇزىتىپ قويدى. كېيىن ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، ئاتلىق قوشۇننىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ شەھەرگە كىرىشنى قارار قىلدى .....

شەھەرگە كىرمەي بولمايدۇ، چۇنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كوڭلىدە تۇتقىن قىلىنغان، تەقدىرى نامەلۇم لەيلىگۇل چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىدى.....

2 . لەيلىگۇلنىڭ تومۇر قەپەزدىن چىقىشى

لەيلىگۇل ئوزىگە چاڭ سالماقچى بولغان جۇيىڭجاڭنىڭ قولىنىڭ بىر بارمىغىنى چىشلەپ ئۇزۇۋالغانلىغى ئۈچۈن، جۇيىڭجاڭ-نىڭ قولىدىكى تاپانچىنىڭ ئوزىگە بەتلەنگەنلىگىنى كورگەن ئە-دى. لېكىن، قىزنىڭ يۇرىگىدىن غەزەپلىك قاينام چىققان "چې-رىكلەرنىڭ ئەدىۋىنى بېرەيلى، قانخورلارنى يوقىتايلى!....." دە-گەن جاراڭلىق شوئار جۇيىڭجاڭنى ئوزىنىڭ ئالدىدىكى كېلىشكەن گۇزەل قىزنىڭ ئادەتتىكى "سەرالىق تومپاي" ئەمەس، بەلكى مەخسۇت بەگنى پاراكەندە قىلىپ ئارام بەرمىگەن پارتىزانلارنىڭ شىرىگى ئىكەنلىگىگە ئىشەندۇردى.

جۇيىڭجاڭنىڭ چىرايىدىن قان قاچتى، چىشلىرى ..غۇچۇرلە-

دی، قىزنى ئېتىۋەتمەكچى بولدى. ئەمما، ئۇ تاپانچىنى تەڭلەپ بولۇپ، بىردىن كوڭلىگە يەنە باشقىچە جىن كىردىمۇ ياكى پار-تىزانلارنىڭ قولىدىكى ئون ئىككى تال مىلتىقنى تېپىشتا قىزنىڭ بىرەر زورۇرىيىتى بار، دەپ ئويلىدىمۇ، ئۇشتۇمتۇت ئوز قارارىدىن ۋازكەچتى:

— دەرھال قاماققا! — دەپ بۇيرۇدى.

بۇ قاماق لەيلىگۈلنى يالاپ ماڭغان ئىككى چېرىكنىڭ خاتا چۈشىنىشى بىلەن ئوز - ئوزىدىن جىڭساجۇينىڭ تۇرمىسى بولۇپ چىقتى. ئالماسنىڭ قېلىچى جۇيىگجاڭنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلغاندىن كېيىن بولسا، لەيلىگۈلنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا قايتا ئويلاپ كورۇشكە گۇمناڭچىلارنىڭ چولىسى تەگمىدى، ئۇنتۇپ قېلىشتى.....

لەيلىگۈل ئەنە شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن جىڭساجۇينىڭ سېپىل-لىق تۇرمىسىنىڭ ئىچىدىكى تار، تۇمۇر ئىشكىلىك زەي ئويدە ياتماقتا، ھەركۈمەتكە، زۇلۇمغا قارشى بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويغانلىغى ياكى بولمىسا، ئوزىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ خورلاپ ئاياق - ئاستى قىلغان بەگلەر، ئەمەلدارلارغا غەزەپلىنىپ پىچاق كوتەرگەنلىگى ۋە ياكى بولمىسا، ئاكا - ئىنىلىرىنى ئەسكەر-لىككە تۇتۇپ كېتىشتىن يوشۇرۇپ قاچۇرۇۋەتكەنلىگى سەۋەبلىك بىرنەچچە يىل، بىرنەچچە ئايدىن بۇيان قامىلىپ ياتقان گۇناھسىز ئايال تۇرمداشلار بىلەن بىللە بولماقتا ئىدى.....

لەيلىگۈلنى قاماشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن ھېچكىم ھېچنەمىنى سورىغىنى يوق، سوراقتا تارتىشمۇ، سۇرۇشتۇرۇشمۇ بولمىدى. ئۇنى پەقەت قاراڭغۇلۇق ۋە دەھشەتلىك ئاچلىق ئازاۋىلا قىيناپتى.....

ئاردىن بىر ھەپتە ئوتكەندە (ئۇلار كۈننى كۈنىگە بىر قېتىم بېرىلىدىغان ئېچىق ئۇماچ بىلەن ھىساپلىشاتتى)، تۇرمە ۋەزىيىتىنىڭ جىددىلەشكەنلىگى سېزىلدى. تۇرمە ئويلىرىدە قىينىلىپ چىقىرىغان ھەسرەتلىك ئاۋازلار، ..... ئاھا.....جان نىمانچە تەستە چىقىدۇ" دېگەن دەھشەتلىك نىدالار، كېچىسى ھىلىدىن-ھىلىغا ئېتىلىپ تۇرغان ئوق ئاۋازلىرى كۈچەيدى.

تۇرمىداش ئاياللار لەيلىگۈلگە تۇرمە ئەمەلدارلىرىنىڭ ئوز رەقىبلىرىنىڭ خەۋپلىكرەكلىرىنى مەخپى، قىيناپ ئولتۇرۇپ، كوزدىن يوق قىلىۋاتقانلىغىنى ئېيتىپ بەردى، ئۇلار:

— بىر-ئىككى ئاي ئىلگىرى تۇرمە ئويلىرىدىن ئېلىپ كېتىلگەن مەھبۇسلار پۈت-قوللىرى سۇندۇرۇلغان، قۇلاق-بۇرۇنلىرى كېسىلگەن، مەيدىلىرى داغلاپ كويدۇرۇلگەن؛ كوزلىرى ئويۇلغان، جىنسى ئەزالىرى ناكا قىلىنغان، ھەتتا بەزىلىرى پۈتۈنلەي مەجرۇھ-سارائ قىلىۋېتىلگەن دەھشەتلىك قىياپەتتە قايتىپ كېلەتتى. ھازىر بۇ ئىش تۈگىدى، تۇرمە ئويىدىن "سوراقىقا!" دېيىلىپ ئېلىپ كېتىلگەن مەھبۇس قايتىپ كەلمەيدۇ، ئولتۇرۇشۇۋېتىدۇ،— دېيىشتى.

لەيلىگۈل ياتقان بولمىدە سولاشقان غۇنچىدەك، ئەسلى گۈزەللىگىنى دىققەت بىلەن قارىسا كورۇۋالغىلى بولىدىغان تەخمىنەن ئوتتۇز ياشلاردا بىر ئايال مەھبۇس بار ئىدى. ئۇ ئايالىنى تۇرمىدىكى ئاياللار ھۆرمەتلەپ "دوختۇر خانىم" دەپ ئاتىشاتتى ۋە ئۇنى ئاسراپ، كوڭلىنى كوتىرىپ كۈتەتتى.

مەھبۇس ئاياللار ئۇنى "دوختۇر خانىم"دەپ نىمىندۇر ئېيتماقچى بولغىنىدا، ئۇ ئايال قالىغاچ قانىتىدەك ئەگمە قاشلىرىنى ھىمىرىپ، بىر ئاز قىينىلىپ مېيغىدا كۈلۈمسىرەپ قويياتتى. لېكىن،

زادی گەپ قىلمايتتى، نېپىز لەۋلىرى تىترەپ، كوزلىرىدە ياش ئەگىپ، قولى بىلەن: "سىز ئېيتمىڭ، ئېيتمۇڭ، قۇلۇغۇم ئاڭلايدۇ" دىگەندەك، قۇلىغىنى كورسىتەتتى.

لەيلىگۈلنى گەجگىسىدىن ئىتتىرىپ مۇشۇ بولۇمگە كىرگۈزۈپ، تومۇر ئىشىكنى "غاچ" قىلىپ ياپقان كۈنى تۈن كېچە بولۇپ، قاراڭغۇ ئوي ئىچىدە پەقەت "دوختۇر خانىم"لا ئويغاق ئىدى. لەيلىگۈل دوزاقتەك قاراڭغۇ بولۇمدە نەگە دەسسىشىنى ۋە ئۆزىنى قەيەرگە قويۇشىنى بىلمەي گاڭگىراپ تۇرۇپ قالدى.

شۇ چاغدا، قاراڭغۇ كامىرغا ئادەتلەنگەن "دوختۇر خانىم" نىينىلىپ ـ هالسىزلىنىپ تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ، گاڭگىراپ قالغان قىزنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى. لەيلىگۈل ئەندىكىپ ئۇنىڭدىن قولىنى تارتىۋالدى، هىلىقى قول ئۇنى يەنە سىپاپ تۇتتى. قىز يەنە ئىتتىك ئۆزىنى چەتكە ئالدى ۋە كىمىڭدۇر پۇتىنى دەسسىۋالدى. بىر ئايال چۆچۈپ ئويغىنىپ:

— ۋاي..... پۇتۇم، كىم بۇ؟..... — دىدى. يەنە بىر ئايال:

— بىزگە يەنە بىر شور پىشانە قوشۇلدى بولغاي، — دەپ هەسرەتلەندى. كىمدۇر:

— قوپۇڭلار، يېڭى مېهماننىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ئاڭلايلى، — دىدى.

نازۇكراق بىر ئاۋاز:

— ۋاي خۇدايىمەي، كىچىكلا قىزغۇ..... كەل سىڭلىم، ساڭا نىم بولدى، قانداقچە بۇ دوزاقنى كورگىنىڭ كېلىپ قالدى؟ — دەپ مېهرىۋانلىق كورسەتتى.

لەيلىگۈل ئۆزىنىڭ ئايال مەھبۇسلار بولمىسىغە ئىتتىرىپ

كەرگۈزۈلگەنلىگىنى سەزدى.

"دوختۇر خانىم" ئۇنى ئوزىنىڭ يېنىغا تارتىپ ئولتۇر-غۇردى، چاچلىرىنى، مۇرىسىنى، قوللىرىنى سىلىدى. ئانىدەك مېھ-رىۋان، مۇلايىم ئىدى. لېكىن، بۇ ئايال نېمە ئۈچۈندۇر زادى گەپ قىلمايتتى.

ئاربىدىن ئۇچ كۈن ئوتتى. ھەر كىمنىڭ ئوزىگە چۈش-لۈق دەرت - ئەلىمى، سەرگۈزەشتلىرى بار ئىكەن. لەيلىگۈلمۇ، باش-قىلارمۇ ئوز بېشىدىن ئوتكەنلەرنى سوزلىدى. پەقەت "دوخ-تۇر خانىم"لا سوزلىمىدى، ئەكسىچە، سوزلىگەنلەرگە كوز ياشلە-رى بىلەن ھەمدەرت بولۇپ ئولتۇردى. شۇ چاغدا لەيلىگۈل ئىختىيارسىز:

— بۇ ئاچىمىز نېمىشقا گەپ قىلمايدۇ؟ — دەپ سوراشقا جۈرئەت قىلدى.

— سوراپ نېمە قىلىسەن؟ جاللاتلار تىلىنى كېسىۋەت-كەن، — دىدى بىر ئايال ئېغىر ئۇھ تارتىپ تۇرۇپ، — "دوخ-تۇر خانىم"نى بىلگىنىڭ كېلىپ قالدىمۇ، ياخشى. بۇ خانىم ئوزى دوختۇر ئەمەس، ئېرى دوختۇر. ئوزى شەھەر قىزلار مەكتىۋە-نىڭ مۇئەللىمەسى. ئۇچ يىل بولدى تۇرمىدە يېتىۋاتىدۇ، ئىككى ئايچە بولدى تىلىنى كېسىۋەتتى. دوزاق ئازاۋىنى تارتتى، لې-كىن ئولمىدى. ئوزى بەكمۇ ئەقىللىق، بىلىملىك ئايال ئىدى. ئاڭلىغان - بىلگەنلىرى بەكمۇ كوپ ئىدى. سوزلەپ - سوزلەپ تۇگە-تەلمەيتتى ..... مانا ئەمدى ئۇنى سوزلىمەس قىلدى، ئىپلاسلار..... ئۇنىڭ ئېرى ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا باش دوختۇر ئىدى. ھەم-مە كىشىگە تونۇشلۇق، كوپىنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولغان ئادەم. ئىلىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى قوزغالغاندىن كېيىن، بىر كېچە-

دىلا قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان. ئۇ قولغا ئېلىنىشتىن ئىلگىرى جىگىتلەر ئۇيۇشتۇرغان چوماقچىلار ئەترىدى ئۇنى قىستاپ، "قۇلاق" بولۇشقا، تىلگە كىرىشكە مەجبۇر قىلغان. لېكىن بۇ دوختۇر رەنجىپ: "مەن بولۇشقا تەكلىپ قىلغان. ئىشلار داۋالاشنى بىلمەن، مۇنداق ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ" دەپ رەت قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈنلا تۇرمىگە تاشلانغان. ئۇنىڭ گۇناھى ئىللىق بولغانلىقى، "دوختۇر خانىم" بۇ ناھەقچىلىقنىڭ سىرىنى ئېچىۋېتىش ئۈچۈن نەگىدۇر ئەرز قىلىپ خەت يازغان. لېكىن، خەت جىگىتلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىلگەن. شۇندىن كېيىن ئۇنى تۇتۇپ كەلدى..... ئۇنىڭ ئېرى ئۇلتۇرۇلگەن كۈنى ئېرىنىڭ كوزىچە بۇ ئايالنىڭ تىلى كېسىپ تاشلاندى. بۇنى "دوختۇر خانىم"نىڭ ئوزى كېسىلگەن تىل ئورنىنىڭ ھەرەج قىلىشى بېسىلغاندىن كېيىن، ئىما-ئىشارە بىلەن بىزگە چۈشەندۈردى.....

لەيلىگۈلگە "سوراققا ئېلىپ كېتىلگەن مەھبۇس قايتمايدۇ، ئولتۇرۇشۇڭ" دىگەن دەھشەتلىك سوز قاتتىق بىرامىلىق ئېلىپ كەلگەن ئىدى. تىلى كېسىپ تاشلانغان مېھرىۋان ئايالنىڭ ئېغىر قىسمىتى ئۇنىڭ ياش يۈرىگىنى ئېغىر جاراھەت بىلەن تولدۇرىدى. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن ئۇ "دوختۇر خانىم"نىڭ يېنىدىن بىر دەمۇ ئايرىلمىدى، ئۇنىڭغا قولىدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىلاتتى، كوڭلىنى كوتىرەتتى، ئوز دەرت-ئەلەملىرىنى، ئوز يېزىلىقلىرىنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەرنى، ئاسمدىن ئاڭلىغانلىرىنى سوزلەپ بېرەتتى. لېكىن، بۇ مۇلايىم-غەمگۇزار ئايالنىڭ بىر ئېغىز بولسىمۇ سوزىنى — ئاۋازىنى ئاڭلىيالمىغانلىقى ئۇنىڭغا قاتتىق ئەلەم قىلاتتى.

بىر كۈنى سەھەر كۈكۈمدا تۈيۈقسىز ئىككى جاللات ئە-
تىلىپ كىرىپ، "دوختۇر خانىم"نى چېچىدىن تارتىپ ئورنىدىن
تۇرغۇزدى:

— سوراقتا ! — دەپ ۋاقىردى.

لەيلىگۈلنىڭ يۈرىكى "جىغ" قىلىپ، ئورنىدىن چاچراپ
تۇرۇپ كەتتى:

— نېمە سوراق؟ ..... بۇ خانىم سوزلىيەلمەيدۇ! .....

—سوزلىيەلمەيدۇ؟!— جاللاتلار لەيلىگۈلگە تەڭلا ئېتىلدى،—
سەن نېمە، ئەجەل تىلەۋاتامسەن؟ بىز ئۈنىڭغا تىل تەقدىم
قىلمىز!.....

لەيلىگۈلنىڭ مىڭسىدە "ئولتۇرۇۋېتىدۇ!" دېگەن دەھشەت-
لىك پىكىر لاۋۇلداپ يېنىپ كەتتى ۋە ئوزىنى ئېتىپ "دوخ-
تۇر خانىم"نى قۇچاقلىۋالدى:

— ياق! بۇ خانىمنىڭ تىلى كېسىلگەن ..... ئۇ قانداق-
چە؟ ..... جېنىم ئاچا چىقماڭ، دەھشەت، چىقماڭ ..... چىق-
ماڭ.....

— ئەخمەق سەرالىق! — دىدى بىر جاللات دېۋەيلەپ ۋە
لەيلىگۈلنىڭ مەيدىسىگە تېپىۋەتتى، — بۇ سېنىڭ ھاماماچاڭنىڭ
مېھمانخانىسىمىدى، ئالدىرىما. سېنىڭمۇ نۆۋىتىڭ كېلىدۇ تېخى!.....

لەيلىگۈل مەيدىسىنى تۇتۇپ ئېتىلىپ ئىشىككە يۈگۈرۈپ
بارغاندا، جاللاتلار "دوختۇر خانىم"نى تۇرمە ئويىدىن ئېلىپ
چىقىپ كەتكەن، تومۇر ئىشكىنى شاراقلىتىپ قۇلۇپلىغان ئىدى.

لەيلىگۈلنىڭ تومۇر ئىشكىنى ئۇرۇپ يىغا-زار قىلىشى،
مەھبۇس ئاياللارنىڭ ناله-پەريات قىلىشى ھېچكىمنىڭ پەرۋايىغا
كەلگىنى يوق. تومۇر ئىشىك قايتا ئېچىلمىدى، "دوختۇر خانىم"

مۇشۇ ئېلىپ كېتىلگەنچە قايتمىدى.....

لەيلىگۈل ئانىسىدىن ئايرىلغان يىتىم قوزىدەك، بىر - ئىككى كۈن پەريات چەكتى، جىم بولدى. لېكىن، كۈنىگە بىر قېتىم بېرىلىدىغان ئېچىق ئۇماچنى زادىلا ئىچمەي قويدى، گېلىدىن ئوتمىدى.

بۇنى بايقىغان سەتەڭ مىجەزرەك بىر ئايال:

— ئىچ، نىمە هال تارتىسەن. بۇ يەردە غازاڭ قىلىنغان ئايال "دوختۇر خانىم"لا ئەمەس، ئالدىمىزدىن نۇرغۇن - نۇرغۇنى ئوتتى. قايسىبىرى ئۇچۇن قاخشايسەن، تەقدىرى شۇ بولسا، ئۇنى كورمەسكە نىمە ئىلاج! ..... قولۇڭغا ئال، زورلاپ ئىچ. يا سەن ۋە ئېچىق ئۇماچنى ئىچمىسەم پېتىر مانتۇ بىلەن ياغلىق توقاچ ئەلتۇرۇپ بېرىدۇ، دەپ ئويلىۋىدىڭمۇ؟ ..... ئۇنداق ئىش يوق، ئىچ، — دىدى.

يەنە بىر كەم سوز ئايال مەھبۇس ئېيتتى:

— ئۇزەڭنى تۇت، تۇرمە ئەمەلدارلىرى سېنىڭ هىچنىمە يىمەي ئاچلىقتىن ئولۇپ قېلىشىڭنى تىلەيدۇ، ئاشۇلارغا ئولۇپ بېرەمسەن، ئوتمىسەمۇ زورلاپ ئىچ .....

كېيىن باشقا ئاياللار خەيرىخاهلىق بىلەن:

— ئاز قالدى سىڭلىم، هەر خىل گەپلەرنى ئاڭلاۋاتىمىز، بۇ دوزاقتىن قۇتۇلىدىغان چاغلارمۇ كېلەر. يۈرۈق كۈننى كورەي دىسەڭ ئۇزەڭنى ساقلا. سېنىڭ رەڭگى - روهىڭ، چىرايى - ئەپتىڭ تۇزۇك ئىكەن، هەرگىز تۇرمە جاللاتلىرىنىڭ كوزىگە چۇشكىچە بولما. بولمىسا، پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا بولمايى قالىدۇ، ئۇلار سېنى ئوزىنىڭ ئىش پۇشىغىنى چىقىرىش ئەمگى قىلىپ، يۇرد- گىڭنى خۇن قىلىۋېتىدۇ. بىزنىڭ ئالدىمىزدىن ئوتتى، شۇنداق

تازا، مەسۇم قىز باالىنى خورلاپ، يۇرىكىنى داغ قىلىپ، ئادەم ئىسكەتىدىن چىقىرىۋەتتى. ئۇلارنىڭ كويى ئولۇپ تۇگەشتى، — دېيىشتى.....

لەيلىگۇل بۇ گەپ-سوزلەرگە ھىچنىمە دەپ جاۋاپ بەرمىدى، لېكىن، شۇ كۇندىن ئېتىۋارەن، گويا ئۇزىنىڭمۇ تىلى كېسىپ تاشلانغاندەك، ئېغىز ئېچىپ گەپ قىلمىدى. چۇۋۇلغان چاچ-لىرى بىلەن يۇزلىرىنى يېپىپ، بىر بۇلۇڭغا تۇگۇلۇپ كىرىۋېلىپ، ھەسرەتلىك خىياللار بىلەن بەنت بولۇپ كەتتى.....

بىر كۇنى ئۇ كوزى ئۇيقۇغا كېتىپ، قىسقىغىنا چۇش كوردى. چۇشىدە توغراقلىق ئورمانغا توپلانغان پارتىزان يىگىتلەر قىقاس-چۇقان كوتىرىپ، يۇرت ئىچىگە بېسىپ كىلىۋاتقانمىش..... سەپنىڭ ئالدىدا ئاسىم، ئالماس، ئېلىقۇل، مەشرەپ، شانىياز-لار..... بار ئىكەن. ئالماس قاسىم جىگىسادىن تارتىۋالغان تا-پانچىنى ئويناتىپ، لەيلىگۇلنىڭ دادىسى بايىز خالۋاپقا مەخسۇت بەگنىڭ يەر ئاستى تۇرمىسىنى كورسىتىپ نىمىنىدۇر دەۋاتاتتى..... بىرىكەمدىن كېيىن پارتىزانلار يەر ئاستى تۇرمىسى ئالدىدا دوكۇر-لىشىپ پەيدا بولدى. تۇرمە ئىشىكىدە قۇش مۇشتەك ئورۇس قۇلپى بولۇپ، ھىچكىم ئۇنىڭ ئاچقۇسىنى تاپالمىغىدەك .....شۇ-نىڭدىن كېيىن ئالماس قولىغا چوڭ ئاي پالتىنى ئېلىپ غەزەپ ۋە كۇچ بىلەن قۇلۇپقا ھەدەپ ئۇرۇۋاتقانمىش ..... قۇلۇپتىن "پالت-پۇلت" قىلىپ ئوت چاچرىماقتا ..... قۇلۇپ پاچاقلىنىپ ئىشىك ئۇلۇق ئېچىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئالماس ھەدەپ پالتا بىلەن ئۇرۇۋەرگۇدەك ..... ئەتراپتا دۇپۇرلەشكەن ئاياق ئاۋازلىرى، قى-چۇ، خوشال كۇلكە-چاخچاقلار ياڭراۋاتقىدەك.....

لەيلىگۇلنىڭ يۇرىگى ئويناپ ئىتتىك كوزىنى ئاچتى،

كامىرنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. مەھبۇس ئاياللار نىمىشقىدۇر تۇرمە ئىشىگىنىڭ تۈۋىگە تۆپلىشىۋاپتۇ.

لەيلىگۈل ھىچنىمىنى چۈشەنمىدى، گاڭگىرغىنىچە تۇرۇپلا قالدى. شۇ چاغدا، بىر ئايال لەيلىگۈلگە قاراپ:

— ھوي قىز، نىم بولدى ساڭا، كوزۈڭنى ئاچ، بول، قالـ رىغىنا قۇلۇپنى ئۇرۇپ چېقىۋاتىدۇ.....، — دەۋاتاتتى.

لەيلىگۈل ئەندىكىپ، ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئېيتقاندەك، ھەمسات ئوتمەي تومۇر قەپەزنىڭ ئىشىگى گۈلدۇرلەپ ئورۇلۇپ چۈشتى. ساپ تازا ھاۋا كامىرنىڭ ئىچىگە كىردى. ئىشىك تۈۋىدە قىزىل يۇلتۇزلۇق شەپكە-قۇلاقچا كىيـگەن ئاجايىپ جەڭچىلەر، پاختىلىق شىرىما چاپان كىيگەن، بۇرۇن زادىلا كورمىگەن قەيسەر يىگىتلەر كورۇنۇپ قالدى. ئۇلار ئازاپ چەككەن مەھبۇس قېرىنداشلارنى ئالدىراپ كېلىپ يولـ مەكتە، چىنە، پىيالە، ھېجىر تاۋاقلاردا چاي تۇتماقتا ۋە ئۇلارنى ئازاتلىق خەۋىرى بىلەن قىزغىن ھاياجانلىنىپ تەبرىكلىمەكتە ئىدى.....

لەيلىگۈل تۇرمىداشلارنىڭ كوزلىرىدە يالتىراپ تۇرغان ياشنى كوردى، ئوزىنىڭ كوز چاناقلىرىمۇ خۇشاللىق-ھاياجانلىق ياشلىرى بىلەن لىپمۇ-لىق تولغان ئىدى. ئۇ چۈۋۈلغان چاچلىرىنى ئالدىراپ ئىككى ئورۇم قىلىپلا ئورىدى-دە، سىلكىپ كەيـنىگە تاشلىدى ۋە قەپەزدىن قويۇۋېتىلگەن تۇمۇچۇقتەك ئېتىلىپ، تۇرمە ھويلىسىغا چىقتى، دولقۇنلىنىپ تۇرغان كوكسىنى تۇتۇپ، تېز-تېز نەپەس ئېلىپ ئەتراپقا سەگىرىشكە باشلىدى.

ئىگىز سىپىل بىلەن قورشالغان تۇرمە ھويلىسى ئادەملەر بىلەن لىق تولغان بولۇپ، ھەممە يەرنى دىدار كورۈشۈش تەنـ

تەنسى قاپلىغان ئىدى. ھەممە يەردە نۇرلانغان كوز، تاشلانغان يۇز، ئومچەيگەن لەۋلەر ..... باغرىغا بېسىش، قول سقىشىش-لار ..... خوشال كۇلكە-چاخچاقلار ۋە ئوزئارا ئىستەپ سۇرۇش-تۇرۇشلەر .....

لەيلىگۇل ئاياللار تۇرمىسىدىن ئوتۇپ، ئەرلەر تۇرمىسى جايلاشقان چوڭ قوراغا چىقتى. ئۇ يەردىمۇ شۇ مەنزىرە..... ئۇنىڭ كوزى بىردىنلا بىر تۇرمە ئوينىڭ قۇلىپىنى پالتا بىلەن راسا كۇچەپ ئۇرۇۋاتقان بىر كىشىگە چۇشتى ۋە ئۇنىڭغا قاراپ يۇگۇرۇپ كېتىۋېتىپ:

— ئالماس! — دەپ ۋاقىرىۋەتتى.

ئالماس "پالت" قىلىپ كەينىگە بۇرۇلۇپ، يۇگۇرۇپ كېلە-ۋاتقان لەيلىگۇلنى كوردى. ئۇ كوزلىرى چاقناپ، قەلبى يايرىغان ھالدا بارلىق كۇچىنى يىغىپ پالتا بىلەن قۇلۇپقا راسا بىرنى سالدى-دە، تۇرمە ئىشىگىنى ئۇلۇق ئېچىۋېتىپ، لەيلىگۇلگە قاراپ ئوزىنى ئاتتى:

— لەيلىگۇل!.....

— ئالماس! .....

— لەيلىگۇل! .....

— ....

ئۇلار چەكسىز ھاياجان، بەختىيارلىق ئىچىدە قۇچاقلاش-تى. يۇرەكلەرنىڭ دۇپۇلدىشى، تومۇرلارنىڭ سوقۇلۇشلىرى شۇنداق ئېنىق ئاڭلىناتتى. بىر بىرىنى ھايات كورگىنىگە ئىشەنگۇلرى كەلمەيتتى ۋە بىر بىرىگە يېنىپ-يېنىپ قارە-شاتتى، كوزلىرى نۇرلىنىپ، لەۋلىرى تىترەيتتى، كوكۇل گۇلزار-لىغدا توپلىنىپ كەتكەن بىر دەريا ئارزۇ-ئارمانلىق سوزلىرە-

نی نەمدىن باشلاپ ئېيتىشنى بىلمەيتتى.....

دەل شۇ چاغدا، ئۇلارنىڭ قېشىغا بېشىغا تېرە ھەربى قۇلاقچا، ئۇستىگە ماش رەڭ شىرما پاختىلىق شىم-چاپان، پۇتىغا قۇنجىلىق ئوتۇك كىيگەن بىر مىللى ئارمىيە جەڭچىسى بىلەن پارتىزان يىگىت ئېلىشقۇل يېتىپ كەلدى.

ئېلىشقۇل كالتا ساپلىق بىر ئاپتوماتنى مۇرىسىگە ئاسقان بولۇپ، جەڭچى يىگىتنى قولتۇقلىۋالغان ۋە ناھايىتى خۇشال ئىدى. ئۇ ئالماس بىلەن لەيلىگۈلنى كورۇپ:

— پەيزىگلار بار، ياشاپ كېتىگلار ئاشىقلار، — دىدى خۇشاللىق بىلەن كوزىنى ئويناتىپ، ئاندىن لەيلىگۈلنىڭ تۇرمىدىن قۇتۇلغانلىغىنى قىزغىنلىق بىلەن تەبرىكلەپ بولۇپ، يېنىدىكى جەڭچى يىگىتكە كوزىنى قىسىپ قويدى.

— يولداش پارتىزان كوماندىرى، — دىدى جەڭچى يىگىت ئوتۇكلىرىنىڭ ئوكچىسىنى "تاق" قىلىپ بىر بىرىگە ئۇرۇپ جۇپلەپ، ئوڭ قولىنى تېرە قۇلاقچىسىغا ئاپارغان ھالدا ھەربىچە سالام بېرىپ تۇرۇپ، — سىزنى قىسىم باشلىقلىرى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ.....

ئالماس بىلەن لەيلىگۈل ئىتتىك ئېلىشقۇلغا قارىدى:

— نىمە تۇرىسەن، بول، ئويۇن گەپ ئەمەس، — دىدى ئېلىشقۇل شوخلۇق بىلەن ئالماسنىڭ چاپىنىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ، — سېنى ئىزلەپ يۇرگىنىمىزگە نىكەم، بول، سېنى باشلىقلار كۇتۇۋاتىدۇ.....

ئالماس ئاسىم ئەپەندىدىن يالداما بولۇپ قالغان جىگەر رەڭ كەمەرنى كالتا چەكمەن كەمزۇلىنىڭ ئۇستىدىن تارتىپ باغلىدى-دە، ئىتتىك لەيلىگۈلگە قاراپ:

— يۇرۇك لەيلىگۈل، بىللە بارىمىز، — دىدى ۋە تۇرمە دەرۋازىسىدىن ئۇچقاندەك يۇگۇرۇپ چىقىپ كېتىشتى.....

3. جەڭگىۋار ۋەزىپە

ئالماس ئىگىز پەشايۋانلىق، ئىشىك ـ دەرىزىلىرىنىڭ سىرلىرى ئوڭگەن، كونىراق بولسىمۇ، ئازادە ياسالغان بىر ئويدىن — قىسىم باشلىقلىرى ئالدىدىن چوڭقۇر هاياجانلانغان هالدا چىقتى.

ئالماس بۇ ئويدە ئىككى سائەتچە بولدى. قىسىم باشلىقلىرىنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك، ئاتا سوزىدەك سەمىمى كورسەتمىلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى. ئاندىن ئوز كىشىلىرىنىڭ ئارىسىدا بولغاندەك بەھوزۇر ئولتۇرۇپ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان قىلغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى، قەھرىمانلارچە تىلەكلىرىنى قالدۇرماي سوز ـ لەپ بەردى.....

ئالماس قىسىم باشلىقلىرىنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، كوز نۇرى كۆچىيىپ، نەزەر دائىرىسى كېڭەيگەندەك، ئوزىنى بىردىنلا بوي تارتىپ ئوسۇپ چوڭ ئادەم بولۇپ قالغاندەك هىس قىلدى. دىمىسىمۇ راست..... ئۇنىڭ ئالدىدا هەممە نەرسە ئايدىڭ، روشەن بولدى. ماڭىدىغان يول، يېتىدىغان نىشان سىزىپ كورسىتىلىدى..... مانا ئەمدى ئۇنى يېڭى جەڭگىۋار ۋەزىپە ئالدىرىتاتتى. قىسىم باشلىقلىرى ئېنىق ئېيتتى. ئۇ تېگىشلىك كىشى بىلەن كورۇشىدۇ، يېڭى كۇرەش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشنىڭ تەپسىلاتلىرى بىلەن تونوشىدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن ئىشقا كىرىشىپ كەتسە بولغىنى، كوڭۈلدىكى ئىش!..... قىسىم باشلىقلىرىنىڭ ئويلىغىنى بىلەن بۇ يەر ـ دىكى قەھرىمانلارچە ئويلىغان، ئارزۇ قىلغانلىرى نەمە دىگەن ئوخ ـ

شاپ كەتكەن - ھە؟ ئۇھۇ..... بالدۇرلا پۈتۈشۈپ مەسلىھەتلىشۋالغاندەكلا بىر يەردىن چىقتا..... تازىمۇ بەلەن بولدى، ئەلۋەتتە ئاشۇنداق قىلماي بولمايدۇ،..... قەتئى!.....

ئالماس شۇلارنى ئويلاپ، يۈرىگى دولقۇنلىنىپ، ئالدىراپ پىشايۋانلىق ئويىنىڭ پەلەمپىيىدىن چۈشۈۋاتقاندا، ئۇنى ئۇزىتىپ چىقان قىسىم باشلىقلىرى، شتاپ خىزمەتچىلىرى ئۇنىڭ قولىنى قايتا - قايتا قىستى:

— ئاۋال سىز يېڭىداش ئابلىكىم بىلەن كورۇشۇڭ، — دېدى قايىرىما ياقىلىق ئۇزۇن پاختىلىق پەلتۇ كىيگەن قىسىم باشلىغى ئالماسنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ، — ۋەزىپە ئېغىر، ئېھتىياتچان بولۇڭلار..... سىلەرنىڭ ياڭاقلىق يېزىسى بالدۇر ئويغانغان. زۇلۇمغا قارشى بالدۇر ئىسيان كوتەرگەن ئىنقىلاۋىي يېزا! سىزنىڭ پىكىر - ئارزۇلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى توغرا، ھەققانىي. جاپا چەكمەن دېگانلارنىڭ ئۇزۇل - كېسىل ئازاتلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن فېئوداللىق يەر ئىگىلىك تۈزۈمىنى پاچاقلاپ تاشلاش كېرەك. كومۇنىستلار پارتىيىسى يالالانما دېگانلار، يەرسىز، يېرى ئاز دېگانلارنىڭ بۇ جەددى ئارزۇسىنى چۈشىنىدۇ ھەمدە دېگانلارنىڭ ئۇزىنى چىرماپ تۇرغان كىشەن بويۇنتۇرۇقلارنى چېقىپ تاشلاش كۈرىشىگە رەھبەرلىك قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، بۇ جەددى، ھەقانى ئىشنى بىز جەزمەن شەرت ھازىرلاپ، باسمىچىلارنى يېڭاتقاندىن كېيىن رەھبەرلىگى، پىلانى بولغان ھالدا دېگانلارنىڭ ئۇزى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئېلىپ بارىمىز. دېگان قېرىنداشلارنىڭ ئارزۇ - تەلەپلىرى شەرتسىز ئورونلىنىدۇ، سىلەر بۇنى دېگان قېرىنداشلارغا ئوچۇق ئېيتىڭلار، مۇستەھكەم ئۇيۇشۇڭلار.....

ئالماس خوشاللىق بىلەن قىسىم باشلىغىنىڭ قولىنى قىسىپ تۇرۇپ:

— مەن جەزمەن يەتكۈزىمەن. قەرىنداشلار بۈنى ئاڭلىسا چوڭ قۇم خوشال بولىدۇ. ھازىر بىر ئىش مېنىڭ ئېسىمگە كەلدى. بىز-نىڭ قولىمىزدا ساقلىنىپ تۇرۇۋاتقان مەخسۇت بەگنىڭ مال-مۈلكىنى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سورىدى.

قىسىم باشلىغى كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئېيتتى:

— ئاشلىقنى ئاشلىغى يېتىشمەيدىغان، ئەتىيازدا ئۇرۇقلۇق ئاشلىغى ئوكسۇپ قالىدىغان نامرات دېخانلارغا مۇۋاپىق دەرىجىدە تەقسىم قىلىپ بېرىڭلار. كۈرەش مۇسىسىدىن دېخانلار ئالدىن بەھرىمەن بولۇشۇن. تېرىلغۇ يەر، ئات-ئۇلاق، دېخانچىلىق سايمانلىرىنى ھازىرچە ئۈزەڭلار بەلگىلىگەن چارە بويىچە بىر تەرەپ قىلىڭلار، پات-ئارىدا سىلەرگە ھەمكارلىشىپ ئىشلەيدىغان ئادەم ئەۋەتىمىز. مەسلىھەتلىشىڭلار.....قانداق، شۇنداق قىلساق بولامدۇ؟.....

ئالماس قىسىم باشلىقلىرى بىلەن خوشلاشتى.

ئالماس بىر بۈرجىگىدە كولى، كول ئەتراپىدا چىنار، يا-ڭاق دەرەخلىرى قەد كوتىرىپ تۇرغان ئوچۇق سەينا‌غا چىققاندا، دەرۋازا تەرەپتە ئوزۇنى كۆتۈپ تۇرغان ئاتلىق پارتىزان يىگىت-لەرنى كوردى. يىگىتلەر ئاتلىرىنىڭ چۈلۈۋۇرىنى چىڭ تۇتقان ھالدا خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ جەڭچىلىرى بىلەن ئىرماش-چىرماش بولۇپ، قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەن ئىدى، نىمىنىدۇر ھىكايە قىلىشىپ قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى، بىر بىرلىرىنىڭ دوللىرىغا ئۇرۇشاتتى. بىر چەتتە بىر نەچچە جەڭچى بىلەن ئېلىقۇل، سالماڭلار لەيلىگۈلنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ، جىمجىت ھالدا ئۇنىڭ سوزۇلىرىگە قۇلاق سالماقتا، لەيلىگۈل تىلى كېسىلگەن، كېيىن ئۇن-تىنسىز ئولتۇرۇۋېتىلگەن "دوختۇر خانىم" توغرىسىدا سوزلەپ بېرىۋاتقانىكەن، ھەممەيلەننىڭ چىرايىدا بىر خىل ئېچىنىش كولەڭ-

گسی بار ئدی.....

بایا — بۇنىڭدىن ئىككى سائەتچە ئىلگىرى مۇشۇ مەيدان-
دا قىسىم باشلىقلىرى ياش پارتىزان ئەترىتىنىڭ ئەزالىرى بىلەن
يۈز كورۇشتى، قىسىم باشلىقلىرى ملتىقلىرىنى ئېسىپ، ئاتلىرىنىڭ
چۇلۇۋۇرىنى تۇتۇپ، رەتلىك تىزىلىپ تۇرغان يىگىتلەرنىڭ ئالدد-
غا كېلىپ، قول ئېلىشتى، ھال سورىدى ۋە خاتىرە ئىزناكلارنى
تەقدىم قىلدى:

— زۇلۇم بولغان ئىكەن، جەزمەن قارشىلىق بولىدۇ، — دد-
دى قىسىم باشلىغى تەنتەنىلىك ھالدا نۇتۇق سوزلەپ، — بارلىق ئەھ-
گەكچى خەلقىنىڭ تارىخى — زۇلۇمغا، ئېزىشكە قارشى كۇرەش تا-
رىخى. سىلەر بىر ئوچۇم مۇشتۇمزورلارنىڭ چېكىدىن ئاشقان جەۋ-
رى -زۇلۇم، جىنايەتلىرىدىن غەزەپلىنىپ، قولۇڭلارغا قورال ئېلىپ
كۇرەش قىلىپ، خەلق ئازاتلىغى ئۈشىغا تېگىشلىك توھپە قوش-
تۇڭلار؛ ئوز دۇشمىنىڭلار بىلەن چەك-چېگىرىنى ئېنىق ئاجرىتىپ
دەسلەپكى قەدەمدە ئەدىۋىنى بەردىڭلار. بۇ، پۇتۇنلەي يوللۇق
ئىش. قەھرىمان خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىمۇ سىلەرگە ئوخشاش
زۇلۇمغا قارشى كۇرەش قىلغان مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان كىچىك پار-
تىزان ئەترەتلىرىنىڭ ئۇزۇلمەي قوشۇلۇشى بىلەن، تۇمەنلىگەن بۇ-
لاق سۇلىرى قوشۇلۇپ ئەزىم دەريا بولغاندەك، قۇدرەتلىك، غالىپ خەلق
ئارمىيىسى بولغان.....بىز سىلەرنىڭ جاسارەت بىلەن كوكرەك كې-
رىپ چىقىپ، باستۇرۇشتىن قورقماي، ئەمگەكچى خەلق بىلەن
ھەمنەپەس بولۇپ، قەتئى كۇرەش قىلغان قەھرىمانلىق روھىڭلارنى
قىزغىن قوللايمىز.....

قىسىم باشلىغىنىڭ سوزى گۇلدۇرلىگەن ئالقىش-چاۋاكلار

بىلەن تەنتەنە قىلىندى، پارتىزان يىگىتلەر: "سۆيۈملۈك كومۇنىستلار پارتىيىسىگە سالام!"، "ياشىسۇن قەھرىمان خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى!"، "خەلق دولىتىمىزنىڭ شان-شەرىپىگە بارىكاللا!" دىگەن شوئار ساداللىرىنى ياڭراتتى، ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن پارتىزان يىگىتلەر قۇچاقلىشىپ بىر بىرىنى تەبرىكلەشتى.

— هازىر پۈتۈن مەملىكىتىمىزدىكى هەر مىللەت خەلقى ئازات بولدى، خەلق دولىتى قۇرۇلۇپ، خەلق قەد كوتەردى، — دىدى قىسىم باشلىغى سوزىنى داۋام قىلىپ، — لېكىن، ئالدىمىزدا مۇشكۈل كۈرەش ۋەزىپىلىرى بار. بىز هەممىز ۋەتەننى، خەلق دولىتىنى قوغداشقا هەر ۋاقىت تەييار تۇرۇش بىلەن بىللە، قايتا تىرىلىشكە ئۇرۇنغان ئەكسىيەتچىلەرنىڭ پاراكەندىچىلىك سېلىشىدىن هۇشيار بولۇشىمىز؛ خىزمەت قوشۇنى، ئىشلەپچىقىرىش قوشۇنى بولۇپ، كۈرەش — غالىبىيەت مۇئىسىنى مۇستەهكەملەپ، خەلق ئىگىلىكىنى تېزدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈشىمىز؛ ئىتتىپاقلىشىپ، غەيرەت-جاسارەت بىلەن خەلق دولىتىنى ياخشى قۇرۇپ چىقىشىمىز لازىم.....

پارتىزان يىگىتلەر قىسىم باشلىغىنىڭ سوزىنى ئىخلاس بىلەن دىققەت قىلىپ ئاڭلىدى ۋە ئۇزاق ئالقىش ياڭراتتى.....

ئالماسنىڭ كوزىدىن بۇ مەنزىرە نېرى كەتمەيتتى، هازىر ئۇ قىسىم شتاۋىدىن چىقىۋېتىپ، پارتىزان يىگىتلەر تەرەپكە قاراپ ماڭغاندىمۇ ئاشۇلارنى ئەسلىدى.....

ئالماسنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ئىلمۇل لەيلىگۈلگە چاخچاق قىلدى:

— سەن لەيلىگۈل يۇگۈرمەيسەنغۇ؟.....

— نەگە يۇگۈرەيمەن؟ — لەيلىگۈل بىلمەسكە سېلىپ، ئالماس-

قا كوزىنىڭ قۇيرۇغى بىلەن قاراپ قويدى.

— نەگە!.....نىمە نەگە؟ قارا، ئالماس كېلىۋاتىدۇ.....

— كېلىۋاتسا، بوپتۇ،.....ھە. نىمە بوپتۇ؟ — لەيلىگۈل كوز-لىرىنى ئوينىتىپ ئېلىقۇلغا تىكىلدى،— سەن مۇرىمەس، ئازاتلىق بىلەن تەڭ بىر غۇلاچ تىل چىقىرىپسەن جۇمۇ!.....

ئېلىقۇل قاقاقلاپ كۈلدى:

— بىر غۇلاچ تىل نىمىكەن، تېخى كورىسەن، ئۇچىدىغان قاناتمۇ، ئۇسسۇيدىغان مۇڭگۈزمۇ چىقىرىمەن تېخى!.....

ئالماس يېتىپ كەلدى، ئۇنى ئوز يىگىتلىرى دۇررىدە ئورىۋالدى:

— ئېيتە، ئالماس، باشلىقلار نىمە دىدى؟.....

— گەپنىڭ مېغىزىنى ئېيت، تاقما چىقىپ ھىلىقى ئاتلىق قاچقۇننى ئىزلەيمىزمۇ ياكى يۇرتقا قايتىپ مەخسۇت بەگنىڭ ساۋ-رىپايلىرىنى بولۇشەمدۇق؟ — دىيىشتى.

ئېلىقۇل كۈلۈپ:

— پۇخادىن چىققىدەك بىر تۇي ئوينىساق قانداق پەيزى بولاتتى- ھە؟ — دەپ ئىتتىك لەيلىگۈلگە قارىدى.

لەيلىگۈل سەل خاپا بولغاندەك ئېلىقۇلغا تىكىلىپ:

— ھۇي، ھازازۇل، تىلىڭنى تارتامسەن - يوق؟ — دىدى ۋە ئۇنىڭ دۇمبىسىگە ئۇرۇشقا باشلىدى.

يىگىتلەر كۈلۈشتى ھەمدە:

— لەيلىگۈل بوش كەلمە، تازا سال، ئېغىز ئاچمايدىغان قىلۇەت، — دىيىشتى ۋە دەل شۇ چاغدا چېرىك دەرۋازا تەرەپتىن بىر جىپ ماشىنا كىرىپ كەلدى ۋە ئۇدۇل پارتىزان يىگىتلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

ماشىنىدىن ئىگىز بوي، زىلۋاراق، قوشۇما قاشلىق، خۇش خۇي، ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى كېلىشكەن بىر ھەربى كىشى چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ مۇرىسىدە قىزىل چىيەك تۇتۇلغان ئالتۇن زەرلىك كۆمۈش فاگون بولۇپ، ئالماس بىر قاراپلا ئۇنىڭ مىللى ئارمىيىنىڭ مايورى ئىكەنلىگىنى بىلدى.

مايور ئوزى ماشىنىدىن چىقىپ بولغاندىن كېيىن دەررۇ جىپنىڭ ئارقا ئىشىگىنى ئاچتى. كۆتۈلمىگەندە جىپتىن خەلق قوشاقچىسى ئېلىشا ۋە يەنە ئىككى نەپەر يەرلىك يول باشلىغۇچى كىشى چىقىپ كەلدى. مايور ئېلىشانى يولەپ ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋاتقاندا، ئالماس ئېلىشانىڭ بۇگۈن ئەتىگەندىن بۇيان بۇ يەردە كورۇنمىگەنلىگىنى ئەسكە ئالدى: "دىمەك، ئېلىشا تاغام ئوز قەدىردانلىرىنى بالدۇرلا تېپىۋالغان ئىكەن - دە....." دەپ ئويلىدى.

مايور بۇ يەردە توپلىشىپ تۇرغان پارتىزان يىگىتلەرنى ھىچقاچان كورمىگەن بولسىمۇ، لېكىن كوپتىن بېرى ئايرىلىپ كەتكەن قېرىنداشلار ھازىرلا تېپىشىۋالغاندەك، ئىنتايىن قىزغىنلىق، چوڭقۇر ھېرىسمەنلىك بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ھەر بىر كىشىنىڭ قولىنى قاتتىق قىسىپ، خۇش خۇي چاخچاق قىلىپ كوڕۇشتى، ئاندىن ئۇدۇل ئالماسنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— سالام، يولداش ئالماس! — دىدى مايور كونا قەدىردانلاردەك ھىچبىر تەمتىرىمەي ئالماسنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ.

— سالام، سالام! — دىدى ئالماس بىر ئاز ھەيران بولۇپ ۋە بۇ ھەربى ئادەمنى ئومىرىدە بىر قېتىممۇ كورۇپ باقمىغانلىغىنى كوڭلىدە جەزىم قىلدى. لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ، "بۇ ئادەمنىڭ مىجەز - خۇلقى نىمە دىگەن تونۇش - ھە؟ ماڭا بۇ توغرىلىق ئاسىم ئەپەندىم سوزلەپ بەرمىگەنمىكىن" دەپ ئويلىدى.

لاپ قالدی.....

— بىز مۇشۇ تاپتا سىلەرنىڭ يۇرتتىن، زەرەپشان بويىدىن كېلىۋاتىمىز، — ددى مايۇر تېخىچىلا ئەجەپسىنىپ تۇرغان ئالماسقا دوستلارچە مېھرىۋانلىق بىلەن قاراپ، — هازىر ياڭاقلىق يېزىسى قاينام - تاشقىنلىقتا چومۇپ كېتىپتۇ..... ئونېبشى، يۇز-بېشى، سراپ، دۇۋان بېگى دىگەنلەرنى بىر ئويگە سولىۋېلىپ هىساپ - كىتاپ قىلىشىۋېتىپتۇ..... خەق بىردەمدىلا ئوز كۇنىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلىپ بوپتۇ، — مايۇر يېنىدا تۇرغان ئېلىشاغا قاراپ قويۇپ سوزىنى داۋام قىلدى، — ئېلىشا تاغام بىلەن تاسادىپى ئۇچرىشىپ قالدىم، ياڭاقلىق يېزىسىنى بىللە زىيارەت قىلدۇق، ماڭا هەممىنى سوزلەپ بەردى، شۇنداق ئىسىل قوشاقلىرى بار ئىكەن، زوقلىنىپ ئاڭلىدۇق. بىراق، كوزى ناچار ئىكەن. داۋالىتىش كېرەك. بىزدە دوختۇرلار بار، هوددىسىدىن چىقىدۇ.....

مايۇر قىزغىن سوزلەۋاتقاندا، ئالماس مايۇرغا سىنچىلاپ سەپسېلىپ، ئوز گۇمانىنىڭ خاتا ئەمەسلىگىگە ئىشەندى:

— نىمە دىسەم بولىدۇ، مەن بىر نەرسىنى سوراي دەپتىم، — ئالماس سەل دىلىغۇلىراق بولۇپ مايۇرغا قارىدى.

— سوئالمۇ، ياخشى، قېنى سوراڭ، دۇرۇس گەپ، — دىدى مايۇر.

— سىز ئابلىكىم ئەمەسمۇ؟.....

مايۇرنىڭ كوزلىرى يالتىراپ كەتتى.

— مانا دىمىدىمۇ، بىز كونا تونۇشتە، ئەلۋەتتە مەن ئابلىكىم..... هە، هە، ئېيتىڭ، سىز توغرىلىق، سىزنىڭ پارتىزان يىگىتلىرىڭىز توغرىلىق مەن بۇ يەرگە كېلىپلا ئاڭلىغان، ئېلىشا

تاغامۇ، سىلەرنىڭ يۇرتلۇقلارمۇ سوزلەپ بەردى. خوش، سىز مېنى قانداق بىلدىڭىز؟.....

ئالماس سەل ھاياجانلىنىپ ئېيتتى:

— ئاسىم ئەپەندىم سوزلەپ بەرگەن.....

— ئاسىم؟.....

مايۇر ئابلىكىم قويۇق قوشۇما قاشلىرىنى بىر يەرگە تۇ-گۇپ، چوڭ ۋە قارامتۇل كوزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ ئوز خاتىرىلىرىنى ئاقتۇرۇپ چىقتى. لېكىن، نىمە ئۇچۇندۇر ئەسلە-يەلمەيۋاتاتتى.....

— ئۇرۇمچى سەپەندە سىز ئوقۇتقان، كېيىن جەنۇبقا — يەكەن دەرياسى بويىغا سۇرگۇن قىلىنغان ياش مۇئەللىمنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ.....، — ئالماس ئابلىكىمنىڭ ئەسلىشىگە ياردەم بېرىپ ئېيتتى، — كېيىن سىز غۇلجىغا ئوتۇپ كېتىپ ئۇچ ۋىلا-يەت ئىنقىلاۋىغا قاتنىشىپسىز..... ئاسىم ئەپەندىم ھەتتا سىزنىڭ «ئالغا» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرىڭىزنىمۇ ئوقۇپ بەرگەن. مەسىلەن، «ئويغان، جەنۇبقا قېرىنداش!»نى.....

مايۇرنىڭ قاشلىرى سەكرەپ كەتتى:

— دۇرۇس، دۇرۇس، ناھايىتى دۇرۇس، ئەمدى ئەسكە ئالدىم، — دىدى ئۇ خوشال بولۇپ، — قەشقەرلىق ھاممالنىڭ ئوغلى ئاسىم!..... مانا ئەمدى ھەممىسى ئايان بولدى. مۇنداق دەڭ. ئاسىم ئۇرۇمچى سەپەندە ئوقۇۋاتقاندىلا ناھايىتى جىگەر-لىك، بىر سوزلۇك، چىدام - تاقەتلىك يىگىت ئىدى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تەشۋىقات ۋەرەقىسى تارقىتىشقا قاتناشقان، ھەمىشەم تەھدىت ئاستىدا تۇرسىمۇ، قورقۇش دىگەننى بىلمەيتتى. يەنىەندىن ئەۋەتىلگەن كوممۇنىستلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت

قىلاتتى. خوش، شۇ ئاسىم ھازىر قەيەردە؟.....

بۇ سوئالغا ھە دىگەندە جاۋاپ بېرىش ئالماسقا، ئالماس-
نىڭ پارتىزان يىگىتلىرىگە ناھايىتى ئېغىر كەلدى، ئۇلار خېلى
بىر ۋاقىتقىچە بېشىنى سىلىپ، ھەسرەتلىك خىيالارغا چۆكتى.
شۇنداق بولسىمۇ نېمە چارە؟..... ئالماس ئاسىمنىڭ كېيىنكى
ھاياتىنى، قۇربان بولۇش جەريانىنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى.

مايۇر ئابلىكىم ۋە ئۇنىڭ ئەترايىدىكى جەڭچىلەر تەزىيە
بىلدۇرۇپ بېشىنى ئەگدى. ئابلىكىم چوڭقۇر ئېچىنىش ئىچىدە
كويچىلىككە قارىدى:

— شۇنداق، خەلق ئازاتلىغى ئۈشلىرى يولىدا نۇرغۇن
مۇنەۋۋەر سەيداشلىرىمىز قۇربان بولدى، — دىدى ئۇ، — ئۇرۇمچى
سەپىدىكى چاغدا ئاسىمنىڭ بىر قەدىرلىك مۇئەللىمى بار ئىدى.
يولداش دۇڭ داشى. ئۇ كىشى بىز ھەر مىللەت ياشلىرىغا جۇڭگو
كوممۇنىستلار پارتىيىسىنىڭ شەرەپلىك يولى، مەقسىدى ۋە نۇر-
لىرىنى يەتكۈزگەن، مەن بىلەن تۇرمىداش بولغان، ئاجايىپ
قورقماس قەيسەر كوممۇنىست ئىدى. تېخى ئۇچ ئايلا بوپتۇ،
قەشقەر تۇرمىسىدە ئا جۇيجاڭ دىگەن نەرسە ئوز قولى بىلەن
ئېتىپ ئولتۇرۇۋېتىپتۇ..... بىز بۇ قېتىم قەشقەردە نۇرغۇن ئىنـ-
قىلاپ قۇربانلىرى، جۇملىدىن يولداش دۇڭ داشى ئۇچۇن تە-
زىيە يىغىنى ئاچتۇق. جەسەت ئۇستىخانلىرىنى كولاپ تېپىپ،
قايتىدىن دەپنە قىلدۇق..... ئىنقىلاپ قۇربانلىرىنىڭ يۇرەك
قانلىرى بىكارغا كەتمىدى. ئازاتلىق قۇياشى ھامان ئوزىنى كور-
سەتتى. بىز جەزمەن ئىنقىلاپ قۇربانلىرىنىڭ ئىزىنى بېسىپ،
بىرلىكتە تىرىشىپ، كونا جەمىيەتنىن قېچىقالغان بارلىق پاسكىنا
ئەخلەت، داغلارنى تازىلاپ، خەلقنىڭ يېڭى جەمىيىتىنى تېزرەك

به‌رپا قىلىشىمىز لازىم.....

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار دۇڭ داشىنىڭ ئىنىسى دۇڭ تېخه‌نىي ئه‌سلەشتى. ئالماسىنىڭ دۇڭ تېخه‌نىي بىلدىغانلىغى ئابلىكمنى ئىنتايىن خوشال قىلدى:

— يولداش دۇڭ تېخه‌ن بىز بىلەن بىللە، هازىر ناهايىتى ئالدىراش، — دىدى ئابلىكم، — بۇگۈن ئه‌تىگه‌ن قاغىلىقىقا كه‌تتى، بىرنه‌چچه كۈن ئىچىده قايتىپ كېلىدۇ ۋه بىز بىلەن بىللە بولىدۇ. دۇڭ داشىنى كورۇپسىزغۇ، دۇڭ تېخه‌ن خۇددى ئاكىسىنىڭ ئوزى، قۇيۇپ قۇيغانده‌ك ئوخشايدۇ، جه‌زمه‌ن ئۇچرد-شىپ قالىسىز.....

مايۇر ئابلىكم شۇ گه‌پنى ئېيتىپ تۇرۇپ، بىر جه‌ڭچىنى قوشۇپ، ئېلىشانى ماشىنا بىلەن هه‌ربى دوختۇرخانىغا ئه‌ۋه‌تتى. ئاندىن ئالماسىنى قولتۇقلاپ، بىر چه‌تكه تارتتى:

— يۇرۇڭ، ئايلىنايلى، بىر ئىش بار، مه‌سلىهه‌تلىشىمىز، — دىدى.

ئۇلار ئه‌ينه‌كته‌ك مۇز قاتقان كول بويىغا كه‌لدى، تۇز ئوسكه‌ن باراقسان چىنارنىڭ ئالدىدا توختاشتى. ئابلىكم:

— قىسىم باشلىقلىرى پارتىزان يىگىتلەردىن بۇ يه‌رده قالدۇرۇلىدىغان كىشىلەر توغرىسىدا ئېيتتىڭمۇ؟ — ده‌پ سورىدى.

— ئېيتتى، تۇت - به‌ش كىشىنى تاللاپ قالدۇرۇشنى، ساقچى ئىدارىسىگه بېرىش كېره‌كلىكىنى ئېيتتى، — دىدى ئالماس.

— ناهايىتى ياخشى، — دىدى مايۇر، — بۇ به‌ش يولداش ماڭا كېره‌ك. خه‌لقنىڭ جامائه‌ت خه‌ۋپسىزلىگى ئورگىنىنى قۇرۇش ئۇچۇن ئارمىيىدىن، پارتىزان يىگىتلەردىن بىر بولۇك ئادەم ئالىمىز، — ئاندىن ئۇ هازىرقى ۋه‌زىيه‌ت، جىددى ۋه‌زىپىلەر

ئۇستىدە سوزلەپ بەردى، — ھازىر ھەممە يەرگە ئازاتلىق نۇرى چېچىلدى. لېكىن، ئاسماندا بۇلۇت پۇتۇنلەي تۇگەپ كەتكىنى يوق. ئەھۋال خېلى جىددى. قەشقەردە ئېنىقلىشىمىزچە، قوراللىق توپىلاڭ كوتىرىشنى مەقسەت قىلغان ئىككى باندىت "چەتئەللىگە قېچىپ كەتتى" دېگەن تۇتەك پەردىنى تارقىتىۋېتىپ، قەشقەردىن يوشۇرۇن كېلىپ مۇشۇ ئەتراپقا ئورۇنلاشقان. مۇلچىرىمىزچە، ئۇ ئىككىسى بۇ يەردە بەزى مەدرىسلەرنى پانا جاي قىلىشى مۇمكىن. بۇ ئىككى باندىتنىڭ بىرسى دىنى تونغا ئورۇنۇۋالغان چوڭ ھەربى جاسۇس. يەنە بىرسى ئىككى قولى ئىنقىلاپ قۇرغانلىرىنىڭ قېنى بىلەن بويالغان جاللات. ئۇلارنىڭ دەل مۇشۇ تاپتىكى مەقسىدى پۇقرالارنىڭ ئىچىگە سىڭىپ كىرىۋېلىش. ئۇلار ئۇزاققىچە يوشۇرۇنۇپ يۇرۇشمۇ، دەرھال ھەرىكەتكە ئوتۇشمۇ مۇمكۇن.....

ئابلىكىم سوزلەۋاتقاندا، ئالماسنىڭ كوز ئالدىدىن بەزىبىر خاتىرىلەر تىزىلىپ ئوتتى، ئالدىراپ توش يانچۇغىغا قولىنى سالدى.

— ھازىر دىققەت قىلىدىغان بىر نازۇك مەسىلە بار، — دىدى ئابلىكىم نىمىنىدۇر ئەسلەپ قوشۇمسىنى تۇرگەن ھالدا،— بىز دەۋاتقان بۇ ئادەملەرنىڭ بېشىدا سەللە، ئۇستىدە پېشى يەرگە سوروۇلۇپ ماڭىدىغان پەرىجە، قولىدا قۇرئان بار. بۇ، مەسىلىنى مۇرەككەپلەشتۇرىدىغان ئىش. شۇڭا، سىياسەت بويىچە ئىش قىلىشىمىز كېرەك. پارتىيىنىڭ دىنغا ئېتىقات قىلىش ئەركىنلىگى سىياستىنى قەتئى ئىجرا قىلىش بىلەن دىننى چۇمپەردە قىلىۋېلىپ خەلقە، خەلق دولىتىگە دۇشمەنلىك قىلغانلارغا قارشى تۇرۇش — ئىككى ئىش، نورمال دىنىي پائالىيەت بىلەن بىزنىڭ

ئىشمىز يوق. بۇرۇن قانداق قىلغان بولسا ھازىرمۇ شۇنداق قىلىۋەرسۇن. ئوز ئىشى. ئوز ئەركى. لېكىن. دىنىنى پەردە قىلىپ، خەلقنى ئازدۇرۇپ. يامان ئىش قىلىۋاتقانلارنى پەرقلەندۇرىمىز. ھازىر پەرقلەندۇرۇشمۇ تەس. ئېھتىياتچان بولۇشىمىز لازىم. مۇھىمى ئاممىغا تاينىپ، قېرىنداشلار بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ ئىش كورۇشمىز لازىم.....

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئالماس توش يانچۇغىدىن ئۇ يەر، بۇ يېرىگە قىپ - قىزىل قان داغلىرى ئۇيۇپ قالغان بىر خەتنى ئالدىراپ ئالدى - دە، ئابلىكىمگە سۇندى:

— كورۇك. بۇ ئاسىم ئەپەندى جان ئۇزۇش ئالدىدا يېزىپ كەتكەن خەت..... سىزنىك گېپىڭىز بىلەن بۇ خەت ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر باغلىنىش بارەك قىلىدۇ.....

مايۇر خەتنى قايتا - قايتا ئوقۇدى. "نامازشام خىزىرىسى"، "غىلاپلىق خەنجەر"، "ھىكمەتلىك ئۇزۇك" دىگەن سوزلەرنى ئەتىيارسىز ئاۋازىنى چىقىرىپ تەكرارلىدى.

ئالماس بۇ خەتنىڭ قانداق قولغا چۈشكەنلىگىنى، ئېپەك سەللىلىك غەلىتە كىشى توغرىسىدىكى قىياسلارنى ئېيتىپ بەردى.

— بۇ خەت ئىنتايىن مۇھىم، — دىدى ئابلىكىم قوشۇمسىنى تۇرگەن ھالدا خەتتىن كوزىنى ئالماي، — بىزنىڭ قەشقەردە قىلغان پەرەزلىرىمىز تۇغرا چىقىۋاتىدۇ، چىگىشنىڭ ئۇچى تېپىلدى دىيىشكە بولىدۇ. لېكىن، بۇ يەردە "ھىكمەتلىك ئۇزۇك" پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ ئۇچىنچى شەخسى مۇشۇ يەرلىك كىشىمۇ ياكى غايىپ "مېھمان"مۇ؟.....

ئابلىكىم بىلەن ئالماس بۇ ھەقتە تەھلىل قىلىپ كورۇپ، ئېنىق خۇلاسىگە كېلەلمىدى. كۇرەش يولىنىڭ بارغانچە مۇرەككەپ

بولدىغانلىغىنى پەرەز قىلىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئابلىكىم:
— سىز بۇ يەردە قالدۇرۇپ كېتىدىغان يىگىتلەرنىڭ تىزىمىنى بەرەمسىز، كىملەر قالماقچى؟ — دەپ سورىدى.
ئالماس بىر تىزىملىكنى ئېلىپ ئابلىكىمگە سۇندى، ئابلىكىم تىزىملىككە كوز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن ئېيتتى:
— يۇرۇڭ، قالدىغان يىگىتلەر بىلەن تونۇشايلى.....
ئۇلار خېلى بىركەمگىچە قالدۇرۇلدىغان يىگىتلەر بىلەن مەشغۇل بولدى. يىگىتلەر خوشال ئىدى. ھەتتا تاجىك يىگىتى سالمان ئوزىنىڭ بۇ يەردە قالدۇرۇلغانلىغىنى ئاڭلاپ:
— كوزۈڭنى ئاچ خەق. ئاكاڭنى ئەمدى بوش كورمە! ئاكاڭ قارىغاي بۇگۈندىن باشلاپ دىكتاتۇرا! — دەپ خوشال بولغىنىدىن ئوز ئورنىدا پىقىراپ ئۇسۇلمۇ ئويناپ كەتتى.
لېكىن، ئېلىقۇل خوشال ئەمەس ئىدى. نىمە ئۈچۈندۇر جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىدە قېلىش ئۇنى ئوزىگە تارتمىغاندەك ئىدى. ھەتتا ئۇ، ئوز ئىسمى ئوقۇلۇۋاتقاندا ئالماسقا نارازى بولۇپ ئالمىيمۇ قويدى.
ئېلىقۇلنىڭ كەيپىياتىنى ئابلىكىم دەرھال سەزدى:
— ھە، يىگىت، سەن رازى ئەمەسمۇ؟
— ياق! .....
— ياق دەمسەن؟
— شۇنداق!.....
— بۇ نىمە گەپ؟
ئېلىقۇل غەزەپلەنگەن ھالدا ئەتراپقا، شەھەر سىرتىغا، يىراق كوتىلۇن چوققىلىرىغا قاراپ قويدى:
— مېنىڭ تېخى ئىشىم بار.....

— ئىشىم بار؟.....قانداق ئىش؟

ئېلىقۇل تىت-تىت بولۇپ ئېيتتى:

— ئالماس ئېيتتىمغۇ، مەخسۇت بەكمۇ ئولكەن - ئولىمگەنلىگى توغرىسىدا بىز تېخى دەر كۆمانداۋ.....بۇ قانخور ئەجەپ ئەمەس تىرىك بولسا!.....مېنىڭ جادو قىلىچىم ئۇنىڭ شۇم كاللىسنى ئۇزۇپ توغرىۋەتمىگىچە ھەرگىز پۇخادىن چىقمايمەن..... مېنىڭ جان ئۇكام كەنجىتاي، دادام، مېھرىۋان ئانام بىچارە..... ھەي.....بۇ كۈنلەرنى كۆرەلمەيلا خەپ!.....

ئېلىقۇلنىڭ بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ، كۆزلىرىدە غەزەپ ئوتلىرى يالتىراپ كەتتى.

ئابلىكىم بىر خىل ھەداشلىق بىلەن ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ:

— مۇنداق دېگىن، شۇنداق قىلىپ ئۇكا، سەن قاچقۇن باندىتنى تۇتۇپ، ئوچ ئالماقچىمۇ؟ — دىدى.

— شۇنداق بولماي! .....مەن ئوز - ئوزەمگە قەسەم بەرگەنمەن .....

— ياخشى، — دىدى ئابلىكىم، — بىزچۇ ..... نېمە ئىش قىلىمىز؟ ..... دەل شۇ ئىش ئەمەسمۇ.....ئىنتىقام ئېلىش يالغۇز سېنىڭلا ئىستىگىمۇ، ئۇنداق ئەمەس، باشقىچە باندىت، قاچقۇن زومىگەرنى يەر چىشلىتىدىغان جەڭگىۋار خەنجەر كۈرۈپپا بولۇپ ئېلىشىشنى خالىمامسىنا؟ .....

ئېلىقۇل ئىنتىك بېشىنى كوتەردى، كوزلىرى چاقناپ كەتتى ۋە مايۇرنى قۇچاقلىدى.....

شۇ چاغدا، بىر ياش جەڭچى كېلىپ، ئالماسقا پارتىزان يىگىتلەرنى شەھەر بويىچە ئوتكۈزۈلىدىغان چوڭ يىغىنغا قاتنىشىش

تەكلىپ قىلىنغان قىزىل قەغەزنى تاپشۇردى ھەمدە ئابلىكىمگە قاراپ:

— يولداش مايۇر باشلىقلار سىزنى كۆتۈۋاتىدۇ،— دىدى.

ئابلىكىم جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا ئېلىپ قېلىنغان ئېلىقۇل، سالمان باشلىق بەش يىگىتنى بىر ياش ئوفىتسېرگە تونۇشتۇرۇپ قويۇپ، ئوزى پارتىزان يىگىتلەر بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلاشتى.....

ئالماس پارتىزان يىگىتلەرنى ئېلىپ، مەيدانغا قاراپ كەتتى.....

بۇ كۈنى كوئېنلۇن ئىتتىگىدىكى بۇ ئاۋات شەھەر ئوز تاريخىدا تۇنجى قېتىم ھاياجانلىنىپ ئەركىن نەپەس ئالماقتا ئىدى. ھېيت - ئايەملىك كىيىملىرىنى كىيگەن، قىزىل بايراق، پىلاكاتلارنى كوتەرگەن، قوللىرىدا ئالا - يېشىل بايراقچىلارنى تۇتقان ئون مىڭلىغان شەھەر ئاھالىسى، كاسىپلار، يىراق - يېقىندىن تەنتەنە قىلىپ كىرگەن دىخانلار سەپ - سەپ بولۇپ، ناغرا - سۇناي، دۇتار - تەمبۇر چېلىپ، ئۇسۇل ئويناپ - ناخشا ئېيتىپ، كوچا - يوللارغا پات-ماي چوك يىغىن بولۇۋاتقان مەيدانغا قاراپ ئاقتى.....

ئالماس لەيلىگۈل بىلەن مۇرىلىرىنى بىر بىرىگە تىرىگەن ھالدا شەھەر كوچىسى بويلاپ ئالدىراپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى ناھايىتى كوپ ۋە تۇگىمەس ئىدى..... شەھەر قىزىل بايراق دېگىزىغا چومۇلگەن، شەھەر ئاسمىنىدا ھاياتبەخش ئالتۇن قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى جىلۋە قىلاتتى..... پۇتۇن شەھەرده تەنتەنە سادالىرى ياڭرايتتى. ئالماس بىلەن لەيلىگۈل ئالدىرىماقتا، يېڭى جەڭگىۋار ۋەزىپە ئۇلارنى ئالدىرىتاتتى.....

ئۇچىنچى باب

1. يولدا

قەھرىتان قىش. قىشتىن كېيىن باھار كېلىدۇ، لېكىن باھار تېخى كەلگىنى يوق.

قوزا چۈش. تاراقلاپ قاتقان كاداك ھارۋا يولدا ياش قۇرامى بىر بىرىدىن ئون ياشچە پەرق قىلىدىغان ئىككى كىشى قىزغىن پاراڭلىشىپ پىيادە مېڭىپ كەلمەكتە.

يول ئىگىز-پەس، ئەگرى-دوناي ۋە تېيىلغاق. چەمبەرلەنگەن ھارۋا چاقلىرى، ناھاللىق ئوتۇك، تاقىلانغان ئات-ئېشەكلەرنىڭ تاراق-تۇرۇقلىرى ئاندا-ساندا ئاڭلىنىپ قالىدۇ، ھوري كوتىرىلىپ تۇرغان تىزەك يەرگە چۈشۈش بىلەن قاتىدۇ ۋە شۇ زامات مۇزلاپ ئاقىرىدۇ. ساقال-بۇرۇتلىرىنى ئاپپاق قەرو باغلاپ كەتكەن يولۇچىلار، "چاي-تۇز" قىلىش ئۈچۈن ئوتتۇن ئېلىپ كەلگەن دېخانلار قولىنى ھوداپ ئىسىتىپ، ئېشەكلىرىنى دۇشكەلەپ ئوتوپ كېتىدۇ، ئۇلارنىڭ كىرپىكلىرىنى قېلىن قىرو باسقانلىقتىن ئەتراپقىمۇ تۇزۇك قارالمايتتى. .....

پاراڭلىشىپ بىللە كېتىۋاتقان ئىككى كىشى ئۈچۈن، بۇ يول پۈتۈنلەي ناتونۇش. شۇڭا ئۇلار ئوتكۇنچىلەردىن سەل تارتىنىپ بولسىمۇ، ئۇنى-بۇنى سورايدۇ، ئوزلىرى يېتىپ بارىدىغان مەنزىلنى ئېنىقلاپ كوردۇ ۋە رەھمەت ئېيتىپ، بىر

بىرىگە قارىشىپ قويۇپ، يولىنى داۋام قىلىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرسى ئوتتۇز بەش - ئوتتۇز ئالتە ياشلارغا كىرگەن، ئوتتۇرا بوي، قويۇق ئەگمە قاش، چوڭ كوز ۋە چىكە چاچلىرىغا ئاندا - ساندا ئاق كىرگەن كىشى بولۇپ، ئۇستىدە ھەربى بەلگىلىرى ئېلىپ تاشلانغان ماشىرەڭ پاختىلىق كىيىم، بېشىدا پاختىلىق شەپكە، پۇتىدا "باجىگىر" كالتىساق بار ئىدى. دۇمبىسىدە ئەپچىل قىلىپ تېڭىلغان چاقماق شەكىلى بولۇپ، مۇرىسىدە ئىككى ئۇچىغا سۈەت چىگىلگەن ئەپكەش لەپەكشىپ تۇرىدۇ. ئۇ يول بويى قولىدىكى كالتا ساپلىق گۇرجەك بىلەن يول ئۇستىدە ئۇچرىغان تىزەكلەرنى تېرىپ سۈد - تىگە سېلىپ كېلەتتى .....

ئۇنىڭ ھەمرايى بولغان يىگىت ئەمدىلا يىگىرمە ئىككى - يىگىرمە ئۇچ ياشلارغا كىرگەن، ئورۇق، ئىگىز بوي، كوز - لىرى ئۆيناپ تۇرىدىغان، خۇش خۇي، چاخچاق خۇمار ياشلاردىن بولۇپ، بېشىدا يېڭى سان - سان قۇلاقچا، ئۇستىدە كوك خادا - نىدا تاشلانغان ئەلتىرە جۇۋا، پۇتىدا قارا پىيما بار ئىدى. ئۇمۇ گويا ئەپكەش كوتىرىۋالغان ھەمرايىنى دورىغاندەك، ئاددىلا بىر شەكىلنى دۇمبىسىگە تېڭىۋالغان.

ئەپكەش كوتىرىۋالغان كىشى يول بويى ھەممە نەرسىگە — تۇمان قاپلىغان كوتىنلۇن تىزمىلىرىغا، ئاقرىپ كورۇنگەن دەريا قىرغاقلىرىغا، چوكا مۇزلار ساڭگىلاپ تۇرغان دەل - دەرەخلەرگە، ئاندا - ساندا كوزگە تاشلىنىپ قالىدىغان شالاڭ مەھەللە، پاكار، كۇمۇلاچ تاملىق غىرىپ كەپىلەر ۋە يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە - كى نېپىز قار بىلەن چۇمكۇنۇپ تۇرغان كاندۇك - كاندۇك كۇزگى بۇغداي ئېتىزلىرىغا ئويچانلىق بىلەن قىزىقىپ قاراپ كېلەتتى ۋە

يېنىدا خوشال پاراڭ سېلىپ، توختىماي سوزلەپ كېلىۋاتقان ياش يىگىتنىن ئوزى قىزىققان نەرسىلەرنى ئاسمانچىلاپ - زىغىر - لاپ سورايتتى ۋە ئۇنىڭ جاۋاپلىرىنىڭ بەزىلىرىگە قانائەتلىنىپ، بەزىلىرىگە ئەپسۇسلانغاندەك بولۇپ كۈلۈمسىرەيتتى.....

ئۇلارنىڭ شەھەردىن چىقىپ، كاداڭ هارۋا يولىغا چۈشۈپ مېڭىۋاتقىنىغا ئۇچ سائەتتىن ئاشتى. ئوغۇت سۈرەتلىرى بىر - نەچچە قېتىم توشتى. هەر قېتىم سۈرەت توشۇپ، ئەپكەش يا - دەك ئىگىلگەندە، ئەپكەش كوتىرىپ كېلىۋاتقان كىشى سۈرەت - لەرنى يەرگە قويۇپ، بويىندىن قىزىل يوللۇق لوڭگىسىنى ئېلىپ، پىشانىسىنى سۈرتكەچ ئەترافقا قارايتتى هەمدە ئوغۇت بىلەن لىق تولغان ئىككى سۈرەتنى بىراقلا كوتىرىپ، يول بويىدىكى كۈمۈلاچ تاملىق پاكار ئويلەرنىڭ چەت - چورىسىدىكى كەچىك - كەچىك ئوغۇت دوۋىلىرىگە ياكى يول بويىدىكى ئالقاندەك كاندۇك ئېتىزلارنىڭ قىرلىرىغا توكۈپ، ئۇستىنى توپا بىلەن باستۇرۇپ قايتىپ كېلەتتى.

پاراڭ سوقۇپ كېلىۋاتقان ياش يىگىت بولسا، ئوز هەم - رايىنىڭ ئەجرى قىلىپ بىر تال، بىر تالدىن تەرگەن ئوغۇتنى هېچبىر "رەھمەت - هەشقاللىسى يوق" نەدىكى بىر كىشىلەرنىڭ ئېتىز - قىرلىرىغا توكۈپ قويۇۋاتقانلىغىنى كورگەندە، ئەجەپلىنىپ:

— يولداش دۇڭ تېخەن، قىزىق ئىكەنسىز! تىزەك تېرىپ جاپا تارتىسىز، قارىغا تەڭلەپ كەتكىنىگىزنى!.....بىكارلا بىر يەرگە توككىنىگىز نىمىسى. هېچ چۈشەنمىدىم. ئۇنىڭدىن كورە ئادىمىنى تېپىپ بەرسىگىز، رەھمەت ئېيتىپ خوش بولسىمۇ هە - ساپ ئەمەسمۇ؟ — دەيتتى.

— ئوخشاش، — دەيتتى دۇڭ تېخەن كۈلۈپ، — ئوغۇت

دىگەن يەرنىڭ ئۇزۇغى. بىر يەرگە جۇغلانغان ئوغۇتتىن دىخان ئوگايراق پايدىلىنىدۇ. ئوغۇت بولمىسا ھوسۇل چىقمايدۇ. ھەمىز دىخان بالىلىرى تۇرساق، ئاشۇنچىلىك ئىشقىمۇ "رەھمەت" تاما قىلامدۇق..... قانداق ئا پەيىي، سىزچە توغرىمۇ؟ .....

بۇ قېتىم ياش يىگىت نىمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ بىلەن تاكاللاشمىدى. ئويلىنىپ قالدى، خېلى بىر يەرگىچە ئۇن-تىنسىز ماڭغاندىن كېيىن، ئوزىمۇ يول بويىدىكى تالدىن ئەپلەپ-سەپلەپ بىر چويلا توقۇۋالدى-دە، تىزەك تەرگەچ مېڭىشقا ئادەتلەندى.

يول ئۇزارغانسېرى يېڭى-يېڭى ئوغۇت دوۋىلىرى ئىز بولۇپ ئارقىدا قېلىۋەردى. بۇ ئىش يىگىتكىمۇ يېقىپ قالدى.

— يولداش ئابدۇللا، — دىدى دۇكۇ تېخەن سۆھبەتتىكى ئوغۇتنى توكۇپ، ئەپكەشنى مۇرىسىگە ئالغاندىن كېيىن ياش يىگىتكە قاراپ، — مېنىڭ سىزگە ئىككى تەكلىپ-تەلىۋىم بار، ئېيتسىپ باقايمۇ، قوشۇلامسىز؟.....

— قوشۇلىمەن،— دىدى ئابدۇللا ھەجەپ ئويلانمايلا.

— ناھايىتى ياخشى، مۇنداق قىلساق قانداق، — دىدى دۇكۇ تېخەن سەممىلىك بىلەن ئابدۇللاغا قاراپ، — بىرىسى، مۇندىن كېيىن مېنى ئاددىلا قىلىپ لاۋدۇكۇ دەپ ئاتاۋېرىڭ. بىز ئەمدى كونا تونۇش، سەپداش بولۇپ قالدۇق. يەنە ئۇزاقىچە بىللە ئىشلەيمىز. ئىككىنچىسى، سىز ماڭا ئۇستاز بولىسىز. مەن سىزگە شاگىرت بولماقچىمەن. ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىتىڭ، بولامدۇ؟ .....

ئابدۇللا سەل ھەيران بولۇپ، ئىتتىك دۇكۇ تېخەنگە قارىدى:

ـ ئۇيغۇر تىلىنى دەمسىزلا؟ ..... مەن ئۇگىتىمەنمۇ؟ .....
ـ ئەلۋەتتە، ئۇيغۇر تىلىنى ..... جەزمەن سىز ئۇستاز بولمىسىز .....

دەل شۇ پەيتتە، قارشى تەرەپتىن ئۇچ ئات قوشۇلغان، چاقلىرىغا چەمبەر تۇتۇلغان ياسداق بىر ھارۋا تاراقلاپ چىقىپ كەلدى.

ھارۋىغا زىلچا-گىلەم، ئەتلەس كورپىلەر سېلىنغان، ئات-لارنىڭ باش-كوزلىرىگە قىزىل-يېشىل يۇڭ پوپۇكلەر باغلىنىپ، بوينىغا كولدۇرمىلار ئېسىلغان بولۇپ، ئۇ، خۇددى قىز كوچۇر-گىلى ماڭغان توي ھارۋىسىدەك زىننەتلەنگەن ئىدى.

دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ھارۋا ئۇستىدە ئولتۇرغان ساقاللىق، ياش قۇراملىرى بىر بىرىدىن ئانچە پەرق قىلمايدە-غان ئىككى مويسېپىتكە سەپسېلىپ قارىدى. مويسېپىتلەر نە-مىگىدۇر ئالدىراۋاتقاندەك ئىدى ۋە ھەدەپ ئاتلارنى ئالدىرىتىپ، قامچىلىرىدىن قاس چىقىرىپ قويياتتى.

ئۇلارمۇ دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللانىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەن-دە، يول ئۇستىدە تىزەك تېرىپ يۈرگەن بۇ ئىككى كىشىگە ئەجەپلىنىپ، بىر ئاز غەلىتىلىك ھىس قىلغاندەك، كوزلىرىنى ئۇزمەي ئۇزاق قاراشتى-دە، ئوتۇپ كەتتى .....

ھارۋا ئوتۇپ كەتكەندىن كېيىن دۇڭ تېخەن بىلەن ئاب-دۇللا ھارۋىغا كەينىدىن قاراپ قويۇپ، يەنە ئوز پارىڭىغا چۈشتى:

— بۇ مېنىڭ جىددى تەلىۋىم، — دىدى دۇڭ تېخەن ئاب-دۇللاغا يانداشىپ مېڭىپ، — سىز چوقۇم ماڭا ئۇستاز بولا-لايسىز .....

ئابدۇللا ئويلىنىپ قالدى:

— ھەيتاگەي ..... قانداق بۇلاركىن، — دىدى ئۇ نىمە ئۈچۈندۇر ئىلاجسىز قالغاندەك بولۇپ، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا، — سىز بىلەمسىز، مېنىڭ خەنزۇچە سەۋىيەم بار - يوقىنىڭ ئورنىدا، چالا - پۇچۇق. ئۇيغۇرچە يېزىش - چىزىشنىمۇ مۇشۇ ئىكى - ئۈچ ئايدىن بۇيان قىستا مۇددەتلىك تەرجىمانلار كۇرسىدا ئۇگەندىم. ئاجايىپ ئىش. تەرجىمان بولۇپ قېلىش ئۇخلاپ چۈشۈمگىمۇ كىرمەپتىكەن. ئاتا - ئانام ھايات ۋاقتىدا لېۋ ئۇستام بىلەن بىر ھويلىدا بىرنەچچە يىل بىللە ئولتۇردۇق. ئۇ كىشى بىزگە ئوخشاش نامرات بولسىمۇ، ئۇستا خەيجاڭ ئىدى. ياماقچىلىقىمۇ قىلغان. ئۇششاق باللىرى بار ئىدى. ئۇلار بىلەن بىللە ئوينىاپ، ئاز - پاز تىل ئۆگىنىپ قالدىم. كېيىن ئاتا - ئانام ئولۇپ كەتتى. لېۋ ئۇستامۇ ھۇنىرى ئاتمايلا نەگدۇر كېتىپ قالدى. مەن ئاتا كەسپىگە قايتتىم. دادام سوغىچى ئىدى. ئۇلۇپ كەتكەندە بىر جۇپ سوغا مىراس بولۇپ قالغان. شۇ سوغا بىلەن سۇ توشۇپ تىرىكچىلىك قىلدىم. بىر كۈنى مىراپ سۇ ھەققى بەرمەيدىگەن دەپ سوغامنى يەرگە ئۇرۇپ سۇندادى. تىرىكچىلىك يولۇم كېسىلدى. كېيىن تېرە ئاشلاش ئىشخانىسىغا شاگىرت بولۇپ كىردىم، ئۇ يەردە بىرنەچچە خەنزۇ كاسىپمۇ بار ئىكەن. ئوزئارا سوزلىشىپ يۇرۇپ، خەنزۇچىنى يەنە ئاز - پاز بىلۋالدىم. ئاشۇنچىلىكلا ئىش..... "ئوينىڭ ئىگىسى بولمىسا، ئوشكىنىڭ ئېتى ئابدۇراخمان" دىگەندەك، ھازىر تەرجىمان قىس بولغانلىقتىن مەن تەرجىمان بولۇپ قالدىم. ئۇچ ئايدىن بۇيان تەرجىمانلار كۇرسىدا ئوقۇپ توت - بەش يۇز خەت ئۆگىنىۋالدىم، بىلگىنىمدىن بىلمىگىنىم كوپ.

سز ماڭا ئۇگىتىڭ، "ئۇستا كورمىگەن شاگىرت ھەر مۇقامدا يورغىلايدۇ" دىگەندەك. چالا بولغاندىكىن، سز باغدىن سوزلە-سىگىز، مەن تاغدىن ئورۇپ كېلىشەلمەي قالمايلى..... ئېيتىپ بېقىڭا، مەن بۇ خەنزۇچىنى ئۇگىنەلەمەنمۇ؟ .....

دۇڭ تېخەن ئىتتىك بېشىنى كوتىرىپ، كولۇمسىرىگەن ھالدا ئابدۇللانىڭ كوزىگە قارىدى:

— ئۇگىنەلەمەنمۇ، دەمسزا؟ گەپ يوق، مەن قىلچە شۇبھىلەنمەيمەن، — دىدى دۇڭ تېخەن ئۇيلىنىپ تۇرۇپ، — مەنمۇ چوقۇم ئۇيغۇر تىلىنى ئۇگىنىۋالالايمەن. مانا بىز ھازىر كېتىۋاتقان يۇرتنى بىلمەيمىز، ياڭاقلىق يېزىسى، زەرەپشان بەگلىگى دەپ ئاڭلىدۇق. لېكىن، ئاستا-ئاستا تونۇشۇپ بىلىۋالىمىز. ئۇ يەردە ناھايىتى كوپ، ناھايىتى زور ئىشلارنى قىلىشقا تېغرا كېلىدۇ. ئېيتايلۇق، دىخانلارغا ھەمكارلىشىپ كونا ھاكىمىيەت تۈزۈمىنى ئۇزگەرتىش، دىخانلارنىڭ ئوز تەشكىلاتىنى قۇرۇش، ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت تەشكىللىرىنى بەرپا قىلىش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئۇيۇشتۇرۇش، ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ، كونا جەمئىيەتتىن قەپقالغان چىرىندە-داغلارنى تازىلاش، دىخانلارنىڭ قەدىمكوتىرىشىگە يېتەكچىلىك قىلىش..... قىسقىسى سز بىلەن بىزنى كۇتۇپ تۇرغان ئىشلار ناھايىتى كوپ..... قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ نەل-يېزىغىنى ئۇگىنىش — پارتىيە، ماۋ جۇشى بىزگە تاپشۇرغان سىياسى ۋەزىپە. سزنىڭ ماڭا ئۇيغۇر تىلىنى ئۇگىتىپ قويىشىڭىز مېنىڭ پارتىيە ۋە ماۋ جۇشىنىڭ يولىيورۇغىنى ئىجرا قىلىشىغا ياردەم بەرگىنىڭىز بولىدۇ، چوڭ ئىش بۇ..... ياردەم قىلىڭ .....

ئابدۇللانىڭ كوزلىرى نۇرلىنىپ كەتتى ۋە رازى بولغان ھالدا:

— ئەگەر پارتىيە، ماۋ جۇشى شۇنداق دىگەن بولسا، مەن چۇقۇم ياردەم قىلىمەن، — دىدى.

— بىز يەنە شۇنىمۇ كېلىشمۇالايلى، — دىدى دۇك تېخەن مۇلايىملىق بىلەن، — سىز يالغۇز تەرجىمان بولۇپلا ئوتۇپ كېتىمەن دەپ ئويلىماڭ، تېخىمۇ مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۇستىگىزگە ئېلىشقا تېخىرا كېلىدىغان ۋاقىت كېلىدۇ. ھەممىسى ئىنقىلاۋىي خىزمەت، خەلقنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن. ئەگەر خالىسىگىز مەن سىزنىڭ خەنزۇچىدا كەم يەرلىرىگىزنى تولدۇرۇۋېلىشقا پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن ياردەم بېرىمەن.....

ئۇلار كېلىشتى، خۇشال بولۇپ قول ئېلىشتى:

— ئەمىسە شۇنداق قىلايلى.....

— ئالدى بىلەن پىلان تۈزەيلى.....

— تەخمىنەن يېرىم يىلدا مەن دىخانلار بىلەن بىۋاستە سوزلىشەلەيدىغان بولاي.....

— مەن يېرىم يىلدا خەنزۇچە ئادەتتىكى ھۇججەتلەرنى كورەلەيدىغان بولۇشنى قولغا كەلتۈرىمەن.....

ئۇلار شۇ تەرىقىدە سوزلىشىپ ماڭدى. سۇھەتلەر يەنە تېخىمۇ ئابدۇللا سۇھەتنىڭ بىرسىنى قولغا ئېلىپ، تۇپ-تۇز كەتكەن چۇڭ بىر ئېتىزنىڭ قىرىغا ئېلىپ باردى. دۇك تېخەن ئۇنىڭغا قاراپ:

— تېخنىك-تېخنىك، بۇ يەرگە تېخىمەيلى، — دىدى ۋە ئەتراپقا بىر قۇر كوز يۈگۈرتكەندىن كېيىن، يان تەرەپتىكى ئاندا-سانداتسىزەك چېچىپ قويۇلغان كاندۇك ئېتىزنىڭ بېشىغا كەلدى، — مانا بۇ كاندۇك ئېتىزغا تۇكەيلى.....

كاندۇك ئېتىزنىڭ قىرىغا ئوغۇت توكۈلۈپ بولغاندىن كې-

يمن، ئابدۇللا ئەجەپسىنىپ:

— ھەممىسى ئېتىزغۇ، نەگە توكسەك ئوخشاش ئەمەس-مۇ؟ — دېدى.

— ياق، ئوخشاش ئەمەس، — دېدى دۇك تېخەن ئېتىز-لارنى كورستىپ تۇرۇپ، — قارىغا، ئاۋۇ چوك ئېتىز بۇقۇسا بىلەن ھەيدەلگەن، قىر-تىگەنلىرىمۇ چوك، ئىگىز، مانا بۇكاندۇك-لار چاناپ تېرىلىپتۇ. قىرلىرىمۇ كەچىك، نېپىز. ئۇستىگە تاش-لانغان ئانچە-مۇنچە تىزەكلەرگە دېققەت قىلمىگىنىمۇ؟ ..... دە-خان ئوز ئېتىزىنىك ئوغۇتى يېتىشمەيدىغانلىغىنى بىلگەن. ناھ-رات دېخانلار ئاشۇنداق قىلىدۇ، يولدا بىر كەتمەن، يېرىم كەتمەن ئوغۇت ئۇچرىسلا ئېرىنمەي ئوز ئېتىزىغا ئاپىرىپ تاش-لايدۇ. مانا مېنىك دادامۇ شۇنداق قىلاتتى. بىزنىك ھەممىسى بولۇپ ئۇچ كاندۇكقا بولۇنگەن بىر يېرىم موچە يېرىمىز بار ئىدى. ئۇلاق-ئۇششاق بولمىغاچقا، يەرنى گۇرجەك بىلەن ئاغدۇرۇپ تې-رىيتۇق. تېرىلغۇدا ئوغۇت يېتىشمەيتتى. شۇڭا، بىر تال، يېرىم تال تىزەك كورسەك، دەرھال تېرىۋېلىپ ئېتىزغا تاشلايتۇق. كەمبەغەل دېخانلاردا بەش-ئون مىلۇق چوك ئېتىزلار بولماي-دۇ. ئاشلىق، پۇرچاق، سەي-كوكتات تېرىش ئۇچۇن ئوز يېرد-نى ئاشۇنداق كىچىك كاندۇكلارغا بولۇۋېتىدۇ. بۇ بىزنىك يۇرت-لاردا، ئىچكى ئولكىلەردە شۇنداق. مەن ئويلايمەن، ھەممە يەردە نامرات دېخانلارنىك تەقدىرى بىر. بۇ يەردىمۇ شۇنداق بولۇ-شى مۇمكىن .....

ئابدۇللانىك كوڭۇل-كوكسىدىن يېنىك دولقۇن كوتىرىل-گەندەك بولدى. "ھەممە يەردە نامرات دېخانلارنى ئويلاش كېرەك ئىكەن-دە!" دېگەن پىكىر جىلۋىلەندى ۋە دۇك تېخەنگە

هورمەت بىلەن قاراپ قويدى.

— يولداش ئابدۇللا دەرسنى باشلايمزمۇ؟ — دۇكۇ تېخەن ئەپكىشىنى ئۇ مۇرىسىدىن بۇ مۇرىسىگە يوتكەپ، ئالدىرىماي كې- تىۋېتىپ، ئابدۇللاغا قارىدى، — قېنى بىرىنچى دەرسنى سىز ئو- تۇكۇ .....

ئابدۇللا دۇكۇ تېخەنگە يىقىنلىشىپ كېلىپ:

— بولىدۇ، دەرسنى باشلايلى. قېنى ئەشكەشنى ماڭا بې- رىڭ، مەن بىردەم كوتىرەي .....

— ئوخشاش، ئاۋارە بولماڭ، — دەپ دۇكۇ تېخەن ئۇنە- مىدى، — بۇ ھېچنىمە ئەمەس. مەن قىسمىغا يېڭى كىرگەندە بىر مەزگىل لېيىنىڭ ئاشپىزىگە ياردەمچى بولغان. بەزەن كۇنىلىرى سەكسەن، يۈز جىڭ كېلىدىغان قازان- قاسقانىنى ئەپكەش بىلەن كوتىرىپ، ئەللىك- ئاتمىش چاقىرىم يول يۈرەتتۇق. ھېنىڭ مۇرەم پىشىپ قېتىپ قالغان ..... قېنى، دەرسنى باشلايلى، شۇنداق قىلىپ، ئۇيغۇر تىلىدا "نى خاۋ" دىگەننى نىمە دەيدۇ؟ .....

ئابدۇللا زادى ئۇنىمىدى:

— ئەكىلىڭ، مەن كوتىرەي، مەن ھەر ھالدا سىزدىن ياش، — ئابدۇللا دۇكۇ تېخەنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي تالىشىپ، ئەپكەشنى ئوز مۇرىسىگە ئالدى، بىر دەم ماڭغاندىن كېيىن، بىردىنلا سۇدتىلىرىنى يەرگە قويۇپ، جۇۋىسىنى يېشىپ، ئوڭ مۇرىسىنى ئېچىۋەتتى، — قارىغا، بۇ نىمە ..... پىشقانىمىكەن؟ ..... كونا جەمىيەتتە سوغىچىلىق قىلىش — ئىتنىڭ كۇنىگە ئوخشاش ..... ھەي ..... شۇلارنى ئويلىسام يۇرىگىم سىقىلىپ كېتىدۇ .....

دۇكۇ تېخەن تارىشىدەك قېتىپ، قاداقلىشىپ كەتكەن جارا- ھەتلىك مۇرىنى كوردى.

ئۇ، ئابدۇللانىڭ ئەۋزىيەتلىك ئېغىر ھاياتى ـ قىسمەتلىرى توغرىسىدا ئاڭلىغان ۋە ئۆزى بىلەن تەقدىرداش ھىساپلاپ كەلگەن ئىدى. لېكىن، جاراھەتلىك مۇرىنى كورسىگەن ئىدى. ئۇ، ئۇ ئابدۇللانىڭ تارتۇق بولۇپ قارىيىپ كەتكەن مۇرىسىنى كۇرۇپ، دەرھال جۇۋىسىنى كىيگۈزدى ۋە ئۇنىڭغا نىمە دەپ تەسەللى سوز ئېيتىشنى بىلمەي قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار خېلى بىر يەرگە بارغىچە ئوز سەرگۈزەشتىلىرىنى سوزلەپ مېڭىشتى. ئاندىن ئوز دەرسىگە قايتتى، دۇڭ تېخەن سورىدى:

— "نى خاۋ" دېگەننى نىمە دېدىڭىزا؟ .....

— "ياخشىمۇ سىز" .....

دۇڭ تېخەن تەكرارلىدى:

— "ياكشىمۇ سى زى" ..... ياخشىمۇ سىز..... بولدىمۇ؟.....

— بولدى .....

— "تۇڭباۋ" دېگەننىچۇ؟ .....

— "قېرىنداش".

دۇڭ تېخەن تەكرارلىدى:

— "كېرىنداشى".

— ياق، يەنە دەڭ، — دېدى ئابدۇللا، — "قېرىنداش".

— قېرىنداش ..... قېرىنداش ياخشىمۇ سىز؟ ..... بولدىمۇ؟

— توغرا .....

دۇڭ تېخەن دەپتېرىگە يېزىپ تۇرۇپ ئېيتتى:

— ئەمدى قايسى سوزنى ئۇگىنىمىز؟

— ئەمدى "سالام" دېگەن سوزنى ئۇگىنىڭ.

— "سالامۇ".

— ياق "سالام" دەك.....

— دۇك تېخەن يېزىۋالدى:

— "سالام" دىگەن نىمە گەپ، مەنىسى؟ .....

— بۇ بىز ئۇيغۇرلار بىر بىرىمىز بىلەن يۇز كورۇشكەندە دەيدىغان سوز، هورمەت بىلدۇرۇش سوزى، يېقىملىق سوز .....

— ياخشى، — دىدى دۇك تېخەن ، — ئەمدى قوشۇپ دەپ- باقاي: سالام قېرىنداش، ياخشىمۇ سىز ..... بولدىمۇ؟.....

— ناهايىتى دۇرۇس، دەل چىقتى .....

دۇك تېخەن ئوزىنىڭ تۇنجى ساۋغىنى قىزغىن تەكرارلىدى ھەمدە ئابدۇلالاغا بۇگۇن كەچقۇرۇندىن باشلاپ خەنزۇ ھەرپىدىن دەرس ئوتۇشكە ۋەدە بەردى. سۆھبەتلەر ئوغۇتقا يەنە توشتى، ئۇنى كاندۇك ئېتىزلارغا توكۇشتى. ئاخىرقى بىر قېتىملىق ئو- غۇتنى توكۇدىغان يەر بولماي قالدى. چۇنكى، ئۇلار گەپ- سوز بىلەن بولۇپ كېتىپ، دەريانىڭ قىرغىغا كېلىپ قالغانلىغىنى سەزمەي قالغان ئىدى.

ئۇلار بۇ ئوغۇتنى نەگە توكسەككىن دەپ مۇڭاپىق جاي ئىز- لەپ تۇرۇشقاندا ئۇشتۇمتۇت دەريانىڭ يۇقۇرقى تەرىپىدىن چاكىلداپ ئېتىلغان تاپانچا ئاۋازى ئاكىلاندى.

ئوق ئاۋازى بىلەن تەڭ، دەريادا مۇزلار غاراسلاپ سۇدا- غانىدەك بولدى. يىراقتىن، پۇرقۇراپ ئاسمانغا كوتىرىلگەن قارا توزاكىلىرى كورۇندى.....

دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللا چاپانلىرىنىڭ ئىچىدىن تاپانچا- لىرىنى ئىتتىك قولغا ئېلىپ، ئوق چىققان تەرەپكە قاراشتى.....

2. "سالام قېرىنداش!....."

ئالماس جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىدىكى باش ھەربى ۋەكىل — مايۇر ئابلىكىمنىڭ ئىككى نەپەر قاچقۇن ئەكسىلئىنقىلابچى تۇغرىسىدىكى سوزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئوز يىگىتلىرى بىلەن ئالدىراپ شەھەردىن قايتقان ئىدى.....

ئوتكەن ئۇچ ئايچە ۋاقىت ئىچىدە ياڭاقلىق يېزىسىدا نۇر-غۇن ئاجايىپ يېڭى ئىشلار، شۇ قاتاردا بەزى غەلىتە ھادىسىلەرمۇ بولۇپ ئوتتى. ئازاتلىق خەۋىرى ھەر بىر يېزا، مېچىت قۇۋۇلمىرى-غىچە يەتكۈزۈلدى. ھەر بىر ئائىلە كىشىلىرى تونۇر بېشىدا، ئوچاق ئالدىدا، داستىخان ئۈستىدە بۇ ئوزگىرىشنىڭ ئوزلىرىگە تۇلۇپ تاشقانلارمۇ، ئەندىشىگە چۈشكەنلەرمۇ، "چوڭ داۋراڭنىڭ بېسىلمىغى تېز" دەپ سۈكۈت قىلىپ يۇرگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس — .....

لېكىن، جامائەت نىمە ئۈچۈندۇر، مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، دەرھاللا، مۇشۇ بىر-ئىككى كۈن ئىچىدىلا مىسلىسىز چوڭ ئوزگە-رىشنىڭ، ئوزلىرى ئويلىغان-ئويلىمىغان ئاجايىپ ۋەقەلەرنىڭ بولۇشىنى، جاھانىنىڭ قىيامىتى قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتكىدەك شاۋقۇن-سۇرەن بىلەن بىردىنلا ئاستىن-ئۈستۈن بولۇشىنى كۈتمۈشتى.

ئەپسۇسكى، ھىچنىمە چىقمىدى، ھىچبىر ئوزگىرىشمۇ، كۈتۈلگەن ئاجايىپ ۋەقەمۇ بولمىدى.

كىشىلەر كوچىلارنىڭ يەنە شۇ ئىزىدا تۇرغانلىغىنى، زەرەپ-شانىنىڭ يۇقۇرىدىن-تۆۋەنگە قاراپ مۇز ئاستىدا ئېقىۋاتقانلىغىنى، كۈننىڭ يەنە شەرقتىن چىقىپ غەربكە پېتىۋاتقانلىغىنى، ياڭاق-

لمقتا يەنە شۇ بىر خىل جاھان ئوقىدا ئايلىنىۋاتقانلىغىنى كورۇشتى .....

زەرەپشان بويلىرى چوڭ بىر نەپەس ئېلىپ، يەنە جىمىپ قېلىشتى.....

شۇنداق دىمەكتى كۇنلەرنىڭ بىرىدە، كۇتۇلمىگەندە بۇ يەرگە قورچاق ۋالى پاسار باشلىق بىر توركوم ۋىلايەت، ناھىيە ئامبالىرىنىڭ ئوچۇق مەيداندا — خەلقنىڭ كوزىچە باغلاپ قولغا ئېلىنغانلىغى، پات ئارىدا خەلق سودىنىڭ ھوكمى بىلەن ئېتىپ، ئولۇگى سازايى قىلىنىدىغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ چىقتى.

بۇ خەۋەر چاقماق تېزلىكىدە بىرى ئون بولۇپ، ھەش - پەش دىگىچە ھەممە يەرگە تاراپ كەتتى.. ..

يېزا ئىچىدە دەرھاللا يېڭى زىلزىلە پەيدا بولدى:

— دىمىدۇقمۇ، زادى بىر ئىش بولىدۇ!.....پاسارنى باغلىغان بولسا، يېڭى ھوكۇمەتنىڭ تازا بىگىسى بار ئىكەن - دە! ياشاپ كەت ھوكۇمەت!..... پاسار دىگەن ھەممە بەگ - ئاقساقاللارنىڭ گاگىگۇڭى ئۇ!..... خوجىسىنىڭ كەشى ئاسمانغا بولغاندىكىن، چۇپرەندىسىنىڭ ھالىغا ۋاي..... مانا تاماشا! — دىيىشتى.

ئەتىسىدىن باشلاپ، تۇت - بەشتىن باش بىر يەرگە كېلىپ، ھەرقايسى كەنت - مەھەللىلەردە ئوزلىگىدىن يەنە "ھەساپ ئېلىش" توپلىرى پەيدا بولدى. يۇزبېشى، ئاقساقال، مىراپ، دىۋان بېگى دىگەنلەرنى" چاپ - چاپ" قىلىپ تۇتۇپ كېلىشتى. بىر ئويگە سولىۋېلىپ، بورە جۇۋىلىرىنى، ئىگىز پاشنىلىق "بەگ" ئوتۇكلىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ:

— دوتىيەكنىڭ سىگا كەشى ئاسمانغا بولدى، سەنلەر نىمىدىك، تۇۋا - ئىستىغپار ئوقۇ! — دىيىشتى.

دەرت ـ ئەلىمى ئىچىگە پاتمىغانلىرى بىر نەچچە تەستەك سەبلىپ، ھەقلىرى بارلار:

ـــ تۆلە، ھەققىمنى بېرەمسەن ـ يوق؟ تۇمشۇغۇڭنى ماك ـ چايتىمەن! ـــ دەپ قىستاشتى.....

يۇزبېشى، ئاقساقاللارمۇ بېخىللىق قىلىشمىدى. دەررۇ باش ئېگىپ، ئۇزۇنخالىق ئېيتتى، ئانچە ـ مۇنچە ھىساپ ـ كىتاپ قىلىشىپ، ئېيتقان ـ تىلگەنلىرىنى بەردى. بەزىلىرى قوي ـ كالا سويۇپ، ئاش ـ چاي تارتىپ يۇرتنىڭ ئالدىدىن ئوتۇپ "يۇزىنى يورۇق قىلدى". ھەتتا قۇربان ئاقساقال:

ـــ ماڭا مۇنچىۋالا يەرنىڭ نېمە كېرىكى، ئاتامدىن مىراس قاپتەكەن، ئۇزەمگە چۈشلۈق قالسا بولغىنى، يەرـــجامائەتنىڭ، ئېلىگ ـ لار، تېرىكلار، ئىنساپ قىلساڭلار پەقىرنى ئەسكە ئېلىپ قويارسـ ـ لەر، يەر ھەققى ئۈچۈن بەرگىنىڭلار ھىساپ، ـــ دەپ، ئۇز ئە ـ جارىكەش ـ ئوتاقچىلىرىنىڭ ئويلىرىگىمۇ باردى، بىر قىسىم يەرلىرد ـ نى تەقسىم قىلىپمۇ بېرىۋەتتى.

شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر بىر قېتىم پۈخادىن چىققاندەك بولۇپ، ۋالى پاسار قولغا ئېلىنغاندىن كېيىنكى زىلزىلە ئاز كۈندىلا بە ـ سەتتى. كىشىلەر ئۇز ھەركىتىنى:

ـــ ئەلمىساقتىن تارتىپ بولمىغان ئىشلار بولدى. باي ـ غوجاملار قورقۇپ ئىشتىنىغا چىقىرىۋەتتى. قامچا ـ مۇشت كوتىرىدد ـ غانلارمۇ تۈگىدى، ئازاتلىق دېگەن مۇشۇ! ـــ دەپ خۇلاسىلىدى. ئەمما، بەزىلەر يەنە باشقىچىرەك مۇلاھىزە قىلاتتى:

ـــ يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ قوسىغى بەك كەڭمىش، ـــ دەيتتى ئۇ ـ لار كوچا دوقمۇشلىرىدا، يېزا گۈزەرلىرىدە ئۇچرىشىپ قالغانلىرد ـ دا، ـــ مۇندىن كېيىن ھىچقانداق ئالۋاڭ ـ ياساقمۇ، باج ـ سېلىقمۇ

بولمايمىش. بەگ - يۇز بېشى دىگەنىڭ چۈش كورگەندەك ئىش بولۇپ، ئەمدى ھەر كىم ئۆزى بەگ، ئۆزى خوجا بولارمىش، خالىساڭ يەر تېرىپ ئاشتىن تاغ ياسا، خالىساڭ دەرەخ تىكىپ سايدىن باغ ياسا، ھېچكىم ھېچكىمنى نېرى تۇر، بېرى تۇر دېمەيمىش .....

— بىكار گەپ، — دەيتتى بەزىلەر تۇيۇقسىزلا بۇ مۇنازىرىگە قاتنىشىپ، — ھۆكۈمەتنىڭ قوسىغىدا پىلان جەمئىمىش، يەر، ئات - ئۇلاقلار تەقسىم قىلنارمىش. بېيىڭ نېمە، گاداي نېمە ئايرىغىلى بولماسمىش، بەش قولنى تەڭ قىلغۇدەك، ئەنجاندىكى① ئىش بولارمىش .....

مۇنداق مۇنازىرە بولۇپمۇ گۈزەرنىڭ دوقمۇشىدا ئۇچ - توت بىكار تەلەت بىر يەرگە كېلىپ قالسىلا بىردىنلا ئەدەپ ئۇلغىيىپ كېتەتتى .....

ئەمما، يېزىنىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىدا، توكۇلۇپ تۇرغان كەپ - لەردە، يىللىقچىلارنىڭ ئويلىرىدە، ساخاۋەتخانىنىڭ پاخال سېلىن - غان قاراڭغۇ ھوجرىلىرىدا، قەھرىتان قىشتىن قانداق چىقىۋېلىش - نىڭ غېم - غۇسسىغا چوككەن كىشىلەردە پۇتۇنلەي باشقىچە ئوي - پىكىر، ھەسرەتلىك خىياللار بار ئىدى. ئۇلار ئانچىلا داۋراڭ سېلىشمايتتى، يۇرت كاتتىلىرى ئوتكۈزۈۋاتقان نەزىر - نۇزۇر، زارە - خەتمىلەرگىمۇ نېمە ئۈچۈندۇر ئانچىلا رايى يوق ئىدى، بېرىش - مايتتى، ئۇلار نېمىندۇر كۈتۈشەتتى ۋە نېمىنى كۈتۈشۈۋاتقانلىق - لىرىنى ئۆزلىرىمۇ ئانچىلا جەزىم قىلالمايتتى. "ئىشقىلىپ بىر ئىش بولسىكەن" دەيتتى ۋە يەنە ھېچنېمە بولمايۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ئېغىر ۋە نائۇمىت "ئۇھ" تارتىپ، يەنە ئۆز تېرىكچىلىگىنىڭ

① ئەنجان — سوۋېت ئۆزبېكىستانىنىڭ بىر ئوبلاستى. تۈتاش كوا - خوزلاشتۇرۇشنى دېمەكچى.

ئەتراپىدا چوگىلەيتتى .....

پەقەت، باشلىرىغا تىرىكچىلىك غەملىرى بېسىپ كېلىپ، ئىلاجسىز قالغانلىرىدا، بىر ئامال قىلىپ ئالماسنى ئىزلەپ تاپاتتى- دە، ئۇنىڭ بىلەن دىلكەشلىك قىلىپ مۇڭدىشىپ، ئۇنىڭ دېگەنلە- رىنى كۆڭۈللىرىگە تۇگۈپ، ئېغىرچىلىقلىرىنى ھەل قىلىپ، ئۇن- تىنسىز قايتىپ كېتىشەتتى .....

ئالماسنىڭ بولسا، ئىشلىرى ناھايىتى كوپ، ئۇ نەگىدۇر مەج- لىسلەرگە باراتتى، ھەپتە - ھەپتىلەپ يېزا ئېچىدە كورۇنمەي قالاتـ- تى. تۇرۇپ، "مەجلىستە ئېكەن، كېچەش قىلىۋېتىپتۇ" دىسە؛ تۇرۇپ، "كۇرستا ئىكەن، ئوقۇۋېتىپتۇ" دىيىشەتتى. بۇ گەپلەرنىڭ يالغىنى يوق، ھەممىسى راست.

ئالماس ناھايىتى ئالدىراش ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئەس - يا- دى مەخسۇت بەگ ۋە ھىلىقى قاچقۇن ئىككى ئەكسىلئىنقىلاپچىدا ئىدى ..... جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىدىكى ھەربى ۋەكىل ئابلىكىم بۇ يەرگە بىرنەچچە قېتىم كېلىپ قايتتى، ئالماسنىڭ ئۇزىمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا بىرنەچچە قېتىم كېڭەشتە بولدى. ئەمما، نامەلۇم قاچقۇنلارنىڭ شەپىسىدىن بولسا، تېخىچە ھېچبىر ئۇچۇر يوق. بىر قېتىم ئابلىكىم كېلىپ ئالماسقا:

— ھازىرقى تەكشۈرۈش نەتىجىسى سىزنىڭ مۇلچىرىگىزنىڭ پۇتۇنلەي تۇغرا ئىكەنلىگىنى ئىسپاتلىدى. بەزى يېپ ئۇچلىرىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، مەخسۇت بەگ ئولمىگەن. دۇشمەن ئۇچ بۇرجەك بولۇپ ھەركەت قىلۋاتىدۇ، بىر بىرىنى ئىزلىشۋاتىدۇ، لېكىن، ئۇز ئالاقىسىنى تېخى يولغا قويالمىدى، — دىدى .....

ئالماسنىڭ كۆڭلىدە مەخسۇت بەگنىڭ ئولمىگەنلىگى ئې- نىق ..... ئەگەر شۇ تاپتا بىر كىم "مەخسۇت بەگ ئالىلىقاچان

ئولگەن، گۆش - تېرىلىرى قاغا - قۇزغۇنغا يەم بولغان" دەپ ئىسسىپاتلىسا، ئالماس ئۇچۇن بۇنىڭدىن ئەلەملىك ئىش بولمىغان بولاتتى..... چۇنكى ئۇنى تېرىك تۇتۇش كېرەك ئىدى. ھىساپ - كىتاپ ئۇنداق ئاسان بولماسلىغى لازىم ئىدى.....

تۇنۇگۇن ئالماس بىلەن ئابلىكىم ئىككى ئاتقا مىنىپ، دەريادىن ئوتۇپ، پۇتۇن بىر كۇن كوك مۇز، ئاق قار بىلەن قاپلانغان تاغ جىلغىلىرى ئىچىدە ئايلىنىپ يۇردى، ئابلىكىم خېلىدىن بېرى ئاسىم ئەپەندىنىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت قىلىشنى نىيەت قىلىپ يۇرگەن ئىدى. بۇگۇن پۇرسەت كەلدى. ئۇلار يول بويى ئاسمىنىڭ ھايات - كۇرەش يولىنى ۋاراقلاپ ھېكمىتى. تاجىك بوۋاينىڭ ئويىگە بېرىشتى، بوۋاي نەگىدۇر كوچۇپ كېتىپتۇ، ئوي ھاڭغىرقاي ئوچۇق ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار تاجىك بوۋاينىڭ ئوينىڭ ئالدىدىكى دوڭلۇق ئۇستىگە چىقىشتى، گۇل‌چىقىرىپ ياسالغان تاش قەۋرە ئالدىغا باردى. ئەتراپى غۇچچىدە يېشىل قارىغاي بىلەن قورشالغان قەۋرە مۇڭلۇق، شۇنىڭ بىلەن بىللە، مەنىلىك ھالدا كوزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

قەۋرىنىڭ تۆۋىگە كىمدۇر بىر تۇپ قارىغاي بىلەن بىر تۇپ ئارچىنى كوچۇرۇپ تىكىپ قويۇپتۇ (ئۇلار بۇ دەرەخنى تاجىك بوۋاي كوچۇپ كېتىش ئالدىدا تىككەن بولسا كېرەك، دەپ پەرەز قىلىشتى)، قارىغاي بىلەن ئارچىنىڭ تۇتقان - تۇتمىغانلىغى ئېنىق ئەمەس، لېكىن، ئوخشاشلا ياپ - يېشىل بولۇپ كوكۇرۇپ تۇراتتى.

ئابلىكىم قەۋرىنى زىيارەت قىلىپ، دۇئا - تەگبىر قىلغاندىن كېيىن، ئالماسقا قاراپ ئويلانغان ھالدا:

— ھاۋا ئىلىغاندىن كېيىن، قەۋرىنى يۇرت ئىچىگە يوتكەپ

كەتسەكمىكمن، — ددى.

— بۇ، ئاسمىنىڭ ۋەسىيتى، — دىدى ئالماس، — ئاسىم ئەپەندى جان ئۇزۇش ئالدىدا "بىپايان كوئېنلىزن ئىتتىگىدەك گۇزەل، ئەتىۋالىق يەر ھىچ قەيەردە يوق، مېنى ھىچنەگە يوتكىمەكلار" دىگەن. شۇڭا، بۇ قەۋرىنى مىدىراتمىدۇق،.....لېكىن بىز ھەممىمىز بىلىمىزكى، ئاسىم ئەپەندى تاك ئالدىدا مەخسۇت بەگنىڭ ئوقى بىلەن ئولىدى. مەن شۇنىڭدىن باشلاپ مەخسۇت بەگ ئۇچۇن بىر تال ئوقنى ئالايىتەن ساقلاۋاتىمەن. قانداقلا بولمىسۇن ئوقنى ئىگىسىگە قايتۇرماي بولمايدۇ،.....ئاسىم ئەپەندى "نامازشام خىزىرىسى"، "غىلاپلىق خەنجەر"، "ھىكمەتلىك ئۇزۇك" دىگەن قۇزغۇنلار توغرىسىدىكى خەتنىمۇ مانا مۇشۇ قەۋرە ئالدىدا ماڭا بەرگەن.....

ئابىلىكىم قۇشۇمىسىنى تۇرۇپ، خېلى بىر ۋاقىتقىچە تاش قەۋرىنى ئايلىنىپ يۇردى. ئۇنىڭ بۇ غەلىتە ئىسىملىك نامەلۇم كىشىلەر توغرىسىدا ئويلىنىۋاتقانلىغى ئېنىق. لېكىن، ئابلىكىمنىڭ بىر دائىرىنى مەقسەتسىز ئايلىنىۋېرىشىدىن ئالماس ئۇنىڭ ئوز خىيالىنىڭ چىگىشىنى تاپالمايۋاتقانلىغىنى سېزەتتى.....

ئۇلار شۇ كۇنى بىرنەچچە مال قوتان ۋە يەرلىك چارۋىچىنىڭ ئائىلىلىرىنى زىيارەت قىلىپ كەچ قايتتى. چارۋىچىلارنىڭ مەخسۇت بەگ ۋە ھىلىقى ئېپەك سەللىلىك نامەلۇم ئادەم توغرىسىدا ئېيتىپ بەرگەنلىرى ئابلىكىمنىڭ ئاللىقاچان قولغا چۇشۇرگەن مەلۇماتلىرىدىن ئارتۇق ئەمەس ئىدى. لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ، ئابلىكىم: مەخسۇت بەگ تىرىك ئىكەن، ئاسانلىقچە بۇ كونا ئۇۋۇدىسىدىن ۋازكېچەلمەيدۇ، بەلكىم بۇ يەرلەر ئۇنىڭ پانالىنىش ئورنى بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. شۇڭا، بۇ يەرگە پات-پات كېلىپ، چار-

ۋىچى قېرىنداشلار، بىلەن ئوبدانراق مۇناسىۋەت باغلاش لازىم دېگەننى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى.....

ئالماس شۇ كۈنى ئويىگە خېلىلا كەچ قايتتى.

— ئوغلۇم، ۋەكىل كىشى قېنى؟ — دېدى ساريخان ئانا، ئالماس بوسۇغىدىن پۈتىنى ئېلىپ ئويگە كىرىش بىلەن تەڭ، دەررۇ ئۇنىڭ ئارقىسىغا قاراپ، — تازىمۇ بەلەن ۋاقتىدا كەلدىڭلار، قازىنىمۇ تەييار.....قېنى ۋەكىل ئوغۇل، كورۇنمەيدىغۇ؟ .....

ئالماس ئابلىكىمنىڭ دەريا بويىدىلا خوشلىشىپ شەھەرگە قايتقانلىغىنى، مۇندىن كېيىن بۇ يەرگە پات-پات كېلىپ تۇرىدىغانلىغىنى ئېيتتى.

ساريخان ئانىنىڭ كۆڭلى بىر ئاز يېرىم بولغاندەك بولدى.

ھەما، توختاخۇن ئالماسقا قاراپ:

— ئوغلۇم، بۇگۈن بىز ناھىيىدىن بۇ يەرگە ئەتە ھوكۇمەت ئادىمى ئەۋەتىلىدىغانلىغى توغرىسىدا ئۇچۇر ئالدۇق، قېرىنداشلار بەك خۇرسەن. ھەممىز بۇ قېتىم كېلىدىغىنى جەزمەن "ئوز ئادەم" دېگەن يەرگە كەلدۇق. سېنىڭ بۇ گەپلەردىن خەۋىرىڭ بارمۇ؟— دېدى.....

ئالماسنىڭ كوزلىرى يالتىراپ كەتتى. ئۇ ناھىيىدىن ئادەم كېلىدىغانلىغىنى بىلىدىكەن، لېكىن، قاچان كېلىدىغانلىغىنى بىلمەيتتى. مانا، ئۇ كۈتۈۋاتقان ئادەم ئاخىر كېلىدىغان بوپتۇ-دە، ياخشى!..... ناھايىتى ياخشى!.....

ئەتىسى تاڭ سەھەردە توختاخۇن بىلەن قىسمەت چورۇق ھارۋا جابدۇپ شەھەرگە قاراپ يولغا چىقتى. "ھوكۇمەت ئادىمى"نى ئوز قولى بىلەن ئېلىپ چىقماقچى بولۇشتى.

ئالماس بولسا، كۈتۈلگەن ئادەم يېتىپ كەلگىچە، ئېلىقۇا-

ننڭ ھاممىسىنىڭ ئويىگە بېرىپ، ئېلىشانى يوقلاپ كېلىشنى قا-
رار قىلدى.

ئېلىشا ئازاتلىق ئارمىيە دوختۇرخانىسىدا داۋالانغاندىن كېيىن، كوزىنىڭ كورۇش قۇۋۋىتى خېلىلا ئەسلىگە كەلدى. ئۇنىڭ خوشال-لىغى، مىننەتدارلىغى ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ئىدى. ئالماس ئېلە-شانى پات-پات يوقلاپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭ يېڭى-يېڭى ناخ-شا-قوشاقلىرىنى زوقلىنىپ ئاڭلايتتى.

ئېلىشانىڭ كوزى خېلى ياخشى بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئابلىكىم ئوزىنىڭ ماشىنىسىدا ئۇنى ياڭاقلىق يېزىسىغا ئېلىپ چىقتى. ئېلىشا ماشىنىدىن چۈشۈپ، ئوزىنى كوتۈۋېلىۋاتقان يارۇ-دوستلىرىنى كورۇپ، شاتلىغىدا:

ئاتتى تاڭ، چىقتى قۇياش،
نۇرغا تولدى دىلىمىز.
كىملەر ئىدۇق، كىم بولدۇق،
ئېيىت قېرىنداش، ئوزىمىز؟ .....

گۈزەلنىڭ ئاتا بولغاچ،
تاغدەك ئاشتى قەدرىمىز.
(ئېرىقتىكى لاي سۇدەك،
ئوتۇپ كەتكەن ئومرىمىز).

تاڭ بىلەن تەڭ كوز ئاچتۇق،
باغدا باغۋەن ئوزىمىز.
باغ ئىچىدە، بوستاندا،
شات ياشايمىز، خوجىمىز .....

دەپ قوشاق تۇقۇپ، ئۇسۇل ئويناپ كەتكەن ۋە بۇ قو-
شاق شۇ كۈنىلا پۈتكۈل ياڭاقلىق يېزىسىغا تارىلىپ كەتكەن
ئىدى.

ئالماس شۇ ھادىسىنى ئەسلەپ، ئالدىدا قاشالىرى بار
كىچىككىنە ھۆيلىغا كىرىپ كەلگەندە، ئىلھامۇلنىڭ ھاممىسى ئال-
ماسنىڭ ئىلىشا تۇغرىسىدىكى سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ:

— ھەي.....بۇ ئىلىشا تاغاڭ دوختۇرخانىدىن چىققاندىن
كېيىن، زادىلا ئويدە ئولتۇرمايدىغان بولۇپ كەتتى، قوۋم-قېر-
ىنداشلار بىر جايدا تۇرغۇزمايدۇ، قوشاق تۇقى، ئاڭلايمىزلا
دەيدىكەن. ئىشقىلىپ، تاغاڭ بۇ كۈنلەردە بولەكچە خوشال، ئې-
چىلىپلا كەتتى. بۇگۈن ئۇنى ماجانتال كەنتىدىكى بىر قېرىندىشى
كىلىپ، ئەزىمەتنىڭ تۇيىغا ئىلىپ كەتتى، — دىدى.

"ئەزىمەت" دېگەن نامنى ئاڭلاپ، ئالماسنىڭ يۈز-كۆزى،

لەۋلىرىگە ئىختىيارسىز بىر خىل يېقىملىق كۈلكە ئولاشتى.....

"ئەزىمەت" دىسە، ياڭاقلىق يېزىسىدا بىلمەيدىغان كىشى
يوق. ئۇ، مەخسۇت بەگنىڭ ئويىدە ئون يىلچە يىللىقچىلىق
قىلىپمۇ ئوي-ئوچاقلىق بولالمىدى. ھەر يىلى يىل ئاخىرىدا:
"خەپ، بۇ يىل يەنە ئەپلەشمىدى! يەنە بىر يىل ئىشلەي.
بەگ بىلەن زىر-زەۋەرىگىچە ھىساپلىشىپ ھەققىمنى ئالىمەن-دە،
ئويلۇق-ئوچاقلىق بولىمەن" دەيتتى. لېكىن، يىل ئاخىرىغا كەل-
گەندە بەگنىڭ سەيۇەنلىرى ئۇنى يەنە ئوزى ئۇستىدە ئىشىپ
قالغان "قەرز" گە بارماق بېسىپ، تىلخەت بېرىشكە مەجبۇر
قىلاتتى.

ئەزىمەت "قەرز" دىن ھېچقانداق قىلىپ قۇتۇلالمىدى،
بۇنىڭ سىرىنىمۇ زادى بىلەلمىدى.....

1948-يىل ئوما كۆنلىرىنىڭ بىرىدە "ياڭاق پۇشتى ما-كان" دا غەزەپ بىلەن كۆلكە قوشۇلۇپ كەتكەن بىر ۋەقە يۈز بەردى.

شۇ كۈنى تۈن نىسبىدىن ئوتكەندە، ئەزىمەت ئوزى پۇ-تۇشۇپ قويغان بىر دېدەك قىزنى ئېلىپ بەتنىڭ ئويىدىن قې-چىپ كېتىدۇ.

ئەزىمەت قىزنى ئېلىپ مەھەللە چېتىدىكى مېچىتنىڭ ئالا-دىغا كەلگەندە، كەينى تەرەپتىن مەخسۇت بەگنىڭ ئاتلىق يا-لاقچىلىرى قوغلاپ كېلىپ قالىدۇ، ئەزىمەت ھېچبىر ئويلانمايلا قىزنى كوتىرىپ مېچىت ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ كېتىدۇ، ئاتلىقلار ئوتۇپ كېتىدۇ، بىر ھازادىن كېيىن ئاتلىقلار قايتىدۇ. ئات-لارنىڭ تۇياق ئاۋازلىرى بېسىلغاندىن كېيىن، ئەزىمەت قىزنى ئېلىپ مېچىتتىن چىماقچى بولىدۇ ۋە كۆتۈلمىگەندە ئىشىك تۇ-ۋىدە بامدات نامىزىغا "ئەزەن" ئېيتقىلى كەلگەن مەزىن بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالىدۇ.

ئايال كىشىنىڭ مېچىتكە كىرىشى رۇخسەت قىلىنمايدىغان ئىش. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەر بىلەن ئايالنىڭ مېچىت ئىچىدە بىلە-لە تۇرۇشىنى "مېچىتنىڭ بۇلغىنىشى" دەپ بىلگەن مەزىن جان-پېنى چىقىپ، دەرھال غەۋغا كوتىرىدۇ.

ئەزىمەت ياخشى گەپ ئېيتىپ، ئۇنىڭ ھىسداشلىغىنى قوزغاشقا ئۇرۇنۇپ كورىدۇ. لېكىن، مەزىن بارغانچە ئەدەپ چار سېلىشقا باشلايدۇ. ئامال بولمىغانلىقتىن، ئەزىمەت مەزىننى بىر-دىنلا قۇچاقلاپ كوتىرىۋېلىپ، مېچىت مېھرابىغا يېقىن بىر تۇۋۇ-رۇككە باغلايدۇ-دە، سەللىسىنىڭ پەتتىسىنى پوملاپ ئېغىزىغا كەپلەيدۇ ھەمدە ئەپسۇسلانغان قىياپەتتە:

— مۇھتەرەم مەزىن ئاخۇنۇم، ئانچە ياخشى ئىش قىلمىغانلىغىمىزنى ئۇزىمىزمۇ بىلمىز، لېكىن، نىمە ئامال؟ بىز رازى، خۇدا سىلىگە ساۋاپلىقنى كوپرەك ئاتا قىلسۇن، — دەپ، قىزنى ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ.....

تاكا سۇزۇلەي دېگەندە، مېچىت قووۇمى مەزىننى تۇۋرۇك-تىن يېشىۋالىدۇ، ھىساسدىن دامولا دەر غەزەپ بولۇپ:

— مېچىت خۇدانىڭ ئويى. خۇدانىڭ ئويىنى بۇلغىغان ئىككى ناپاك بەندىنى دەرھال تۇتۇپ كېلىپ، يۇزىگە قارا سۇر-كەپ، قاتتىق جازا بەرمەك لازىم، دەپ ھوكۇم چىقىرىدۇ.

مەخسۇت بەگ بىرنەچچە كۇن قىقاس-سۇرەن سېلىپ، يەكەن دەرياسى بويىدىكى ئوتتۇز ئىككى بەگلىكنى ئاختۇرۇپ-قىدىرىپ، ئۇلارنى تاپالمايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھىساسدىن دامولا:

— كوڭۇل كوزۇم ماڭا ھەممىنى ئايان قىلدى، ئالىلاتا-ئالا ئەزىمەت بىلەن گۇناكار دېدەكنى كوتۇپلۇن غارلىرىدا بو-رىگە ئوزۇق، قاغا-قۇزغۇنغا يەم قىلىپ بېرىپ جازالىدى، يەر يۇزى ئىككى ئاسى - گۇناكاردىن تازىلاندى، — دەپ جاكالاپ، بۇ ئىشنى تۇگەتكەن ئىدى.....

بۇنىڭدىن بىر ئايچە ئىلگىرى، ئەزىمەت خۇددى ئاسماندىن چۇشكەندەك، كوتۇپلۇننىڭ ئادەم ئايىغى تەگمىگەن غارلىرىدىن بىر ئوغۇل تۇغۇپ بەرگەن ئىسيانچى خوتۇننىنى ئېلىپ ماجانتال كەنتىگە قايتىپ كەلدى.

يۇرتداشلار ئۇنىڭغا ئوي-ماكان بېرىپ، قولىدىن كېلىشچە "ھە-ھۇ" دىيىشىپ، يار-يولەك بولۇپ ئوز قاتىرىغا قوشتى، ھەمدە:

— نىمە سەن، توي قىلماي يۇرۇۋېرەمسەن. پىچاقنى گۈۋا قىلىپ قىلغان نىكانى نىكا دىگىلى بولامدۇ، بىساتىمىزدا بارى سېنىڭ، ھە - ھۇ دىيىشىمىز، رەسمى نىكالىنىپ توي قىلۋال. — دىيىشتى ..... بۇگۈنكى توي—ئەنە شۇ توي ئىدى.

"يۇرتتىن قېچىپ - تېزىپ چىقىپ كەتكەنلەر ئازاتلىقتىن كېيىن بىر - بىرلەپ قايتىپ كېلىشكە باشلىدى. ئەزىمەت بولسا، شۇلارنىڭ ئىچىدە دەسلەپ قىلىپ توي رەسمىيىتىنى ئوتەۋاتقان كىشى. ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا يار - يولەكتە بولۇپ تەبرىكلەش كېرەك، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇ يەردە ئىلىشا تاغا بىلەنمۇ كورۇشۇش مۇمكىن ....."

ئالماس شۇلارنى ئويلاپ، ئەزىمەتنىڭ تويىغا بېرىشنى قارار قىلدى.

قوزا چۈش، ھاۋا سوغاق. كوئېنلۇن تىزمىلىرى ۋە دەر - يانىلا باش تەرىپى ئاپپاق تۇمان بىلەن قاپلانغان. "ياڭاق پۇشتى ماكان"دىن چىققاندىن كېيىن، باداملىق، ماجانتال، كوك - قۇم كەنتلىرى سوزۇلغان ۋە بۇ كەنتلەر دەريا قىرغاقلىرى بويلاپ ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ غەربىي تاغ تەرىپىنى تەشكىل قىلاتتى.

ئالماس دەريانىڭ شىمالىي قېشىدىكى يالغۇز ئاياق يول بىلەن كېتىۋېتىپ، قېلىن مۇز بىلەن قاپلانغان دەريانى نەزەر تاشلىدى. دەريانىڭ يۇزى تارايغان، ئېقىۋاتقان سۇ كورۇنمەيدۇ، ئەگمە - قولتۇقلاردا ۋە پارچە تارام بويلىرىدا بۇرتۇپ چىققان خادا مۇزلار كوزگە چۈشىدۇ ۋە غاراسلاپ، پارچىلىنىپ سۇنۇۋاتقان مۇزلارنىڭ قاراس - قۇرۇسلىرى ئاڭلىنىدۇ، يېقىمسىز، غەلىتە ئاۋاز .....

ئالماس ماجانتال كەنتىگە بۇرۇلىدىغان ئېغىز — قاشنىڭ

دوقمۇشىدىن ئەگىۋاتقاندا، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا نەرىقى قىر-غاقتا قاراپ، ئالدىراپ كېتىۋاتقان سەللىك، شا پەرىجىلىك بىر كىشىگە كوزى چۈشتى.

شا پەرىجىلىك ئادەم بىر نىمىدىن چوچۇگەندەك كەينىگە قاراپ - قاراپ قويۇپ، مۇز ئۈستىدە ياۋا مۇشۇكتەك سەكرەپ يۇگۇرۇشكە باشلىدى.

ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ تەقۋادار قازى - ئەلەملىرى ھەرگىز يالغۇز يۇرمەيدۇ، بولۇپمۇ مۇنداق خەتەرلىك مۇز ئۈستىدە يۇگۇرىدىغان ئاخۇن - مۇللا بۇ يەردە تېخى يوق دېسىمۇ بولىدۇ. ئەمما، ئۇ كىم، بۇ ئادەم نىمىگە شۇنچە ئالدىرايدۇ - ھە؟ .....

ئالماسنىڭ قوشۇمىسى غوش مۇشتەك تۇگۇلدى، ئوتكۇر ىر جۇپ كوزى ھەركىتى سالاپىتىگە ماس كەلمەي، پالاقشىپ پىچپ كېتىۋاتقان نامەلۇم ئادەمگە قادالدى. ئالماس يەنە، دەر-يانىڭ نېرىقى قىرغىغدىكى قويۇق جىگدىلىكنىڭ ئارىسىدىن سەل-پەل چىقىپ تۇرغان ئاتنىڭ بېشىنى كوروپ قالدى.....

شا پەرىجىلىك ئادەم جان - جەھلى بىلەن ئوزىنى ئات تەرەپكە ئېتىپ، يۇگۇرمەكتە ئىدى ..... جىگدىلىكنىڭ ئۈستىدە بولسا، قويۇق بوز تۇمان ئەگىيتتى.....

ئالماس كالتا جۇۋىسىنىڭ ئىچىدىن ئېسىۋالغان تاسمىلىق تاپانچىسىنى "شارت" قىلىپ سېرىپ ئالدىغا ئوتكۇزدى - دە، چەبدەسلىك بىلەن قاشتىن دەريا‌غا قاراپ سېرىلدى. غىلتاڭ مۇز ئۈستىدىن غاراسلاپ سەكرەپ ئالدىغا يۇگۇردى. دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا يېقىنلاشقاندا، ئۈستى قارىداپ كەتكەن بىر پارچە مۇز دەسسىلىشى بىلەنلا "غاراس" قىلىپ سۇنۇپ ئولتۇرۇشۇپ كەتتى. ئالماس بىلىنمىچە سۇغا كىرىپ كەتتى. قىيپاش ئىگىلىگەن مۇز

ئۇنى بۇلاقتەك كوتىرىلىپ چىقىۋاتقان سۇ ئاستىغا سورەيتتى، ئالماس سۇ ئىچىدىن ئىرغىپ خادا مۇز ئۈستىگە يامىشىپ چىقتى - دە، ئالدىغا قاراپ يەنە يۈگۈردى.

بۇ چاغدا، شا پەرىجىلىك ئادەم نېرىقى قاشتىن كوتىرد - لىپ چىقىپ، جىگدىلىك تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى.

ئالماس ئوقتەك ئېتىلىپ قاش ئۈستىگە چىققاندا، جىگدە - لىكتە نە ئات، نە ئادەمنىڭ قارىسى كورۈنمىدى.

ئالماس غەزەپلىنىپ تاغ تەرەپكە قاردى ۋە جىگدىلىك - نىڭ شىمال تەرىپىدىكى ئوچۇقچىلىقتا پۈقۇراپ كوتىرىلگەن قار توزاڭلىرى ئىچىدىن غىل - پال كورۈنگەن ئاق بوز ئاتنى كو - رۇپ قالدى.

ئالماس تېقىمدا ئات بولمىغىنىغا قاتتىق ئەپسۇسلاندى ۋە تاپانچىنى سوغۇرىۋېلىپ، ئاسمانغا قارىتىپ ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ پاي ئوق ئاتتى:

— توختا ..... توختا! .....

بىراق، ئاتلىق ئادەم بۇ چاغدا ئاق تۇمان ئىچىگە كە - رىپ كوزدىن غايىپ بولغان ئىدى .....

ئالماس جىلى بولۇپ، مەقسەتسىز دىگۈدەك جىگدىلىك - نىڭ ئالدىغا، بايا ئاتنىڭ بېشى كورۈنگەن جايغا يۈگۈرۈپ بار - دى ۋە ھىچبىر كۈتۈلمىگەندە دەل شۇ يەردىن چىقىپ كېلە - ۋاتقان شىرمەممەتنى كوردى.

شىرمەممەت بىر يۇدە جىگدە ئوتۇننى دۇببىسىدە كوتە - رىپ، ئۈشۈغىنىچە قار كەچكەن ھالدا جىگدىلىك ئارىسىدىن پۈشۈلداپ چىقىپ كېلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ شالاڭ بۇرۇتلىرى قە - رودىغان بولۇپ، كوزلىرى نىمە ئۈچۈندۇ ئەنسىزرەك قارايتتى.

— شىرمەممەت، — دىدى ئالماس ئۇنىڭ روبىرىغا كېلىپ، — ئاتلىق ئادەم كىم؟ .....

— ئاتلىق ئادەم؟ — شىرمەممەت بىردىن ئالماسنى تونۇپ كوزلىرىنى پارقىراتتى، — بۇ نىمە دېگىنىڭ، مەن ئۇنى كوردۇم، ئالدىمدىن چېپىپ ئوتۇپ كەتتى، ئۇنىڭ كىملىگىنى مەن نىم بىلەي .....

— سەن ئۇنى تونۇمدىڭمۇ؟ .....

— تونۇمدىڭمۇ؟ ..... تۇنۇسام - تونۇمسام نىمە بوپتۇ، — شىرمەممەت قىرودىغان بۇرۇتلىرىنى جۇۋۇسىنىڭ يېڭى بىلەن سۇرتۇپ قويۇپ، دۇمبىسىدىكى ئوتۇننى سىلكىپ كوتىرىپ گەج-گىسىگە ئالدى ۋە پۇشۇلداپ پۇتىدىكى بېجىرىم دولان ئوتۇگىنى بىر بىرىگە ئۇرۇپ قارىنى قاقتى.

ئالماس سىنچىلاپ، ئۇنىڭ كوزىنىڭ ئىچىگە قارىدى:

— شىرمەممەت، سەن بۇ يەردە نىمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ .....

شىرمەممەت بېشىنى سەل - پەل سىڭايان قىلىپ، ئالماسقا ئېرىنچەكلىك بىلەن قاراپ قويدى:

— نىمە قىلىۋاتىسەن؟ ..... نىمىش قىلىتتىم .....، — شىرمەممەت تىلى بىلەن شالاڭ بۇرۇتلىرىنى يالاپ قويدى، — ئوتۇغا كەلگەن، ئوتۇنغا! .....

— نىمە سەن بۇ قىشتا، — دىدى ئالماس، — قۇربان ئاقساقالنىڭ ئوتۇنى تۇگەپ قاپتىمۇ؟ .....

شىرمەممەت نىمە ئۇچۇندۇ بۇ گەپكە جاۋاپ بېرىشنى خالىمىدى، ئاغزىنى تامشىپ نىمىندۇر دەپ غۇدۇڭشۇپ، بېشىنى توۋەن سالدى.

ئالماس ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم گۈمان بىلەن قاراپ قويدى.....

دەل شۇ چاغدا، دەريانىڭ جەنۇبىي قېشى تەرەپتىن، ئالدىراپ كېلىۋاتقان ناتونۇش ئىككى ئادەم كۆرۈندى.

ئالماس بىلەن شېرمەمەت ئىتتىك ئۇلارغا قارىدى. ئالماس ئۇلارنىڭ قولىدىكى تاياقچىنى بايقاپ "كىملەركىنا بۇ" دەپ ئويلىدى. ئۇ، ئوز خىيالىنىڭ ئاخىرىغا يەتكىچە، ناتونۇش ئىككى ئادەم تاياقچىلىرىنى يانچۇقلىرىغا سېلىپ، ئالماسقا يېقىنلاپ كەلدى.

ئۇلار — ئوق ئاۋازىنى ئاڭلاپ، نېمە ئىش ئىكەنلىگىنى بىلىش ئۈچۈن يولدىن قايرىلغان دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ئىدى.

ئالماس ئۇلار ئالدىغا كەلگىچە سەپسېلىپ جىم تۇردى. لېكىن ئابدۇللانىڭ كوزلىرى بىردىنلا ئوينىاپ كەتتى ۋە شىرخىلۇق بىلەن ئالماسقا قاراپ:

— هوي، هوي ..... بۇ ئالماسقۇ! بەللى. تازا ئۇستىدىن چۇشۇپتىمىز - دە! — دەۋەتتى.

— سالام، قېرىنداش! ياكىشمۇ سىز؟ — دۇڭ تېخەن ئالماسقا قاراپ، تېخى بايىلا ئۇگەنگەن سوزنى تەكرارلىدى.

ئالماسنىڭ كوزلىرى يالتىراپ كەتتى.

ئۇنىڭ كوز ئالدىدا تونۇش ئىنقىلاپچى دۇڭ داشى ناما - يەن بولدى. ئۇمۇ ئۇيغۇر تىلىنى ئەنە شۇنداق يېقىملىق تەلەپپۇز قىلاتتى. تەققى - تۇرقى، يۇزىنىڭ كېپتى، چوڭ كوزلىرى ..... نېمە دېگەن ئوخشايدۇ - هە، بەئەينى ئوزى! .....

— يولداش دۇڭ تېخەن سىز ..... — ئالماس هاياجانلا -

ئىپ شۇ گەپنى ئېيتتى ـ دە، تاپانچىسىنى كەينىگە سۇرۇۋېتىپ، دۇكۇ تېخەننىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى ۋە ئۇنىڭ قوللىرىنى ئىككى قولالاپ سىقىپ، قىزغىنلىق بىلەن كورۇشتى ھەمدە خوشاللىق بىلەن، — ئاجايىپ ئىش، خۇددى چۈش كورگەندەك، ئاجايىپ ئۇچرىشىش بولدى! — دەپ، توختىماي تەكرارلايتتى.

ئابدۇلا بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى ئالماسنى بىر قېتىملىق چوڭ يىغىندا سىرتىدىن كورگەن ئىكەن، لېكىن، دۇكۇ تېخەن بىلەن ئالماسنىڭ ئۇچرىشىشى تۇنجى قېتىم ئىدى.

ئالماس بىلەن دۇكۇ تېخەن قىزغىن سوزلىشىۋاتقاندا، شىرمەممەت گويا بىر نىمىدىن ھۇركىگەندەك، دۇكۇ تېخەنگە قاراپ ـ قاراپ قويۇپ، ئوتتۇرىنى يۇدىگەن پېتى قاشتىن سىرىلىپ، دەريانىڭ مۇز قاپلىغان ئۇستى بىلەن ئوز يولىغا كەتتى:

دۇكۇ تېخەن شىرمەممەتكە قىزىقسىندى ۋە ئالماسقا قاراپ:

— ئۇ كىم، كەتتىغۇ؟ — دىدى. بۇ گەپنى ئابدۇلا تەرجىمە قىلىپ بەردى.

— ھەي ..... ئۇنى قويۇڭ، — دىدى ئالماس بىرىدىن قوشۇمسىنى تۇرۇپ رەنجىگەن قىياپەتتە، — كىم بولىتى، شىرمەمەت، سېپى ئوزىدىن ئىشلەمچى چاكار، قۇربان ئاقساقال دىگەن مۇتىھەمنىڭ چاكىرى ..... مانا ئەمدى ئوغلى، جان ـ جىگىرى بولغانمىش، قاپاقۇاش .....

دۇكۇ تېخەن يادىدا قالدۇرۇپ قېلىشنى خالىغاندەك، "شىرمەممەت" دىگەن ئىسمىنى قايتا ـ قايتا تەكرارلىدى .....

..... ئالماس ئۇلارنىڭ ھارۇا بىلەن ئۇچرىشالمىغىنىغا ئەپسۇسلاندى، بايىقى ئېتىلغان ئوقنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۇردى. ھەممەيلەن نامەلۇم ئاتلىق كىشى سىڭىپ كىرىپ كەتكەن ئاق

تۇمان تەرەپكە قاراشتى.....

ئاربدىن يېرىم سائەتچە ئوتكەندىن كېيىن، ئالماس ئۇ-لارنى دەريانىڭ قېشى بىلەن ئېلىپ مېڭىپ، يەنە چوڭ يولغا ئېلىپ چىقتى ۋە:

— سىلەر مېڭىپ تۇرۇڭلار..... مەن كەينىڭلاردىن يې-تىپ بارىمەن. دەريانىڭ يۇقۇرى تەرىپىدە كوكقۇم كەنتى بار، ئۇ يەردە بىزنىڭ ئادەملىرىمىز بار. مەن ھىلىقى ئاتلىق ئادەم توغرىسىدىكى گەپنى تاپىلاپ قويايى. بۇ، ئۇچ ئايدىن بۇيان بۇ يەردە پەيدا بولغان غەلىتە ئىش، — دىدى.

دۇڭ تېخەن ئالماسنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، بىردىن ئۇنىڭ تاراقلاپ قېتىپ كەتكەن ھول ئوتۇگىنى كورۇپ قالدى:

— توختاڭ، توختاڭ، — دىدى دۇڭ تېخەن كېتىشكە تەمشى-لىۋاتقان ئالماسقا قاراپ ۋە ئىتتىك بېرىپ ئالماسنىڭ پۇتىدىكى ئوتۇكنى تۇتۇپ كوردى، — بولماپتۇ، بۇنىڭ ئىچى سۇغۇ، يېشىڭ.....

دۇڭ تېخەن ئوشنىسىدىكى چاتقان شىكلىسى ئىچىدىن ئىچىدە يۇڭى بار بىر جۇپ كالتىساقنى ئالدى ۋە ئالماسنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي پۇتىغا كىيگۈزدى:

— مانا ئەمدى بېرىڭ، — دىدى.

ئالماس ئالدىراپ كوكقۇم تەرەپكە كەتتى.....

دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا چوڭ يول بويىغا چىقىپ، ئۇزىنىڭ ئەپكەش-سۇەتلىرىنى كوردى ۋە ئۇنى مۇرىسىگە ئېلىپ، پاراڭ بىلەن يەنە يولغا چۇشتى.

ئۇلار تېخى بىرنەچچە قەدەم مېڭىپ تۇرۇۋىدى، شەھەر تەرەپتىن بۇگۇن ئەتىگەن ئوتۇپ كەتكەن، ئۇچ ئات قوشۇلغان

ياسداق هارۋا جارائلاپ چقىپ كەلدى.

ئابدۇللا كوزلىرىنى ئويناتىپ شوخلۇق بىلەن، دۇك تەخەنگە:

— مانا تاماشا!.....توختاك، قارىغا هارۋىنى. توي كوچۇرگەننى كورىمىز، قىزنى ئېلىپ چىقتى بولغاي، — دىدى كۇلۇپ. هەر ئىككىيلەن هارۋا يېتىپ كەلگىچە توختاشتى.....

3 . هارۋا ئۇستىدىكى سوهبەت

هارۋا يېتىپ كەلدى.

هارۋىنىڭ ئۇستىگە لەڭگاكزىسىدىن ئارتىلدۇرۇپ، بىر پارە چاقناپ تۇرىدىغان قىزىل گىلەم سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەتلەس كورپىلەر تاشلانغان. ئاتلارنىڭ باشۇاغ، جونبوجاۋەنلىرى قىزىل - يېشىل، هال رەڭ يۇك پوپۇكلەر بىلەن زىننەتلەنگەن، شوتا ئاتنىڭ دۇمبە - ساغرىلىرىغا چوڭ - كىچىك كولدۇرمىلار ئېسىلغان ئىدى.

بىراق، بۇ "توي" هارۋىسى قۇرۇق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىدە ئىككى مويسېپت هارۋىكەشتىن باشقا هىچكىم يوق ئىدى. هەتتا، هارۋىكەشلەرمۇ نىمە ئۈچۈندۇر خاپا كورۈنەتتى.

— پاھ!.....نىمە دىگەن سولەتلىك هارۋا - هە، — دىدى ئابدۇللا هارۋا ئۈتۈپ كەتكەندىن كېيىن دۇك تېخەنگە قاراپ، — قىزغا شامال دارىپ قالغانمۇ نىمە!..... ئەستەغپۇرۇللا، ماۋۇ ئىشنى قارا، قىزغا نىمە بولدى، قىز يوقمۇ؟ — دىدى ئابدۇللا كۈلۈپ، — مەن سىزگە ئېيتسام، يولداش دۇك تېخەن، بىزنىڭ بۇ يەردە توي كوچۇرۇشنىڭ ئوزى بىر تاماشا!.....ئانىسىنىڭ ئويىدىن كوچۇرۇ-

لۇۋاتقاندا قىز توختىماي يىغلىشى كېرەك. ئەتراپىدا نەغمە - ناۋا، كۈلكە - چاخچاق، ئەمما، قىز يىغلايدۇ. نېمە ئۈچۈن يىغلىشى لازىملىغىنى مەن ھەيران. بۇ يىغا بىللە ئېلىپ ماڭغان يەڭگىل-رېگىمۇ ئىش تېپىپ بېرىدۇ، بىر تەرەپتىن، "يىغلىماق قىز، يىغ-لىماق. تەقدىر، ھەممىزنىڭ بېشىدا بار ئىش" دەپ پەندى-نەسىھەت قىلىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، قىزنىڭ بېقىنلىرىنى چىم-داپ زورلاپ يىغلىتىدۇ، "ئەرگە تەككەن قىزنىڭ يىغلىمىغىنى ئۇيات" دەيدۇ. كوردىكىزمۇ؟ مۇشۇنداق قىزنىڭ ئىش. ئەمما بىزدە، ئادەتتىكى پۇقرالاردا ئۇنچىۋالا ھەشەم يوق. گۈلدۇر - غالاپ، قىيا - چىيالارمۇ بولمايدۇ، قول - ئىلكىدە بولمىغاندىن كېيىن نېمە چارە، ئاددىلا توي.....ئېيتىشلىرىچە، قىز كوپ يىغلىسا، ئۇنىڭ يۈزى تۇۋەن، سوغاق قول تەگمىگەن، پاك، نامەھرەم ئىكەنلىگىنى كورسىتەرمىش.....

ئابدۇللا قىزنىڭ سوزلەۋاتقاندا، ئەللىك - ئاتمىش قەدەمچە ئۇزاپ كەتكەن ھارۋا نېمە ئۈچۈندۇ توختاپ قالدى؛ ھارۋىدىكى ئىككى مويسىپىت كەينىگە بۇرۇلۇپ، دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللاغا قاربدى ۋە ئۇلار ئوزلىرىگە يېتىشىپ كەلگىچە ئۇن - تىنسىز ساق-لاپ تۇرۇشتى.

ھارۋىدىكى ئىككى مويسىپىت — توختاخۇن بىلەن قىسمەت چورۇق ئىدى.

— كېلىڭلار، ھارۋىغا چىقىۋېلىڭلار، — دىدى توختاخۇن ئوز خىياللىرى بىلەن بەنت بولغان ھالدا تونۇش بولمىغان ئىككى يولۇچىنى ھارۋىغا تەكلىپ قىلىپ، — ھەي.....مەن پۇتۇن ئومرۇم-دە مۇنداق قۇرۇق ھارۋىنى تاراقلىتىپ ھەيدەپ باقماپتىكەنمەن، تازىمۇ سەت ئىش بولدى - دە، قېنى بىزنى ساقلاتماڭلار، ھارۋىغا

چىقىۋېلىڭلار.....

دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇللا مويسىپىتلەرگە قاراشتى.

تۇختاخۇنىڭ بېشىدا نېمىكەش ئورە تۇماق، ئۇستىدە مازىلىرى چىقىپ تۇرغان كونا پاختىلىق چەكمەن چاپان، پۇتىدا كوپ يېرىگە ياماق چۈشكەن بوغما چورۇق بار ئىدى. قىسمەت چورۇق بولسا، تاشلانمىغان تېرە تۇماقنى چوكۇرۇپ كىيگەن بولۇپ، ئۇستىدىكى قوپال تىكىلگەن كونا جۇۋىسىدىن جۇۋاز يېغىنىڭ پۇرىغى كېلىپ تۇراتتى، ئۇ، جۇۋىسىنىڭ پەشلىرى بىلەن تىزلىرىنى ئوراپ يۇكۇنۇپ ئولتۇرغانلىقتىن، پۇتىدا نېمە بارلىغى كورۇنمەيتتى.

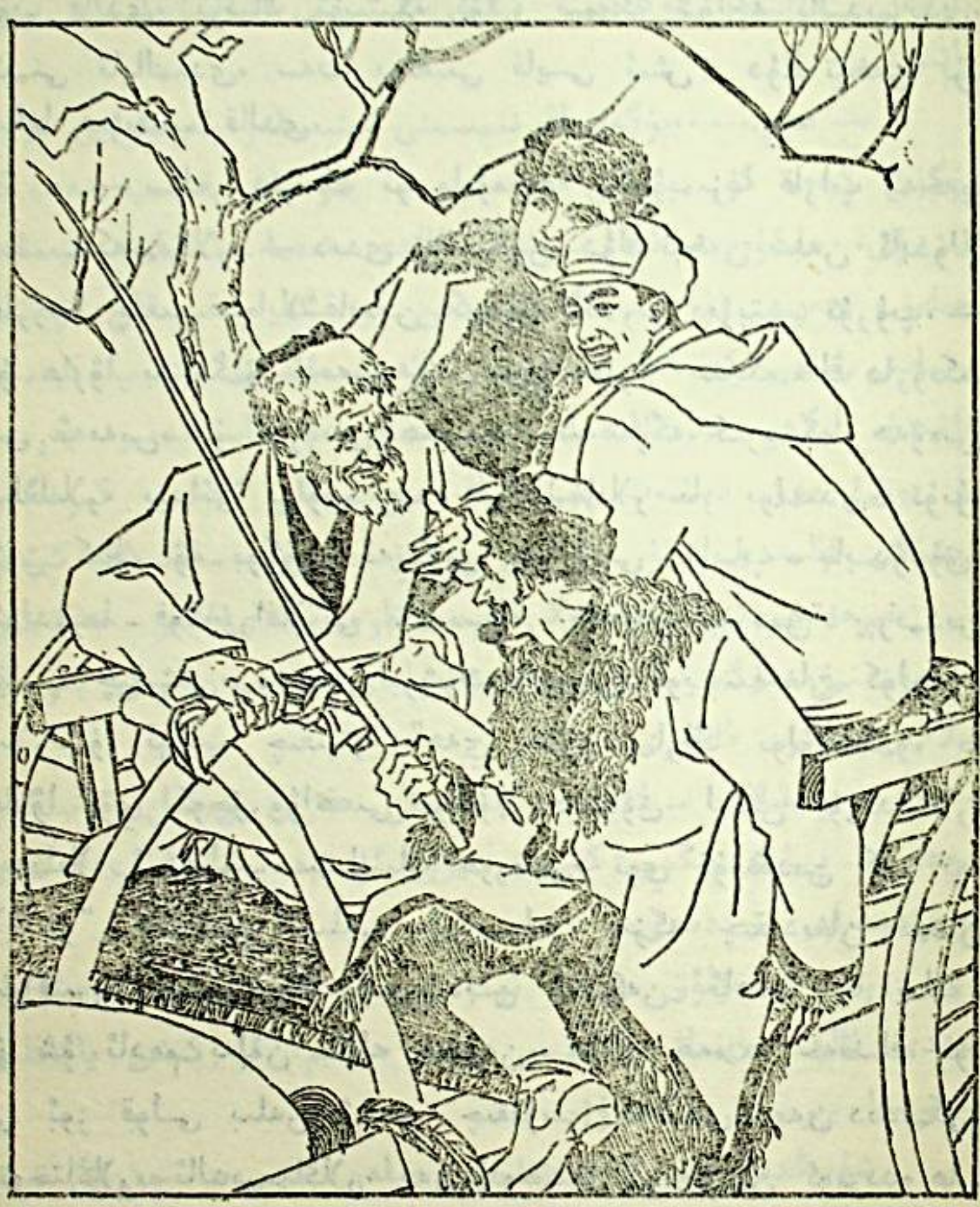
دۇكۇ تېخەن قاش - ساقاللىرىنى ئاق ئارىلىغان، كوزلىرىدىن ئويچانلىق ۋە بىر خىل رەنجىش ئالامىتى كورۇنۇپ تۇرغان توختاخۇنغا قاراپ:

— رەھمەت تاغا، كېتىۋېرىڭلار، سىلەر ئالدىرايدىغانىدەك قىلىسىلەر، بىز مېڭىپمۇ ئوز مەنزىلىمىزگە بېرىۋالىمىز، — دىدى. ئابدۇللا بۇ سوزنى ئۇلارغا تەرجىمە قىلىپ بەردى.

— ھەي، ئالدىرىغانىڭ كاساپىتى مۇشۇ، — دىدى قىسمەت چورۇق قىرو باغلاپ كەتكەن قاش - ساقاللىرىنى يېڭى بىلەن سۇرتۇپ تۇرۇپ، — تۇنۇگۇندىن بۇيان ئالدىرىغىنىمىز نىم بولدى، تاپالمىغىنىمىز نىم بولدى، مەن قىسمەت چورۇق قايتقاندىن كېيىن قېرىنداشلارغا نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تۇرۇپتىمەن، قېنى، ھارۋىغا چىقىۋېلىڭلار.....

— بىز ياڭاقلىق يېزىسىغا كېتىۋاتىمىز، — دىدى ئابدۇللا، — يول خېلى بارمۇ؟.....

— ئۇھۇ.....مۇنداق دېگىن، — دىدى قىسمەت چورۇق، — يولىمىزبىر ئىكەن، ئارىلىق تېخى‌ھەلەم بار، قېنى چىقىڭلار، كەتتۇق.....

دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللا بىر بىرىگە مەنىلىك قاراشتى.
ئۇلار چىقمىسا، مويىسپىتلەرنىڭ خاپا بولۇشى ئېنىق بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار نېمىگە شۇنچە ئالدىرىدى، كىمنى تاپالمىدى، سەت بولغىنى قايسى ئىش؟ دۇك تېخەن بۇنىڭغا قىزىقىپ قالدى.

— سىلەر بىزنىڭ بۇ بايۋەچچە هارۋىمىزغا قاراپ ئەجەپسىنىپ كەتمەكلار، — دىدى توختاخۇن دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللا هارۋىغا چىقىپ جايلاشقاندىن كېيىن ئاتلارنى دىۋىتىپ تۇرۇپ، — بۇ هارۋا بىزنىكىمۇ ئەمەس ۋە بىزمۇ هازىر هېچكىمنىڭ هارۋىكىشى ئەمەس، بۇ هارۋىنى هەيدەپ شەهەرگە كىرىشكە هەۋەس قىلغانلار، پىدائى بولۇپ مەيدە مۇشتلىغانلار ئاز بولمىدى. تۇنۇگۈن كېچە ۋە بۈگۈن ئەتىگەن هارۋىنى ياساپ - جابدۇدۇق، كولدۇرما - قوڭغۇراقلارنى دىمەمسىلەر، خەقلەر بىردىن - يېرىمدىن ئېلىپ چىقىشتى. بەزىلەر بوشۇك بالىسىنى ئوينىتىدىغان كولدۇرمىلارنىمۇ ئېلىپ چىقىپتۇ. "هەي خەق، ساراك بولۇشتىڭمۇ، بۇ هارۋا توي كوچۇرۇۋاتقىنى يوقمۇ!" دىدۇق. لېكىن يۇرتداشلار: "مەيلىلا، ئىشقىلىپ مېهماننىڭ هورمىتى، توي ئۇنىڭدىن كەم بولاتتىمۇ" دىيىشتى. سىلەر بىلمەيسىلەر، بىزگە چىقىدىغان مېهمان يېراقتىن، جاهاننىڭ تۆرىدىن كەلگەن ئادەم. ئازاتلىقىمۇ شۇ ئادەم بىلەن بىللە كەلگەن. شۇڭا، هەممە خەقنىڭ ئۇنى ئۆز قولى بىلەن ئېلىپ چىقىۋىسى كەلدى. مەن دىدىمكى، "توختاڭلار، ئالدىرىماڭلار، مەن توختىكاڭلار پۈتۈن ئومرىدە هامراماق دەستىلەرنى هاپاش قىلىپ يۇدۇپ مۇكچەيگەن، مەن ئوزەم ئېلىپ چىقاي". جامائەتچىلىك "بوپتىلا، سەن ئېلىپ چىق، بىز قارايمىز، كوزىمىز يولدا" دىيىشتى. مانا بۇ قېرىنداش قىس-

مىتاخۇن بىلەن بىللە يولغا چىقتۇق.....

قىسمەت چورۇق ھارۇنىڭ لەگگاگزىسىغا بىر بىلىگى بىلەن تاياڭغان ھالىدا، يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان پېتى ئەپسۇسلىنىپ سوز قاتتى:

— ھەي.....بۇگەپنىڭ نىمىسىنى ئېيتسىلەر. ئەزبىرايى خۇدا، بۇگۇن كەچە كوز يۇمغان بولسام..... شۇنداق قىلىپ شەھەرگە كىردۇق، ھوكۇمەت ئىدارىسىنىڭ ئالدى تىقما - تىقماق، قىستاڭ - چىلىق. ھەممە يۇرت - بەگلىكلەردىن ئوزىگە چىقىدىغان ۋەكىل مېھمانىنى ئېلىپ كەتكىلى ھارۇنلار كەپتۇ. ئېلىپ چىقىپ كېتىش - ۋاتىدۇ. لېكىن، بىزنىڭ مېھمىنىمىز ھىچنەدە، ئاسماندىمۇ، يەردە - مۇ يوق! مەن قىسمەت چورۇقنىڭ سورىمىغان ئادىمى، كىرمىگەن توشۇگى قالمىدى. كۇن چۈش بولاي دېدى. سادىغاڭ كېتەي بىر خىزمەتچى ئەپەندىم تولا كوپ ئاۋارە بولدى. بىز خەقتىنمۇ، خەنزۇدىنمۇ، تۇڭچىدىنمۇ سوريدى بولغاي، ھەممە يەرنى بىر مالا تىلاپ چىقىپ، ئاخىرى:

— تاغىلار، سىلەرگە چىقىدىغان ھەربى ۋەكىل ئەتىگەن سەھەردە پىيادە مېڭىپ كېتىپتۇ، يول ئۇستىدە ئوتۇشۇپ كەتكەن ئوخشايسىلەر، — دېدى.

نىمە قىلغۇلۇق، يولدا ئوتۇشۇپ كەتكەن چېغىمىز..... مانا ئەمدى ئالدىرىغانىنىڭ پايدىسى يوق، بەلكىم، ئۇ كىشى ياڭاقلىق يېزىسىغا بېرىپمۇ بولغاندۇ!.....

شۇنىڭدىن كېيىن توختاخۇن بىلەن قىسمەت چورۇق خېلى ھىچە ئېغىز ئېچىپ گەپ قىلمىدى دۇڭ تېخەن:

— ئاۋارە بوپسىلەر، جاپا چېكىپسىلەر، — دېدى.

توختاخۇن سەل مەيۇسلەنگەندەك بولۇپ، بېشىنى كوتىرىپ

دۇك تېخەنگە قاراپ قويدى:

— گەپمىكەن، قانداق جاپا بولسۇن، دىدى ئۇ ئاتنى دىۋېتىپ تۇرۇپ، — ئەسلىدە جاپا چەكسەك ئەرزىگۈدەك ئىش ئىدى، ئويلىسام گەپ تولا، ئاسايىشلىق كۈنلەرنىڭ بولۇشىنى قانچە - قانچە سېغىندۇق، ئارزۇ قىلدۇق، ئازاتلىقنىڭ شاراپىتى بىلەن جىمى جاھان بىزگە كۈلۈپ قاراۋاتقاندەك بولدى، گەجگىمىزگە ئاپتاپ چۈشۈپ، باغلاقتىن قويۇۋەتكەن موزايدەك پۈت - قوللىمىز بوشاپ قالدى. ئۇنىڭ، بۇنىڭ ئويلاپ كوردۇق، ئەمما - زە، نەمشقىدۇ بۇ كۈنلەردە ھاردۇرىدىغان ئىش بولمىغىنى بىلەن نەمىسى نىمىكىن، زادىلا ھاردۇقنى چىقىرالمايۋاتىمىز. ئۇنىڭ، بۇ- نىڭ خىيال قىلىمىز، دېتالاپ - ئىدېتالاپ كورىمىز، ئەمما، نىمە قىلىپ، نىمە قويۇشنى بىلمەيمىز.....مانا ئاز كۈندە باھار كېلىدۇ، ئېتىزغا قوشنى ئېپىچىقىش كېرەك. يەرلەرنى تاختىلاش لازىم. بىزدە بولسا، نە يەر، نە قوش يوق، ئۇرۇقلۇقمۇ يوق، ئەسلىدە يوقمۇ ئەمەس. نىمىشقا يوق بولسۇن. مەخسۇت بەگنىڭ تەئەللۇقاتى قولىمىزدا تۇرۇپتۇ، ئاللىقاچان خام تالاش قىلۋېتىش لازىم ئىدى. لېكىن، ئالماس "توختاكلار، مەسلىھەت قىلايلى، بىزگە پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ۋەكىل ئەۋەتىدۇ، مەسلىھەت قىلايلى" دەپلا كېلىۋاتىدۇ. قانداق قىلىدىغان ئىشكىن - تاك..... بۇگۈن قۇرۇق ھارۋىنى تاراقلىتىپ، ئالدىراپ - تىنەپ يۇرۇشمىزنىڭ سەۋەۋى شۇ.....

شۇنىڭدىن كېيىن توختاخۇن بىلەن قىسمەت چورۇق نەمىندۇر ئويلىنىپ، ئۇز خىياللىرى بىلەن بولۇپ قالدى.

ئابدۇللا شوخلۇق بىلەن كوزلىرىنى يالتىرىتىپ، قاشلىرىنى سەكرىتىپ توختاخۇننىڭ مۇرىسىدىن تۇتتى:

— هه، هه، توختىكا، شۇنداق قىلىپ سىز ھەربى ۋەكىلـ
نى تونىيالماي قاپسىز ـ ده؟ — دىدى كۈلۈپ.
— ياش بالىسىز ـ ده، ئوغلۇم، — دىدى توختاخۇن سەل خاپا
بولغاندەك بولۇپ، — تونۇيدىغان بولسام، يولـدىن ئوتۇشۇپ كەتـ
كىچە قاراپ تۇرايمىدىم، قۇرۇق ھارۋىنى تارافشتىپ چېپىپ يۈـ
رەرمىدىم..... يولدىن ئوتكەن ئات، ئات ھارۋىلىرى ئازمۇ؟ بىر ـ
سىدە كېتىپ قاپتۇ ـ ده!.....
ئابدۇللا خوشاللىق بىلەن دۇڭ تېخەننى كورسىتىپ تۇرۇپ:
— توختىكا، قارىـگا، بۇ كىم، سىز ئىزلىگەن كىشى ئەـ
مەسمۇ؟ — دىدى.
توختاخۇن بىلەن قىسمەت چورۇق قۇلىغمىز خاتا ئاڭلاپ
يۇرگەن بولمىسۇن يەنە دىگەندەك، ئىتتىك ئابدۇللاغا قاراپ تې ـ
ڭىرقاپ قېلىشتى، دۇڭ تېخەننىڭ قولىدىكى ئەپكەشكە، تىزەك يۇقى
ئوغۇت سۈرەتلىرىگە، سەممى، مۇلايىم كۈلۈپ تۇرغان ئىشەنچـ
لىك كوزلىرىگە ھەيران بولۇپ قارىدى. توۋا.....غەلىتە ئىش!.....
ئادەمسىاق ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ، ھېكۇمەت ئادەمى سەھراغا
چىقسا پىيادە ماڭغانىنى كىم كورگەن؟ ئوغۇت سۈرتىنى كوتىرىپ
تىزەك تېرىپ يۇرگىنى نىمىسى!..... ھەيتاڭ، بىز ئىزلەپ يۇرگەن
مېھمان شۇمكىنا، ئاجايىپ ئىش، نىمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ ـ ھە؟.....
— سەن ئوغـلۇم.....بۇ كىشى.....، — توختاخۇن ئابدۇللاـ
نىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئاق ئارىلىغان قاشلىرىنى ئىگىز كوتىرىپ، كوز ـ
لىرىنى چوڭ ئېچىپ، لەۋلىرى سەل تىترىـگەن ھالدا دۇڭ تې ـ
خەنگە قارىدى، — سىلەر..... ماڭا قارىـگا..... سىلەر زادى نەگە
كېتىۋاتىسىلەر ـ ھە؟.....
دۇڭ تېخەن توختاخۇننىڭ تارشىدەك قېتىپ كەتكەن قول ـ

لىرىنى ئالقانلىرىغا ئېلىپ چىڭ تۇتقان هالدا:

— ياكىشىمۇ سىز قېرىنداشى..... سالامۇ.....، — دەپ توخ-
تاخۇن بىلەن قىسمەت چورۇققا هەرمەت بىلدۇرۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ
ئادىتى بويىچە، قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ، بېشىنى ئەگدى، —
سىلەر ياڭاقلىق يېزىسىغا، زەرەپشان بەگلىكىگە ماڭغان بولساڭلار،
يولىمىز بىر ئىكەن تاغا.....

قىسمەت چورۇق هەيران بولۇپ غۇدۇڭشىدى:

— مانا قىزىق، توگە سىنىپ، توگە ئىزلىدى دىگەن شۇ.....
هەي..... بىزنىڭ بۇ كوزىمىز..... ئەتىگەن مەن: تىزەك تېرىپ
يۈرگەن بۇ ئادەملەر كىملەركىنا دەپ، خېلىغىچە سەپسالدىم.....
مەن قىسمەت چورۇق بۇ ئادەملەردە بىر گەپ بار. قانداقمۇ
قىغچى بولسۇن دىگەن گۇمان بىلەن ئارقامغا نەچچە رەت قاراپ
تىمەنمۇ — توختىغىنا توختاخۇن، بىر سوراپ كورەيلى دىمەپ-
تىمەنا!.....

توختاخۇن بىلەن قىسمەت چورۇق تۇرۇپ ئېغىر "ئۇھ"
تارتىپ، تۇرۇپ قاقاقلاپ كۇلۇشۇپ، بىر بىرىنىڭ گەپ - سوز -
لىرىنى تولۇقلاشتى، لوقما سېلىشتى، كورگەن - بىلگەن، ئاڭلىغان -
ئىشتىكەنلىرىنى ئەسلىشىپ، هەدەپ دۇڭ تېخەنگە ۋە ئۇنىڭ قول-
دىكى ئەپكەش يېنىدىكى ئوغۇت سۇەتلىرىگە قاراپ قويۇپ:

— دۇرۇس، گۇمان يوق، ئوز ئادەم..... نەدىمۇ هوكۇمەت
ئادىمى بولسۇن، — دىگەننى تەكرارلايتتى.....

ئۇلار پاراڭ بىلەن بولۇپ، ياڭاقلىق يېزىسىغا قانداق كى-
رىپ كەلگەنلىگىنى سەزمەي قېلىشتى.....

4. بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى

"ياڭاق پۇشتى ماكان" دا يېڭى ھوكۇمەت ۋەكىللىنىڭ پەيدا بولغانلىغى بىردەمدە پۈتۈن يېزىغا پۇر كەتتى.

قىش مەزگىلى بۇ يەردە زىلچا - گىلەم، خام - چەكمەن، چويلا - سۇمۇت توقۇش؛ ياغاچچىلىق، مىسكەچىلىك، ياغاچ قوشۇق - قا گۈل بېسىش ئوخشاش قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خېلى بىر قىسىم دېخانلارنى ھىساپقا ئالمىغاندا، كوپچىلىك دېخانلارنىڭ قولى بوش ئوتىدۇ. كىچىككىنە بىر يېڭىلىق كوپچىلىك كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ ۋە شۇنىڭ ئەتراپىدا پىكىراپ ۋاقىتنى ئوتكۈزىدۇ؛ بەزىدە ئازراق بىر جەدەل - ماجرامۇ ئىشى يوق بولغانلىقتىن، بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ كۈنلەپ تالاش - تارتىشلىق خالىس مۇنازىرە ئېلىپ بېرىشىنىڭ سەۋىبىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

يېڭى ھوكۇمەت ۋەكىللىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىگى چوڭ ئىش.

قوڭغۇراقلىق ھارۋىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، قى - چۇ قىلەشمپ ئۇششاق بالىلار، ئوچاق ئالدى، تونۇر بېشى، لەمپە ئاستى ۋە جۈۋازخانىلاردىن ئەر - ئايال، ياش - قېرى دېخانلار ئالدىراپ مەخسۇت بەگنىڭ تۇمۇر دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىشتى، ۋەكىلنىڭ ئوزىنى كۆرمەي، ھەر كىم ئوزلىرىچە ھەر خىل تەخمىنلەرنى قىلىشتى، بىردەمدە يۈزدىن ئارتۇق كىشى توپلاندى.

بەزىلەر زىننەتلەنگەن ھارۋىغا، بەزىلەر ئوغۇت سۇيىتىنى كوتىرىپ ھارۋىدىن چۈشۈۋاتقان دۇڭ تېخەنگە، بەزىلەر شوخ يىگىت تەرجىمان ئابدۇللاغا قارىشاتتى. خېلى بىر قىسىم كىشىلەر قىسمەت چورۇقنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغان ئىدى. ئۇ بىر خىل

مەغرۇرلۇق بىلەن:

— مەن قىسمەت چورۇق مەرقانداق ئىشنىك باش-بۇر-نىدىن چىقىمەن. بېشىمنى قولتۇغۇمغا قىسىپ قويۇپ، ئورمانغا بېرىپ جەڭ قىلغانمۇ، تاغدا قوغلاپ يۈرۈپ مەخسۇت بەگ دە-گەن شۇڭپەننى بوريگە يەم قىلغانمۇ پېقىر ئوزۇم. ئازاتلىق ئار-مىيىنى ھەممىدىن ئىلگىرى كورگەن كىشى مەن قىسمەت چورۇق. بۇ قېتىم ۋەكىلنى كىم ئېلىپ چىقتى؟ يەنە مەن. بۇ كىشى دۇڭ تېخەن، ئوزى ئەسكەر بولغان. قەدىناس ئاغىنە - بۇرادەر-لەردىن بولۇپ قالدۇق. ئوزى جاھان كېزىپ بېيجىڭدىن كەلگەن، ئەزبىراھى ئوز كىشىمىز، ئىشەنمەمسىلەر، دەل ئوزى، — دەۋا-تاتتى.....

كوپچىلىك دىخانلار بولسا، ھارۋىنىڭ ئەتراپىدا ئىدى. دۇڭ تېخەننىڭ ھارۋىدىن چۈشكەندىن كېيىنكى ھەر بىر ھەر-كىتى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن ئوتۇپ تۇردى. ئۇنىڭ مۇلايىم كۈلۈمسىرىشى، سۆھبەتلەرنى ئالدىرىمايلا ئەپكەشكە ئوتكۈزۈپ مۇرد-سىگە ئېلىشى ۋە ئوغۇت تېرىدىغان گۇرۇچىگىنى قولتۇغىغا قىسىپ تۇرۇپ، ئوزىگە كورۈشۈش ئۈچۈن قول سوزغان دىخانلارنىڭ قولىنى ئىككى قوللاپ قىزغىن تۇتۇپ تۇرۇپ:

— ياكىشىمۇ قېرىنداش، سالامۇ، — دەپ كورۈشۈشلىرى دىخانلارغا ياقتى.

دۇڭ تېخەن ئوزى بىلەن بىرنەچچە ئىغىزدىن پاراڭ قىلىشنى خالىغان دىخانلار بىلەن سوزلىشىپ تۇرۇپ، مەخسۇت بەگنىڭ تومۇر دەرۋازىسىنى كورۈپ قالدى:

— بۇ قەيەر، ئىش بېجىرىش ئورنىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

كوپچىلىك بىر بىرىگە قاراشتى، دۇڭ تېخەننىڭ يېنىدا

تۇرغان بايىز خالۋاپ:

— بىزدە ئىش بېجىرىش ئورنى يوق، بۇرۇن كىم يۇرت سورىسا، شۇنىڭ ئويى سوراق - مەسلىھەتخانا بولغان. بۇ تومۇر دەرۋازا مەخسۇت بەگنىڭ ئوي - جايى..... — دىدى.

"مەخسۇت بەگ" دىگەن ئىسىمنىڭ ئاتىلىشى بىلەن بىر- مۇنچە مويسىپىت - قېرىسالار ئېغىر بىر تىنىپ قويدى، ياشلار بولسا كۈلۈشۈپ، تەرەپ - تەرەپتىن:

— ھازىر ئالماسنىڭ ئويى ئىش بېجىرىش ئورنى!.....

— ئالماس بىزنىڭ كاتتىۋېشىمىز!.....

— ئۇنىڭ ھوكمى — بەگنىڭ ھوكمى!.....

— بەگ دىسە، دىگۈچىلىكى بار! — دەپ چۈقۇرىشاتتى.....

بۇ يەرگە ھەممىدىن بۇرۇن يېتىپ كەلگەن شانىياز "ئىش ئورنى" دىگەن گەپنى ئاڭلاپ، دۇكۇ تېخەننى ئېلىپ چە- قىدىغان ھارۋىنى زىننەتلىگەن بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنى نەگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئويلاشمىغانلىغىنى ھىس قىلىپ، ئىتتىك ئارقىسىغا قايرىدى، كىمنىدۇر كوزلىرى بىلەن ئاختۇردى، ئالماس- نىڭ يوقلۇغى ئۇنى تەئەججۇپلەندۇردى.

لېكىن، بايىز خالۋاپ شانىيازنىڭ كۆڭلىنى بىلگەندەك، خوشاللىق بىلەن دۇكۇ تېخەنگە قاراپ:

— قېنى، قېنى ئوي تەييار، مەخسۇت بەگنىڭ مېھمانخا- نىسى تەييارلانغان، ئويسەن كىرىپ پاراڭ قىلىلى، ھازىر بۇمۇ بىزنىڭ ئوي، — دىدى.

شانىياز "يالت" قىلىپ دۇكۇ تېخەنگە قايرىدى، دۇكۇ تېخەن بولسا، كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بىز يولدا توختاخۇن تاغام بىلەن ئوبدانلا تونۇشۇۋال-

دۇق، بىزنى ئوز ئويىگە چۈشۈشنى تەكلىپ قىلدى، شۇ يەردە تۇرساق قانداق؟ — دىدى.

— بۇنىڭدا گەپ يوق، — دىدى قىسمەت چوروق دۇك تېخەنگە بىر يولى ئوزى جاۋاپ بېرىپ، — مەن قىسمەت چوروق ئاللىقاچان توختاخۇن بىلەن پۈتۈشكەن، ئەلۋەتتە شۇنداق بولۇشى لازىم. تارتىنىشنىڭ ھاجىتى يوق، ۋەكىل ئوز ئادەم-دە!.....

بۇ گەپ - سوزلەرگە سەمە بولۇپ تۇرغان دىخانلار قىمىر-لىشىپ قالدى، بىر بىرىگە قاراشتى. "قىسمەت چوروق گەپتاز-لىق قىلمەن دەپ ئىشنى بۇزۇپ، مېھمانىنىڭ ئالدىدا يۇزىمىز-نى توكمىگىدى" دەپ ئەنسىرەشتى. كىمدۇر پەس ئاۋاز بىلەن يېنىدا تۇرغان كىشىگە: "ئالجىغان قېرى، ئاغزىغا كەلگەننى بىلە-جىرايدا، ھوكۇمەت ئادىمىنى قانداقمۇ ئەسكى - تۇسكى ئويىگە باشلىغلى بولسۇن" دىدى. كىمدۇر "توختىكامنىڭ ئويى كىچىك، تېخى ئۇمۇ ئوزىنىڭ ئەمەس، قانداقمۇ سىغدۇ" دىدى. بەزىلەر ئاغزىنى قويۇۋېتىپ، دۇك تېخەنگە قاراپ:

— توختاخۇننىڭ ئەزەلدىن ئوي - ماكانى بولغان ئەمەس، مەخسۇت بەگنىڭ بىدە باسقان چەللىسىگە ئوت قويۇۋېتىپ، "زىندان" غا سولانغانلارنى قۇتقۇزغان چاغدا، توختاخۇننىڭ چۈۋۈق كەپسى كويۇپ كەتكەن، توختاخۇن ئىلاجسىز مەھەللە-نىڭ چېتىدىكى ئىگىسى شەھەرگە كوچۇپ كەتكەن تاشلاندۇق ھويلىغا كوچۇپ بارغان، جىمى يېرى توكۇلۇپ تۇرغان كۇملاچ تاملىق بەزەپ ئوي. ئۇ يەرگە مېھمان ۋەكىلنى قانداقمۇ باش-لىغلى بولسۇن، — دىيىشىپ، غۇل - غۇلا قىلىشتى.....

دۇك تېخەن بۇ گەپلەرنى تەرجىمان ئارقىلىق چۈشىنىپ

باش چايقاپ، كۆلۈمسىرىكەن هالدا:
— قىسمەت ئاكا تۇغرا ئېيتتى، شۇنداق قىلىلى. كۆملاچ تام بولسا نېمە بوپتۇ، هەممىز ئوز ئادەم. توختاخۇن تاغا بىلەن ئاتا- بالا بولمىز، ئالماس كىچىك ئوغۇل بولسا، مەن چوڭ ئوغۇل بولمەن، — دىدى.
كوپچىلىك كۆلۈشتى ۋە رازىمەنلىك بىلەن:
— يارايسىز، ئاتا - بالا بولىدىغان ئىش بولسا، توختا - خۇننىڭ ئويىگە چۈشكەن تۇزۇك، ئويىمۇ كىچىك بىلمىمەيدۇ، بىزمۇ خاتىرجەم بولالايمىز.....
— بۇرۇنلاردا ئەمەلدارلار بەگنىڭ ئويىگە، قازى - قۇز - زات — ئىشان بىلەن مۇپتىنىڭ ئويىگە چۈشەتتى. ئەمدى باش - قىچە بولىدىكەن - دە!.....
— قىسمەت چورۇقنىڭ پەمى بار نېمە، ئاغزى ئىتتىك بولغىنى بىلەن كۆزى مال تونۇيدۇ، ۋەكىل كىشى راستىنلا ئوز ئادەم بولۇپ چىقسا ئەجەپ ئەمەس..... دىيىشىپ، يايراپ - شىپ كەتتى.....

ئالدىدا كىچىككىنە بېغى بار، پەنجىرلىرىگە سامان قەغەز يېپىشتۇرۇلغان ئىككى ئېغىزلىق ئوي دۇڭ تېخەن بىلەن ئاب - دۇللاغا ياقتى. ئوي كونا ۋە ئۇنىڭدا بىر - ئىككى پارچە كىگىز، نىمكەش پالاس، تامغا تارتىلغان ئاق گۈللۈك شاتۇا زەدىۋالا - دىن باشقا هىچنىمە بولمىسىمۇ، پاكىزە، سەرەمجان ئىدى. ئويىنىڭ يېرىق - توشۇكلىرى يېڭىلا سۇۋالغان بولۇپ، پەگا تەرەپ - تىكى مورا ئوچاقتا يۇلغۇن ئوتۇنى پاراسلاپ كويۇۋاتاتتى.
زەرەپشانلىقلارنىڭ ئاجايىپ ئادەتلىرى بار. ساربخان ئانا دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ئويگە كىرىپ كەلگەندە، دەسلەپ

تونۇش بولمىغان بۇ ئادەملەرگە قاراپ تېگىرقاپ قالدى. كېيىن ئۇلار بىلەن بىللە كىرىپ كەلگەن بايىز خالۋاپ، قىسمەت چۆرۈق، شانىياز، جۇمالارنى كۆرۈپ، يەنە ئىختىيارسىز بۇنىڭدىن ئۇچ - توت ئاي ئىلگىرى قازا تاپقان قىزى ئانارگۈل يادىغا چۈشتى. ئانا قىزى ئانار يادىغا چۈشسىلا ئۇزىنى توختىتالمايلا پەريات ئىختىيارسىز يىغلايتتى. يېراق - يېقىندىن پەتىچىلەر كەلسە، ئىخ - تىيارسىز ئىككى قولىنى بىلىگە تىرەپ، پىغان بىلەن قوشاق قېتىپ هازا ئاچاتتى.

هازىرمۇ ئانا ئىشىكتىن بىر توپ ئادەمنىڭ كىرىپ كېلە - ۋاتقىنىنى كۆرۈپ، "جېنىم قىزىم، ئون گۈلنىڭ بىرى ئېچىل - مغان ئانار گۈلۈم، مېنى هەسرەتتە قويۇپ كەتتىڭمۇ قىزىم، ۋەت مېنىڭ ئەمەسمىدى قىزىم" دەپ پىغان بىلەن يىغا - زارە ملدى. ئانىنىڭ قوشاقلىق يىغىسى ئەتراپقا ئاڭلاندى. خولۇم - خوشنىلار، ئۇرۇق - تۇققانلار ئادەت بويىچە نوغۇچ تۇتۇپ، ئانە - غا هەمدەرت بولۇپ، ئۇنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چۆگىلەپ يىغا - زارە قىلىشتى.....

دۇك تېخەن زۇلمەتتىن ئازات قىلىنغان هەر بىر يېزا - بازارلاردىن ئوتكەندە، دەرتمەن خەلق ئوز پەرزەنت قوشۇنىنى ناغرا - سۇناي چېلىپ، كوزلىرىدىن خوشاللىق ياشلىرىنى توكۈپ قارشى ئالغان، لېكىن، بېلىگە ئاق باغلاپ، نوغۇچ تۇتۇپ، قوشاق توقۇپ، ناله - پەريات بىلەن يىغلاشنى كورمىگەن ئىدى.

ئابدۇللا تېگىرقاپ قالغان دۇك تېخەنگە يېقىن كېلىپ:

— هەيران بولماك، بۇ ئويده بىركىم قازا تاپقان ئوخ - شايدۇ، بىزده بىر يىلغىچە بەزى يېقىن كىشىلىرى، پەتىچىلەر تۇنجى قېتىم كەلگەنده مۇشۇنداق هازا ئاچىدىغان ئادەت بار، — دىدى.

دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللا كوزلىرىنى ياغلىقلىرى بىلەن سۇرتۇپ، تەسەللى سوزنى ئېيتتى. يىغا - زارە ئاستا - ئاستا بېسىلدى.

دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللا پەنجىرىسىگە قەغەز يېپىشتۇ - رۇلغان ئويگە كىرىپ، مۇرىسىدىن يۇك - تاقنى يەشتى.....

شۇ كۈنى كەچكىچە "ياڭاق پۇشتى ماكان" قۇۋمى ئوز ئادىتىنى تەكرارلىدى. سالام بېرىپ قايتىش — بىر ئادەت. يوقلاپ كەلگۈچىلەرنىڭ زادى ئايمغى ئۇزۇلمىدى. ئاپپاق ساقاللىق بوۋايلار، مۇكچىيىپ قالغان مومايلار، شوخ، خۇشچاخچاق قىز - چوكانلار، ئۇزۇن - قىسقا جۇۋا كىيگەن، ئوره قارا كورپە تۇماق، قارا - سېرىق ئوتۇك - چورۇق كىيگەن سەنچى يىگىتلەر كېلىشتى. بىخارامان كىرىپ كەلگەنلەرمۇ، تارتىنىپ - قورۇنۇپ بوسۇغا تۇ - ۋىدىنلا قايتقانلارمۇ بولدى. "هاي - هاي" سېلىپ ئويىنى بېشىغا كىيىپ كىرگەنلەرمۇ، ئالدى - ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ، "غىپپىدە" كىرىپ - چىقىپ كەتكەنلەرمۇ بولدى. بەزى يىللىقچىلار، پا - دىچىلار، چاكار يىگىتلەر ئوز "ئىگىلىرى"نىڭ كوزىنى "غەلەت" قىلىپ، خۇپىيانىرەك كېلىشتى.

ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى تۇلمۇ يىراق يەردىن — ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتىگە دۇمبىسىگە يۈك - تاق ئارتىپ، قولىدا مىلتىق تۇتۇپ، جەڭ قىلىپ كەلگەن بۇ كىشىلەرنى كورۇپ بەزىسىنى نىيەت قىلغان بولسا؛ بەزىلىرى كوپ قوڭغۇراقلىق هار - ۋىدا چىققان "يېڭى بەگ"نى كورۇپ تاماشا قىلىش ئۇچۇن كېلىشكەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يېڭى كەلگەن مېهمانغا سوز ئېيتىپ، ئۇنىڭ زادى قانچىلىك بىڭىسى بارلىغىنى چېكىپ باقماقچى، گەپكە سالماقچى بولۇشاتتى. بەزى بېشىغا سەللە ئورىغان، قاما تۇماق

كىيگەن سالاپەتلىك كىشىلەر بولسا، ئادەت بويىچە رەسمىيانە سالام بېرىشتى - دە، چاپىنىنىڭ يەڭلىرى بىلەن تۇمشۇقلىرىنى يوگەپ، كوزلىرىنى پارقىرىتىپ چىقىپ كېتىشتى.

ئەڭ ئاخىرىدا، قۇربان ئاقساقال بىلەن ئىمام خاتىپ كىرىپ كەلدى. دۇڭ تېخەن ئالماسنىڭ نىمە ئۈچۈندۇر قۇربان ئاقساقالغا ئىلتىپاتسىزلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىۋاتقانلىغىنى، لېكىن، بېشىغا ئاق سەللە ئورىغان، ئۇستىگە پىياز كۆكى بەقەسەم تون كىيگەن ئىمام خاتىپقا دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، هورمەت بىلدۇرگەنلىگىگە دىققەت قىلدى هەمدە نىمىنىدۇر ئەسلەپ توش يانچۇغىنى ئاق تۇرۇپ قالدى.

نېرى - بېرى گەپلەردىن كېيىن، قۇربان ئاقساقال دۇڭ تېخەنگە قاراپ:

— بەگ هەزرەتىنى تاۋاپ قىلىپ كەلدۇق. ئاللاتائالا دولەتلىرىنى زىيادە قىلسۇن، — دىدى.

ئابدۇللانىڭ بۇ گەپنى تەرجىمە قىلغۇسى كەلمىدى، هەتتا بويۇنلىرىنىمۇ قىزىرىپ كەتتى. ئالماس:

— بەگ يوق، بەگ تۇگىدى، بۇ كىشى يولداش دۇڭ تېخەن، — دىدى.

— شۇنداق بولماي! — دىدى قۇربان ئاقساقال گويا بۇ خىل رەددىيىنىڭ ئۇزىگە هىچ بىر ئالاقىسى يوقتەك بىلمەس كە سېلىپ، — بەگ يوق، بەگ تۇگىدى، پېقىر يۇڭاش پۇقرا. مەخسۇت بەگنىڭ مۇشۇ ساقلىمىنى قامالاپ تۇتۇۋېلىپ، تەستە گىمگە ئوت چاچىرتىپ ئۇرغىنىنى يەتتە ئېقىلىمنىڭ هەممىسى بىلىدۇ، مەگەرچەندە، زەرەپشاندا مەخسۇت بەگنىڭ قولىدا خارلىنىپ ئۇڭال قىلىنغان بەندىدىن

ئىككىسى بار دەپ قەيت قىلىشا، بىرسى ئەلھەق مەن. ھەي..... شۇ ئەلدەم تۇپەيلى، مەخسۇت بەگنى ئون كۈن قاغىلاندىمەن. بەگنىڭ ئوزى تۇگۈل، روھى بىلەنمۇ ئادا - جۇدا بولۇپ كەتتىم.....

قۇربان ئاقساقال شۇ گەپنى ئېيتىپ بولۇپ، يەر ئاستىدىن ئالماسقا قاراپ قويدى:

— مانا ھەممىزنىڭ چوڭى ئالماس بەگ تۇرۇپتۇ، ئەلھەق، راست گەپ! — دىدى:

ئالماس قوشۇمسىنى بىر تۇرۇپ بولۇپ، نەمە ئۇچۇندۇر ئوزىنى تۇتۇۋالغاندەك قىلدى ۋە كۈتۈلمىگەندە:

— شىرمەممەتنى قوغلاپ چىقاردى دىگەن گەپنى ئاڭلىدىم، كېيىن يەنە ئاتا - بالا بولۇشتۇڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

بۇ گەپ قۇربان ئاقساقالنىڭ يۈرىگىگە بېگىزدەك سانجىلىپ ئوتكەن بولسىمۇ، تولغىنىپ تۇزلەنگەن ئىلاندەك، دەررۇ ئوزىنى تۇزەپ، پەرۋاسىزلا:

— ھە، ھە، خوش، مېنىڭ ھەددىمۇ! — دىدى ئۇ، — شىر - مەممەت ئوز بالام، ئوز ئوغلۇم - دە! ئۇنى نىمىشقا قوغلاپ چىقىرىدىكەنمەن. يىگىرمە يىلىنىڭ مابەينىدە گۇش بىلەن ياغدەك ئاتا - بالا بولۇپ ئوتتۇق. ھەغدا ئوزى ھايات تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ مەندىن كورگىنى ياخشىلىق بولدى. يىمەي يىدۇرۇپ، كىيىمەي كىيدۇردۇم. ئاتا - بالىنىڭ بىر بىرىنى ئويدىن قوغلاپ چىقىرىشى بىزنىڭ قوۋمىمىزدا بولۇپ باقمىغان ئىش.....

ئالماس ئاقنى قارا قىلىۋاتقان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇشقا رايى تۇگەپ، نىمىندۇ، دىمەكچى بولۇۋىدى، ئىمام خاتىپ ئۇشتۇمتوت دۇئاغا قول كوتەردى ۋە دۇئا قىلىپ بولۇپ

ئورنىدىن تۇردى. قۇربان ئاقساقال ئىشىكتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، يەنە ئالماسقا قاردى:

— باھار كېلىۋاتىدۇ، ئالماسجان. پېقىر ئەل - پۇقرا ئۈچۈن پايپاسلىغان ئادەمەن، مىراپلىقنى كىمگە ئوتكۈزىمەنكى، — دىدى.

ئالماس قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئېيتتى:

— ھازىر تېخى ياقىلايدىغان سۇمۇ يوققۇ، كېيىن جامائەت كېڭىشىدۇ.....

قۇربان ئاقساقال بىلەن ئىمام خاتىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، دۇكۇ تېخەن توش يانچۇغىدىن بىر سېرىق رەڭلىك كونا ۋېرتىنى ئېلىپ ئالماسقا سۇندى:

— كورۇپ بېقىڭ، ناھىيىنىڭ ئۇقتۇرۇشى، ئەتىلا شەھەر - گە كىرىپ تىزىمغا ئالدۇرىدۇ، — دىدى.

خەتتە، ھىسامىدىن دامۇللا بىلەن ئىمام خاتىپ ناھىيىدە ئوتكۈزۈلىدىغان ھەر ساھەدىكى زاتلارنىڭ سوھبەت يىغىنىغا تەكلىپ قىلىنغان ئىدى. ئالماس خەتكە ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن:

— ئىمام خاتىپ بۇلىدۇ، ئازاتلىقنى قىزغىن ئالقىشلىغان دىنىي پېشۋالىرىمىزدىن بىرى. خەقلەر بىلەن ئەپ ئوتىدۇ، ئابرو - يى بار. لېكىن، ھىسامىدىن دامۇللا بولمايدۇ، زەھەر ئادەم. ئۇ - نى مۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشتۇرماسلىق كېرەك، — دىدى.

دۇكۇ تېخەن بىلەن ئالماسنىڭ پىكرى تۇنجى قېتىم بىر يەردىن چىقماي قالدى. دۇكۇ تېخەن پارتىيىنىڭ بىرلىك سەپ سىياسىتىنى، ئالماس بولسا، ھىسامىدىن دامۇللىنىڭ مەخسۇت بەگ - لىك مەسلىھەتچىسى بولۇپ، مەخسۇت بەگ ئۇچۇن كەتمەن چاپقان قۇۋۇلۇق - شۇملۇقلىرىنى سوزلىدى. دۇكۇ تېخەن تەمكىن، ئېغىر بېسىق

ئىدى ۋە ئوز پىكرىنى ياخشى چۈشەندۈرەلمەيۋاتقاندەك ئىدى. ئالماس بولسا، ھىساسدىن دامۇللا تىلغا ئېلىنىش بىلەنلا غەزەپ-لىنىپ، چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ، ئوزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالاتتى.....

شۇ چاغدا، ئويگە بايىز خالۋاپ بىلەن لەيلىگۈل كىرىپ كەلدى. ئارقىدىن شانىياز، قىسمەت چورۇق، جۈمالار كىرىپ كېلىشتى. لەيلىگۈل بىلەن جۈمالار تۇنجى قېتىم كورۇشۇۋاتقاندا-لىقتىن، ئۇلار دۇك تېخەنگە تونۇشتۇرۇلدى. دۇك تېخەن لەيلىگۈل توغرىسىدا ئابلىكىمدىن ئاڭلىغان ئىكەن، ئۇنىڭغا خۇش خەۋەر يەتكۈزدى:

— رەھبەرلىك سىزنى ئوقۇشقا ئەۋەتمەكچى، خالامسىز؟—دىدى.

— نىمىشقا خالىمايا! — دىدى لەيلىگۈل، — جان دەپ بارىمەن.....

ئويدىكىلەر كۈلۈشتى، "ياخشى گەپ، ئوقۇش كېرەك" دېيىشتى. جۈما:

— ھەي..... ساۋاتسىزلىق!..... قىرغىزنىڭ ئوقۇيدىغان مەكتىۋىمۇ بولامدۇ، — دىدى ھەسرەتلىنىپ، — مېنىڭمۇ ئوقۇغۇم بار، ئوقۇپ، ئوقۇپ پۇخادىن چىقسام دەيمەن.....

دۇك تېخەن جۈمانىڭ بۇ ئارزۇسىنى قىزغىن قوللىدى ۋە:

— مۇنداق پۇرسەت مۇندىن كېيىن ناھايىتى تولا بولىدۇ، ئەزرەك ساۋادىڭىزنى چىقىرىۋېلىڭ، بىر ئامال قىلىمىز، — دىدى.

قىزغىن مۇھەببەتلىك پاراڭ ئىچىدە ساربخان ئانا ئوتتۇرىغا داستىخان سالدى. ھېچىر تاۋاقلاردا ھورى كوتىرىلىپ تۇرغان چوچۇرە كوتىرىپ كىردى ۋە بۇنى "ھاردۇق ئېشى" دەپ ئاتىدى. ئاش كوكى، قۇرۇتۇلغان يۇمغاقسۇتنىڭ مەزىلىك پۇرىغى

گۈپپىده ئوي ئىچىگە تارالدى.

بايىز خالۋاپ، قىسمەت چورۇقلارمۇ قۇرۇق كەلمەيتۇ، لەيلىگۈل ياغلىغىدىن نىمىندۇر يەشتى. توختاخۇن داستىخانغا گۈلەي قاق، بىرنەچچە دانە كوك ئامۇت، بىر ئىتەك قەغەز ياڭاق، بىر چاڭگالچە بادام ۋە ساريىخان ئانا شور ئوچاقتا پىشۇرغان بىر لىگەن سامسىنى توكتى.

ئۇلار بىر تەرەپتىن تاماققا ئېغىز تېگىپ، بىر تەرەپتىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

دۇك تېخەننىك كوڭلىدە "بۇ ئويدە ۋاپات بولغان كىم بولغىدى" دىگەن سوئال تېخى يېشىلمىگەن ئىدى. ئۇ، ئوز يېنىدا ئولتۇرغان قىسمەت چورۇققا قاراپ، بۇ گەپنىك ئۇچىنى چىقىرىش بىلەن تەرەپ - تەرەپتىن يېزا تارىخى ۋاراقلىنىپ بايان قىلىنىشقا باشلىدى. توختاخۇن بىلەن ساريخان ئانا تۇرۇپ پۇت - قوللىرى دىكى زەنجىر - كىشەننىك چېقىلىش جەريانىنى ھىكايە قىلسا؛ تۇرۇپ، ھەسرەت - نادامەت بىلەن پاجىەلىك ھالدا ئاتقا سورىتىپ ئولتۇرۇلگەن يالغۇز قىزى ئانارنىك تەقدىرى توغرىسىدا زارلىنىپ ھىكايە قىلاتتى.....

دۇك تېخەن ئالماسنىك پارتىزان ئەترىدى توغرىسىدا بۇرۇنلا ئاڭلىغان ئىدى. لېكىن، بۇ ئاجايىپ باتۇر پارتىزان ئەترىدى كوماندىرنىك ئائىلە سەرگۈزەشتىلىرى توغرىسىدا تېخى ئاڭلىمىغان ئىكەن. توختاخۇن بىلەن ساريخان سوزلەپ بېرىۋاتقان ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلەر دۇك تېخەنگە ئىختىيارسىز ئوزىنىك يەنئەننىك شەرقىي شىمالدىكى تاغلىق يېزىدا جەسەتلىرى قالغان ئاتا - ئانىلىرىنىك پاجىەلىك تەقدىرىنى ئەسلەتتى.....

دۇك تېخەنىنىك دادىسى دۇك بەيلۇ ۋېجدانلىق، ئاقكوڭۇل

ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى ئوغۇل، بىر قىزى بولۇپ، دۇڭ داشى كىچىكىدىلا يۇرتتىن چىقىپ كېتىپ ئىشچى بولغان، ئازراق ئوقۇ-غان، كېيىن ئىنقىلاپقا قاتنىشىپ، پارتىيىنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن شىنجاڭغا كەلگەن. دۇڭ بەيلۇنىڭ تىرىكچىلىگىنىڭ بىردىن - بىر مەنبەئى بولغان بىر يېرىم مو يېرىنى مەھەللىسىدىكى ئاچكوز پومىش-شىڭ ئوز قولىغا كىرگۈزۈۋېلىش ئۈچۈن خېلىدىن بېرى قەستلەپ يۈرەتتى. بىر كۈنى پۈتۈشۈك دۇڭ بەيلۇنىڭ ئوتۇن يۈدۈپ تاغ تەرەپتىن كېچىدە قايتىپ كەلگىنىنى ئاڭلىدى - دە، دەر-ھال" دۇڭ بەيلۇ تاغدىكى پارتىزانلارنىڭ ئالاقىچىسى" دېگەن مەخپى خەتنى يېزىپ، گۈمىنداڭنىڭ گۇمانلىق ئادەملەرنى تۇتۇپ تەكـ-شۈرۈش ئوتتۇرا ئەترىدىگە ئەۋەتتى. شۇ كېچىسى گۈمىنداڭ جال-لاتلىرى كېلىپ، دۇڭ بەيلۇنى ئىسىتمىسى كوتىرىلىپ، تىترەپ ياتقان يېرىدىن سۈرەپ ئېلىپ چىقتى ۋە بىرنەچچە ئېغىز ھەقىقانى گەپ قىلىپ قويغانلىغى ئۈچۈن، مىلىتسىنىڭ پاينىگى بىلەن ئۇرۇپ چىشىنى ئىزىۋەتتى.

بۇ ئەھۋالنى كورگەن دۇڭ بەيلۇنىڭ ئون ئىككى ياشلىق قىزى دادىسىغا يېپىشىۋېلىپ، ئۇنى زادى قويۇۋەتمىدى. جاللاتلار قىزنى ھىچقانداق قىلىپ دادىسىدىن ئاجرىتالمىدى. قىزنىڭ چې-چىدىن تارتىپ ئاجراتماقچى بولغان جاللاتنىڭ قولىنى قىز چىش-لەپ، بىر چىشلەم گوشىنى ئۇزۇۋۇۋالدى. جاللات بىر چىقىرىدى-دە، ياۋۇزلۇق بىلەن مىلىتسىنىڭ سىداۋسىنى قىزنىڭ قوسىغىغا تىقىپ، بىر تولغاپ تارتىۋالدى. دۇڭ بەيلۇنىڭ خوتۇنى قىزىنىڭ ئۇستىگە ئوزىنى ئېتىۋەتتى....

بۇ كەمدە دۇڭ تېخەن يەنە بىر پومىشىكنىڭ مۇڭاڭخانىسىدا يالىنىپ ئىشلەيتتى. ئۇ، دادىسى بىلەن مەسۇم سىڭلىسىنىڭ

بېشىغا چۈشكەن پاجىەنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلگەندە، سىڭلىسى جان ئۈزگەن بولۇپ، دۇكۈ بەيلۈنى جاللاتلار ئېتىۋەتكەن ئىدى.....

دۇكۈ تېخەن شۇ كېچىسىلا قەپەزدىن چىققان يولۋاستەك ئېتىلىپ بېرىپ، ئاچكوز پومىشىكنى چاناپ ئولتۇردى - دە، تاقىقا — پارتىزانلار قېشىغا چىقىپ كەتتى. ئارىدىن ئۈچ يىل ئوتۈپ، دۇكۈ تېخەننىڭ كىچىك پارتىزان ئەترىدى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى بىلەن ماسلىشىپ جەڭ قىلىپ، يەنئەننى قولغا ئالغاندا، ئانىسى ئاللىقاچان پۈتۈن ئويۇاقىسىدىن ئايرىلىپ، سەرگەردان بولۇپ، كىشىلەر ئىشىگىدە تەمتىرەپ يۈرۈپ، ئاچلىقتىن توڭلاپ ئولگەن ئىدى.....

دۇكۈ تېخەننىڭ سەرگۈزەشتىلىرى ئابدۇللا تەرىپىدىن نەرىمە قىلىنىپ بېرىلگەندە، ئوي ئىچىدە ئۈزاققىچە جىمجىتلىق هۆكۈم سۈردى. لەيلىگۈل بىلەن شانىياز پات - پات كوزلىرىدىكى ياشنى سۈرتۈپ قويياتتى؛ ئوي ئىچىدىكىلەرنىڭ هەممىسى بۇ ئاجايىپ ئوخشاش تەقدىردىن ئېغىر قايغۇغا چۆمۈشتى. ئالماس: "بىزنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمىز نىمە دىگەن ئوخشاش، يولداش دۇكۈ تېخەن بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا تىل ۋە ئازراق ئورپ - ئادەت پەرقى بولمىسا، پۈتۈنلەي بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى ئىكەنلىمىزغۇ" دىگەننى ئويلىدى.

شۇكۈنى كېچىسى قېرىنداشلار سوھبىتى توخۇ ئىككى چىللىغىچە داۋام قىلدى، قىسمەت چۆرۈگىمۇ، بايىز خالۇاپمۇ، تۆختاخۇنمۇ..... هەممەيلەن ئۇز كوكۈللىرىدىكىنى ئېيتىپ، ئىچ - قارىنىنى بوشىتىپ، بىر قېتىم پۈخادىن چىققاندەك بولدى. هەتتا، دۇكۈ تېخەننىڭ يېنىدا قانداقتۇر خەنزۇچە هەرپلەرنى سىزىپ - جىزىپ مەشق قىلىپ ئولتۇرغان ئابدۇللامۇ سوزلەرگە لوقما سېلىپ،

ئىختىيارسىز ئوز سەرگۈزەشتىلىرىنى سوزلەپ، كوزىگە لىققىدە ياش ئالدى.....

قەرىنداشلار سەھەرگە يېقىن قايتتى. ساربخان ئانا — راھىلىرىغا قەغەز يېپىشتۇرۇلغان پەنجىرىلىك ئويگە — دۇك تېخەن، ئابدۇللا، ئالماسقا قاتار قىلىپ ئورۇن سېلىپ بەردى.

لېكىن، دۇك تېخەننىڭ زادى ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن: مۇدھىش زۇلمەت ئىچىدە ئوتكەن توختاخۇنىڭ ھاياتى، بەرگىدىن ئۇزۇلۇشكە ئاز - ئازلا قالغان دەرتمەن ئانا ساربخانىنىڭ قىسمەتلىرى، زۇلۇم بىلەن ئېلىشىپ، خەلق ئازاتلىق ئىشلىرى يولىدا قۇربان بولغان ئاسىم ئەپەندى، مەشرەپ، ئانار - لارنىڭ يارقىن ئوبرازلىرى ۋە بۇ تەقدىر بىلەن گىرەلىشىپ تۇرغان ئوز ئاتا - ئانا، قەرىنداشلىرىنىڭ پاجىەلىك سەرگۈزەشتە - لىرى قايتا - قايتا تىزىلىپ ئوتتى.

دۇك تېخەن يېنىغا قارىدى، ئابدۇللا بىلەن ئالماس جىمجىت ئۇيقۇغا كەتكەن ئىدى. دۇك تېخەن قول چىرىغىنىڭ يورۇغىنى خاتىرە دەپتىرىنىڭ بېتىگە چۈشۈرۈپ تۇرۇپ، بىر ھەرپ، بىر ھەرپتىن يازدى:

"زەرەپشان يېزىلىرى مېنىڭ ئوز يېزامغا ئوخشاش، قەرىنداش ئۇيغۇر خەلقى مېنىڭ ئوز ئاتا - ئانام ..... نەمە دېگەن ئاق كوڭۇل، ساددا، مېھماندوست ئادەملەر. كېلىپلا بۇ يەرنى ناھايىتى يېقىملىق ھېس قىلدىم. پارتىيە، ماڭا تاپشۇرغان ۋەزىپە ئىنتايىن يېنى ئېغىر، مۇشكۈل، شۇنداقلا ئىنتايىن شەرەپلىك. مەن جەمئىيەتنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلاپ، كوئېنلۇن ئىتتىگىدە يىلتىز تارتىپ، يەرلىك يولداشلار بىلەن بىللە، بارلىغىمنى زەرەپشان خەلقىنىڭ پارلاق يېڭى ھاياتى ۋە گۈزەل يېڭى كېلەچىگىنى يارىتىش يولىدىكى ئۇلۇغ كۈرىشىگە توھپە قىلىمەن....."

توتىنچى باپ

1. ئۇ، رەت قىلدى

"مۇھتەرەم قارى" قۇربان ئاقساقالنىڭ ئويىگە ئەتىۋارلىق "زىيارەتكار مۇخلىس" بولۇپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە شەرمەندىلىت سەللە - پەرىجىلىك بۇ ئەرباپقا ھېچبىر قىزىقمىدى. چۈنكى، ھاسامدىن داموللىنىڭ مەدرىس - خانىقاسىغا چىقىت - ياقا شەھەر، بەگلىكلەردىن مەۋلۇت ئوقۇتۇش، تۇنەك ئوتكۇزۇش ئۇچۇن كەلگەن مۇرىت - مۇخلىسلىرى ئۇزاقراق تۇرۇپ قالغاندا، ئاقساقال - يۇزبېشىلەر ئۇلارنى ھاسامدىن داموللىدىن تىلەپ، ئوز ئويلىرىگە تەكلىپ قىلىپ، خەيرىخاھلىق قىلدىغان، كۇتۇدىغان ئادەت بار. شۇڭا، "مۇھتەرەم قارى" يىراقتىن كەلگەن، ئېھتىمال ئۇزاقراق تۇرۇپ قېلىشنى خالايدىغان تەلەپكار مۇخلىس بولسا كېرەك" دەپ ئويلىدى.

ئەمما، كۇنلەرنىڭ ئوتۇشى بىلەن بۇ ئاجايىپ سوزمەن ئەرباپقا شەرمەندىتنىڭ ئوزىمۇ بىلىپ - بىلمەي ئەقىدە - ئىخلاس قىلىپ قالدى. چۈنكى، ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇ بىر ئاجايىپ كارامەتكار ئادەم ئىدى. "مۇھتەرەم قارى" نىڭ بىلدىغانلىرىنى ھېچبىر كىشى بىلمەيتتى. ھەتتا ھاسامدىن داموللىنىڭ ئۇنچىلىك بىلىشمۇ ناتايىن. يەتتە قات ئاسمان ئۇستىدىكى كارامەتلىك ئىشلاردىن تارتىپ، تەھتى ئەسرانىڭ تىلسىملىق موجىزىلىرىگىچە

بىلەتتى؛ ئادەم بالىسىنىڭ ئىقبال - تەقدىرلىرىنىڭ ئاجايىپ سىرلىرى توغرىسىدا ئېيتىپ بېرەتتى. ئاللانىڭ قولى بىلەن كىشىنىڭ پىشانىسىگە پۈتۈلگەن تەقدىر سوزلىرىنى گويا پىشانە ماڭلاي تېرىسىنى قايرىۋېتىپلا ئوز كوزى بىلەن كورۈپ ئوقۇۋاتقاندەك، قىلچە دۇدۇقلىماي تەپسىر قىلاتتى ۋە بۇنىڭغا ئىشەنمەي ھېچ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

قۇربان ئاقساقالمۇ "مۇھتەرەم قارى" غا چىن ئىخلاسى بىلەن ئاپىرىن - تەھسىن ئوقۇپ تۇرۇپ، شىرمەمەتكە:

— مۇھتەرەم قارى دىنىي ئىلىم - بىلىمدا كامالىتىگە يەتكەن پىشىۋا كىشى. ئۇ قايسى ئويدە يانسا، شۇ ئوينى يورۇتىدىغان چىراقتا ئوخشايدۇ. مۇنداق ئەرباپ بۇ يەردە تۇرغاندا، بىزگە ھەرگىز بالا - قازا يېقىن كەلمەيدۇ. مۇھتەرەم قارىنىڭ سېنى ئوزىگە ھەمرا قىلىپ تاللىغىنى خۇدا دىلىغا سالغان ئىش. ئۇ قارىغۇغا تاياق، جەننەت زىيارەتچىسىگە يول باشلىغۇچى بولىدىغان كىشى. ئامىنىڭ ئوڭدىن كەلدى ئوغلۇم، سەن ئۇنىڭغا ئەقىدە باغلا ۋە ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ سىزغان سىزىغىدىن چىقما، ئۇ دۇنيالىغىنى تاپ، — دەپ ئىزىپ - ئىچۇرۇپ جىكىلەيتتى.

"مۇھتەرەم قارى" پات - پات، تۇيۇقسىز "ياڭاق پۇشتى ماكان" دىن چىقىپ كېتىپ، بەزىدە تۇن كېچىدە، بەزىدە تاڭ سەھەر گوگۇمدا ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولۇپ قالاتتى. تۇت - بەش كۇن كوزدىن غايىپ بولۇپ كەتكەن كۇنلىرىمۇ، ھەپتە - ھەپتىلەپ قۇربان ئاقساقالنىڭ مېھمانلىق ئويىنىڭ سۇپىسىدىن چۇشمەي جىمجىت تۇگۇلۇپ ياتقان چاغلىرىمۇ بولاتتى. ھىسابىدىن دامۇللا بىلەن كەمدىن - كەم ئۇچرىشاتتى ۋە ھەمىشەم بۇ يەرگە دامۇللانىڭ ئوي مۇللىسى ھاجى ئىشان خۇپيانە كېلىپ - كېتىپ تۇراتتى.

شەرمەمەت بەزەن-بەزەن تاسادىپ هالدا، "مۇھتەرەم قارى" نىڭ قۇربان ئاقساقالغا:

— ئاللا كېرەم ئۆزى مەدەت قىلىپ، ئۈمىت يۇلتۇزىمىزنى نۇرلاندۇرۇۋاتىدۇ، ئاقساقال. مەن زىيارەت قىلغان مەدرىس-مېچىت قۇرۇلمىرى بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلايدىغان بولدى. سەپ تۈزۈش كېرەك. ئاز قالدى. پات ئارىدا قوزغىلىمىز، جاھان يەنە سىز بىلەن بىزنىڭ بولىدۇ، ئاللا نامى بىلەن سوز بېرىمەنكى، جانابىگىزنىڭ ھىممىتى ھېچقاچان سۇيۇنچىسىز قالماس، — دىگەن گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالاتتى.

شەرمەمەت بۇ گەپلەرنى قانداقتۇر ئۆزىگە ئالاقىسىز دەپ قارىسىمۇ، لېكىن، نىمىندۇر ئويلىنىپ قالاتتى ۋە نىمە ئويلاۋاتقانلىغىمۇ ئۆزىگە خىرە-شىرە، تۇتۇق ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆزىنى: "مۇھتەرەم قارى" ئاللا يولىدا رىيازەت چېكىپ، ھەرقايسى چوڭ مەدرىس-مېچىتلەرگە بېرىپ، ئۆز ئىلىم-بىلىمىنىڭ نۇرىنى چېچىۋاتىدۇ، مەن بولسام، ئۇنىڭ بۇ خالىس ئىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ ساۋاپلىق تېپىۋاتىمەن، — دىگەنگە ئىشەندۇرەتتى.

كېيىنكى كۈنلەردە "مۇھتەرەم قارى" نىمە ئۈچۈندۇر شەرمەمەتنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ، كېچىلىرى بىر يەرلەرگە ئېلىپ بارمايدىغان بولدى: ھاجىتى يوق، يول ئۆزەمگە تونۇشلۇق بولۇپ قالدى، — دەيتتى. شەرمەمەتنىڭ خىزمىتى ئەمدى "مۇھتەرەم قارى" كېچىلىرى ئۇشتۇمتۇت نەگىدۇر بېرىش توغرا كەلسە، ئۇنى دەريا بويىدىكى جىگدىلىك ياكى توغراقلىق ئورمانلىق يېنىدىكى كونا تۇگمەنلىك قېشىغا ئۆزىتىپ بېرىش، ئېتىنى يوشۇرۇپ ساقلاش ۋە كۈتۈۋېلىش بولدى.

بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى، يەنى ئالماس دەريا-
دىكى مۇز ئۇستىدە سەللە - پەربىجىلىك غەلىتە ئادەمنى تاساددىپى
ئۇچرىتىپ، ئاسمانغا قارىتىپ ئۇچ پاي ئوق ئۇزگەن كۈنى
"مۇھتەرەم قارى" دەريانىڭ قېشىدىن يامىشىپ چىقىپ، قاتتىق
ھولۇقۇش بىلەن جىگدىلىكىنىڭ ئىچىدە كۈتۈپ تۇرغان شىرمەمەت
نىڭ يېنىغا پاي - پىتەك بولۇپ كەلدى - دە، ھاپىلا - شاپىلا ئاتقا
مىنىپ، گەپ - سوز قىلمايلا ئاق تۇمان ئىچىگە سىڭىپ كېتىپ
كەتتى.

شىرمەمەت كوزىنى پارقىراتقىنىچە تۇرۇپلا قالدى.

ئادەتتە، "مۇھتەرەم قارى" مۇنداق چاغدا، ئېتىغا مىنىپ
بولغاندىن كېيىن، تۇش يانچۇغىدىن ياپىلاق ئالتۇن سائىتىنى
چىقىرىپ تۇرۇپ، شىرمەمەتكە:

— خۇدا ئامان قىلسۇن ئىنىم، سەپەر سائىتىم توشتى،
خوش، — دەيتتى - دە، بۇگۈن يا ئەتە پالانى يەردە تۇخۇ بىر
چىللاپ بىر چاي قاينىمى ۋاقىت ئوتكەندە دىدار كورۇشىمىز، —
دىگەننى ئەسكەرتەتتى.

شىرمەمەت بۇ ئورۇن، ۋاقىت بەلگىسىنى كوڭلىگە چىڭ
پۈكۈپ قويياتتى.

لېكىن، بۇ قېتىم ئۇ ھىچنىمە دىمىدى. ئالدى - ئارقىسىغا
قاراشقىمۇ ئۇلگۈرمەي كېتىپ قالدى.

بىراق، شۇ كۈنى تۇن تەڭ بولغان مەھەل بىلەن قۇربان
ئاقساقال شىرمەمەتنى ئۇخلاپ ياتقان يېرىدىن نۇقۇپ ئويغاتتى:

— غەپلەت باستىمۇ، تۇر ئوغلۇم، ۋاقىت يەتتى، جىگدىلىك
كە بېرىپ باقامسەن؟.....

— ئۇ ھىچنىمە دىمىدى، نىمە قىلىمەن. بېرىپ.....

— ئۇنداق دىمە، بارغىن، بۇ دامولا ھەزرەتىنىڭ ئوز سوزى.....

شىرمەمەت ئۇدا ئۇچ كېچە توخۇ بىر چىللىغان پەيتتە، جىگدىلىك بىلەن كونا تۇگمەن ئەتراپىغا بېرىپ، "مۇھتەرەم قارى" نى كۇتتى. كېچىلەر بىر بىرىدىن ئۇزۇن، سوغاق سوغەكتىن ئوتۇپ جاننى سقىرىتاتتى. شىرمەمەتنىڭ پۇتلىرى قېتىپ - ئۇشۇشۇپ، بۇرۇن، قۇلاق، مەگىزلىرى قاريداپ كەتتى، ئاخىرقى كۇنى قار ئارىلاش شۇنداق قۇتىرىدىكى، ئۇ، ياغاچتەك قېتىپ، پۇتۇن بەدىنى جالاقلاپ تىترەپ، قار ئاستىغا كومۇلۇپ قېلىشقا تاس قالدى. لېكىن، "مۇھتەرەم قارى" كورۇنمىدى.

— قانداق مۇخلىس ئۇ! — دەپ ئويلىدى شىرمەمەت تۇنجى قېتىم "مۇھتەرەم قارى" توغرىسىدا نارازى بولۇپ، — زىيارەت - تاۋاپ قىلىش شۇنچىلىك بولسا بولدى. كېچە ئالۋاستىسىدەك خۇپيانە ئىستىقامەت قىلىشتىن نېمە پايدا؟.....قورقماڭ - دېگىن، ھەدىسە نەمۇ - نە چېچىۋەمەيدىغان!.....

شىرمەمەت كويۇشۇپ قېتىپ قالغان پۇتلىرىنى تەستە سورەپ، شۇنىرغاندىن دالدا قىلىپ، كاداك جىگدىنىڭ غولىغا يولەندى. تۇگمەن تېشىدەك بېسىپ كېلىۋاتقان ئېغىر غەپلەت ئۇيقۇسىنى ئوزىدىن نېرى ئىتتىرىپ، ئويىنى، ئىسىق كاڭنى، ئايتۇرانى ئەسكە ئالدى.....شۇ تاپتا، جىمجىت ئىسىق كاك ئۇستىدە يۇمشاق توشەكتە ئايتۇرا بىلەن باغاش ئېتىشىپ ياتسا قانداق ھوزۇر ئىدى..... ئۇنىڭ لىغىرلاپ تۇرغان تولۇق كوكسى، ئاق، يۇمشاق ئەۋرىشىم بىلەكلىرى، سېمىز پاچاق، ياڭ - پاشلىرى قانداق ئىسىق، قانداق دىلخۇمار.....مەيلى نېمە بوپتۇ، ئېرىدىن خېتىنى ئېلىۋەسۇن، "ئۇچ تالاق" دېگەندەكىن ئىش

پۈتتى.....نىكا قىلدۇرۇۋېلىش تەس ئەمەس،.....قۇربان ئاقساقال: سوپى ئىشانغا قارايدىغان كوزۇم يوق، ئۇنىڭ چار بازارچى ئوغلىنى نەس باسسۇن، ئەلھەق ئايتۇرا سېنىڭ. قارىغىنا، تەقدىر نىمە دېگەن موجىزىلىك، ئات ئايلىنىپ ئوز ئوقۇرىنى تاپىدۇ، ئايتۇرا چوگىلەپ - پىقىراپ كېلىپ يەنە سېنىڭ بولدى. ۋاقتى-سائىتى توشقاندا پاتمە قىلدۇرۇپ، توي - توكۇنمۇ قىلمىز تېخى" دەپ كوپ قېتىم ئەزۋەلىدىغۇ، بۇ گەپ دۇرۇس. لېكىن، نىمە قىلىدۇ ھەشەم قىلىپ، توي - توكۇن قىلىپ؟ ھەممىسى بىكار گەپ.....باش قوشاقلا بولدى ئەمەسمۇ.....ئاھ.....ئوي..... ئىسسىق كاك.....ھەي.....بۇ مۇھىتەرەم قارى نىمە قىلىپ بۇ ئويگە تىقىلۋالدىكىن - تاك.....

تاتلىق خىيالىنىڭ ئەكىلىتىشى بىرنەچچە مىنۇت داۋام قىلدى. شىرمەمەت قول - پۇتى قېتىپ، چىشلىرى كاراسلاپ، ئورە تۇرغىدەك ماجالى قالمىغانلىغىنى سەزدى. تىترەپ - دۇگدەيگەن ھالدا ئويگە قايىتتى. ئۇ چىشلىرى كىرىشىپ، كوزلىرى ئېلىشىپ قۇربان ئاقساقالنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلگەندە، ئىشىك ئالدىدا ئوزىگە ئانچە تونۇش بولمىغان سەللە - پەرىجىلىك ئىككى ئادەم بىلەن دوقۇرۇشتى.

دەل شۇ چاغدا، شىرمەمەت قانچە غەيرەت قىلسىمۇ، ئوزىنى تىزگىنلىيەلمەي، سەنتۇرۇلۇپ، يول بويىدىكى قېلىن قار ئۇستىگە "گۇپ" قىلىپ يىقىلدى.

دوقۇرۇشقان سەللە - پەرىجىلىك ئىككى ئادەم يىقىلىپ ياتقان شىرمەمەتكە ئوزلىرىنى قاچۇرغان ھالدا نەپرەت بىلەن بىر قارىدى - دە، ئۇنىڭدىن چەتنەپ ئوتۇپ كەتتى.

شىرمەمەت سەل ھوشىنى يىغىپ، قاردىن بېشىنى كوتەرىپ

گەندە، ھىلىقى ئىككى ئادەمنىڭ چوڭ بولدىن بۇرۇلۇپ "خۇدالىق مەدرىس" نىڭ خانىقاسى تەرەپكە ئەگىپ كېتىۋاتقانلىغىنىغا كوزى چۈشتى.

شۇ پەيتتە، ئىشىك ئېچىلىپ، ھويلىدىن قۇربان ئاقساقال چىقىپ كەلدى ۋە قېلىن قار ئۈستىدە ياتقان شىرمەمەتنى كو- رۇپ، ئۇنى يولەپ - تەمتىم ماڭغۇزۇپ، ئويگە ئېلىپ كىردى:

— تىمەنرەك بول، تازىمۇ ئەسكى شۇرغان بولدى - دە،— دىدى ئۇ ئىشىكنى ئېچىدىن ئىلىپ تۇرۇپ.

شىرمەمەت مېھمانخانىغا كىرىپ، بىرنەچچە پىيالە قىزىق چاي ئىچكەندىن كېيىن، چىشىنىڭ كاراسلىشى سەل بېسىلدى ۋە شۇ چاغدىلا سۇپىغا سېلىنغان داستىخان، قەن - گىزەك، قاتلىما نان ۋە چالا - پۇلا يىيىلگەن قورداق لىگىننى كوردى.....

— مۇھتەرەم قارى كەلگەنمىدى؟.....

— كەلدى، كەلدى، تېخى بايىلا مېچىتكە ماڭدى.....

— مەن كوردۇم، — دىدى شىرمەمەت، — ئۇنىڭ يېنىدا يەنە بىر ئادەمنۇ بارغۇ.....

— شۇنداق، كورۇپسەن ئوغلۇم، — دىدى قۇربان ئاقساقال،— ئوز ئادەم، مۇخلىس، ھەر ئىككىيلەن ساڭا كوپ دۇئا قىلىدى، ساۋاپلىق تاپتىڭ، جەننەت تاپتىڭ بالام.....

شىرمەمەت گەپ قىلمىدى، ئۇنى ئايۋان ئويگە ئېپچىقىپ چۈمكەپ ياتقۇزۇپ قويدى.

ئەتىسى پىشىن مەزگىلدە "مۇھتەرەم قارى" بىلەن قۇربان ئاقساقال مېھمانخانىدا نىمىنىدۇر كۇسۇرلىشىپ ئولتۇرغاندا، ھويلىغا تۇيۇقسىز ئالماس كىرىپ كەلدى.

دالان ئويدىن ناياقلاپ چىقىۋاتقان ئايىتۇرا ئۇشتۇمتۇت

كىرىپ كەلگەن ئالماسقا كوزى چۈشۈپ، نىمىدىندۇر ئەندىككەن-
دەك، پۈتۈن ھويلىنى بېشىغا كىيىپ بارلىق ئاۋازى بىلەن:
— مۇبارەك بولسۇن، ئالماس بەگ كەپتۇ، ئالماس كەپتۇ! —
دەپ ۋاقىرىدى.
ئالماس دەررۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ:
— نىمە ۋاقىرايسىز؟ جېنى چىقىدەك ۋاقىراپ نىمە
بوپتۇ، ۋاقىراشنىڭ ھاجىتى يوق..... — دىدى.
— مەنچۇ ئالماس، — دىدى ئايتۇرا ئوزىنى بىر ئاز
بېسۇۋېلىپ، — چوڭ-چوڭ گەپ قىلىپ ئۆگىنىپ قالغان، شەھەر
خېنىملىرىدەك، گەپنى يۇمشاق، نازاكەتلىك ئاھاڭدا ئېيتالمايمەن.....
ئالماس ئايتۇرا بىلەن تاكاللىشىپ ئولتۇرۇشنى لايىق كور-
مىدى، ئۇدۇل شەرمەمەت يېتىپ-قوپىدىغان بۆلۈك ئويگە قاراپ
يول ئالدى. ئايتۇرا قاقاقلاپ كۈلگىنىچە، ئالماسنىڭ ئالدىغا ناياق-
لاپ كېلىپ ئىشكنى توستى:
— بۇ ئويچۇ، چاشقان ئۇۋىسى، — دىدى ئۇ ئالماسنىڭ
كوزىگە تىكىلىپ، — بۇ يەردە ئەمدى ھېچكىم يېتىپ-قوپمايدۇ.....
— شەرمەمەتچۇ، شەرمەمەت قەيەردە؟.....
ئايتۇرا قاش-كوزلىرىنى ئويناتىپ، چاچلىرىنىڭ ئۇچىنى
ئويناپ تۇرۇپ:
— ۋاي خۇدايىم، شۇنداقمىدى تېخى، — دىدى ئۇ سەل تەنە-
تەكەللۇپ بىلەن، — شەرمەمەتچۇ، ئوزلىرىنى قاچان كېلىدىكىن
دەپ يوللىرىغا قاراپلا ياتقان. ئەنە ئايۋان ئويدە، زۇكام بولۇپ
قاپتۇ، ئىسمىداپ ياتىدۇ.....
ئالماس كەينىگە ياندى ۋە مېھمانخانىغا يانداش ئايۋان
ئويگە كىرىپ، بىردىنلا ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى:

شىرمەممەت ئايۋان ئويىنىڭ پەنجىرىسى تۇۋىدىكى نەقىش-لەنگەن كارۋاتتا قوش-قوش ئەتلەس كورپىلەر ئۇستىدە يېشىل تاۋار يوتقانىنى يېپىنىپ، باش-كوزىنى چۈمكەپ ياتاتتى. كارۋات تىرەپ قويۇلغان تەكچىگە شىرمەممەت ئۇچۇن تەخسىلەردە كوك ئۇزۇم، ئانار ۋە بىرنەچچە تال كوك ئامۇت ئېلىپ قويۇلغان. مۇرا ئوچاقتىكى قازاندا توخۇ گوشى شورپىسى پۇرۇقلاپ قاينايتى. تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭدىن پىياز، سامساق، چامغۇر ۋە قۇرۇتۇلغان ئاش كوكىنىڭ مەزىلىك پۇرىغى كېلىپ تۇراتتى.

شىرمەممەت ئاياق تىۋىشىنى ئاڭلاپ، يوتقاندىن بېشىنى سەل چىقىرىپ ئالماسقا بىر قارىدى-دە، يەنە بېشىنى چۈمكىدى.

ئالماس شىرمەممەتنىڭ ئوزىگە قارىغۇسى كەلمەيۋاتقانلىغىنى سەزدى، كوزلىرىدە ئەلەملىك بىر ئۇچقۇن يالتىرىدى.

ئەسلىدە ئالماسنىڭ شىرمەممەت بىلەن ئۇچراشقۇسى، بۇ ئويگە ئاياق باسقۇسى يوق ئىدى. لېكىن، دۇڭ تېخىن دەريا بويىدا شىرمەممەتنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلىپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى دەپتىرىگە يېزىۋالغاندىن تارتىپ، ھارىرغىچە ئۇنى كوپ قېتىم تىلغا ئالدى. سۇرۇشتۇرۇپ، تەھلىل قىلدى. توختا-خۇن بولسا:

— دۇرۇس، دۇڭ تېخىن ۋەكىلنىڭ ئېيتقانلىرى توغرا گەپ، — دېدى ۋە شىرمەممەتنىڭ نام-ئەمالىنى ئەسلىدى، — شىرمەممەت تېخى ھەچنىمىنى بىلمەيدۇ، ئۇخلاپ ياتقان يولۋاس. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتساق، شىرمەممەتنى "سوقىقان جىن" باشقا بىرسى ئەمەس، قۇربان ئاقساقالنىڭ دەل ئوزى شۇ. قۇربان ئاقساقالنىڭ "قىزنى ۋەدە قىلىپ تۇرۇپ، شىرمەممەتكە بەرمىدى، ئۇنى گوللاپ ئون نەچچە يىل ئىشلەتتى" دىگەن ئاھانەت

گەپتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، كېچىسى خاماندا شەرمەمەتنىڭ يالغۇز ياتقان پۈرستىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى كالتەك بىلەن ئۇرغانلىغى خېلى ئايان ئىش. لېكىن، شەرمەمەت ئولمىدى، بىر مەزگىل مىڭمىسىدىن ئېزىپ قالدى. ئىش بۇلا ئەمەس. شەرمەمەتنىڭ دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئوزىنى تورۇسقا ئېسىپ، دەريالغا تاشلاپ ئولۇشتىكى ئەسلى قاتىلى كىم؟ بۇنى قىسمەت چورۇق ئوبدان بىلىدۇ. قىسمەت ئاخۇن شۇ كۈنى جۇۋاز كالىسىنى كول بويىغا سۇغارغىلى ئېلىپ كېتىۋاتقاندا، مەخسۇت بەگنىڭ شەرمەمەتلەرنىڭ ئويىدىن ئات يېتىلەپ چىقىۋاتقانلىغىنى كورگەن. ئەتىسى ھىلىقى ئەقىلغا سىغمايدىغان ئولۇم ئىشى بولدى..... بۇ ئىشنىڭ سىرىنى بىز سەزگەن. ئەمما، ئۇ كەمدە ئېيتقىلى بولمايتتى، كىمگە ئېيتاتتۇق، بەگنىڭ ئوزىگمۇ؟..... يەنە بىرسى ئۇ چاغدا شەرمەمەت كىچىك، ئىشنىڭ تېگى - تەھتىگە يېتەلمەيتتى..... ھازىر شەرمەمەت قاراقچىنى ئاتا تۇتقان بولسا، بۇ ئۇنىڭ ھىچنەرسىدىن خەۋەرسىزلىگى، ئۇنى قۇتقۇزۇپ چىقىش بىزنىڭ بوينىمىزدىكى قەرز.....

ئالماس بۇگۈن شەرمەمەتنى قۇتقازغىلى كەلگىنى يوق. دۇك تېخەن: سەۋرىچانلىق بىلەن تەربىيە بېرىشكە، كوپ قېتىم ئېرىنمەي خىزمەت ئىشلەشكە، ئاستا - ئاستا سىنىپىي ئېڭىنى ئويغىتىشقا توغرا كېلىدۇ، — دىدى. بۇ، راست. شەرمەمەتنىڭ ئۇچ - توت ئايدىن بۇيانقى ئىپادىسىدىن قارىغاندا، ئويغىنىپ "ئوز ئادەم" تەرىپىگە ئوتۇشتىن تېخى ئۇمىت يوق. ئەكسىچە، ئالماس، شانىيازلارنى كورسە ئوزىنى قاچۇراتتى، ئاممىۋى يىغىن - سورۇنلارغا بارسا، يىراقتىن كورۇنۇپ قويۇپلا كېتەتتى. قايسى كۈنى دەريا بويىدا ئالماس بىلەن تاسادىپى ئۇچرىشىپ قالغان-

دىن كېيىن، نىمە ئۈچۈندۇر مەجلىسلەرگە بېرىشتىن يۈتۈنلەي باش تارتتى ۋە كورۇنمەي يۈردى.

ئەمما، ھازىر ئالماسنىڭ دىققىتى پۈتۈنلەي باشقا تەرەپتە ئىدى. شۇ كۈنى دەريا بويىدا تاسادىپى يولۇققان سەللە-پەرىجىلىك ئادەم توغرىسىدىكى گۇمان ئالماسنىڭ كوڭلىدىن زادى چىقمىدى. ئۇ كىم، نىمىگە شۇنچە ھولۇقۇپ قاچتى، ئات نەدىن پەيدا بولۇپ قالدى؟ دىگەن سوئال — قايسى تەرىپىنى ئويلىسىمۇ، ئۇنى ئىختىيارسىز شىرمەمەتكە ئېپكېلىپ باغلاپ قويياتتى.

ئالماس بۇ نەرسىنى قانداقلا بولمىسۇن شىرمەمەتتىن سوراپ كورۈشنى لازىم تاپتى:

— شىرمەمەت، سېنىڭ ئاغرىپ قالغىنىڭنى بىلمەپتە-مەن، — دىدى ئالماس كارۋاتنىڭ لېۋىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ، — قەيىرىڭ ئاغرىيدۇ؟.....

شىرمەمەت ئېرىنچەكلىك بىلەن تەسلىكتە يوتقاندىن بېشىنى چىقاردى:

— ھىچنىمە بولمىدىم، تەرلەيمىكىن دەيمەن.....

ئالماس ئازاتلىقنىڭ مەنىسى توغرىسىدا، ھەر خىل كىشى-لەرنىڭ ئورنىدا بولىدىغان ئوزگىرىشلەر توغرىسىدا، يىللىقچىلار بىلەن بايلار ئوتتۇرىسىدىكى ھەق تولەش توختاملىرىغا ئىگىدار-چىلىق قىلىنىدىغانلىغى توغرىسىدا سوزلەپ بەردى.....

ئالماس بۇ گەپلەر بىلەن شىرمەمەتنىڭ سىنىپىي ئېڭىنى ئويغىتىشقا ئاز - تولا تەسىر كورسەتسە، ھىلىقى سەللە - پەرد-جىلىك كىشىنى كورگەن - كوزىگەنلىگى توغرىسىدا گەپ ئېچىشنى خالىغان ئىدى. لېكىن، شىرمەمەت تۇيۇقسىز ئالماسنىڭ گېپىنى

ئۇزۇۋېتىپ:

— مەن بۇ ئويدە يىللىقچى ئەمەس، قۇربان ئاقساقالمۇ مەن ئۈچۈن خوجايىن ئەمەس. بىز ئاتا - بالا بولۇشتۇق، گەپ تۈگىدى، — دىدى - دە، يوتقانغا بېشىنى تىقتى.

ئالماس قانچە قىلسىمۇ، شىرمەمەت ئېغىز ئېچىپ جاۋاپ بېرىشنى خالىمىدى.

— بوپتۇ، سەن ئارام ئال، — دىدى ئالماس شىرمەمەتنىڭ گېپىدىن قاتتىق قەھرى - غەزەپكە كەلگەن بولسىمۇ، ئوزىنى زورغا بېسىپ، — مۇندىن كېيىن مەجلىسلەرگە بېرىپ تۇرغىن. بۇ سېنىڭ ھوقۇقىڭ، بېشىڭغا كۈن چۈشسە بىزنى ئىزلىگىن، سەن يەنە.....

شۇ چاغدا، ئويگە ئالدىراپ - تىنەپ قۇربان ئاقساقال كىرىپ كەلدى ۋە ئالماسنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئىككى قولىنى جۇپلەپ كوكسىگە ئالغان ھالدا خوشامەت قىلىپ تۇرۇپ، ئايتۇراغا ۋاقىرىدى:

— ھوي..... قىزىم، قارا سېنى، بول، نېمە سەن، ئالماس بەگ ھەممىمىز كېلەمدۇ بۇ ئويگە. قېنى داستىخان سال، ئۇھۇ..... شورپىمۇ تەييار ئىكەن. دەرھال.....

ئالماس قۇربان ئاقساقالغا "رەھمەت" ئېيتىپ، ئورنىدىن دەس تۇردى، يوتقان بىلەن بېشىنى چۈمكىۋالغان شىرمەمەتكە قاراپ ئېغىر بىر تىنىپ قويدى:

— مەن دېگەن گەپلەرنى ئويلاپ كور، كېيىن يەنە سوزلىشىمىز، — دىدى.

ئالماس چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، قۇربان ئاقساقال ئالدىراپ ئىشكنى ئىچىدىن تاقىدى - دە، مېھمانخانىنىڭ قارىناق

ئويىگە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان "مۇھتەرەم قارى"نىڭ يېنىغا كەردى. قازناقتىن ئەمدىلا چىققان "مۇھتەرەم قارى" ئوزىگە تەمشىلىپ تۇرغان قۇربان ئاقساقالغا:

— بىھاجەت، بولدى، مەن ھەممە گەپنى ئاڭلىدىم، — دىدى ۋە بىر ھازاغىچە خىيال سۈرۈپ پۇشۇلدىغاندىن كېيىن ئېيتتى، — ئاقساقال، پەخەس بوللىلى. پەمسىچە، ئالماس ئوزىنىڭ بۇ ئويگە كېلىشتىكى ئەسلى مۇددىاسىنى يوشۇردى. ئۇ بىر نەمىنى بىلىپ - تاتىپ قالدىمۇ - يا؟..... مەن بۇگۈنلا ئارقىدىكى پىنھانراق ئويگە يۆتكىلۈالاي. ئالماسنىڭ بايامقىدەك تۇيۇقسىز كىرىپ كېلىشى يەنە تەكرارلانمايدۇ، دەپ كىم ھەددە قىلالايدۇ؟ بۇگۈنلا يۆتكىلەي. ئۇ يەردىن باغ ئارقىلىق تالاغا چىقىپ كېتىش ئوڭاي. بۇ ئويدە يەنە شەرمەمەت گۈلەش يېتىپ - قوپۇن..... شەرمەمەت ئۇ نىمىلەر قىچارغان مەجلىس - پەجلىس دېگەنلىرىگە بېرىۋەرسۇن. زادى توسمىسىلا، شەرمەمەت بارمىسا، ئالماس كېلىدۇ، ئالماسنىڭ بۇ ئويگە پۈت تىقىقىنى يامان بەلگە..... ھەي..... "خىزىر" قوشۇلمايۋاتىدۇ - دە، بولمىسا، ئالماسنى، بۇ بەغەرەز توگمىچىنى ئۇجۇقتۇرۇپ، كوزدىن غايىپ قىلىش تەسمىدى. بۇگۈنكىسىمۇ شۇنداق ئەپلىك پۇرسەت ئىدى. ئوز ئايىغى بىلەن يالغوز كەلگىنىچۇ تېخى.....

"مۇھتەرەم قارى" ئايتۇراخان ئېلىپ كىرگەن توخۇ گۆشى بىلەن قىزىق توخۇ شورپىسىنى كورۇپ، بېشىدىن سەللىنى ئالدى، تامغىنى قىرىپ قويدى.....

2. "ئۇ تېخى قەرىكەمكەنا!....."

قىسمەت چورۇق قەشقەر - خوتەن تاشيولىدا ئازاتلىق ئارمىيىنى كۇتۇۋېلىپ، ئادەتتىن تاشقىرى بىر خوشاللىق بىلەن ياڭاقلىق يېزىسىغا قايتىپ كەلدى - دە، مەخسۇت بەگنىڭ قورا-سىنى ساقلاۋاتقان توختاخۇن بىلەن بايىز خالۋاپنى بىر ئامال قىلىپ ئىزلەپ تاپتى:

— مېنىڭ جايىم ئەمدى ساخاۋەتخانا ئەمەس، ئۇنى ئىت ئۇۋا قىلسۇن، — دېدى ئۇ ئىشەنچ ۋە خوشاللىق بىلەن ئۇ-لارغا، — مەن ھەممىنى كوردۇم، دەگسەپ - ئولچەپ باقتىم، جاھان ئەمدى بىزنىڭ، پەلەكنىڭ گەردىشى ئەمدى ئوڭ ئايلىنىدۇ-غانلىغىغا كوزۇم يەتتى. خوش، مەن قىسمەت چورۇق نەدە يېتىپ - قوپمەن، يا ئولگىچە ماكانسىز تەمتىرەپ يۈرۈۋەرسۇن دەمسىلەر؟ بەس، بولدى. بەگنىڭ ھوجرىلىرىدىن بىر ئېغىز ئاجرىتىپ بېرىڭلار.....

توختاخۇن بىلەن بايىز خالۋاپ قىسمەت چورۇقنىڭ مىجەز-زىنى بىلىدۇ: ئۇ ئوزى ئىشەنچ قىلمىغان نەرسە ئۇستىدە گەپ ئاچمايدۇ، ئاچلىق - يوقسۇزلىقتىن ئولۇپ - تارتىپ قالغىدەك بولا-سىمۇ، كىشىگە تەلمۇرۇشنى راۋا كورمەيدىغان ئادەم. ئۇنىڭ ئۇستىگە قىسمەت چورۇق بۇ يەردە بولسا، ئىشقىلىپ ياخشى، ئۇنىڭ، بۇنىڭغا كوز - قۇلاق بولسىمۇ ھېساپ..... تۇختاخۇن بىلەن بايىز خالۋاپ مەسلىھەتلىشىپ، قىسمەت چورۇققا تۇمۇر دەرۋازا ئالدىدىكى بىكار ھوجرىدىن بىر ئېغىزنى كورسىتىپ بەردى. قىسمەت چورۇق شۇ كۈنلا ئەسكى - تۇسكى لاقا - لۇ-قىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، بەگ ھويلىسىغا جايلاشتى ۋە ئوزىنى

خوجايندەك همس قىلىشقا باشلىدى.....

ئۇ ناھايىتى خوشال ۋە تېتىك ئىدى. ھەممە نەرسىگە ئارىلىشاتتى ۋە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا ماختىناتتى، ئاددىلا ماختانمايتتى، بەلكى، ھوزۇرلانغان، ئوزىنى قەدىرلىگەن ھالدا زوقلىنىپ ماختىناتتى، دۇك تېخەننى: كونا بۇرادەرىم، شەھەردىن ئوزەم ئېلىپ چىققان، ئۇنىڭ مەندىن بەلەن مەسلىھەتچىسى يوق، دىسە؛ ئالماسنى: خىسلەتلىك يىگىت، كوزى ئادەم تونۇيدۇ، دوست - دۇشمەننى بىر قاراپلا ئايرىيدۇ، پېقىرنىڭ گېپىدىن چىقمايدۇ، مەن قىسمەت چورۇقتا بولەكچە ئىجىل، — دەيتتى. ئاز-ئاتلىق توغرىسىدا گەپ بولۇپ قالسا: نىمىسىنى ئېيتىسىلەر، مەن قىسمەت چورۇق ئالماس بالىلار بىلەن قولىمىزغا تەڭ ئېلىپ، راسا بىر قەپەز ئېلىشمىغان بولساق، ئىش چاتاق، مەخسۇت بەگنى ئۇجۇقتۇرغان دەل بىز، مەن قىسمەت چورۇق ئاشۇ سەپنىڭ دەل بېشىدا، — دەيتتى. ئەگەر بىر كىم، مۇندىن كېيىن نىمە ئىشلار بولىدىغانلىغىنى سوراپ قالسا، قىسمەت چورۇق ھىچ ئىككىلەنمەيلا: گەپمۇ شۇ! مۇندىن كېيىن نىمە ئىشلار بولىدىغانلىغى خۇسۇسىدا خۇدانىڭ دەپتىرىنى زىر - زەۋىرىگىچە ۋاراقلاپ كورگۈنۇم يوق. ئەمما، مەن قىسمەت چورۇق ئېيتالايمەنكى، ئەمدى جاھاننىڭ تاناۋى بىزنىڭ قولىمىزدا. كۇنلۇگى مىڭ خىل ئىش، ئون مىڭ خىل يېڭىلىق بولىدۇ، كوز كورمىگەن، قۇلاق ئاڭلىمىغان يېڭىلىقلار ئارقا - ئارقىدىن كېلىۋېرىدۇ، ھەممىسى بىز ئۇچۇن بولىدۇ ياكى ھارۋىنىڭ چاقى كەينىگە يانامتى؟ يوق گەپ، ماڭا ئىشىنىڭلار، يالغان ئېيتسام، بوينۇم قىلدا باغلاقلىق، — دەپ مەيدىسىگە ئۇراتتى.....

بۇگۇن ئۇ كەچلىك غىزاسىنى يەپ بولۇپ، ئاتخانىغا

كىرىپ جادۇدا بىده توغراۋېتىپ، ئالماسنىڭ شەھەردىن قايتىپ چىققانلىغىنى ئاڭلاپ قالدى.

ئالماس ئۇچ كۈندىن بۇيان ناھىيىده يىغىندا بولۇپ، تېخى بايىلا قايتىپ چىققان ئىدى.

قىسمەت چورۇقنىڭ قۇلاق - تاپانلىرى قىچىشىپ، بىر جايدا تۇرالماي قالدى: ھەي..... ئالماس بۇ قېتىمۇ دىسەم - دىمىسەم چوقۇم يېڭى گەپلەرنى، دىل سۇ ئىچىدىغان گەپلەرنى ئېلىپ چىقتى، بېرىپ ئاڭلاپ كېلەيچۇ، دەپ ئويلىدى - دە، ئاتلارنىڭ كەچلىك يەم - خەشىكىنى بېرىۋېتىپ، توختاخۇنىنىڭ ئويىگە قاراپ يۈگۈردى.

ئويده ئالماس بىلەن ساربخان ئانا يالغۇز ئىكەن، ئالماسنىڭ قوشۇملىرى مۇشتەك تۈگۈلگەن بولۇپ، نىمە ئۈچۈندۇر ناھايىتى خاپا كورۇنەتتى. ئۇ، قىسمەت چورۇق بىلەن نېرى - بېرى سالاملاشتى - دە، سەل تىت - تىت بولغان ھالدا:

— قىسمەت ئاكا، سەن دۇڭ تېخەنىنىڭ قايسى يېزىغا كەتكەنلىگىنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى.

— مەن قىسمەت چورۇق نىمىشقا بىلمەيمەن، — دىدى ئۇ ئەستايىدىللىق بىلەن جاۋاپ بېرىپ، — دۇڭ تېخەن ھەر كۈنى مەن بىلەن بىر قېتىم كورۇشمىسە كوڭلى يېرىم بولىدۇ، ئىزلەپ يۈرۈپ ئويده بولسام ئويدىن، ئاتخانىدا بولسام ئوقۇر ئالدىدىن تاپىدۇ، ھال - ئەھۋال سورايدۇ، مەندىن باشقا يەنە كىمدىن مەسلىھەت ئالسۇن؟ ۋەكىلنىڭ ۋاقتى زىخ بولۇپ قالسا، مەن ئۇزەم تاپىمەن. تازىمۇ كېلىشكەن بۇرادەرلەر - دە، بىز! ..... ئەمما، بۇگۈن كورمىدىم. مەن ساڭا ئېيتسام، — دىدى ئۇ ئۇز سوزىدىن زوقلىنىپ، — مەن قىسمەت چورۇق دۇڭ

تېخەن ۋەكىلنى كورمىگىنىم بىلەن ئۇنىڭ نىمە قىلىۋاتقانلىقىنى ماڭا بەش قولدەك ئايان. تۇنۇگۈن ئۇ، چۈشتىن ئىلگىرى مەكتەپنى ئايلاندى، نەشقا دېسەڭ، ھازىر ئۇششاق بالىلارنىڭ تەڭدىن تولىسى بىكارچىلىقتىن توخۇ سوقۇشتۇرۇپ، ئىت تالاشتۇرۇپ، ھوشۇق ئويناپ كۈن ئوتكۈزۈپ يۈرىدۇ. بۇ ئىش دۇكىنىڭ كوزىگە چۈشكەن. شۇڭا مەكتەپكە بارغان. ئوسمۇرلەر-نىڭ ئوقۇغۇسى بولسىمۇ، ئوقۇيالمايدىكەن، سەۋەپ، سىنىپ كەمچىل. دۇكىڭ تېخەن ئەپەندىمىلەر بىلەن كېلىشتى، بالىلارنى چۈشتىن بۇرۇن، چۈشتىن كېيىن قىلىپ، ئىككى نۆۋەت ئوقۇتىدىغان بوپتۇ ..... تۇنۇ-گۈن چۈشتىن كېيىن ئۇ، تېختاخۇن بىلەن كوكقۇم كەنتىگە بار-دى. قول ئىلكىدە يېڭى نامرات دىخانلارنىڭ ئويلىرىنى يوقلاپ، ئوز كوزى بىلەن كورۈپ، بىرمۇنچە دىخانلارنىڭ قىشتىن ئا-مان-ئېسەن چىقالمايدىغانلىقىنى پەملەپتۇ، نىمە دەپتۇ دېمەمسەن؟ ئوزئارا ئوتنە-يېرىم قىلىڭلار، كاپالەتلىك قەرز قىلىڭلار، دەپ سوزلەپتۇ، جەق ئادەملەرنىڭ ئاشلىق قىينىچىلىقىنى ھەل قىپتۇ، يەنە كېسەل، بىتاپلارنى ھاۋىغا سىلىپ شەھەرگە، دوختۇرخانىغا ئەۋەتتى .....

قىسمەت چورۇقنىڭ ئاغزى ئېچىلسا، ئاسانلىقچە بېسىلمايدۇ، بولۇپمۇ دۇكىڭ تېخەن يادىغا كېلىپ قالسا، تېخىمۇ شۇنداق. زورۇر بولسۇن-بولمىسۇن بىلگەن-ئۇققانلىرىنى سوزلەپ تۇگەتمىگىچە كوڭلى ئىمىن تاپمايدۇ. ئەمما، شۇ تاپتا ئالماسقا دۇكىڭ تېخەن تۇغرىسىدا تەرىپ ئەمەس، بەلكى دۇكىڭ تېخەنىنىڭ ئوزى كېرەك ئىدى. شۇڭا، ئالماس بىتاقەت بولۇپ، قوللىرىنى ئۇۋۇدلاپ، ئۇنىڭ سوزىنى نەچچە قېتىم بولۇۋەتكۈسى كەلدى.

قىسمەت چورۇق ئالماسنىڭ ئالدىراۋاتقانلىقىنى سەزدى:

— مەن بىلدىم ئۇكا، — دىدى ئۇ ئالماسقا، — سەن دۇڭ-تېخەننى كورمەكچىمۇ؟ بەلەن گەپ، جەزمە قىلىپ ئېيتمەنكى، دۇڭ تېخەن بۇگۈن بىلسەم-بىلمىسەم، ماجانتال كەنتىگە كەتتى، بۇ راست گەپ .....

ئالماس ئىشەنمەپ-ئىشەنمەي قىسمەت چورۇقنىڭ كوزىگە قارىدى:

— ماجانتال كەنتىگە؟ ..... سەن قانداق بىلسەن، ماجانتال كەنتى دىگەن نە ئۇ! شۇنچە يىراق تۇرسا، سەن بىلىپ دەۋاتامسەن-يا؟ .....

قىسمەت چورۇق پاختىلىق تامبىلنىڭ پۇشقاقلىرىنى زىغىر پاخىلىنى پايتىما قىلىپ كىيۋالغان چورۇقنىڭ قونجىغا تىقىپ، كۇنجىرە پۇراپ تۇرغان ئۇزۇن جۇۋىسىنىڭ ياقىسىنى كوتىرىپ، مۇلايىم، نۇر پارقىراپ تۇرغان قوي كوزلىرىنى قىسىپ، قاقاقىلاپ كۇلۇپ كەتتى:

— مەن بىلمەيمەنمۇ! يوق گەپ، مەن قىسمەت چورۇق دۇڭ تېخەن ۋەكىلنىڭ ئوزى تۇگۇل، سايىسىنىڭمۇ مىدىرلىغىنىنى بىلمەن. ماجانتال يىراق بولسا نىمە بوپتۇ. مەن ساڭا ئېيتسام، بىزنىڭ دۇڭ تېخەن يول مېڭىشتىن قورقمايدىغان ئادەم. ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتىگە پىيادە مېڭىپ كەلگەن كىم؟ يەنە دۇڭ تېخەن. سەن بىلەن بىللە، پۇتۇن زەرەپشان بەگلىگىگە تەۋە ئون ئۇچ يېزىنى پىيادە مېڭىپ ئارىلاپ چىققان كىم؟ دۇڭ تېخەن. ئۇ يەنە توختاخۇن بىلەن ھەممە مەسچىت قۇۋمى، مەھەللە-كەنتلەردە بولدى. چىقمىغان دوڭ، چۇشمىگەن چوڭقۇر قالمىدى، شۇنچە كوپ قېرىنداشلارنىڭ ئوي-كەپلىرىگە بېرىپ ھال-ئەھۋاللاشتى. مەن قىسمەت چورۇقنى ھەمرا قىلىپ،

هەتتا قارلىق تاققا بېرىپ ئاسىم ئەپەندىنىڭ قەۋرىسىنى، كېيىن هىلىقى تاجىك بوۋاينىڭ ئويىنى زىيارەت قىلدى. شۇنىڭدىن ئېلىپ يولنى پىيادە بېسىپ غېرىڭ-پېرىڭ قىلمايدىيۇ — تېخى ماجانتال-غا بارالمامدا؟ .....

— قىسمەت ئاكا، — دېدى ئالماس بىر ئاز بىتاقەت بولۇپ، — سەن گەپنى سوزما. يېپىدىن-يېڭىسىغىچە دەۋېرىدىغىنىڭ يامان-دە، مەن ها-زىرلا يولداش دۇڭ تېخەن بىلەن كورۇشۇشۇم كېرەك. بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئېيتقىنا، ئۇ زادى ماجانتالدىمدۇ؟ .....

قىسمەت چورۇق سەل-پەل ئارىسالدا بولۇپ، شالاڭ-سا-غۇچ بۇرۇتلىرىنى سلاپ قويدى:

— دىسەم-دېمىسەم شۇ يەردە، شۇ يەردە بولماي!— قىسمەت چورۇق شۇ گەپنى ئېغىزىدىن چىقىرىش بىلەن يەنە روهلىنىپ كەتتى، — مەن قىسمەت چورۇق كېسىپ ئېيتسەڭكى، دۇڭ تېخەن جەزمەن شۇ يەردە. نېمىشقا دېمەسەن، ماجانتال كەتكەندە هازىر ئىش چاتاق. سەن ناهىيىگە مېڭىپ ئەتىسى ئۇ يەردە يۇزبېشى، ئاقساقاللار بىلەن خەقلەر ئوتتۇرىسىدا ماجرا چىقىپتۇ، ئېسىڭدە-مۇ، قارلىق تاغدىكى بورە ئۇۋىسىدىن قايتىپ كەلگەن ئەزىمەت يىللىقچى بارغۇ، هە، شۇ..... ياش باللىنى توپلاپ، "هېساپ ئېلىش توپى" قۇرۇپتۇ، ئەرگە بىر نۇۋەت، يەرگە بىر نۇۋەت دەپتۇ-دە، باي-غوجاملارنى تۇتۇپ كېلىپ، "هەقسىزنى بەر، يەپ كەتكەنلىرىڭنى قۇس"، دەپ داقىرتىپ يۇرۇپ، زىر سىقىرتىپتۇ. شۇ كۈنى كەچتە بىرمۇنچە بورە جۇۋىلىق يوغان قوساقلار داراز تارتىپ، دەۋاگەر بولۇپ كېلىشتى.....گەپ نەمدە، دۇڭ تېخەن ئۇ نىملەرگە ئۇزاق سىياسەت سوزلىدى.

مەن قىسمەت چورۇق ئېنىق ئاڭلىدىم، يۈزۈاش بولۇڭلار، ھەممە ئىش قانۇن - سىياسەت بويىچە بولىدۇ، ئېنىقلاپ كورىمىز، — دىدى، ئوزى ئەشەگە — ماجانتالغا باردىغاندەك گەپنى قىلدى. دىمىسەم - دىمىسەم، ئۇ ماجانتالغا كەتتى.....

قىسمەت چورۇقنىڭ گېپى تۈگە - تۈگمەي ئويگە شانسياز، بايىز خالۇاپ كىرىپ كەلدى. ئارقىدىن كىرىپ كەلگەن جۈما ئالماسقا ئاغىنىدارچىلىق بىلەن بىرنەچچە ئېغىز چاخچاق قىلىۋىدى، ئالماس جۈمانىڭ چاخچىغىغا نىمە ئۈچۈندۇر جاۋاپ بېرىشتىن باش تارتتى. بايىز خالۇاپ ئالماسنىڭ قوشۇمسىنىڭ تۈرۈلگەنلىگىنى، نىمىدىندۇر قاتتىق جىلى بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىغىنى سەزدى، ئۇنىڭ چىرايىنى غەزەپ ئارىلاش بىر خىل جىددىلىك قاپلىۋالغان ئىدى.

سارىخان ئانا ئويگە چىراق يافتى. ئويگە يەنە بىرنەچچە كىشى بىلەن لەيلىگۈل كىرىپ كەلدى. لەيلىگۈل سارىخان ئانىنىڭ مەڭزىگە مەڭزىنى يېقىپ ئەدەپ بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن، بۇرۇلۇپ ئالماسقا قارىدى. ئالماس گويا لەيلىگۈلنى كورمىگەندەك ئىدى.....

ئالماس ھەر قېتىم ناھىيىگە يىغىنغا كىرسە، بىرمۇنچە يېڭىلىق — كورسەتمىلەرنى ئېلىپ چىقاتتى، يېقىن ئوپچورىدىكى قېرىنداشلار بۇ يېڭىلىقلاردىن بالدۇرراق خەۋەر تېپىپ بەھرىمەن بولۇشقا ئادەتلەنگەن. ئالماس قايتىپ چىقتى دىسلا، ئوزلىگىدىن بۇ ئويگە يىغىلىپ قالاتتى ۋە گەپ - گەپكە تەگمەي سوزلىشىپ كېتەتتى. لېكىن، ئالماس بۇ قېتىم ئېلىپ چىققان يېڭىلىق قېرىنداشلارنى قاتتىق غەزەپلەندۇردى. شانسياز، بايىز خالۇاپ، لەيلىگۈللەرنىڭ كوزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى، قىسمەت چورۇق بىلەن جۈما ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ:

— نىمە، نىمە دېدىڭ، يەنە بىر دېگىنە؟ — دەپ، ئالماس قا قاراپ، بوغۇلۇپ ۋاقىرىدى.

— جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى يولداش ئابلىكىم ناھايىتى ئېنىق ئېيتتى، — دېدى ئالماس قوشۇمىلىرى مۇشتەك تۇگۇلگەن بولسىمۇ، لېكىن، ئۇزىنى تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشىپ، — بۇ يەردە "مېكى - مىكىن" دېيىشكە ئورۇن يوق. بىزنىڭ گۇمانىمىز پۈتۈنلەي تۇغرا چىقتى. بۇ، ئېنىق. مەخسۇت بەگ تېخى ئولمىگەن. بۇ خۇمپەر پوسكام، قاغىلىقلاردا يۈشۇ - رۇنۇپ - تىمسىقلاپ يۈرگەندىن كېيىن، "چىلتەن" مازارلىغىچە كە - لىپ، بىر مەزگىل دەرۋىش سۈرىتىگە كىرىۋالغان. شۇ يەردە نامەلۇم ئىككى ئادەم بىلەن ئۇچرىشىپ، بىزنىڭ مۇشۇ ياڭاقلىق بېزىمىزغا بىر قېتىم كېلىپ قايتقان.....

— نىمە، ياڭاقلىق بېزىسىغا دەمسىنا؟! .....

— ئۇ، تېخى تىرىكمىكىنا! .....

— ھۇ ..... خۇمپەر! .....

— ئىلان ئەتراپىمىزدا قىمىرلاپ يۈرۈپتۇ - دە! .....

سورۇندىكىلەر غەزەپلىنىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى، ئالماس ئۇلارنى ئوتتۇرغۇزۇپ سوزىنى داۋام قىلدى:

— يولداش ئابلىكىمنىڭ ئېيتىشىچە، ئاسىم ئەپەندى قالدۇرۇپ كەتكەن خەتتىكى "غىلاپلىق خەنجەر"، "نامازشام خىزىرىسى" دە - گەن نام بىلەن ئوزىنى نىقاپلىغان ئىككى تەتۇر ھەركەتچى قەش - قەردىن كېلىپ، مۇشۇ ئەتراپىلارغا كېلىپ سىڭىشقانىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ مەقسىدى بارا - بارا ئايدىڭ بوپتۇ ..... بىر - مۇنچە بۇزۇق - ئوسەك سوز ۋەرەقلىرى قولغا چۈشۈپتۇ، ئالدىنقى كۇنى كېچىسى دەريانىڭ ئۇ قېتىدا ۋەزىپە ئوتەشكە كېتىۋاتقان

بىر جەڭچى ئۇشتۇمتۇت ئولتۇرۇلۇپ، قورالى تارتىۋېلىنغان. ئولۇ-
گى دەرەخكە ئېسىپ قويۇلغان ..... بىر ۋەرەقدە بىزنىڭ ياڭاق-
لىقتىن، مەن باشلىق بەش-ئالتە كىشىنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنىپ،
ھۇشۇڭنى تېپىشمىساڭ، ئانداق قىلىمىز، مانداق قىلىمىز دەپ،
پىچىغىنى يالاڭاچلاپ كورستېتۇ ..... مەخسۇت بەگ باندىتلىق
توپى ئۇيۇشتۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك، يېڭى گەپ مانا مۇشۇ.....
شانىيازنىڭ كوزلىرىدە ئوت پەيدا بولدى، غەزەپلىنىپ
ئالماسنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى:
— بىز نېمە، تازا بوشاڭ. مەخسۇت بەگ ياڭاقلىقمۇ كەل-
سە، كىمنىڭكىگە كېلىدۇ؟ ھىسامدىن دامۇللىنىڭكىگە! مەن ھىسا-
مدىن دامۇللىنىڭ ئوزگىرىپ، ئىنسانپلىق پەيدىشتە بولۇشىغا ئىشەن-
مەيمەن. ئاڭلىشىمچە، بىرمۇنچە ئادەملەر ئۇنىڭغا يېڭىدىن مۇ-
رىت-مۇخلىس بولغانمىش. ئادەم تۇپلاۋاتقانلىغى كورۇنۇپ تۇرۇ-
دۇ ..... ئۇنىڭ بۇ تۇپىنى توزۇتىۋەتمىگىچە بىزگە ئىش بار.....
— دەل گەپ بولدى، تازا جايىدا بولدى،— دىدى قە-
مەت چورۇق مەيدىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ،—مەن قىسمەت چورۇق باشتىلا
بايقىغان. راست گەپنى دىسەم، ھىسامدىن دامۇللا بىلەن ئىمام
خاتىپ ناھىيىگە مۇتىۋەرلەر سوھبەت يىغىنىغا كىرگۈزۈلگەندىلا
قوشۇلمىغان. قوشۇلۇپ نېمە قىلىمەن. ھىسامدىن دامۇللىنى بىز
بىلمەيمىزمۇ! ئىمام خاتىپ ئەسلىدە ھىسامدىن دامۇللىنىڭ ئوڭ
قول ۋەزىرى ئىدى. ئانارگۈلنى ئولتۇرىدىغان چاغدا، ئىمام
خاتىپ مەخسۇت بەگنىڭ بىر مۇشنى يېپ ئىككى چىشىدىن
ئايرىلىپ، ئاندىن بىزگە قارايدىغان بولدى. بولمىسا نېمە ئۇ!
گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتسام، ناھىيىدىكى مەجلىسكە مەن قىسمەت
چورۇق بارمايمەنۇ — ئۇلار نېمە دەپ بارىدۇ. مەن قىسمەت چورۇق

ئۇلارنىڭ‌ھەممىسىنى تۇتۇپ كېلىپ، "ئىگىز - پەس دەسسەپسەن؟ — ياق!" دېگۈزۈشىمىز لازىم دەيمەن.....

— ئالدىنقى كۈنى بىزنىڭ خوشنىلار، — دېدى بايىز خالا- ۋاپ ئويلانغان هالدا سورۇندىكىلەرگە قاراپ، — بىزنىڭ ئويىگە "قىيامەت قايىم بولغىدەك، بۇ ھەرىكۈمەتنىڭمۇ ئومرى قىسقىمىش. ئەجۇز - مەجۇز باش كوتىرىدۇ، دىيىشىدۇ، نىمە گەپ ئوزى؟" دەپ كىرىپ كېلىشتى. قانچە سورىسام، بۇ گەپنى نەدىن ئاڭلىغانلىغىنى زادى ئېيتقىلى ئۇنىمىدى. ئالماسنىڭ ئېيتقىنى دۇرۇس. مەخسۇت بەگ توقامنى قارىغا ئالسا، هىسابىدىن دامۇللىدىن ئايرىلالمايدۇ، بۇ گەپلەر هىسابىدىن دامۇللىنىڭ ئۇۋۇلىسىدىن چىقمىسا، نەدىن چىقسۇن؟ .....

— سوپى سوپى بىلەن، ئىلان ئوز توپى بىلەن، — دېدى قىسمەت چورۇق قاياپ تۇرۇپ، — دىسەم - دىمىسەم، مەخسۇت بەگ هەقچان هىسابىدىن دامۇللىنىڭ ئويىدە بار.....

تالاش - تارتىش ئۇزاق سوزۇلدى. هەممەيلەن كورگەن- بىلگەنلىرىنى ئېيتاتتى ۋە سوزىنىڭ ئاخىرىدا "هازىرلا ئاختۇرۇش، تۇتۇش كېرەك" دېگەننى تەكىتلەيتتى. كىمدۇر هىسابىدىن دامۇللىنىڭ ئويىدىن سەللە - پەرىجىلىك غەلىتە كىشىلەرنىڭ كىرىپ - چىقىپ يۇرگەنلىگىنى ئېيتسا، كىمدۇر "مەخسۇت بەگ شۇ تاپتا ئۇ يەردە بولۇشى مۇمكىن" دەپ ئىسپاتلايتتى.....

شانىياز بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— تومۇرنى قىزىغىدا سوقۇش كېرەك، — دېدى ئۇ، — مەن بىزنىڭ يىگىتلەرنى قىچقىراي. هازىرلا باستۇرۇپ بېرىپ، توزۇپ كەتكىچە قولغا چۈشۈرۈۋالايلى.....

شۇ گەپ بىلەن تەڭ، ھەممەيلەن "دۇرربدە" ئورنىدىن تۇرۇشتى، شانىياز، جۇمالار ئىشىك تەرەپكە يۈگۈردى. ئالماسنۇ قوزۇقتىن تاپانچىسىنى ئېلىپ بولۇپ، يەنە نىمىندۇر ئويلىنىپ، تۇرۇپ قالدى:

— شانىياز، توختا، جۇما، ئالدىرىما.....

شانىياز بىلەن جۇما ئىشىكتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، ئۇشتۇمتۇت تالادىن كىرىپ كەلگەن دۇڭ تېخەن بىلەن توختاخۇنغا ئۇرۇلدى.

شانىياز دۇڭ تېخەننى كورۇپ توختىدى، ئارقىدىنراق كىرىپ كەلگەن ئابدۇللا جۇمادىن:

— يولداش ئالماس قايتىپ چىققان ئوخشىمامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

جۇما بىر نىمە دىگىچە، تالادىن كىرىۋاتقانلار بىلەن ئويدىن چىقىۋاتقانلار دالان ئويدە قاپلاشتى، دۇڭ تېخەننى كورۇپ، ھەممەيلەن ئورنىدا تۇرۇپ قېلىشتى ۋە ئۇنىڭغا يول بەردى.

دۇڭ تېخەن:

— قېنى بىردەم ئولتۇرۇپ قايتىڭلار، ئويگە كىرىڭلار، يولداش ئالماس ھازىرلا قايتىپ چىققان ئوخشىمامسز؟ — دىدى خۇش‌خۇيلۇق بىلەن.

ھەممەيلەن ئويگە قايتىپ كىردى، لېكىن، ھەچكىم ئولتۇرمىدى. شانىياز ئىنتايىن جىلى بولغان ھالدا:

— قېنچىپ كېتەرمىكىن، بىرىپلا تۇتۇۋالساق بولاتتى، — دىدى.

دۇڭ تېخەن "بۇ نىمە گەپ، كىم قېنچىپ كېتىدۇ؟" دىگەندەك نەزەر بىلەن ئىنتىك ئالماسقا قارىدى. ئالماس بىر نىمە دىگىچە، قىسمەت چورۇق دۇڭ تېخەنگە قاراپ:

— مەن قسمەت چورۇق بايىدىن بېرى ئىشكىتىن كوزۇمنى ئالمىدىم. سەۋەپ، سىزنى كەلسۇن دىگىنىم ئىدى. مانا ئەمدى تەخىر قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، مەخسۇت بەگنى تۇتىمىز، — دىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، تېختاخۇننىڭ كوزلىرى چەكچىيىپ، ساقاللىرى تىترەپ، قۇيقا چېچى تىك بولدى:

— نىمە، مەخسۇت بەگ تېخى تىرىكمىكىنكا!.....

شۇنىڭ بىلەن گەپ تېشىلدى. ھەر كىم ھەر خىل نۇقتىدىن سوزلەپ، ئوز قارارىنىڭ خۇلاسىسىنى بايان قىلىشقا باشلىدى.....

دۇڭ تېخەن ئالماس، شانىياز، قسمەت چورۇقلارنىڭ سوزىرىگە قۇلاق سېلىپ تۇرۇپ، ئوزىنىڭ زەرەپشان بەگلىگىگە كەلگەن بىر ئايدىن بۇيانقى خاتىرىلىرىنى ئەسلىدى..... زەرەپشان— بىپايان مۇنبەت تۇپراق،..... ئۇنىڭغا چۇشكەن ئۇرۇقنىڭ مول ھوسۇللۇق مەھسۇلات بېرىدىغانلىغى ئەينەكتەك روشەن بولدى. ئۇنىڭ كەلگۇسى چەكسىز پارلاق. بۇ يەردىكى كىشىلەر نىمە دىگەن ئەمگەكچان، قەيسەر ۋە ئاقكوڭۇل - سەمىمى. ئۇلار ئوز پۇت - قولىنى بوغۇپ تۇرغان كىشەنلەرنى پاچاقلاپ تاشلاشنى قانداق ئارزۇ قىلىدۇ - ھە؟..... بىراق، ئازاتلىق نۇرى كىشىلەر قەلبىنى ئىسسىتقان بولسىمۇ، ئەھۋال تېخى مۇرەككەپ. ئەمگەكچى دېخانلار بىلەن يۇزبېشى، ئاقساقاللار ئوتتۇرىسىدا ئۇزلۇكسىز سوركىلىش بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ سوركىلىش چوڭ ماجىراغا ئايلىنىپ كەتكەن چاغلىرىمۇ بولدى. بۇ ماجىرالارنىڭ كوپىنچىسى ھەق تەلەپ قىلىش دەۋالىرى، ئاچچىغىنى چىقىرىۋېلىش ئۇرۇنۇشلىرىدىن كېلىپ چىققان بولسىمۇ، يەنىلا "ھاكىمىيەت" مەسىلىسىنى دەۋر

قىلىدۇ ..... "باۋ-جيا" سېستىمىسىنى ئوزگەرتىش، خەلقنىڭ ئوز ۋەكىللىرىنگە قانۇنى ھالدا ھوقۇق تۇتقۇزۇش مەسلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك. بۇنىڭ شەرت-شارائىتى ئاستا-ئاستا پىشىپ يېتىلمەكتە، مۇنداق شارائىتنىڭ پىشىپ يېتىلىشىنى جەزمەن زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۈرمەي بولمايدۇ.....

دۇڭ تېخەننىڭ دىققىتىنى ئالماس ئوزىگە تارتتى:

— يولداش دۇڭ تېخەن، بۇ بىر جىددى ئىش. مەخسۇت بەگ يوشۇرۇنىدىغان ئۇۋۇنى بىر قېتىم چۈۋۈماي بولمايدۇ. مېنىڭچە، ھسامىدىن دامۇللىنىڭ ئويىنى ئاختۇرۇپ باقايلى، — دىدى.

بۇ سوزگە سورۇندىكىلەر دەرھال ئاۋاز قوشتى:

— توغرا، ئاختۇرۇش كېرەك!.....

— بىرنەچچىسىنىڭ ئەدىۋىنى بەرمەي بولمايدۇ!.....

— مەخسۇت بەگنى تۇتۇۋالساق، راسا قىزىق بولاتتى.....

— ھسامىدىن دامۇللىنىمۇ، ئىمام خاتىپنىمۇ!.....

— .....

دۇڭ تېخەن ئويلانغان ھالدا كوپچىلىككە قارىدى:

— ئاۋال ئولتۇرۇڭلار. مەسلىھەت قىلايلى.....

لېكىن ھىچكىمنىڭ ئولتۇرغۇسى يوق ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، كاتىنىڭ لېۋىگە ئولتۇرۇشتى، تامغا يۆلەندى، بەزىلەر ئورە تۇرۇۋەردى. دۇڭتېخەن ئالماسقا قاراپ:

— يولداش ئالماس، ناھىيىلىك پارتكوم يىغىندا يەنە باشقا گەپلەر بولمىدىمۇ؟ .....

ئالماس ھەيران بولۇپ، قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، دۇڭ تېخەنگە قارىدى:

— ناھىيىلىك پارتكوم ئورۇنلاشتۇرغان ئىش ئاز ئەمەس، —

دىدى ئۇ ئويلانغان ھالدا، — ئەمما مەخسۇت بەگنىڭ چىلبورد-
لىك قىياپىتى سىزگە مەلۇم، ئۇ، ئونلىغان، يۈزلىگەن ئادەمنىڭ
قىساسكارى، ھازىر يەنە ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ جەڭچىسىنى ئولتۇردى.
ئۇ شۇنىڭ بىلەن توختاپ قالدۇ، دەپ ئويلامسىز؟ ..... مەن
بۇ خۇمپەرنى تۇتمىغىچە زادى تىنچ بولالمايمەن .....

دۇڭ تېخەن سەۋرىلىك بىلەن ئېيتتى:

— پارتكوم يىغىندا مەخسۇت بەگنى تۇتۇش مەسىلىسى
مۇزاكىرە قىلىنديمۇ؟ .....

— ياق، بۇ ھەقتە مەن يولداش ئابلىكىمنىڭ پىكرىنى ئاڭلە-
دىم .....

— يولداش ئابلىكىم نېمە دىدى، تۇتۇشنى ئورۇنلاشتۇر-
دىمۇ؟ .....

— ئۇنداق دىگىنى يوق، ئەھۋالنى چۈشەندۈردى، ھۇشيار
بولۇشنى، ئۇزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇپ تۇرۇشنى ئېيتتى.

— بۇ، توغرا، — دىدى دۇڭ تېخەن تەرجىمان ئابدۇللاغا
بېشىنى لىڭشىتقان ھالدا ئالماسقا قاراپ، — يولداش ئابلىكىم
مەن بىلەن سۆزلەشكەندىمۇ شۇنى ئېيتقان. ناھىيىلىك پارتكومدا
نېمە گەپ بولدى، بۇ يەردىكىلەر ئۇز ئادەملەر ئىكەن، يەتكۈزەم-
سىز؟ .....

ئالماس ناھىيىدىن ئېلىپ چىققان بىر نەچچە پارچە ھۆج-
جەتنى دۇڭ تېخەنگە سۇنۇپ تۇرۇپ ئېيتتى:

— بۇ قېتىمقى يىغىندا ئىككى مۇھىم روھ بار. مۇھىمى،
"باۋ-جيا" سېستىمىسىنى ئۆزگەرتىش تەييارلىغىنى پۈختا ئىشلەش،
ئالدى بىلەن دىخانلار جەمىيەتلىرىنى قۇرۇش مەسىلىسى مۇزاكە-
رە قىلىندى. شۇ ئاساستا باندىتلارنى تازىلاش، تەتۇر ھەركەت-

چىلەرنى بەسەقتۇرۇش مەسىلىسى .....

دۇكۇ تېخەن سورۇندىكىلەرگە نەزەر تاشلاپ تۇرۇپ:

— نېمە ئۈچۈن تۇرىسىلەر، ئولتۇرۇڭلار. بىز يۇقۇرى دەرىجىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ يوليورۇغى بويىچە ئىش قىلىشىمىز لازىم. يولداش ئالماس يەتكۈزگەن بۇ ئورۇنلاشتۇرۇش ئىنتايىن مۇھىم. قېنى، ئولتۇرۇڭلار. ھازىر كوپچىلىكنىڭ ئارزۇسى بىلەن ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ كورسەتمىسى بىر يەردىن چىقتى. مۇزاكىرە قىلايلى. جۇما نېمە ئۈچۈن تۇرىسەن، شانىياز ئۇكا، ئالقىنىڭ تازىمۇ قىزىپ كېتىپتۇ - دە، ئولتا..... — دەپ بىر - بىرلەپ ئولتۇرغۇزدى.

ئالماس ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى ئاچقان يىغىنىڭ ئاساسىي روھىنى سوزلەپ تۇگەتكەندىن كېيىن، دۇكۇ تېخەن ئېيتتى:

— مەسىلە ئېنىق بولدى. ھازىرقى ۋەزىپە ھەر ساھە كىشىلىرىنى تىنچلاندۇرۇش، دېخانلار جەمىيەتلىرىنى دەسلەپكى قەدەمدە قۇرۇش، شەرت - شارائىت ھازىرلاپ "باۋ - جيا" سىستېمىسىنى ئۇزگەرتىش. بۇگۈن مەن تۇختىكام بىلەن ماجانتال كەنتىگە باردىم. كوپچىلىك دېخان قېرىنداشلار دېخانلار جەمىيىتىنى قۇرۇشنى قىزغىن ئالقىشلىدى. ئازراق تەييارلىق خىزمىتى ئىشلەنگەندىن كېيىن، تۇختىكام بىلەن ئىككىمىز ماجانتالدا تۇنجى دېخانلار جەمىيىتىنى قۇرۇپ سىناق قىلماقچى. مانا بۇ "باۋ - جيا" سىستېمىسىنى ئۇزگەرتىش، تەتۇر ھەركەتچى - باندىتلارنى تازىلاشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. كوپچىلىككە ئېنىق، مەخسۇت بەگنى تۇتۇش، ئۇنىڭ ئەدىۋىنى بېرىش — زەھەرپشاندىكى نەچچە ئون مىڭ ئادەمنىڭ تەلۇي. گەپ شۇ بىر مەخسۇت بەگ مەسىلىسى ئەمەس. يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ پېيىنى قىرقىيمىز دەيدىغانلارنى يوق دېگىلى بولامدۇ؟ بۇ كۈرەشنى كىمگە تاپىنىپ ئېيتىپ

لىپ بارىمىز؟ ئەلۋەتتە، كەڭ ئەمگەكچى دىخانلارنىڭ ئوز تەشكىلاتى — دىخانلار جەمىيتىگە تايىنىپ ئېلىپ بارىمىز .....

دۇڭ تېخەن دىخانلار جەمىيتىنىڭ خاراكتېرى، ۋەزىپىسى ۋە ئۇنى قانداق قۇرۇش كېرەكلىگىنى سوزلەپ بەرگەندىن كېيىن، مۇنداق دېدى:

— بايا قسمەت ئاكا، بەزى دىنىي ساھەدىكى كىشىلەرنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالدى. مەخسۇت بەگنىڭ ئىمام خاتىپىنى ئۇرۇپ ئىككى چىشىنى چۈشۈرۈۋەتكەنلىگىنى ئېيتتى. بۇ دۇرۇس. دىنىي ساھەدىكىلەرنىڭ ئەھۋالى ئوخشاش ئەمەس. بەزىلىرى ھىلىمۇ مۇشتۇمزور — يەر ئىگىلىرى بىلەن بىرلىشىپ، يامان ئىش قىلىۋاتىدۇ. بىز ئۇلارنىڭ قانۇنغا رىايە قىلىپ، خەلق بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، ئالغا بېسىشنى ئۇمىت قىلىمىز؛ كوپچىلىگى ھازىر-مۇ ياخشىغۇ، مەسىلەن، ئىمام خاتىپ. بۇ ئادەم ناھىيىدىكى سوھبەت يىغىنىدىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن، بىز بىلەن ھەمكارلىشىپ، خەلق تەرەپتە تۇرۇشنى خالايدىغانلىغىنى كوپ قېتىم بىلدۇردى. ئوزىنىڭ نورمال دىنىي پائالىيىتى بىلەن بولۇۋاتىدۇ، بىز ئەلۋەتتە مۇنداق كىشىلەرنى تېگىشلىك ھورمەتلەپ، ئۇلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئالغا بېسىشقا ياردەم بېرىشىمىز لازىم. بۇ، پارتىيىنىڭ سىياسىتى .....

قېرىنداشلار سوھبىتى تۇن تەڭ بىرلەشچە داۋام قىلدى. ئەتىدىن باشلاپ ھەرقايسى يېزا-كەنتلەردە ئاكتىپلار، نامراتدىخانلار ۋەكىللىرى يىغىنلىرى چاقىرىش بەلگىلەندى. قسمەت چورۇق:

— نىمە دېگەن بىلەن يەنىلا دىخانلار جەمىيتى مۇھىم. ھەممىمىز جەم بولساق، مەخسۇت بەگنىڭ مەجبۇرىيىتىنى چىقىرىۋېتىمىز.

مەن قىسمەت چورۇق، خۇدا بۇيرۇسا، ئاكتىپلار يىغىندا "دىخان لار جەمىيتى — تۇگۇلگەن مۇشت، كۈچ - قۇۋۋەتنىڭ ئوزى شۇ" دىگەن مەنادا كوپچىلىككە يەنە بىرىنچى بولۇپ يېڭى خەۋەر يەتكۈزىمەن، — دىدى.

دۇك تېخەن قىسمەت چورۇقتا قاراپ:

— مەن قوشۇلىمەن، ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ ئاكتىپلار يىغىندا سىز بىرىنچى بولۇپ مۇنبەرگە چىقىڭ، سوزلەڭ، سىز سوزلىسىڭىز تېخىمۇ چۈشىنىشلىك بولىدۇ، — دىدى.

ئاخىرىدا، ئالماس ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ شانىياز، لەيلىگۈل قاتارلىق بەش كىشىنى ئاساسىي قاتلام كادىرلار كۈرسىغا ئۈگىنىشكە تەكلىپ قىلغانلىغىنى ئېلان قىلدى. بۇ خەۋەر سورۇندىكىلەرنى خوشال قىلدى. لەيلىگۈل خوشال بولۇپ، دادىسى بايىزخالۇاپنىڭ قولىنى توتتى.....

3. ئەزىمەت رەئىس بولدى

ساربىخان ئانا كەچلىك غىزانىڭ راسكالىغىنى قىلىپ بولۇپ، چىلەكنى كوتىرىپ كول بويىغا سۇغا چىقتى، كاچكۈلدىن سۇ ئېلە- ۋېتىپ، بۇگۈن بۇ يەرگە يەنە ئىككى نەپەر ھوكۇمەت خىزمەتچە- سىنىڭ يېتىپ چىققانلىغىنى ئاڭلىدى. ئۇلارنى بەزىلەر: "تەشۋە- قاتچىلار ئىكەن" دىسە، بەزىلەر: "قول - ئىلكىدە يوق دىخانلارغا ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئۈچۈن پۇل تارقىتىدىكەن" دەيتتى.....

ئانا ئوز كوڭلىدە: ھوكۇمەت خىزمەتچىسى بولسا، ئوز ئادەم ئىكەن، ئالماس ھەقىچان كەچكى غىزاغا باشلاپ كېلىدۇ، مېھمانىنىڭ رىسقى ئوزى بىلەن، نىمە ئاش ئەتسەم بولىدىكەن، —

دەپ ئىككى خىيالدا بولۇپ، تەكلىگە ئۇنىنى كوپرەك باستى.
شۇ چاغدا، ئويغە قىسمەت چورۇق كىرىپ كەلدى:
— خەقلەر مېنى قىسمەت چورۇقىنىڭ قۇلىغى ئۇزۇن دېيىشىدۇ،— دىدى ئۇ خوشاللىق بىلەن ساراڭخان ئانىغا قاراپ،— يوق گەپ، قۇلىغى ئۇزۇن بولۇپ مەن توڭگۇزمىدىم. قۇلاق ئۇزۇن ئەمەس، كوكلى - كوكسۈم ئالەمچە..... ئۇزلىرىگە ئايان، مەن قىسمەت چورۇق ھەرقانداق ئىشنىڭ بۇرنىدىن چىقىمەن. بۇگۈن ئەتىگەن تاڭ سەھەردە ھارۇننى قېتىپ، شانىياز، لەيلىگۈل باللارنى ئېلىپ، كورس - مۇرس دىدىمۇ، ئىشقىلىپ، ناھىيىنىڭ مەكتىۋىگە ئېلىپ باردىم. ياناشىمدا يەنە يېڭىلىق!..... ئىككى خىزمەتچىنى ئېلىپ چىقتىم..... ئەمدى "بەگلىك" دىگەن نىمە گەپ ئىكەن ئۇ! رايون قۇرۇمىز، رايون!..... خىزمەتچى بالىلار ماڭا ئېيتتى: بەگ دىگەن باي غوجامىلارنىڭ ئۇر توقمىغى. مانا ئەمدى خەقنىڭ ئوز توقمىغى بولىدۇ، ئوز ھاكىمىيىتى بولىدۇ!..... بايىدىن بېرى مەخسۇت بەگنىڭ بىر ياپىسا ئويىنى بىكارلىدۇق، دۇڭ تېخەن:
— قىسمەت ئاكا، قانداق، ھازىرچە پايدىلىنىپ تۇرۇمىز، كېيىن كوچىمىز،— دىدى. مەن قىسمەت چورۇق:
— نىمە دىگىنىڭىز ئۇ، ھەممىسى ئوزۇمىزنىڭ، رايونىمۇ، ئويمۇ!— دىدىم. ھازىر مەن ئېلىپ چىققان يىگىتلەر پېقىرنىڭ ئەتە - ئاخشامدا مۇڭدىشىدىغان خوشنىلىرى بولۇپ قالدى، ئەتە - ئوگۈن تېخى دۇڭ تېخەن بىلەنمۇ تام خوشنا بولىمىز.....
قىسمەت چورۇق پالتا سوراپ كىرگەن ئىكەن، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.
لېكىن، بۇ گەپ ئاننىڭ كوڭلىنى بىر قىسما قىلىپ قويدى.

ساريخان ئانا دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللانىڭ ئوز ئويىدە تۇرغانلىغىدىن بەكمۇ رازى ئىدى. خۇلۇم-خوشنىلاردىن بىرەر-يېرىمتىسى:

— ھە، ھە، ساريخان، بەگ ۋەكىل چوڭ كىشى، تەمتىرەپ قالمىغانلا؟ — دەپ سوراپ قالغىدەك بولسا، ئانا:

— نىمە دېگەنلىرى، بېگى قۇرۇسۇن. بەگ ئەمەس، ئوز بالا. ئالماس بىلەن ئاكا-ئۇكا قېرىنداش،— دەپ، ئېچىلىپ، يېيىلىپ سوزلەپ كېتەتتى، — نىمىسىنى ئېيتىلا، خۇدا يەتكۈزگەن. ئۇچ ئوغۇللۇق بولۇپ قالدىم. ئاجايىپ كېلىشكەن باللار. ئىش-كۈشلىرى شۇنچە كوپ، ئالدىراش بولسىمۇ، ماڭا قول-پۇت بولۇشىدۇ. ئوي سۈپۈرۈشىدۇ، سۇ ئېپكىلىشىدۇ. خەناخا غىزاغا قوپقان بولسام، ئويدە بولسىلا ھەممىسى ئاشپەز. يەگلىرىنى شۇمەدەكلەپ، قازان بېشىغا كىرىشىپ كېتىدۇ. ھال تارتىشنى بىلمەيدۇ، شۇنداق ئەپلىك. بىر ئائىلىنىڭ كىشلىرىمۇ ئۇنداق ئىناق بولماس، — دەيتتى.

ئانا ئۇلارغا ئۇگىنىپ قالغان ئىدى. ھەر كۈنى ئەتىگەن - كەچتە، چاي - داستىخان ئۇستىدە بولۇنغان گەپ - سوز، مۇزاكىرىلەر ئانا قەلبىگە يېڭى - يېڭى ئۇمىت - ئىشەنچ، خوشاللىقلارنى ئېلىپ كېلەتتى، ھاياجانلاندۇراتتى. كوز ئالدىدا يېڭى چوڭ ئوزگىرىش، جۇشقۇن، يېڭى ھايات مەنزىرىسى قۇچاق ئېچىۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئوزىنى ئىشەنچلىك، بەردەم سانايتتى.

دۇك تېخەن بۇ ئويگە ئورۇنلاشقان كۈندىن ئېتىۋارەن خۇش خۇي يىگىت ئابدۇللا بىلەن قىلىشقان توختىمىغا ئاساسەن، بوش پۇرسەتلەرنى چىك توتۇپ، ئۇيغۇر تىل-يېزىغىنى ئۇگىنىشكە بېرىلدى. دۇك تېخەننىڭ ئۇستازلىرى ناھايىتى كوپ

ئىدى، ئالماس، توختاخۇن، ساربخان ئانا، بايىز خالۋاپ، لەبلە-گۈللەر ئوز مۇناسىۋەتلىرىدە ئۇنىڭ كوپرەك سوز ئۇگىنىۋېلىشىنى خالاپ، قىزغىنلىق بىلەن ھەمدەم بولاتتى، ئىمتىھان ئالاتتى. كۇد-لەرنىڭ ئوتۇشى بىلەن دۇڭ تېخەن ئوبدانلا سوزلەيدىغان، ئوزد-نى ئىزلەپ كەلگەنلەر بىلەن بىرنەچچە ئېغىزدىن پاراڭ سە-لىشالايدىغان بولۇپ قالدى. بۇمۇ ئانىنى ناھايىتى خوشال قە-لاتتى.....

بىراق، قىسمەت چورۇقنىڭ بايىقى گېپى ساربخان ئانە-نىڭ كوڭلىنى بىرئاز بىسەرەمجان قىلىپ، تەمتىرىتىپ قويدى، ئۇگىنىپ قالغانلىقتىن بولسا كېرەك، قىيمىغان ھالدا بۇ ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى دۇڭ تېخەننىڭ ئوزىدىن سوراپ كورمەكچى بولدى.

شۇ كۇنى دۇڭ تېخەن، ئالماس، ئابدۇللا، توختاخۇنلار كېلىشىپ قويغاندەك تۇن تەڭ بولاي دىگەندە قايتىپ كېلىشتى، غىزا ئۇستىدىكى پاراڭلاردىن ئانا ئۇلارنىڭ دىخانلار جەمىيىتى قۇرۇش، يۇز بېشى - ئاقساقاللارنىڭ تامغا - موھۇرلىرىنى ئىشلەمچە-لەرگە ئوتكۇزۇش توغرىسىدا مەجلىس ئاچقانلىرىنى؛ ھازىر داستىخان ئۇستىدە قىلىنىۋاتقان گەپ - سوزلەر شۇ مەجلىسنىڭ داۋامىغا تەئەللۇق ئىكەنلىگىنى ھىس قىلدى. گەپلەر تۇگەيدە-غاندەك ئەمەس، دۇڭ تېخەننىڭ بۇ ئويدىن يوتكىلىشى ئۇخلىسا چۇشىگە كىرمەيدىغاندەك ئىدى.

ئانا دەرگۇماندا بولۇپ، ئوز كوڭلىدىكىنى ئەتە سوراپ كورۇشنى ماقۇل تاپتى.

ئەتىسى ساربخان ئانا ئورنىدىن تۇرغاندا توختاخۇن ھويلىدىكى داق يەرگە جەينامаз سېلىپ بامدات نامىزىنى ئوقۇ-

ۋاتقان ئىكەن. دۇڭ تېخەن ئادەتتى بويىچە ھويلا-ئارامنى سۇ-پۈرۈۋېتىپتۇ، ئابدۇللا ئوي ئىچىنى يىغىشتۇرۇپ يۈرەتتى. ئالماس كولدىن سۇ كوتىرىپ كىردى ۋە ھەممەيلەن نىمىگىدۇر ئالدىرا-ۋاتقاندەك ئىدى.

ئانا غەپلەت بېسىپ ئۇخلاپ قالغانلىغى ئۈچۈن ئوزىنى كايىدى. ئالدىراپ ئوچاقتا ئوت يېقىپ، مىس چوگۇننى قايناتقا كىرىشتى. خوشنىسىدىن سۇت، قايماق ئېلىپ كىردى. بىراق، دۇڭ تېخەن بىلەن ئالماس ئوز سوممكلىرىغا بىر نەچچىدىن ناز-نى سالدى-دە، ئالدىراپ تالاغا ماڭدى:

— ئانا، بىز ئالدىرايمىز، چايغا ساقلاپ تۇرالمايمىز، — دېيىشتى.

ئالماس تۇنۇگۈن ناھىيىدىن چىققان خىزمەتچىلەرنى ئېلىپ، قايسىبىر يېزىغا مېڭىپ كەتتى. دۇڭ تېخەن بىلەن توخ-تاخۇن ئانىغا ماجانتال كەنتىگە باردىغانلىغىنى ئېيتىپ ئىشەك-تىن چىقتى.

— ماڭا قارىغا، بالام، — دېدى ئانا ئىشكتىن چىقىپ كېتىۋاتقان دۇڭ تېخەنىنى توختىتىپ، — قىسمىتاخۇنىڭ گېپى توغرىمۇ؟ ئۇ ھازاۋۇل سىلەرنى رايۇنغا يوتكىلىدىغان بولدى دەيدا.....

دۇڭ تېخەن كۈلۈپ كەتتى:

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئانا، — دېدى ئۇ، ساربخان ئانىغا قاراپ، — سىزدەك مېھرىۋان ئانىنى تاشلاپ نەگىمۇ كېتەتتۇق. رايون قۇرۇلۇپ بولغىچە بۇ ئويدىن ھىچنەگە يوتكەلمەيمىز.....

دۇڭ تېخەن ئانىنىڭ ياخشى كوڭلى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىپ ھورمەت بىلدۈردى. بۇ قېتىم ماجانتالدا ئۇچ كۈنچە

تۇرۇپ قالىدىغانلىغىنى، كەچتە كۇتۇپ - ساقلاپ ئاۋارە بولماس-
لىغىنى ئەسكەرتىپ ئىشكىتىن چىقتى .....

ئەزىمەتنى يوقلاش — دۇك تېخەنىنىڭ خېلىدىن بۇيانقى ئارزۇسى، بۇ قورقماس ئىسيانكار دېخاننىڭ تەرىپ - تەسۈرىنى ئۇ كوپ قېتىم ئاڭلىدى. توختاخۇن ھەمىشەم:

— ئېلىشا يىگىتلىك چاغلىرىدا مەخسۇت بەگنىڭ ئويىدىن ئوز مەھبۇبىنى ئېلىپ چىقىپ، بۇ ئالەمدىن ئادا - جۇدا بولۇپ كېتىشكە تاماس قالغان. ئەما، بىزنىڭ ئەزىمەت بوران-نىڭ ئاغزىدىن ئامان - ئېسەن قۇتۇلۇپ چىقىپ، ھەر نىمىكى بولسا، ئوز ئارزۇ - ئارمىنىغا يەتتى. ئادەم ئايىغى تەگمىگەن قارلىق تاغ-دىكى بوره ئوڭكۇرلىرىدە ئامان - ئېسەن بىر يېرىم يىلنى ئوت-كۇزدى. مۇرادىغا يەتكەن ئاشىق - مەشۇق ئۇچۇن چول جەزە-رىمۇ ھىچنىمە ئەمەس. ئۇلارنىڭ بوره ئوڭكۇرىدە پەرزەنت كور-گەنلىگىنى قارىمامدىغان! ئىشقىلىپ تىرىك قايتىپ كەلدى. تە-رىك قايتىپ كېلىشى ئۇخلىساق چۇشىمىزگە كىرمىگەن ئىش. بۇ ئەزىمەت زادى قالتىس جىگەرلىك نىمە جۇمۇ! — دەپ تىلىدىن چۇشۇرمەيتتى .....

بۇنىڭدىن بىر ھەپتە ئىلگىرى دۇك تېخەن بىلەن ئالماس ئېلىشانى يوقلاپ كېلىش ئۇچۇن، ئۇنىڭ ئويىگە بارغانىدىمۇ، ئېلىشا ئوزىنىڭ ئەزىمەت توغرىسىدىكى يېڭى قوشاقلىرى بىلەن دۇك تېخەنىنىڭ كوز ئالدىدا يېڭى ھىكايە مەنزىرىسىنى يايغان ئىدى ..... ئالدىنقى كۇنى دۇك تېخەن ماجانتال كەنتىدە بولغان-دا، ئەزىمەت تاقىقا ئوتۇنغا چىقىپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ بىلەن يۇز كورۇشەلمىدى. لېكىن، دېخانلارنىڭ يىغىلىشلىرىدا كوپچە-

لمك ئەزىمەتنىڭ "ھىكايىسى"نى تولۇقلايدىغان يەنە بىرمۇنچە تەسىرلىك پاراڭلارنى قىلىپ بەردى.....

بۇگۈن دۇڭ تېخەن ماجانتال كەنتىگە كېتىۋېتىپ، "ئەزدىمەت بىلەن جەزمەن كورۇشۇش كېرەك" دىگەننى كوڭلىگە پۈكۈپ قويدى. يول بويى ئابدۇللانىڭ ئەزىمەت توغرىسىدىكى بىر تىزىق ھىكايىسىنى ئاڭلاپ ماڭدى.

ئۇلار قىزىق پاراڭلىشىپ كېتىۋېتىپ، ماجانتال كەنتى نەرەپكە بۇرۇلىدىغان دوقمۇشتىكى ئازنا مېچىتنىڭ روبىرىغا يېتىپ كەلگەندە، ئالدى تەرەپتىن يايداق تورۇق ئاتقا مىنگەن ئەزىمەتنىڭ ئوزى چىقىپ كەلدى.

توختاخۇن ئاق ئارىلىغان ساقال-بۇرۇتلىرىنى سىلاپ قويدى:

— ئەنە بىزنىڭ ئەزىمەت،..... كىمنىڭ كېپىنى قىلساڭ، شۇنىڭ ئوزى كېلىدىغان زامان بولدى، — دەپ كۈلدى.

دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا كۈلۈمسىرىگىنىچە ئەزىمەتكە سەپسالدى.

ئەزىمەت ئىگىز بوي، نوچى چىراي، بۇرۇتلۇق، كوزلىرى كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان، ئوتتۇز ياشلاردىكى كۈچلۈك، بەردەم ئادەم ئىدى. بېشىدا قارا كورپە ئورە تۇماق، ئۇستىدە كالتا جۇۋا-بەلۋاق، پۇتىدا تۇمشۇغى قايرىلغان يۇمشاق كون چورۇق بار ئىدى. ئۇنىڭ ئاتتىن چۈشە-چۈشمەيلا تېختاخۇنغا قىلغان چاخچىغىدىن دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ئەزىمەتنىڭ تارتىنمايدىغان، خۇش-خۇي كىشى ئىكەنلىگىنى سەزدى.

— قانداق مىجەز بۇ ئەزىمەت، — دىدى تېختاخۇن كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئەزىمەتكە قاراپ، — سەن تاغ تېكىسى

تاغدا يۇرۇپ بورىنىڭ خۇيىنى ئېلىپ قالمىغانىدەن. ئاۋال ماۋۇ يېزىلاشلار بىلەن كورۇش، سالام-سائەت قىلىشقىن.....

— خوپ، مەن ئاڭلايمەن، — دىدى ئەزىمەت ۋە خوشال-لىق بىلەن ئوڭ قولىنى كوكرىكىگە ئېلىپ، دوكتۇر بىلەن ئابدۇللاغا قاراپ،— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، خوجا ئامان قىلسۇن سىلەرنى. مەن بولسام ئەزىمەت..... سىلەرنى مەن بىلىمەن، دوكتۇر ئەكىلمۇ، ئاغىنىمىز ئابدۇللامۇ تونۇش. كورۇشمىگەن بولساق، نىمە بوپتۇ، نامە-ئەمالىكلار ماڭا بەش قولدەك ئايان.....

دوكتۇر ئەزىمەتنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، قىزىققان هالدا سورىدى:

— هە، هە، يولداش ئەزىمەت، راستلا سىز بىلەن كو-رۇشەلمەي قالدۇق، سىز بىزنى قانداق بىلدىڭىز؟.....

— قانداق بىلدىڭىز؟ تەسمۇ! — ئەزىمەت خوشخويلۇق بىلەن ئېيتتى، — سىلەر ئالدىنقى كۇنى كەنتىمىزدە ئاچقان مەج-لىس بىز كېتىش بىلەنلا تارقىدى دەپ ئويلامسىز، يوقسۇ، ئۇن-داق ئىش يوقكەن. مەن تاغدىن قايتىپ كەلسەم، تېخى هىچ-كىم ئويىگە كەتمەپتۇ، شۇ كۇنى تۇن نىسبىغىچە ئاقۇالداقتەك پاراسلاپ تالاش-تارتىش قىلدۇق..... ئوهۇ..... دېخانلار جەمە-يىتى — كۇچ، مادار، توكۇلكەن موشت دېيىشتۇق. تۇنۇگۇنمۇ شۇ هەقتە گەپ بولدى..... بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئادەملەر بەكمۇ سىنجى كېلىدۇ-دە، راست گەپنى ئېيتسام، ۋەكىل يېزىلاشمۇ، بۇرادىرىمىز ئابدۇللامۇ ئەل-جامائەتكە خوپلا يېقىپ قاپتۇ. يۇرتداشلار: ماڭە ئەزە-مەت، بارغىن. دېخانلار جەمىيىتىنى قۇرۇۋېتەيلى..... دوكتۇر ئەكىل ئوزەم كېلىمەن دىگەن. كەلسە-كەلسۇن، دەقەتە ئولتۇرۇپ بىر ئىش قىلىلى، — دېيىشتى. ئالدىڭلارغا كەلگىنىم شۇ. مەن هەقا-

سۈلارنى نىمىشقا بىلمەي.....

ئەزىمەت قىزىق سوزلەۋاتقانىدا، ئابدۇللانىڭ كالپۇكلىرىغا كۆلكە ئولاشتى. ئۇنىڭ كوزى بۇنىڭدىن بىر يېرىم يىل ئىلگىرى ئەزىمەتنىڭ مەزىندىن ئەپۇ سوراپ ئوز مەھبۇبىنى ئىلىپ قاچقان ئازنا مېچىتكە چۈشكەن ئىدى. ئۇ، ئازنا مېچىتكە قاردىغانسېرى كۆلكىسى قىستاپ كەتتى ۋە كۆلكىسىنى باسالماي ئەزىمەتكە قاراپ كوزىنى قىسىپ قويدى.

— نىمە كۈلسەن، ئاغىنە؟ — دىدى ئەزىمەت بۇ كۈلكىدە بىر مەنا بارلىغىنى سېزىپ، — زادىلىق قىلىۋاتامسەن-يا؟.....

— كۆلكىنىڭ سەۋەبلىرى ھەر خىل بولىدۇ، — دىدى خۇشخۇي يىگىت ئابدۇللا مېچىت تەرەپكە قاراپ، كۆلكىدىن ئوزىنى تۇتالماي، — مېنىڭ نىمىگە كۈلگىنىمنى بىلمەي تۇرۇپلا زادىلىق قىلدىڭ دىسەڭ، قاراپ تۇرۇپ كىشىگە ئۇۋال قىلغىنىڭ ئەمەسمۇ؟ .....

ئەزىمەت نوچىلىق بىلەن كوكرىگىنى كېرىپ، ئابدۇللانىڭ مۇرىسىگە قولىنى ئالدى:

— گەپكە گەپ كەلسە، ئاتاڭنى ئايىما، دەپتىكەن، قېنى، بىر راست گەپ قىلىۋەتكىنە، نىمىشقا كۈلدۈڭ؟ .....

توختاخۇنىڭ يۈزىدىمۇ كۈلكە پەيدا بولدى. ئۇ ئابدۇلانىڭ غەرىزىنى پەملىگەن ئىدى ۋە ھىلىقى ۋەقەنى ئەسكە ئېلىپ، ئەزىمەتكە:

— قارا، ئەزىمەت، ئاۋۇ مېچىتنى .....، — دىدى.

ئابدۇللا شۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، شوقلۇق بىلەن قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ، ئەزىمەتنىڭ ئەسلى سوزىنى تەكرارلىدى:

— "ۇھتەرەم مەزىن ئاخۇنۇم، ئانچە ياخشى ئىش قىلمىغانلىغىمىزنى ئۇزىمىزمۇ بىلمىمىز. لېكىن نىمە ئامال، خۇدا ساۋاپلىقنى سىلىگە كوپرەك ئاتا قىلسۇن.....".

ئەزىمەت بۇ سوزنى ئاڭلاپ، دەسلەپ ھاڭ-تاڭ بولدى. كېيىن بۇنىڭ شۇنداق ئىكەنلىگىگە ئىشىنىپ، شۇنداق قاقاقىلاپ كۇلدىكى، ئۇنىڭ گەۋدىلىك بەستى تىترەپ، كوزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. ئۇ بەلۇغىنىڭ ئۇچى بىلەن كوزلىرىنى سۇرتۇپ، ئانچە چوڭ بولمىغان، لېكىن ئوزىگە ياراشقان بۇرۇتلىرىنى تولغاپ قويدى، ئاندىن مېچىتكە ئويچانلىق بىلەن قاراپ، كوزىنى قىسىپ، قولىنى سىلكىدى، ئاندىن ئابدۇللانىڭ مۇرىسىگە قولىنى ئېلىپ، كونا قەدىرداناردەك:

— خەقلەر سېنى چاخچاقچى، خۇشخۇي يىگىت دەگەن، — دىدى ئەزىمەت ئابدۇللانىڭ كوزىگە قاراپ، — ھەممىنى بىلىۋاپسەن ئاغىنە. مەن ساڭا ئېيتسام، — دىدى ئەزىمەت ئويلانغان، ھەسرەتلەنگەن ھالدا. ئۇ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى بىلىگىگە ئوتكۇزۇپ ماڭغاچ سوزىنى داۋام قىلدى، — ئۇ قىز سەندىن بەش ياشچە كىچىكمىكىن. لېكىن چىرايلىق، تاتىملىق بالا ئىدى. ئۇنى بەگنىڭ كوزىگە چۇشۇرمىگەنمۇ، يامان كوزدىن ساقلاپ قالغانمۇ — كىيىم-كېچەك، گادايچىلىق. ناۋادا مەن ئۇنى باشنى قولتۇققا قىسىپ قويۇپ، ئېلىپ قاچمىغان بولسام، مەخسۇت بەگنىڭ كوزىگە ئىلىنىشىپ قالىدىغانلا ئىش بولسا، دەرت ئۇستىگە دەرت بولاتتى. ئۇنىڭ توزۇپ غازاڭ، مېنىڭ كويۇپ چۇچۇلا بولغىنىم ئۇ كەمدە كىمگە ھساپ. ئەمما.....، — ئەزىمەت بىر-دىن تاتىرىپ ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويدى، — نىمە دېگۇلۇك. بىز بەگنىڭ چاڭگىلىدىن قېچىپ قۇتۇلغىنىمىز بىلەن، ئادەم ئاياق

باسمىغان تاغ ئوڭكۇرلىرىدە قانداق ئەزىيەتلەرنى چەككەنلىگەنلىكىمىزنى ئۇزىمىز بىلىمىز. بىز ئىككىمىزدە گەپ يوق، تولا ياخشى ئىدۇق. لېكىن، يەرمۇ-ئاسمانمۇ، تاغ-تاشلارمۇ بىزگە بېخىللىق قىلدى. ئاچلىق، سوغاق، يىرتقۇچ ھايۋانلار ھەمىشەم باش ئۈسىتىمىزدە مەخسۇت بەگدەكلا نەشتىرىنى تەڭلەپ تۇردى..... تۇنجى ئوغلىمىزنىڭ نەدە تۇغۇلغانلىغىنى بىلەمسەن؟ ئاسمان پەلەك قارلىق تاغ ئۈستىدە، توپىسى ئاق قار، چەت-چۆرىسى كوك مۇز بىلەن قاپلانغان تاشلىق غاردا..... يەنە بىرنەچچە ئاي كېچىكىپ ئازات بولغان بولسا، بىز ئۇچ جان ئادەم يا تېڭىلاپ، يا بورىگە يەم بولۇپ، بۇ پانى دۇنيادىن ئادا-جۇدا بولۇپ كېتەتتۇق..... ھەي..... نېمە دېگۈلۈك..... بىز ئەر-خوتۇن ئىككىمىز ئاچلىقتىن ئولۇپ-تاتىپ قالغىدەك بولساقمۇ، بەگنىڭ ئالدىغا ھەرگىز تەلمۈرۈپ بارمايمىز، — دەپ قەسەم ئىچكەن..... ئاۋادا بەختىمىزگە ئوۋچى تاجىك بوۋاي ئۇچراپ قېلىپ: "ھەي..... نېمە كۇن بۇ!..... يۇرتقا قايتىڭلار، يەر ئاسمان، ئاسمان يەر بولىۋاتىدۇ، ئازاتلىق بولدى" دېمىگەن بولسا، كۇنىمىز نېمە بولاتتىكىن.....

دۇڭ تېخەن يول بويى ئەزىمەتنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ماڭدى..... ئەزىمەت زالىم بەگ بىلەنمۇ، بېخىل تەبىەت بىلەنمۇ كۇرەش قىلغان، ئوز مەھبۇبىنى ئېلىپ، تاغ-تاشلىق جىلغىلاردا يىرتقۇچ ھايۋانلار بىلەن ئېلىشقان. بوي سۇنۇش، تەلمۇرۇپ تىز پۈكۈشنى راۋا كورمىگەن، تاغدىن قايتىپلا ئوز ئورنىنىڭ ئوزگەرگەنلىگىنى سەزگەن ۋە مانا ئەمدى بەلنى چىڭ باغلاپ، دېخانلار جەمىيىتى قۇرۇشقا تەشنالىق بىلەن كىرىشكەن.....

دۇڭ تېخەن ئەزىمەت بىلەن تەقدىرداش بولۇپ

كەلگەن ئالماس، شانسياز، لەيلىگۈل، قىسمەت چورۇق، بايىز خالۇاپ، توختاخۇنلارنى ئويلىدى. ھەممىسى جىگەرلىك، بەردەم، قالتىس ئادەملەر. ھەممەيلەننىڭ خاس سەرگۈزەشتىلىرى، ئورتاق تەقدىرلىرى بار. ئازاتلىق نۇرى ئۇلارنىڭ قەلبىنى يورۇتتى ۋە بۇ نۇر ھەققىدە ئۇلارنىڭ ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز خوشاللىقلىرى، ئورکەشلەپ تۇرغان قىزغىن ھېسسىياتلىرى بار. دۇڭ تېخەن جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتقان تاجىك يىگىت سالمان بىلەن بىر قېتىم ئۇچراشتى. سالمان بەل كەمرىگە تاپانچا ئاسقان ھالدا ئىدارىدىن چىقىۋاتقان ئەكەن، ئۇ، دۇڭ تېخەننى يىراقتىن كوردى- دە، نىمىندۇر ئويلىنىپ، ئىتتىك ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ تۇرۇپ ئېيتتى:

— يولداش دۇڭ تېخەن، سالام! مەن سىزنىڭ مېنىڭ يۇرتۇم زەرەپشاندا خىزمەت قىلىدىغانلىغىڭىزنى بىلىمەن. مانا بۇ خەت، — ئۇ، يانچۇغىدىن بىر لىپاپىنى چىقىرىپ دۇڭ تېخەنگە سۇندى، — ئۇرۇمچىدىن، دوستىڭىز يولداش ئېلىقۇلدىن كەپتۇ، قايتقاندا، يولداش ئالماسقا بېرىپ قويۇشىڭىزنى ئۈمىت قىلە- مەن، — دىدى.....

دۇڭ تېخەن ئېلىقۇل بىلەن سالمان توغرىسىدا بۇرۇنلا ئاڭلىغان ئىدى، ئۇلارنى كورۇشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. تۇنۇگۈنكى پادىچى تاجىك بالىسى بۇگۈن مەسئۇلىيەتلىك خىزمەت ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان جامائەت خەۋپسىزلىگى خادىمى، ئۇنىڭغا لايىغىدا ھورمەت بىلدۇرۇش كېرەك، قەدىرلەش كېرەك،.....دۇڭ تېخەن سالمان بىلەن ئىككى قوللاپ قىزغىن كورۇشتى، خەتنى ئالدى ۋە تونۇشۇپ قالدى. كېيىن ئالماس ئېلىقۇلنىڭ خېتى توغرىسىدا گەپ ئېچىپ:

— ئېلىقۇل ئۇرۇمچىدە جامائەت خەۋپسىزلىگى كادىرلىرى مەكتۇبدە ئوقۇۋاتىدۇ، خەتتە، يەنە 6 ئايدا ئوقۇشۇم تۈگەيدۇ، قايتىمەن. ئۇرۇمچىدە ئوقۇۋاتقان بولسامۇ، پىكىر - خىيالىم مەخ - سۇت بەگدە قالدى، بۇ مۇناپىق زادى تىرىكمۇ - ئۆلۈك، ئوچۇرىنى يازغىن، دەپتۇ، — دىدى.

دۇكۇ تېخەن بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى كېچىسى كۈندىكى ئادىتى بويىچە چىراق ئالدىدا ئۇيغۇر يېزىغىنى يېزىشنى مەشق قىلىپ ئولتۇرۇپ، يېنىدا خەنزۇ ھەرپلىرىنى يېزىشنى مەشق قىلىپ ئولتۇرغان ئابدۇللاغا قاراپ قويدى.

يىگىت ئوز مەشقىگە شۇنچىلىك بېرىلگەن ئىدىكى، ھەتتا ئۇ، دۇكۇ تېخەننىڭ ئوز جۇڭىسىنى پەم بىلەن ئېلىپ مۇرىسىگە يېپىپ قويغىنىنمۇ سەزمىدى. دۇكۇ تېخەن: "مەن جەزمەن بۇ يېزىقىنى تېزرەك ئۆگىنىۋېلىشىم لازىم. ئابدۇللاغا رۇدۇپايدەك چاپلىشىپ ھاياش بولۇۋالسام بولمايدۇ، ئابدۇللا زېھنى ئوتكۇر، ئوتتەك قىزغىن، پەم - پاراسەتلىك يىگىت ئىكەن. ئۇنىڭ ناھايىتى ياخشى ئارزۇلىرى بار، ئوقۇسۇن، مۇستەقىل خىزمەت قىلسۇن....." دەپ ئويلىدى ھەمدە ئوز ئەتراپىدا قۇلدىن خوجايىنغا ئايلىنىپ، ئىنقىلاپ تايانچلىرى بولۇپ يېتىشىۋاتقان كىشىلەرنى كوز ئالدىغا كەلتۈردى ۋە ئۇلارغا ھازىردىن باشلاپ، تەدرىجى ھالدا پارتىيىنى، پارتىيە ئىشلىرىنىڭ نىشان - مەقسەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش، شەرت ھازىرلاپ پارتىيە قوينىغا ئېلىپ كىرىش كېرەك، — دەپ كوڭلىگە پۈكۈپ قويدى.....

دۇكۇ تېخەن ئەزىمەتنىڭ ئوتتەك قىزغىن سوزلىرىنى ئاڭلاپ كېلىۋېتىپ، يەنە: "قىزىق.....بىز يەنىمۇ چاغدا، قىسىلارغا، بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش - تېرىقچىلىق مەيدانلىرىغا مۇخبىرلار، ياز - غۇچىلار، سەنئەتچىلەر كېلىپ تۇراتتى. ھازىر بۇ يەرگە نەمىشقا

كه‌لمه‌يدىكىنا.....كىتاپ - پىتاپ يېزىش شۇنچىلىك تەس ئىشمىدۇ؟ مانا ئەزىمەتنى ئالساق، پۈتۈن بىر كىتاپ. ھەممە يەرنىڭ ئوز "ئاق چاچلىق قىز" لىرى بار دىگەن سوز.....ئالماس ئوزىنىڭ جەڭگىۋار پارتىزان ئەتىرىدى بىلەن مىڭ يىللىق ئاسارەتىنىڭ يىلىتىزىغا جاسارەت بىلەن پالتا ئۇرغان باتۇر يىگىت. ئىلھامۇل، شانىياز، لەيلىگۇللەرنىڭمۇ ھاياتلىق يولى، تەقدىر - ئىستىقبالىلىرىمۇ بىر رومان.....ئەگەر كىلىشتۈرۈپ يازىدىغان ئىش بولسا، قانداق ياخشى ئىش بولاتتى.....مەن ئوزەمچۇ؟ ھەي.....ماڭا بۇ ئىش نەسىپ بولمىغان بولسا كېرەك..... ۋاقىت نەدە، كىتاپ يېزىشمۇ ئۇنچىۋالا ئاسان بولمىسا كېرەك" دەپ ئويلاپ قالدى.....

ماجانتال كەنتىدىكى ئۇچ كۈن قاينام - تاشقىنلىقتا چۆمگەن خوشاللىق كۈنلەر بولدى. ئەمگەكچى دىخانلار ئوزىنىڭ تۇنجى تەشكىلاتىنىڭ نىمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىگىنى قىزغىنلىق بىلەن مۇزاكىرە قىلدى. دەسلەپ بۇ جەمىيەتكە ھەممە كىشى كىرىدىغان بولۇپ ئوزىنى تىزىمغا ئالدۇردى، كېيىن نامرات دىخانلار: "ياق! بۇ نامرات دىخانلارنىكلا تەشكىلاتى بولسۇن، بايلىرى تۇگۇل ھاللىق - راقلىرىنىمۇ، ئوزىنىڭ ئوزىگە يېتىدىغانلارنىمۇ يېقىن كەلتۈرمەيمىز" دىيىشتى. ئاخىرىدا، تالىشا، ئەمەل تۇتقان ئاقساقال، يىللىقچى، ئىجارىكەشلىرى بار بايلاردىن باشقا، كەنتتىكى مۇتەلەق كوپچىلىك دىخانلار قوبۇل قىلىندى.

ئىككى سەپنىڭ ئايرىلىشى بىلەنلا دىخانلار ئوز كۇچىنىمۇ، بىردەملا يېتىمسىراپ شۇمشىيىپ قالغان "يۇرت كاتتىلىرى" نىڭ ھالىنىمۇ كورۇپ، خوشال بولۇپ، دوپپا - تۇماقلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشتى.....

دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا بۇ كۈنلەردە ئەزىمەتنىڭ ئويىدە يېتىپ قوپۇشتى. ئەزىمەتنىڭ ئىسيانچى خوتۇنى چىنارخان دۇڭ تېخەننىڭ ئويلىغىنىدىنمۇ تېتىك، گەپتان، جاسارەتلىك ئايال بولۇپ چىقتى. داستخان ئۈستىدە، چۆڭ-كىچىك سورۇنلاردا ئۇ ئوزىنىڭ كىچىككىنە ئوغلى باتۇرنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، يېگىلمىقلارنى قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ھەچنىمىدىن تارتىنماي خوشاللىق بىلەن سوزلەيتتى. كەنت دېخانلار جەمىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش توپى ئوتكۈزۈلۈشتىن بىر كۈن بۇرۇن، ئەزىمەتنىڭ ئويىدە ھەرقايسى گۇرۇپپا ۋەكىللىرىنىڭ كېڭەشمىسى ئوتكۈزۈلدى. دېخانلار جەمىيىتىنىڭ تەشكىلىي قىسىملىرى، رەھبىرلىك ئەزالىرىنىڭ ئىسملىگى ئويلىشىلدى. توختاخۇن:

— ئەمدى كىمنى رەئىس قىلىپ سايلىساق مۇۋاپىق، ناھايزات ئىسملىگىنى كورسىتىپ باقايلى، — دىگەندە، چىنارخان پەگادىن دەس كوتىرىلىپ:

— تالىشىپ نىمە قىلىسلەر، تالىشىپ-تارتىشىپ كېلىدىغان بېرىگىلار يەنە شۇ. مەن ئېيتىپ باقسام بولامدۇ؟ — دىدى.

توختاخۇن:

— ھە، ھە، بەلەن گەپ. سەن چىنارخان تارتىنما. راست گەپنى ئېيتساق، سېنىڭ ئاۋازىڭ پۈتۈن كەنتنىڭ بېرىمغا ۋەكىلىك قىلىدۇ؛ يېڭىلداش دۇڭ تېخەن ئايال ئاكتىپلارنىڭ سوزىگە ئالاھىدە ئېتىۋار قىلىشىمىز كېرەك، دەپ نەچچە قېتىم ئېيتتى. خوش، سەن ئېيتىپ باققىنا، كىمنى رەئىس قىلساق بولار، — دىدى.

چىنارخان چىرايلىق ئەگمە قاشلىرىنى بىر يەرگە تۈگۈپ،

ئاستىنقى نېپىز قىزغۇچ لەۋلىرىنى ئۇنچىدەك چىشلىرى بىلەن بېسىپ تۇرۇپ، نىمىندۇر ئويلاندى - دە:

— ئېنىق گەپ، مەنچە، ئەزىمەت رەئىس بولىدۇ، ئۇنىڭ - دىن بەلەن رەئىسنى ھېچنەدىن ئىزلەپ تاپالمايسلەر، — دېدى. چىنارخان بۇ گەپنى دەسلەپ ئويىنشۇاتقاندەك ئاھاڭدا ئېيتقان ئىدى. لېكىن، كۆڭلىدىكى گەپ ئېغىزىدىن چىقىپ كەتكەن - دىن كېيىن، بىردىن ئاق سۇزۇك يۈزلىرى رەڭلىنىپ قىزىرىپ كەتتى ۋە دەرھال، — ئەزىمەت رەئىس بولالايدۇ، باپ كېلىدۇ. ناۋادا مەن ئەر كىشى بولغىنىمدا رەئىسلىك تېخى ئەزىمەتكىمۇ تەگمەيتتى، — دېدى كۈلۈپ.

ئويدىن پاراقلىغان كۈلكە ئاۋازلىرى كوتىرىلدى. بەزىلەر "بەلكى چىنارخان، ھىممىتىڭىز كەم بولمىسۇن، رىسقى - نېسىۋىڭىز زىيادە بولسۇن" دېيىشتى، باشقىلار بولسا "قانداق، چىنارخان نىمە دەۋاتىدۇ، ئاڭلىدىڭمۇ؟" دېگەندەك قىلىپ، بۇرۇلۇپ ئەز - مەتكە قاراشتى.

ئەزىمەت بېشىنى تاتىلىدى، بۇرۇتىنى تولغىدى ۋە ئەستا - يىدىللىق بىلەن:

— مېنىڭ چىرايلىغىم تىلى ئۇزۇنلاردىن. لېكىن، دەل گەپنى ئېيتتى. ئۇ ئەر بولغىنىدا مەن راستىنلا ئۇنى رەئىس بولسۇن، جىگىرى كەم ئەمەس دەيتتىم. لېكىن، مەن ئۇزەم رە - ئىسلىك قىلىشقا ئىنجىقلىق قىلمايمەن. رەئىس بولمىغاندىمۇ بىز خەقنىڭ كۈچ - قۇۋىتىنى بەگ - غوجاملارغا بىرتېتىمسام ھەرگىز پۇخادىن چىقمايمەن، — دېدى.

ئەر - خوتۇننىڭ بەردەملىگىنى ماختاشتى، چاخچاق قىلىشتى. ئەمما، ئەزىمەتنى رەئىس قىلىپ كورسىتىش توغرىسىدا ھېچقاند -

داق تالاش-تارتىش بولمىدى. ھەممەيلەن دىتلاپ تۇرۇشقان ئىكەن. شۇڭا ئۇنى بۇگۈن كەچقۇرۇن جەمىيەت ئەزالىرى يەغىندا ئوتتۇرىغا قويۇشقا بىرەك قوشۇلدى.....

ماجانىتال كەنتى دىخانلار جەمىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمى كۇن پىشىن بولغىچە داۋام قىلدى. خوشنا يېزا-كەنتلەردىن ۋەكىللەر كېلىشتى. ھاۋا سوغاق، باھار شامالىرى ئۇشقىيتىپ تۇرسىمۇ، لېكىن، كىشىلەر خوشال، تېتىك ئىدى. تۇنجى دىخانلار جەمىيىتىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىگىنى تەبرىكلىشىپ، بىر بىرىنىڭ دولا-مۇرىلىرىگە ئۇرۇشۇپ، قاقاقلاپ كۇلۇشەتتى. ئۇششاق بالىلار سورۇن ئىچىدە بىر بىرىنى قوغلاپ يۇگۇرۇشەكتە، ياشانغان بوۋاي-مومايلار زىغىر پاخلى سېلىنغان مەيدانىدىن ئۇزىگە لايىق ئورۇنلارنى تېپىپ، جايلىشىپ ئولتۇرۇپ قىزغىن سوزلەشمەكتە ئىدى.

دۇكۇ تېخەن ھەممىدىن بۇرۇن يېتىپ كەلگەن ئىلىشانى قولتۇقلاپ، ئاددىلا راسلانغان، رەڭلىك كىگىز-پالاسلار سېلىنغان سۇپا ئۇستىگە ئىلىپ چىقتى.

بۇ سۇپا — يىغىن سەھنىسى ئىدى. ھەممەيلەن چازا قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.

— مەن سىزنى خوشال بولدۇ، دەپ ئويلايمەن، — دىدى دۇكۇ تېخەن ھورمەتلىك قوشاقچىنى يېنىغا ئىلىپ ئولتۇرۇپ، — چىنارخان بىرىنچى بولۇپ پىكىر بەردى، جامائەت تاسقاپ كورۇپ، ئەزىمەتنى كەنت دىخانلار جەمىيىتىگە رەئىس قىلىپ سايلىدى. ئەزىمەت رەئىس بولدى! .....

— كوڭۇلدىكى گەپ، ھەق ئوز جايىغا كەپتۇ، — دىدى ئىلىشا ساقاللىرىنى قوللىرى بىلەن تاراپ، خوشاللىق بىلەن، —

ئەزىمەت يېتىپ - ئاشقىدەك دەرت - ئەلەم چەككەن، جىگەرى بار، بىر سۇرلۇك يىگىت. ئۇز قېرىنداشلىرىنىڭ ئەقىدىسىنى يەرگە قويمايدۇ، بەلەن گەپ! — ئاندىن ئېلىشا دۇگ تېخەنىنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ، — ھەي ..... دۇگ تېخەن ..... سىزمۇ بەك كوزلۇك كىشى. تۇچتىن ئالتۇننى بىر قاراپلا ئايرىۋالالايسىز - دە! — دەپ كۇلدى.

بۇ گەپكە سەما بولۇپ ئولتۇرغان كىشلەر ئېلىشانىڭ گەپىنى ماقۇللاپ، ئەزىمەتنى ماختاشتى.

تۇختاخۇن يېزىلىق دېخانلار جەمىيتى قۇرۇشقا تەييارلىق كورۇش گۇرۇپپىسى نامىدىن سوز قىلدى. بۇ قېتىمقى تۇنجى سىناقنىڭ تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى يەكۇنلىدى، ئاندىن ئوز سوزىنى خۇلاسىلەپ:

— دېخانلار جەمىيتى — ئەمگەكچى، جاپا چەككەن دېخانلارنىڭ ئوز تەشكىلاتى. مەيلى ئولۇم - يىتىم، تۇرۇ - تۇركۇن، ئىش - ئوقەت، تىرىكچىلىك بولسۇن؛ مەيلى، دېخانچىلىق، سۇ تەقسىم قىلىش بولسۇن؛ مەيلى يۇقۇرىنىڭ يوليورۇق - كورسەتمىلىرىنى بەجا كەلتۇرۇش، خەقلەرنىڭ نام - ئەمالىنى، ھال - ئوقىتىنى، قىينىچىلىغىنى، تەلەپ - ئارزۇلىرىنى يۇقۇرىغا مەلۇم قىلىش بولسۇن، ئىشقىلىپ ھەممىگە دېخانلار جەمىيتى ئىگە. بەل تىكىپ تۇرىدۇ. ھۇقۇق، ھاكىمىيەت دېگەن شۇ! — دېگەندە، پۇتۇن مەيدان تەنتەنە قىلىپ قىقاس - سۇرەن بىلەن چاۋاك چالدى.

ئالقىش ساداسى ئۇزۇنغىچە بېسىلمىدى. ئەزىمەت ۋە چەنارخاننى ئوز ئىچىگە ئالغان بەش نەپەر ھەيئەت ئەزانى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ مۇبارەكلەشتى .....

شۇنىڭدىن كېيىن دېخانلار جەمىيتىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلى-

گىگە تەنتەنە قىلىپ، ئادەت بويىچە ئومۇمى مەشرەپ باشلاندى. بىر پەسىنك ئىچىدە بىرنەچچە راۋاپ، قالۇن، تەمبۇر تېپىشتى. چوك-كىچىك داپلار داراڭلىدى. داپ تاپالمىغان بىرنەچچە كىشى مىس لىگەن، تۇنىكە پەتنۇس، ھەتتا تەلپەكلىرىنى داپ ئورنىدا پايدىلىنىپ، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ "ھېي-ھېي سەنەم، ھېي سەنەم" دىن سوزۇپ-تارتىپ نەغمە باشلىۋەتتى.

ئەزىمەت رەئىس بىرىنچى بولۇپ ئۇسۇلنى ئوزى باشلاپ بەردى. ئۇ يۇمشاق چورۇغى بىلەن يېنىك دەسسەپ، قارا كورپە ئورە تۇمىغىنى قېشىنىك ئۇستىگە سۇرۇپ قويۇپ، ئىككى مۇرىسى ۋە قاشلىرىنى سەكرىتىپ چىنارخانىنى ئۇسۇلغا تارتتى.

ئەر-خېتۇن — ھەر ئىككىسى يارىشىملىق ئۇسۇلچىلار ئىدى. ئۇلار بىردەم بېقىشىپ-قوغلىشىپ پىقىراشقاندىن كېيىن، ساز-چىلار مەردانە، لەرزان ئايلىنىپ، ئەر-ئايال بىر جۇپ بولۇپ ئويناپ-دىغان "دۇلان سەنەمى" گە پەدە يېتكىدى. شۇنىك بىلەن تەڭلا، مەيداندىكى ئەرلەرنىڭ يېرىمىدىن كوپرەگى سورۇنغا چۈشۈپ، ئومۇمى ئۇسۇل باشلىۋەتتى. ئەزىمەت دۇك تېخەنىنى، چىنارخان ئابدۇللانى ئۇسۇلغا تەكلىپ قىلىپ جايىغا ئولتۇرۇشتى. ئابدۇللا ئوزىگە جۇپ تېپىۋالغاندىن كېيىن، كوپچىلىكنىڭ ئارىسىغا ئوينىاپ كىرىپ كەتتى. دۇك تېخەن ھېرمەت يۇزىسىدىن قول كوتىرىپ، مەيدانىنى بىر ئايلانغاندىن كېيىن، ئېلىشانىك يېنىغا كېلىپ:

— ئېلىشا تاغا، ئەمدى نېۋەت سىزنىك، — دەپ ئولتۇردى.

ئېلىشا مۇنداق جامائەت سورۇنلىرىدا ئەلۋەتتە ناخشا ئېيتاتتى. ناخشا ئېيتىپ، ساز چالمىسا كوپچىلىكمۇ ئۇنىمايتتى، "ئېلىشا كەپتۇ، سورۇن تۇزۇپتۇ" دىسە، ھەتتا، ئالدىراش ئىش-كۇشلىرى بار كىشىلەرمۇ، ئۇنىك ناخشا-قوشاقلىرىنى خۇمار قە-

لىپ، "بىر دەم مەزىە قىلايلىچۇ، ئېلىشا ھەقچان يەنە يېڭى ناخشا - قوشاق تۇزدى" دېيىشىپ، ئىش - پىشلىرىنى تاشلاپ، دەر - ھال يېتىپ كېلىشەتتى.

ئېلىشا ئومۇمى ئۇسۇل قىيامغا يەتكەچە، ئالدىرىمايلا ئوا - تۇرۇپ راۋابنى سازلىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىغى چەكسىز ئىدى. ئازاتلىق بىلەن تەڭ، ئۇنىڭ كوز نۇرى ئەسلىگە كېلىپلا قالا - ماستىن، بەلكى قەلبىمۇ نۇرلاندى، ناخشا - قوشاقلىرىدا يېڭى ئوز - گىچىلىك پەيدا بولدى، ئازاتلىق شەرىپىگە، ئوز قەھرىمانداشلىرىغا، پارتىيىگە، داھىغا بولغان مېھىر - مۇھەببەت، قايناق ئىشتىياق ئۇرغۇپ جاراڭلايتتى.

ئېلىشا ئوز ناخشىسىنى يېقىملىق مۇقام ئاھاڭلىرى بىلەن باشلىدى، كوپ يىل ھەمرا بولغان نەغمىلىك راۋاپ جاراڭلىدى:

زەرەپشاندا سۇزۇك سۇ،
ئېقىشماقتا شاقىراپ.
بىزگە بەخت كورۇندى —
تۇلۇن ئايدەك پاقىراپ.

تىلسىز ئىدۇق، تىل چىقتى،
بولدۇق زامان بۇلبۇلى.
دەرمان بولدى يۇرەككە،
پارتىيىنىڭ ھەق يولى.

بىزلەرنى ئىناق قىلدى،
دەۋرىمىزنىڭ خىسلىتى.
ئوملىشىپ قۇرۇۋالدۇق،
دېخانلار جەمىيىتى.

دىخانلار جەمىيتى،
بىزنىڭ كۆچ - ماداربىز.
زەپەز چىرايلىق باشلاندى،
بىزنىڭ بۇ باھاربىز .....

ئېلىشا ئاستا - ئاستا پەدە يېتىكەپ، غەزەپ كۆلخانلىرىغا ئوت تۇتاشتۇردى:

بىز دىخانلار ئويلايلى،
تارتىپ ئوتكەن دەتلەرنى.
باي - بەگلەر نىم قىلسىدى،
بىز ھوقۇقسىز خەقلەرنى؟ .....

سۇرۇشتۇرۇپ كورەيلىچۇ،
گادايلىقنىڭ تېگىنى.
بىز سەمرىتىشكەن ئەمەسمۇ،
باي - غوجام ھەم بېگىنى.

بىز ئىشلىسەك باغلارغا،
غوجام يېگەن مېۋىنى.
تىل ياندۇرۇش نەدىكەن —
ھوكۇم ئىدى دېگىنى.

زالىم بەگلەر بىزلەرنى،
ئايرىغان يەر - ماكاندىن،
يۇرتىمىز سۇ ئىچتىمۇ،
ئوتمۇش قارا زامانىدىن؟ .....

تېخى يەنە قورقتىپ،
— كەمبەغەللىك — "كەمبەغەللىك"
پىشانىگە پۈتۈلگەن —
دەيدۇ ئاتام زاماندىن.
ئۇنداق ئەمەس دەپ قويساق،
نىمە كۈلپەت سالمىغان،
ئايرىلدىك، دەپ ئىماندىن؟ .....

زادى بىزلەر ئويلايلىچۇ،
بەگلەر يىگەن پولۇلار —
كەلگەن ئىكەن قايانداىن؟
ئۇ نىملەر ياشالامتى —
ئالۋاڭ، پارا، ئىجارە —
ئالماي تۇرۇپ، دېخانداىن؟ .....

قانچە ئېيتساق تۈگىمەس،
دەرت - ئەلەم ھەم زارىمىز.
يىلىك قۇرۇپ، جان سىزىپ،
تۈگەپ قالغان ھالىمىز .....

شۇنىڭدىن كېيىن ئېلىشانىڭ راۋابى ئاستا - ئاستا پەدە يۆتكەپ، جۇشقۇن، ياڭراق، خۇش خۇي ئاھاڭدا مەشرەپ ئۇسۇلىغا زوق بىلەن جارانلىدى:

ئاتتى تاڭ، چىقتى قۇياش،
كۈلدى تەلەي - بەختىمىز.

ئازاتلىق ئېلىپ كەلدى —
كومپارتىيە شەپقەتچىمىز.

ئورنىتىلدى ئادالەت،
يوقىتىلدى جاھالەت،
قەد كوتىرىش ئارزۇيىمىز،
ئەمدى باردۇر كاپالەت.

ئەمدى بىزنىڭ دەۋرىمىز،
ئوخشىمايدۇ كونىغا.
جاننى تىكتۇق، ئوت ئاچتۇق،
كونا زامان گورىغا.

ئويغىنايلى دېخانلار،
قوزغىلايلى دېخانلار،
چىراي ئاچتى خۇش كۈلۈپ،
ئالدىمىزدا گۈلباغلار .....

ئېلىشانىڭ ئۇسۇل ناخشىسى ئەۋجىگە كوتىرىلىش بىلەن نەغمىچىلەر، ناخشىچىلار تەرەپ - تەرەپتىن جۇر بولۇپ، ئومۇمى ناخشا ياڭرىدى. خۇش خۇي، ئىشقىۋاز ئۇسۇلچى ئەر - ئايال، قىز - چوكانلار جۇپ - جۇپ بولۇپ، ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا سەكرەپ چۈشۈشتى.....

ماجانتال كەنتى دېخانلار جەمىيىتى قۇرۇلۇش شەرىپىگە ئوتكۈزۈلگەن تۇي - مەرىكە شۇ كۈنى خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە داۋام قىلدى.....

بەشىنجى باپ

1 . ئايدىك كېچە .....

ئالماس قار شۇبرغانلىرى ئۇشقىيتىپ تۇرغان ئايدىك كې-
چىلەردە يۇرۇشنى ياقتۇرۇپ قالدى ..... ئېخ، ئايدىك كېچە،
گۈزەل، چىرايلىق، تاتىملىق نۇرلۇق كېچە! .....

ئايدىك كېچە — جىمجىت، ئارامبەخش، قار - يامغۇرسىز
بولسا قانداق ياخشى! ..... ئەمما، بۇگۈن ئالماسقا نىسىپ
بولغىنى، ئەكسىچە، دەھشەتلىك قار - شۇبرغان ئۇشقىيتىپ -
چىقىراپ تۇرغان بورانلىق ئايدىك كېچە بولدى. شۇنداق بولسىمۇ،
ئالماس بۇ خىل ئوزگىرىش ئۇچۇن، تەبىەتنىك غەلىتە سىرلىق
كۈچلىرى ئۇچۇن رەنجىگىنى يوق. بەلكى، بۇ كېچە ئۇنىڭ
قەلبىدە مەڭگۈلۈك ئۇنتۇلماس خاتىرە بولۇپ قالدى .....

ئالماس كوكتۇم كەنتىدىن قايتىپ، قەغەز پەنجىرىلىك ھۆي-
لىغا كىرگەندە، ساربخان ئانا ئىشىك تۇۋىدە ئۇنىڭ يولىغا قاراپ
تۇرغان ئىكەن، ئالماسنى كورۇپ:

— بۇل ئوغلۇم، ئېشىم تەييار، قوسىغىڭنى تويغاز، ئاد-
دىن ..... — دەپ ئىشكنىك قانىتىنى ئېتىتەردى، — بايا لەيلىگۈل
كەلدى، ئۇ قىزنىڭ ئىدىتە ناھىيىگە ئوقۇشقا بارىدىغىنىدىن
خەۋىرىڭ بارمۇ بالام ؟.....

ئالماس گەپ قىلمىدى، لەيلىگۈلنىڭ كۈرسقا بارىدىغاد-

لىغدىن خەۋىرى بولسىمۇ، ئەتىلا يولغا چىقىدىغانلىغىنى بىلمەيتتى. ئۇ بىرئاز ئالدىرىغان هالدا ئالدىدىكى داستىخانغا تۇتۇندى. ساڭىخان ئانا پىيالىگە چاي قۇيۇپ ئولتۇرۇپ ئېيتتى:

— خۇدا، كۆز تەگمىسۇن، سەنمۇ چوڭ بولدۇڭ، لەيلىگۈل- مۇ بويىغا يەتتى. زامان ئوڭ كېلىپ، هەر ئىككىڭلار بالا- خور مەخسۇت بەگنىڭ ئىسكەنجىدىن قۇتۇلدۇڭلار. داداڭ بىلەن ئىككىمىزنىڭ سىلەرنىڭ تويۇڭلارنى كۆرۈشتىن باشقا ئارمىنىمىز يوق. داداڭ بايىزاخۇن بىلەن مۇڭدىشىپتۇ، بايىزاخۇن ئەمدى كەينىگە تارتىساق بولماس، نىمىلىكى بولمىسۇن تويىنى قىلۇۋېتەيلى، دەپتۇ. بىزنىڭ مەسلىھەتىمىز ئاللىقاچان پىشتى. بايىزاخۇندىن بەلەن قۇدا، لەيلىگۈلدىن ئوبدان كېلىن هېچىمەردە يوق. كەينىگە تارتما ئوغلۇم، بايا لەيلىگۈل بۇ ئويگە كەلگەندە تىلىمىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن گەپنى دېمىدىم. يۈزى نېپىز هايالىق قىز، ئىزا تارتىپ قالمىسۇن دېدىم. بىزنى تەقەززا قىلما ئوغلۇم. دادىسىنىڭ قىزىنى بېرىمەن دېگىنى تويىنىڭ پىشقىنى، تويلۇقنى ئېغىر- ئارتۇق سېلىپ، سىلەرنى تەمە- تىرىتىپ قويمايمەن دېگىنى، خۇدا نېسىپ قىلغان دېگەن شۇ. لەيلىگۈل ناھىيىگە كۆرس- مۇرس دېدىمۇ. ئىشقىلىپ، ئوقۇشقا بارىدىغان گەپنى دېگەندە، كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ قالدى. هەنىمىكى بولسا، شۇ تويدىن كېيىن بارسۇن.....

ئالماس تامغىنى يەپ بولغاندا، ئانا:

— يۈگۈر ئوغلۇم، لەيلىگۈلنىڭ قېشىغا بار، ئۇ قىزنىڭ ساڭا ئېيتىدىغان گېپى بولمىسا، بۇ يەرگە كەلمەيتتى. پەسمچە، قىزنىڭ ساڭا گېپى بارغۇ ئوخشايدۇ، — دېدى.

ئالماس ئۇنىڭسىزمۇ ئالدىراپ تۇراتتى، داستىخاننى نېرى- بېرى يىغىشتۇردى- دە، ئويدىن چىقىپ، بايىز خالۋاپنىڭ مەھەللىسى

تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ئۇ، ئالدىراپ كېتىۋېتىپ مۇشۇ بىر - ئىككى ھەپتىدىن بۇيان لەيلىگۈل بىلەن نېمە ئۈچۈندۇر "ئوز پاراڭلىرى"نى قىلىشمىغان-لىغىنى ۋە بىر بىرىنى ئۇنتۇپ قېلىشقانەك، ئوز ئىشلىرى بىلەن بەنت بولۇپ كەتكەنلىگىنى ئەسلىدى. ئۇچىدە ئوزىنى كايىدى. بىراق، كايىغىدەك ئىش يوق. ئالماسنىڭ لەيلىگۈلگە ئېيتىدىغان نېمە گېپى بولسۇن؟ ھەممە نەرسە ئوز - ئوزىدىن مەلۇم. ناۋادا بىرەر يېڭى گەپ ئېيتىش توغرا كەلسە، خىزمەتتىكى يېڭىلىقلاردىن باشقا، ئۇ قىزغا "گېپىم بار" دەپ نېمىنى ئېيتىشنى ئالماس خىيالەن-غىمۇ كەلتۈرەلمەيتتى. تۇيۇ.....تويىنى دەپ قىزنى كۆرىستىن قالدۇرۇش مۇمكىنمۇ؟ يوق گەپ. ئەمما، بۇ تۇغرىلىق لەيلىگۈل بىلەن نېمىشقا.....

ئالماسنىڭ خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئارقىسىدا قالغان يان يول تەرەپتىن:

— ئالماس ..... ئالماسمۇ سىز؟ — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ئالماس ئىختىيارسىز بۇرۇلۇپ، يان تەرەپتىكى ئۈستى ئاپپاق قار بىلەن چۈمكەلگەن قارىياغاچلىقتىكى قارىياغاچلىقنىڭ كەينى تەرىپى مەھەللە قەۋرىستانلىغى بولۇپ، بۇ يەردە مەشرەپ، ئانارگۈللەرنىڭ قەۋرىلىرى بار ئىدى.

قەۋرىستانلىق تەرەپتىن كۆتۈلمىگەندە لەيلىگۈل چىقىپ كەلدى. ئالماس ئىختىيارسىز لەيلىگۈلنىڭ قېشىغا كەلدى.

قىز غەمكىن ۋە مەيۈس ئىدى. كوزلىرىدە ياش لىغىرلاپ يالتىرايتتى.

ئالماس لەيلىگۈلدىن كوزىنى قاچۇرۇپ ئېغىر "ئۇھ" تارتتى ۋە نېمە دېيىشنى بىلمەي قېينالدى.

قىزنىڭ جەسۇر، مېھرىۋان ئاكىسى مەشرەپنىڭ پىراقىدا

ئوت بولۇپ يېنىپ يۇرگەنلىكى، خوشال بولسىمۇ، خاپا بولۇپ قالسىمۇ پات-پات مەشرەپنىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت قىلىدىغانلىغى ئالماسقا مەلۇم. كېيىنكى كۈنلەردە لەيلىگۈل بار يەردە ئالماس "مەشرەپ" دېگەن ئىسمىنى تىلغا ئالمايدىغان بولدى. چۈنكى، بۇ ئىسىم تىلغا ئېلىنىپ قالسىلا، قىز ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلايتتى.

— لەيلىگۈل، — دېدى ئالماس قىزغا قاراپ، — ئەمدى بولدى. مەشرەپ سىزگە بىر تۇققان ئاكا بولسا. ماڭا ئون قېرىنداشتىن ئەلا سادىق ئاغىنە ئىدى. ئۇ، مېنىڭ كويۇمچان سىكلىم ئانارگۈلنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسىدىنى كورگەندىن كېيىن، قولىغا جادۇ قىلىراقنى ئېلىپ مەھەللىگە قاراپ ئېتىلغانلىغى ھىلىغىچە كوز ئالدىمدا تۇرىدۇ..... ئۇ، مېنى قۇتقۇزىمەن دەپ، مەخسۇت بەگنىڭ ئوقىدا قازا تاپتى..... بىز بۇ ھساپنى ئالماي قويمايمىز. قەتئى.....

ئالماس قىينىلىپ تۇرۇپ، قىزغا ھىداشلىق قىلدى ۋە ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتتى. لەيلىگۈل ياغلىغىنىڭ ئۇچى بىلەن كوزىنى سۇرتتى.

ئۇلار ئون-تىنسىز قاريياغاچلىقتىن ئايرىلىپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ بايىز خالۋاپنىڭ ئويى تەرەپكە ئېلىپ بارىدىغان يولغا چىققاندا، مەھەللىنىڭ ئايىغىدىكى قامەتلىك ياڭاق ئورمانلىغىنىڭ كەينىدىن قىپ-قىزىل ئوت رەڭ شار بولۇپ، ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئاي ئاستا-ئاستا باش كوتىرىپ چىقتى، قىزىل شارنىڭ ئوت رەڭ شولىلىرى سان-ساناقسىز قىزىل لىنتىدەك، ئاپپاق قار بىلەن قاپلانغان ئاي دالاغا، دەل-دەرەخ ۋە كەنت-مەھەللىلەر ئۇستىگە جىلۋىلىك تۇس بېرىپ، تەكشى يېيىلدى. پۈتۈن تەبىەت خۇددى قىزغۇچ ئالتون سۇيىدىن ھەل بەرگەندەك، ئاجايىپ گۈزەل رەڭ ئالدى.

ئالماس بىلەن لەيلىگۈل بۇ گۈزەل، نازلىق ئاسمان پەرىسىنى

گويا ئوز ئومريده تۇنجى قېتىم كورۈۋاتقانده‌ك، هاياجانلىق بىر هېسسىيات بىلەن ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكلىپ قارىشىپ قالدى..... ئاي ياڭاقزارلىق ئۇستىدىن بەش تېرەك بويى كوتىرىلگەندىن كېيىن، بىلىنەر - بىلىنمەس جىلۋىلىنىپ، دەسلەپ تۇق، كېيىنرەك ئاچراق تۇخۇم سېرىغى رەڭگىگە كىردى، ئاندىن بىپايان ئاسمان بوشلۇغىدا ئەركىن ئۇزۇپ كېتىۋېتىپ، ئوزىنىڭ كۈمۈش رەڭ ئالتۇن نۇرلىرىنى سېخىلىق بىلەن تەكشى سېپىپ، قارلىق دالىنى چاقنىتىۋەتتى.....

ئايدىڭ كېچە..... قانداق گۈزەل، قانداق يېقىملىق جىمجىت نۇرلۇق كېچە!.....

ئالماس بىلەن لەيلىگۈل ئاسمان پەردىسىنىڭ سېھرىلىك ئەكىلتىشلىرىگە مەھلىيا بولۇپ، غاچىلدىتىپ قار كېچىپ، ئىختىيارسىز دەريا بويى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ئۇلار نەگە بارىدۇ، نېمە ئۈچۈن؟ — ئويلاشقىنى يوق، هېچنېمىنى هېس قىلغىنىمۇ يوق. ئەمما، مەزمۇت قەدەم تاشلاپ، تەمكىن، خاتىرجەملىك بىلەن يانمۇ - يان كېتىشىۋاتىدۇ.

ئۇلارنىڭ كوڭلىدە بىر بىرىگە يېپىسىز باغلانغان نۇرغۇن خىيال ئارزۇلار بار. شۇ تاپتا قەلب گۈلزارلىغىنىڭ بىپايان سەھنىسىدە ئۇلار ئاۋازسىز، جىمجىت سەيلە قىلماقتا، رەڭمۇ - رەڭ باهار چېچەكلىرى ئېچىلىپ ئارىلاپ يۇرمەكتە، ئاسىم ئەپەندى، مەشرەپ، ئانارگۈلەر بىلەن خىيالەن قۇچاقلىشىپ، قول تۇتۇشۇپ باغلار ئارا سەيلە قىلماقتا، نەگىدۇر ئالدىراپ يۈگۈرۈشمەكتە، قاقاقلاپ كۈلۈشمەكتە، بۇلۇتسىز نۇرلۇق تاڭ ئىلكىدە يايرىشىپ، نېمىنىدۇر كۈتۈۋېلىشقا ئالدىراشماقتا..... ۋە يەنە ئېغىر خىيالالار ئىلكىدە هەسرەت چېكىپ، توزىغان، نابۇتقىلىنغان چېچەكلەرنى يەرگە بىر - بىرلەپ تېرىپ ئالماقتا..... بۇرۇنلىرىغا تۇتۇپ پۇرىماقتا.....

ئارىدىن يەرىم سائەتچە ئوتكەندۇ. ئۇلار گەپ - سوزسىز غاچىلدىتىپ قار كېچىپ، تونۇش - قەدىناس دەريا بويىغا يېتىپ كېلىشتى. يەنە يۇز قەدەمچە ماڭسا، دەريانىڭ لېۋىگە — ياز كۈنلىرى ياپ - يېشىل بوستانلىق بولۇپ كوزگە چۈشىدىغان سىرداش مەجنۇنتاللار قېشىغا بېرىش مۇمكىن.

شۇ چاغدا، كوتۈپلۇن تىزملىرى ئۇشتۇمتۇت، ئوزىنىڭ غەلىتە تېز ئوزگىرىشچان ئويۇن - تاماشىدىن دېرەك بەردى. تاغ تەرەپتىن قانداقتۇر .مۇزدەك سوغاق شامالنىڭ شەپىسى كەلدى. ھەمىسات ئوتمەي ئاسمان بۇزۇرۇپ، شامال كۈچەيدى. ئاسمان بوشلۇغىدا ئۇزۇپ كېتىۋاتقان تۇلۇن ئاي نەم، ئاچچىق شامالنىڭ تەسىرىدە ئاستا - ئاستا كوزدىن غايىپ بولدى. ئارقىدىنلا شۇرغان قۇتراپ، قار دولقۇنلىرى بېسىپ كەلدى.

شۇرغان قۇلاق تۇۋىدە ئۇشقىيتاتتى، مۇز كرىستاللىرىغا ئايلىنىپ كەتكەن توكمە قۇم قار يۈز - كوزلەرگە تاراسلاپ تېگەتتى. بىردەمدىلا ئالماس بىلەن لەيلىگۈل ئاپپاق قار ئادەملەرگە ئايلىنىپ قالدى. ئەمما ئۇلار تەبىەتتىكى بۇ ئاجايىپ غەلىتە تېز ئوزگىرىشكە پەرۋا قىلمىدى. چۈنكى قارلىق تاغ يېقىن بولغاچ، بەزىدە بۇ يەردە بىر كۈندە تۆت پەسلىنى كورگىلىمۇ بولاتتى. ئۇلار چىڭ قولتۇقلاشقان ھالدا، گويا ئوزلىرىنى بېسىپ چۈشمەكچى، چېكىنىدۇرمەكچى بولغان قانداقتۇر بىر ياۋايى كۈچ بىلەن ئېلىشىۋاتقاندەك. زەھەر-دەك ئۇرۇپ تۇرغان قار - شۇرغانغا قارشى مەزمۇت قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەپ مېڭىۋەردى.

ئۇلار دەريا لېۋىگە— ئىغاڭلاپ تۇرغان ياپراقسىز مەجنۇنتاللار قېشىغا كېلىپ، ئىگىز قىرغاققا چىقتى.

ئالماس ئاپپاق قار بىلەن چۈمكۈنۈپ كەتكەن قىزغا مېھرد -

ۋانلىق بىلەن قاراپ:

— لەيلىگۈل، توڭلىدىڭمۇ؟ — دىدى.

لەيلىگۈل بېشىنى يېنىك چايقىدى.

— ياق، توڭلىمىدىم، — دىدى قىز قۇلىغى تۇۋىدىكى زۇۋا-پى - چاچلىرىنىڭ ئۇستىدىكى قارنى سىلكىپ چۈشۈرۈپ تۇرۇپ، — دۇرۇس، بىز بۇ ھىساپنى قىلماي قويمايمىز.....

ئالماس تەكرارلىدى:

— شۇنداق، بۇ ھىساپنى قىلماي بولمايدۇ! ..... قەتئى .....

شۇنىڭدىن كېيىن ئالماسمۇ، لەيلىگۈلمۇ ئۇزاقىچە گەپ قىلمىدى، ئويغا كەتتى. شۇرغانغا يۇزلىرىنى تۇتۇپ، قار دولقۇنلىرى قۇتراپ - پۇرقۇراپ يۇرگەن دەريانغا قاراشتى. كەڭ يېيىلغان مۇزلۇق دەريا يۇزىدە تەبىەت ئوزنىڭ سىرلىق كۈچ-لىرى بىلەن ئاجايىپ كورۇنۇشلەرنى پەيدا قىلغان ئىدى. تۇرۇپ، قار بورىنى ئارىلاش ئۇچقۇر شامال دەريا يۇزىنى سىرىپ - سۈپۈرۈپ يېڭىدىن - يېڭى قار بارخانلىرىنى دۆۋىلەپ تىكلەيتتى؛ تۇرۇپ، قۇتۇرغان قۇيۇنتاز چىقىراپ - پىقىراپ ئاسمانغا تاقاشقان قار مۇنارلىرىنى پەيدا قىلاتتى؛ تۇرۇپ، ھەممىسى بىرىلىپ - تەكشىلىنىپ، گويا ئاپپاق قار دەريا ئىچىدە كەلكۇن سۇدەك توۋەنگە قاراپ شۇقىراپ ئاقاتتى .....

ئالماس بۇ مەنزىرىدىن كوزىنى ئېلىپ، لەيلىگۈل تەرەپكە بۇرۇلدى. قىزمۇ ئالماسقا قارىدى.

ئالماس لەيلىگۈلنىڭ سوغاقتىن قىزىرىپ كەتكەن بىر جۈپ قولىنى كورۇپ، ئۇنى ئىختىيارسىز ئوزىنىڭ ئالقانلىرىغا ئالدى.

قىزنىڭ قولى مۇزدەك بولسىمۇ، لېكىن ھارارەتلىك ئىدى.

ئالماس بۇ قوللارنى ھەچقاچان تۆتۈپ كورمىگەن. لېكىن ئۇز ئالقىنىدىكى بۇ قولنىڭ رىشتى باغلانغان، سادىق، دىلكەش - سۆيۈملۈك يۈرەكنىڭ تۆتاش پارچىسى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. ئۇلار ئۇز رىشتى - مۇھەببەتلىرىنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان، قەلب گۈلزارلىغىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە پاختا ئېچىدىكى چوغدەك ئاسرىلىپ - ساقلىنىپ كېلىۋاتقانلىغىنى بىلىشىدۇ. ئەما، بۇ ھەقتە، شۇ پاك - بىغۇبار تۇيغۇ ھەققىدە ھەچقاچان ئېغىز ئېچىپ ھەچنىمە دېيىشكىنى، ھەچنېمىنى ئىزھار قىلىشقىنى يوق.....

ئالماس ھازىر ئۇزىنىڭ بېجىرىم بىر جۈپ قولى بىلەن قىزنىڭ قوللىرىنى تۆتۈپ تۇرۇپ، قىز يۈرىگىدىكى ھارارەتنىڭ ئوتلۇق تەپتىنى سەزدى، پاختا ئېچىدىكى چوغ شۇ تاپتا، گويا گۈلخان بولۇپ يالقۇنجىۋاتقاندەك ئىدى.

ئالماس لەيلىگۈلنى ئالدىغا تارتىپ، ئۇنىڭ بەل - مۇرد - سىدىن تۆتۈپ قۇچاقلاپ، قار يېپىشقان بوستان چاچلىرىدىن لەززەتلىنىپ پۇرىدى. لەيلىگۈل ئالماسنىڭ كوكرىگىگە بېشىنى قويۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ يۈرىگىنىڭ دۈپۈلدىشىنى سېزەتتى، ئالماس شىرىن بىر ھېسسىيات بىلەن قىزنىڭ پىشانىسى، مەڭزى ۋە لەۋلىرىدىن ھوزۇرلىنىپ سۆيدى.....

ئۇلار شۇ كۈنى — قار شۇرغانلىرى ئۇشقىيتىپ يۈرگەن بورانلىق كېچىدە تاكى تۇن نىسبىگىچە دەريا قىرغاقلىرى بويلاپ، بىخارامان، ھەچنىمىنى — قارغىمۇ، شۇرغانغىمۇ پىسەن قىلماي سەيلە قىلىپ يۈرۈشتى. ساپ، ئىلھامبەخش ئارزۇ - ئارمانلار ئۇستىدە قېنىپ - قېنىپ سوزلەشتى.

سىز ئۇلار ئۇزلىرىنىڭ مۇھەببەت گۈلىنىڭ پورەكلەپ ئېچىلىدىغان تەنتەنىلىك مۇراسىمى — توي كۈنى توغرىسىدا

سوزلەشمەدى، دەپ ئويلامسز؟.....

ئەقىدە — ئوزىنىڭ چوڭقۇر مەنىسى بىلەن قىممەتلىك. گۈزەل غايە — قەلب گۈزەللىگىنىڭ نامايەندىسى ۋە بەختلىك، گۈزەل، يېڭى، ئالاھىدە ھايات قۇرۇشقا ئىنتىلىشىنىڭ ئاساسى. ئۇلار ئوزىنىڭ كۆرەش سەپىرىدە تېخى تۇنجى قەدەمنى باسقانلىغىنى بىلىشىدۇ، مەخسۇت بەگ ئۇچۇن ئاتاپ قويۇلغان بىر تال ئوق تېخى ئالماسنىڭ تۇش يانچۇغىدا لاتىغا ئورالغىنىچە تۇرماقتا. پۇتۇن يېزىنى چىرماپ تۇرغان فېودالىزىم كىشەنلىرى تېخى چېقىپ تاشلانغىنى يوق. كونا جەمىيەتنىڭ ساقسىدى مەرەزلىرىنى سۇپۇرۇپ تاشلايدىغان بوران چاپقۇنلۇق ئاممۇى كۆرەش قانىتىنى كېرىپ يېقىنلىشىپ كەلمەكتە..... مانا توي دېگەن!..... ئاسمان - زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۇرىدىغان بۇ توي گويا ئۇلارنىڭ ئوز تىلى بىلەن قانداقتۇر چەمبەرچەس باغلانغاندەك ئىدى.....

بۇ غايە، ئەقىدىنى ئاساسلايدىغان شىرىن مۇھەببەت سوزلىرى ئۇلارنىڭ كېيىنكى هايات يولى ئۇچۇن سېلىنىۋاتقان مۇستەھكەم كوۋرۇكنىڭ پۇختا هۇلدەك، شۇنچە ئېنىق، شۇنچە گۈزەل ۋە بېجىرىم - مەزمۇت ئىدى.....

بۇ، شۇنداق ئايدىڭ كېچە ئىدى.....

ئېكىن، ئارىدىن توپ - توغرا بىر ئايچە ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن ئالماس يەنە بىر گۈزەل ئايدىڭ كېچىسگە دۇچكەلدى. بۇ كېچىدە ئۇ لەيلىگۈل بىلەن ئەمەس، ئۇنىڭ ئوز تىلى بىلەن ئېيتقاندا، جەسۇر، قورقماس، بىر سوز - لۇك، قەتئى ئاغىنىسى جۇما قىرغىز بىللە ئىدى.....

2 . قارامق كېچەدىكى سەرامق ئادەم

شۇ كۈنى ئالماس بىلەن جۇما كوكقۇم كەنتىگە بېرىشتى، دېخانلار جەمىيىتىنىڭ ئەزالىرى بىلەن سەرداشتى. لېكىن، بۇ سەردىشىشتىن ھېچنېمە چىقمىدى. ئاتلىرىغا مىنىشتى - دە، قايتىشتى:

— ئالماس، — دېدى جۇما ئاپپاق ئايدىڭ كېچىنىڭ مۇز-دەك شامالىلىرىغا يۈزىنى تۇتۇپ، ئالماسقا ياندىشىپ كېتىۋېتىپ،— سەن دوستۇم، خوپ سوزمەن بوپسەن. يىغىندا شۇنداق قاملاشتۇ-رۇپ سوزلىدىڭكى، تاش ئېرىپ، يۇرەكنىڭ بېغىشىنى تىترەتكۈدەك گەپلەر بولدى. ئاھھاي.....ھەممىسى ھەق، مۇھىم گەپلەر، توغرا سوز. لېكىن، مېنىڭ گۇمانىم بار، بىزنىڭ بۇ قېرىنداشلار ئۇزگە-رىپ قالغاندەك تۇرىدۇ، ئەتراپىمىزدا يامان ۋەسۋەسە كېزىپ يۈ-رەمدۇ - نېمە؟.....

جۇما جاۋاپ كۈتۈپ، ئالماسقا قارىدى.

— سوزلە، سوزلەۋە،—دېدى ئالماس چوڭقۇر ئويغا پاتقان ھالدا جۇماغا قاراپ. — مەن ئاڭلاۋاتىمەن، دەۋەگىن.....

جۇما قاينىاپ سوزلەپ كەتتى.....

ئالماس "يامان ۋەسۋسە" دېگەن سوزنىڭ مەنىسىنى ئۇزىچە يەشتى ۋە ئۇلار بۇگۈن دەل مۇشۇ ۋەسۋەسىلىك سوزنىڭ يىلتىز-زىنى قېزىپ يۇرەتتى.....

بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان كەنت دېخانلار جەمىيەتلىرى ئىشقا كىرىشتى. يېزىلىق دېخانلار جەمىيىتىگە تەيىارلىق قىلىش ھەيئىتى قۇرۇلدى. توختاخۇن ھەيئەتكە رەئىس بولدى. ھەيئەت ئۇزىنىڭ تۇنجى قېتىملىق يىغىندا "باۋ - جيا" سېستىمىسىنى ئۇز-گەرتىشكە تەييارلىق قىلىش، ئەتىيازدىكى سېرىتىتالچىلىقتىن ئوتەل-

مەيدىغان ئائىلىلەرگە ياردەم بېرىش، ئاشلىغى ئوكسۇپ قېينىلىپ قالغان ئائىلىلەرنى قۇتقۇزۇش، جۇملىدىن قېينىچىلىغى ئېغىر ئائىلىلەرگە مەخسۇت بەگنىڭ ئامبارلىرىدا ساقلىنىپ تۇرۇۋاتقان ئاشلىقتىن بىر قىسمىنى تارقىتىپ بېرىشنى قارار قىلدى.

بۇگۈن ئەتىگەن ئالماس جۇمانى ئېلىپ قېينىچىلىغى بار ئائىلىلەرنى تەكشۈردى. كۇتكۇچىسى يوق بىر ئايال بىلەن سوغاق ئويدە يالغۇزسىراپ قالغان ئىككى تۇل خوتۇنىنى بىر ئويگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى سەرەمجانلىدى، ئاشلىق، ئوتۇن، سۇ، سەرەڭگە ئاپىرىپ بەردى.

— نېمە ئەھۋالىڭلار بولسا، كەنت دېخانلار جەمىيىتىگە ئېيتىڭ-لار، قېينىچىلىق تارتىپ قالساڭلار دېخانلار جەمىيىتىنى تېپىڭلار،— دەپ قايتتى.

ياشانغان بۇ ئۇچ ئايال ئالماس بىلەن جۇمادىن مىننەتدار بولۇپ، ئۇلارنى چوڭ يولغىچە ئۇزىتىپ چىقتى.

ئالماس بىلەن جۇما چوڭ يولغا چىقىپ، تېخى بىرنەچچە قەدەم مېڭىۋىدى، يان تەرەپتىكى تار كوچىدىن يېرىم تاغارچە ئاشلىقنى مۇرىسىدە يۇدۇپ، بىر ئايال تىترىگەن ئاۋاز بىلەن سوزلىگەن پېتى چىقىپ كەلدى:

— ئەزەلدىن ئاچ قېلىپ ئولگۈنۈم يوق، خەقنىڭ ھەققىنى يەپ دوۋزىغى بولمىسامۇ، جاننى بەرگەن خۇدايىم رىسقىمنىمۇ بې-رىدۇ. نەگە ئاپارسا ئاپارسۇن، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىگە كىرىپتىمەن. روزىغارىڭلار يوقلار ئېيتىڭلار دىسە، ماڭمۇ بېرىڭلار دەپتىمەن. خۇدا كورسەتمىسۇن، ئالمايمەن. مەن مەخسۇت بەككە ئاشلىق قەرز بېرىپتىمەنمۇ؟ ئۇنىڭ مال - ۋارىنى، ئۇزۇق - تۇلۇگى زىيادە بولغان بولسا، خۇدا بېرىپتۇ، خۇدا بەرگەنگە كوز ئالايتىش — گۇنا.

يا پەرۋەردىگار ئوز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، ھالال نەپسىنى ھارامدىن بۇلغاشنى راۋا كورمەيمەن.....

ئالماس بىلەن جۇما ئۇ ئايالىنى تونۇدى ۋە ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالدى.

ئۇ، ئوتتۇرا ياشلىق، ئالمىدەك پوقىغى بار، يۇڭاش، دوپپا تىكىش، چاق ئىگىرىش بىلەن سەرىقتال كۇن كەچۇرىدىغان تۇل خوتۇن مەسۇدىخان ئىدى. ئۇنىڭ ئەرى بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرى ھاشا سەيسىدەمەخسۇ تبەككە يېنىپ تاكاللىشپ قويغانلىغى سەۋەپلىك، قاتتىق ئورۇلۇپ تاياق زەربىدە ئورە بولالماي ئىككى يىلچە يېتىپ ئولگەن.

شۇنىڭدىن بېرى بۇ ئايال ئون ياشلىق قىزى بىلەن مەھەللىنىڭ چېتىدىكى يالغۇز ئويدە پىنھان ياشايتتى. ئالدىنقى كۇنى ئاشلىغى ئوكسۇپ قالغانلار قاتارىدا بۇ ئايالغىمۇ بەش چارەك بۇغداي تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن، ئۇنىڭ ئوزۇق - تۇلۇگى يوقلۇغى ئېنىق. خوشنىلىرى: "بۇ خوتۇن روزىغارسىز قالدى، بىر ۋاقلىق قازىنىنى تەسلىكتە قاينىتىدۇ" دەپ ئۇچمۇ - ئۇچ ئىنكاس قىلىشقان ئىدى.

— مەسۇدىخان ئايلا، توختا، ساڭا نىم بولدى؟ — دىدى ئالماس ئۇنىڭ كەينىدىن يېتىپ كېلىپ، — سەن نىمە دەۋاتسەن، بۇ گەپلەرنى نەدىن تاپتىڭ؟.....

— نەدىن تاپتىڭ! — مەسۇدىخان گويا بىر نىمىدىن ھۇركىگەندەك ئالدىراپ يولنى داۋام قىلدى، تاغار ئېغىر بولغانلىقتىن، پوقىغى چىلگىدەك ئىسسىپ قىزىرىپ كوزگە چۇشۇپ تۇراتتى، — ھەچنەدىن تاپمىدىم،.....تېپىپ نىمە قىلىمەن، خۇدا بەرگەنگە شۇكرى قىلىمەن، گۇنالىق ئىش قىلىپ كورمىدىم، مۇندىن كېيىنمۇ

قىلمايمەن.....
جۇما بىرىدىن غەزەپلەندى:
— ھوي خوتۇن، سەن ئالجىپسەن! — دىدى ئۇ.— دەۋاتـ
قىنىڭ گەپمىكەن! سەن بۇ ئىغۋانى نەدىن تاپتىڭ ھە؟.....
مەسۇدىخان ساددىلىق بىلەن كوزىنى چەكچەيتتى:
— قانداق ئىغۋاكەن! خۇدا دىلىمغا سالدى. تۇڭلۇكتىن خىزىر سوزلەپ چۈشەندۇردى، چۈشۈمدە ئايان بولدى، ئۇ دۇنيا- لىغىڭنى ئويلا، بەگنىڭ ئاشلىغىنى يىمە، تىلىڭ قاتىدۇ، گۇرۇڭدە تۇڭگۇز سۇرىتى بولۇپ قوپسەن،— دىدى. يەنە تېخى ئىغۋامىش.....
مەسۇدىخان شۇ گەپنى دېگىنىچە چوڭ كوچىدىن قايرىلىپ، تار كوچا بىلەن ئىنجىقلىغان پېتى مەخسۇت بەگنىڭ ئاشلىق ئامبـ- رى تەرەپكە قاراپ كەتتى.....
ئالماس: تۇڭلۇكتىن خىزىر سوزلىدى دېگىنى نىمىسى، دەپ ئويلىنىپ قوشۇمسىنى تۇردى. ئاڭغىچە ئاشلىق ئامبىرى تەرەپتىن جۇل - جۇل كىيىملىك ئىككى ئايال بىلەن پۇتى ئاقساق بىر ياشانـ غان ئاجىز ئەر كىشى چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدىمۇ قۇرۇق تاغار بار ئىدى. ئۇلار ئالماسنى كورۇپ، سەل تەمتىرىسىگەندەك، قىسىلغاندەك بولۇشتى - دە، ئوزلىرىنى ياقىغا ئېلىپ ئالدىراپ ئوتۇپ كېتىشتى.
جۇما ئالماسقا قاراپ:
— كوردۇڭمۇ، ماۋۇ بىچارىلەرگىمۇ تۇڭلۇكتىن خىزىر سوز لەپ چۈشەندۇرگەن چېغى! — دىدى غەزەپلىنىپ.....
شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئالماس بىلەن جۇما مەخسۇت بەگنىڭ تومۇر دەرۋازىسى يېنىدىكى ئاشلىق ئامبىرىغا كېلىشتى. ئامبارنىڭ ئالدىغا ئون نەچچە كىشى ئولىشىۋاپتۇ. بايىز خالۋاپ

سۇپا ئۇستىدە تۇرۇپ، چېچىلىپ سوزلەۋاتاتتى:

— بۇلىشامسەن؟ بۇلاپ كورۇشكىنە قېنى! كىم خالىسا شۇ ئېلىپ كېتىۋېرىدىغان ۋەخپە ئاشلىق نەدىكەن؟ ئۇنداق ئىش يوق. ئەل - جامائەت باھالىسا بېرىمەن، مەيدەگىنى كوتەر، نېرى تۇرۇش. ھوي سالپاك قۇلاق، بۇ گەپنى مەن ساڭا دەۋاتىمەن!.....

"سالپاك قۇلاق" دېگىلگەن چاسا ئادەم بايىز خالۇاپقا قاراپ دېۋەيلىدى:

— ھەي بايىز، نىمە شالىگىنى چاچسەن. بۇ ئاشلىقنى ھاماما - چاگىنىڭ قېشىدىن ئېپكېلىۋىدىڭمۇ؟ ياخشىمۇ مەخسۇت بەگ يىغىپ قويۇپتىكەن. بەر..... بىر تاغاردىن ئۇسسۇۋالىمىز نايىتى!..... سەن - دىنمۇ قالدۇ بۇ جاھان. ئاڭلىساق توشۇپ كەتكىدەك. قۇرۇق ئوس - تەڭگە مىراپ بولۇپ قالارسەن، بەر دېگەندىن كېيىن بەر.....

— توشۇپ كەتكىدەك، كىم توشۇپ كەتكىدەك؟ — بايىز خالۇاپ ھىلىقى "سالپاك قۇلاق" ئادەمگە قاراپ ۋاقىرىدى، — ھوي، گەپ تاپتى قېرى، سېنىڭ ئوراڭدا ئالدىنقى يىلنىڭ ئاشلىغىمۇ چىرىپ - سېسىپ ياتقاندۇ!..... ماڭ، يېپىشما. تېخى ھىچكىم توشۇپ كەتمىدى، سەن نىمانچە، سېنىڭ روزىغارىڭ كەمۇ، نېرى تۇر دەيمەن.....

يەنە بىرنەچچە كىشى ئۇچمۇ - ئۇچ كېلىپ بايىز خالۇاپقا دېۋەيلەشتى:

— بۇ ئاشلىقتا بىزنىڭ ھەققىمىز يوقمىكەن، بىزمۇ ئالىمىز!.....

— ئالغانلار ئېلىۋېرىپ، قالغانلار قېلىۋېرىمىزمۇ، بىر تاغار - دىن بەر!.....

— ھازىر بەرگىن، كېيىن خاماندىن قايتۇرارمىز.....

— ئۇرۇش بولارمىش.....

— ئاچلىقتىن ئولەمدۇق!.....

— بىزگە بەرمىسەڭمۇ ھوكۇمەت تۇشۇپ كەتكەندەك!.....

— بۇ ھوكۇمەت ئالدى بىلەن گالدىن سەمەپ، ئاشلىقنى تارتىۋالدىكەن، ئولچەپ بەرگەندەكمىش.....

— ھەممە ئادەمنى بىر ئويگە سولىغىدەك.....

— خوتۇننى ئومۇمنىڭ قىلىمىش.....

— مۇندىن كېيىن ئاخۇنلارنىڭ ساقلى، خوتۇنلارنىڭ چېچى بولمايمىش.....

— ئاخىر زامان بولارمىش.....

— .....

ئالماس "ئاشلىق بەر" دەپ، بايىز خالۋاپنى ئوتتۇرىغا ئىلىۋالغانلارغا سەپسالدى. بۇ يەردە ئاچ - ئوروق دېخانلارمۇ تۇرۇپتۇ، لېكىن كوپچىلىگى ئوزۇق - تۆلۈك، روزىغارلىرى ئوزىگە يېتەرلىك ئاشىدىغان، سېرىقتالچىلىقنىڭ نىملىگىنى بىلمەيدىغان كىشىلەر ئىدى. گەپ - سوزلەرگە ئارىلاشمىسىمۇ، بىر چەتتە كوزلىرىنى چەمىلدىتىپ قۇربان ئاقساقالمۇ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى يۇز بېشىلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بارلىق مال - مۈلكىنى دو تىكىپ ئېلىشىپ، ئۇچ ئايچە يۇز بېشى بولۇپ، بىر قېتىملىق ئالۋاڭ - سەيسىنىڭ "كەلمىشلىگى"نى مەخسۇت بەككە ۋاقتىدا سۇنگۇتۇپ بەرمىگەنلىگى ئۈچۈن، ئۇشتۇمتۇت يۇز بېشىلىقتىن ئېلىپ تاشلانغان يۇسۇپ چوڭمۇ بار ئىدى.

ئاق تېرە جۇڭغا ئورىلىۋالغان بۇ ئىككى ئادەم باز - بازغا چۈشكەن خورازلارنىڭ تاماشىسىنى كورۇۋاتقاندەك، "ھە، قېنى، بەرىكە تاپ خەق" دېگەندەك، خىر - خىر كۈلۈپ، بىر بىرىنى جەينەكلىشىپ ھەجىيىپ تۇرۇشاتتى.

ئۇلاردىن بەش - ئالتە قەدەم ئالدىدا يۇسۇپ چوڭنىڭ "ۋىت - ۋالاق بۇۋى" دىگەن لەقمى بار خوتۇنى رابى ۋىت - ۋىت ھملىدىن - ھملىغا چىقىراپ، لوقما سېلىپ ھويلىنى بېشىغا كىيگەن ئىدى.

بايا "ئاخۇنلارنىڭ ساقلىنى، ئاياللارنىڭ چېچىنى كېسەر - مەش" دىگەن سوزمۇ رابى ۋىت - ۋىتنىڭ ئاغزىدىن چىققان ئىدى.

ئالماس رابى ۋىت - ۋىتنىڭ ئاخىرقى سوزىنى ئاڭلاپ، يۈرىگىگە بىرنەرسە سانچىلغاندەك بولدى - دە، ئۇدۇل توپنىڭ ئىچىگە قاراپ ماڭدى.

شۇ پەيتتە، جۇما مۇشتۇملىرىنى چىڭ تۈگۈپ، بايىز خالـ ۋاپنىڭ يېنىدا — ئامبارنىڭ سۇپىسىدا پەيدا بولدى:

— ھوي خەق،—دىدى ئۇ غەزەپتىن بوغۇلۇپ،—ھەر قايـ سىڭىغا نىم بولۇشتى، نىمە دەپ بىلجىراشقىنىڭنى ئۇنتۇما، ھەممىسى تەتۈر گەپ، پىتنە، تېخى بېشىڭ بىلەن جاۋاپ بېرىشسەن!.....

جۇمانىڭ گېپى تۈگە - تۈگىمەي يىغىلغان توپ ئالماسنى كوردى. قۇربان ئاقساقال، يۇسۇپ چوڭ ئالدى - ئارقىسىغا قاراپ تىپىرلاپ قالدى. "سالپاڭ قۇلاق" لەقەملىك ئادەم غودۇڭشۇپ توپ ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقتى.

ئەمما، رابى ۋىت - ۋىت بىشەملىك بىلەن ئالماسقا يېپىشتى:

— ئەمسە يالغانمۇ، ئاشلىقنى بىر تال قويماي يىغىپ ئېپكېـ تىدىكەنسۇ؟ بەگىنىڭ تۈگىگەندىن كېيىن نوۋەت بىزگىمىش، يالغان دەپ باقە قېنى! — دەيتتى.

ئالماسنىڭ كوزلىرى ئوتتەك يېنىپ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئوزىنى زورغا بېسىپ، تەمكىنلىك بىلەن رابى ۋىت - ۋىتنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— ماڭا قارا ئايلا،—ددى ئۇ رابى ۋىت - ۋىتقا تىكىلىپ،— سېنىڭ ئويۇڭدە روزىغارىڭ تۇگەپ كەتمىگەندۇ، زادى يۇقمۇ؟.....

— يوق، يوق! ھىچنىمە يوق، ھەممىنى يالماپ يۇتۇشتى، بۇلاپ كەتتى، بۇلاپ كەتكەندىن كېيىن ھىچنىمە يوق،— ددى رابى ۋىت - ۋىت چىقىراپ - چۇقان كوتىرىپ،—بۇلدى، بۇلدى، بۇلايدىغىنى يالغانمۇ؟.....

— سەن قىپ - قىزىل ساراڭ بوپسەن، ئاغزىڭدىن نىمە چىقىۋاتقانلىغىنى ئۇزەڭمۇ بىلمەيسەن!—ددى ئالماس غەزەپلىنىپ،— ئېيتە، نىمەڭنى بۇلدى، كىم بۇلدى؟!

رابى ۋىت - ۋىت بىشەملىك بىلەن چىقىراپ تۇرۇپ نە - مىندۇر دىمەكچى بولۇپ تۇرۇۋۇدى، دەل شۇ پەيتتە، شەھەر يولى تەرەپتىن قاتار تىزىلىپ كېلىۋاتقان بىرنەچچە كوتەك ھارۋىغا كوزى چۈشۈپ قالدى. ئالدىنقى ھارۋىنىڭ ئۇستىدە كوك، ماش رەڭ چاپان كىيگەن ئىككى - ئۈچ ئادەممۇ بار ئىدى.

— ۋاي خۇدايىم، مەن دىمىدىمۇ، ئەنە ئاشلىققا كەلگەن ھارۋا، — رابى ۋىت - ۋىت قوللىرى بىلەن كورسىتىپ، بار ئاۋازى بىلەن چىقىرىدى، — تېخى ئەسكەرمۇ چىقىپتۇ، بۇلاڭچى.....

ئالماس "بۇلاڭچى" دىگەن سوزنى ئاڭلاش بىلەن تومۇرىدا ئۇرغۇپ تۇرغان قان "ۋاششدا" بىر قىزىدى - دە، رابى ۋىت - ۋىتنىڭ بىلىگىدىن سىلكىپ تارتتى:

— ئەمدى جويلۇمە! يەنە ئىگىز - پەس گەپ قىلىدىغان بولـ- ساڭ، چىشىڭنى ئىزىۋېتىمەن، بوھتانچى!.....

بىلىگىنى تۇتۇشى بىلەنلا رابى ۋىت - ۋىت ئالماسقا يېپىشىۋالدى، ئۇسۇپ، "ئۇرە، ئولتۇر" دەپ ئالماسنىڭ ياقـ- سىغا ئېسىلدى. ئالماس غەزەپلىنىپ ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى. رابى ۋىت -

ۋىت خۇددى شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك. ئۇزىنى ئوڭدىسىغا تاشلىۋەتتى ۋە يەردىن ئومىلەپ قوپۇپ:

— ۋايجان، ئادەم ئولدى، يېڭى بەگنىك شۇمپەنلىگىنى كورۈڭلار! — دەپ چىقىراپ كېلىپ، ئالماسنىك پاچىغىنى قاماللاپ تۇتۇپ، يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالدى.

رابى ۋىت - ۋىتنىك ئېرى يۇسۇپ چوڭ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ جۈۋىسىنى يېشىپ تاشلىدى - دە، يانپىشىغا ئېسىلغان غىلاپلىق خەنجەرنى يۇلاڭلىتىپ، توپنىك ئىچىگە ئوقتەك ئېتىلدى. غەزەپ لەنگەن جۈما سۇپىنىك ئۈستىدىن بىرلا سەكرەپ، يۇسۇپ چوڭ نىك ئالدىنى توستى. بايىز خالۋاپ قولىغا يوغان بىر كالتەكنى ئېلىپ، ئالماسقا سۇركىلىپ كېلىۋاتقان "سالپاك قۇلاق" نىك مەيدىسىدىن ئىتتەردى.

ئاچچىق تىل - ھاقارەت ياڭراپ، مۇشت، پىچاق ئىشقا سېلىنىدىغان جەدەل - ماجرانىك پارتلىشى قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىغىدىكى ئىش بولۇپ قالدى.....

شۇ ئاخىرقى مىنۇتتا، شەھەر يولىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان كوتەك ھارۋىلار گۈلدۈرلەپ يېتىپ كەلدى.

ئالدىنقى ھارۋا قىسمەت چورۇقىنىك ئىدى. ئۇ، مالىمانىنى كورۇپ، قامچىسىدىن مەغرۇرلۇق بىلەن قاس چىقىرىپ: "ھەممەگىلار كورۈڭلار، مەن قىسمەت چورۇق ئەمە ئېپكەلدىم" دىگەندەك ھارۋىسىنى توپ - توغرا كوپچىلىكنىك ئارىسىغىلا غاچىرلىتىپ ئېلىپ كىردى.

ئالدىنقى ھارۋىنىك ئۈستىدە دۇك تېخەن، يەنە ئىككى نەپەر سودا خادىمى بولۇپ، ھارۋىلارنىك ھەممىسىگە تۇرلۇك گەزلىمە رەختلەر، تەييار كىيىم - كېچەكلەر، تۇرمۇش بۇيۇملىرى، يەشىك -

يەشىك چاقماق قەنت، شىكەر، مەنپەسە، سەرەڭگە يەشكىلىرى، كىرسىن تۇڭلىرى.....بەسلىغان ئىدى.

— ئاھماي.....ئاغىنىلەر، تۇققانلار،—دىدى قىسمەت چورۇق بۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەرنى كۆيا ئۆزىنى قارشى ئالغىلى چىققاندەك ھىس قىلىپ، — مەن قىسمەت چورۇق يەنە قېرىنداشلارنىڭ غېمىدە!.....دۇكان قۇرىمىز - دۇكان!.....دۇخاۋدىن چىققىچە، يىپتىن يىگىنىگىچە ھەممىسى بار. شەھەر دىگەن نىمىكەن؟ ھەممىسى ئۆزىمىزدە بولىدۇ. پۇلۇڭ بولمىسىمۇ گۆلە - قاق، تۇخۇم، ياڭاق بولسىمۇ تىگىشۈپرىمىز. تېرە - يۇڭ، پاختا بولسا تېخى ياخشى، ئەكەلسەڭلار نەق پۇل دىگەن شۇ. نىسى قىلامدۇ - يوق بىلمەيمەن، لېكىن، بازار ئالدىغا، ئىشىگىگىنىڭ تۇۋىگە كەلدى دىگەن سوز. بۇرادىرىمىز دۇڭ تېخەن مانا شۇنداق ئەپلەشتۇردى، قېنى، بىر چەتكە ئوتۇڭلار، يولنى بوشىتىڭلار.....

جۇما قىسمەت چورۇقنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىدى، يۇگۈرۇپ بارغىنىچە رابى ۋىت - ۋىتنىڭ بىلىگىدىن كاپ قىلىپ تۇتتى - دە، ھارۋىنىڭ قېشىغا سورەپ ئېپكەلدى:

— ھوي كوزىنى يۇمغان دەللە،—دىدى ئۇ تېرىكىپ، جىلى بولۇپ، — ئېيتە ئەمدى! كىم بۇلاڭچى، سەن ئىغۋا گەپنىڭ تېگىنى ئېيتمىساڭ، مەندىن ئەمدى قۇتۇلالمايسەن.....

دۇڭ تېخەن بۇ يەردە قانداقتۇر بىر ئىش بولغانلىغىنى سەزدى، ئالماسقا قارىدى. ئالماسنىڭ چىكە تومۇرلىرى كوپۈپ چىققان بولۇپ، قاتتىق غەزەپلىنىپ تۇراتتى.

كىشىلەر بىر ئالماسقا، بىر ھارۋىغا قاراپ، بىر پەس ھاڭ ۋېقىپ تۇرۇشتى - دە، غىمسسىدا تارقىلىپ كېتىشتى. يۇسۇپ چوڭمۇ بىردىنلا سەگەكلىشىپ "سېنىڭ بۇ نىمە قىلغىنىڭ - ھە؟"

دىگىنىچە، رابى ۋىت - ۋىتقا باتناپ چالۋاقاپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىلىگىدىن تۇتقىنىچە ئېلىپ كەتتى.....

هازىر ئالماس جۇما بىلەن بىللە .كوكتۇم دىخانلار جەمە-يىتى ئەزالىرىنىڭ سىردىشىش يىغىنىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئەنە شۇلارنى يەنە بىر قېتىم كوز ئالدىدىن ئوتكۈزدى.

ئالماس ئويلىغانسېرى قوشۇمسى تۇرۇلۇپ كەتتى. سىردىشىش يىغىنىدىن ھىچنىمە چىقمىدى. بۇ يەردىكىلەر ھىچنىمە ئاڭلىماپتۇ، ئاڭلىغانلىرىمۇ باش - ئۇچى يوق تۇتۇرۇقسىزگەپلەر بولۇپ، بۇ گەپ-لەرنى كىمنىڭ، نەدە تارقىتىپ يۇرگەنلىگىنى ئەسلىيەلمەيتتى. پە-قەت كىمدۇر بىرەيلەن رابى ۋىت - ۋىتنىڭ كەنت ئاتلاپ كېلىپ، بىر كېچىسى بەزى دىندار - تەقۋادار بۇۋىلەرنى يىغىپ "زىكىر-تەلقىن" ئوتكۈزگەنلىگىنى ئاڭلاپتۇ. لېكىن، "زىكىر - تەلقىن" گە دىخانلار جەمىيىتى ئەزالىرىدىن قاتناشقانلار ئانچە كوپ ئەمەس ئىكەن ۋە ئۇلارمۇ بۇ سىردىشىش يىغىنىغا كەلمىگەن ئىدى.

ئالماس بىلەن جۇما ئاتلىرىنى ئوز مېڭىشىغا قويۇپ بېرىپ، كوكتۇم كەنتنىڭ چېگرىسىدىن چىقتى. كېچىككىنە ئۇزۇك ساينى كېسىپ ئوتتى. ھاۋا سوغاق، ساي ئىچى ئاپپاق قار ئىدى. باھار شامالىرى دالا ئۇستىدە قىيغىتىپ-يۇگۈرۇپ يۇر-سىمۇ، لېكىن قارنىڭ ئېرىپ بولۇشىغا تېخى خېلى ۋاقىت بار. ئاي نۇرى دالا ئۇستىدە، قار يۇزىدە جىمىرلايتتى، قارلىق كې-چىنىڭ مەنزىرىسى ئالماسنىڭ كوڭلىگە ھىلىقى شۇرغانلىق كېچىنىڭ خاتىرىلىرىنى سېلىپ ئوتتى. لەيلىگۇلنىڭ: "بىز بۇ ھىساپنى ئالماي قويمايمىز" دىگەن سوزى قۇلىغى تۇۋىدە جا-راڭلىغاندەك بولدى.....

— شامال كۇچىيۋاتىدۇ، — دىدى جۇما ئاق تۇمان

ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كېتىۋاتقان ئايغا قاراپ، — قارىغىنا، تاغ تەرەپ يەنە بوزاردى، قار چۈشىدىغانغا ئوخشايدۇ..... مەن ھېچقاچان بۇ يىلقىدەك مۇندىق جىق قار ياققانىنى كورمىگەن.....

ئالماس:

— مەيلى ياغسۇن، زىيىنى يوق، — دېدى تاغ تەرەپكە قاراپ قويۇپ.

— زىيىنى يوق دېگىنىڭ نىمىسى، ئەلۋەتتە پايدىسى بار، — دېدى جۇما ئالماسنىڭ "زىيىنى يوق" دېگەن سوزىگە ئانچە قوشۇلمىغاندەك قىلىپ، — توختىكام "قار - قۇت بەرىكەت"، "قار ياغدى — ئاشلىق ياغدى" دېگەن سوز دەيدۇ، بىزدە نىمە كوپ، بىنەم! بۇ يىلقى باھار ھەقىقەتەنمۇ خاسىيەتلىك باھار بولىدۇ. مەمۇرىچىلىق بولىدىغانلىغى كوزگە كورۈنۈپلا تۇرىدۇ.....

ئۇلار ئۇزۇك سايىدىن چىقىپ، توغراقلىق ئورمانلىك روبىرىغا كەلگەندە، ئالدىدا، ئەلمىك قەدەمچە يەردە، بېسىپ كېلىۋاتقان قار تۇمانلىرى ئىچىدە ئوزلىرىگە تىكىلىپ پارقىراپ تۇرغان "كوز"نى كوردى.

ئاتلار خارتىلداپ، تىپچەكلەشكە باشلىدى.

— بورە! — دېدى جۇما ئاتتىك ئاتتىن كوتىرىلىپ.

ئالماس كالتا جۇۋىسى ئىچىگە ئېسىۋالغان تاپانچىسىنى قولىغا ئالدى:

— بورە ئەمەس، — دېدى ئۇ دىققەت بىلەن "كوز"گە سىنچىلاپ قاراپ، — بۇ ئادەم، كىمدۇ ئۇ؟.....

— قانداق ئادەم! ئادەم كوزىمۇ شۇنداق پارقىرامدۇ؟.....

— نەدىكى ئادەم كوزى! — دېدى ئالماس، — چىراق،

تازا سەپسىلىپ باققىنا، قول چىراق.....

شۇ چاغدا، ھىلىقى "كوز" بىردىن ئوچتى. ئادەم كولەڭگۈسى كوچۇۋاتقان تۈمان ئىچىدە خىرە-شىرە تەۋرىنىپ قالدى.

ئالماس بىلەن جۇما ئۈنى كوزدىن يوقتىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئالدىراپ ئات سىلىپ يېتىپ بارغاندا، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئۇستىگە ماش رەڭ ھەربىي جۇۋا، بېشىغا ھەربىي تېرە قۇلاقچا كىيگەن بىر ئادەم تۇراتتى. ئالماس ۋىشلداپ قار توزۇتۇپ ئۇچۇۋاتقان شۇ بۇرغان ئىچىدە ئۈنىڭ يۈزىگە قارىدى، لېكىن، ھەچنىمىنى پەرق قىلغىلى بولمىدى.

ئالماس ئېتىنى دۈتتىپ، ئۈنىڭغا يېقىنراق بېرىشقا تەمشەلگەندە، ماش رەڭ ھەربىي جۇۋلىق ئادەم بىردىن ئوتكۇر نۇرلۇق قول چىرىغىنى ئالماس بىلەن جۇمانىڭ كوزىگە تۇغرىلاپ، ئۇزىنى كورسەتمىدى.

— سەن كىم؟ — ئالماس كەسكىن ئاۋاز بىلەن سورىدى.

سىرلىق ئادەم:

— يولۇڭغا كېتىۋەمەسەن، مەن يولۇچى .....

— يولۇچى؟ نەگە باردىغان يولۇچى؟.....

— .....

"يولۇچى" جاۋاپ بەرمىدى. ئالماسنىڭ كوڭلىدە قارىمۇقارشى خىياللار كېزىپ ئوتتى.

ماش رەڭ ھەربىي جۇۋا ..... مۇنداق جۇۋىنى ئالماس شۇ كەمگىچە ئازاتلىق ئارمىيە كادىرلىرى ئۇستىدە، كوپىنچە دۇڭگىتېخەن بىلەن ئابلىكىم ئۇستىدە كورگەن ئىدى. ئوتكەندە، دەريا بويىدا ۋەزىپە ئوتەۋاتقان بىر ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىسى

ئولتۇرۇلۇپ، دەرەختە ئېسىپ قويۇلغاندا، ئۇنىڭ قورالسى بىلەن جۇۋىسى تارتىۋېلىنغانلىقى ئالماسنىڭ يادىغا چۈشتى.....

ئالماس سەگەكلەشتى ۋە "شارت" قىلىپ قولىغا تاپانچىسىنى ئېلىپ:

— چىراقنى ئوچە، ماڭ بۇ ياققا! — دەپ كەسكىن بۇيرۇق بەردى.

سىرلىق ئادەم چىراقنى ئوچۇرمىدى، قول چىراقنى دەل ئۇلارنىڭ كوزىگە قارىتىپ چاقنىتىپ يېرۇقتىنچە كەينىگە — سايىنىڭ غولىدىكى يامغۇر ئېقىپ يالىق قىلىۋەتكەن ئازگال تەرەپكە قاراپ چېكىندى. يالىقنىڭ ئايىغى توغراقلىق ئورمانغا تۇتىشىپ كېتەتتى.

ئەھۋال ناھايىتى جىددى ئىدى. ئالماسنىڭ كۆڭلىدە "دۇشمەن!" دېگەن بىر تۇيغۇ "لىپ" قىلىپ ئېتىلىپ كەتتى ۋە ئات سېلىپ يالىق ئۇستىگە بېسىپ باردى.

ئالماس بىلەن جۇمانىڭ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈشىگە، سىرلىق ئادەم ئۇشتۇمتۇت تاپانچىسىدىن ئارقا-ئارقىدىن ئوق ئوزدى. بىر ئوق جۇمانىڭ ئوڭ بىلىگىگە تەگدى، ئالماس قايتۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئوق ئۇزگەندە، سىرلىق ئادەم يالىقتىن ئوزىنى تاشلاپ، قار دوۋىلىرى ئىچىگە يۇمۇلىنىپ كىرىپ، كوزدىن غايىپ بولدى.....

ئالماس ئالدىراپ بەلۋىغىنى يېشىپ، ئەلەم بىلەن، قىپ-قىزىل قان شۇقىراپ ئېقىپ تۇرغان جۇمانىڭ بىلىگىنى ئوراپ تاڭدى-دە:

— جۇما، چاپسان بول دوستۇم، جۇگۇ دەرھال دۇڭ تېخىنگە خەۋەر قىل، مەن قوغلايمەن قەتئى! — دىدى.

ئەمما، بۇ گەپنى ئوزىچە چۈشىنىپ، جۇما كاجىلىق بىلەن رەت قىلدى:

— سەن قانداق ..... مەن ھىچنەرسە بولمىدۇم، ئوق نا-يىتى بىلىگىمنى سىجاپ كەتتى، ناۋادا بىلىگىمنى ئوزۇۋۆتكەن تەقدىردىمۇ كارغا يارايمەن. سېنى تاشلاپ نەگە بارىدىگەدە-مەن، — دەپ تۇرۇۋالدى.

تالاش-تارتىش قىلىپ تۇرۇشقا ۋاقىت يوق ئىدى. ئالماس ئاتلارنىڭ چۈلۈۋرىنى ئىگەرگە ئىلىپ قويۇپ، ساغرىسىغا بىر شاپىلاقلىدى-دە، مەھەللە تەرەپكە قارىتىپ قويۇۋەتتى .....

ئاتلار خارتىلداپ مەھەللە تەرەپكە ماڭغاندا، ئالماس بىلەن جۇما يالىق ئىچىگە ئوزىنى ئېتىپ، سىرلىق ئادەمنى قوغلاپ، شۇرغانلىق قار دولقۇنلىرى ئىچىدە توغراقلىق ئورمان تەرەپكە ئوقتەك ئېتىلدى .....

3. ئەلۋەك سوپىنى كىم ئولتۇردى؟

تەرجىمان ئابدۇللا بىلىگىدىكى سائەتكە 2-قېتىم قاراپ قويۇپ، ئۇستىدىكى يوتقانىنى قايرىپ تاشلىدى-دە، كالىتا قوزىجىلىق "باجىگىر"نى قوڭالتاقلا كىيىپ تالاغا چىقتى.

تالا جىمجىت ۋە قاراڭغۇ، شۇرغان بىر ئاز پەسكويغا چۈشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاق چىچەكتەك توزۇپ تۇرغان قار ھىلىمۇ توختىماي لەپىلدەپ چۈشۈۋاتاتتى. ئابدۇللا يەنە سائەتكە قارىدى، سائەت بىردىن ئېشىپتۇ، ۋاقىت تېز ئوتمەكتە ئىدى .....

قار چىچەكلىرى بىردەمدىلا ئابدۇلانىڭ قولاقچىسىنىڭ

ئۇستىنى، پاختىلىق چاپىنىڭ مۇرە - ياقىلىرىنى ئاقارتتى، قاش - كىرپىكلىرىنى نەملىدى. ئۇ، ھويلا سەيناسىدا يۈمشاق قار ئۈستىدىن ئۈياق - بۇياققا مېڭىپ تۇرۇپ: "قانداق ئاجايىپ ئوزگىرىش ..... بۇگۈن كۈندۈزى، ھاۋا - جاھان ئوبدانلا ئىللىپ، ھەممە يەر باھار تۈسىگە كىرىپ قالغان ئىدى. ئاخشام توختىغان بىلەن باداملىق كەنتىدىن قايتقىنىمىزدا، ئاسماندا يۇلتۇزلار چاراقلاپ، سۈتتەك ئايدىڭ كېچە بولغان. تېخى بايىلا قۇم تۈزۈلگەندەك ئۇششاق قار شىقىراپ چۈشۈۋاتاتتى، مانا ئەمدى ھەش - پەش دېگىچىلا ھەممە يەر قار دېگىزىغا ئايلىنىپ كەتتى ..... لەگلەك قار ..... پاختەكتەك، تورغايدەك چۈشىدۇ، دېگىنى مۇشۇ بولسا كېرەك ..... ئالماس بىلەن جۈماغا نىمە بولدى - ھە، نىمىشقا شۇنچە كېچىكتى ئۇلار؟ ....." دەپ ئويلىدى.

ئابدۇللا بېشىنى كوتىرىپ، شۇ تاپتا ئانچە ئېنىق كورۇنمىسىمۇ، يىراق كوئېنلۇن تىزمىلىرىغا، ئىگىز - ھەيۋەتلىك قارلىق تاغ تەرەپكە قاراپ قويدى. تاغ يېقىن بولغانلىقتىن تاغ ھاۋا - سىدىكى كېچىككىنە ئوزگىرىشمۇ مەھەللە ئىچىگە دەررۇ تەسىر قىلاتتى. بولۇپمۇ باش ئەتىياز پەسلىدە شۇنداق. بەزىدە بىر كۈندە بىرنەچچە پەسىل ئوز خۇلقىنى نامايەن قىلىپ ئوتىدۇ. ئابدۇللا مانا شۇ تاغ ھاۋاسىدىكى تېز ئوزگىرىشىنىڭ سىرلىرى ئۈستىدە يولداش دۇڭ تېخەن بىلەن پات - پات مۇلاھىزە قىلىشىپ مۇنازىرىلىشىپ كېتەتتى. بەزىدە تەبىەتنىڭ ھەر خىل مۆجىزىلىك سىرلىرىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي ئۇزاق تالىشاتتى - دە، زېرىكىپ قالاتتى. مۇنداق چاغلاردا دۇڭ تېخەن ئابدۇللانىڭ دولىسىغا قولىنى قويۇپ تۇرۇپ:

— قوي، ئاغىنە. بۇ جەھەتتە، ھەر ئىككىمىز تەڭ. مەن ئۇرۇش ئوتلىرى ئىچىدە، سەن ئوزەكتىكى جاپالىق تۇرمۇشۇڭ كويىدا بولۇپ، پۈرسەت يوق، ئىلىم - پەن ئۆگىنەلمىدۇق. شۇڭا، ئادەتتىكى ھاۋا ئوزگىرىشىنىڭ قانۇنىيىتى ھەققىدىمۇ ئېنىق خۇلاسىگە كېلەلمەيۋاتىمىز. مەن بۇ قېتىم شەھەرگە كىرسەم، ئىلىم - پەن كىتاپلىرىنى ئېلىپ چىقىمەن. بۇ جەھەتتىمۇ ئاز - تولا بىر نەرسە ئۆگىنىۋېلىشىمىز لازىم. سەن قاراپ تۇر. بۇ نەرسە بىز كەڭ كولەملىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش باسقۇچىغا ئوتۇشىمىز بەلەنلا كېرەك بولۇپ قالىدۇ، — دەيتتى.

ئابدۇللا دۇڭ تېخەن بىلەن ناھايىتى ئوبدان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت پۈتۈنلەي يېڭىچە، ئوزئارا چوڭقۇر ئىشەنچ - ھورمەتكە تولغان مۇناسىۋەت ئىدى. ئابدۇللا ئوزىنى ھەرگىزمۇ دۇڭ تېخەننىڭ سايىسى، بېقىندىسى ھىساپلىمايتى، ئوزىنى بەلكى ئۇنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان كۆچلۈك ياردەمچىسى، زورۇر تېپىلسا بۇ يەردە ئوزىنى خوجايىن ھىساپلايتتى. دۇڭ تېخەن بولسا، ئۇنىڭ زېرەك - تىرىشقاقلىغى، يېڭىلىققا قىزغىن ئىنتىلىدىغانلىغى، ئوز نۆۋىتىدىكى باتۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا قويالايدىغانلىغى ۋە ئامما بىلەن ئاسانلا چىقىشىپ كېتەلەيدىغان مىجەز - خۇلقىغا بەكمۇ قايىل ئىدى. ئۇنىڭ خەنزۇ تىل - يېزىقىنى ئۆگىنىۋېلىش سۈرئىتى دۇڭ تېخەننى ھەيران قالدۇراتتى.

بەزىدە ئۇلار ۋەتەنىڭ پارلاق ئىستىقبالى، ئىنقىلابنىڭ ئاخىرقى مەقسىدى ۋە ئۇنىڭغا يېتىش يولى ئوخشاش چوڭ داۋ - لىلاردىن تاكى ئوزلىرىنىڭ غايە - مەقسەتلىرى ۋە تۇرمۇشىدىكى ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارغىچە بەھوزۇر سوزلىشىپ، بىر بىرى - نىڭ روھىي ھالەتلىرىدىن خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ

بىر بىرىگە دىمەيدىغان ھەچقانداق گەپنى يوق .....

تۇنۇگۈن چۈشتىن كېيىن دۇكۇ تېخەننى تاسادىپى ناھىيىگە چاقىرىپ قالدى. دۇكۇ تېخەن يولغا چىقىش ئالدىدا ئابدۇللاغا قاراپ:

— يولداش ئالماس بىلەن ئۇچرىشالماي قالدۇق، سەن ئېيتقىن، ئالماس پەخەس بولسۇن. ھازىر ياڭاقلىقتا بىر خىل تەتۇر قۇيۇننىڭ شەپىسى بار، بۇران چىقىشىمۇ مۇمكىن. بۇ، مەنبەسىز ئەمەس. بۇران شەپىسى زادى نەدىن كېلىۋاتىدۇ؟ ..... ھۇشيار بولسۇن. مەن تېز قايتىپ چىقىمەن، — دېدى.

ھازىر ئابدۇللا ئالماسنى كۇتمەكتە ئىدى، دۇرۇس، يولداش دۇكۇ تېخەننىڭ ئېيتقىنى دۇرۇس ..... تۇنۇگۈن تۇمۇر دەرۋازا ئالدىدا يۈز بەرگەن ۋەقە، بەزى كىشىلەرنىڭ قۇتقۇزۇش ئاشلىقلىرىنى رەت قىلىپ قايتۇرۇشى، رايى ۋېتنامنىڭ مەنىلىك قالايمىقان بىلىجىراشلىرى ..... ھەممىسى تاسادىپى ئىشلار ئەمەس. يولداش ئالماسنىڭ ئېنگىنى نەق گەپ. بەزى بىر كىشىلەر بولۇپ بەرگەن ئاشلىقنى ئالمايدىغان، بەزىلەر ئاشلىق بەر، دەپ غەۋغا-كوتىرىدىغان تەتۇر ئىشنى يىلتىزى يوق دېگىلى بولامدۇ؟ بۇ قۇيۇننىڭ تېگىنى تاپماي بولمايدۇ! بۇ قۇيۇن - بورانىنىڭ شەپىسى زادى نەدىن كېلىۋاتىدۇ - ھە؟ .....

ئابدۇللا بىر سىلكىنىپ ئۇستۇاشلىرىدىكى قارنى چۈشۈرۈۋېتىپ، ئالدىراپ ئويگە كىردى. ماش رەڭ ھەربىچە جۈۋىسىنى يېگىنى ساپمايلا مۇرىسىگە تاشلىدى - دە، كوزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا كەتكەن توختاخۇنغا قاراپ قويۇپ، ئىشكنى ئاستا يېپىپ، يەنە تالاغا چىقتى. ھويلا سەيناسىدىن ئوتۇپ، چوڭ يولغا بۇرۇلدى.

ئابدۇللا چوڭ - چوڭ قەدەم تاشلاپ، مەخسۇت بەگنىڭ

تومۇر دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، دەرۋازا ئالدىدا بىرنەچچە كىشى ئادەتتىكىدەك كۆزەتچىلىك قىلىپ تۇراتتى. ئابدۇللانى كورۇپ، ئۇلار يېراقتىن:

— كىم بۇ ! — دەپ ۋاقىرىدى.

— بايىز ئاكامۇ سىز، بۇ مەن، — دىدى ئابدۇللا كۆزەت قىلىپ يۈرگەن بايىز خالۋاپنى تونۇپ. ئاندىن ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئالماس بىلەن جۇمانىڭ تېخىچە قايتىپ كەلمىگەنلىگىنى، ئالماسنىڭ كېچىكىپ قېلىشىدىكى سەۋەبنى بىلىدىغان - بىلمەيدىغانلىغىنى سورىدى.

بايىز خالۋاپ بۇ ئىشتىن خەۋەرسىز ئىكەن، لېكىن، كۆزەت قىلىپ يۈرگەن بىر ياش يىگىت ئابدۇللاغا قاراپ قىزىقچىلىق بىلەن.

— ئەنسىرەپ قاپسىز - دە، تەرجىمان يولداش، سىز خاتىرجەم بولۇڭ، — دىدى ئۇ خۇش خۇيلۇق بىلەن، — ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ ئوي - چوڭقۇرى ئالماسقا ئوز ئالقىنىدەك تونۇش. ئالماس بىلەن جۇما قىرغىز ناۋادا كويىقاپقا كىرىپ قالسمۇ تېنىمەيلا قايتىپ چىقالايدىغان، بورە ئۇۋىسىغا كىرىپ قالسمۇ، بورىنىڭ ئېزىقىنى سۇغۇرۇۋالالايدىغان كىشىلەردىن. ئۇلاردىن ئەنسىرەشنىڭ ھىچبىر ھاجىتى يوق .....

— شۇنداق بولسمۇ، ئېھتىيات قىلىش كېرەك، — دىدى ئابدۇللا، — بولۇپمۇ ھازىر ئۇنداق دەپ قاراشقا بولمايدۇ. بورىمۇ ئادەم يىمەي، ئاسانلىقچە ئوز ئېزىقىنى تۇتۇپ بېرمەيدۇ، چۇنكى، ئادەم يىيىش بورىنىڭ كەسپى ئەمەسمۇ .....

بايىز خالۋاپ ئابدۇللانى چۇشەندى:

— دۇرۇس گەپ، بورە بار ئىكەن، ھەرقاچان پەخەس

بولماي بولمايدۇ .....
شۇ پەيتته، ئۇزۇك ساي تەرەپتىن، سوكۇلداپ چىقىپ كېلىۋاتقان ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. كۇزەتچى يەگىت ئىتتىك يولغا قاراپ:
— قانداق، مەن دېمىدىمۇ، ئالماسلارمۇ كەپقالدى، — دىدى ئۇز پەرىزىدىن خۇرسەن بولۇپ.
ئەمما، كەلگىنى كۇتكەن كىشىلەر ئەمەس. بەلكى بىر جۇپ يايداق - ئىگىسىز ئاتلار ئىدى.
ئاتلار ئېرەنسىز سوكۇلدىغىنىچە كېلىپ، تومۇر دەرۋازا - نىڭ ئالدىدا خارتىلداپ - پۇشقۇرۇپ تۇرۇشتىدى.
ھەممەيلەن ئاتلارغا ئولاشتى، ئىسەنكىرەشتى، جىددىلىشىپ قالدى. بايىز خالۋاپ بىر ئاتنىڭ ئىگىرىنىڭ ئاستىغا قولىنى تەقىپ كورۇپ، بىردىن قوشۇمسىنى تۇردى:
— بىر جايدا ئۇزاق تۇرۇپ قاپتۇ، قېچىپ كەلگەندەك ئەمەس، نىمە گەپ ئۇزى؟ — دەپ ئىتتىك ئابدۇللاغا قارىدى.
ئابدۇللا ئويلاپ تۇرمايلا، يايداق ئاتتىن بىرىنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئېلىپ، سەكرەپ مىندى ۋە ئاتنى ئالدىغا دۇدۇقتىپ قارىدى:
— قېنى بايىز ئاكا، ئاتقا مىنىڭ. كوكتۇم كەتتىگە بېرىپ باقايلى .....
ئۇلار لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قار كەلكۇنىنى يېرىپ، كوكتۇم كەتتىگە بارىدى. بىرەر كىشى ئۇچراپ قالارمىكىن دەپ كەتتىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغىچە مېڭىشتى. ھېچكىم ئۇچرىمىدى. ئامانلىق ساقلاش ھەيئەتلىرىمۇ سوغاقتىن قېچىپ، ئۇز تېشەكلىرىگە كىرىپ كەتكەن بولسا كېرەك، مەھەللە ئىچى تىم-

تاس ئىدى. بايىز خالۋاپ ئاخىر كوچا دوقمۇشىدىكى بىر ئۆي-
نىڭ ئىشىكىنى تەخمىنەن قاقتى. بىر كەمدە كورەك جۇۋىغا
ئورنىلىۋالغان ساقاللىق بىر كىشى ئىشىكنى ئېچىپ چىقتى.

بۇ ئادەم بايىز خالۋاپنىڭ مەقسىدىنى بىلگەندىن كېيىن:

— ھە، ھە، مانى، شۇنداقمۇ تېخى، — دىدى ھەيران بولۇپ، — قېنى ئويگە كىرىڭلار، ..... كىرمەمسىلەر، بوپتۇ، ئاخ-شام كېچە، — دىدى بوۋاي، — ئالماس باللار بىزنى يىغىپ شۇنداق بەلەن گەپلەرنى دىندىكى، دىلىمغا كۇن كېلىپ قونغان-دەك بولدى ..... ئەمما، مەخسۇت بەگنىڭ تېخىچە يەر يۈتۈپ ئولمىگەنلىگى بىر پىشكەلچىلىك. بۇ جىم ياتمايدىغان قاۋان ھەممە يامان ئىشلارنى قىلالايدۇ ..... يېتقانغا كىرىپ ياتقىنىمغا نىكەم. ئۇيقۇ نەدە. مەن نەدە؟ ئويلايمەن، ئويلايمەن، ئەللىك يىللىق دەرت - ئەلەملىرىمنى بىر تىزىقتا تىزىپ بولالمايمەن. بەگنى جىمقىتۇرمىغىچە يۈرتقا ئاسايىشلىق يوق .....

بوۋاينىڭ گېپى تۇگەيدىغاندەك ئەمەس، بايىز خالۋاپ:

— شۇنداق قىلىپ، ئالماس كەنتتىن چىقىپ كەتكەن-مۇ؟ — دىدى بوۋاينىڭ سوزىنى بولۇپ.

— چىقىپ كەتكەن، چىقىپ كەتكەن، — دىدى بوۋاي، — بىز بىلەن ئۇزاق مۇڭداشتى، چىقىپ كەتكەن. تېخى بىرنەچە-چىمىز خېلى بىر يەرگىچە ئەگىشىپ ئۇزاتقان. ئۇنىڭغا ئىككى ئاش پىشىم ۋە ياكى بىر ئۇخلاپ قانغىدەك ۋاقىت بولدى.....

ئابدۇللا بوۋايغا ئوزىرىخالىق بىلدۇرۇپ، ئۇيقۇسىزنى بۇزۇپ قويدۇق، — دەپ ئەپۇ سورىدى.

ئابدۇللا بىلەن بايىز خالۋاپ قايتتى.

قار تېخى چۈشۈۋاتاتتى، تاڭ سۇزۇلمەكتە، ئابدۇللا ئۇزۇك

سای ئىچىدىن كېتىۋېتىپ، پۈتىنىڭ مۇزلاپ ئۇيۇشۇپ كەتكەنلە-
كىنى سەزدى، باجىگىرنى قوئالتاق كىيىپلا ئويدىن چىقىپ
كەتكەنلىكىنى ئەسلىدى. لېكىن، ھازىر ئۇنىڭ پۈتى توغرىسىدا
ئويلاشقا ۋاقتى يوق ئىدى بولسىمۇ دەرھال ئالماس بىلەن
جۇمانى تېپىش كېرەك ئىدى. ۋاقىت ئۇزارغانسېرى غەلىتە، جىددى
بىر ئىش بولۇۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى.....

ئابدۇللا مەھەللىگە قايتىپ كېلىۋېتىپ: ئالماس شۇ كەە-
كىچە قايتىپ كەلمىگەن بولسا، جەزمەن بىر ئىش بولدى. قاي-
تىپ كەلمىگەنلا بولسا دەرھال دۇكۇ تېخەنگە خەۋەر قىلىش كې-
رەك، دىخانلار جەمىيىتى ئەزالىرىنى قوزغاپ، ھەممە يەرنى ئاخ-
تۇرۇپ چىقىش كېرەك. دىگەننى كوئىلىگە پۇكۇپ قويدى.

بىراق، ئۇلار مەھەللىگە كىرە - كىرمەيلا تومۇر دەرۋازا
ئالدىدىن ئالماسنىڭ كىمگىدۇر غەزەپلىنىپ، ئۇزۇپ - ئۇزۇپ بۇيە-
رۇق بېرىۋاتقانلىغى ئېنىق ئاڭلاندى. ئابدۇللا ئالماسنىڭ بۇيرۇ-
غىدىن كېيىن، بىرنەچچە كىشىنىڭ تەرەپ - تەرەپكە چېپىشىپ
كېتىۋاتقانلىغىنى كوردى. تومۇر دەرۋازا ئالدىدا يەنە بىرنەچ-
چە كىشى نېمە قىلىشنى بىلمەي يۇرۇشەتتى.

ئابدۇللا بىلەن بايىز خالۋاپ ئاتتىن چۈشكەندىن كېيىن،
ئالماس بولغان ۋەقەلەرنى قىسقىچە سوزلەپ بەردى:

— ئالقىنىمىزدىكى دۇشمەننى قاچۇرۇپ قويدۇق، — دىدى
ئالماس غەزەپلىنىپ ئاخىرىدا، — مېنى ئۇ ئىپلاسنىڭ ئۇستىدە-
كى ھەربى جۇۋا ئازدۇردى. خۇددى ئۇز ئادەمدەكلا كورۇنۇپ
كەتتى، ھىلىگەر ئوغرى .....

— قوغلاپ يۇرۇپ توغراقلىقنى قېزىۋەتتۇق، — دىدى
جۇما ئوقما سېلىپ، — نىجىس قار بىلەن شۇرغان ئۇنى دالدا

قىلىپ قالدى - دە! مەن ھەيرانمەن، بۇ زادى كىم بولغىيتى؟ .....
ئابدۇللا، توختاخۇن، بايىز خالۇاپ بۇ غەلىتە سىرلىق ئادەم توغرىسىدا ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىشتى، ئۇنى كىمگە - دۇر ئوخشىتىشتى، مەخسۇت بەگ شۇنداق قىياپەتكە كىرىۋالغاندىكىن دەپ گۇمان قىلىشتى. جۇما: مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، بۇ سىرلىق مەخلۇق تېخى يۇرت ئىچىدىن چىقىپ كېتەلمىدى، دىدى. ئالماس كونا پارتىزان يىگىتلەر ۋە تومۇر دەرۋازا ئالدىغا توپلانغان ياشلارغا دەرھال ھەرقايسى يول ئېغىزلىرى، دەريا بويىدىكى كېمە - كېچەك ئەتراپىنى كۈزەت قىلىشنى، گۇماناللىق بولغان ھەرقانداق كىشىنى تۇتۇپ باغلاشنى بۇيرۇدى.

توختاخۇن بىلەن بايىز خالۇاپ ياش يىگىتلەرنى تەڭشەپ تەشكىللەۋاتقاندا، ماجانتال كەنتى تەرەپتىن يايداق ئاق بوز ئات مىنگەن بىر كىشى ئوقتەك چېپىپ چىقىپ كەلدى.

ئالماس بىر قاراپلا ئاتلىق كىشىنىڭ ئەزىمەت ئىكەنلىگىنى بىلدى. ھازىر كىشىلەر ئۇنى "رەئىس ئەزىمەت"، "ئەزىمەت نۇكخۇي" دەپ ئاتىشاتتى ۋە ئۇمۇ زەرەپشان بويىدىكى تۇنجى دېخانلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسى سۈپتىدە ئوز ئىشىغا قاتناس ئىشتىياق بىلەن كىرىشكەن ئىدى.

ئەزىمەتنىڭ ئاستىدىكى ئاق بوز ئات توختىماي چاپقاندىلىقتىن بولسا كېرەك، ئالماسنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەندىمۇ، ئۇزاققىچە خارتىلداپ، ھەدەپ چاپچىپ بىر ئىزىدا تىپىرلاپ تۇرالماي قالدى.

ئەزىمەتنىڭ بولسا، قاش - كىرپىكلىرىنى ئاپپاق قىرو باغلاپ كەتكەن، بۇرۇتلىرىنىڭ ئۇچى كىچىككىنە چوكا مۇز بولۇپ قېتىپ قالغان ئىدى.

— بەلەن بولدى، بار ئىكەنسىلەر، — دىدى ئۇ ئالماس، ئابدۇللانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، — ئالماس ئۇكا، بىزدە غەلىتە ۋەقە يۈز بەردى، ئادەم ئىشەنمىگدەكلا ئىش. ئەلۋەك سوپى ئولۇۋالدى، ئۇرمىگە ئېسىلىپ ئولۇۋاپتۇ .....

— نېمە، ئەلۋەك سوپى دەمسىنا؟ — جۇما ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— شۇنداق، بەگ شىاۋجاڭ .....

ئالماس قاپىغىنى تۇردى، ئويلىنىپ قالدى.

ئازاتلىقنىڭ ھارپىسىدا مەخسۇت بەگ جۇيىگجاڭنىڭ ئولۇگىنى كورۇپ تاقفا قاراپ قاچقاندىن كېيىن، ئەلۋەك سوپىنى مەكتەپكە كېلىپ مۇدىرلىق قىلىشنى ئۇزلىگىدىن توختاتىقان، ئازاتلىقتىن كېيىن بولسا، ئۇمۇمى بۇيرۇقتا ئاساسەن، گومىنداڭ بەگلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىسى نامى بىلەن ئوزىنى جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىگە مەلۇم قىلغان ھەمدە يامان ئىش قىلماي، تېچ پۇقرا بولۇپ ئوتۇشكە ۋەدە بەرگەن، شۇنىدىن بۇيان ئوز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۇرگەن ئىدى.

— بىزنى دىلىغۇلدى قىلغان نەرسە، — دىدى ئەزەمەت، — ھەي..... تازىمۇ تەشۋىش قىلدۇق - دە، ئۇنىڭ ئۇستىدە يولداش دۇڭ تېخەننىڭكىدەك ھەربى جۇۋا بار، مۇنداق جۇۋىنى ئاغىنىمىز ئابدۇللامۇ كىيىپ يۇرگەن. يانا تاپانچىمۇ ئېسىۋاپتۇ، ھەممە نىمىنى ئۇستىگە ئارتىپ ئولۇۋاپتۇ .....

— توختا، ھەربى جۇۋا دەمسىنا، ھەربى قۇلاقچىمۇ بار - دۇ! — دىدى ئالماس جىددى تۇردە.

— دۇرۇس، دەل شۇنداق، — دىدى ئەزىمەت، — سەن ئۇنى .....

ئالماس بۇ سوئالغا جاۋاپ بەرمىدى. لېكىن بۇ ئالماس-
نىڭ نەزىرىدە غەلىتە ۋەقە، ئاجايىپ باغلىنىش، سىرلىق ھەر-
كەت ئىدى.....

ئەمما، بۇ ئىشتىن ئابدۇللا باشقىچە خۇلاسە چىقاردى.
"ھەربى جۇڭا، ھەربى قۇلاقچا بۇ يەردە پەقەت يولداش دۇڭ
تېخەندىلا بار. مېنىڭ كىيىپ يۈرگەن جۇڭام ھەربى جۇڭنغا
ئوخشىمىغۇ، لېكىن، ئولچەملىك ھەربى جۇڭا ئەمەس. يولداش
دۇڭ تېخەن تۇنۇگۈن شەھەرگە ماڭغاندا، تاپانچىسىنى ماڭا تاپشۇ-
رۇپ كېتىپ بىكار قىپتۇ-دە. ھەي، زادى بىر چاتاق بار، بۇ
جۇڭا ئەلۋەتتە سوپىنىڭ ئۇستىگە نەدىن چىقىپ قالدى-ھە؟....."

— يولداش ئالماس، — دىدى ئابدۇللا تىمىدىنىدۇر ئەن-
سىرىگەن، تىنىت-تىنىت بولغان ھالدا، — مەن دەرھال شەھەرگە
بارای، بۇ يەردە مەسىلە ئاددى ئەمەس. مەن نەدىن بول-
سىمۇ يولداش دۇڭ تېخەننىڭ ئۇچۇرىنى ئېلىپ چىقاي.....

بۇ گەپنى ئالماس "مەن ئەھۋالنى دۇڭ تېخەنگە دەر-
ھال مەلۇم قىلاي" دىگەن مەنىدە چۈشەندى-دە:

— يولداش ئابدۇللا، ناھايىتى تۈغرا، سىز دەسلەپ يولداش
دۇڭ تېخەننى تېپىڭ، ئاندىن ئەلۋەتتە سوپى ۋەقەسىنى جامائەت
خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىگە بېرىپ، يولداش ئابلىكىمگە مەلۇم قە-
لىڭ. قانچە تېز بولسا، شۇنچە ياخشى. بىزنى ماجانتال كەنتە-
دىن تېپىڭلار، بىز شۇ يەرگە كەتتۇق، — دىدى.

ئابدۇللا قىسمەت چۈرۈق تۇقۇپ تەق قىلغان مەخسۇت
بەگنىڭ چىلان تورۇق ئايغىرىغا سەكرەپ مىندى-دە، ئۇزۇن
تاسمىلىق تاپانچىسىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ، شەھەر تەرەپكە
چېپىپ كەتتى.

توختاخۇن بىلەن بايىز خالۋاپ كۆزەتچى يىگىتلەرنى ئىك-
كى گۇرۇپپىغا بولۇپ، دەريا بويى، توغراقلىق ئورمان ۋە كېمە-
كېچىك ئەتراپىنى كۆزەت قىلىشقا ئەۋەتتى. ئوزلىرى يەنە بىر
قىسىم كىشىلەر بىلەن يۇرت ئىچىگە كوز - قۇلاق بولىدىغان بولدى.
ئالماس، ئەزىمەت، جۇمالار ئەلۋەك سوپىنىڭ ئولۇگىنى كورۇپ
ئېنىقلاش ئۈچۈن، ماجانتال كەنتى تەرەپكە چېپىپ كېتىشتى.....

4 . ئابلىكىمنىڭ ھوكمى

ئەلۋەك سوپىنىڭ ئوي - ئىمارىتى مەھەللىنىڭ چېتىدە — دەر-
يانىڭ بويىدا بولۇپ، ئەتراپىدا باشقا ئاھالىلەر يوق ئىدى. بۇ ئوي
ئىگىز، ھاۋالىق دوڭ ئۈستىگە سېلىنغانلىقتىن ئىمارەتنىڭ دەرىزە -
پىشايۋانلىرى بۇ ئويىنى قورشاپ تۇرغان چاقماقنىڭ باغ تېمىنىڭ
سىرتىدىن كورۇنۇپ تۇراتتى. باغنىڭ ئىشىگى دەريا تەرەپكە
قاراپ ئېچىلىدىغان بولۇپ، ئىشىك ئالدىدا — يىگىرمە مېتىرچە يە-
راقلىقتىكى ئوچۇقچىلىقتا بىرنەچچە توپ ئۈزۈمە دەرىخى قاغجە-
راپ كوزگە چۈشەتتى.

ئالماس، ئەزىمەت، جۇمالار ماجانتال كەنتىگە كۇن
نەيزى بويى ئورلىگەن مەھەل بىلەن يېتىپ كېلىشتى، يېراقتىنلا
ئۈزۈمە دەرىخىنىڭ چورىسىگە ئولىشۋالغان كىشىلەرنى كوردى.
بۇ يەردە چىقىراپ يىغلىغان ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ
تۇراتتى.

ئالماس ئەلۋەك سوپىنىڭ جەسىدى ئېسىلىپ تۇرغان ئۈزۈمە
شېخىغا، سوزۇلۇپ ساڭگىلاپ تۇرغان جەسەتكە قاراپ، ئىختىيار-
سىز قوشۇمسىنى تۇردى. "شۇ، دەل شۇ، ئوزى" دەپ ئويلە-

دى ئۇ.

جەسەتنىڭ ئۈستىدە ياقلىق ماش رەڭ ھەربى جۈۋا بولۇپ، جۈۋىنىڭ ئوڭ يانچۇغىدىن قارا، ئۇزۇن ماۋزۇرنىڭ سېپى، تاسمىسى؛ سول يانچۇغىدىن ئۇچ مايلىق قول چىراقنىڭ يېرىمى سىرتىغا چىقىپ تۇراتتى. كېچە، قار - شىۋىرغانلىق كېچىدە ئالماس بىلەن جۈما كورگەن ھەممە ئالامەت شۇ، ھېچبىر پەرقى يوق ئىدى. "ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ھەربى جۈۋا بىلەن قول چىراقنى بىز ئۇز كوزىمىز بىلەن كوردۇق، — دەپ ئويلىدى ئالماس، — تاپانچا كېيىن ئېتىلدى، دىمەك، قۇيرۇغىنى ئېچىگە تىققان بۇ تۈلكە نىشاننى چالغىتىپ، بىزنى توغراقلىق ئورمانغا يولغا سېلىپ قويۇپ، ئۇزى يالىقنىڭ تۆۋەن غولى بىلەن بۇ يەرگە قېچىپتە- كەن - دە! قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىغىنى بىلگەندىن كېيىن ئولۇپ تۇگىشەي دەپتۇ - دە، ھارامزادە! ....."

بىراق، ئالماس ئەلۋەك سوپىنىڭ جەسىدىنى تەپسىلى كۇزىتىۋېتىپ، ئۇز خىيالىدا تەۋرەندى، "غەلىتە ئىش. مەخسۇت بەگ تاغدا جاجمىسىنى يىگەندىن كېيىن بۇ ئادەم مەخسۇت بەگ- دىن ئۇركۇگەندەك قىلىپ، ئوزىنى چەتكە ئالغان. ھېچكىم بىلەن ئالاقە قىلماس بولغان ئىدى. دىمەك، ئىلانىنىڭ تۇگۇلۇۋالغىنى- دەك بىر ئىش ئىكەن - دە. خەير مەيلى. شۇنداقمۇ بولسۇن. تۇنۇگۇن كېچە بۇ ئادەم يول ئۈستىدە نەدىن پەيدا بولدى ۋە نەگە بېرىپ نىمە قىلماقچى - ھە؟ ئۇنىڭغا بۇ ھەربى جۈۋا بىلەن تاپانچا نەدىن كەلدى - ھە؟ ..... ھەي، بۇنىڭدا زادى بىر گەپ بار ياكى بىزگە قويۇلغان تاپانتۇزاقمۇ بۇ ....."

جۈما قولىنى سوزۇپ، ئەلۋەك سوپىنىڭ يانچۇغىدىن تاپان- چىنى سۇغۇرۇپ ئالماقچى بولدى. لېكىن، ئالماس:

— توختا جۇما، بىر ئاز تەخىر قىلايلى. ئىش خېلى مۇ-
رەككەپ كورۇنىدۇ، جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىدىن ئادەم
كەلگىچە كۈتۈپ تۇرايلى، — دېدى.

جەسەتنىڭ يۈزىگە رومال يېپىپ قويۇلدى.

چۈشكە يېقىن جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ خا-
دىملىرى يېتىپ چىقتى، ئابلىكىم ماشىنىدىن چۈشۈۋېتىپ، ئۇزى
بىلەن بىللە چىققان دۇڭ تېخەنگە نەمىنىدۇر دېدى-دە، ئالدىنقا
كېلىپ قالغان ئالماس، جۇما، ئەزىمەتلەر بىلەن كونا بۇرادەرلە-
دەك، دولا قېقىپ قىزغىن قول ئېلىشتى، ئۇلارنىڭ ئەھۋال تو-
نۇشتۇرۇشىنى ئاڭلىدى.

ئابلىكىم بۇرۇنقىدەكلا تېتىك، قىزغىن ۋە قەتئى ئىدى.
دەسلەپ ئۇ، جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىدە ھەربىي ۋەكىل
بولۇپ تۇردى، ئىككى-ئۈچ ئاي ئوتكەندىن كېيىنلا شۇ ئىدا-
رىنىڭ باشلىغى قىلىپ تەيىنلەندى. ئابلىكىمنىڭ ئىشلىرى ناھا-
يىتى كوپ ۋە جىددى ئىدى. ئۇ، ھەممە بەگلىكلەردە بولدى.
ئازاتلىق نۇرىغا تەشنا بولغان جاپاكەش خەلق ھازىرچە تېخى
مۇكچەيگەن بېلىنى تۇزەپ، قەددىنى رۇسلىغدەك دەرمانغا ئىگە
بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن، ئۇلارنىڭ كوزلىرىدە ئۇمىت چىرىغى
يانغان، مۇندىن كېيىن ھەممە ئىشنىڭ ياخشى بولىدىغانلىغىغا
ئىشەنگەنلىك كورۇنۇپ تۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ھەرقاي-
سى بەگلىكلەرنىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىدىن تۇيۇقسىز كوتىرىلگەن
تەتۇر قۇيۇن، ۋەھىمىلىك خەۋەرلەر ئوچۇق ھاۋادا چاقماق
چاققاندەك، كىشىلەرنى گاڭگىرىتىپ، يايراپ تۇرغان كوڭۇللەرنى
دىلىغۇلدى قىلىدىغان ئىشلارمۇ يوق ئەمەس.

ئابلىكىمنىڭ تۇمۇر مۇشتلۇق خەنجەر گۇرۇپپىسى بۇلۇڭ-پۇش-

قاقلارغا چوڭقۇر سۈمۈپ كىرىپ كەتكەن ۋە قايتا ئېلىشىش ئۈ-
چۈن غالجىرلىق بىلەن كۈچ توپلاۋاتقان ئوراللىق يېشۇرۇن با-
دىتلارنىڭ ھەركەت يېنۇلۇشىنى چىڭ ئىگەللەپ، ئۇلارنىڭ ئە-
زىدىن قوغلاپ زەربە بېرىشنىڭ ئومۇمى تەييارلىغىغا كىرىشكەن
بولسىمۇ، لېكىن، ھىلىقى خەۋپلىك ئىككى قاچقۇن باندىت ئۇز
ھەركىتىنىڭ شەپىسىنى قاتتىق سىر تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى ۋە ئۇلار-
نىڭ يېشۇرۇنۇش ئورنىنىڭ زادى نەدىلىگىمۇ ئانچە ئېنىق ئە-
مەس ئىدى.

شۇنداق بولغاچقا، ھەر بىر نۇقتىلىق ئورۇندا يۈز بەر-
گەن كىچىككىنە ۋەقەمۇ ئابلىكىمنىڭ نەزىرىدىن سىرتتا قالمايتتى
ۋە بىرىنچى قول ماتىرىيال — يىپ ئۇچىغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن
دەرھال ئوزى كېلىپ، شۇ ۋەقەنىڭ ئۈستىدە — نەق مەيدانda
ھازىر بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ھىلىقى قاچقۇن ئىككى باندىتنىڭ ھەر-
كەت يېنۇلۇشى بىلەن بىرەر ئالاقىسى بار-يوقلۇغىنى ئېنىقلايتتى
ۋە بۇ ھەقتە ناھايىتى ئېنىق، مۇكەممەل بىر خۇلاسىگە كەلمىگە-
چە بۇ يەردىن قايتمايتتى.....

ئابلىكىم ئەلۋەتتە سوپىنىڭ جەسىدى ئېسىلغان نەق مەي-
دانىنى كوزدىن كەچۈرۈپ تۇرۇپ، تېرىش يانچۇغىدىن بىر پارچە
سۇرەتنى چىقىرىپ، جەسەت بىلەن سۇرەتنى سېلىشتۇرۇپ بىرلا
قېتىم قارىدى-دە، سۇرەتنى يەنە تېرىش يانچۇغىغا سېلىپ قويدى.
ئاندىن ئولگۇچىنىڭ ئايالىنى چاقىرىپ سورىدى:

— تۇنۇگۈن كېچە ئېرىڭىز قەيەردە بولغان؟

— ھېچنەدە بولغىنى يوق، خېلى كۈنلەردىن بۇيانمۇ ھېچ-
قەيەرگە بارغىنى يوق، — دىدى ئايال يىغلاپ تۇرۇپ، — تۇ-
نۇگۈن ئاخشام بالدۇرلا يېتىپ قالغان. بىر ئۇخلاپ ئوغانسام

دادىسى يېنىمدا يوق، ھاجەتكە چىققان چېغى دەپ ئويلاپ، بە-
غەملىك بىلەن يەنە ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئەتىگەن ئويغىنىپ قا-
رىسام، يەنە يوق. ئەنسىرەپ تالاغا چىقسام، ئۇزۇمە شېخىدا ئې-
سىلغان بىر نىمە كورۇندى، تېنىم ئەيمىنىپ بارسام .....

ئايال شۇ گەپنى دەپ ئەنسىز ھازا ئاچتى. ئابلىكىم:

— سىز يەنە ماڭا جاۋاپ بېرىڭا، — دىدى ئايالىنىڭ يىغا-
سىنى توختىتىپ، — سىز ئېرىڭىز ئۇستىدىكى ماش رەڭ جۇۋىنى
قاچاندىن بۇيان كورۇپ يۇرىسىز، تىكتۇرگەنمۇ ياكى مۇشۇ يې-
قىندا سېتىۋالغانمۇ؟.....

ئايال ھاڭ-تاڭ بولۇپ، خۇددى ھازىر كورۇۋاتقانىدەك،
كوزىنى چەكچەيتىپ، ئەلۋەك سوپىنىڭ ئۇستىدىكى ھەربى جۇ-
ۋىنغا سەپسالدى:

— ۋاي خۇدايىم، نىمە بالا بۇ، — ئايال بىر تەرەپتىن
سوزلەپ، بىر تەرەپتىن يىغلاپ تۇرۇپ، ئالدىراپ ئويگە كىرىپ
كەتتى-دە، ئۇ يەردىن ئەلۋەك سوپى ئادەتتە كىيىپ يۇرىدىغان
ئۇزۇن چەكمەن تونىنى كوتىرىپ چىقتى ۋە ھىچقاچان ئوز ئې-
رىنىڭ ئۇستىدە مۇنداق ماش رەڭ "ئەسكەر" جۇۋىسىنى كورمىگەن-
لىگىنى ئېيتتى.

جامائەت خەۋپسىزلىگى خادىملىرى نەق مەيداندىكى تې-
گىشلىك تەكشۈرۈشنى تۇگەتتى. ئايال بىلەن، ئالاقىدار كىشىلەر
بىلەن سوزلەشتى. ئەلۋەك سوپىنىڭ بۇ بىرنەچچە كۇندىن بۇ-
يان سىرتقا چىقمىغانلىغى ۋە ھىچقاچان مۇنداق ھەربى جۇۋا
كىيمىگەنلىگى ئېنىقلاندى. ئۇنىڭدا ئۇزۇندىن بۇيان ئۇچ مايلىق
قۇل چىراقمۇ بولغان ئەمەس، ئۇنىڭ قۇش مايلىق قۇل چىرىغى
كوپتىن بېرى تەكچىدە مايسىز توپا بېسىپ ياتقان ئىكەن. ھا-

زىر ئۇنىڭ سول تەرەپ يانچۇغىدىن يېرىمى چىقىپ تۇرغان ئۇچ مايلىق قول چىراقنىڭ نەدىن پەيدا بولۇپ قالغانلىغىنى ھېچكىم ئېنىقلاپ بېرەلمىدى.

— ئابلىكىم جۇيجاڭ، ئولۇكنى چۈشۈرۈپ، دەپىن قىلىشقا رۇخسەت قىلىمىزمۇ؟ — دىدى ياشقىنا بىر رازۋېتكا خادىمى قولىدىكى فوتو ئاپاراتىنى قېپىغا سېلىپ تۇرۇپ.

— ئەلۋەتتە، كېچىكتۈرمەي دەپىن قىلسا بولىدۇ، — دىدى ئابلىكىم، — ئولگۈچىدە ئەيىپ يوق، ئۇ، زىيانكەشلىككە ئۇچراپتۇ، ئۇ ئۇزىنى ئۇزى ئېسىپ ئولتۇرمىگەن، باشقا كىشى تەرىپىدىن ئولتۈرۈلگەن، بۇ پاكىت.....

دۇڭ تېخەن بىلەن ئالماس بۇ خۇلاسە بەك بالدۇر چىقىرىپ قالدىمىكىن دېگەندەك "يالت" قىلىپ ئابلىكىمگە قارىدى، ئابلىكىم تەمكىنلىك بىلەن ئېيتتى:

— ئەھۋالى خېلى ئېنىق، ئۇڑمە ئەتراپىدىكى ئايال ئىزلىرىنى قار بېسىپ، شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن، ئولگۈچىنىڭ "ئۇزىنى ئۇزى ئېسىپ ئولتۈرۈۋېلىشى" ئۇچۇن، پۇتى ئاستىغا قويۇلغان خىشنىڭ چېچىلىش تەرتىۋى ھەممە نەرسىنى بىزگە ئېنىق سوزلەپ بېرەلمەكتە، سىرتماقنى بوينىغا سېلىپ، ئېسىلىپ ئولۇش ئۇچۇن پۇتىنىڭ ئاستىدىكى خىشنى يا ئالدى، ياكى كەينىگە تېپىش كېرەك، ھازىرچۇ، ئەكسىچە پۇتى ئاستىدىكى خىش باشقا بىر پۇت تەرىپىدىن ئوڭ تەرەپكە تېپىۋېتىلگەن. ئولۇۋاتقان ئادەم ھەرگىز خىشنى ئوڭ تەرەپكىلا تەپمەيدۇ، چۇنكى، جان ئۇزۇۋاتقاندا بىر تەرەپكىلا پىلتىڭلاش مۇمكىن ئەمەس. ئۇندىن باشقا، تاپانچا بىلەن قول چىراقنىڭ مەقسەتلىك ھالدا يانچۇغىدىن چىقىرىلىپ قويۇلۇشىدىن قارىغاندىمۇ، بۇ ئادەم ئو-

زىنى ئوزى ئاسمىغان ۋە ھەرگىزمۇ مۇنداق تەرىزدە ئاسالمىغان بولاتتى..... ئەگە مۇھىمى، ھەربى جۇۋا. تاپانچا، قول چىراق نەدىن كەلگەن؟ كىم ئۇنى ئاشۇنداق سەرەمجانلىغان؟.....

— نىمە، كىم سەرەمجانلىغان دەمسىز؟ — جۇما ھەيران بولۇپ ئىتتىك ئابلىكىمگە قارىدى، — ئۇنى بىر كىم زورلۇق بىلەن ئېسىپ قويدىمۇ ئەمىسە؟

— ئەلۋەتتە، بۇ ئېنىق پاكىت، — دىدى ئابلىكىم ئويلانغان ھالدا تەھلىل قىلىپ چۈشەندۈرۈپ، — ئەلۋەتتە سوپىنىڭ ئولتۇرۇلۇش ئۇسۇلىدىن قارىغاندا، ھەركەت قىلىپ يۈرگەن دۇشمەنلىرى ئۇنى تولىمۇ قۇۋۇ، مەككار ئىكەنلىگىنى كورۈۋالغىلى بولىدۇ. تۇنۇگۈن كېچە يولداش ئالماس بىلەن جۇماغا ئۇچراپ، يۇز-كوزىنى كورسەتمىگەن سىرلىق ئادەم ھەرگىز يىگانە "يولۇچى" ئەمەس. ئۇ ئوق چىقىرىپ قاچقان ئىكەن. بىزنىڭ ئۇنى ئىزلەيدىغانلىغىمىز ئېنىق. تۇتماي توختىمايدىغانلىغىمىزنى، ئاخىرقى ھىساپتا ئۇ ئوزىنى پاش قىلىپ قويغانلىغىنى تونۇپ يەتكەن. شۇڭا، بىزنىڭ ئىزلەش يولىمىزنى كېسىپ تاشلاش ئۇچۇن، ئۇ ئەلۋەتتە سوپىنىڭ "ئوزىنى ئوزى ئولتۇرۇش" ئەنزىسىنى پەيدا قىلىپ، نىشاننى چالغىتقان. ئىشەنچلىك بولسۇن ئۇچۇن، سىلەر كېچىدە كورگەن قىياپەت — ھەربى جۇۋا، تاپانچا، قول چىراق ئەينەن ئۇنىڭغا سەرەمجانلانغان. يەنى سىلەر كېچىدە ئۇچراتقان ئادەم ئەلۋەتتە سوپى شۇ. ئۇ سىلەرنى ئولتۇرۇش مەقسىدىگە يېتەلمىگەندىن كېيىن ئوزىنى ئوزى ئېسىپ ئولتۇردى، "سىرلىق ئادەم ئەنزىسى" شۇنىڭ بىلەن تۇگىدى، خۇلاسە كالام دېمەكچى.....

ئابلىكىم بىر تال تاماكا ئورىدى ۋە دۇگ تېخەنگىمۇ تۇتتى.

— ئەمدى بۇ ۋەقەنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى تەھلىل قىلىپ

كورەيلى، — دىدى ئابلىكىم تاماكىسىغا سەرەڭگە يېقىپ تۇ-
رۇپ، — دۇشمەن نىمە ئۈچۈن ئەلۋەك سوپىنى ئوز قۇربانى قە-
لىپ تاللىۋالدى؟ بۇنىڭ سەۋەۋى بار. ئەلۋەك سوپى گومىندا‌ڭ
شوبە پىرقىسىنىڭ شۇجىسى، بەگ شياۋجا‌ڭ. ئوتمۇشتە مەخسۇت
بەگ بىلەن ھەمتاۋاق بولغان. ئازاتلىقتىن كېيىن بۇيرۇق بويىچە
جامائەت خەۋپسىزلىگى ئورگىنىغا ئوزىنى مەلۇم قىلىپ تارىخە-
نى يېزىپ تاپشۇرغان بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ ئوتمۇش تارىخى
دۇشمەن پايدىلىنىمەن دىسە، تۇتۇۋالغىدەك ئاجىزلىق. يەنى، ئەل-
ۋەك سوپى پەيلىدىن يانغان ئەمەس، ئوچمەنلىك ساقلاپ كەل-
گەن، شۇڭا قورال كوتىرىپ كېچىسى سىلەرنى ئاتقان دىگەنگە
ئىشەندۇرۇش مۇمكىن. بىراق، بۇ ساختا ئەنزە. بىر قاراپلا ئۇنىڭ
ماھىيىتىنى كورۇۋېلىش مۇمكىن.....

شۇنىڭدىن كېيىن ئابلىكىم دۇ‌ڭ تېخەن بىلەن ئالماسقا
توش يانچۇغىدىن بايىقى سۇرەتنى چىقىرىپ كورسەتتى:

— تازا تونۇۋېلىڭلار، بۇ ئادەم بۇ قېتىمقىسى بىلەن ئور
قىياپىتىنى توت قېتىم ئوزگەرتتى. ئۇنى ئاخۇن - مۇللام، يېزا
كادىرى، چار بازارچى سودىگەر ۋە دىخان قىياپىتىدە كورگەنلەر
بار. ئوز قىياپىتىنى ئوزگەرتىپ تۇرۇشقا بەكمۇ ماھىر. لېكىن،
يوشۇرۇنۇش ماكانى سىرلىق — ئېنىق ئەمەس. ئۇ، ھازىر ئاسا-
سەن بەزى كونا بەگلەر ۋە مەدرىسلەر بىلەنلا ئالاقە قىلىدىكەن
دىگەن پەرەزلەر بار. پەرەز دىگەن پەرەز، بۇنى ئىسپاتلاش
كېرە‌ك. ئىسپاتلاش — سىرلىق، نامەلۇم، شەپسى بار، لېكىن كوز-
گە چۇشمەيدىغان دۇشمەننى ئالقانغا ئېلىپ، قاتتىق، دەل تۇتۇپ
كورسىتىش دىگەن سوز. ئالدىنقى كۇنى كېچىسى دەريانى‌ڭ ئۇ
قېتىدىكى چوڭ يولدا بىر ئالاقچى جەڭچى تالا‌ڭ قىلىنىپ جۇ-

ۋىسى سالدۇرۇۋېلىندى. مۇشۇنىڭ بىلەن بىر ئاي ئەچىدە ئىككى جەڭچىنىڭ قورالى تارتىۋېلىندى دېگەن سوز. بۇ يەردە باندىتقا قورال، ھەربى كىيىم كېرەك بولۇۋاتقانلىغى ئېنىق. ئەۋەك سو-پىنىڭ ئۇستىدىكى جۇۋىنىڭ نۇمۇرى سوكۇۋېتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ ھەربى جۇۋا ئىكەنلىگى ئېنىق. دېمەك، بۇ ئەز-زە تاسادىپى، يەككە-يىگانە ئىش ئەمەس. ئەھۋال بىز مولچەر-لىگەندىنمۇ مۇرەككەپ .....

ئابلىكىم ۋە ئۇنىڭ رازۋېتكا خادىملىرى شۇ كۈنى كەچ-كىچە ياڭاقلىق يېزىسىدا بولدى، زورۇر بولغان تەكشۈرۈش-سوھبەت يىغىنلىرى ئۇزاق داۋام قىلدى.

ئابلىكىم دۇڭ تېخەن بىلەن ئالماسنى قولتۇقلاپ، پاراڭ-مشپ يېزىنىڭ سىرتىغىچە چىقىشتى.

— قاتتىق، ئوتكۇر ئېلىشىش بولۇشى مۇمكىن، — دېدى ئابلىكىم، — بىر مەيدان ئېلىشىشنىڭ شەپىسى ئاللىقاچان كەلدى. ھازىرقى مەسىلە، دۇشمەن ئۇچۇن ئادەم تالىشىش. كۇچ توپلاش مەسىلىسى. ئادەمسىز پېتەرلىك بولدى، دېگەن كۈنى ئۇلار جەز-مەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، پاراكەندىچىلىك سالىدۇ، جەزمەن ھۇش-يارلىقنى ئوستۇرۇش كېرەك .....

—دۇشمەننىڭ ھىلىسى ناھايىتى كوپ،—دېدى ئالماس قوشۇ-مسىنى چىڭ تۇككەن ھالدا غەزەپلىنىپ، — ھازىر دېخانلار جە-مىيىتىگە ئەزا بولۇپ كىرىۋاتقانلارمۇ، بىرلا ۋاقىتتا يەنە سوپى ئىشانغا قول بېرىپ مۇرىت بولۇۋاتقانلارمۇ بار. مەخسۇت بەگنىڭ كاللىسىدىن تۇتۇن چىقارماي تۇرۇپ دېخانلاردىكى ئەندە-شىنى تۇگىتىش مۇمكىن ئەمەس. ھازىر يۇرت ئىچىنى بىر خىل پىتنە-ئوسەك سوزلەر قاپلاپ كەتتى. خەقنىڭ ئەندىشە-

لىرى ناھايىتى كوپ، مەخسۇت بەگنىڭ ئوچ ئېلىشىدىنمۇ، ھىسا-
سدىن جامواللىنىڭ قاغاپ "دۇنايى بەتتەر" قىلىۋېتىشىدىنمۇ قور-
قىدىغانلار بار. قۇتقۇزۇش ئاشلىغىنى قايتۇرۇۋېتىش ئەنە شۇنىڭ
ئىسپاتى. مېنىڭچە، ماڭا رۇخسەت قىلىڭلار، مەن كونا پارتىزان
يىگىتلەرنى يىغىپ، مەخسۇت بەگنىڭ ئىزىغا چۈشەي. بۇ قاز-
خورنى تۇتۇپ كېلىپ، مىڭسىدىن تۇتۇپ چىقارمىغىچە ھىچ كىشى
ئارام تاپمايدۇ.....

— تۇنۇگۈن ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى دەل مۇشۇ مە-
سىلىنى قاردى، — دىدى دۇڭ تېخەن تەكىتلىك بىلەن، — ئەگ-
سىلىمنقىلاپچىلارغا ئۇنۇملۇك زەربە بېرىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك
پارتىيە كومىتېتى دىخانلار جەمىيەتلىرىنى پۇختىلاش، قەدەم،
باسقۇچلۇق ھالدا "باۋ-جيا" سىستېمىسىنى بىكار قىلىپ، كەنت،
يېزىلىق ھۆكۈمەتلەرنى قۇرۇش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.
بۇ، ئىنتايىن مۇھىم ئىش. دىخانلارنىڭ سىياسى جەھەتتىكى ئۇس-
تۇنلۇكى تىكلەنگەندىلا، ئاندىن ئۇلاردا ئوز دۇشمىنىگە كۇچلۇك
زەربە بېرىدىغان سىياسى ئاكتىپلىق، جاسارەت قوزغىلىدۇ. مەن
يولداش ئابلىكىمنىڭ سوزىگە قوشۇلىمەن، ھۇشيارلىقنى جەزمەن
ئوستۇرۇش، ئاممىنى قوزغاپ، زورۇر بولغان تەدبىرلەرنى قوللا-
نىش كېرەك، — دۇڭ تېخەن شۇنىڭدىن كېيىن ئالماسقا قاراپ، —
يولداش ئالماس، بۇگۈن ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ كەنت دىخانلار
جەمىيىتى رەئىسلىرىنىڭ يىغىنىنى ئاچساق قانداق، ناھىيىلىك
پارتىيە كومىتېتىنىڭ كورسەتمىسىنى شۇ يەردە مۇزاكىرە قىلىپ،
سىز بايا ئېيتقان مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ تەدبىرلىرىنى بەلگىلە-
سەك، سىزچە بولامدۇ؟ — دىدى.

ئۇلار بىر ئاز كېڭەشكەندىن كېيىن بىر پىكىرگە كەلدى.

ئابلىكىم مۇندىن كېيىن قانداق ئالاقلىشىش تۇغرىسىدا كېلىشـ
كەندىن كېيىن ئوز يىگىتلىرىنى ئېلىپ شەھەرگە قايتتى.....

5. ئەرلىك ــ جاسارەت

قىسمەت چوروق بۇنىڭدىن ئىككى يىلچە ئىلگىرى ــ يەنى مەخسۇت بەگنىڭ جۇۋازخانىسىدا جۇۋاز ھەيدەپ يۇرگەن كۇنـ لىرىنىڭ بىرىدە ھېچ كۇتۇلمىگەندە تۇل ئايال مەسۇدىخانىغا ئىشقى چۈشۈپ قالدى.

مەسۇدىخان ئوشۇق ـ تۇشۇك گېپى يوق، كىشىلەرگە ئارد ـ ئىمايدىغان، بىر ئاز نازۇك، ئوتتۇز بەش، ئوتتۇز سەككىز ياش ـ لارغا كىرگەن، يۇۋاش، ساددا، تەقۋادار ئايال ئىدى. ئېرى ھايات ۋاقتىدا ئەر ـ خوتۇن بىر تال قىزى بىلەن يامان ئەمەس تۇر ـ مۇش كەچۈرەتتى. ئېرى قوشۇمچە چەكمەن ـ چوتا، كاتەكچە ـ شا ـ تىۋا توقۇيدىغان ھۇنەرۋەن كاسىپ ئىدى. ئېرى قازا تاپقاندىن كېيىن بىرەر يىلغىچە ئەپلەپ ـ سەپلەپ بىر ئەتىزال تۇرمۇش كەچۈردى. لېكىن، كېيىنكى يىلدىن باشلاپ مەسۇدىخانىنىڭ تە ـ رىكچىلىگى بارغانچە تەسلىشىپ كەتتى. بايلار تېرىلغۇ يەرلىرىنى ئىجارىگە بەرمەس بولدى، بەرگەن تەقدىردىمۇ مەسۇدىخان تې ـ رىيالمايتتى، چۈنكى ئۇنىڭ تېرىلغۇ ئۇلاقلىرى يوق ئىدى. شۇڭا، ئۇ ئوز كەسپى ــ دوپپا تىكىش، گۇل بېسىش ۋە چاق ئىگە ـ رىشكە پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلدى. پۇللۇق دوپپا، قىممەت باھالىق كەشتە ۋە مەشۇت يىپ بىلەن شۇغۇللىنىش ئۇ ـ چۈن خېلىلا دەسمى كېرەك. مەسۇدىخاندا بولسا بۇ نەرسىلەر يوق ئىدى. ئاددى، پۇلى ئەرزان دوپپىلارنى تىكەتتى ۋە تۇننى

تاڭغا ئۇلاپ چاق ئىگىرىپ يىپ تەييارلايتتى.

چىراق ئالدىدا مختەك ئولتۇرۇپ، كوزىنىڭ گوھىرىنى ئېقىتىپ قىلىندىغان مۇشۇ ئەمگەك، ئەجىرىلا مەسۇدىخان بىلەن قىزىنىڭ تىرىكچىلىكىنىڭ مەنبەئى ئىدى، باشقا ئامالى يوق ئىدى.

بىر بازار كۈنى قىسمەت چورۇق شەھەردىن قايتىپ چەمەنۇپتىپ، يول ئۈستىدە مەسۇدىخاننى ئۇچرىتىپ قالدى. مەسۇدىخانمۇ بازاردىن قايتىپ چىقۋاتقان ئىدى.

— ھە، مەسۇدىخان، ئويغىمۇ؟ — دىدى قىسمەت چورۇق، ئۈستىگە توت كوزا ياغ ئارتىلغان ئېشەكنى ئالدىغا سېلىپ، مەسۇدىخانغا يېقىنلىشىپ كېلىپ، — قانداق، بۈگۈن بازار سودىلىقلىرى جايىدا بولدىمۇ، دوپپا بازىرى تازا قىزىغاندۇ؟.....

مەسۇدىخان قىسمەت چورۇقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، يۈزىنىڭ يېرىمىنى بېشىدىكى رومالنىڭ سىڭاپىشى بىلەن ئىتتىك ياپتى ۋە قىسمەت چورۇقتىن سەل ئۇزىنى تارتىپ، يولنىڭ چېتى بىلەن مېڭىپ تۇرۇپ:

— بازار قۇرۇسۇن، كۈز بازىرى خەققە چاپ-چاپ بولغىنى بىلەن ماڭا كاسات، — دىدى ئۇ. قىسمەت چورۇق مەسۇدىخان بىلىگىگە ئوتكۈزۈۋالغان سۆھبەتتىكى دوپپىلارغا قاراپ قويدى. ئايال سەل تىترىگەن ئاۋاز بىلەن گېپىنى داۋام قىلدى، — قىزىمنىڭ دادىسى قازا بولغانغا ئۈچ يىل بولدى. ئۇچىنى، يەتتىسىنى، قىرقىنى، يىل نەزىرىسىنى بەردىم، رەخمەتلىكنىڭ مەزىدىن باشقا ياغ پۇرۇتۇپ روھىنى خوش قىلىدىغان ھېچكىمى يوق. ھەر يىلى بىر قېتىم يېتىشچە نەزىر-چىراق قىلىپ ياغ پۇرۇتىمەن. بۇ يىل — ئۇچىنچى يىلى. ئالدىنقى ئايدا تىككەن دوپپىلىرىمنى سېتىپ گۇرۇچ ئالدىم، بۇ ئايدا ياغ ئېلىپ، رەخ-

مەتلىكنىڭ روھىنى تەلمۇرتمەي ۋاقتىدا نەزىر-چىراق قىلىپ ياغ پۇرۇتارمەن دىگەن ئىدىم. كۈز بازىرىدا ھەچكىم دوپپىغا كوز قىرىنى سالمىدى، بازار تۇماقچىنىڭ بوپتۇ، دوپپىغا بازار تار، بىر-ئىككى جىڭ ياقما زار بولۇپ، يېنىپ چىقتىم.....

قىسمەت چىرۇق ئايالغا ھىسداشلىق قىلغۇسى كېلىپ، ئالدىدا كېتىۋاتقان ئېشەك ئۈستىدىكى تۇت كوزا ياقما قاراپ قويدى. بۇ، سەكسەن جىڭ ياغ ئىدى.

مەخسۇت بەگنىڭ جۇۋازخانىسىدا ئۇ ھەپتىدىن بۇ ھەپتىگىچە بىر-ئىككى يۈز جىڭ ياغ تەييارلىنىپ بازاردا سېتىلاتتى. بۇ ھەپتە بازاردا ياغنىڭ كوپلۈگى، نەرقىنىڭ بىردىنلا چۈشۈپ كەتكەنلىگى ئېنىقلاندى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان مەخسۇت بەگ ئۇزىنىڭكىنى ساتقۇزمغانىنىڭ ئۈستىگە، باشقىلارنىڭ ياغلىرىنىمۇ بىر اقلا سېتىۋېلىشنى بۇيرىدى. بەگ سەيۋەنلىرى بارلىق ياغنى سېتىۋېلىپ، ياغ بازىرىنى قۇرۇقداپ بولغاندىن كېيىن، بەككە بازاردىكى ياغنىڭ ئەسلىي نەرقى يېرىم ھەسسە كوتىرىلدى، دەپ مەلۇم قىلدى. شۇ چاغدا، مەخسۇت بەگ ياغ تىجارەتچىلىرىگە بايا سېتىۋالغان ياغنى يېگى نەرقى بىلەن ئوتكۈزۈپ بەردى-دە، دېرى-دەسمىسى بىلەن ھايانغا قالغان سەكسەن جىڭ ياغنى قىسمەت چورۇقتىن ئويگە قايتۇرۇۋەتتى.

قىسمەت چورۇق: زامان زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ دىگەن شۇ. پۇل بايغا ئاقىدۇ، سۇ سايغا دىگەن گەپ "بازار چاقماننىڭ" دىگەن سوز بىلەن بىر ئىكەن-دە! خەق ئوبدان نىيەت بىلەن ھالال ئەجرى قىلىپمۇ بىر جىڭ، يېرىم جىڭ ياغ ئالالماپتۇ، ئەما، بىزنىڭ بەگ ئازراق كۈمۈش تەڭگىنى ياغ بازىرىدا بىر يۇمۇلۇتۇپلا دەرت ئەسىرى يوق سەكسەن جىڭ ياغنى خەقنىڭ

كوزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ يۇلۇۋالدى - ھە؟.....تۇۋا دەيدىغان ئىش، مۇشۇمۇ مۇسۇلمانچىلىقمۇ؟ — دەپ ئويلاپ، مەسۇدىخانىغا گەپ - سۆز قىلماي، ئوز كەپسىگە قايتتى.....

شۇكۇنى كەچقۇرۇن قىسمەت چورۇق بىر ئامال قىلىپ، جۇۋاز باچكىسىنىڭ تېگى ۋە چاۋا - قاپاقلارنىڭ ئاستىدىن قىرىپ - يىغىپ، ئىككى جىگىچە ياغنى مەسۇدىخانىنىڭ ئويىگە ئېلىپ كەلدى.

— قىسمىتاخۇن، بۇ نىمە قىلغانلىرى؟ — دىدى مەسۇدىخان سەل چوچۇپ، ياغنى ئالغىلى ئۇنىماي—مۇشۇ يېشىمغىچە مالال ياشاپ كەلدىم، ھىچكىمنىڭ ھەقىگە كوز قىرىمنى سالمىدىم، ھىلىمۇ شۇكرى. مېنىڭ بۇ ياقتا بەرگۇدەك پۇلۇمۇ يوق، ئېلىپ كەتسىلە، سىلىنىڭ بۇ ئويگە باش تىقىپ كىرگەنلىرىنى خوشنا - خۇلۇملار كورسە، نىمىمۇدەر، ۋاي خۇدايىم، قانداقمۇ قىلارمەن، ئېلىپ كەتسىلە، مەن سىلىگە ياغ دىدىمىمۇ؟.....

— پۇل دەمدىلا، پۇلنىڭ گېپىنى قىلمىسىلا، — دىدى قىسمەت چورۇق ئوزىنىڭ دۇرۇس نىيىتىنى بىلدۇرەلمىگەنگە جىلى بولۇپ، — مەن قىسمەت چورۇقنىڭ قولى پۇل كورمىگەنگە ئوتتۇز يىلچە بولدى. يەنە نىمە پۇل؟ بەككە ئوتتۇز يىلچە ئىشلەپتىمەن. مەندىن كىمگە قانداق ياخشىلىق ئوتكىنىنى بىلمەيمەن، بۇ ياغ ئوز ھەققىم، ئوز ئەجرىم. ياغ پۇراتسىلا، ھەرگىز ھەسرەتلەنمىسىلە، مەن سىلىدىن پۇل تەلەپ قىلدىمۇ؟.....

ئارىدىن بىر يىلچە ئوتتى. قىسمەت چورۇق مەسۇدىخانىنى پات - پات يوقلايدىغان بولۇپ قالدى. "ئەللىك يىلغا يېقىن ئومرۇم خوتۇنسىز ئوتتى. مەسۇدىخان ھالال - تىچ مەزلۇم ئىكەن. ھالال جۇپ بولۇشقا نېسىپ بولارمىكىن" دەپ ئويلىدى. مەسۇ -

دىخانمۇ قاراپ تۇرمىدى، تۇجۇپىلەپ، ئەجرى قىلىپ، سەپتە بادام دوپپا تىكىپ، قىسمەت چورۇقتا تەقدىم قىلدى. قىسمەت چورۇق ئوز كوڭلىدە تاتىملىق بىر ھارارەت سېزىپ، ئوز ئومرىدە بەرىنچى قېتىم ئوزىنى ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ئۇمتىلىك ھىس قىلدى ھەمدە "بەلەن بولدى، قۇرىغان دەرەخ قايتا كوكلەيدىغان، ئومرۇم خوتۇنسىز ئوتمەيدىغان بولدى، خۇدا نېسىپ قىلسا، مۇشۇ كۇزلۇكى بەككە كىشى قويۇپ، بىرنەچچە يىللىق ئىش-ئەجرىمنىڭ ھەققىنى تېرىلدۇرۇۋالىمەن-دە، مەسۇدىخان بىلەن شاۇقۇنسىزلا نىكا پاتمەسى قىلدۇرۇۋالىمەن" دىگەننى كوڭلىگە پۇكۇپ قويدى.

ئەمما، ئەمدىلەتىن چېچەك ئاچقان بۇ ئارزۇ ئۇشتۇمتۇت ئېغىر زەربىگە ئۇچراپ ۋەيران بولدى. شۇ كۇنلەردە كىمدۇر قىسمەت چورۇقنىڭ مەسۇدىخانغا بىرەر-يېرىم قېتىم خۇپىيانە ياغ تېشۇغانلىغىنى مەخسۇت بەككە مەلۇم قىلىپ قويۇپتۇ، بەگ بۇنى بانا قىلدى، كۇچ-قۇربىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتقان قىسمەت چورۇقنى "يامان ئاتلىق" قىلىپ ئويدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتتى.

قىسمەت چورۇقنىڭ باردىغان يېرى يوق ئىدى. قېقىلىپ-سوقۇلۇپ يۇرۇپ، ئاخىرى يېزىنىڭ ئايىغىدىكى ئازنا مېچىتنىڭ ساخاۋەتخانىسىنى ئوزىگە ماكان قىلدى. "ھەممىسى تۇگىدى، ھەمە نېمەت-ئىقبالىلىرىم غازاڭ بولدى، — دەپ ئويلىدى قىسمەت چورۇق مەسۇدىخان تۇغرىسىدىكى خىيالىلىرىدىن ئادا-جۇدا بولغاندەك ئۇمتىسىزلىنىپ، — ئەمدى بولدى، بەس! بەلەن ئايال ئەدى. ھالال، يۇزى تۇڭەن مەزلۇم ئىدى، كۇن كورسۇن. مەن ئۇنىڭغا قايسى يۇزۇم بىلەن قارايمەن، سىلىنىڭ ئويلىرى بار بولغاندىكىن مېنى يانلىرىغا تارتىپ باقسىلا دەيمەنمۇ، يوق گەپ.

پۇل خەجلەپ، نىكا چېيى قىلمىغان ئەرگە قايسى خوتۇن تەڭكىدۇ؟.....بولدى، ئادا-جۇدا بولدۇق، بىزنىڭ ئەمدى ئىككىنچى قېتىم يۈز كورۈشۈشمىز يوق گەپ.....".

ئازاتلىقتىن كېيىن قىسمەت چورۇق ئاز-تولا تىلى، ئايىغى چىقىپ، ساخاۋەتخانىدىن ئايرىلىپ، بايىز خالۋاپ بىلەن بىللە "ئىگە-چاقسىز قالغان" بەگنىڭ قوراسىغا قاراۋۇللۇق قىلىۋاتقان، ئەل ئىچىدە ئوزىگە تۇشلۇق يۈز-ئابرويىنى تىكلىۋالغان بولسۇ، لېكىن، نىمە ئۈچۈندۇر مەسۇدىخان توغرىسىدىكى كونا خىيالغا يەنە قايتىشنى خالىمىدى. بىرەر كۈنالدىق ئىش قىلىپ قويغان ئادەمدەك، بۇ ئايالنى بىرەر يەردە ئۇچرىتىپ قالسىلا ئوزىنى قاچۇرۇپ، تەمتىرەپ قالاتتى.....

ئەمما ئۇ، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن مەسۇدىخانىنىڭ ئوزىگە باھالاپ بېرىلگەن بەش چارەك بۇغداينى ئۇشتۇمتۇت قايتۇرۇپ، مەخسۇت بەگنىڭ سېغىغا ئېپكېلىپ تۆكۈۋەتكەنلىگى، چۈنكى ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر خىزمىتىنىڭ تۈگىلۈكتىن "ئۇ دۇنيالىغىنى ئويلا، بەگنىڭ ئاشلىغىنى يىمە، تىلىڭ قاتمىدۇ، كوزۈڭ تۇتۇلمىدۇ" دەپ چۈشەندۈرگەنلىگى تۆغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئىختىيارسىز ئوزىچە دەككە-دۈككىگە چۈشۈپ، بىئارام بولۇپ تىپىرلاپ قالدى.

سەۋەپ، مۇشۇ كۈنلەردە مەسۇدىخانىنىڭ ئويىدە يەيدىغان ئاشلىقىنىڭ تۈگەپ قالغانلىغى، بىرنەچچە ھەپتىدىن بۇيان خۇلۇم-خوشنىلاردىن ئوتنە-يېرىم قىلىپ سېرىقتال كۈن كەچۈرۈۋاتقانلىغى ئېنىق. قىسمەت چورۇق بۇ ئەھۋالنى قۇتقۇزۇش ئاشلىغىنى باھالاپ بېكىتىش يىغىندا باشقىلاردىن ئاڭلىغان ئىدى. "ھەي، بولماپتۇ، يامان بوپتۇ، — دەپ ئويلىدى قىسمەت چورۇق مەسۇدىخانىڭ قۇتقۇزۇش ئاشلىغىنى قايتۇرۇۋۈتكەنلىگىنى ئويلاپ، — شۇمۇ

ئىشمۇ، يەتمەنتىك ئاغزى ئاشقا تەگسە، بەشى تاشقا تېگمەيتۇ، دېگەن-دەك ئىش بوپېتۇ-دە. تېۋۇا، خەزىر تۇڭلۇكتىن سوزلەپتىمىش، ئەجەپ بىر ئىش. نېمە قىلغان خەزىر ئۇ! قاراپ تۇرۇپ، خالايىقنىڭ بەرگىنىنى تارتقۇزالسا!....."

كەچقۇرۇن كوز باغلانغان مەھەل بىلەن قىسمەت چورۇق ئوز خىيالىرىنى پىشۇرۇپ، بىردىنلا جاسارەتلىنىپ قالدى. ئاتلار-نىڭ يەم-خەشىكىنى ئالدىراپ بېرىپ تۇگەتتى-دە، "نېمە بولا-سىمۇ كوزۇم بىلەن بىر كورەيچۇ، زادى بىر بارايچۇ" دېگەن نىيەتكە كەلدى ۋە ئۇدۇل مېڭىپ، توپ-توغرا مەسۇدىخانىنىڭ ئويىگە كىرىپ كەلدى:

— مەن قىسمەت چورۇق، — دېدى ئۇ، تۇيۇقسىز كىرىپ كېلىپ، بۇلۇڭ ئوچاق ئالدىدا ھاڭ-تاڭ بولۇپ قېتىپ قالغان مەسۇدىخان بىلەن، ئۇنىڭ ئون ياشلىق قىزى مەختۇمغا ئوگەي-سىزلانغان ھالدا قاراپ، — تۇزۇت-پۇزۇتنى بىلمەيدىغان ئادەم-مەن. ئوزەم گالۋاڭ بولسامۇ، ئىچىمدە گەپ ياتمايدۇ. ئىچىمگە بىر گەپ كىرىۋالسا، قېرىشقاندەك كەشكىچە قىمىرلاۋېرىدۇ. ھەي، مەن مەسخۇش يەنە گەپتىن ئازدىم، سورايدىغىنىم بىرلا گەپ. شۇنداق قىلىپ، تۇڭلۇكتىن خىزىر سوزلىگىنى راستمۇ مەسۇدىخان؟.....

— خۇدايىم، قۇدرىتىڭدىن ئايلىناي، — دەپ مەسۇدىخان چاپىنىنىڭ ياقىسىنى تۇتۇپ، "خۇدا، ئوزەڭ كەچۇرگەيسەن" دەگەندەك، قورقۇپ، ۋەھىمە بىلەن ئىدا قىلدى، — راست، ئەلھەق راست. راست بولمىسا—يالغانىنى توقۇپ چىقىرىشنى ماڭا كىم قو-يۇپتۇ قىسمىتاخۇن؟ شۇنداق ئىش بولدى، خىزىر سوزلىدى، ئوزلىرىگمۇ سوزلىگەنمىدى؟.....

— ياق، — دېدى قىسمەت چورۇق پەگادىلا كۇرسىغا ئولتۇ-

رۇپ، — سوزلىمىدى، مەن ھەچبىر سوئالىدىن خىزىر تۇغۇلۇككە كېلىپ سوزلەيدۇ، دېگەننى ئاڭلاپ باقمىدىم.

— نېمە، ۋاي خۇدايىمەي، — دېدى مەسۇدىخان بىسەرەمجان بولۇپ، — خىزىر سوزلىمەمتى؟

— يوقسۇ، تۇغۇلۇككە كېلىپ سوزلىمەيدۇ.

— ئۇنداقتا، ماڭا خىزىر سوزلىدى، — دېدى مەسۇدىخان گاڭگىرىغان ھالدا. — دەل ئوزى. تۇنۇگۈن كېچە، كوزۇم تېخى ئۇيقۇغا بارمىغان، ئوگزە غاراسلىدى. يۇرۇگۈم ئېغىپ ـ ئېغىپ قارا تەرگە چۆمۈپ كەتتىم، قىزىمنى باغرىمغا چىڭ بېسىۋالدىم، بىرـ كەمدە تۇغۇلۇكتىن: "مەن خىزىر، ھەي مەزلۇمە قۇلاق سال" دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. كېيىن قۇلۇغۇمدا قالغىنى: بەگنىڭ ئاشـ لىغىنى قايتۇرۇۋەت، يىسەڭ تىلىڭ قاتىدۇ، گۆرۈگدە توڭگۈز سۇرىتى بولۇپ قوـ پىدىغىنى بەگنىڭ ئوزى، مۇتىھەم چايان، — دېگەن سوزنى تەكـ

رارلاۋەردى.

بىراق، بۇ سوزنىڭ مەسۇدىخانغا ھەچبىر تەسىرى بولمىدى. چۈنكى ئۇ، بەش چارەك بۇغداينى قايتۇرۇپ بېرىۋېتىپ گۇنادىن خالى بولغىنىغا قەۋەت خوشال ئىدى.

قىسمەت چورۇق ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، بۇ ئويگە بۇگۈن ئوت يېقىلمىغانلىغىغا، ئوچاققا قازان ئېسىلمىغانلىغىغا دەققەت قىلىدى. ئوز ھوجرىسىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ خېلى بىركەمگىچە: "قانداق خىزىر ئۇ! خەقنى ئاچلىقتىن ئولتۇرەمدىكەنە. ئانا-بالىغا تەس بولدى، ئۇلار ئاچ ئەمەسمۇ" دىگەننى ئويلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئوز ھوجرىسىدا بار يېرىم خالتىچە ئۇننى قولتۇغىغا قىسىپ، يەنە مەسۇدىخاننىڭ ئويىگە باردى.

— ئۇخلاپ قالغانمىكىن دەپ ئەنسىرەپتىمەن، — دىدى قىسمەت چورۇق ئىشىكنى ئېچىپ تالاغا چىققان مەسۇدىخاننى كورۇپ، — بەلەن بولدى، مانا ئۇن، ئوزەمنىڭ ئۇنى، ئاز بولسۇمۇ مەختۇم قىز بىلەن دەگۇزە قىلىپ تۇرسىلا. مەن ئەتە ئالماسقا ئېيتاي، بۇرادىرىم دۇڭ تېخەنگە ئېيتسامۇ بولىدۇ، سىلىگە روزىغار تېپىپ بەرسۇن.....

— ياق، ياق، مەن ئەمدى بەگىنىڭ ھەققى ئارىلاشقان ھىچ نىمىنى ئالمايمەن، — دىدى مەسۇدىخان قورققان ھالدا، — خىزىرئوزى دىگەندەك بولدى. پوتى توشۇككە كىرىپ كەتكەن ئېشەكمۇ ئىككىنچى قېتىم ئۇ يولدىن ماڭمايدۇ. سىلىگىمۇ ھەشقاللا، — رەخمەت. بايا تېخى ئالماسنىڭ ئانىسى ساربخان ئاچام بىلەن تېخىتاخۇنكام كېلىپ كەتتى. رىسقى-نەسىۋە ئېلىپ كەپتۇ، خۇدا ئوزى يەتكۇزۇپ بەرگەن دىگەن شۇ. بۇ ئۇننى ئېلىپ كەتسىلە، — مەسۇدىخان قىسمەت چورۇق بوسۇغا ئۇستىگە قويغان ئۇننى

هەدەپ قىسمەت چوڕۇقنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇشقا ئالدىرىدى، — ئې- لىپ كەتسىلە. پات ئارىدا ئۇزمە پىشىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوما باشلىنىدۇ، سېرىقتالچىلىق تۇگەيدۇ، ئۇن ئېلىپ كەلگەنلىرىگە رەخمەت، ئېلىپ كەتسىلە.....

قىسمەت چوڕۇق بۇ يېرىم خالتا ئۇننى ياخشى كۆرۈل، سەممى نىيەت بىلەن ئېلىپ كەلگەنلىكىنى تەكرار ئىزھار قىلـ سىمۇ، مەسۇدىخان ھەچبىر ئالغىلى ئۇنىمىدى: "قەرز بوپقالىدۇ، بۇمۇ گۇنا" — دەۋەدى.

قىسمەت چوڕۇق چۈشەندۇرەلمىگىنىگە جىلى بولۇپ، ۋۇجۇـ دى تىترەپ كەتتى:

— مەسۇدىخان، سىلى، — دىدى ئۇ ئاۋازى سەل بوغۇلغانـ دەك بولۇپ، — مەن كەمبەغەل ئادەمەن. سىلىمۇ ئومرىلىرىدە خۇۋـ لۇق كورمەي رىيازەت چەككەن ئايال. بىز ھەممىز يەر-زىمىن، مال-مۈلكىمىز بولمىغان بىلەن كەمبەغەللىك جىگىرى، ۋىجدانى بار ئادەملەرمىز. مەن قىسمەت چوڕۇق ئويلاپ باقتىم، ھەممىزنىڭ تەقدىر—يولىمىز ھەمىشەم بىر بولۇپ كەپتۇ، بېشىمىزغا كۈن چۈشـ كەنـدە ئۇزئارا ھە-ھۇ دىيىشمىسەك، ھەمدەرت بولمىساق بو- لامدۇ؟ سىلىنىڭ ئويـدە بۇگۈن قازان قاينىمىغانىنى ئۇز كوزۇم بىلەن كورۇپ تۇرۇغلۇق، قانداقمۇ، مەيلىلا، مېنىڭ قوسىغىم تويـ غاندىكىن بولدى، دەپ، خاتىرجەم ياتالايمەن؟.....

قىسمەت چوڕۇق قايتىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ، مەسۇدىخان خې- لى بىر كەمگىچە يېرىم خالتا ئۇننى قولىدا تۇتۇپ، كوزىگە ياش ئالغان پېتى ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى.

قىسمەت چوڕۇق خوشال ئىدى، "ئوغۇل بالىدەك ئىش قىلـ دىم، مەسۇدىخان نىمە ئويلىسا-ئويلىسۇن، مەن قىسمەت چوڕۇقـ

نىڭ كوڭلى ئەمدى ئىزىغا چۈشتى" دەپ ئويلىدى. سەل - پەل هاياجانلانغىنىدىن بولسا كېرەك، يېرىم كېچىگىچە مەھەللىنى ئايلىنىپ، كوچا ئارىلاپ يۈردى. ئۇنىڭ كوڭلىدە ئوزىمۇ ئانچە جەزىم قىلالمايدىغان ۋە ھېچقاچان چۈشىنىپ يېتەلمەيدىغان غەلىتە ئوي - خىياللار كېزىپ ئارام بەرمەيتتى: "بەلەن بولدى، ئىشقىلىپ ئاز بولسىمۇ يېرىم خالتا ئۇننى قولىغا ئالدى. بۇ چاققىچە مەسۇدىخان قىزىنى ئويغىتىپ، قازانىنى ئېسىپ، ئىسسىقىنا بىر نېمە قىلىپ يېيىشكە تۇتۇنغاندۇ. نېمە ئەتتىكىن، قانداق غىزا پىشۇرىدىكىن. ھەي.....مۇنداق ئۇزۇن كېچىدە ئىسسىقىنا چۆپ — پىياز چۆپى ئېتىپ يىگەن تۇزۇك. چوپتىن كېيىن قويۇق چامغۇر تەمى چىققان ئاش سۈيىدىن قىزىق - قىزىق، تەرلەپ ئولتۇرۇپ بىر ھېجىر ئېچىۋالساك قانداق ھۇزۇر - ھە؟.....ئاندىن ئىسسىق تۆشەككە كىرىپ ئېغىناپ - ئېغىناپ ئۇخلاپ قالسەن، كېيىن نېمە چۈش كۆرسەك كۆرۈۋە. لېكىن، چۆپنى،.— پىياز چۆپىنى ئەمەس، تېخىمۇ ئالىراق نەرسىنى كۆرگىن. پېتىر مانتا، ياغلىق پۈلۈ، قېيما كاۋاپ، قىزىق گۆش گىرده.....ئىشقىلىپ ياخشىراق نەرسىنى كۆرگىن.....روھىڭ خۇش، ئارمىنىڭ چېچەكلەپ تۇرسا بولدى.....".

شۇنىڭدىن كېيىن قىسمەت چۆرۈق: شۇ تاپتا ئۇلار دەل قوشۇق بىلەن كۆرەپ - كۆرەپ پىياز چۆپىنى ئىشتەي بىلەن يەۋاتقاندا، بىردىنلا تۆكۈلۈكتىن ھىلىقى خىزىر: "بولدى قوي، ئېچمە، خالتىنىمۇ، ئۇننىمۇ قىسمەت چۆرۈققا قايتۇرۇۋەت. بولمىسا....." دەپ قوقاق سالسىچۇ؟ مەسۇدىخان بىچارە:

— ھىم، ئاپلا، مانا دېمىدىمۇ، ئاللاتائالا يەنە راۋا كۆرمەپتۇ، قىسمەت چۆرۈق مېنى يەنە بىر قېتىم گۈنالىق قىلدى، ئاھ،

خۇدا، بۇ نىمە كورگۈلۈك؟ — دەپ، قىينىلىپ ئازاپلانسىچۇ؟ — دەپ ئويلاپ قالدى.

ئۇ ئوز خىيالىدىن نارازى بولۇپ، ئىتتىك بېشىنى كوتەرگەندە، ئوزىنىڭ مەھەللە چېتىدىكى يالغۇز ئويىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغانلىغىنى كوردى ۋە كۈتۈلمىگەندە ھىلىقى ئويىنىڭ ئوگزىسىدىن بوغۇق، مۇدھىش بىر ئاھاڭدا:

— ئويغان، ئويغاندىڭمۇ؟ مەن خىزىر، سوزلەيمەن، قۇلاق سال! — دىگەن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

قىسمەت چۆرۈق ئوز قۇلىغىغا ئىشەنمەي قالدى ۋە ھەممە يېرىنى تۇيۇقسىز تىترەك بېسىپ كەتتى، ھىلىقى ئاۋاز يەنە تەكرارلاندى:

— يىمە، بەگنىڭ ئاشلىغىنى يىمە!..... كوزۈڭ تۇتۇلدۇ، تىلىڭ قېتىپ قالدۇ، گۆرۈڭدە تۆگگوز سۇرىتى بولۇپ قوپسەن، تەخسىر سىز ئاشلىقنى قايتۇرۇۋەت!..... بەگنىڭ سېڭىغا تۆك.....

قىسمەت چۆرۈق ئوز ئومرىدە نەدە، نىمىدىن قورقۇپ تىتىرىگەنلىگىنى ئانچە ئەسلىيەلمەيدۇ، بەلكىم، ئۇنىڭ بىساتىدا يوقىتىپ — ئايرىلىپ قالغىدەك بىر نىمە بولمىغانلىقتىن ھىچنىمىدىن قورقمىغاندۇ، لېكىن، بۇ قېتىم ئۇ جەزمەن قورقتى. ئۇ، شۇنچىلىك قورقتىكى، تىزلىرى تىترەپ، يۈرىگى گۈپۈلدەپ سوقۇپ، كوكرەك قەپىزى قىسىپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئاڭلىشىچە، خىزىر، پەرىشتە، مالائىكە، ئەزرائىل دىگەنلەرنىڭ ھەممىسى قورقۇنچلۇق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھىلە-مىكىر ئىشلىتىش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، ئۇلار ئادەمنىڭ ئىچىدىكىنى، ئوي-خىياللىرىنى بىلىۋالىدىغان قۇدرەتكە ئىگە بولۇپ، غەزىۋىنى كەلتۈرسە، ھىچكىمگە رەھىم-شەپقەت قىلمايتتى.

قسمەت چورۇق بۇگۈن كېچە ئوزىنىڭ خىزمىتىگا ئۇچراپ قېلىش ئېھتىمالىنى سەزدى، ئالدىراپ ئوزىنى تام تۈۋىگە ئالدى. دەل شۇ چاغدا، ئوگزىدىن يىلاندەك سوزۇلۇپ بىر ئادەم قسمەت چورۇقىنىڭ ئالدىغا سېرىلىپ چۈشتى، سېرىلىپ چۈشۈۋاتقاندا، ھەتتا ئۇ ئادەمنىڭ بىر پۇتى قسمەت چورۇقىنىڭ گەجگىسىگە تېگىپمۇ كەتتى.

قسمەت چورۇق ئالدىغا سېرىلىپ چۈشكەن ئادەمگە تىكىلىپ، دەسلەپ چوچۇدى ۋە بىردىن ھاڭ - تاڭ بولۇپ چەكچىيىپ قاراپلا قالدى.

ئوگزىدىن سېرىلىپ چۈشكەن بۇ ئادەم ھىساسدىن داموا - لىنىڭ ئوي مولىسى ھاجى ئىشانىنىڭ دەل ئوزى ئىدى. ئۇ ھەدەپ ئېغىر پۇشۇلدايتتى ۋە قايسى تەرەپ بىلەن ئوز يولۇمغا كەتسەمكىن دېگەندەك، كوزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ، ئەتراپقا ئەنسىز قارايتتى.

— ئوزلىرى ھاجى ئىشان ئەمەسمۇ.....

قسمەت چورۇق قانداقتۇر بىردىنلا جاسارەتلىنىپ قېلىپ، تىلى گەپكە كەلدى. ھەتتا، سېرىلىپ چۈشكەن ئادەمنىڭ خىزمەتچى بولماي، ئوزى كورۇپ يۈرگەن ھاجى ئىشان بولۇپ چىققىنىغا ئىچىدە خوشال بولدى.

ھاجى ئىشان بۇ گەپنى ئاڭلاپ، گويا قۇلىغى تۈۋىدە چاقماق چېقىلغاندەك ئىختىيارسىز كەينىگە داجىپ كەتتى.

— نىمە، نىمە! مەن ھاجى ئىشانمۇ، نىمە قىلغان ھاجى ئىشان؟ سەن بىنامازنى كوڭلى قارا، خىزمەتچى بىلەن ھاجى ئىشاننى ئاجرىتالمىدىڭ، نەدىكى ھاجى ئىشان بولسۇن. كوزۇڭ كور بولىدۇ، خىزمىتىنى كورگىنىڭنى ھەرگىز ئەستىن چىقارما!..... ئىمانسىز.....

هاجی ئىشان. كەينىگە داجىپ - داجىپ تۇرۇپ، شۇ گەپنى تىترىگەن ئاۋاز بىلەن ئېيتتى - دە، بېلىنى ياچاقتەك ئېگىپ، كىر پىدەك تۇگۈلۈپ، ئوزىنى يېزىنىڭ ئايىغىدىكى چاتقاللىق تەرەپكە ئاتتى.

قىسمەت چورۇق دەرغەزەپ بولۇپ، جۇۋاز يېغى پۇراپ تۇرغان جۇۋىسىنىڭ پېشىنى بەلۋېغىغا قىستۇرۇپ، هاجى ئىشاننى قوغلاپ، چاتقاللىق تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى.

يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ئويلىدى: "بۇ هاجى ئىشان. ئۇنىڭ هاجى ئىشان ئىكەنلىگىدە شەك يوق. بۇ بىكارتەلەپ مولا ئوز خوجايىنىنىڭ دېپىغا ئۇسۇل ئويناپ يۈرۈپتۇ - دە، ئۇسۇل ئويىنا - ساڭمۇ ئويىنا. لېكىن، يۈۋاش، مومىن ئايال مەسۇدىخاننى قانداق قورقىتىۋەتتىڭ - هە؟ نەدىكى خىزىرسەن! سەن هارامزادە دامولا ئامبىرىنىڭ تۇلۇم چاشقىنى تۇنۇگۈن كېچە بىچارە ساددا خوتۇن مەسۇدىخاننى ئالاقزادە قىلىپ قورقاتتىڭ، بۇگۈن بولسا.....مەن بۇ ئويىنى بىلىمەن، بۇمۇ مەسۇدىخانغا ئوخشاش ئاجىز، ئورۇق ئەت تۇل خوتۇن. ئۇنىڭ ئالغىنىمۇ قۇتقۇزۇش ئاشلىغى. سەن ئۇنى ئىگەڭگە ياندۇراي دېۋىدىڭمۇ؟.....توختا، مەن قىسمەت چورۇق تۇڭلۇككە كېلىپ سوزلەيدىغان خىزىرنىڭ كىملىگىنى بىر كورسىتەي .....هەي.....مەسۇدىخان، مەسۇدىخان. گەپ نىمدە، ساددا، گۇل - دە، سىلى! جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا ئەمەسمىكەن؟.....".

قىسمەت چورۇق ئوز خىيالىنىڭ ئىلهامى بىلەن هاجى ئىشاننى قوغلاپ يېتىۋېلىشقا پۇتۇنلەي ئىشەنگەن ئىدى ۋە ئۇنى تۇتۇۋالسلا ئالدى بىلەن مەسۇدىخانىنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ، "مانا خىزىر!" دىمەكچى بولغان ئىدى. لېكىن ئۇ ئون - يىگىرمە قەدەم يۈگۈرە - يۈگۈرمە يلا،كادا‌ڭ ياڭاق دەرىخىنىڭ كەينىدىن تۇيۇقسىز

بىر ئادەم يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ ئۇنى توختاتتى:

— هە، هە، قىسمەت ئاكا، بۇ سەنمۇ؟.....

قىسمەت چورۇق بۇ گەپنى قىلغان كىشىنىڭ شىرمەمەت ئىكەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلدى. "جىن سوققان شىرمەمەت".

بىراق، قىسمەت چورۇق ئۇنىڭ ھاجى ئىشانىنىڭ كەينىدە سايىدەك ئەگىشىپ يۈرۈپ ئۇنى قوغداۋاتقانلىغىنى، ھازىر بولسا، قىسمەت چورۇقنىڭ قوغلاش يولىنى كېسىپ تاشلاپ، ئۇنى ھاجى ئىشاندىن تىنتىۋېتىش ئۈچۈن مەقسەتلىك ھالدا ئالدىنى توسقانلىغىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيتتى:

— شىرمەمەت، — دىدى قىسمەت چورۇق چاتقاللىق تەرەپتىن كوزىنى ئالماي، — جۇر، تىمەنىرەك بول، خىزىرنى، خىزىر سۈرىتىگە كىرىۋېلىپ، ئادەم ئالداپ يۈرگەن ھاجى ئىشانىنى رەسۋا قىلىمىز.....

شىرمەمەت:

— شۇنداقمۇ، مۇنداق ئىش بار دىگىن قىسمەت ئاكا، جۇر، قوغلىساق قوغلايلى، — دىدى ۋە قىسمەت چورۇق بىلەن يۈگۈرۈپ كەتتى.

بىراق، شىرمەمەت ھىچقانچە ھولۇقمايلا قىسمەت چورۇقنى تېنىتىۋەتتى.

ئۇلار چاتقاللىقنىڭ باش تەرىپىدە ئۇزاق ئايلىنىپ ئاخىرى تۇردى. يورۇق چۈشۈپ تاڭ ئاتتى. ھاجى ئىشان ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ ماڭغان ئىزىمۇ كورۇنمىدى.

— سەن ئالدىنىپسەن، — دىدى شىرمەمەت قىسمەت چورۇق بىلەن مەھەللە ئىچىگە قايتىپ كېلىۋېتىپ، — كوزۈڭگە شۇنداق

كورۇنگەن چېغى، بەلكىم، خىزىرنىڭ ئوزى ساڭا ھاجى ئىشان بولۇپ كورۇندىمىكىن.....

— يالغان، — دىدى قىسمەت چورۇق غەزەپلىنىپ ئوزىگە ئىشەنگەن ھالدا، — نەدىكى ئالدىنىش! دەل ئوزى، ھاجى ئىشان. بوي - تۇرقى، پۇت - قولى، ھەتتا پۇشۇلداشلىرىغىچە ئوزى شۇ. مەن ئۇنى بىلمەيمەنمۇ، تازا گەپ ئىكەن - دە! مانا مەن دەپ چەكچىيىپ تۇرسا!.....

ئۇلار تالاشتى، لېكىن تالىشىشتىن ھىچنىمە چىقمىدى. شىرمەمەت قۇربان ئاقساقالنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلگەندە قىسمەت چورۇقتىن ئايرىلىپ قېپقالدى.

"سارائ، جىن سوققان سارائ، — دەپ غودۇكشىدى قىسمەت چورۇق شىرمەمەتكە غەزەپلىنىپ، — خىزىر بىلەن ھاجى ئىشاننى پەرق قىلالمىغاندىكىن سارائ. ئەخمەق سارائ، جىن سوققان گالۇاك.....".

قىسمەت چورۇق ئوزىگە كورۇنگىنى ھاجى ئىشان ئىكەنلىگىگە، مۇشۇ ھاجى ئىشاننىڭ مەسۇدىخانىنى قورقۇتقانلىغىغا قىلچە گۇمان قىلمايتتى ۋە ئۇنى تۇتالمىغىنى ئۇچۇن قاتتىق ئېچىندى.....ئىسىت، ھاجى ئىشاننىڭ ئەخمەق قىلغانلىغىنى مەسۇدىخان بىلسە ئىدى، قانداق ياخشى بولاتتى! قۇتقۇزۇش ئاشلىغىنى رەت قىلماي ئېلىپ، دەردىگە دەرمان قىلماسمىدى!.....

ئۇ شۇ خىيال بىلەن كېتىۋېتىپ، ئوزىنىڭ "خۇدالىق" مەدرىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغانلىغىنى سەزدى.

ھازىر بامدات نامىزى ئوقۇلۇپ بولغان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ھىچكىم نامازدىن تېخى يانماپتۇ، مەدرىسىنىڭ چوڭ سالاسۇنلۇق، پىشايۋانلىق سۇپىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى قۇتبە،

ئوقۇيدىغان جايدىن ھسامىدىن داموللىنىڭ قايسىبىر ھەدىسنى تەپسىر قىلىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلاندى.

قىسمەت چوروق ھېچبىر ئىككىلەنمەيلا ئۇدۇل مەدرىس تەرەپكە يول ئالدى ۋە ئۇنىڭ پىششىق خىشلىق پەلەمپەيلىرىنى دەسسەپ سۇپىنىڭ ئۇستىگە چىقىشىغا، بىردىنلا ھسامىدىن داموللا دۇئاغا قول كوتەردى.

قىسمەت چوروقمۇ ئورە تۇرۇپلا دۇئاغا قولىنى كوتەردى. دۇئا قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ھسامىدىن داموللا كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ، قىسمەت چوروققا نەزەر تاشلىدى. نامازخانىلار، تالىپلارمۇ باشلىرىنى بۇراپ، كەينىگە قاراپ، قىسمەت چوروقنى كوردى.

قىسمەت چوروق بىر بىلىگىگە تەسۋى ئوتكۈزگەن، بىر قولىدا بولغار تاشلىق يوغان كىتاپنى تۇتقان ھالدا مېھراپنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى پەلەمپەيلىك پەشتاقىنىڭ قۇتىسىدا ئورە تۇرغان ھسامىدىن داموللىغا بەردەملىك بىلەن تىكىلىپ قارىدى.

بۇ، قىسمەت چوروقنىڭ ئوز ئومرىدە مەدرىس سۇپىسىنىڭ ئۇستىگە تۇنجى قېتىم جۇرئەت قىلىپ چىقىشى ۋە داموللىنىڭ ئوزىگە يېقىندىن تىكىلىپ قارىشى ئىدى.

ھسامىدىن داموللا قىسمەت چوروققا نەپرەت بىلەن بىر قارىدى - دە:

— خوش، نىمە گەپ؟ — دىدى.

قىسمەت چوروق ھسامىدىن داموللىغا ئەمەس، ئۇنىڭ يېنىدا، مېھراپ ئالدىدا ئولتۇرغان ئىمام خاتىپقا قاراپ ئېيتتى:

— مېنىڭ سورايدىغىنىم بار، — دىدى قىسمەت چوروق، — تونۇش بىر ئادەم يالغاندىن خىزىر بولۇۋېلىپ، خەقنىڭ ئوگزى-

سىگە چىقىپ تۇڭلۇكتىن سوزلەپ، يۇۋاش، مومىن خەقلەرنى بوزەك قىلسا، كوڭلىنى بىسەرەمجان قىلسا راۋا بولامدۇ - يوق؟

ھاسامدىن دامۇللا قوشۇمسىنى تۇرۇپ، بوغۇق ئاۋاز بىلەن ئېيتتى:

— سەن نېمە دېمەكچى؟.....

قىسمەت چورۇق ناماز قوۋمى ئىچىدىن كوزلىرى بىلەن ھاجى ئىشاننى ئاختۇردى، بىراق ئۇنى كورەلمىدى:

— مەن قىسمەت چورۇق، — دىدى ئۇ زەردىسى قاينىاپ، — دەل شۇنداق ئادەمنى كوردۇم، ھاجى ئىشان! بۇ ھاجى ئىشان بولسا.....

— توھمەت قىلما، ھەي كاپىر، — دىگەن بىر ئاۋاز بۇلۇڭدىن ئاڭلاندى، بۇ، ھاجى ئىشان ئىدى، — سەن ئالجىپسەن، بەتبەخت. مەن بۇگۇن كېچە ھىچنەگە بارغىنىم يوق، كېچىدە يول يۇرمەيمەن ھەم!.....

— ئوگزىدىن سىرىلىپ چۇشكىنىگدە كوردۇم، نەق سەن شۇ، مەن كور ئەمەس.....

مېچىت قوۋمى بىر بىرىگە قاراشتى. ھاسامدىن دامۇللا- نىڭ نېرۇىلىرى قوزغىلىپ، يۇزى ئاقىرىپ كەتتى ۋە نەپرەتلەن- گەندەك، كوزىنىڭ قۇيرۇغى بىلەن قىسمەت چورۇقتا قارىدى:

— يالغان گەپ قىلساڭ دوۋزىخى بولىسەن، — دىدى دامۇللا بىر ئاز نەسىھەتكويلۇق بىلەن، — بۇگۇن كېچە ساڭا كو- رۇنگىنى ھاجى ئىشان بولغان تەقدىردە، سەن بۇنى نېمە بىلەن ئىسپات قىلىسەن، كىم ساڭا ھەقتە - ئالا ئالدىدا گۇۋا - شاھىت بولالايدۇ؟.....

— مەن ئۇزەم كوردۇم، قەسەم ئىچەلەيمەن، ئېنىق.....

— سەن بىناماز تۇھمەتخور ھاجى ئىشاندىن ئەپۇ سورا.....
مومىن مۇسۇلمانغا تىل تەككۈزمە.....تۇھمەت قىلما.....
— تۇھمەت؟ قانداق تۇھمەت! مەن كوردۇم، ئۇ تەقسىم قىلىنغان ئاشلىقنى قايتۇرۇۋەت دەپ ۋەز ئوقۇدى، قانداق تۇھمەت ئىكەن ئۇ!.....
— جويلۇمە كازاپ، سەن يالغان گەپ قىلىپ مەدرىسنى بۇلاڭ-تالاڭ، — ھىسامدىن دامۇلا كوزلىرى بىلەن كىمنىدۇر ئىزلىدى، بۇغۇق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى، — بۇ ئىمانسىزنى پەلەققە تارتىڭلار، قىرىق دەرە ئۇرۇڭلار!.....
سەللە ئورىغان ئالتە تالىپ ئېتىلىپ ئورنىدىن تۇردى. قىسمەت چورۇقنىڭ قولىنى كەينىگە قايرىپ، بېشىنى بېسىپ ئېگىشتۇردى ۋە جۇۋىسىنىڭ كەينى پېشىنى دۇمبىسىگە قايرىپ، كاسسىنى دەرە ئۇرۇش ئۇچۇن تەييارلىدى:
— ئۇر، ئۇرە، قىرىق دەرە!.....
— توختاڭلار، توختاڭلار، بۇ ئەمدى سىياسەت ئەمەس، — مېھراپ تەرەپتىن ئىمام خاتىپنىڭ زىل ئاۋازى ئاڭلاندى، مېچىت قۇۋۇمى ئىمام خاتىپنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ، قىسمەت چورۇقنى پەلەققە تارتماقچى بولغان ئالتە تالىپنىڭ ئالدىغا كېلىۋاتقانلىغىنى كوردى، ئىمام خاتىپ قىسمەت چورۇقنىڭ جۇۋىسىنى چۇشۇرۇپ، ئۇنى ئورە قىلدى، ئاندىن جامائەتكە قاردى، — بىز ھىسامدىن ھەزرىتىم بىلەن ئىككىمىز ناھىيىدە مەجلىستە بولدۇق. ھەممە گەپنى تەڭ ئاڭلىدۇق، ھوكۇمەتنىڭ دىنىي سىياسىتى خېلى ئەقىلغا مۇۋاپىق. دىنغا ئېتىقات قىلىش ئىختىيارى، دىن — دىن يولى بويىچە بولسۇن دىگەندىن ئىبارەت. ھوكۇمەتنىڭ ماقۇل كورمەيدىغىنى زۇلۇم. دىگىنى خەقنى جەۋرى-زۇلۇم سېلىشقا يول قويماسلىق. قىسمەت ئاخۇنىنىڭ دەۋاتـ

قىنى دەۋا ئەمەس، پاش قىلىش. ئەگەر بىر كىم ئۇزىنى پە-
ڕىشتە-خىزىر قىلىپ كۆرسىتىپ، ئالدامچىلىق قىلسا، بۇ ھۆكۈ-
مەت سىياسىتىگىمۇ، دىنىمىزنىڭ ئەركاملىرىغىمۇ تۇغرا ئەمەس.
كىشىنى پەلەققە تارتىش — شەرىئەت كۇنا جەمىيەتتە قىلغان ئىش،
ھازىر بۇ ئاقمايدۇ. قىسمەت ئاخۇن پاش قىلغان نەرسە، راسلا
بولىدىغان بولسا، بۇنى قانداقمۇ مەدرىسنى بۇلغىدى، دىگىلى
بولمۇن؟.....

ئىمام خاتىپ يەنە نىمىندۇر دىمەكچى بولۇۋىدى، ھىسامە-
دىن ھەزرەت ئۇنىڭ سوزىنى پىچاقتا كەسكەندەك بولۇۋەتتى:

— بىر ئىمانى كامىل مۇسۇلمانغا توھمەت قىلىش — دىنىي
شەرىئىتىمىزگە خىلاپ! — دىدى ئۇ، — ئىمام خاتىپ سىز بۇگۇن
بۇ قىسمەتنىڭ توھمەت قىلىشىغا ماقۇل بولىسىڭىز، ئەتە كىمگە
يول قويماقچى؟!

— خۇش تەقسىر، — دىدى ئىمام خاتىپ ھۆرمەت ۋەز-
نىنى بۇزمىغان ھالدا، — گەپ ئەنە شۇ يەردە. قىسمەت ئاخۇن
پاش قىلغاتقان نەرسە توھمەتمۇ، يا بولۇۋاتقان ئالدامچىلىقمۇ؟
بۇنى تەھقىقلەشتۇرمەيلا پەلەققە تارتىش قانداق مۇمكىن؟ تەھ-
قىقلەشتۇرگەن تەقدىردىمۇ، كىشىنى جازالاش — ھازىر شەرىئەتنىڭ
ئەمەس، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى. ھۆكۈمەت ئىشىغا دىن ئارىلىشىۋا-
ماسلىق لازىم، دەپ ناھىيىدە كوپ قېتىم ئېيتىلىدىغۇ. بۇ ئەمدى
ئەسلىرىدىن كوتىرىلگەن بولسا.....

خېلى بىر قىسىم نامازخانلار ئىمام خاتىپنىڭ سوزىنى
يۆلۈق ھىساپلاپ بېشىنى ئەگدى، ئەمما ھىسامدىن دامۇللىنىڭ
شالاڭ قاشلىرى لىكىلداپ كەتتى، غەزەپلىنىپ، ئىمام خاتىپقا
ھومايدى ۋە قوللىرىنى شىلتىدى:

— سز ئىمام خاتىپ، مەن سىزگە ئېيتايكى،.....
دەل شۇ چاغدا، ئاسماندىن چۈشكەندەك، كۈتۈلمىگەندە مەدرىس دەرۋازىسىدىن ئالماس كىرىپ كەلدى.
ئالماس يالغۇز ۋە سۈرلۈك ئىدى، قوشۇمىلىرى مۇشتەك تۈگۈلگەن بولۇپ، كوزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇراتتى.
ئالماسنى كورۈپ، قوللىرىغا پەلەق تۇتقان ئالتە تالىپ تىپىرلىشىپ قالدى، بىرنەچچىسى پەلەقنى دەرھال كەينىگە يۇشۇردى. ھاسامدىن دامۇللا قۇتبە پەشتىغدىن چۈشۈپ، دەۋاگەر قىياپىتىدە ئالماسقا يېقىنلىشىپ كەلدى:
— ناھىيدە ھۆكۈمەت چۆكلىرى ماڭا دېنىي پائالىيەت ئۈچۈن يولى بىلەن، ھىچكىم دەخلى-تەرۇز قىلالمايدۇ، دېگەن. — دېدى ھاسامدىن دامۇللا، — بۇ سوز — ۋەدە نىمىگە ھىساپ. مانا بۇ ئەمانسىز، — ھاسامدىن دامۇللا بىگىز قولى بىلەن قىسمەت چۆرۈكىنى كورسەتتى، — ئوزى ناماز ئوقۇمىغانلىقىنى ئۇستىگە، ناماز قىلىمنى بېشەملىك بىلەن ھاقارەت قىلدى، تۆھمەت قىلىپ، خەقنى پەردىشان قىلدى.....
— ئىنساپ، ئىنساپ، يا ھەزرەت، تۆۋا ماۋۇ گەپنى! — دېدى قىسمەت چۆرۈك ھاسامدىن دامۇللىغا تىكىلىپ. ئۇ نىمىندۇر دىمەكچى بولدى-يۇ، غەزەپتىن تىترەپ، دىمەكچى بولغان گەپنى ئېيتالمىدى ۋە ئوزىنى باسالماي ئىختىيارسىز مېچىت سۇپىسىغا تۇكۈردى.
مېچىت ئىچىگە تۇكۈرۈشكە بولمايتتى.
بۇ "تۇكۈرۈك" چوڭ نارازىلىق، غەۋغاغا سەۋەپ بولدى. غەزەپلەنگەن نامازخانلار، ئىلمۇ تالىپلار دۇررىدە ئورنىدىن تۇرۇپ:
— ھەي قىسمەت، بۇ نىمە قىلغىنىڭ، مېچىتكە تۇكۈردى

دىگەن نىمە گەپ؟ سەن مېچىتكە تۇكەرگىچە يۈزىمىزگە تۇكەرسەك بولماسمىدى! — دېيىشىپ، قىسمەت چوڕۇقىغا يېپىشتى، ئۇنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ، قىيا-چىيا كوتىرىشىپ دۇشكۇلەشتى.

شۇنداق بولسىمۇ قىسمەت چوڕۇق غەزەپلىنىپ:

— مەن ئوز كوزۇم بىلەن كوردۇم، ھاجى ئىشان خىزىر بولۇۋېلىپ، قۇتقۇزۇش ئاشلىغى ئالغان مەزلۇم خەقلەرنى ئالدىدى! — دەپ ۋاقىرىدى.

قايسى بىر تالىپ ئۇنىڭ ئاغزىغا مۇشت بىلەن ئۇرماقچى بولۇپ، قولىنى كوتىرىۋىدى، ئالماس سالماقلىق بىلەن مۇشت كوتەرگەن تالىپقا تىكىلدى ۋە:

— ئۇرامسىزا، نىمىشقا؟ — دەپ قوشۇمسىنى تۇردى.

تالىپ تەمتىرەپ ئىككى تەرەپكە قارىدى. ئالماس ھامىدىن داموللىغا قاراپ سوزىنى داۋام قىلدى. — ناھىيە باشلىقلىرىنىڭ ئېيتقىنى تۇغرا. نۇرمال دىنىي پائالىيەتلەرگە ھېچكىم ئارىلاشمايدۇ. ئوز يولى بىلەن كېتىۋېرىدۇ. بۇ، سىياسەت. لېكىن قايسى كۇنكى ئاشلىق بۇلاشقا ئۇرۇنۇش ۋەقەسىدە ئېيتىلغان ئوسەك سوزلەرنى كىم تەۋقۇدى، كىم تارقاتتى، نەدىن چىقتى؟ راست بىلەن يالغانىنى، ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىماي بولامدىكەن!..... قۇتقۇزۇش ئاشلىغى ئالغان تۇل خوتۇنلارنى خىزىر نامىدىن ئاشلىقنى قايتۇرۇۋېتىشكە مەجبۇرلاش بۇمۇ نۇرمال دىنىي پائالىيەتمۇ؟.....

— يالغان، تۇھمەت! — كىمدۇر بۇلۇڭدىن ۋاقىرىدى.

— بۇنى ئېنىقلاش بىزنىڭ ئىشىمىز، — دىدى ئالماس، — كىمگە كىم توھمەت قىلدى، بۇنى ئەلۋەتتە ئايرىيمىز.....

ھسامىدىن داموللا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ غودۇكشىدى:

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولغاي. تېخى كورەرمىز، — ھسامە-

دىن دامۇللا پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چۈشۈپ كېتىۋېتىپ، ئالماسقا تىكىلدى، — سەن ئالماس، بىز بىلمەيدىغان كىشى ئەمەسسەن. لېكىن، ئۇز جەددى-جەمەت، قېرىنداشلىرىڭنىڭ كوزىگە ئالدىراپ توپا چاچما.....

ھسامىدىن دامۇللا شۇ گەپنى ئېيتىپ، مەدرىس دەرۋازىسىدىن چىقىپ كەتتى، بىر قىسىم ناماز قۇۋمى ۋە تالىپ ئىلمىلەرمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى.

ئالماس قىسمەت چېرۇقىنىڭ بىلىگىدىن تۇتۇپ، ئۇنى مەدرىستىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى.....

ئىمام خاتىپ چاپىنىنىڭ باقىسىنى تۇتۇپ:

— نىمە دېگۈلۈك. بۇ سىياسەتنىڭ چۈشەنمەيدىغان يېنە نىمىسى بار؟ زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق ئەمەسمۇ، خەيرىيات، بۇ ئادەم نىمىشقا چۈشەنمەيدىغاندۇ؟ — دەپ غودۇڭشىدى.....

ئالتىنچى باپ

1 . باهار تۇيغۇلىرى

باهار كەلدى .....

باهار قۇياشى ۋالىلداپ تۇرغان ئوتكۇر چاقنىشى بىلەن پۈتكۈل زەرەپشان ئىتتىگىنى تېخىمۇ گۈزەل، ئىللىق قىلىپ نۇر-لاندۇرۇۋەتتى. كوئېنلۇن تىزمىلىرىدىكى يېشىل قارىغايلار سولەت-لىك قەت كوتىرىپ، مەغرۇرانە قىياپەت بىلەن كوزگە تاشلىناتـ-تى، زەرەپشان قىرغاقلىرى قارىيىپ كورۇنەتتى، ئەزىم دەريا تـ-نىمسىز چايقىلىپ، خوشال ئورکەشىلەيتتى. باغلار، مەھەللىلەر، ئېرىق-ئوستەك، قىر-تىگەن بويلىرى باهار چىچەكلىرى بىلەن تولدى. ھەممە يەردىن ئاق، سېرىق، قىزغۇچ، قىزىل، سوسۇن، بىنەپشەرەك — غۇنچىدە ئېچىلىپ كەتكەن باهار چىچەكلىرىنىڭ مەزىلىك-شىرىن پۇراقلىرى دىماققا كېلىپ ئۇرۇلاتتى.

ئالماس كېمە بىلەن دەريادىن ئوتتى، بويىنى قىسقا، پۈت-لىرى ئۇزۇن ئاق بوز ئېتىنى يېتىلەپ قىرغاققا چىقتى. ئاق بوز ئات ياڭاقلىق يېزىسىنى يىراقتىن كورۇپ، تۇياقلىرىنى يەر-گە ئۇرۇپ، بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ، قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ كىشنەپ قويدى.

ئالماس ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ خىزمەت يىغىنىغا قاتنىشىپ قايتىپ چىقىۋاتاتتى. ئۇ ناھايىتى خوشال، قەلبى چوڭ-قۇر ھاياجانلىق ھېسسىياتلار بىلەن تولغان ئىدى.

يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە پىستە-بادام، گىلاس-ئەينەكلا، ئۈرۈك-شاپتۇلالارنىڭ رەڭگا-رەڭ چىچەكلىرى باھار نۇرلىرى ئىچىدە ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ ئۈزلۈكسىز خۇش بۇي پۇراق تارقىتىپ تۇراتتى.

ئالماس باھار چىچەكلىرىنىڭ شىرىن پۇرىغىدىن، ئەگىز سۇلىرى سىڭىپ، باھار قۇياشى تاۋلىغان قارا چىلان تۇپراقنىڭ ئۈزىگە خاس مەزىلىك ھىدىدىن قېنىپ-قېنىپ نەپەس ئېلىپ، زىمىررەڭ چىبەرقۇت تۇجۇركىسىنىڭ ياقىسىنى كەڭ ئېچىۋەتتى؛ قارا كوپە ئۇرە تۇمىغىنى قېشىنىڭ ئۇستىگىرەك كوتىرىپ قويۇپ، قولىدىكى كالتا ساپلىق قامچىسىنى ئوتۇگىنىڭ قونجىغا قىستۇر-دى-دە، ئەتراپقا زوقمەنلىك بىلەن قاراپ، ئاتنى يېتىلەپ، پە-ياده مېڭىشنى داۋام قىلدى.

بۇ بىر-ئىككى ئايدىن بۇيان رايوندا ئۈزگىرىش تېز بولدى. دەسلەپكى قەدەمدە بەرپا قىلىنغان ھەر دەرىجىلىك دىخانلار جەمىيەتلىرى يالالانما، يەرسىز، يېرى ئاز ۋە ئوتتۇرا-ھال كۈن كەچۈرىدىغان مۇتلەق كوپچىلىك دىخانلارنى ئۈز قوي-نىغا ئېلىپ، قۇدرەتلىك ئىنقىلاۋىي كۈچ بولۇپ شەكىللەندى. توختاخۇن يېزىلىق دىخانلار جەمىيىتىگە رەئىس بولدى. ناھە-يىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ يولىورۇغىغا ئاساسەن، بۇ يەردە "باۋ-جيا" سېستېمىسىنى ئۈزگەرتىش سىناق قىلىندى. بىرنەچچە تەبى كەنت، مەمۇرى كەنتلەر تەسىس قىلىنىپ، كەنت باشلىق-لىرى سايلاندى. تۇنجى يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، شانسىياز يېزا باشلىغى بولۇپ سايلاندى. رايوندا پارتىيىنىڭ رايونلۇق خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، خىزمەت كومىتېتىغا دۇڭ تېخەن بىلەن ئالماس رىياسەتچىلىك قىلىش بەلگىلەندى. لېكىن ئۇلار-

نی شۇكەمدە كىشىلەر نىمە ئۈچۈندۇر "كومىسسار"، "مۇئاۋىن كو-
مىسسار" دەپ ئاتىشاتتى. بۇ ئىسىم تاكى 1953-يىل 4-ئاي-
دا يەر ئىسلاھاتى ئاياقلاشىپ، رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى رەس-
مى تەسىس قىلىنغىچە "شۇجى"، "فۇ شۇجى" دېگەن مەنىدە ئىش-
لىتىلىپ كەلدى.

رايونلۇق خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلۇشتىن بىر ئايچە ئىل-
گىرى، يەنى يېزىلىق دېخانلار جەمئىيتى قۇرۇلۇپ ئاز كۈندىن
كېيىن، بىرىنچى تۈركۈم پۈرولېتارىيات ئىلغارلىرى جۇڭگو كومپار-
تىيىسىگە ئەزا بولۇپ كىردى.

ئالماس بۇ شەرەپلىك كۈننى مەڭگۈ ئەسته قالدۇرۇش
ئۈچۈن، ئۇنى پات-پات ھاياجانلىنىپ ئەسلەيتتى.

شۇ كۈنى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بىر سىنىپىغا قىرىقچە
كىشى يىغىلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك، ھەر دەرىجىلىك
دېخانلار جەمئىيەتلىرىنىڭ تايانچىلىرى، ئالماس بىلەن بىللە قولە-
غا قورال ئېلىپ، مەخسۇت بەگ باندىسىغا قارشى كۈرەش قىل-
غان باتۇر ئەزىمەتلەر ئىدى، ئاددى ۋە مەنىلىك ئوتكەن قەسەم
مۇراسىمىدىن كېيىن، دۇڭ تېخەن ئالدىدا ئولتۇرغان ھاياجانلىق
كوزلەرگە مۇلايىم نەزەر تاشلاپ سوز قىلدى.

ئالماس ئاق داستىخان يېپىلغان جىزىنىڭ قىرىغا قولىنى
قويغان ھالدا، پۈتۈن زېھنى بىلەن تىڭشايتتى.

— بىز كوممۇنىستلار قىزىل ئۇرۇق، كەڭ ئەمگەكچى ئام-
مە مۇنبەت تۇپراق. ئالدىمىزدا مۇرەككەپ، ئوتكۇر كۈرەش ۋە-
زىپىلىرى بىزنى كۈتۈپ تۇرماقتا. بىز جەزمەن كەڭ ئاممىنىڭ
ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۇلار بىلەن قان بىلەن گۆشتەك
يېقىن مۇناسىۋەتنى ساقلاپ-كۈچەيتىپ، ئۇلارنىڭ ئوز كوڭلە-
دىكى ئىشەنچلىك باشلامچىلىرى بولۇشىمىز لازىم.....

ئالماس چوڭقۇر هورمەت بىلەن دۇڭ تېخەنگە، دۇڭ تېخەد-
نىڭ كەينىدىكى تامغا ئېسىلغان رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ رەسمى
ۋە پارتىيە بايرىغىغا هاياجان بىلەن قاراپ ئويلىدى: "يولداش
دۇڭ تېخەن مانا هازىر تەۋسىيە قىلىۋاتقىنىدەك، ئۇزمۇ بۇ ۋا-
قىتقا چۈشكەن بىر قىزىل ئۇرۇق بولدى..... تالاي كېچىلەرنى
ئۇيقۇسىز ئوتكۈزۈپ، تالاي يوللارنى كېزىپ - قىدىرىپ، يېزا پۈ-
رولېتارىياتنىڭ تۇنجى ئاۋانگارت قوشۇنىنى تەشكىللەپ چىقتى.
ئۇلارغا پارتىيە ۋە پارتىيە تارىخى تۇغرىسىدا هارماي - تالماي
سوزلەپ بېرىپ، ئۇلارنى ئوز پارتىيىسى، ئوز يېتەكچىسى توغ-
رىسىدا ئەتراپلىق، تۇغرا چۈشەنچىگە ئىگە قىلماقتا. ئاڭلىق، ئە-
رادىلىك، كۇرەشچان بۇ يادرو كۈچىنى مەيدانغا كەلتۈرگىچە،
ئۇ قانچىلىك هالال تەر ئاققۇزمىدى - هە؟ قانچىلىك ئەجرى
سىڭدۈرمىدى - هە؟ ..... يولداش دۇڭ تېخەن سىز بىزنىڭ ئۇ-
گىمىز، بىز هامان سىزدىن ئۇگىنىشىمىز كېرەك.....".

ئالماس ئوزى بىلەن قۇرداش بولۇپ، ئالدىنقى قاتاردا
ئولتۇرغان يېزا باشلىغى شانياز ۋە تەرجىمان ئابدۇللالارغا قا-
رىدى. ئۇلارمۇ گويا ئالماسقا ئوخشاش ئويلاۋاتقاندەك ئىدى.
رايون بويىچە تۇنجى قېتىم پارتىيىگە قوبۇل قىلىنغان، تەربىيە-
چىمۇ، تونۇشتۇرغۇچىمۇ دۇڭ تېخەننىڭ ئوزى بولغان ئۇچ نە-
پەر يېڭى كادىر ئەنە شۇنداق هاياجانلىق هېسسىيات بىلەن قە-
بىگە پارتىيىنى پۇكۇپ، يەلكىسىگە مۇشەققەتلىك، جەڭگىۋار كۇ-
رەش ۋەزىپىلىرىنى ئالماقتا.....

ئالماس ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە، دەريانىڭ ئاياق
تەرىپىدىكى "بورە قوتان" دەپ ئاتىلىدىغان جاڭگاللىق تەرەپ-
تىن ئاتلىق ئىككى كىشى چىقىپ كەلدى.

ئالماس ئوك ئالقىنىنى پىشانىسىگە سايۋەن قىلىپ تۇرۇپ، ئاتلىقلارغا قاردى. ئاتلىقلارمۇ ئالماسنى كورۇپ، ئېتىنىك بېشىنى ئىتتىك ئالماس تەرەپكە بۇردى.

ئالماس ئاتلىقلارنى تونىدى. ئاتلىقلارنىك بىرسى يېزىلىق دىخانلار جەمىيىتىنىك رەئىسى، ئالماسنىك دادىسى توختاخۇن بولۇپ، يەنە بىرسى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىك لىيەنجاڭى جاك تىكخوا ئىدى.

جاك تىكخوا ئىگىز بوي، قارا قاش، چوك كوز، بۇغداي ئوڭلوك، قەددى-قامىتى كېلىشكەن ئوتتۇز بەش-ئوتتۇز ئالتە ياشلاردىكى كىشى بولۇپ ئۇيغۇر تىلىنى خېلى ئوبدان بىلەتتى. ئۇ بۇنىڭدىن بىر ھەپتە ئىلگىرى ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىك بىر پارچە ئالاقە خېتى بىلەن رايونغا چىققان، ئالماس بىلەن تونۇشقان ھەمدە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسمنىك بوز يەر ئېچىپ، ئاشلىق، كوكتات بىلەن ئوز-ئوزىنى تەمىنلەشنى قارار قىلغانلىغى؛ ئوزىنىك ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىك كورسەتمىسى بويىچە بۇ يەرگە كەلگەنلىگىنى ئېيتىپ، دىخانلارغا كېرەك بولماىدىغان، تاشلىنىپ ياتقان بىكار يەردىن بىر پارچە كورسىتىپ بېرىشىنى؛ ئەگەر رايون قوشۇلغاندا، ھازىردىن باشلاپلا پەيتنى چىك تۇتۇپ، بوز يەر ئېچىپ، دىخانچىلىق قىلىدىغانلىغىنى ئۇمىت قىلغان ئىدى.

رايون رەھبەرلىگى بۇ ئىشنى ياڭاقلىق يېزىسى دىخانلار جەمىيىتىنىك ئويلىشىپ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇردى. يېزىلىق دىخانلار جەمىيىتى بولسا مۇزاكىرە قىلىپ: "بىزدە نىمە كوپ دىسە، جاڭگال بىلەن ساپلا بىنام. ناھايىتى بەلەن گەپ ئىكەن. لېكىن

سۇ قىس، ئەگەر بىر ئامال قىلىپ، سۇ قىسلىغىنى ھەل قىلا-
لىسلا يەر كورسىتىپ بېرەيلى" دەپ قارار قىلغان. كېيىن ئۇ-
لارغا "بورە قوتان جاڭگىلىنى كورسىتىپ بېرىشنى بەلگىلىگەن
ئىدى .....

تۆختاخۇن بىلەن جاڭ تىڭخۇا ئالماسنىڭ يېنىغا كېلىپ
ئاتتىن چۈشتى. جاڭ تىڭخۇا ئالماسنىڭ قولىنى ئىككى قوللاپ
چىڭ تۇتۇپ، كونا قەدىناسلاردەك قىزغىنلىق بىلەن كورۈشتى ۋە
ئالماسقا قاراپ، ئۇيغۇر تىلىدا خۆشاللىق بىلەن:

— يۆلداش ئالماس، سىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالغىنىمىز نا-
ھايىتى ئوبدان ئىش بولدى؛ بۈگۈن تۆختاخۇن ئاكا بىلەن
"بورە قوتان" نى يەنە بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقتۇق. تۆختاخۇن
ئاكا: "بورە قوتان" جاڭگاللىغى ئالتۇنسىدەك يەر، ئون يىلغىچە
ئوغۇت ئىشلىتىلمىسمۇ، ئوزىنىڭ مىڭ يىللىق چىرىمدانلىرى ئو-
زىگە تەبىي ئوغۇت بولۇپ پېتىپ ئاشىدۇ، — دىگەن ئىدى. ھە-
قىقەتەن شۇنداق ئىكەن. سىلەر بىلەن يار-يۆلەكتە بولۇشۇپ،
بۇ بوز يەرنى چۆقۇم ئېچىپ، كۆكۈل مەيدانغا ئايلاندۇرۇشقا
بەل باغلىدۇق، — دىدى.

— ناھايىتى ياخشى، — دىدى ئالماس، — سىلەرنىڭ بوز
يەر ئېچىپ، دىخانچىلىق قىلىشىڭلارنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.
لېكىن، بۇ يەردە سۇ قىس، ئۇ يەرگە قەيەردىن سۇ ئېلىپ
بېرىشمۇ بىر مەسىلە. قانداق قىينىچىلىغىڭلار بولسا ئېيتىڭلار،
قولىمىزدىن كېلىشچە ھەممە دىيىشىمىز .....

جاڭ تىڭخۇا كوزلىرى ئۇمىتۇارلىققا تولغان ھالدا ئېيتتى:

— دۇرۇس، بۇ يەردە قىينىچىلىق ئاز ئەمەس ئىكەن.
لېكىن، سىلەردەك ياخشى قېرىنداشلار بار يەردە، نىمىدىن قور-

قاتتۇق! ھەرقانداق قىيىنچىلىق بولسا يېڭىمىز. توختاخۇن ئاكا بىزگە ناھايىتى پايدىلىق مەسلىھەت بەردى، دەريادىن سۇ چىقىرىشنىڭ يولىنى كورسەتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئوستەڭ چېپىپ سۇ چىقىرىش مۇمكىنچىلىكى يوق ئىشتەك كورۈنسەدۇ، دەريادىن بىۋاستە سۇ تارتىپ چىقىرىشنىڭ يولىنى ئىزدىمەكچى بولۇۋاتىمىز، بىزگە كوپرەك يولىورۇق كورسىتىشىڭلارنى سورايمىز.....

ئالماس بىلەن جاڭ تىڭخۇا "بورە قوتان" نى ئوزگەرتىشنىڭ يولى، ئىستىقبالى ۋە ئوزئارا ھەمكارلىشىش ھەققىدە قىزغىن، ئوچۇق كوڭۇللۇك بىلەن يەنە بىر ئاز پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئايرىلىشتى.

توختاخۇن ئالماس بىلەن ياندىشىپ ياڭاقلىق يېزىسى تەرەپكە قاراپ كېتىۋېتىپ ئالماسقا:

— مەن ھەيران، جاڭ لىيەنجاڭ ئاجايىپ قىزغىن كىشى ئىكەن، مۇشۇ بىر-ئىككى كۈندىن بۇيان يۇرتىمىزنىڭ نامى-ئەمالىنى سوراپ بىلىپ بولدىغۇ دەيمەن، — دىدى كۈلۈپ ۋە ئويلانغان ھالدا ئېيتتى. — قىزىق ئىش. ئەسكەر دېگەن ئەزەلدىن پۇقرالارنىڭ قان-ئىلىگىنى شوراپ يەيدىغان تۈلۈم چاشقان ئەمەسمىدى. گومىنداڭنىڭ لەگزىسىدە مەن ئۇلارنى جىق كورگەن. ھەممىسى بەر، ئالىمەن، يەيمەن دەيدىغان بالاخور بەكار تەلەت نان قېپىلار ئىدى. جۇيىگجاڭ دېگەن قانخور مۇتەھەم ئانارگۇلنىڭ بېشىغا چىقىپ، يۇرىگىمنىڭ پۇشتىنى خۇن-زەردىپقا توشقازغاندا، مەن سلىتىق تۇتقان ئالۋاستىلارنىڭ ھەممىسى ۋاپا كەلمەيدىغان جاللاتلار، جەسىدىم گۆرگە كىرگىچە ئۇنداقلارنى كوزۈم كورمىسۇن، دەپ قەسەم ئىچكەنمەن ئوغلۇم. ئەما، ئازاتلىق ئارمىيە كىشىلىرى باشقا بىر خىل ئىقلىمدىكى

كىشىلەر بولۇپ چىقتى. دۇكتېخەنمۇ، جاك ليەنجاڭمۇ شۇنداق. جاك ليەنجاك ئوزىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئېيتىپ بەردى، ئۇمۇ بىر جاپاكەشنىڭ يىتىم بالىسى ئىكەن. ئۇ، پۈقرالارغا پايدا يەتكۈزۈشتىن باشقا، ھىچنىمىنى ئويلىمايمىز. ئاز - تولا كوكتات، ئاز - تولا ئاشلىق ئىشلەپچىقارساقمۇ ھېساپ، خەقنىڭ سېلىغىنى يەڭگىللىتىدىغان گەپ. بۇنى بىزگە پارتىيە، ماۋجۇشى تاپشۇرغان ۋەزىپە. دېخان بالىسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن بۇ ئىشنىڭ مۇھىملىغىنى تولۇق ھېس قىلالايمىز، دەيدۇ. مانا بۇ ئوغۇل بالىدەك گەپ. خەلقنىڭ ئەسكىرى بولساڭ، ئەنە شۇنداق قىل، ئەنە شۇنداق ئويلا!.....

— توغرا، دادا، سېنىڭ ئېيتقىنىڭ ناھايىتى دۇرۇس. — دېدى ئالماس ياڭاقلىق يېزىسىغا يېقىنلىشىپ كېلىپ، — ئۇزۇن يىللىق ئۇرۇش جەريانىدا بىزنىڭ دولىتىمىز ھەممە جەھەتتە ۋەيران بولغان، ئېغىر زەخمەتلەرگە ئۇچرىغان. خەلق ئىگىلىگىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىش ئۈچۈن، ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ قىزىل تەۋرىتىپ بوز يەر ئېچىپ دېخانچىلىق قىلىشى خەلق دولىتىنى ئوبدان قۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ مەدەت. بىز چوقۇم ئۇلارغا ھەمكارلىشىپ ياردەم قىلىشىمىز لازىم.....

ئۇلار پاراڭلىشىپ، ئاچا يولىنىڭ بەندىرىگە كەلگەندە توختاخۇن:

— ئوغلۇم، سەن كېتىۋەگىن، مەن كوكقۇم كەنتىگە بارای. دۇكتېخەن بۇگۈن ئۈچ كۈن بولدى، شۇ يەردە. بۇگۈن كەچتە كەنت يىغىنى ئېچىپ كەنت باشلىغى سايلىماقچى، بىز شۇ يەردە ئۈچرىشىدىغان بولغان، — دېدى.

ئالماس بىر ئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ ئېيتتى:

— بولىدۇ، دادا، سەن بارىۋەگىن، بۇگۈن كەچتە سىلەر كېلەلمىسەڭلار، مەن ئۇزۇم بارىمەن.

توختاخۇن كوكقۇم كەنتى تەرەپكە قاراپ ئېتىلىشقى بېشىنى بۇراپ، ئالماس بىلەن خوشلاشتى.

ئالماس ئاق بوز ئاتىنى ئوز مېگىشىغا قويۇپ بېرىپ، ئىككى تەرىپىدە يوپۇرماق چىقارغان تېرەك، ئالا گوستاك بولغان سۇگەتلىرى بار چوڭ يول بىلەن كېتىۋاتىدۇ.

ئۇ، يان ئېرىقتا شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان باھار سۇلىرىغا قاراپ، بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى لەيلىگۈل بىلەن بولغان بىر قېتىملىق ئۇچرىشىشنى ئەسكە ئالدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئالماس ئېلىقۇلنىڭ ئۇرۇمچىدىن يازغان بىر پارچە خېتىنى ئېلىپ، ئېلىقۇلنىڭ ھاممىسىنىڭ ئويىگە بارىدى. بۇ يەردە كوپچىلىكنىڭ ئىززەت-ھورمىتىگە ئىگە بولغان قوشاقچى ئېلىشا تۇراتتى. ئېلىشا ئويدە بار ئىكەن. ئالماس ئېلىقۇلنىڭ خېتىنى ئوقۇپ بېرىپ، ئادىتى بويىچە ئۇنىڭ بىلەن كوڭۇللۇك پاراڭغا چۈشتى.

ئېلىشا بۇ كەملەردە ياش يىگىتتەك جۇشقۇن ۋە ناھايىتى خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ ھال-ئەھۋالىدىن دىخانلار جەمئىيىتى خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى ۋە بىر ئېشەكمۇ تېپىپ بەردى. ئېلىشا ئوزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق قەدىناس دوستى راۋاپنى قولىغا ئېلىپ، كەنتىمۇ-كەنت بېرىپ، يېڭى زامانىنىڭ پەزىلىتى، دىخانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەۋزەللىگى ۋە ھازىر تىكلىنىۋاتقان كەنت ھاكىمىيىتى توغرىسىدا چىرايلىق قوشاقلار توقۇيتتى.

ئۇنىڭ "دوستلىرىم" دىگەن قوشىغى مۇشۇ كۈنلەردە پۈتۈن ياڭاقلىق يېزىسىدا تارقىلىپ ئېغىزدىن-ئېغىزغا كوچۇپ يۈرەتتى:

مەن توقۇيمەن بىر قوشاق،
ئاڭلاپ تۇرۇڭلار، دوستلىرىم.
دوست ۋە دۇشمەننى ئېنىق،
ئايرىپ ئېلىڭلار، دوستلىرىم.
بەتنىيەت كالتەكچىنى،
سايلىماڭلار دوستلىرىم.
سايلاڭلار ئېنىق كورۇپ،
جان - جىگەرنى دوستلىرىم.
ئەگىشەيلى ئۇنىڭغا،
يول باشلىسۇن، دوستلىرىم.

... ...

... ...

ئالماس ئېلىشا بىلەن قېنىپ سوزلىشىپ، ئۇنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك، روشەن سوزلىرىدىن ئوزۇق ئېلىپ ئويدىن چىققاندا، كالا پادىلىرى ئوز ئېغىلىنى تېپىپ، قوي - ئوشكىلەرنىڭ مەرەسلىرى بېسىلىپ، ئەل - جاھان جىمجىتلىقان ئىدى.

ئالماس چوڭ يولغا چىقىپ، يېراق مەھەللە دەرەخلىرىنىڭ كەينىدىن كوتىرىلىپ چىقىۋاتقان مىس لىگەندەك قىزغۇچ تولۇنئايىنى كوردى. ئاي ئاستا - ئاستا كوتىرىلىپ، پىزىنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىگە ھۆسۇن قوشماقتا ئىدى. يۇمشاق، ئەكىلەتكۇچى باھار شامالىلىرى ئالماسنىڭ يۇز - كوزلىرىنى سىپاپ ئوتتى. ئۇ، يان ئېرىقتا شىلدىرلاپ، "بۇلۇق - بۇلۇق" ئاۋاز چىقىرىپ ئېقىۋاتقان باھار سۇلىرىنىڭ ئاي نۇرىدا يالتىراپ جىلۋىلىنىشىگە زوقلىنىپ قاراپ، چاپىنىنىڭ تۇگمىسىنى يېشىۋەتتى - دە، چوڭ - چوڭ قەدەم تاشلاپ، ئېرىق ياقىلاپ كەتتى.

ئالماس ئەدىلا مەھەللە ئىچىگە كىرىپ كېلىشىگە، توغرا يولدىن لەيلىگۈل چەتىپ كەلدى.

ئالماس لەيلىگۈلنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ھە، لەيلىگۈلمۇ سىز، نەدىن كېلىۋاتىسىز؟ — دىدى.

— نەدىن كېلەتتىم، سىزنى ئىزلەپ يۈرىمەن، — دىدى قىز خۇش خۇيلۇق بىلەن كۈلۈپ، — بىر چاغلاردا سىز مېنى ئىزلەيتتە-ڭىز، مانا ئەمدى مەن سىزنى ئىزلەيدىغان بولدۇم.....

ئالماس نېمە دېيىشىنى بىلمەي تۇرۇپلا قالدى.

لەيلىگۈل شائىيازلار بىلەن ناھىيىدە ئاساسىي قاتلام كادىر-لىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدا بىر ئايچە ئۇگىنىپ چىققاندىن كې-يىن، ئالماس تېخى قىز بىلەن ئوز پاراڭلىرىنى سېلىشتۇرىدە-ك بوا-مىدى. لەيلىگۈل ناھىيىدىن چىقىپلا ئوز ئىشىغا ئوزىنى ئۇرۇپ كىرىشىپ كەتتى، ئۇ ياشلار، ئايالالار ئىچىدە بىر قاتار تەشكىلي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇۋاتاتتى. ئالماس بولسا، ھە-مىشەم ئالدىراش ۋە كوپىنچە ۋاقتى مەجلىس، سوھبەت يىغىن-لىرى بىلەن ئوتەتتى. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئىشلار ئۇلارنىڭ قەلبىدە يالقۇنجاپ يېنىپ تۇرغان مۇھەببەت ئوتلىرىغا ھالاقىت بەرمەيتتى؛ چۇنكى ئەمدى ئۇلارنىڭ ساپ مۇھەببىتىگە، نازۇك تۇيغۇلىرىغا ھالاقىت بېرىدىغان ھېچقانداق كۇچمۇ يوق ئىدى.....

بىراق، قارلىق كېچىدىكى ھىلىقى ئۇچرىشىشتىن كېيىن، ئالماس يېزا يىگىتلىرىگە خاس بىر خىل تۇيغۇ بىلەن شۇنچىلىك تارتىنچاق بولۇپ كەتتىكى، لەيلىگۈلنى كورۇپ قالغان چاغلىرىدا، ئىختىيارسىز ھالدا بىر خىل نا قولاي ئەھۋالغا چۇشۇپ قېلىپ، ئوزىنى قاچۇراتتى: "تووا..... شۇمۇ ئىشمۇ؟ ئۇ قىز مېنى يە-ۋاتقىنى يوقمۇ. ئەكسىچە مەن لەيلىگۈلنى شۇنچىلىك يارىتىمەن؛

بىزنىڭ رايونىدا شۇنداق جەسۇر، ئىرادىلىك، باتۇر قىز تېخى يوق. ئەجەپ ئىش. ئۇنىڭدىن ئۇزەنىنى قاچۇرۇپ يۈرگىنىم نەمىسى. بەللى ئالماس، ياشاپ كەت؛ سەن تازىمۇ ئاجايىپتە! نەمە سەن، ۋاقتى كەلگىچە، ئۇزەكنىڭ تۈز گېپىگىنى قىلىپ يۈرۈۋەر- سەڭ بولمىدىمۇ. ئۇزەكنىمۇ، قىزنىمۇ ئوڭايسىزلاندۇرغىنىڭ تازىمۇ قاملاشمىغان ئىش - تە!....."

ئۇ، كۆڭلىدە كوپ قېتىم ئۇزىنى ئۇزى جىممىلەپ كايىغان بولسىمۇ، قىز بىلەن يالغۇز ئۇچرىشىپ قالغانىدا، ئىختىيارسىز ئەپسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدىغان روھىي ھالىتىنى ھېچبىر ئۇز- گەرتەلمىدى.

ئەكسىچە، لەيلىگۈل پۈتۈنلەي باشقىچە ئىدى، ھەرقان- داق يىگىتلەر بىلەن كەڭ - كۈشادە چاخچاقلىشىپ، گەپ بەر- مەي، ئۇلارنى ھەدۈقتۇراتتى. ئالماسنى بولسا، چىن كۆڭلىدىن ھۆرمەت قىلاتتى، كۆڭلىدىكى گەپلەرنى ھېچبىر تارتىنماي ئېيە- تاتتى. ئۇ ئۇزى ئالماسنى چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرگىنىدەك، ئالماسنىڭمۇ ئۇزىنى قالتىس ياخشى كۆرىدىغانلىغىنىمۇ بىلەتتى. ئەمما ھازىر ئالماسنىڭ يۈكى ناھايىتى ئېغىر، بۇ يۈكنىڭ يېرە- مىنى كوتىرىشىپ بېرىشكە قىز تەييار. لېكىن، ئالماس ئۇنى ئايايتتى، ئايىغىنىنىڭ ئۇزى تۇغرا ئەمەس، قىز بۇنىڭدىن خاپا بولاتتى.....

ئالماس لەيلىگۈلنىڭ ئۇزىگە تىكىلىپ تۇرغان چۈلپان كۆزلىرىگە ھېرىسلىق بىلەن قارىدى:

— لەيلىگۈل، نىمە بولدى، بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟ — دىدى.

ۋە يەنە: "تۇۋا، شۇمۇ گەپمۇ؟ مەن نىمىشقا بۇ قىزغا

تۇزۈكرەك بىرەر ئېغىز سوزنىمۇ قاماللاشتۇرۇپ ئېيتالمايدىغاندىك. مەن.....ئىشىكىڭ بارمىدى!.....شۇنىمۇ گەپ بوپتۇ-دە، ئىشى بولمىسا مېنى ئىستەمدۇ؟ ئىش ئۈچۈنلا مېنى ئىزلىشى ھاجەتمۇ، قانداق بىمەنىلىك، مەن تازىمۇ دوت-تە!....." دېگەننى كۆڭلىدىن ئوتكۈزدى.

ئەمما، لەيلىگۈل ئەكىلىك بىلەن يايراپ تۇرۇپ:

— نېمىشقا ئىشىم بولمىسۇن، مەن سىزنى ئىزلەپ يۈرگەنگە ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت بولدى، — دېدى ۋە قالىغاچ قانىتىدەك قارا قاشلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ، ئالماسنى ئالدىراتتى، — بىلەمسىز، بىزگە كىم كەلدى؟ يۈلداش جاپپاروپ، چۈيجاك. يۈلداش جاپپاروپ تېخى بايىلا يېتىپ چىقتى. يۈلداش دۇك تېخەن سىزنى ئىزلەپ نەچچە كىشىنى ئەتراپقا چاپتۇردى. يولداش جاپپاروپ كارامەت ئادەم ئىكەن. ئۇمۇ دۇك تېخەنگە ئوخشاش، ئەسكەرلىكتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كىشى ئىكەن. شۇنداق قىزغىن، چىقىشقاق، خۇش چاخچاق ئادەمكى، بىز بىر كورۇپلا ھەمچاندىك تارتىنمايلا تونۇشۇپ قالدۇق. سىزمۇ چۈيجاك بىلەن تونۇش ئىكەنسىزغۇ، جۇرۇك، ھەممەيلەن سىزگە قاراپ قالدى.....

ئالماس جاپپاروپنىك بۇ يەرگە رايۇن باشلىغى بولۇپ خىزمەتكە تەينىلەنگەنلىگىدىن خېلى بۇرۇنلا خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭ يېتىپ چىقانلىغىنى ئاڭلاپ. خۇشال بولۇپ يايراپ كەتتى:

— قالتىس ياخشى ئىش بولدى، جۇرۇك، بارايلى، — دېدى ئۇ، — مانا ئەمدى كۈچىمىزگە يەنە كۈچ قوشۇلدى. بۇ جاپپاروپ بېشىدىن ئىسسىق-سوغاق ئوتكەن، جەڭ قىلغان تەجرىبىلىك كوماندىر. ئۇنىڭ بىلەن مەن قانداق تونۇشۇپ قالدىم دېمەمسىز؟.....

ئالماس ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، يان تەرەپتىكى ئۇرۇكلۇك باغدىن تۇيۇقسىز:

— هارماڭ كومىسسار، تېچ كەپسىز، — دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ئالماس قۇلىغىغا ئىشەنمىگەندەك، ئاستىدىكى ئاق بوز ئاتنىڭ تىزگىنىنى ئىتتىك تارتىپ، كۇمۇش رەڭ سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان ئېرىقنىڭ نېرىقى چېتىدىكى تېمى يوق ئۇرۇكلۇك باققا قارىدى.

رەڭگا-رەڭ باھار چېچەكلىرى بىلەن تولغان باغ ئىچىدىن يوغان ئىككى ئورۇم چېچىنى ئالدىغا تاشلاپ، بىرمۇنچە قىز-چوكانلار بىلەن خوشال يايراپ لەيلىگۈل چىقىپ كېلىۋاتاتتى.

ئالماس قىز-چوكانلارنى كورۇپ ئاتتىن چۈشتى ۋە چۇۋا-ۋۇرنى ئاتنىڭ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ ئېلىپ، بىلىگىگە ئوتكۇزۇپ، ئاياللارنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئاياللار ئوز ئادەتلىرى بويىچە، چۈۋۈرلىشىپ:

— ئالماس، هارمىغىن، تېچ چىقتىڭمۇ؟.....

— ئالماس، شەھەردە نىمە كوردۇڭ؟.....

— ئالماس، شەھەردىن نىمە خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ؟.....

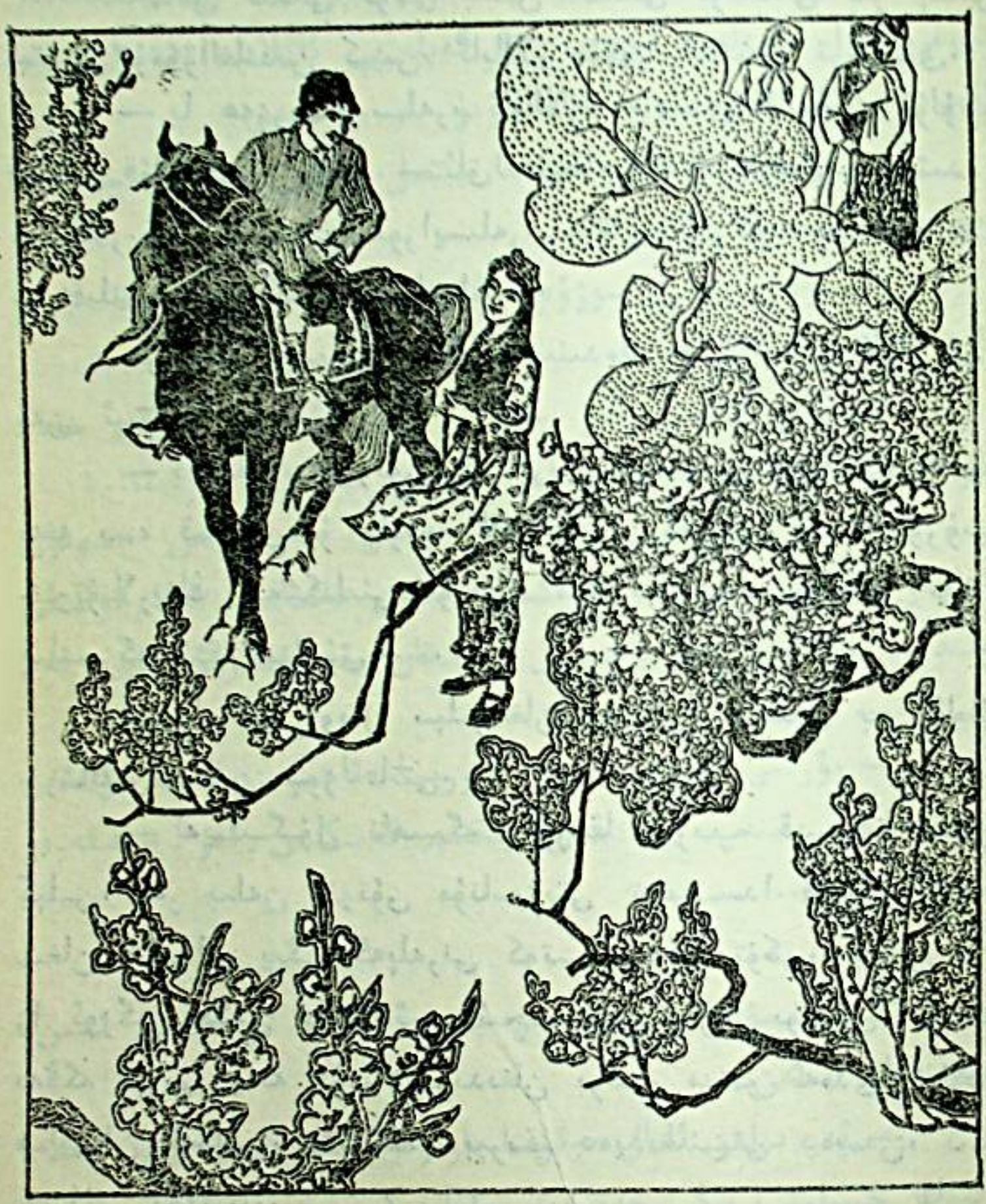
— ئالماس، ئىسلاھات بولدۇ، دەمدۇ نىمە؟.....

— ئالماس، يەرنى قاچان بواۋسلەر؟.....

— ئالماس، سەن شەھەرگە كىرىپ كەتكەندە، بۇ يەرگە تېلېفۇن سىمى تارتتى.....

— ئالماس، بىز خوتۇن-قىزلار بىرلەشمىسى قۇردۇق.....

— ئالماس، تۇنۇگۈن كەچتە مەدرىس ئالدىدىكى سەينادا تۇنجى قېتىم كىنو كوردۇق.....دىيىشىپ،— ئۇچمۇ-ئۇچ سوزلە-

شپ كەتتى، ئالماسقا ئۇ بۇ يەردە بولمىغان بىرنەچچە كۈن ئىچىدىكى يېڭىلىقلارنى يەتكۈزۈشتى.

ئالماس ئىككى قولى بىلەن ئىككى قۇلىقنى بىر پەس ئېتىپ تۇتۇۋالغاندىن كېيىن، ئاياللار چۈۋۈرلىشىشتىن تېخىتىدى.

— يا ھەزرەت، سىلەر، ئاياللار، — دىدى ئالماس كۈلۈپ، قولىنى قۇلىغىدىن ئېلىپ، — ئاق قۇشقاچتەك ۋىچىرلىشىپ كېتتىدىڭلار..... كىشىدىن سورايسىلەر، جاۋاپ بەرگۈزمەيسىلەر. نەمە قىلىپ يۈرىسىلەر بۇ باغدا.....

بىر ياش چېرىكان جانان چىنىدەك جارانلىغان ئاۋاز بىلەن ئېيتتى:

— دىدىققۇ، خېرىتۇن - قىزلار بىرلەشمىسى قۇردۇق، دەپ، يەنە نىمە قىلتۇق بۇ يەردە. لەيلىگۈل كەنتىۋ - كەنت يۈرۈپ، خېرىتۇنلارنىڭ تەشكىلىنى قۇردى، مانا ئەمدى بىزمۇ ئوز تەشكىلىمىزگە ئىگە بولدۇق.....

بېشىغا ئاق رومال سېلىۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال خېرىشاللىق بىلەن سوز قاتتى.

— لەيلىگۈل ناھىيىگە كۈرسقا بېرىپ، قېينانا بىلەن كېلىن، ئەر بىلەن خېرىتۇن مۇناسىۋىتى تېغرىسىدا قۇلاق ئاڭلىمىغان شۇنداق يېڭى گەپلەرنى كوتىرىپ چىقىپتۇكى، جاھان تامزا ئوزگىرىدىكەن دەپ ئىچ - ئىچىمىزدىن رازى بولدۇق. مېنىڭ بەڭگە ئېرىم يەنە دۇمبالاۋېرىدىغان بولسا، مەنمۇ ئەمدى تىلسىز ھايۋان ئەمەس، تەشكىلگە بېرىپ دەيدىغىنىمنى دەيمەن، نىمە خورلۇق بۇ!.....

ئاق رومالىلىق ئايال شۇ گەپنى دەپ كوزىگە ياش ئالدى. بېشىغا يېشىل ياغلىق چىگىۋالغان بىر ياش چېرىكان:

— لەيلىگۈل ئەر-ئاياللارنىڭ ھەممە ئىشتا باراۋەرلىگى، نىكا ئەركىنلىگى، قىز بالىنى چېچىدىن سورەپ-تارتىپ، قوي-ئوشكە ئورنىدا خەققە زورلاپ تېگىپ بېرىشكە بولمايدىغانلىغى تېغىرسىدا سوزلەپ بەردى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ھەيران بو-لۇپ، ئىككى پۇتى ئوره قالغانلارمۇ بار، — دىدى.

بىرمۇنچە ئاياللار بېشىغا يېشىل ياغلىق تاڭغان چۈكانغا جور بولۇپ سوز قاتتى:

— تۇمشۇغىنى سوزۇپ، ئۇمچىيىپ كەتكەن قېينانلارمۇ بار!.....

— ئوي ئىشنى ئەر خەقلەر، ئېتىز ئىشنى خوتۇن خەق-لەر قىلار ئەمدى، دەپ زاڭلىق قىلغان ئەرلەرمۇ بار.....

— بەش بارماق نەدە تەڭ بولغان، ئەر بىلەن خوتۇن باراۋەر دىگىنى نىمىسى، ئەر كىشى بىلەن قانداقمۇ تەڭ بولغىلى بولىدۇ، تۇۋا، — دەپ، ياقىسىنى تۇتقان خوتۇنلارمۇ يوق ئە-مەس.....

— يۇرتنى خوتۇن خەق سورىسا، ئاخىر زامانىنىڭ بولغىنى شۇ، — دەپ باتناپ يىغىندىن چىقىپ كەتكەن ئەر خەقلەرمۇ چىقىپ قالدى.....

— .....

ئالماس بۇ گەپلەرنى بىر پەس ئاڭلاپ تۇرغاندىن كېيىن، تەمكىنلىك بىلەن:

— ئەر بىلەن ئايال ھوقۇقتا باراۋەر دىگەن سوز يېڭى جەمە-يەتنىڭ خسلىتى. يېڭى جەمىيەت بولغاندىكىن، ھەممە ئىش يېڭىچە، ئادىل، توغرا بولۇشى كېرەك، بولمىسا، ئازاتلىققا ئېرىشتۇق دىگىنىمىز-نىڭ مەنىسى نىمە بولىدۇ؟ — دىدى، ئاندىن ئۇ ئاياللارنىڭ ھەقىقى

ئازاتلىغىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ يولى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى: —
ئەمگەكچى دىخانلارنىڭ، شۇ قاتاردا ئايالالارنىڭ ئەمەلدىكى ھەقىقى
ئازاتلىغى، باراۋەرلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن
تۈگۈلگەن مۇشتەك بىرلىشىپ، كۈچىمىزنى جەم قىلىپ، زومى-
گەرلەرنى يوقىتىپ، فېئودالىزىم زەنجىر-كىشەنلىرىنى چېقىپ تاش-
لىشىمىز لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا ھەممىمىز ئورتاق قەد كوتىرە-
لەيمىز. بۇ يىل كۈزدىن كېلەر يىل ئەتىيازغىچە ئىجارە ھەق-
قىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەركىتى ئېلىپ
بېرىلىدۇ. بۇ، چوڭ ئىش. ھەل قىلغۇچ كۈرەش بولىدۇ. ئۇ-
تىمىزدىكى تاغنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش، زومىگەر-مۇشتۇمزورلارنىڭ
ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇش كۈرىشى بولىدۇ. بۇ كۈرەشتە، ئايالالار
جەزمەن دىخانلار جەمىيىتىگە يېقىندىن ماسلىشىپ، ئايالالارنىڭ
كۈچىنى تازا بىر كورستىپ قويۇشلار.....

ئايالالار ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى
تۇرۇش تەشكىلىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپ، تەرەپ-تەرەپتىن سوز-
لىشىپ كەتتى:

— خويما ئىش بولىدىكەن، مۇشتۇمزورلار جاجمىنى يىمۇن
ئىلايمىز.....

— ئاغىچا خېنىملارنىڭ ھالىچۇ تېخى.....

— ھەي..... بۇ زوۋۇلىنى چوڭ ئۇزگەن ئاغىچىلارنىڭ
چايانلىغى.....

— بىز كەمبەغەل ئايالالارنى خارلاپ، كوزگە ئىلمايدىغە-
نىچۇ، تېخى.

— ئېرى بورە، خوتۇنى بورە قانخۇق.....كوزلىرىگە نۇ-
قۇپ-نوقۇپ تۇرۇپ، ئىچ-قارنىمى بىر بوشتۇالمىسام.....

— ... ...

یەنە بىرنەچچە ئايال كوز يېشى قىلدى. مەخسۇت بەگنىڭ قامچىسى ئاستىدا ئولگەن، يۇرتتىن قاچقىپ چىقىپ ئىزسىز يو-قاپ كەتكەن ئەرلىرى؛ دەريا چېقىلىنىڭ ھاشاسىدا پۈت-قوللىرى چېقىۋېتىلگەن، ھېيمناق قىلىپ قويۇلغان ئاكا-ئۇكىلىرىنى ئەس-لەشتى.....

ئالماس دەرتمەن ئاياللارنى غەم-ئەندىشىنى تاشلاپ، دد-خانىلار جەمىيىتىنىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ، كۆرەش قىلىشقا چاقىرىدىغان بىرنەچچە ئېغىز سوز قىلىپ، ئۇلار بىلەن خوش-لاشتى.

لەيلىگۇل ئالماس بىلەن خوشلىشىپ تۇرۇپ:

— قېرىنداشلار يەر ئىسلاھاتىنى تېزرەك ئېلىپ بېرىشقا ناھايىتى تەقەززا. ئىسلاھات قىلىپ بېرىدىغان ھۆكۈمەت كىشى-لىرى يېتىپ چىققىچە، خەقنىڭ كوزى تېشىلىپ كېتىدىغان بوا-دى، — دېدى.

ئالماس ئويلانغان ھالدا:

— بۇ نىمە دېگىنىڭىز لەيلىگۇل؟ — دېدى ۋە قىزنىڭ كوزىگە قاراپ ئېيتتى، — بۇ ئىشنى بىزگە بىرسى قىلىپ بېرەە-دىكىنا؟.....

— بۇ قانداق گەپ، ئەمسە؟.....

— ئۇزىمىز ئىشلەيمىز.....

— ئۇزىمىز ئىشلەيمىز؟.....

— شۇنداق، — دېدى ئالماس، — يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش دېخانلارنىڭ ئوز ئىشى. كەڭ دېخانلار ئوزى قوزغىلىپ قىلىدىغان چوڭ ئىش، بىز ئوزىمىز قىلىمىز. ناھىيىلىك پارتىيە

كومىتېتى بۇ ئىشقا جىددى تەييارلىق قىلماقتا، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان قىلۋاتقان ئىشىمىزمۇ مۇشۇ ئىشنىڭ تەييارلىغى. پارتىيە ئەلۋەتتە رەھبەرلىك قىلىدۇ، بىز ئۇزىمىز قىلىمىز، بۇنىڭدا گەپ يوق. مەن سىزگە بىر خەۋەر ئېيتاي. بۇ قېتىمقى يىغىندا مۇشۇ ئىش مۇزاكىرە قىلىندى، ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يازلىق يىغىم-تېرىمدىن كېيىن بىزنىڭ رايوندىن ئاتمىشتىن سەكسەنگەچە كىشى ناھىيىگە كىرىپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئۇگىنىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى تايانچىلار بولىدۇ. بىز ئۇ يەردە سىياسەتنى ئىگەللەپلىپ، ئاندىن كۇرەشنى قانات يايدۇرىمىز.....

— مەن بۇ كۇرسقا قاتناشسام بولامدۇ؟ — دىدى لەيلىگۇل شاتلىنىپ.

— ئەلۋەتتە، — دىدى ئالماس، — بىز جەزمەن بۇ چوڭ ئىنقىلاپنىڭ ئالدىنقى سېپىدە بەل تىكىپ ھېگىشىمىز كېرەك.....

ئالماس لەيلىگۇل بىلەن خوشلىشىپ، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى قايرىپ، ئۇزەڭگىگە پۇتىنى ئالاي دەپ تۇرغاندا، يېزىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى تاشلىق ساي تەرەپتىن ئېتىزلارنى ئارىلاپ، يېگىندىن تەيىنلىنىپ كەلگەن رايون باشلىغى جاپپاروپ چىقىپ كەلدى.

ئالماس بىلەن لەيلىگۇل ئىتتىك جاپپاروپ تەرەپكە قاردى.....

2 . جاپپاروپنىڭ ھىكايىسى

جاپپاروپ ئىگىز بوي، قەددى - قامىتى كېلىشكەن، توم قارا قاش، قاڭشالىق، يارىشىملىق بۇرۇت قويغان، بۇغداي ئوڭ،

كوزلىرى ھەمشەم كۈلۈپ تۇرىدىغان خۇش خۇي ئادەم بولۇپ، شۇ تاپتا ئۇستىدە ھەربى بەلگىلىرى ئېلىپ تاشلانغان قېنىق ماش رەڭ گىمناستۇركا، بېلىدە كەمەر، گىلەپى شىم، پۇتىدا مىللى ئارمىيىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى كىيىدىغان كالتا قونجۇلىق، قېلىن چەملىك ئوتۇك بار ئىدى. كوكرىكىدە غەربىي شىمالنى ئازات قىلىشقا توھپە قوشقانلىغى ئۈچۈن تەقدىم قىلىنغان كۈمۈش مېدال چاقناپ تۇرۇپتۇ، ئوڭ مۇرىسىگە قىزىل بەشيۇلتۇز كەشتە قىلىنغان ئاددى لاتا پوپكا ئاسقان بولۇپ، قولىدا كەڭ چېكىلەكلىك، بىر ئاز ئوڭگەن نەل رەڭ سارجا شەپكە بار ئىدى.

ئالماسنى كورۇپ جاپپاروپنىڭ چىرايىدا بىر خىل رازىمەنلىك ئالامەتلىرى جىلۋىلەندى - دە، دەررۇ شەپكىسىنى بېشىغا كىيىپ، ئۇستۈاشلىرىنى تۈزىگەندىن كېيىن چورىسى قىرقىلغان كاپكازچە بۇرۇتىنى ئادەتتى بويىچە بىگىز بارمىغى بىلەن بېسىپ بېسىپ قويۇپ، خۇشاللىق بىلەن ئالماسقا قاراپ قول ئۇزاتتى:

— تولا ياخشى ئىش بولدى، يارايسىز،— دېدى جاپپاروپ ئالماسنىڭ قولىنى قىزغىن، چوڭقۇر سەمىملىك بىلەن قاتتىق قىسىپ تۇرۇپ، — ناھايىتى ياخشى، شۇ تاپتا كېلىشكىنىزمۇ؟

— شۇنداق يۈلداش چۈيجاڭ، شۇ تاپتا چىقىشىم، — ئالماس جاپپاروپ بىلەن كورۇشۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ھورمەت بىلەن قاراپ قويدى، — چۈيجاڭ، سىز.....

جاپپاروپ ئالماسنىڭ سوزىنى بولدى ۋە بىر خىل دوستانە يېقىنلىق بىلەن ئوڭ قولىنى ئالماسنىڭ مۇرىسىگە ئالدى:

— بولمىدى، بۇ گەپ ئەمدى قاملاشمىدى، — جاپپاروپ كۈلۈپ تۇرۇپ ئېيتتى، — قايسى كۈنى ئىككىمىز كېلىشكەن ئەمەسمۇ، "چۈيجاڭ"، "كومىسسار" دىگەن گەپنى ئاتاشمايلى، ئاكا -

ئۇكا دېيىشسەكمۇ، توغرىدىن - توغرا ئېيتمىسىزنى ئاتاشساقمۇ بو-لىدىغۇ، مۇشۇ ياخشى، مۇشۇنداق قىلمىزمۇ؟.....

ئالماس كۈلۈپ كەتتى:

— بولىدۇ، ئادەتلىنىپ قاپتىمەن، — دىدى ئۇ، — بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ شۇنداق، چوڭسىزنى ئاكا، كىچىگىمىزنى ئۇكا دېيىشمىز، يېقىنلىقنىڭ بەلگىسى، شۇنداق قىلايلى، — ئالماس شۇنىڭدىن كېيىن ئېتىنىڭ تىزگىنىنى بىلىگىگە ئوتكۈزۈپ، جاپپاروپ بىلەن رايون مەھكىمىسى ئورۇنلاشقان "ياڭاق پۇشتى ماكان" تەرەپكە قاراپ يول ئالدى ۋە كېتىۋېتىپ سورىدى، — سىز بۇ يەرگە چىقىپ بىرنەچچە كۈن ئوتە. - ئوتمەي، مەن ناھىيىگە يىغىنغا كىرىپ كېتىپ قالدىم، بولمىسا، پۈتۈن رايونىنى ئوزۇم بىر ئايلاندۇرۇپ، كورىستىپ چىقاي دېگەن ئىدىم. قانداق، بىزنىڭ بۇ يەرلەر ياقتىمۇ، كونۇپ قالدىغاندەك تۇرامسىز؟.....

جاپپاروپ يېنىدىن مۇخۇركا ۋە گېزىت قەغىزى چىقىرىپ، ئوز تىلى بىلەن ئېيتقاندا، سولداتچە قىلىپ تاماكا ئوردى، ئاندىن بۇ ئەپچىل ئورالغان كانايچە تاماكىنى كالپۇگىنىڭ بىر چېتىگە قىستۇرۇپ، سەرەڭگە يېقىپ تۇرۇپ ئېيتتى:

— "ياقتىمۇ"، "كوندىكىزمۇ" دېگەن سوزلەر مېنىڭ مىجەزىم بىلەن ئانچە چىقىشمايدۇ؛ لىللا گەپنى ئېيتسام، مەن ھەممە يەرگە كونۇپ، ھەممە يەرگە سىكىشىپ كېتىۋېرىدىغان ئادەممەن، — جاپپاروپ خوشاللىق بىلەن ئالماسقا قاراپ قويدى، — بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ھەممە يېزىلارنى، ئاساسلىق كەنتلەرنى ئايلىنىپ چىقتىم؛ يوا-داش دۇك تېخەن بىلەن يەنە ئېلىشا تاغنى يوقلىدۇق. ھەممىسى ئوز قېرىنداش، ھەممىسى جان - جىگەر تۇققانلار. بىر قېتىم يۇز كو-رۇشۇپلا كونا قەدىناسلاردەك ئىچكىشىپ قالدۇق. شۇنداق

ئىسسل، ئاقكوڭۇل خەق، شۇنداق ئىسسل، ئالتۇندەك بىپايان مۇد-
بەت زىمىن - تۇپراق، نىمىشقا ياقمىسۇن. تەر ئاققۇزۇشقا ئەر-
زىيدىغان جاي تۇرسا!..... لىللا گەپنى ئېيتسام، — دىدى جاپ-
پاروپ قوشۇمىسىنى سەل تۇرۇپ، نىمىندۇر ئويلانغان هالدا، —
بىزنىڭ بۇ زەرەپشان يېقىن كەلگۈسىدە ۋەتىنىمىزنىڭ مول ئاش-
لىق ئىشلەپچىقىرىش كانىي، قىممەتلىك، مول پاختا ماكانى بولۇپ،
دەررۇ كوتىرىلىپ چىقىدىغانلىغىغا قىلچە گۇمان قىلمايمەن. لېكىن،
بۇنىڭ ئۈچۈن بىر قېتىملىق چوڭقۇر ئىجتىمائى ئوزگىرىش— يەر
ئىنقىلاۋى ئېلىپ بېرىش كېرەك. هازىرقى مۇهىم مەسىلە، دېخان-
لارنىڭ پۈت - قولىدىكى كىشەن - زەنجىرنى چېقىپ تاشلاپ. ئۇ-
لارنىڭ تېزرەك قەد كوتىرىشىگە يارەم بېرىش مەسىلىسى.....

جاپپاروپ تۇرۇپ خوشال بولۇپ يايراپ، تۇرۇپ غەزەپ-
لىنىپ قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ، بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىنكى
تەسىراتلىرىنى سوزلەپ بەردى.

— مەن ماجانتال، كوكقۇم، تارام بويى، جىگدە باغ
كەنتلىرىدە پىشقەدەملەر بىلەن مۇڭداشتىم، — دىدى جاپپاروپ
يەنە بىر قېتىم تاماكا ئوراپ كېتىۋېتىپ، — قېرىنداشلارنىڭ
هەممىسىدە بىر ئارمان بار، ئوز دۇشمىنىدىن دەررۇ ئوچ ئېلىپ
پۇخادىن چىقىش. لېكىن، مەخسۇت بەگنىڭ تېخىچە تىرىكلىگى،
قولغا چۈشمىگەنلىگىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خېلى بىر قىسىم كە-
شىلەردە ئەندىشە، قورقۇشمۇ بوپتۇ. مەن سىزگە ئېيتسام،—دىدى
جاپپاروپ بىر ئاز غەزەپلىنىپ، — تارام بويى كەنتىدە يۇز
بېشىنى غۇلىتىپ، كەنت باشلىغى سايلاش يىغىندا، دېخانلار
غەزەپلىنىپ كېتىپ، ئىككى يۇزبېشىنى تۇيۇقسىز سورەپ ئوت-
تۇرىغا چىقىرىپتۇ - دە، كۇرەش قىلىپ، زىر سىقىرىتىۋېتىپتۇ. بىر

هىلىگەر كونا يۇزبېشى بىشەملىك قىلىپ، تۇلۇمدىن توقماق چىقىرىپ:

— مەن نىمە، مەخسۇت بېگىم نىمە دېگەن بولسا شۇنى قىلدىم، ئۇلارغا ھېچ گەپ يوق، ماڭا دەشنامۇ؟ — دەپتۇ.

ئۇنىڭ بىلەن زوكۇنلىشىۋاتقان دېخان:

— مەخسۇت بېگىڭ بېشىنى يىدى، قاغا - قۇزغۇنغا يەم بولۇپ ئولدى، ئىشەنگەن تېغىڭ ئەمدى يوق، — دەپتۇ، ئەمما، ھىلىقى ھىلىگەر يۇزبېشى:

— شۇنداق بولسىغۇ ئىشىنىڭ ئەپلەشكىنى، لېكىن، مەخسۇت بەگنى ئولدى دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ بار ئىكەن، تاقىقا چىقىۋاپ- تۇدەك، — دېگەن ئىكەن، قاينىغان قازاندەك ۋاراقلاپ كۆرەش قىلىۋاتقان خەق بىردىنلا لەسسىدە بولۇپ قاپتۇ..... كوردىكىزمۇ؟ ئىش مۇشۇنداق، بۇ گەپنى دېگىنى ئۇچۇن يۇزبېشىنى ئېتىۋېتىش مۇمكۇن ئەمەس. لېكىن، مەخسۇت بەگنى تۇتمىغىچە ۋە ئۇنىڭ مىڭىسىنىڭ قېتىغىنى چىقىرىپ، ئولۇگىنى سازايى قىلمىغىچە خەق پۇخادىن چىقمايدىغاندەك.....

بۇ، راست ۋە ئالماسنىڭ كۆكلىدىكى گەپلەر ئىدى.

مەخسۇت بەگ دېسە، ئالماسنىڭ قوشۇملىرى مۇشتەك چىڭ تۇگۇلۇپ، كوزلىرىدە غەزەپ ئوتلىرى قاينايدىغانلىغىنى جاپپاروپ ئومۇمەن قىياس قىلسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ تەپسىلاتى بىلەن تېخى تونۇش ئەمەس ئىدى، پەقەت دۇڭ تېخەنىڭ ئالماس توغرىسىدىكى ئېنىق ۋە مۇكەممەل باھاسىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا چۆكتۈر ئىشەنچ بىلەن ھورمەت قىلاتتى.

ھازىر ئالماس جاپپاروپنىڭ تەسىراتىنى ئاڭلاپ كېلىۋېتىپ، مەخسۇت بەگنىڭ مۇدھىش تەلەتىنى كوز ئالدىغا كەلتۈردى،

قويۇق قوشۇما قاشلىرى ئوز - ئوزىدىن تۇگۇلدى ۋە نىمىندۇر دىمەكچى بولۇپ، جاپپاروپقا قارىدى.

جاپپاروپنىڭ كوزلىرىدىنمۇ بىر خىل غەزەپ ئوتلىرى يېنە- ۋاتقاندەك بىلىندى. ئالماس ئۇنىڭ چېكە چاچلىرىغا ۋاقتسىز چۈشكەن ئاقلارنى كورۈپ، "جاپپار ئاكا، كوپ ئىشلارنى كورگەن، بېشىدىن ئىسسىق - سوغاق ئوتكەن كىشى بولسا كېرەك" دەپ ئويلىدى. شۇ چاغدا، ئۇنىڭ كوزى تاسادىپى جاپپاروپنىڭ ئوڭ چېكىسىدىكى تەڭگىدەك چوڭلۇقتىكى تاتۇقتا چۈشتى.

ئالماس بۇ تاتۇقنى جاپپاروپ رايونغا يېڭىلا يېتىپ چىقا- قاندا بايقىغان ئىدى، لېكىن، تاتۇقنىڭ ئوڭ قېشى بىلەن تۇتە- شىپ، خۇددى سوڭگىنى تومۇر بىلەن چۈرۈپ ئۇچۇرۇۋەتكەندەك، بىر چوڭقۇرلۇق هاسىل قىلىپ تۇرىدىغانلىغىنى سەزمىگەن ئىدى. هەتتا ئۇ، بۇ قېتىم سىنچىلاپ قارىغاندا، جاپپاروپنىڭ ئوڭ قېشى سول قېشىدىن خېلىلا كالتا ئىكەنلىگىنى بايقاپ هەيران بولدى

ئالماس بۇ تاتۇقنىڭ سىرىنى بىلگۈسى كەلگەندەك، ئۇ يەرگە يەنە بىر قېتىم قارىدى.

جاپپاروپ بۇنى سەزدى ۋە ئالماسنىڭ "تاتۇق"قا قىزىقىپ قالغانلىغىنى هېس قىلىپ، خۇش خۇيلۇق بىلەن كۈلۈپ كەتتى:

— قانداق، يارىشىپتىمۇ، قىزىقۇاتامسىز؟ — دىدى ئۇ ۋە يەنە تاماكا ئوراشقا كىرىشتى، — كوكرىگىمده بىرنەچچە مېدال بار، مەن هازىر پەقەت بىرنى خاتىرە ئۈچۈن تاقاپ يۈرىمەن،— دىدى جاپپاروپ كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەمما، بۇ تاتۇق قومۇرۇ- ۋالغىلى بولمايدىغان خاسىيەتلىك مېدال، ئىنقىلاپنىڭ يالدامسى. بىراق، — دىدى ئۇ شوخلۇق بىلەن كوزىنى قىسىپ قويۇپ، — بۇ، خوتۇنلار ئۈچۈن ئانچە چىرايلىق كورۈنمىسە كېرەك. بۇ

تاتۇق پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى خوتۇنلار ئۇچۇن مەندە قىزىقـ
قدەك ھىچنىمە يوق ئىدى. بۇ تاتۇق پەيدا بولغاندىن كېيىن
بولسا، مېنىڭ ئوزەمنىڭ خوتۇنلارغا قارايدىغان چوڭلام بولمىدى.
شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك، مانا يېشىم ئوتتۇزدىن ھالقىدى.
يولداش دۇڭ تېخەنگە ئوخشاشلا بويتاق يۇرىمەن. يولداش دۇڭ
تېخەن بىلەن ئىككىمىزنىڭ ھايات كېچىمىز ئوخشاش ئىكەن،
توختىماي ئۇزۇپ يۇرۇۋېرىپتۇق. ئەمما، بۇ يەردە يەنە بىر ئالاـ
ھىدە جۇپ تېپىلدى— ئېلىشا تاغا. ئېلىشا تاغمۇ جاھان كېزىپ
ئوز كېچىسىنى بىر جايدا توختاتماپتۇ، كېچە بىر جايدا توختىـ
مىغان ئىكەن، ئوي - ئوچاقلىق بولۇشتىن گەپ ئاچقىلى بولمايدۇ.
ئەگەر، — دىدى جاپپاروپ ئالماسقا بىر خىل دوستانە چاخچاقـ
مىزقچىلىق بىلەن، — سىز ئۇكا، پات ئارىدا توي قىلىپ، ئوـ
يگىزگە جۇپ تاپىسىڭىز، بىز نەق توت بويتاق بولىمىز!.....

جاپپاروپ شۇ گەپنى دەپ، خۇش خوي ئاۋاز بىلەن كۇلۇپ
كەتتى. ئالماسمۇ قاقاقلاپ كۇلۇپ كەتتى.

ئاندىن جاپپاروپ ئوزى توغرىسىدا ئېيتىپ بېرىشكە كىرىشتى.

جاپپاروپ ئوزى بىسىپ ئوتكەن ئۇزۇن يىللىق خاتىرىـ
لىرىنى ئەسلىگەندە، ئۇنىڭ يۇزىدىن بايىقى خۇش خوي تەبەسسۇم
ئىزلىرى بىر - بىرلەپ ئوچتى، قولىدىكى تاماكىنى تاشلىدى - دە،
بىردىن مۇلايىم بولۇپ قالدى.....

"جاپپار" — "جاپپاروپ" دەپ ئاتىلىدىغان بولغىچە
ئۇزاق بىر جەريان ئوتتى.

جاپپارنىڭ باللىق، ئوسمۇرلۇك چاغلىرى دولان دەرياسى
بويىدىكى بىر چوڭ يېزىنىڭ كالتا بازىرىدا ئوتتى. ئۇنىڭ داـ
دىسى ئوز ئوزۇق - تولۇكىگە يەتكۇدەك تېرىلغۇ يەر باشقۇرغان،

مۇھىمى كالتا بازارچىلىقنى كەسىپ قىلغان سودىگەر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئومرىنىڭ كوپ قىسمى ئىشق - ھەۋەس بىلەن ئوتتى، ئىچىملىكنى يامان كورەتتى، لېكىن، يېشى چوڭايغانسېرى نەشە چېكىشكە بېرىلىپ كەتتى. ئىككى خوتۇنى بار ئىدى.

جاپپارنىڭ ئانىسى يۇۋاش، مسكىن ئايال ئىدى ۋە ئاستا-ئاستا كىچىك ئاغىچىنىڭ ئوي خىزمەتچىسىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتقانلىغىدىن ھەسرەت چېكىپ، دەرت ئىچىدە ياشايتتى ۋە ئاغرىقچان بولۇپ قالدى. بىر يىلغىچە ئەلەڭ - سەلەڭ بولۇپ يۈرۈپ، قۇرىغان ياپراقتەك بىردىنلا سارغىيىپ جىمجىتلا ئالەمدىن ئوتتى.

بۇ چاغدا جاپپار توققۇز ياش، ئاكىسى ئەمەت ئون ئىككى ياش ئىدى.

ئوگەي ئانا رەھىمسىز ۋە تەلۈە بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ بالىرغا قارايدىغان كوزى يوق ۋە ئوچ ئىدى، كىچىككىنە بىر سەۋەنلىك ئۈچۈنمۇ ھەرىدەك چېقىپ، چايانداەك نەشتىرىنى سانجىپ تۇراتتى. دادىسىنىڭ بولسا، بۇ ئىشلارغا ئارىلىشىشقا ھەپسەلسى يوق. بالىلار بۇ ئوينى ئوزلىرى ئۈچۈن يات ۋە بىگانە ھىس قىلىپ قالدى.

بىر كۈنى كىچىك ئاغىچا قاشلىرىغا ئوسما قويۇۋېتىپ، ئوزىگە ئەينەك تۈتۈپ بېرىۋاتقان جاپپارنىڭ ئەينەكتە ئوزىنى ياخشى كورسەتمىگىنى، ھاڭۋاقتىلىق قىلغىنى ئۈچۈن، تەستىگىگە "چاك" قىلىپ بىرنى سالدى - دە، گەجگىسىدىن تۈتۈپ قاتتىق ئۇرۇپ، بوسۇغىغا ئىتتىرىۋەتتى. جاپپار بوسۇغىغا دۈم چۈشۈپ، بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى.

كەچىككىنە ئەمەت بۇ ئىشتىن غەزەپلەندى - دە، جاپپارنى يېتىلەپ ئويدىن چىقىپ كەتتى. شۇ چىقىپ كەتكەنچە بۇ ئويگە قايتىپ كىرمىدى.....

خوتۇنپەرەسلىك ۋە نەشە بىلەن بۇلغىنىپ يۈرگەن دادا بۇ كوچۇلسىز، ئاھانەتلىك ھادىسىگە، گويا ھېچنىمە بولمىغاندەك پەرۋاسىز قاراپ، جىمجىت ئوتكۈزۈۋەتتى.

ئەمەت بىلەن جاپپار بىر ھەپتىچە دولان يېزىلىرىدا تېنەپ - تەمتىرەپ يۈردى؛ ئاندىن تەقدىرنىڭ كوزگە كورۇنمەس رەھىمسىز قولى ئۇلارنى يەكەنىنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇكلۇق كاتتا بازىرىغا ئېپكېلىپ تاشلىدى. ئاكا - ئۇكىلار كوچا — رەستىلەر ئارد-لاپ، قېقىلىپ - سوقۇلۇپ يۈرگەنلىرىدە ئۇلارغا شەپقەت قولىنى سۇنغان تۇنجى كىشى ماتا سايىۋەن ئاستىدا يايمىسىنى يېيىپ ئولتۇرغان ياماقچى موزدۇز بولدى.

موزدۇز ئوز ھۇنىرىگە غەرەزسىز تىكىلىپ - تەلمۇرۇپ تۇر-غان ئىككى بالىنىڭ ئىگە - چاقسىز ئىكەنلىگىنى بىلگەندىن كېيىن جاپپارنى ئوزىگە ئېلىپ قېلىپ، ئەمەتنى بالا تىلەپ يۈرگەن خوشنىسى باپكا — كاسپقا بېرىۋەتتى. ئارىدىن بەش يىل ئوتتى. ئۇلار ھۇنەر ئۆگەنگىنى يوق، بالا بېقىش، ئوتۇن يېرىش، سۇ ئېپكېلىش ئوخشاش ئائىلە ئىشلىرىدىن باش كوتەرمىدى.

بىر كۈنى جاپپار چوڭ رەستىدە ئۇستىگە ئاق چۇچۇنكىدىن تۇجۇركا كىيگەن، قولىدا كوك تۇنكە پوپكا تۇتقان بىر ئادەم-نىڭ ئالدىغا - ئاتمىشچە گودەك بالىنى كەينىگە ئەگەشتۈرۈپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورۈپ قالدى. بالىلار بۇ ئادەمگە يېپىشۋېلىپ چۇقۇرۇشۇپ كېتىۋاتاتتى. بالىلىق ئىنتىلىشى جاپپارنى ئىختىيارسىز ئەگىشىپ كېتىۋاتقان بالىلارغا ئاپىرىپ قوشتى، ئۇمۇ ئەگىشىپ كېتىۋەردى.

تۇنىكە پوپكا تۇتقان ئادەم مېھمان قوبۇل قىلىدىغان كوپ هوجرىلىق بىر ساراينىڭ ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن، ئۇ- رۇمچىدە توقۇمىچىلىق زاۋۇدى قۇرۇلغانلىغى، ئىشچى كاسىپ قوبۇل قىلىدىغانلىغى، خالىسا، ئەگ ياخشىسى ئاتا - ئانىسى بولمىسا، ئۇلارنى ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېتىش مۇمكىنلىگىنى ئۇقتۇردى.

شۇ كۈنى جاپپار كېچىسى بېرىپ ئاكىسى ئەمەتنى تاپتى ۋە ھېچكىمگە مەسلىھەت سالماي، ئۇرۇمچىگە بېرىشنى قارار قىلىشتى. ئەلۋەتتە، باپكا بىلەن موزدۇز ياخشى ئادەملەر. لېكىن، ئومۇر بويى بالا بېقىپ ئوتۇپ كېتىش مۇمكىن ئەمەستە.....

ئۇرۇمچى توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قېرى گېنېرال جىگ شۇ- رېن هوكۇمرانلىق قىلۋاتقان دەۋردىكى بىرىدىن - بىر چوڭ- سانائەت كارخانىسى بولۇپ، بۇ يەردە ئىككى يۈزگە يېقىن ئۇيغۇر، خۇيزۇ ياشلىرى — ئەرزان باھالىق ئەمگەك كۈچلىرى ئىشلەيتتى.

جاپپار بىلەن ئەمەتنى بۇ فابرىكىنىڭ ئىچىلاس، دىماقنى يارغۇدەك سېسىقچىلىق بىلەن قاپلانغان قوراسى كوڭۇلسىز ۋە غەمكىن هالەتتە قارشى ئالدى.

يېڭىدىن كەلگەن ياش كاسىپلارنىڭ ئوز خوجايىنلىرىغا هېچقانچە تەلەۋى يوق، پەقەت قوسىغىنى توينۇزۇشنى، بىر پارچە ناندىن قىسماسلىقنى ئۇمىت قىلاتتى، خالاس.

كۈنلەر ئايلارغا ئۇلىشىپ ئۇچ يىل ئوتتى. ئەمەت بىلەن جاپپار هەقسىز ئىشلەيدىغان بالا كاسىپتىن دەستىگاهنى ئىگەللەپ، ئوز هۇنىرىنىڭ ماهىرى بولۇپ، ئوزى ياشاۋاتقان مۇهىتنى ئانچە - مۇنچە كۈزىتىدىغان بولغان چاغلىرىدا، شىنجاڭدا پۈتۈن ئولكىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن بىر قاتار ۋەقەلەر بولۇپ ئوتتى.

خوتەندە جىلك شۇرىن ھاكىمىيتىگە قارشى شامەنسۇرنىلك ئىسيانى پارتىلىدى. ئاراتۇرۇكتە سالى دورغا ناھىيە ئامبىلىنى جىمسقتۇرۇپ، قۇمۇل قوزغىلىڭنىلك پەردىسىنى ئاچتى. خوجانىياز ھاجىنىلك قىسىملىرى قۇمۇلنى ئىگەللەپ، ياردەمگە كەلگەن ماجۇڭ-يىنىلك قىسىملىرى بىلەن بىللە، لەشكەر تارتىپ ئۇرۇمچىگە يۇرۇش قىلدى. قۇمۇل قوزغىلىڭنىلك بېسىمى بىلەن جىلك شۇرىن ھاكىمىيتى لىڭشىپ قالدى. مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، جىلك شۇرىنىنىلك شەرقىي فۇرونت قوماندانى بولغان شىلك شىسەي 1933-يىل 4 - ئايىنىلك 12 - كۈنىدىكى چوڭ سىياسى ئوزگىرىشنى قوزغاپ، جىلك شۇرىن ھاكىمىيتىنى ئاغدۇرۇپ، ئوزى تەختكە چىقتى.

شىلك شىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، مەككار-لىق بىلەن كوپ‌قىرلىق ئىككى يۈزلىمە سىياسەت يۈرگۈزدى، كېيىن پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە دەھشەتلىلىك قانلىق باستۇرۇشنى يولغا قويدى ۋە ئوزىنىلك ئەسلىدىكى قىياپىتىنى ئېچىپ تاشلىدى.

ئۇرۇمچى سۇرلۇك ۋە ۋەھىمىلىك بولۇپ قالدى. ئاستا-ئاستا ھەممە يەردە فاشىستىلك تەرتىپ ئورنىتىلدى.....

بۇ چاغدا، ئەمەت بىلەن جاپپار ئۇرۇمچى كوچىلىرىدا مەدىكارچىلىق قىلىپ ئوتمەكتە ئىدى. شۇ كەمدە ئەۋج ئالغان تام مەش ياساش ئۇلارنىلك تىرىكچىلىك يولىدىكى كەسپى بو-لۇپ قالدى. كېيىن شىلك ھاكىمىيىتىنىلك شۇيمۇگۇدىكى ھەربى قورال - ياراق زاۋۇدى جاپپارنى ئوي رېمونت ئىشچىسى قىلىپ ئۇزۇن مۇددەتلىلىك يالىلدى. ئەمەت بولسا، لېۋداۋاندىكى بىر خاكتۇغا باغلىنىپ، قۇدۇق ئاستى كومۇر قېزىش ئىشچىسى بولۇپ ئىشقا كىرىشتى.

1943 - يىلنىڭ كۈز پەسلىدە لۈداۋالىدىكى بىر كومۇر قېزىش قۇدۇغىنىڭ گومۇرۈلۈپ چۈشۈش ۋەقەسىدە ئەمەت ئوتتۇز نەچچە خاتىچى قېرىندىشى بىلەن بىللە، پاجىەلىك تۇردە ۋاپات بولدى. جاپپار ئاكىسى ۋە قازا تاپقان خاتىچىلارنىڭ ئولۈگىنى كومۇپ قويغاندىن كېيىن، كومۇركان خوجايىنىغا غەزەپلەنگەن خاتىچىلارغا ھەمدەرت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىش تاشلىشىغا قاتناشتى.

ئەمما، خوجايىن بۇنىڭلىق بىلەن ھودۇقۇپ تەمتىرەپ كەتكىنى يوق. سەن ئىشلىمسەڭ، ئالتە شەھەردىن ئايىغى ئۈزۈلمەي ئېقىۋاتقان مەدىكار ئىشلەمچىلەر ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا تولۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇلارنى خالىغانچە ئېپكېلىپ، ئاز - تولا ھەق بېرىپ ئىشلىتىۋېرىش مۇمكىن - دە!.....

ئىش تاشلاش پايدىسىز بولۇپ چىقتى. جاپپار ئامالسىز يەنە قورال - ياراق زاۋۇدىغا باردى. ئەمما، بۇ كەمدە بۇ زاۋۇت گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئوتكەن بولۇپ، توختاپ قېلىش ھالىتىگە چۈشكەن ئىدى ۋە جاپپارنىڭ ئۇ يەرگە ھاجىتى يوق بولۇپ چىقتى.

جاپپارنىڭ ھاياتىدا يەنە بىرگى سەرگەردانلىق باشلاندى. ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا ئۈزاق تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرۈشكە تۇغرا كەلدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى پاش قىلىش، ئىچكى ئولكىلەردىكى ئىنقىلاپ خەۋەرلىرىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر يەر ئاستى گېزىت چىقىرىش گۇرۇپپىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. بۇ گۇرۇپپىنىڭ كىشىلىرى ئېيتقان گەپلەر جاپپارنىڭ ئېچىنىشلىق ھاياتىدىكى خاتىرىلەرنى يەكۈنلەشكە، قەلبىدە تۇنجى قېتىم ئۇمىت چىرىغىنى يانداۋرۇشقا يارىدەم بەردى. جاپپار ئۇزىنىڭ تام مەشچىلىك كەسپىنى ۋاستە

قىلىپ، لىۇداۋان، شۇيمۇگۇ ۋە نەنىلياك رايونىدىكى قېرىنداشلىرى ئارىسىدا مەخپى تەشۋىقات ۋەزىپىسى تارقىتىشقا كىرىشتى.

ئەمما ئۇ، ھېچقانچە ئىش قىلمايلا كەينىدىن پايلاپ ئىزىغا چۈشكەن گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، سىياسى مەھبۇسلار بىلەن تولغان 3 - تۇرمىنىڭ قاراڭغۇ كامىرىغا تاشلاندى. تۇرمىدە تونۇش گۇندىپاي ئۇنىڭ تام مەشچىلىك ھۇنىرىدىن پايدىلانماقچى بولدى ۋە ئۇزۇنىڭ تام مېشىنى رېمونت قىلىشقا بۇيرۇدى.

جاپپار شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، 3 - تۇرمىنىڭ ئىچىدىن ئەپچىللىك بىلەن قېچىپ چىقتى - دە، يەنە يەر ئاستى گېزىت چىقىرىش گۇرۇپپىسىدىكى سەپداشلىرى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇلار جاپپارنىڭ دەرھال غۇلجىغا بېرىپ ئىشلىشىنى قارار قىلدى.

جاپپار غۇلجىغا كەلگەن چاغلىرى نىلقا ۋە تىكەس دەرياسى ۋادىسىدا ئۇچ ۋىلايەت مىللى ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ دەسلەپكى مىلتىق ئاۋازلىرى جاراڭلاپ ئېتىلىشقا باشلىغان پەيتكە توغرا كەلدى. جاپپار نىلقىنىڭ ئازات قىلىنغانلىغىنى ھاياجانلىنىپ ئاڭلىدى. ئۇ، بىر ئومۇر يىغلىغان ھەمىمە غەزەپ - نەپرەتنى قەلبىگە يىغىپ، نىلقا پارتىزانلىرىغا قوشۇلۇپ كېتىشنى قارار قىلدى ۋە ئۇلارنى ئىزلەشكە كىرىشتى.

1944 - يىل 11 - ئايدا نىلقا پارتىزانلىرى غۇلجىدىكى گومىنداڭ قىسملىرىنىڭ ئاساسىي كۈچىنى نىلقىغا قارىتىپ قويۇپ، ئۇزلىرى ئاۋرال توپىلىكلىرىدىن ئوتۇپ غۇلجا شەھرىگە ھۇجۇم قىلدى.

جاپپار مەردانە ئىشتىياق بىلەن پارتىزانلارغا قوشۇلدى ۋە

غۇلجا ئازات قىلىنغاندىن كېيىن، مىللى ئارمىيىنىڭ تەركىۋىدە ئاۋرال ئىتەكلىرىدە، تارابا‌غاتاي يايلاقلىرىدا، ئالتاي تاغلىرىدا قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلدى. مەشھۇر شىخو ئۇرۇشىدا ئۇ ئۇزىنىڭ ئالدىن يۇرگۈچى قەھرىمان روتىسى بىلەن بىللە، گو-مىنداڭ باندىتلىرىنىڭ قاتمۇ-قات يول توساق-ئىستىھكاملىرىنى يېمىرىپ تاشلاپ، شەھەر دەرۋازىسىغا بوسۇپ باردى. قوش پىلىمۇت ئورنىتىلغان شەھەر دەرۋازىسى ئالدىدىكى پوتەينى ئېلىش جېڭى ئۇزاق سوزۇلدى، يامغۇردەك ئېتىلىپ كېلىۋاتقان پىلىمۇت ئوقلىرى ئوت بولۇپ يانغان كوپ جەڭچىلەرنىڭ بېشىغا چىمتىدى. جاپپار بېلىگە ئون ئالتە گىرانا‌تنى بىراقلا باغلاپ، ئوت لاۋىسى قاينا‌پ ئېتىلىۋاتقان پوتەينىڭ قېشىغا ئېتىلىپ باردى-دە، ئوت لاۋىسىنىڭ ئېغىزىنى گىرانات توپلىرى بىلەن تۇۋاقلاپ، پوتەينىڭ كۇلىنى كوككە سورۇۋەتتى.....

بىراق، جاپپار شۇ قېتىمقى جەڭدە ئوڭ چېكىسىدىن يارىلاندى. پىلىمۇت ئوقى ئۇنىڭ ئوڭ قېشىغا تۇتاش چېكىسىنىڭ گۇمبەدەك سوڭگىنى ئۇچۇرۇپ چىقىپ كەتكەن ئىدى.

بايا ئالماس سەپسالغان تەڭگىدەك تاتۇق ئەنە شۇ جەڭ-نىڭ يادنامىسى.

شىخو ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئومۇمى يۇزلۈك غەلبە قىلغانلىغىنىڭ بىر مۇھىم بەلگىسى ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، جاپپار تاكى جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى بىلەن قۇچاقلىشىپ ئۇچراشقىچە، ماناس دەريا‌سى بويىدا، گومىن-داڭ باندىت قوشۇنى تەرىپىدىن كويدۇرۇپ كۇل قىلىۋېتىلگەن ماناس دەريا‌سى كوۋرۇگىنىڭ ئالدىدا ئىستىھكام قۇرۇپ، مىلتىق-

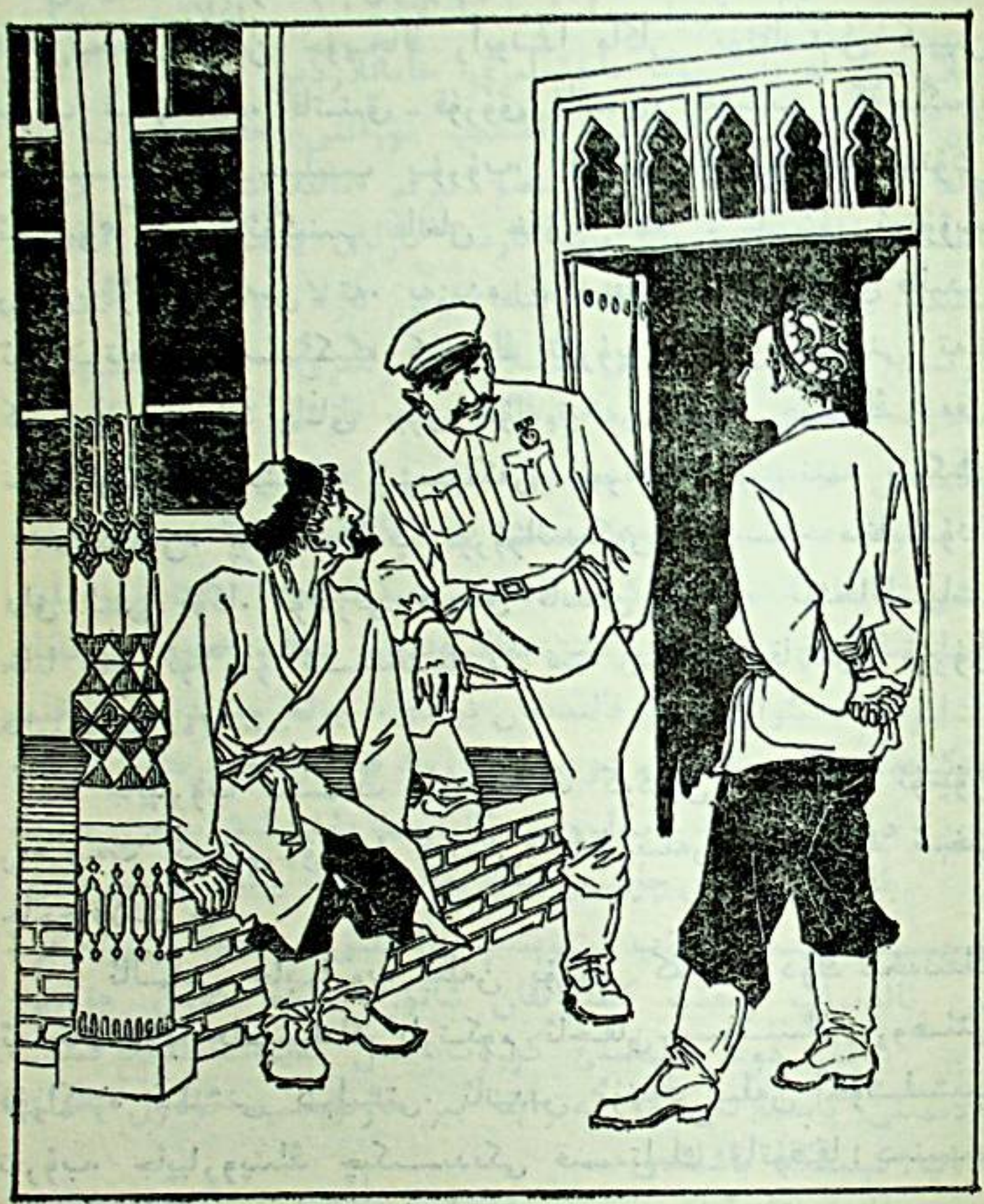
نىڭ نەيزىسىنى چىڭ قاداپ، توپ - توغرا ئۇچ يىل ئىنقىلاپ مۇئەسسىنى باتۇرلۇق بىلەن قوغدىدى.....

"جاپپار" دىگەن ئوز ئىسمىنى "جاپپاروپ" دىگەن پەمىلە نامىغا ئاتاپ ئوزگەرتىپ ئىشلىتىش بىر ئاز كۇلكىلىك بولسىمۇ، لېكىن، جەڭچىلەر ئوز باتالىيون كوماندىرىنى نىمە ئۇچۇندۇر شۇ چاغدىكى غەيرى رەسمى ئادەت بويىچە "جاپپاروپ" دەپ ئاتاشقا ئادەتلىنىپ قالدى. كېيىن بىرىپ ھەتتا بۇنىڭغا جاپپارنىڭ ئوزىمۇ ئۇگىنىپ قالدى. شۇڭا، بىزمۇ جاپپاروپ دەپ ئاتاۋېرەيلى.....

جاپپاروپنىڭ ھىكايىسى ئاياقلاشقىچە، ئۇلار ئوزلىرىمۇ ۋاقتىلىق رايون مەھكىمىسى قىلىنغان مەخسۇت بەگنىڭ قوراسىغا كېلىپ قالدى. جاپپاروپ ئوز ھىكايىسىنى خۇلاسىلەپ تۇرۇپ ئالماسقا ئېيتتى:

— شۇنداق ئىنىم، بۇ بىر جەريان، بۇ بىر تارىخ. ئازاتلىق ئاسانلىقچە قولغا كەلگىنى يوق. ئۇ، بىرنەچچە ئەۋلات قېرىنداشنىڭ ئىگىلمەي - سۇنماي، ئىز بېسىپ، ھەقىقەت — نىجاتلىق ئىزلەپ، توختىماي ئېلىپ بارغان كۇرىشىنىڭ نەتىجىسى. يولداش دۇڭ تېخەنمۇ، سىزمۇ، ھەممىمىز شۇ يولدىكى ئادەملەر ئىكەنمىز. مەن بۇنىڭدىن بەك خوشال، خۇددى ئوز ئائىلەم، ئوز قېرىنداشلىرىم ئارىسىغا كېلىپ قالغاندەك بولدۇم. زەرەپشاننىڭ ئىسىتىقبالى چەكسىز پارلاق. بىز چوقۇم بۇ ماكاننى بىرلىكتە گۇلەندۇرىمىز، يېڭى زەرەپشان قۇرىمىز.....

جاپپاروپ سوزلەۋاتقاندا، ئاتىخانىدىن قىسمەت چورۇق چىقىپ كەلدى ۋە ئالماسنى كورۇپ، خوشال - خورام كېلىپ قول ئېلىپ كورۇشتى. ئاندىن ئالماسنىڭ قولىدىن ئاق بوز ئاتنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئالدى:

— مەن قىسمەت چورۇق، ئۇكا، — دىدى ئۇ ئالماسقا قاراپ، — جاپپار چۈيجاڭ بىلەن ئوبدانلا كېلىشىپ قالدىم، گوش بىلەن ياغدەك بىر تۇققان بولۇپ كەتتۇق. ھەي، قول قىسقا - دە. دۇڭ تېخەن بىلەن چۈيجاڭ رايوندا ماكان تۇتقاندىن كېيىن بېزەپ قېلىۋاتىدۇ، قاتتىق - قۇرۇق قالدى. ئەتىدىن - كەچكىچە خالتىسىغا نان سېلىپ يۈرۈپ، قۇرۇق نان غاجاپ ئوتۇش ئاسانمۇ؟ بىزغۇ ئۇگىنىپ قالغان خەق، نېمە بولسا شۇ، ئوتۇۋۇپ - ريمىز. ئۇلارغا تەس - تە. بەزىدە ئىسسىققىنا چايمۇ بولماي قالىدۇ. ئاش - تاماقتۇ كىمنىڭكىگە كىرسەڭ تۇرۇپتۇ. كەل، بارىنى تەڭ كورىمىز، دەيدۇ. چاتاق يېرى دۇڭ تېخەن بىلەن چۈيجاڭ خەق - نىڭ ئويىگە كىرىشىنىغۇ كىرىدىكەن، نوزەمبىللا بىر نېمە يىگىلى ئۇنمايدىكەن، پۇل تەڭلەپ تۇرۇۋالىدىكەن ئەمەسمۇ. مانا شۇنداق ئىش ئۇكا. ئۇلارنى قۇرۇق ناندىن قۇتقاز، ئاشخانا - پاش - خانا قۇر، ئۇلارمۇ ئىسسىققىنا بىر نېمە يىگەي، قاتتىق - قۇرۇق قالمىسۇن - دە!.....

جاپپاروپ قىسمەت چورۇقنىڭ كوڭۈل بولگىنى ئۇچۇن رەھمەت ئېيتتى ۋە بۇ گەپتىن تاغا بىلەن بىرنەچچە ئېغىز چاخچاقلاشتى.

ئالماس جاپپاروپ بىلەن بۇگۇن كەچتە دۇڭ تېخەننىڭ ئىشخانىسىدا ناھىيىلىك پارتكوم ئاچقان يىغىننىڭ روھىنى مۇزاكىرە قىلىشنى كېلىشتى. ئاندىن ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ تۇرۇپ، جاپپاروپنىڭ چېكىسىدىكى قىممەتلىك تاتۇقا يېنىپ - يېنىپ قاردى، قەلبىدە جاپپاروپقا نىسبەتەن چوڭقۇر ھورمەت - ئىشەنچ، تەلپۈنۈشنىڭ دولقۇنلىنىۋاتقانلىغىنى خوشاللىق بىلەن سەزدى.....

3 . مەدرىس تالىپلىرى

زەرەپشان بويلىرىدا ئوما قاتىلاڭچىلىقى باشلاندى. ئېگىز-لىقلاردىن لەرزان ئوما ناخشىلىرى، خامانلاردىن رېتىملىق "لاي-لاي" ئېيتىشلار ئۇزلۇكسىز ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ھەممە يەردە قول نولغا تەگمەيدىغان يازلىق يىغىم-تېرىم ئالدىراشچىلىقى كوزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. مانا پات ئارىدا يازلىق يىغىم-تېرىم ئاخىر-لىشىدۇ، خېلى كوپ دېخانلارنىڭ قولى تېزلا بوشايدۇ، ئاندىن، بىرىنچى تۇركۇم ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى، يېزا ئاكتىپلىرى ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش كۇرسىدا ئۇگىنىش ئۇچۇن يولغا چىقىدۇ. كۇرەش قىلىش جاسارىتىگە ئىگە، ئاز - تولا مەدەنىيەت سەۋىيىسى بار، تاللانغان ئاتمىش نەچچە كىشى قايتا - قايتا مۇزاكىرە قىلىنىپ بېكىتىلدى. جاپپاروپ بىلەن ئالماسنىڭ بۇ كۇرسقا بېرىشى بەلگىلەندى، دۇڭ تېخەن رايونىنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇپ قالىدىغان بولدى. يولغا چىقىدىغان ۋاقىت يەتكىچە، يازلىق يىغىم - تېرىمنى تېزرەك قولدىن چىقىرىش كېرەك. ھازىر دۇڭ تېخەنمۇ، جاپپاروپمۇ، ئالماسمۇ مۇشۇ ئىش بىلەن بەنت.

ئالماس بۇگۇن چۇشتىن سەل ھالقىغاندا، "ياڭاق پۇشتى ماكان" كوچىسىنى كېسىپ ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ياڭاقلىق يېزا مەكتىۋى تەرەپ-تىن ئالدىراپ چىقىپ كېلىۋاتقان شاتۇر دوغىغا كوزى چۇشتى.

شاتۇر دوغا ئالماسنى كورۇپ، سەل ئەيمەنگەندەك قىلىپ، قەدىمىنى ئاستىلاتتى ۋە ئەتراپقا بىر قارىۋېلىپ، ئۇدۇل ئالماسقا قاراپ كېلىشكە باشلىدى.

ئالماس شاتۇر دوغىنى خېلىدىن بۇيان كورمىگەنلىگىنى ئەسلىدى. شاتۇر دوغا مەخسۇت بەگ تاقىقا قاراپ قاچقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۇزگەن ۋە كوكقۇم

كەنتىدىكى ئوزۇنلۇك ئەسلى ماكانىغا قايتىپ، ئوز تىرىكچىلىكى بىلەن مەشغۇل بولۇشقا كىرىشكەن ئىدى.

شاتۇر دوغا سەل قورۇنۇپ يېنىغا كەلگەندىن كېيىن ئالماس:

— ھە، شاتۇر، ئىش - ئوقىتىلىق قانداق، نەلەردە يۈرىسەن؟ — دىدى.

— ئۇكام، كومىسسار، ھەي مەن ئەقىلسىز ئادەممەن، — دىدى شاتۇر دوغا خىجىل بولغاندەك بېشىنى يەرگە سېلىپ، — تۇگىدەك بويۇق بولغىچە، تۇگمىدەك ئەقىلىك بولسۇن دىيىشىپتىكەن. شۇ تۇگمىدەك ئەقلىنى خۇدايىم ماڭا بەرمەپتۇ. جاھانىنىڭ مۇنداق ئوزگىرىپ كېتىشىنى كىم بىلسۇن؟ ياخشىمۇ سەن بار ئىكەنسەن، قۇتقازدىڭ، بولمىسا مەخسۇت بەككە چاپانچىلىق قىلىپ يۈرۈپ، بۇكەمدە نە ئاھانەت، نە پالاكەتكە قالماسمىدىم. بۇنىڭغىمۇ شۇكرى. دىخانلار جەمىيىتى ئوز قېتىغا ئالمىغان بولسىمۇ: قولۇڭنىڭ پەنجىسى بەش بولغاندىكىن ئىشلەپ يە، ئەجرى قىل، دەپ، مەخسۇت بەگنىڭ كوكقۇمدا تېرىلماي تاشلىنىپ قالغان يېرىدىن بىر چىشلەم ئاجرىتىپ بەردى. يازغى بۇغداي تېرىۋىدىم، تۇنۇگۇن ئورۇۋالدىم، يامان ئەمەس ئوخشىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن، شاتۇر دوغا ئالدى - ئارقىسىغا بىر قارىۋېلىپ، بەلۇنغىنىڭ قېتىدىن سامان قەغەزگە قومۇش قەلەم بىلەن يېزىلغان بىر پارچە خەتنى ئېلىپ، ئالماسقا سۇندى:

— مەن بەگدىن قۇتۇلدۇم، دەپ خېلى خاتىرجەم بولۇپ قېلىۋىدىم، — دىدى ئۇ، — بىر نەچچە كۇن بولدى، بېشىمدا

يەنە ئەنسز بىر سايە پەيدا بولدى. ئويۇمدە تۇيۇقسىز مۇشۇ خەت پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇچ كۇنكىچە بۇ خەتنى بىر كىمگە كورسىتىپ ئوقۇتۇپ بېقىشقا جۇرئەت قىلالماي بۇرۇقتۇم بولدۇم. تۇنۇگۇن ئەتىگەن خوشنا كەنتتىن بىر مۇللامنى تېپىپ ئوقۇتۇپ كورسەم، بەگ: يېڭى ھوكۇمەتنىڭ كۇنى ئاز قالدى، پالان - پۇستان، يىگىرمە يىلدىن بۇيان يىگەن - ئىچكىنىگنى تۆلەيدىغان ۋاقىت كەلدى، ماڭا خىيانەت قىلساڭ، ئوزەڭنى ئەلۋەك سوپى قىياپىتىدە كورگەيسەن، دەپتۇ. خۇدانىڭ بىرلىگىگە ئىشەنسەڭ ئۇكا، — دىدى شاتۇر دوغا كوزلىرى پارقىراپ جىددىلىشىپ، — تۇنۇگۇن دىن بۇيان گېلىمدىن نان تۇگۇل سۇمۇ ئوتمىدى، ۋەسۋەسە يامان نەرسە ئىكەن..... يەنىلا سېنى پانا تارتتىم.....

ئالماس شاتۇر دوغىنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، خەتكە كوز يۇگەرتتى. مۇنداق دوق - پوپۇزا قىلىپ يېزىلغان خەتتىن بىرنى مەخسۇت بەگ بىلەن بۇرۇن ئانچە - مۇنچە ئېلىم - بېرىم قىلغان بىر كىشىمۇ تۇنۇگۇن ئالماسقا تاپشۇرۇپ بەرگەن ئىدى.

يىلانىڭ قىمىرلاپ يۇرگىنى ئېنىق. لېكىن ئۇنىڭ ھەركىتى شەپسىز ۋە سىرلىق ئىدى، "بۇ خەتنى دەرھال ئابلىكىمگە كىرگۇزۇپ بېرىش كېرەك، — دەپ ئويلىدى ئالماس، — يولداش ئابلىكىمنىڭ ھوكمى پۈتۈنلەي توغرا ئىكەن، بۇ خەتنى بەگ نامىدىن مەيلى كىم يازغان بولمىسۇن، ئەلۋەك سوپىنىڭ ئولۇمىدە بۇ باندىتنىڭ قولى بارلىغىدىن بىشارەت بېرىلگەن، ئىقرار قىلغان...."

شۇنىڭدىن كېيىن ئالماس ئوزىگە تىكىلىپ تۇرغان شاتۇر دوغىغا قارىدى:

— سەن بەگدىن يەنە قورقامسىنا؟.....

شاتۇر دوغا تىرىنغىنى تاتىلىدى، گەپ قىلمىدى.

— سەن خاتىرجەم بول، شاتۇر، — دېدى ئالماس، — بۇ خەتنى ئېپكېلىپ بەلەن ئىش قىپسەن. بەگ خەلقنىڭ سوراق سەھ- نىسىدە جاجىسىنى يەيدىغان كۈن ئاز قالدى. جان تالىشىۋەر- سۇن. لېكىن، سەن ئۇنىڭ قىلتىغىغا يەنە چۈشۈپ قالما. ئازاتلىقنىڭ ئالدىدا سەن بەزى يامان ئىشلارنىمۇ، كېيىنرەك بەزى ياخشى ئىشلارنىمۇ قىلغان، بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلاپ زىيان تارتمىدىڭ. سەن بىلەن بىزنىڭ ئاداۋىتىمىز يوق، شۇنداقمۇ؟.....

شاتۇر دوغا بېشىنى تۆۋەن سالدى.

ئالماس شاتۇر دوغىغا دىخانلار جەمىيىتىگە يېقىنراق تۇ- رۇشنى، نېمە ئەھۋال بولسا، دىخانلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسىگە مەلۇم قىلىشنى تاپىلىدى. بەگنىڭ قىلتىغىغا چۈشۈپ قېلىشنىڭ يامان ئاقىۋىتىنى ئەسكەرتتى ۋە ئۇزىنىڭ ئىشىنىدىغانلىغىنى بىلدۈردى.

شاتۇر دوغا بىر ئاز خاتىرجەم بولغاندەك بولدى- دە، "خۇدالىق مەدرىس" تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئىككى تالىپنى كورۇپ، ئالماس بىلەن ئالدىراپ خوشلاشتى.

تالىپلار بۇرۇتلىرى ئەمدىلا خەت تارتقان ياش بالىلار ئىدى. بېشىغا — ئالما ئۇرۇغى كەشتە قىلىنغان دۇخاۋا دوپپىسى- نىڭ ئۇستىدىن پىلىكىتەك يۇمشاق ئاق داكا سەللە ئورىغان، ئاق خەسە يەكتىگىنىڭ ئۇستىدىن پېشى ئوشۇغىغا چۈشۈپ تۇرغان ئۇزۇن بەقەسەم تون — شاپەرىجە كىيگەن ئىدى. پۇتە- دىكى ئىسكىلاچ مەسسە ماڭغاندا، "غاچ - غاچ" قىلىپ ئاۋاز چىقە- رىپ تۇراتتى ۋە قولتۇغىغا بۇلغار تاشلىق دىۋان — كىتاپلارنى قىستۇرۇۋالغان ئىدى.

تالىپلار ئالماسنىڭ روبىرىغا كەلگەندە، گويا بىر نېمىدىن ئۇركۈگەندەك، بەللىرىنى ياچاقتەك ئېگىپ، ئالدىراپ - تېنەپ سا-

لام بەردى - دە، بىر بىرىگە قاراپ كوزلىرىنى قىسىپ، تاللىرد - نى چىقىرىپ، مەنىلىك ھىجىيىپ ئوتۇپ كەتتى.

ئالماس تالىپلارنىڭ كەينىدىن بىر پەس قاراپ تۇردى ۋە نىمىنىدۇر ئويلىغان ھالدا "خۇدالىق مەدرىس" تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

چوڭ ھالقىلىق تومۇر دەرۋازا ۋە دەرۋاز دالىنى ئۇستىدىكى كوك گۈمبەز ئالماسقا تونۇش. گۈمبەز ئاستىدىن ئوتكەنىدىن كېيىن، گۈل چىقىرىپ تىزىلغان پىششىق خىشلىق يول. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە قاتار سېلىنغان ھوجرىلار بار ئىدى. پىششىق خىشلىق يولنىڭ ئاخىرى كوتىرىپ سېلىنغان ئازادە دەرسخانىغا ئۇلىپ باراتتى. دەرسخانا يازلىق ۋە قىشلىق بولۇپ، ئىككى قىسمغا بولۇنەن. يازلىق دەرسخانا ئالدى ئوچۇق، پىشايۋانلىق بولۇپ، دەرۋازىدىن كىرگەندىلا مانا مەن دەپ كوزگە چۇشەتتى.

ئالماس پىششىق خىشلىق يول ئۇستىدىن كېتىۋېتىپ، ئىككى يۇزچە تالىپ بىرلا ۋاقىتتا دەرس ئاڭلىيالايدىغان يازلىق دەرسخانىنىڭ نەقىشلىك تۇۋرۇكلىرىگە، رەڭدار تورۇسلىرىغا ۋە بۇ تورۇسلارغا ئېسىلغان قاتار شامدانلارغا قاراپ قويدى.

دەرسخانىدا نىمە ئۇچۇندۇر ھازىر تالىپلار كورۇنمەيتتى ۋە ھەممە يەر جىمجىت ئىدى.

پەقەت پىششىق خىشلىق يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قەغەز پەنجىرلىك ھوجرىلاردا تالىپلار سەللە - يەكتەكلىرىنى قوزۇقلارغا ئىلىپ قويۇپ، تۇرۇپ، خورازدەك ئېتىلىپ - تالىشىپ؛ تۇرۇپ، پاراق - پاراق كۇلۇشۇپ، قىزىق پاراڭغا چۇشكەن ئىدى.

ئالماس ئۇدۇلدىكى بىر ھوجرىدا ئىككى تالىپنىڭ قايسى بىر ھەدىس - سۇرگە بېرىلىدىغان ئىزاھنىڭ مەۋھۇم ۋە كونكرېت

مەنسەنىڭ بىردەكلىگىنى تالىشىپ، ھەدەپ مەيدىسىگە ئۇرۇشۇپ، پوكاندەك قىزىرىشىپ كەتكەنلىگىنى كوردى. يان تەرەپتىكى بىر ھوجرىدا يەنە بىر تالىپ بارلىق ئاۋاز بىلەن چىقىراپ، رۇستەمنى داستان توغرىسىدا:

— ئۇ شۇنداق كۇشتىگگۇر، مسلىسىز يوغان ۋە قاباھەت باتۇر - پالۋان ئىدىكى، ھەر بىر قولىدا بىردىن ئىككى يوغان ئوكۇزنى ئاسلاندەك قامالاپ كوتىرىۋېلىپ، بىر بىرىگە ئۇسۇشتۇرۇپ سوقۇشتۇراتتى. ئىككى قولىنى كەڭ كىرىپ ئوكۇزلەرنى بىر بىرىگە ئۇرغاندا، ئوكۇزلەرنىڭ ھارۋا چاقىدەك يوغان مۇڭگۈزلىرى بىر بىرىگە قاراسلاپ تېگىپ، خۇددى تۆنۇردىن كوتىرىلگەندەك، قىپ - قىزىل ئوتلا لاۋۇلداپ چاچرايتتى، ئوكۇزلەر تازا كاللا ئۇرۇشتۇرۇپ، بىر بىرىگە بولغان خىرىس - ئوچمەنلىگى راسا چېكىگە يەتكەنىدە، پالۋانى رۇستەم ئوكۇزلەرنى يەرگە قويۇپ بېرىپ، ئوزى ئىككى رەقىپنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇۋالاتتى - دە، ئوزىنى ئۇسۇتتۇرۇپ مەزە قىلاتتى ۋە بۇ ئوكۇزلەرنىڭ ئوزىنى زەرپ بىلەن ئۇسۇشى ئۇنىڭغا پىت چاقىمانچىلىكمۇ تەسىر قىلمايتتى، — دەپ مەددالىق قىلۋاتاتتى.

باشقا ھوجرىلاردا بولسا، بەزى تالىپلار پادىشاھى جەمشىتنىڭ توت ئوشۇقنى قانداق ئۇستىلىق بىلەن ئېتىپ، ئامىتى قاچقاندا خوتۇنى مەلىكە دىلاۋزىنى قىمارغا قانداق تىكىۋەتكەنلىگى توغرىسىدا ماختاپ سوزلىسە، بەزىلىرى شەھەر جانانلىرىنىڭ نازاكەتلىك نازلىنىشلىرىنى ئاھاڭ بىلەن دوراپ، باشقىلارنى كۇلدۇرەتتى. بەزىلەر جەڭنەتتىكى ھوري - پەرىيلەرنى ئەرلەرنى كوڭۈل ئوشىغا ھوقۇقدىن مەھرۇم قىلىنغان بەختسىزلەر دەپ دەۋا قىلسا؛ بەزىلەر ئۇلارنىڭ ئەرلەر بىلەن يېقىنلاشمايدىغانلىغىنىڭ

ئوزى بەخت دەپ ئىسپات قىلاتتى ۋە ھەدەپ ئايالىلارنىڭ خۇلقى - مىجەزى، كۆلكە - نازى توغرىسىدا تاماقلىرىنى چېكىپ سوز - لەيتتى، شۇ بىر تېمىدىن زادى نېرى كېتەلمەيتتى .....

ئالماس بۇ پاراڭلاردىن يىرگەنىدى. ھىسامىدىن دامۇللام ھەمىشەم "تالىپ — قېنى تازا، جەنىتى مۇسۇلمان. ئۇلار ئوز ئەقىدىلىرى بەركاتىدىن ھەممە ناشايان - بەتقىلىق ئىشلاردىن خالاستۇر" دەيتتى. "يالغان، ھەممىسى يالغان. - دەپ ئويلىدى ئالماس مەدرىستىن قايتىپ چىقىۋېتىپ، — بۇنىڭ نىمىسى ئوقۇش بولسۇن. نەدىكى بەتقىلىق - لاۋزا پاراڭلار بىلەن كۈن ئوتكۈ - زۈشنىمۇ ئوقۇش دېگىلى بولامدۇ؟ مۇشۇنىمۇ بىلىم ئېلىش دېگە - لى بولامدىكەن؟ ....."

ئالماس مەدرىس دەرۋازىسىدىن چىقتى، كوچىلى بىر ئاز ئەش بولۇپ، نىمىندۇر ئويلاپ كېتىۋاتقاندا، ھىسامىدىن دامۇللە - نىڭ تومۇر دەرۋازىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان ئىمام خاتىپقا كو - زى چۈشتى.

ئىمام خاتىپ شۇ تاپتا چىرايى تۇتۇلغان ۋە نىمىدىندۇر رەنجىگەندەك كورۈنەتتى.

ئالماس ئىمام خاتىپ ئوزىنىڭ روبىرىغا كەلگەندە، سالام بەردى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، ئىماماخۇنۇم .....

— ھە، ھە، ئالماسجان، ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، — ئىمام خاتىپ ئىتتىك بېشىنى كوتىرىپ، ئالماسنىڭ سالىمىغا جاۋاپ بەر - دى ۋە ئالماسقا سەپسېلىپ قاراپ قويۇپ، نىمە ئۈچۈندۇر بېشىنى توۋەن سالدى.

— ئوزلىرىنى ھىسامىدىن دامۇللامدىن ئوي ئايرىپ چىقتى

دەپ ئاڭلىدىم، — دىدى ئالماس ئىمام خانىمغا قاراپ، — بۇ گەپ راستمۇ؟ .....

— ھەلھەمدۇلىللا، شۇنداق بولدى، — دىدى ئىمام خانىم ۋە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى، — قايسى كۈنى مېچىتتە بامدات نامىزىدىن كېيىن قىسمىتاخۇننىڭ ئىشى مۇناسىۋىتى بىلەن دامۇلام بىلەن ئوتتۇرىمىزدا ئازراق كېلىشمەسچىلىك بولدى. ئۇي ئايرىدىم، بۇمۇ بەلەن بولدى، شۇكرى دېگۈلۈك بۇنىڭغىمۇ .....

ئىمام خانىم قەشقەر "خانلىق" مەدرىسىتە ئوقۇغان ئوتتۇرا ياشلىق دامۇللا بولۇپ، بۇنىڭدىن ئۇچ يىلچە ئىلگىرى ياقلىق ئاقلىق يېزا چوڭ مېچىتكە خانىم بولۇپ تەيىنلەنگەن ئىدى. ھىسامدىن دامۇللا بۇ يەردە دائىم بولۇپ تۇرىدىغان ئىسلام پېشۋالىرى ئىچىدىكى بەس-مۇنازىرىلەردە ئىمام خانىمنىڭ ئوتكۇر زېھنى كۈچى، كەڭ بىلىمى ۋە ئۇيغۇر، ئەرەپ — پارىس كىلاسسىكلىرىنىڭ ھەممە ئەسەرلىرى بىلەن ئاجايىپ پىشىق تونۇش ئىكەنلىگىنى بايقاپ، ئۇنىڭ ئوزىدىن خېلىلا ئۈستۈن تۇرىدىغانلىغىنى پەرەز قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇنىڭدا يەنە بۇ يەردىكى بەزى دىنىي مۇتەۋەللەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئاز-تولا ئىنسانپەرۋەرلىك، پىكىرلىرىدە بىر-مۇنچە دېموكراتىك خاھىشنىڭ بارلىغىنى ۋە بۇ نەرسىنىڭ ئاۋام ئىچىدە ئۇنىڭ ئابرويىنى كوتىرىۋاتقانلىغىنى كوردى.

بۇ نەرسىلەرنىڭ ھېچقايسىسى ھىسامدىن دامۇللىغا ياقمايتى. شۇنداق بولسىمۇ، ھىسامدىن دامۇللا ئۇنى ئوزىگە تارتىشىنى، ئۇنىڭ ئاۋام خەلق ئىچىدىكى ئابرويىدىن شەخسەن ئوزىدىنىڭ مەرتىۋە-مەۋقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن پايدىلىنىش كېرەك، دەپ قارار قىلغان ۋە شۇ سەۋەپتىن "ئاللا تائالا دىلىمغا سالدى،

جەبرائىل ئەلەيھىسالام چۈشۈمدە بىشارەت بەردى" دەپ، ئۇزۇنىڭ ئويدە كوپ يىللاردىن بۇيان تۇل قېلىپ كېلىۋاتقان قېنى سىڭلىسىنى ئىمام خاتىپقا تۇتتى ۋە ئۇنى ئىچ كۈيۈغۇل قىلىپ، ئۇز" ئويىگە كوچۇرۇپ كىرگەن ئىدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن ئىمام خاتىپ ناھىيە ۋە رايوندا كوپ قېتىم دىنىي ساھەدىكىلەرنىڭ كېڭەش-سوھبەت يىغىنلىرىغا قاتنىشىپ، پارتىيىنىڭ بىرلىك سەپ سىياستى ۋە دىنغا ئېتىقات قىلىش ئەركىنلىگى سىياستىنى ئاڭلىدى، كۆڭلىدە چۆكمۈر رازىمەنلىك بىلدۇرۇپ، ئۇز ھەمسوھبەتلىرىگە "بىز دىنىي كەسىپ ئەھلىگە نىمە كېرەك، تازا بەلەن بولدى، ھۆكۈمەتنىڭ سىياستى دىلىمنى يورۇق قىلدى، قۇسۇر تاپقىدەك يېرىنى كورمىدىم، خاتىرجەم بولدۇم، ئەقىلغا سىغمىدىغان توغرا سىياسەت" دەپ تەشۋىق قىلاتتى، ئامىۋى سورۇنلاردا كوپچىلىك بىلەن بىللە بولاتتى.

لېكىن، بۇنىڭدىن ئىككى ئايچە ئىلگىرى ھىسامىدىن داموللا تۇيۇقسىز ئىمام خاتىپنى ئۇز ئالدىغا چاقىرتىپ، ئۇنى ئوي ئايرىپ، باشقا بىر پانا جاي تېپىشقا سىپايىلىق بىلەن دەۋەت قىلىپ قالدى. ئىمام خاتىپ بۇنىڭ سىرىنى ئانچە بىلمىدى، كېيىن بۇ سىپايى دەۋەت رەسمى مەجبۇر قىلىشقا يەتكەندە، ئىمام خاتىپ خوتۇنى بىلەن ئامالسىز "ياڭاق پۇشتى ماكان"نىڭ شەرق تەرىپىدە ئولتۇرۇشلۇق ئەر-خوتۇن — يۇسۇپ چوڭ بىلەن رابى ۋىت-ۋىتنىڭ ئىككى ئېغىزلىق ئويىنى ئارىيەت ئېلىپ، كوچۇپ چىقىشقا مەجبۇر بولغان ئىدى.....

ئالماس ئىمام خاتىپقا قاراپ قويىدى، قارا قاش، ئىگىز بوي ۋە بۇغداي ئوڭلۇق كەلگەن بۇ ئادەم سەلمىسىنى سەل تۇۋەپ، ئۇستىدىكى تومۇر رەڭ بەقەسەم تونىنىڭ پېشىنى سەل كو-

تىرىپ، ئوز يولىغا كېتىشكە ئالدىراۋاتقانده‌ك ئىدى:

— هه، ئىماماخۇنۇم، — دىدى ئالماس، — يول بولسون، يوللىرى قاياققا؟ .....

— خوش، خۇش، هه‌زره‌ت قىچقارتىپتىكه‌ن، شۇ يه‌ردىن چىقىۋاتىمه‌ن، — دىدى ئىمام خاتىپ ۋه بېشىنى چايقاپ تۇ- رۇپ ئېيتتى، — هوكۇمىتىمىزنىڭ سىياسه‌تلىرى بىله‌ن دىنىمىزنىڭ ئه‌ركاملىرى زىت ئه‌مه‌س ۋه ناھايىتى ئېنىقكى، كالامۇللادا قاي- تا- قايتا قه‌يت قىلىنغانكى، هۆكۈمه‌تنىڭ ئه‌مرىنى تۇتماقلىق ۋاجىپ. مه‌نده هازىر هۆكۈمه‌ت دىنىنى يوقىتىدىكه‌ن، دىگه‌ن ئه‌ندىشه- گۇمان يوق ۋه بۇ هاجه‌تسىز بولۇپ چىقتى. دىنغا ئېتىقات قىلىش ئه‌ركىنلىگى بولغاندىكىن بولدى ئه‌مه‌سمۇ، بىز مۇسۇلمان ئه‌ھلىگه بۇنىڭدىن باشقا يه‌نه نىمه كېره‌ك ..... هه‌ي ..... چۈشه‌نمه‌يدىكه‌ن- ده، خه‌ق، چۈشه‌نمه‌يدىكه‌ن. نىمه قىلغۇلۇقىكىن - تاڭ .....

ئىمام خاتىپ يه‌نه نىمىندۇر ئېيتماقچى بولۇپ، ئېيتىشنى خالىمىغانده‌ك قىلاتتى ۋه ئالدىراپ كېتىپ قالدى.

ئالماس ئويلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ كوز ئالدىدا يه‌نه ئىخ- تىيارسىز مه‌خسۇت به‌گ، هىسامدىن دامۇللا ۋه ئاللىقانداق نامه- لۇم ئاده‌مله‌رنىڭ كوله‌كۈسى په‌يدا بولدى.

ئالماسنىڭ خىيالىنى بايقى ئىككى تالىپ بولۇۋه‌تتى. ئۇ- لار قايتىپ كېلىۋاتاتتى ۋه يه‌نه به‌للىرىنى ياچاقته‌ك ئىگىپ سا- لام به‌ردى، گويا كه‌ينىدىن بىرسى قوغلاپ كېلىۋاتقانده‌ك، ئال- ىراپ مه‌درىس ئىچىگه كىرىپ كه‌تتى.

يەتتىنچى باپ

1. كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمە

ئوي موللىسى ھاجى ئىشان غەلىتە ۋە تىنىمسىز ئادەم.

ئۇ ھىساممدىن دامۇللىنىڭ ئوي خىزمىتىدە ئالاھىدە ۋەزىپىلەرنى ۋە كۈندىلىك ئىشلارنى بېجىرگەندىن باشقا، تالىپ ئىلمىلەر بىلەنمۇ ئاز-تولا مەشغۇل بولاتتى. گەپ-سوزلىرىنى خۇپىيانە تىڭشاپ، "كوڭۇللىرىنى شەيتان ئوغۇرلاپ كەتمىسۇن" ئۇچۇن، ئۇلارنىڭ روھىي-كەيپىياتىدىن ھىساممدىن دامۇللىغا پات-پات ئۇچۇر بېرىپ تۇرۇشنىمۇ ئۇنتۇمايتتى.

"ئۇچۇر بېرىپ تۇرۇش" نى ھىساممدىن دامۇللا قارارلىق سۈيلەپمۇ تۇراتتى.

بىراق، بىر-ئىككى ئايچە بولدى. مۇدەررىس نىمە ئۈچۈن-دۇر بۇ ھەقتە ھاجى ئىشاندىن ھېچنىمە سورىمىدى. ئۇ سورىمسا نىمە بوپتۇ، لېكىن، ھاجى ئىشان ئوزى ۋەدىش بولغان ئىشنى ھېچقاچان ئۇنتۇغان ئەمەس.

بۈگۈن ئۇ مەدرىسىنىڭ گۈللۈك ھويلىسىدىن ئوتۇپ كېۋاتقىنىدا، ئىشىكى قىيا ئوچۇق تۇرغان بىر ھوجرىدىن قايسىبىر تالىپنىڭ:

— ھىساممدىن دامۇللامنىڭ مۇشۇ كۈنلەردە كەيپى تازا جايىدا ئەمەس، — دىگەن سوزىنى ئاڭلاپ قالدى.

"كەيپى تازا جايىدا ئەمەس! نىمە جايىدا ئەمەس؟" — ھاجى ئىشان چوچۇپ ئويلىدى ۋە ئوز ئورنىدا جىم تۇرۇۋېلىپ، گۈڭگا چىراق يورۇغى چۈشۈپ تۇرغان قەغەز پەنجىرە ئىچىگە قۇلاق سالدى.

— ھەزرەتنىڭ مىجەزىنىڭ قوداڭشىپ تۇرغىنىغا قارىغاندا، — دىدى بىر تالىپ گويا قىرائەت قىلىۋاتقاندەك ئەزىملىك بىلەن ئاۋازىنى سوزۇپ، — ھەي.....قۇشناچ مۇدەررىسنىڭ ئەتىگەنلىك شورپىسىنى تۇزسىز راسلايدىغان بولۇپ قالدىمۇ-يا؟.....

— نەدىكىنى. گەپ شورپىدا ئەمەس، — يەنە بىر تالىپ مۇلاھىزە قىلىپ — ئويلاپ بېقىڭلار، مانا نەچچە كۈنلەر ئوتۇپ كەتتى، مۇدەررىس دەرس مۇنبىرىدە كورۇنمەيدىغان بولۇپ قالدى. دەرس مۇنبىرىگە چىقىقاندىمۇ كوزىنى يۇمۇپ خىيال سۈرگىنى سۈرگەن.....

يەنە بىر تالىپ ئېيتتى:

— يېڭى دەرس ئوتۇلمىسە، كونا دەرسنى تەكرارلاۋېرىش تەمى قالمىغان شامنى قايتا چاينىغاندەك مەزىسى يوق ئىش بولىدىكەن - دە!.....

— ھازىر دامۇللام شۇنداق بىر ھالغا كەلدىكى، — دىدى يەنە بىر تالىپ پىخ - پىخ كۈلۈپ، — دەرس نەدە، ئۇنىڭ سوزلەۋاتقىنى نەدە. ئېزىپ - تېزىپ يۇرەمدىكىن دەيمەن. خىيالى بىر جايىدا ئەمەس، ئەتىمالىم. كونا دەرسنى چاينىپ شاما قىلىغاندىن كورە، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ھەققىدە داستان ئېيتقانىمۇ خوپ.

— شۇنىڭدەك، — دىدى يەنە بىر تالىپ تەكەللۇپ ئاۋاز

بىلەن، — خىيالى دۇنيـاغا چوكۇپ، هـورى - غىلمانـلارنىڭ ئىپار چېچىپ تۇرىدىغان لەۋلىمە بەدەن - رۇخسارلىرى خۇسۇسىدا كەيپ سۈرگەنمۇ تۇزۈك.....

يەنە بەزى تالىپلار نىمە ئۈچۈندۇر بۇ پاراڭلارغا سۈكۈت قىلىپ، ئۇزلىرىچە مۇلاھىزە قىلاتتى:

— كوزى ئوچـۇق كور بولغان ياخشى ئەمەس، — دىدى بىرەيلەن تورۇك - تـورۇك سوزلەپ، — هـەركۈمەتنىڭ دىنغا ئارد - لاشمايدىغىنى بەلەنكەن. ئەمماكى، خەق نىمـە كويـدا. بىز نىمە ئـويـدا، خەق يەرنى تەقـسـىملەپ هەممىز باراۋەر بولىمىز دىيىشىپ، دىخانـلار جەمىيتى بولۇشتى. بىز بولساق، قايسىبىر مېچىتنىڭ ئىمام - مەزىنلىكىنى تەۋەرۈك قىلىش ئۈچۈن، ئۇسـت بىلەن سوقا - سوھبەت قۇرۇپ يۇرۇپتىمىز.....

يەنە بىر تالىپ هەسرەتلىك ئاۋاز بىلەن سوز قاتتى:

— مېنىڭ دادام دىخانـلار جەمىيتىگە كىرىپتۇ، مېنىڭ بۇ يەردىكى تالىپلىغىمدىن هېچبىر ئۈمىدى يوق. دادام: بىز هـال - ئوقتىمىز يامان ئەمەس دىخان. يەر تەقسىملىگىدەك بولسا، ئەل - ھەق بەش - ئالـتە چارەكـلىك يەر كېپقالىدۇ. مال - چارۋىمىز ئاز بولغىنى بىلەن ئالـتـۇندەك ئىككى قولىمىز بار، مەدرىستىن قاي - تىپ كەلسەڭمىكىن، دەيدۇ. مېنىڭ بۇ يەردىكى ئىشىم سۇغا چە - لاشتى بولغاي.....

بىر تالىپ ئۇنىڭغا ئەجەپلىنىپ سوئال قويدى:

— كېتەمسەنا؟.....

شۇنداق، كەتمەي بولمايدىغاندەك.....

— كېتەلمەيسەن!.....

— نىمىشقا؟

— نېمىشقا؟ نېمىشقىلىغى ئېنىققۇ، — دېدى بايىقى سوئال بەرگەن تالىپ، — سەن ھىسامىدىن دامۇللامغا تاھارەت ئېلىپ، قۇرئان تۇتۇپ، قول بېرىپ مۇرىت بولغان. مۇرىت بولۇش ئو-يۇن گەپ ئەمەس، ئاخىرەتلىك ئىش-تە!.....

تالىپلار گەپ قىلىشمىدى، ئۇنلىرى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.....

ھاجى ئىشان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، "تالىپلارنىڭ كۆڭلىنى شەيتان ئارىلاپ يۇرۇپتۇ، دەل ئۇزلىرىنىڭ كەيپى جايىدا ئە-مەس ئىكەن" دېگەن خۇلاسىگە كەلدى-دە، ھودۇقۇپ-تەمتىرەپ، ئۇزۇن يەكتىگىنىڭ پەشلىرىگە پۇتلىشىپ، ھىسامىدىن دامۇللىنىڭ قېشىغا يۇگۇردى.

ھاجى ئىشان ھىسامىدىن دامۇللىنىڭ مېھمانخانىسىغا كىرىپ، پەگادا قول قوشتۇرۇپ ئۇرە تۇرۇپ، بايا ئاڭلىغان "شەيتان ۋەسۋەسى" توغرىسىدا ئېغىز ئاچقىچە، ھىسامىدىن دامۇللىنىڭ ئوزى تۈيۈقسىز ئۇنىڭغا سوئال بېرىپ گەپ ئاچتى:

—ھىم .....، — دېدى ئۇ ھاجى ئىشانغا كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا سىنىغاندەك قاراپ، — لەۋزىمگە قۇلاق سېلىڭ، مەن سورايمەن، سىز ئېيتىڭا، سىز بىلەن مەن قەنا ئوتۇۋاتقانغا قانچە يىل بوا-غاندۇ؟

ھاجى ئىشان بۇ سوئالدىن تەمتىرىمىدى:

— ئاز كەم قىرىق يىل بولاي دېدى تەقسىر.....

— شۇنداق، — دېدى ھىسامىدىن دامۇللا، — ئالالاتائالا بىزنىڭ تىلىمىزنىمۇ، دىلىمىزنىمۇ بىر قىلغىنىغا قىرىق يىل بو-لاي دەپتۇ.....

— ئەلھەق راست، — دېدى ھاجى ئىشان قۇللۇق بىلەن

بېشىنى ئىگىپ، — ئاللا كېرەم ئوزى كورۇپ تۇرىدۇ، تەقـ
سىر.....دەل، شۇنداق.....
هسامىدىن دامواللا كوزلىرىنى يۇمۇپ بىر پەس تۇرۇۋالدى:
— مەن بۇگۈن خىيالى ئالەمدە كېزىپ، ھەممىنى دەگسەپ
كوردۇم، — دىدى ئۇ، — بىر كوگۈل، بىر دىل بولۇپ ئوتۇپتىمىز،
قېنى سىز ئېيتىگا، "مۇھتەرەم قارى" قانداق ئادەم؟ ئۇ بىز
ئۈچۈن نىجات يۇلتۇزىمۇ ۋە ياكى ئوز خىيال-مەقسەتلىرى
ئوزىگە غەلەت ئادەممۇ؟.....
ھاجى ئىشان بۇ سوئالدىن بىرئاز ئۇشتۇمتۇتلۇق ھىس
قىلىپ، شالاڭ قاشلىرىنى لىكىلدىتىپ قويدى ۋە دامۋاللىنىڭ
مۇددىاسىنى ھەزىم قىلمايلا:
— كېرەم ئاللا ئوزى بىلىدۇ، تەقسىر، — دەپ جاۋاپ
بەردى.
— مەن سىزدىن، ھاجى ئىشاندىن سوراۋاتىمەن.....
— مەندىنمۇ؟ مەن ئاللادىن سوراۋاتىمەن تەقسىر.....
هسامىدىن دامواللامنىڭ ئاچچىغى كەلدى. كوزلىرى پارقـ
راپ، يۇزلىرى تارتىشتى. ئىنچىكە، ئۇچلۇق ساقاللىرى تىترەپ
كەتتى ۋە تۇيۇقسىز تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان ئىككى مىسـ
رالىق بىر نەزمىنى تەكرارلىدى:

ئېشەك دۇلدۇل بولالماس ھىچ، نەسلى-ئىقبالى ئېشەكتۇر.
خارامۇش ئىنسان پەرقىزدۇركى گويا، ئەينى كېسەكتۇر.

ھاجى ئىشان نەزمىنىڭ مەنىسىگە قىزىقمىدى، گويا ئوزىگە
ھىچبىر مۇناسىۋىتى يوقتەكلا:

— تەھقىق شۇنداق، دانا بىكىر، — دەپ ھىجايدى،
بۇمۇ ھىسامىدىن دامۇللىنىڭ جەھلىنى قاتۇردى:
— بولدى، كوزۇمدىن يوقىلىڭ.....
ھىسامىدىن دامۇللا ئارىدەك ئۇزۇن بارماقلىرىنى ئۇۋلاپ، بېغىشلىرىدىن قاس چىقىرىپ، گىلەمنى قايىرىپ بورا ئاستىغا تۇكۇردى.
ھاجى ئىشان "خوش، تەقسىر" دىگىنىچە، كەينىگە يېنىپ، دەھلىزىگە چىقىقاندا، ھىسامىدىن دامۇللا ئۇنى يەنە چاقىرىپ قالدى:
— ئېسىگىزدە بولسۇن، — دىدى دامۇللا پەگادا قول باغلاپ تۇرغان ھاجى ئىشانغا، — تۇن ئىككى جىڭ بولغاندا، قۇربان ئاقساقالغا بېرىڭ، ھىچكىم سەزمىسۇن، ئا جۇيجاڭنى، ياق، ئا جۇيجاڭ ئەمەس، "مۇھتەرەم قارى" نى ئېلىپ كېلىڭ. كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمگە كىرگۇزۇڭ ۋە ئۇزىڭىز ئەتراپقا كوز-قۇلاق بولۇڭ.....
— خوپ، تەقسىر.....

كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمە — ھىسامىدىن دامۇللىنىڭ بوۋىسى توختى توپېشىنىڭ زامانىسىدا ياسىتىلغان مەخپى ئەتراكاپخانا. ئەسلىيەتتە ھىچكىم بىلمەيدىغان، ياخشى كۇننىڭ يامنى بولغاندا ئۇز رەقىپلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىشنى مەقسەت قىلغان يوشۇرۇنۇش جايى ئىدى. گەمە ھويلا بېغىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كولنىڭ كۇنگەي تەرىپىنى پاسىل قىلىپ ياسىتىلغان بولۇپ، بىر تەرىپى كىچىكىنە ھىم ئەينەك دەرىزە ئارقىلىق كول ئىچىگە قارايتتى ۋە بۇ يەرگە سۇ ئارقىلىق يورۇق چۈ-

شەتتى. گەمنىڭ لەخمىسى مېھمانخانا ئوينىڭ قازىنغى ئاستىدىكى ئەۋرەزگە تۆتۈشاتتى ۋە شۇ يەردىن كىرىپ چىقاتتى.

توختى توپپىشىنىڭ بۇ مەخپى گەمنى ياستىشى ئۇچۈن توپ - توغرا بىر يېرىم يىل ۋاقىت كەتتى. ئۇنى پەقەت بىر ئۇستا، ئىككى نىمكار ياسىدى ۋە قاتتىق سىر تۆتۈلدى. ئەينەكلىك گەمە پۈتكەندە، ئۇستىلار جىمقتۇرۇلۇپ، سىرنى بىلگۈچى كىشىلەرنىڭ ئىزى ئوچۇرۇلگەنلىگىنى ئەسكەرتىش ھاجەت ئەمەس.

ھىسامىدىن دامۇللا بۇ قەدىمقى جايغا ۋارىسلىق قىلىپ ئىز بېسىپ قالغاندىن كېيىن، بۇ گەمنى ئەستىن چىقارغان ئىدى. ئەمما، ئازاتلىققتىن كېيىن، بولۇپمۇ "نامازشام خىزىرىسى" بىلەن "غىلاپلىق خەنجەر" بۇ يەردە تۇنجى قېتىم پەيدا بولغاندا، ئۇنى يەنە قايتىدىن ئەسكە ئېلىشتى..... ھاجى ئىشان يېرىم ئايچە ھەپىلىشىپ، ئۇنى قايتىدىن رېمونت قىلىشقا مەجبۇر بولدى. بۇ ئىشقا باشقا بىر كىمنى ئارىلاشتۇرۇش ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس ئىدى.....

ھاجى ئىشان چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ھىسامىدىن دامۇللا لامپىنىڭ يورۇغىنى بىر ئاز پەسلىتىپ قويۇپ تالاغا چىقتى، گۈلزارلىق ھويلىنى ئايلاندى ۋە ئەتراپنى تىنچشاپ كوردى. ئەل - جاھان خەمجەت ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، ئالدىراپ مېھمانخانا ئويگە قايتىپ كىردى - دە، ئىشىكنى ھەم قىلىپ ئېتىپ، بۇلۇڭدىكى قازناقنىڭ ئىشىگىنى ئاچتى.

قازناق — ئىمتىيازلىق ئائىلىلەر ئۈچۈن غۇسلىخانا بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئەۋرىزى ئۈستى - ئۈستىگە مندۇرۇلگەن بىرنەچچە تېگى توشۇك كۈپتىن ياسالغان بولۇپ، سۇ بىرنەچچە غۇلاچ چوڭقۇرلۇقتىكى يەر تېگىگە سىڭىپ كېتىدۇ.

ئەمما، ھسامىدىن دامۇللىنىڭ ئەۋرىزى ئۇنداق ياسالغان ئەمەس. ئەۋرەزنىڭ ئۇستى نېپىز بىر قەۋەت كوك رەڭلىك، سىدام پىششىق خىش بىلەن پەدەزلەنگەن بولۇپ، ئاستى قېلىن تاختىدىن ياسالغان قاپقا ئىدى. قاپقا قايرىپ ئېچىلسا شوتا ئارقىلىق پەسكە چۈشۈپ، لەخمە ئارقىلىق كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمگە بېرىش مۇمكىن.

ئەينەكلىك گەمنىڭ يەنە بىر يولى گۈلزارلىق ھويلىنىڭ تېگى بىلەن ئۇزۇملۇك باغ ئىچىدىكى شىپاخانىڭ ئاستىغا تۇتاشاتتى. لېكىن، بۇ يەردىن شۇ كەمگىچە ھېچكىم كىرىپ-چىققان ئەمەس.....

ھسامىدىن دامۇللا قازناق ئىچىگە كىرىپ، بۇلۇڭغا يولەك-لىك تۇرغان ھاسىنى قولىغا ئېلىپ، رەڭلىك پىششىق خىش ئۇستىگە "توك-توك-توك" قىلىپ ئۇچنى ئۇردى ۋە جىم-جىت تىڭشاشقا باشلىدى.....

ھازىر بۇ يەردە "نامازشام خىزىرىسى" بىلەن مەخسۇت بەگ يوشۇرۇنۇپ ياتاتتى.

ئازاتلىقنىڭ ھارپىسىدا مەخسۇت بەگنىڭ، كوكتاغ جىلغىسىدىكى قار دولقۇنلىرى ئىچىدە تۇيۇقسىز كوزدىن غايىپ بولۇپ كەتكەنلىگىنى ئالدىنقى كىتاۋىمىزدا ئەسكەرتىپ ئوتكەن ئىدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بىر تال مىلتىق بىلەن كوئېنلۇن تىزمىلىرى ئىچىدە بىر ئايچە تېنەپ-تەمتىرەپ يۈردى، قاغىلىق، پوسكام ۋە يېڭسارغا مەخپى بېرىپ، ئوزىنىڭ كونا ھەمتاۋاقلىرىنى ئىز-لەپ تاپتى. كېيىن تەق-تۇرۇمنى ئوزگەرتىپ، دەرۋىش قىيا-پىتىگە كىرىۋېلىپ، "چىلتەن" مازىرىدا "ئىستى-قۇۋمەت" قىلدى. مانا شۇ يەردە تۇرۇپ گۇلھەسەل خېنىم بىلەن ئالاقە باغلىدى.

ئابدۇللا كوككوز دامۇللا بىلەنمۇ مانا شۇ يەردە تۇنجى قېتىم ئۇچراشتى ۋە گۈلمەسەل خېنىمنىڭ ئويىغە خۇپيانە يوتكىلىپ كېتىشتى.....

گۈلمەسەل خېنىمنىڭ ئويىدە ئۇزاق تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. شەھەردە ھىلىغا چوڭ ئوزگىرىشلەر بولماقتا ئىدى. شۇ سەۋەپلىك، ئابدۇللا كوككوز دامۇللا شەھەردىكى توپ مال سودىگىرى مەتقۇۋانباينىڭ ئويىدە يۇشۇرۇنۇپ يېتىپ، چەتئەلدىن كېلىش قەرەلى يېقىنلىشىپ قالغان ھىلىقى "ھىكمەتلىك ئۇزۇك" نى كۈتمەكچى؛ مەخسۇت بەگ كوكتاغ جىلغىسىغا قايتىپ، زەرەپشان دەريا‌سى بويىلىرىدىكى ئىشەنچىلىك بەگ، يۇزبېشى ئاقساقالارنى توپلىماقچى بولدى ۋە ئايرىلىشتى.

مەخسۇت بەگنىڭ كىچىككىنە باندىتلىق توپى قۇرغانلىغى ۋە ئۇنىڭ دەريا بويىدا ۋەزىپە ئوتەۋاتقان بىر جەڭچىنىڭ قورالىنى تارتىۋېلىپ، ئولۇگىنى دەرەخكە ئېسىپ قويۇپ، جۇۋىسىنى سالدۇرۇۋالغانلىغىنى يۇقۇرىدا كورۇپ ئوتتۇق.....

ئەمما، ئابدۇللا كوككوز دامۇللىنىڭ ھەركىتى سىرلىق ۋە شەپسىز ئىدى. ئۇ، ھىسامدىن دامۇللىنىڭ ئويىگە بەزىدە گويا يەر ئاستىدىن چىققاندەك تۇيۇقسىز كىرىپ كېلەتتى - دە، يەنە ئالدىراپ نەگىدۇر كېتىپ قالاتتى.

ئۇنىڭ خۇپيانە ئەۋەتكەن خەتلىرىدە: سەرەڭگە ياقىسلا تۇتىشىپ كېتىدىغان چوڭ ئوت، غايەت زور يالقۇن تۇتەپ يېتىلمەكتە، — دەپ ئاللىقاچان بىشارەت بېرىلگەن ئىدى.

لېكىن، ھىسامدىن دامۇللىنىڭ نەزىرىدە مۇنداق يالقۇن ھېچبىر كورۇنمەيتتى، ئەكسىچە، باشقا بىر يالقۇنىنى،

دىخانلار جەمىيىتىنى گەۋدە قىلغان نامرات دىخانلار قوشۇنىنىڭ بارغانسېرى ئۇلغىيىپ ئوتتۇرىغا چىققۇاتقانلىغىنى چۆچۈتۈر ئوچمەنلىك بىلەن سېزەتتى. بۇ ئوتتىنىڭ ئوزىگە، جەددى-جەمەتلىرىگە تۆتىشىپ كېتىش ئېھتىمالىنى ئويلىغاندا، شالاڭ قاشلىرى لىكىلداپ، جەھلى قېتىپ، تىترەپ جالاقلاپ كېتەتتى-دە، ئىختىيارسىز قۇتقازغۇچى سۈپىتىدە "نامازشام خىزىرىسى" بىلەن ئىنىسى مەخسۇت بەككە ئىلتىجا قىلىپ، تەلمۈرۈپ دۇئاغا قول كوتىرەتتى.....

ھسامىدىن دامۇللا بۇنىڭدىن بىر ھەپتە ئىلگىرى ئابدۇللا كوككوز دامۇللىدىن مەخپى خەت ئالدى. خەتتە، "پات ئارىدا ئالماس، جاپپاروپلار ناھىيىگە ئۆگىنىشكە ماڭىدۇ، بەلەن پۈرسەت، قۇلاقلىرىنىڭ توپىسىنى قېقىۋېتىپ، سەگەك بولۇپ تۇرسىلا" دەپ يىلگەن ئىدى.

ئېيتقانىدەك، خەتنى ئېلىپ ئەتىسى ئالماس، جاپپاروپ يېتەكلىگەن بىرنەچچە تۇركۈم ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى، يېزا ئاكتىپلىرى چوڭ داغدۇغا بىلەن ناھىيىگە— ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زېمىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش سىياسىتىنى ئۆگىنىش كۇرسىغا يۇرۇپ كەتتى. ئىككىنچى كۈنى يېرىم كېچە بىلەن "نامازشام خىزىرىسى" بىلەن مەخسۇت بەگنىڭ ئوزى بۇ يەرگە ئۇندى ۋە كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمىگە ئورۇنلاشقان ئىدى.....

ھازىر ھسامىدىن دامۇللا قازناق ئويىنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئەۋرەزنىڭ قاپقىسىغا چىلان ياغىچىدىن ئىشلەنگەن ھاسىنى "توك، توك، توك" ئۇرۇپ تۇرۇپ، مەيدە يانچۇغىدىن ياپىلاق ئالتۇن سائىتىنى قولىغا ئالدى ۋە سائەتكە قاراپ قويۇپ، "'مۇھتەرەم قارى' نىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بوپقاپتۇ، بۇ زاتنى ساقلاپ تۇرايمۇ

ياكى كىرىپ كېتىۋېرىمۇ" دىگەننى كۆڭلىدىن ئوتكۈزدى..... ئۇنىڭ كېچىكتۈرگەن ھاجى ئىشانىنى ئېچىدە تىللىدى..... ئەمما دەل مۇشۇ چاغدا.....

ھاجى ئىشان دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن "غىپ" قىلىپ چىقتى - دە، جىمجىت "ياڭاق پۇشتى ماكان" كوچىسىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بىر قارىۋالغاندىن كېيىن، تېزدىن چىقارماي مېڭىپ كېلىپ، قۇربان ئاقساقالنىڭ ئىشىكىنى شەرتلىك بەلگە بويىچە ئۇچنى چەكتى.

ئىشىك ئېچىلمىدى. يەنە ئۇچنى چەكتى، ھېچقانداق سادا يوق. ھاجى ئىشان بىر ئاز تىت - تىت بولۇپ، سەل چىگىراق يەنە ئۇچنى چەكتى. يەنە جاۋاپ بېرىلمىدى.

ئىشىك ئالدىدا ئۇزاق تۇرۇشىمۇ، ئىشىكنى بۇنىڭدىن قاتتىق ئۇرۇشىمۇ خەتەرلىك. چۈنكى، كوچىدىن ھە دىگەندىلا كۆزەتچى ياكى يولۇچىلار ئوتۇپ قېلىشى، خەتەرلىك گۇمانغا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

ھاجى ئىشان ئىشكىنى قايتا ئۇرۇشقا جۇرئەت قىلالمىدى. ئەمما، ھەسەمدىن دامۇللىنىڭ بۇيرۇغىنى ئورۇنلىماي مۇمكىن ئەمەس ۋە قانداقلا بولمىسۇن "مۇھتەرەم قارى" نى دەل ھازىرنىڭ ئوزىدە ئۇ يەرگە باشلاپ بېرىش لازىم ئىدى.

ھاجى ئىشان تەشۋىش ئىچىدە ئەتراپقا غەل - پال بىر كوز يۈگۈرتتى - دە، ئوزىنىڭ سىنالغان ئۇسۇلى بويىچە ئەنجان تامنى ياقلاپ، ئالدىراپ قۇربان ئاقساقالنىڭ بېغىنىڭ كەينىگە ئوتتى. ئەپلىگەرەك بىرەر شورا ئىزلەپ باغنىڭ كەينىدە ئۇچ قېتىمچە ئۇياقتىن - بۇياققا پايپاسلىدى. شورا كورۈنمىدى ۋە تامنىڭ پاكارلاق جايلىرىمۇ جىگدە شوخىسى بىلەن چىتلۇپتىلگەن ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، باققا سۇ كىرىدىغان سۇئېرىقچىنىڭ ئالدىدا كوپ-كوك چىملارنى ئۇياق-بۇياققا مالتىلاپ، ئېرىقنىڭ قۇرۇق ئىكەنلىگىنى بايقىدى-دە، بېشىدىن سەللىسىنى ئېلىپ قوينىغا تىقىپ، سۇئېرىقچىتىن سالمىدەك شۇئېغىۋپ باغ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

هاجى ئىشان باغ ئىچىدىن تېنىمەيلا ئوتتى. ئاتخانىنىڭ يان ئىشىكىنى پەم بىلەن ئېچىپ، كوسۇلدىتىپ بىدە چايناۋاتقان ئاتلارغا كوزىنىڭ قىرى بىلەن قاراپ قويۇپ، سەللىسىنى بېشىغا ئوريدى. بىر ئاز تىڭشاپ تۇرغاندىن كېيىن قۇربان ئاقساقالنىڭ چوڭ هويلىسىغا تىۋىش چىقارماي كىرىپ كەلدى.

ئۇ، دەسلەپ، شىرمەمەتنىڭ هوجرىسىنىڭ ئىشىكىنى چەكمەكچى بولدى، بىراق، بۇ خىيالدىن شۇ زامات يالتايدى-دە، قۇربان ئاقساقالنى ئويغاتماقچى بولدى. كېيىن، بۇ هەر ئىككى پىكىردىن ۋازكېچىپ، توپ-توغرا "مۇهتەرەم قارى" نىڭ ئوزىنى ئويغاتماقچى بولدى. چۈنكى، ئۇنىڭغا شۇ تاپتا كېرەك بولغىنى "مۇهتەرەم قارى" نىڭ ئوزى ئىدى.

هاجى ئىشان "مۇهتەرەم قارى" تۇرۇۋاتقان، دەرىزىسىگە قاپقا ئورنىتىلغان باغ تەرەپتىكى يان ئويىنىڭ ئالدىغا يېقىنلاپ كەلگەندە، بىردىن، تىنى جۇغۇلداپ كەتتى. قانداقتۇر بىر كىشىنىڭ "مۇهتەرەم قارى" تۇرۇۋاتقان هوجرىنىڭ ياغاچ ئىشىگىگە قۇلىغىنى يېقىپ، قولىغا پىچاق ئالغان هالدا تىڭشاپ تۇرغانلىغىنى كوزى چۈشتى.

هاجى ئىشان چوچۇپ كەينىگە داجىدى.

ئەمما، بايىقى ئادەم هاجى ئىشاننى كورۈپ قالدى.

بۇ، شىرمەمەت ئىدى.

شىرمەممەت بويىنىنى سوزۇپ، "مۇھتەرەم قارى" نىڭ ئويىگە قاراپ - قاراپ قويۇپ، ھاجى ئىشاننىڭ ئالدىغا كەلدى.

— شىرمەممەت، سەن.....، — دىدى ھاجى ئىشان شىرمەممەتنى تونۇپ، يۈرىكى جايىغا چۈشتى، — سەن نىمىشقا..... بۇ قانداق گەپ؟.....

شىرمەممەتنىڭ چەشلىرى غۇچۇرلىدى، ئۇنىڭ قولىدا بىر يېرىم بىسلىق خەنجەر بار ئىدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى تىترەيتتى.

— ھاجى ئىشان، سىلى ئوزلىرى ئېيتسىلا، — دىدى شىرمەممەت، ئۇنىڭ ئاۋازى غارانغۇ - غۇرۇڭ ۋە غەزەپلىك ئىدى، — مۇرىت - مۇخلىس بولغان، ھىساسدىن دامۇللامغا قول بەرگەن ئادەم مۇشۇنداق قىلسا بولامدۇ؟.....

ھاجى ئىشان ئەتراپقا قاراپ قويدى:

— گەپنى سوزما، ھازىر ئىزىلەڭگۈلۈك قىلىدىغان پەيت ئەمەس، — دىدى ئۇ شىرمەممەتكە، — ھە، نىمە گەپ ئوزى؟.....

— نىمە گەپ ئوزى! — شىرمەممەت تەكرارلىدى، — ھەممە گەپ "مۇھتەرەم قارى" ئۇستىدە. بۇ قارى بۇ يەرگە ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ، مەندە ئارام يوق.....، — شىرمەممەت ئىچىر پۇشۇلدىدى، — خۇدايىمنىڭ كۇندۇزى ئازدەك، ھە دىسە كېچىسى شاپاشلاپ، نەگە بېرىپ، نەدە تۇرغىنىنى كىم بىلىدۇ، شەيتان ئۇرسۇن ئىلاھىم..... مۇرىت بولغاندىكىن، قول بەرگەندىكىن، ئىبادەت قىلىپ تېچقىنا ئولتاغۇلۇق. ھىلى ئۇياققا، ھىلى بۇياققا چېپىۋەگۇلۇكمەكەن؟..... بايا تېخى ھاجىتىم قىستاپ ھويلىغا چىقسام، بىر نىمە ئايتۇراخانىنىڭ ھوجرىسىنىڭ ئىشىگىنى مارىلاپ، ئاستا چېكىۋاتىدۇ..... ئوغرى كەلگەنمىكىن دەپ قارىسام، "مۇھتەرەم قارى"..... ئايتۇراخانىنىڭ قولىدىن سورەپ، ئىبادەت

قىلدىغان ئويغە ئەكىرىپ كەتتى، ئىشكنى دۈملىدى..... قۇربان ئاتساقال "ئايتۇرا سېنىڭ، جاھان تىنىجمۇ، نىكا قىلدۇرۇپ قويسەن" دېگىنى نىكەم..... شۇمۇ ئىنسانمۇ؟..... مەن، مەن..... زادى.....

ھاجى ئىشان ئىشنىڭ تېگىنى چۈشەندى:

— توختا..... سەن ھازىر ئۇيقۇلۇق ئوخشايسەن، كۆڭلۈڭنى شەيتان ۋەسۋەسىگە سېلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ، — مۇرتنىڭ سەۋرى قاچسى توشمايدۇ، دەۋا ئەزەلدىن قېرىنداش نەرسە. ئۇزەكگە ھاي بەر. ئۇيقۇلۇق ئادەمنىڭ كۆزىگە كىم نىمە بولۇپ كۆرۈنمەيدۇ؟ جۇگۇ، ئېرىقنىڭ سۇغاق سۈيىدە يۇز - كۆزۈڭنى يۇيۇپ كىرگىن، ئاندىن ئىش سەن دېگەندەكمۇ..... كۆرىمىز..... سەۋرىنىڭ تېگى ئالتۇن دېگەننى ئۇنتۇما.....

شىرمەممەت تارتىشتى، ئەمما، ھاجى ئىشان ئۇنى ئىتتە-رىپ - تۇرتۇپ، ئىشىك ئالدىغا چىقاردى.

شىرمەممەت ئېرەكسىزلىك بىلەن ئېرىقنىڭ قېشىغا ماكىغاندا، ھاجى ئىشان توشقانداەك ئىككىلا تاقلاپ "مۇھتەرەم قارى" نىڭ ھوجرىسىنىڭ ئىشىگىگە كەلدى - دە، ئەنسىزلىك بىلەن ئىشىكنى چەكتى.

ئوي ئىچىدىن ئازراق ئوپۇر - توپۇر ئاۋاز ئاڭلاندى. چىراق يېقىلدى، ۋە ئىشىك قىيا ئېچىلدى.

ھاجى ئىشان "مۇھتەرەم قارى" نىڭ قولىدا يالتىراپ تۇرغان تاپانچىنى كوردى.

— ئەسسلام، "مۇھتەرەم قارىم".....

— ھە، ھە، ھاجى ئىشان..... ئوزلىرىمىدىلە، — "مۇھتەرەم قارى" ھاجى ئىشاننى تونۇپ، تاپانچىنى ئىچ يانچۇغىغا سالدى

ۋە بۇرۇلۇپ كەينىگە قاراپ قويدى، — قېنى..... ئويگە.....
شۇ ئاردا ئايتۇرا يۇزىنىڭ يېرىمىنى تور رومال بىلەن ئوراپ ھاجى ئىشانغا يېنىچە بولۇپ مېڭىپ، ئويدىن چىقىپ كەتتى.
ھاجى ئىشان ئايتۇرانىڭ ئوز ھوجرىسىغا كىرىپ كەتكەنىنى ئېنىق كورۇپ تۇردى ۋە چىشىنىڭ ئېقىنى چىقىرىپ ھەجايدى.....
"مۇھتەرەم قارى" سەل ئوڭايسىزلانغاندەك بولۇپ، غۇدۇڭشىدى:
— ..... ئىنسانچىلىق ئەمدى..... بىر ئاللادىن باشقا ھەممىمىز..... ئىنسانچىلىق..... تەقسىر.....
شۇ پەيتتە، شەرمەندىلىك تالادىن كىرىپ كەلدى.
ھاجى ئىشان ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلەپ "مۇھتەرەم قارى" نىڭ خانىسىغا ئېلىپ كىردى.
ئويدە چىراق، بىر كىشىلىك ئورۇن-كورپە ۋە كۇسا ئۇستىدە ئېچىقلىق كىتاپتىن باشقا ھېچنىمە يوق ئىدى.
— "مۇھتەرەم قارى" پەرىشتەدەك ئادەم، يېنىق چىراق، — دىدى ھاجى ئىشان شەرمەندىلىك، — ئاللا ئوزى كورۇپ تۇرۇپتۇ، ئىس-يادى بىر ئاللا بىلەن. چەكچىيىپ تۇرغان كوز ھساپ ئەمەس، كوڭۇل كوزى خاناسىزدۇر. ئادەم گاڭگىرىغاندا، چەكچەيگەن كوزگە نىمە كورۇنمەيدۇ؟..... دىل كوزۇڭ ھازىر ھەممىنى كوردى ۋە ئېتىقات ئويۇن گەپ ئەمەس، "مۇھتەرەم قارى" نىڭ پېشىنى چىڭ تۇت، بۇ ئالەملىگىمۇ، ئۇ ئالەملىگىمۇ كاپالەت.....
شەرمەندىلىك ھاڭ-تاڭ بولدى، راستىنلا ئۇيقۇسىراپ كوزۇمگە كورۇنۇپ كەتتىمكىن دەپ گۇمان قىلىپ قالدى.

هاجى ئىشان يەنە بىر ئاز پەندى - نەسىھەت قىلىپ، كوچىلىنى تىنجىتقاندىن كېيىن، شىرمەمەتكە:

— بۈگۈن كېچە ئاساندىن شۇنىڭ قەدرى ئوتىدۇ. ئۇيقۇغا، ۋەسۋەسىلىك خىيالغا بېرىلمە، ئەزمە ۋە تەلۋە بولما، غەپلەت ۋە ئاچچىق — مۇرىت - مۇخلىسىنىڭ دۈشمىنىدۇر، — دەپ ئىزىپ ئىچۈردى - دە، ھەر قېتىملىق نامىزىدا شىرمەمەت ئۈچۈن خالىس دۇئا قىلىپ قويۇشقا ۋەدە قىلىپ، "مۇھتەرەم قارى" نى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.....

"مۇھتەرەم قارى" ھاسامدىن دامۇللىنىڭ مېھمانخانىسىدا قىپ - قىزىل گىلەم ئۈستىدىن دەسسەپ ئوتۈپ، قازناق ئىچىگە كىردى ۋە بۇلۇڭ تامغا يۆلەگلىك چىلان ياغچى ھاسىنى ئېلىپ، ئەۋرەزنىڭ قاپقىسىغا "توك، توك، توك" قىلىپ ئۈچنى ئۈردى.

ئەۋرەز تېگىدە كىمدۇر كىتىرلاۋاتقاندەك قىلدى. "مۇھتەرەم قارى" بۇ يەرگە ئوزىنى باشلاپ ئېلىپ كەلگەن ھاجى ئىشانغا بېشىنى ئېگىپ قويۇپ، قازناقنىڭ ئىشىگىنى ياپتى.

قاپقا دەررۇ كوتىرىلدى، "مۇھتەرەم قارى" شوتا بىلەن توۋەنگە سېرىلدى ۋە ھاسامدىن دامۇللىغا ئەگىشىپ، لەخمە يولى بىلەن كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمگە قاراپ يول ئالدى.

ئۇ، گەمە يولىدا كېتىۋېتىپ مەخسۇت بەگنىڭ:

— .....غاچ قىلىپ بىرنى دەسسىسە قۇرۇت - قوڭغۇزدەك تالىيى ئولۇپ تۇگۈشىدىغان گادايلار ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كېلىپ يۈرت سورايدىغان بولۇپ كېتىپتىمۇ؟..... سۇراپ بوپتۇ! قېنىنى ئىچىپ، تېرىسىنى شۇلۇپ، يۈرەك - بېغرىنى كاۋاپ قىلىپ يېمىسەم مەخسۇت بەگ بولماي كېتەي ئىلايىم! — دىگەن سوزىنى ئاڭلىدى.

— ئالماسنى دىمەملا، ھىلىقى توگىچى، — دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى گەمە تەرەپتىن، — كوزگە ئىلمىغان باشقا چوماق دىگەن شۇ - دە!..... ئا جۇيجاڭ جىڭساجۇينىڭ تۇرمىسىدە شۇ توگىچى ئۇچۇن بىر تال ئوقنى ئاياپ بىكار قىلغان..... مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئاتىسى توختى يېزىلىق دىخانلار جەمىيتىگە رەئىس بولۇپ، بېشىمىزدا ياڭاق چېقىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ.....

— ئالماسقا بەگلىك قىلىشنى كىم قويۇپتۇ، توختى ياڭاقلىقنىڭ ئاتىسى بولدى دىگەن نىمە گەپ! — مەخسۇت بەگ جان - جەھلى بىلەن ۋاقىرىدى، — ئەمدى سەۋرى قىلىش يوق، تاقەتكىمۇ بەس! ..... چاپىناپ - چاپىناپ پۇركۇۋەتمىگەن، يۇرىكىنى سۇغۇرۇۋېلىپ يەر چىشلەتمىگەن گۇنا مەندە. ئىسىت! ..... پاسار ئوغرىمۇ شۇنچە پۇل - پۇچىكىمنىڭ بېشىغا سۇ قۇيدى، جاڭ تەڭ جاڭ دىگەن لاتا قونجامۇ ھىلىگەر شۇم تۇلكە — ھەچنىمىگە يارىمىدى. مەن مەخسۇت بەگ — ھورمەتلىك توپېشىنىڭ پۇشتىمەن. بوۋامنىڭ ئەرۋاھى مەدەت بەرسۇن، ئالماس بىلەن توختىنىڭ قېنىنى ئىچمىسەم توپېشىنىڭ پۇشتى بولماي كەتەي! .....

ئۇنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاۋاتقاندەك بىلىندى، گەمىنىڭ تۇرىدىكى كارۋات غىرىسلاپ كەتتى. "بېگىم يارايدۇ، — دەپ ئويلىدى "مۇھتەرەم قارى" — ئەمدى بەس، كومۇنىستلارنىڭ چاڭگىسىنى بۇزۇش كېرەك.....".

— ئەقىل، ئەقىل ناھايىتى دۇرۇس، — دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، "مۇھتەرەم قارى" بۇ ئابدۇللا كوككوز دامۇللىنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىگىنى ئېنىق پەرق قىلدى، ئابدۇللا كوككوز دامۇللا سوزىنى داۋام قىلدى، — ئېكىن، ھەر ئىش ھىساپلىق، پىلانلىق بولغىنى

تۇزۇك. ئا جۇيجاڭ جاناپلىرى ئەلۋەك سوپۇنۇك ئولۇكىنى ئۇڑمە دە-
رىخىگە ئېسىپ قويۇپ، سۇنى لېيىتىۋەتتى، بۇ ئاجايىپ مۇجىزە. مانا بۇ
ئەقىل، ھىممەت!.....ۋاقىت يەتتى. ئالماسلارنىڭ شەھەرگە ماڭغىنى
بەلەن پۇرسەت. توختىمۇ، ئىمام خاتىپنىمۇ يوق قىلىش كې-
رەك. توختى گادايلارنىڭ تۇغ-ئەلىمى ..... ئىمام خاتىپنىڭ
بۇ يەردىكى پەس تەبىقىنىڭ دىنىنى ئوغرىلاپ، خەقنىڭ ئىشەن-
چىسىگە ئىگە بولۇۋالغانلىغى ئېنىق، دەيۇز! ..... سەرەڭگىنى مانا
شۇ ئىككىسىدىن يېقىپ، ئوتنى "بورە قوتان"غا تۇتاشتۇرۇش كې-
رەك..... مەن بۇ ئىش ئۈچۈن بىر ئاي باش قاتۇردۇم، "مۇھە-
تەرەم قارى"مۇ مانا شۇ ئويدا. ئەمەلىكى بۇ ئىشنى شۇنداق ئەپ-
لەشتۇرۇش زورۇركى، نەتىجە، ئوز يېغىدا ئوز گۆشىنى قورۇش
بىلەن تۇگىسۇن. ئاڭغىچە، "ھىكمەتلىك ئۇزۇك"مۇ ياخشى خەۋەر
بىلەن يېتىپ كېلىدۇ، چوڭ تۇتۇش قىلىشنىڭ يولى ئېچىلىدۇ.....
ئاللا مەدەت قىلسا، كوممۇنىستلارنىڭ چاڭگىسى كۆكۈم-تالقان
بولۇپ كېتىدۇ.....تولىمۇ ئېنىقكى، "بورە قوتان"دىكى ئەسكەرنىڭ
قوشۇن نەدىكى دېخان بولسۇن، يالغان! ..... بۇ تىكەن ئالماس
بىلەن توختىنىڭ ئىشەنگەن تۇۋرۇگى. ئۇلارنىڭ يۇرىگىنى تې-
قىلۋاتقىنىمۇ ئاشۇلار. ئىشنى مانا شۇ تۇۋرۇكنى ئۇلىتىشتىن
باشلاش زورۇر.....

"نامازشام خىزمىتى"نىڭ ئاۋازى لەخمە يېلىدىن چىقىپ
كەلگەن "مۇھتەرەم قارى" بىلەن ھىسسىدىن دامىللىنى كورۇپ
ئۇزۇلدى.

"نامازشام خىزمىتى" بىلەن مەخسۇت بەگ ئىتتىك ئور-
نىدىن تۇردى:

— قېنى جاناپ، ئاجۇيجاڭ، يۇقۇرىغا .....

— قېنى داموللام، كارۋاتقا مەرھەمەت.....

2 . دېخانلار جامەيىتىنىڭ رەئىسى

بۇگۈن جۈمە كۈنى.

زەرەپشانلىقلار ئوز ئادىتى بويىچە بۈ كۈنى ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىنى توختىتىپ دەم ئالىدۇ. چۆگىراق سودا-سېتىقلىرى بار-لار شەھەرگە — ناھىيە مەركىزىگە، ئازراق ئېلىم-سېتىم قىلىپ ئىش پۈتتۈرىدىغانلار ھاجىتىگە قاراپ، رايون مەركىزىگە، ھەرقايسى يېزىلاردىكى ئاۋات كالتە بازارلارغا بارىدۇ. بازارغا بارمىغان ئەر-لەر چاچ-ساقاللىرىنى ئالدۇرۇپ، دەم ئالغاچ كەتمەن-پالتىسىنى قېقىپ، ھارۋا-تاغارلىرىنى تۈزەپ، ئەتىكى ئىش ئۈچۈن تەييار-لىق قىلىدۇ ۋە ياكى بويىنى سۇغا سېلىپ، تاھارەت ئېلىپ، توپ-لىشىپ ئازنا مەچىتكە جۈمە نامىزىغا بارىدۇ.

ناماز دىن كېيىن، ياشلارنىڭ مەچىت پەشتاقلىرى ئالدىدا ناغرا-سۇناي مۇقاملىرىغا تەڭكەش قىلىپ، ساماغا چۈشۈپ كېتە-دىغان چاغلىرىمۇ بولۇپ تۇرىدۇ.

بۇ كۈنى ئاياللارنىڭ ئىشى تېخىمۇ كوپ. نان-پان يې-قىپ، كىر-قات يۇيۇپ، ئۈچاق-تونۇر باشلىرىنى سۈۋاپ، ئوي كوتىرىپ تازىلىق قىلىدۇ؛ بالىلىرىنى يۇيۇپ-تاراپ، قىز-لىرىنىڭ چاچلىرىنى ئۈششاق قىلىپ ئورۇپ قويىدۇ، كېلىنلەر بولسا، ئەتىگەندىلا ياسىنىپ-تارىنىپ، ئازنا قىلىپ، ئاتا-ئانە-لىرىنىڭ ئويىگە يېقىلاپ كېتىشىدۇ.....

بۇرۇنلاردا بەگلىك ۋە ناھىيىلەرنى ئاتلاپ ئوتۇپ ئوينە-لىدىغان چوڭ سەيلىلەر — "ئاپپاق خوجا سەيلىسى"، "بۈۋى

ئانام سەيلىسى"، "ئوردا خېنىم سەيلىسى"، "قارا تاغ ما-
زىرى سەيلىسى"، "چىلتەنلىرىم سەيلىسى" دەپ ئاتىلىدىغان سەي-
لىلەرمۇ دەل جۇمە كۈنىدە ئەۋجىگە كوتىرىلەتتى. مۇنداق سەي-
لىلەر ئومىدىن كېيىنكى بوش ۋاقىتقا توغرا كەلگەچكە، سەيلىگە
كېلىدىغان ئادەملەرمۇ ناھايىتى كوپ بولاتتى. داۋازلارنىڭ دار
ئويۇنى، "سارغايدى" ئويۇنى، چېلىشچىلارنىڭ ماھارەت كورسىتىش
ئويۇنلىرى، مەددالارنىڭ چوڭ سورۇن تۇزەپ ئېيتقان ئاجايىپ
جەلپ قىلغۇچى داستانلىرى، مۇقامچىلارنىڭ ماھارەت كورسىتىش
نەغمىلىرى ئەنە شۇ سەيلىلەرنىڭ مۇھىم بىر مەزمۇنى ئىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە بۇ سەيلىلەر نىمە ئۈچۈندۇر سېلىكسىپ
قالدى. تىرىكچىلىك غەملىرى كوپ كىشىلەرنى بۇ سەيلە-تاما-
شىشقا قىزىقتۇرمىغانلىغى ئېنىق. لېكىن، يېراق جايدىكى سەيلىلەر-
گە بارمىسىمۇ، كىشىلەر دەل جۇمە كۈنى يەنە، زەرەتكالىقلارغا
بېرىپ، دۇئا-تەگبىر قىلىپ، ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ تۇپراقلىرىنى زە-
يارەت قىلىپ تۇرۇشىدۇ.

توختاخۇن بىلەن ساىرخان ئانا بۇگۈن تۇپراق بېشىدىن
بالدۇرلا قايتتى.

ئۇلار تۇپراق بېشىدا ئانارگۈلنىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت
قىلدى، ئانا ھەر قېتىمقىدەك قەۋرە ئالدىغا كېلىپلا ئوزىنى توخ-
تىتالمىدى، ئاق رومالىنىڭ ئۇچىنى كوزىگە تۇتۇپ، ھازا ئېچىپ
يىغا-زار قىلدى، توختاخۇن بولسا، قەۋرە ئالدىدا تىزلىنىپ ئوا-
تۇرۇپ، ئوزى بىلىدىغان بىرلا سۇرە — "قۇلھۇۋاللاھۇ ئەھەد"
نى ئۇچ قېتىم ئوقۇپ دۇئا قىلدى. ئاندىن ئېلىقۇلنىڭ دادىسى
سۇپۇرگە ئاكا ۋە ئىنىسى كەنجىتاينىڭ قەۋرىلىرى ئالدىغا بېرىپ
ئادەت بويىچە خالىس دۇئا قىلىپ قويدى.

ساربخان ئانا بىر ئاز يىغلىۋالغاندىن كېيىن ئېرىقتىن كوزىدا ئۇچ قېتىم سۇ توشۇپ، ئانار گۈلىنىڭ قەۋرىسى ئالدىغا تۇجۇپىلەپ ئوستۇرگەن كىچىككىنە گۈللۈك — قىزىل سەپدە، مانېۋ ۋە لەيلىقازاق گۈللىرى ئېچىلىپ تۇرغان گۈللۈكنى سۇغاردى، گۈللۈكنىڭ چوڭىسىگە توپا يولىدى ۋە ئىچىنى يۇمشاتتى.....

ساربخان ئانىنىڭ قەۋرە ئالدىدا يەنە بىر ئاز تۇرغۇسى، قىزى ئانار بىلەن خىيالەن دىدار كورۈشۈپ، ئوزىنىڭ مۇڭ-ھەسرىتىنى توككۈسى بار ئىدى.

لېكىن، توختاخۇن ئالدىرايتتى، چۈنكى ئۇلار بۈگۈنكى دەم ئېلىش كۈنىنى ئانىنىڭ تەلۈنگە ئاساسەن، "بورە قوتان" جاڭگالىغا بېرىپ، جەڭچىلەر ئوز قولى بىلەن بىنا قىلغان، "جاڭگالدىكى كىچىك شەھەر" دەپ ئاتالغان دىخانچىلىق مەيدانىنى سەيلە قىلىپ كېلىشكە ئاجراتقان ئىدى.

شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار قەۋرە ئالدىدا خېلىغىچە تۇرۇشتى. كۈن قوزى چۈش بولغان مەھەل بىلەن زەرەتكالىقتىن چەقىپ، دەريانىڭ يېشىل چىملىق قىرغاقلىرىنى بويلاپ، مەھەللە تەرەپكە قايىتتى.

توختاخۇننىڭ بېشىدا بادام دوپپا، ئۇستىدە پاكىز ئاق يەكتەك، پۇتىدا يۇمشاق يازلىق چورۇق بولۇپ، بىلىنى كوك بەلۋاقتا باغلىۋالغان، ئوڭ كوكرىگىدە يېزىلىق دىخانلار جەمىيىتى قۇرۇلتىيىدا قاداپ قويۇلغان ۋەكىللىك بەلگىسى — قالىغاچ قۇيرۇغى شەكلىدىكى قىزىل رەخت يېنىك شامالدا يەلپۇنۇپ تۇراتتى. بۇ بەلگىنىڭ رەڭگى، خەتلىرى ئالىقاچان ئوڭۇپ-ئوچۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن، توختاخۇن ھەر قېتىم كىيىنىم ئالماشتۇرغان-

دا، ئۇنى يەنە كوكرىكىگە قادىۋالاتتى ۋە ناھايىتى پەخمرلىك ھىس قىلاتتى.

لېكىن، ئانىنىڭ كوڭلى غەمكىن ئىدى. توختاخۇن ساربخان ئانا بىلەن يانمۇ-يان كېتىۋېتىپ، مەيدىسىدىكى ۋەكىللىك بەلگىسىگە قاراپ قويدى ۋە يېقىملىق ھىس قىلدى. ئۇ دېخانلار ۋەكىلىنىڭ شەرىپى بولغان بۇ ۋەكىللىك بەلگىسى ھەققىدە ئانىغا نېمىنىدۇر دەپ ئۇنىڭ كوڭلىنى ئاچقۇسى كېلىۋىدى، لېكىن، يول بويىدىكى قاتار كەتكەن شاتۇت ئۇرۇمە دەرەخلىرىنىڭ بىرىنىڭ ئۇستىدىن بىر كەچىك بالىنىڭ:

— توختى بوۋا، ماگا قايا، ئېغىتايمۇ، شاتۇت يەمسە، — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

توختاخۇن بېشىنى كوتىرىپ ئۇرۇمە شېخىغا قارىدى. ئۇ يەردە رابى ۋىت-ۋىتنىڭ كەچىككىنە ئوغلى غېنى ئېغىز-بۇرۇن-لىرى قىپ-قىزىل بويالغان ھالدا قارا قاتتەك كوزلىرىنى پار-قىرىتىپ، ھە دەپ ئۇرۇمە شېخىنى لىگىشتىۋاتاتتى:

— ئىتىگىگىنى ئاچ، ئۇرۇمە ئېغىتمەن، — دېدى غېنى شوخ-لۇق بىلەن، — قايا، قولۇم يەتمىدى، شاخنىڭ ئۇچىدا غۇچچىدا بورداق ئۇرۇۋۇم! شاتۇت!.....

— ھوي ئەخمەق، — دېدى توختاخۇن كەچىككىنە غېنىغا مەسلىگى كېلىپ، — بولدى قوي، شاتۇتنى ئېغىتمايدۇ، ئىتەكنى بويايدۇ، يۇساڭ چىقمايدۇ، ئاۋايلا، يىقىلىپ كېتىسەن.....

— كىم يىقىيدۇ، يىقىيمايمەن، — غېنى شۇ گەپنى ئېيتىپ، كەچىكىرەك بىر شاختا ئېسىلىپ، شوخلۇق بىلەن كۇچەپ ئېغە-تىۋىدى، پۇتى دەسسەپ تۇرغان شاختىن سېرىلىپ، ئېگىلگەن شاخ بىلەن بىللە ئالدىغا ئۇچۇپ چۈشتى.

توختاخۇن چاقماناشقا بىلەن ئۇنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇۋالدى ۋە قورقۇپ كەتكەن غېنى تۇمشۇغىنى سوزۇپ ئۇمچەيدى:

— بولدى ئەمدى يىغلىما، ئوغۇل بالا دېگەن يىغلىمايدۇ، — دېدى توختاخۇن ئۇنى يەرگە دەسسىتىپ، — ئەمدى سەن ئۇزمىگە چىققىما جۇمۇ، چوڭ بولغاندا چىققىن.

غېنى شاتۇت يىگەن قولى بىلەن كوزىدىكى ياشلىرىنى ئېرتىتى، شۇنىڭ بىلەن قاش-كوزلىرىمۇ قىپ-قىزىل بويىلىپ كەتتى.

توختاخۇن بىلەن ساربىخان ئانا كۈلۈپ كەتتى:

— بول، ئېرىققا بار، يۇزۇڭنى يۇغىن، قارا، نىمگە ئوخشاپ قالدىڭ! — دېيىشتى.

غېنى يۇگۇرۇپ ئېرىق تەرەپكە كەتتى.

شۇنىڭ بىلەن ساربىخان ئانىنىڭ كۆڭلى ئېچىلدى، زەرەتكالمقتىكى قىزغىن ئەسلەپ پەيدا بولغان ھەسرەت ئوتى كۆڭلىدىن كوتىرىلدى. ئۇلار يولدىن ئوتكەن-كەچكەن دېخانلار بىلەن ھال ئەھۋاللىشىپ، سوقما تاملىق، تال باراڭلىق ھويلىلارنىڭ ئالدىدا تونۇرغا نان يېقىپ، كىر-قات چايقاپ يۇرۇشكەن ئاياللار بىلەن سالاملىشىپ، يولنى داۋام قىلدى.

— ئانىسى، ئەجەپ كۈنلەر - ھە؟ — دېدى توختاخۇن يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى غۇزا باغلىغان كېۋەزلىكلەر، باش تارتقان قوناقلىقلارغا قاراپ قويۇپ، — مۇشۇ كۈنلەردە ئۇزەمنى ياشىرىپ قالغاندەك، يېگۈڭاشتىن كۈچ-قۇۋۋەتكە تولۇڭاتقاندەك سېزىمەن. كۆڭلۈم ئاپتاپتەك يورۇق، يۇرىگىم زادى ئىچىمگە پاتمايدۇ. كۆڭلۈمدە مىڭ بىر خىل خىيال-ئارمان.....

ئانا پىشايۇپىنغا ئۇزۇم تاللىرى، كاڭا-قاپاقلار ياماشتۇرۇل-

غان بىر ھويلىنىڭ ئالدىدىن ئوتۈپ كېتىۋېتىپ، توختاخۇنغا قاراپ قويدى:

— يەنە نىمە خىيال، نىمە ئارمان، مۇشۇ كۈنىمىزگىمۇ مىڭ قەتىرى شۈكرى! — دىدى.

— گەپمىكەن، ئالدىمىزدا تېخى ئىش جىق، — دىدى توخ-تاخۇن كوزلىرى نۇرلانغان، يۈزلىرىدە بىر خىل ئۇمتۇلماس خوشال-لىق ئالامەتلىرى تېشىغا تەپكەن ھالدا، — شۈكرى دەيدىغان، شۈكرى دىمەيدىغان ئىشلارمۇ بار. دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپ ماڭا ھەممىنى چۈشەندۈردى. بەگ-بايلار بىلەن ھىساپ-چوت قىلىش-ماق، يەر ئىگىسىگە، مال-مۈلۈك ھەق جايىغا قايتىدۇ. ئادەمنى ئادەم بوزەك قىلىدىغان، ئېزىدىغان ئىش تۈگەيدۇ. ئاسىم ئەپەندىم، مەشرەپ، ئانارگۈلنىڭ قېنى بىكارغا ئاقمىدى. قان قەرز - قان بىلەن تولىنىدۇ. بۇ ئىش ئاز كۈندە بولىدۇ. دىخانىنىڭ راۋرۇس ئا-زاتلىغى دېگەن شۇ. لېكىن، گەپ بۇ يەردە ئەمەس، مىڭ ئار-مىنىمنىڭ تۈگۈچىمۇ بۇ يەردە ئەمەس.....

ئانا سەل ئەجەپسىنىپ توختاخۇنغا قارىدى:

— تۈگۈچ، نىمە تۈگۈچ؟.....

توختاخۇن خىلىغىچە گەپ قىلمىدى:

— ھەي توختى، ھەي توختى، سېنىڭ ئەللىك يىللىق ئۇمرۇڭ سېنىڭ ئەس-ھۇشى، تىل-قۇلىقى، قول-پۇتى بار بىر ئىنسان بولۇپ ئوتكىنىڭگە گۇۋا-شاھىت بولالامدۇ؟ يوق گەپ!— توختاخۇن خىيالغا چوككەن ھالدا ئوز ئوزىگە خىتاپ قىلىپ سوزلىدى: — يوق گەپ. سەن پىشانەڭگە دەرت-ئەلەم، ھەسرەت-نادامەت تامغىسى بېسىلغان بەقاۋۇل بىر ئەر ئەمەسمىدىڭ؟ بۇگۈن سەن كىم بولدۇڭ، كىم بولۇۋاتسەن؟ — خوجايىن!

كىمگە خوجايىن؟ — ئوزەڭگە! دۇنيادا ئوز ئوزىگە خوجايىنلىق قىلىشتىنمۇ قىممەتلىك يەنە نىمە بولسۇن؟ — شۇندىن كېيىن توختاخۇن ساربخان ئانىغا ھىرسلىق بىلەن قاراپ ئېيتتى، — بۇ-گۇن مەن سىلىنىڭ سەمىگلىگە بىر ئىشنى سېلىپ قويماي دەي-مەن. سىلى پات-پات "بولدى ئەمدى، قېرىدىگلا، ئازراق قاد-راپ-چېچىگلا، ئالماسمۇ يېتىدۇ" دىگەن گەپنى ئېغىزدىن چە-قىرىدىغان بولدۇڭلا. ئويلاپ كوردۇم، بۇ گەپكە بۇگۇن جاۋاپ بېرەي. توغرا گەپمەس. راست، پۈتۈن ئومرۇم بويى قاتراپ كەل-دىم، كىمگە؟ — تەبىيار تاپ بايلارغا. بۇگۇن بىز قېرىنداشلارغا كوپرەك ئىش قىلىپ بېرىشىمىز، ئۇلارنىڭ ھالىغا يېتىشىمىز، دەردىگە دەرمان بولۇشىمىز لازىم. ھارغىنىم يوق، نىمىگە ھا-رىمەن. مەن بۇ يولنى مېگىۋېرەي، قانچە كوپ ماڭسام ئوزەمگە شۇنچە ئارام. مانا مېنىڭ كوڭلۇمدىكى تۇگۇچ! يۇرىگىم نىمىشقا شوخشۇپ تۇرىدۇ، كوڭلۇم نىمە ئۈچۈن ئاپتاپتەك يورۇق؟ ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن!.....

ساربخان ئانا ئوز قەدىناسىنى چۈشەندى.

توختاخۇننىڭ ئىشلىرى ھەقىقەتەنمۇ كوپ ئىدى. ھەر-قايسى تەبىي كەنت، مەمۇرى كەنتلەرگە بېرىپ، دېخانلار جە-مىيەتلىرىنىڭ ئىشلىرىغا ھەيدەكچىلىك قىلاتتى. ئوزۇق-تۈلۈگى ئۈزۈلۈپ قالغان نامرات ئائىلىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى. يەر ئىگىلىرىنىڭ ئويلىرىدىكى يىللىقچىلارنىڭ مۇناسىپ ھوقۇقە-نى قوغداپ، يىللىقچىلار بىلەن يەر ئىگىلىرىنىڭ ئېلىم-بېرىم ئىشلىرىنى ھەل قىلاتتى، يەر ئىگىلىرىنىڭ ئويلىرىدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ، نەگە بېرىپ، نىمە قىلىشنى بىلمەي يۇرگەن يىللىقچە-لارغا باش-پانا بولاتتى. دېخانلارنى ۋەتەنپەرۋەرلىك ئاشلىق

ئىشلەپچىقىرىشىغا قوزغايتتى. مۇنداق سورۇنلاردا ئۇ مەردانىلىق بىلەن:

—سىلەر كورۇۋاتامسىلەر، ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى يېزىمىزنىڭ ئايىغىدا، "بورە قوتان"دا بىنەم ئېچىپ دىخانچىلىق قىلىۋاتىدۇ. ئەسكەرنىڭ كەتمەن تۇتۇپ دىخانچىلىق قىلغىنىنى كىم كورگەن؟ مەن ئۇ يەرگە نەچچە قېتىم باردىم. جەڭچى باللار شۇنداق دەيدۇ: "دولەت يېڭى قۇرۇلدى، كەمبەغەل، ئاشلىق، كوكتات كەمچىل، ھە دىسە، پۇقراغا قول سوزۇۋۇەگەن بىلەن بولمايدۇ، ئوزىمىز قول تەۋرىتىپ، خەقنىڭ سېلىغىنى يەڭگىللىتىشىمىز لازىم". مانا، خەلقنىڭ ئارمىيىسى مۇشۇنداق بولىدۇ. ئۇلار بىزنى كوزدە تۇتۇۋاتىدۇ، ئەمدى بىزچۇ؟ بىزمۇ كوپەك ۋەتەنپەرۋەرلىك ئاشلىغى ئىشلەپچىقىرىپ، دولەتكە يار-دەم قىلىشىمىز، يېڭى ھوكۇمەتكە يار يولەكتە بولۇشىمىز كېرەك، نىمىشقا دىگەندە، دولەت ئوزىمىزنىڭ - دە! — دەيتتى.....

توختاخۇن بىلەن ساربخان ئانا گەپ - سوز بىلەن بولۇپ، مەخسۇت بەگنىڭ تومۇر دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى. ئۇلار ئويەگە بېرىپ، ناشتا - ناھار قىلغاندىن كېيىن "بورە قوتان"غا بېرىپ، سەيلە قىلىپ كېلىشمەكچى، ئۇ يەردىكى ئوزگىرىشلەرنى — "كىچىك شەھەر" نى كورۇشمەكچى بولۇشتى.

دەل مەخسۇت بەگنىڭ تومۇر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقاندا، قورانىڭ ئىچىدىن قىسمەت چورۇقنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ھوي ..... توختاخۇن، توختىسلا.....

توختاخۇن توختىدى، قورادىن قىسمەت چورۇق چىقىپ كەلدى.

قسمەت چورۇق خوشال ۋە تېتىك ئىدى. ئاتخاندا ئاتـ
لارغا يەم ـ خەشەك بەرگەن بولسا كېرەك، كېيىملىرىدىن بىدەـ
سامان ئۇۋاقلىرى توكۇلۇپ تۇراتتى:

— ئەرزىمىگەنلا بىر ئىش، — دىدى ئۇ ئەقىللىق كوزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ، — لېكىن، مەن قىسمەت چورۇق ئەرزىمەـ گەن ئىش بولسىمۇ، ئۇنىڭ تېگىدە نىمە مەنا بار دەپ سىنچەـ لاپ قاراپ باقمەن. خۇدا كوزنى كورۇشكە، مىڭنى ئويلاپـ دەڭسەپ ئىشلىتىشكە بەرگەن. بولمىسا، كوز بىلەن مىڭە ئادەمگە يۈك ئەمەسمۇ؟ ..... ئەرزىمىگەن ئىش دىگىنىم، ئەتىگەندىن بۇيان ھىلىقى شاتۇر دوغا بۇ يەرنى ئۇچ قېتىمچە چوگلىدى. چوگلەپ كېتەلمەيلا قالدى. مەن قىسمەت چورۇقنىڭ بۇ شاتۇرغا قارايدىغان كوزۇم يوق. بۇ چاپانچى ئەخمەق ئەسلىدە قوينىدىن قونجىغا پىت توكۇلمەيدىغان سالتاڭ بىر نىمە بولسىمۇ، مەخسۇت بەگنىڭ كەتمىنىنى چېپىپ قانچە ئادەمنىڭ كوزىدىن ياش ئالـ مىدى! كەت، كەت، كوزۇمدىن يوقال، دىگىم كەلدى ـ يۇ، يەنە، ھەي بۇ شاتۇرنىڭ بۇ يەردە چوگلەپ قېلىشىدا ھەقچان بىر گەپ بار، دەپ ئويلىدىم. راستلا ئۇنىڭ گېپى بار ئىكەن، لېكىن، بۇ بەغرەز ماڭا زادى ئېيتقىلى ئۇنمىدى. مەن قىسمەت چورۇق ئۇنىڭ كوزىگە دو كورۇندىمۇ، ئىشقىلىپ قوقتى. قوقساڭ قوق، قوقتىڭمۇ بولدى! — دىدىم ـ دە، ئەمسە ساڭا كىم لازىم، ۋالىمۇ، ھاكىمۇ، ئېيتە؟ — دىسەم ئۇ: "توختىكام، توختىكامنى تاپسام بولىتى" دەيدۇ. ئۇنىڭ سىلىگە دەيدىغان گېپى بار چېغى، توختاخۇن، سىلى بۇگۇن ئۇنى كورمىگەنلا؟ .....

توختاخۇن شاتۇرنى كورمىگەنلىگىنى ئېيتىنى. ئەمما، شۇ چاغدا، شاتۇر "خۇدالىق" مەدرىسىنىڭ كەينىدىكى تار كوچىدىن چىقىپ كەلدى.

— ئەنە، بۇ ھاڭۇاقتى، يەنە كەتمەپتۇ ـ دە، — دېدى قەسەمەت چوروُق، — بىزگە ئەمدى دوغمىنىڭ نىمە ھاجىتى. سىلىـ گە دوغا بۇلاي دېدىمىكىن. يېڭى زامانىنى چۈشەنمەيدىغان نا ـ دان. ئۇنىڭ ئىچىدىكىنى بىلىپ باقسىلا قېنى .....

شاتۇر توختاخۇننىڭ قېشىغا كەلدى. توختاخۇن:

— ھە، شاتۇر، كېپقاپسەن، مېنى ئىزلىگەنمىدىڭ؟ — دېدى.

— ئىزلىگەن، — دېدى شاتۇر ۋە قەسەمەت چوروُقنا قاراپ قويۇپ، تىرىنغىنى تاتلىدى، — ئازراق گېپىم بار ئىدى .....

— قانداق گەپ، ئېيتىۋەرگىن .....

شاتۇر نىمە ئۈچۈندۇر بىر ئاز ئەنسىز كورۇندى ۋە ئېيتىشنى خالىمىدى. ئەتراپقا خۇدۇكسىنىپ قاراپ ـ قاراپ قويىاتتى. نىمىدىندۇر قورقۇۋاتقاندەك ئىدى.

— جۇر، بوپتۇ، ئويگە كېتەيلى، — دېدى توختاخۇن ۋە شاتۇرنى ئېلىپ ئوي تەرەپكە كەتتى.

شاتۇر قەغەز پەنجىرىلىك ئويگە كىرگەندىن كېيىن، كاڭىنىڭ لېۋىگە ئولتۇروُپ، زەدىۋال تۇتۇلغان تامغا يولەندى. ئاندىن ئېغىر بىر نەپەس ئېلىپ:

— ئازات بولۇشنىڭ سەل ـ پەل ئالدىدىراق ئالماس بىلەن ئىككىمىز تۇغقە يوتىلەپ قەشقەرگە باردۇق، — دەپ گەپ باشلىدى ئۇ، — بۇنى سىلى بىلىلا. شۇ چاغدا ئالماسنىڭ بەگنىڭ پېيىنى قىرقىپ يۇرگىنىنى مەن ئەخمەق نەدىن بىلەي .....ئالماس قەشقەردە ئۇز كويى بىلەن، مەنمۇ ئۇز يولۇم بىلەن بوپتۇق. بىر كۇنى ئالماسنى جىڭساجۇينىڭ ئادەملىرى تۇتۇپ كەتتى، بۇنى ئاڭلاپ، ياسىن شاڭخەيدىن خەت ئېلىپ، جىڭساجۇينىڭ كاتتىۋېشى ئاجۇيجاڭ دېگەننىڭ ئالدىغا باردىم. خۇداغا شۇكۇر

ئالماس دوزاقتىن قۇتۇلدى..... ئەمما، شۇ قېتىمدا بۇ ئاجۇيجاڭ دىگەن كىشى مېنىڭ خاتىرەمدە قاپتۇ. بەل-مۇرىسىگە ئۇجاڭ-دەي تاقىغان، ياپما قاپاق، چوقۇر ۋە يۇزلىرىنى داغخورەك باسقان ئادەم ئىكەن، ماڭا ھەممىدىن غەلىتى كورۇنگىنى ئۇنىڭ سېرىق، دائىم مىتىلداپ تۇرىدىغان كوزى بولدى. بۇ كوز ماڭا سوراقچىدەك: "ئېيتە، ئېيتمامسەن، ھىلى جۇمۇ!" دەۋاتقاندەك بىلىنگەن. مەن بۇ ئاجۇيجاڭنى تۇنۇگۈن يەنە ئېنىق كوردۇم.....

— نېمە، كوردۇم دەمسىنا، نەدە كوردۇڭ؟ — توختاخۇن قوشۇمسىنى تۇرۇپ، شاتۇرنىڭ كوزىنىڭ ئىچىگە قارىدى. — تۇنۇگۈن! قانداق تۇنۇگۈن؟.....

شاتۇر تىلىنىڭ ئىنغا بىر چىكىم ناس قىستۇردى ۋە كەيپى يېشىلگەندەك بولۇپ، سۇپىدىكى بورىنىڭ ئاستىغا تۇكۇردى:

— مېنىڭ سىلىگە مەلۇم قىلماقچى بولغىنىم شۇ گەپ. — دىدى ئۇ، — ئادەم دىگەن خام سۈت ئەمگەن نەرسە. خاتالاشماسام تۇنۇگۈن مەن ئاجۇيجاڭنى ئېنىق كوردۇم. بۇ ئىش مېنىڭ خىيالىمغا كىرىپ چىقمىغان. ئالدىنقى كۈنى، تۇنۇگۈن — ئىككى كۈن قول بوشىغان مۇشۇ پەيتنى غەنىمەت بىلىپ، ئازراق قىشلىق ئوتۇن غەملىۋالاي دەپ "بورە قوتان" جاڭگىلىغا باردىم. ئالدىنقى كۈنى ئوتۇننى ئىشەككە ئارتىپ ماڭاي دەپ تۇرسام، قۇرۇغان يۇلغۇن شاخلىرى كەينىدىن بېشىغا ئورە تۇماق، ئۇستىگە ئۇزۇن چەكمەن چاپان كىيگەن ساقاللىق بىر ئادەم ماڭا تىكىلىپ بىر قارىدى-دە، كەينىگە يېنىپ ئىتتىنىڭ كېتىپ قالدى. مەن ئۈنى ماڭا ئوخشاش ئوتۇنغا كەلگەن ئادەم، چېغى دەپ ئويلاپتىمەن. تۇنۇگۈن يەنە يۇلغۇن كوتىگى قومۇرىمەن دەپ ئۇزاق ھايال بولدۇم، كۈن ئىگىلگەندە ئوتۇننى ئىشەككە ئارتىۋالدىم.

ماڭاي دەپ تۇرسام، يۇلغۇنلۇق ئارىسىدا ئۇشتۇمتۇت بېشىغا سالۇا تۇماق، ئۇستىگە مەللە پەرىجە كىيگەن ساقاللىق بىر ئادەم بىلەن يەنە ئۇچرىشىپ قالدىم. كوز! ..... بايىقى "ئېيتە، ئېيتە- مامسەن، ھىلى جۇمۇ" دەيدىغان كوزىنىڭ ئوزى! ياپما قاپاق، چوقۇر، يۇزىنى داغخورەك باسقان ئادەمنىڭ ئوزى شۇ! يا ھەز- رەت، بۇ ھىلىقى ئاجۇيجاڭ دېگەنگە قانداق ئوخشايدۇ - ھە؟— دەپ ئويلىدىم. ئېغىزىمدىن چىقارمىدىم. پەقەتلا ئالدىنقى كۇنى كورگەن ئادەم بىلەن تۇنۇگۇنكىسى—ئىككىسى بىر ئادەم. پەقەت كىيىم يەڭگۇشلىگەن. ئۇ ئادەم ماڭا دوقۇرۇشقاندىن كېيىن، بە- لىپ تۇردۇم، بەگمۇ ھودۇقۇپ - چوچۇدى. سېرىق كوزلىرى بە- لەن بىر تىكىلدى - دە، ھەربىلەر بىنەم ئاچقان مەيدانىنىڭ چەت- چورىسىنى ياقىلاپ كېتىپ قالدى ..... مەن بۇ چۇشۇمۇ - ئوڭۇم- مۇ، دەپ گاڭگىراپ كەتتىم. "توختا، ھوي سەن ئاجۇيجاڭ، ئەگ- ەر قىلىچنى پۇلاڭلىتىپ قەشقەرنى بېشىغا كىيگەن جېڭسا ئەمەل- دارى سەن ئەمەسمۇ؟" — دەپ ۋاقىراپ توختاتقىم كەلدى. لېكىن، تازا جەزىم قىلالمىغانلىغىمدىن ھېچنىمە دېيەلمىدىم. كېچىدىن ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، قانچە قىلسامۇ يەنە شۇ، قانداق گۇمان بولسۇن، نەق ئوزى! قولدىن چىقىرىۋەتكىنىمگە پۇشايـ- مان قىلىمەن. دەيدىغان گېپىم شۇ ئىدى .....

توختاخۇن ئاجۇيجاڭ توغرىسىدىكى بۇ گەپنى ئازاتلىق- نىڭ ھارپىسىدا، ئالماس قەشقەردىن قايتىپ كەلگەندىلا ئاڭلـ- ىغان ئىدى. كېيىن جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ئاب- لىكىم قەشقەردىن قېچىپ كېلىپ مۇشۇ ئەتراپقا يوشۇرۇنغان ئىك- كى ئەكسىلىنقىلابچى توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرغاندا، ئاجۇيجاڭ دېگەن ئادەمنى تىلغا ئالغان ئىدى .....

توختاخۇن شاتۇرغا قاريدى:

— شاتۇر، سەن ئېيتقان بۇ ئادەم ئاشۇ ئا جۈيجاڭ بولدى- غان بولسا، بۇ تولمۇ مۇھىم ئىش. بۇ خۇمپەر مەخسۇت بەگ بىلەن بىر جاڭگالنىڭ بوريسى. سەن ئېيتقىنا، ئۇزەڭنىڭ كوزۇڭ- گە ئىشەنەمسەن؟.....

— ئىشەنەمسەن؟ نېمىشقا ئىشەنمەي! — دېدى شاتۇر ئور- نىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — مېنى ئوتمۇشتە مەخسۇت بەگكە چاپانچىلىق قىلغان، پالانچى - پۇستانچى دەپ دېخانلار جەمىيتىگە ئېلىشمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئالماس قايسى كۇنى مېنى خاتىر- جەم قىلدى، ساڭا ئىشىنىمىز دېدى. مەخسۇت بەگكە چاپانچە- لىق قىلغان بولسام، كۇنىنىڭ قاتىتىقلىغىدىن، يوقسۇزچىلىقتىن قىلغان. بولمىسا. مەخسۇت بەگ هامماچاڭنىڭ ئېرىمىدى. مېنىڭمۇ زەردەم قايىنغان يەرلىرىم بار. قايسى كۇنى ئويۇمدە بىر خەت پەيدا بولۇپ قالدى. مەخسۇت بەگ خەتتە: يېگىرمە يىل مېنىڭ ئويۇمدە يەپ- ئىچكىنىڭنى قۇسىدىغان، تولەيدىغان ۋاقىت كەلدى. بولمىسا، ئۇزەڭنى ئەلۋەك سوپى قىياپىتىدە كورىسەن، دەپتۇ. بۇ، ماڭا يەنە چاپانچىلىق قىلمىسىڭ ئولتۇرىمەن دېگەن سوز. مەن بۇ خەتنى ئالماسقا تاپشۇرۇپ بەردىم. مېنىڭ بەگدىن ئادا- جۇدا بولغىنىم بولغان. مەن بىلدىمكى، مەخسۇت بەگنىڭ ئىككى پۇتىنى بىر ئوتۇككە تىقىپ، ئەدىۋىنى بەرمىگىچە ماڭا ئارامليق يوق. مەن بۇ ئىشتا ئالماسنىڭ ئىشەنچىسىنى جەزمەن ئاقلايمەن. ئاجۇيجاڭ توغرىسىدىكى گەپنى شۇڭا ئېيتتىم،.....كورگىنىمنى دېدىم، ئادەم دېگەن خۇدا ئەمەس، هەر هالدا ئۇ ئا جۇيجاڭ بولماي قالغان تەقدىردىمۇ، غەلەت بىر ئادەم - دە!.....

توختاخۇن شاتۇرنى خاتىرجەم قىلىپ ئۇزىتىپ قويغاندىن

كېيىن، ساربخان ئاننىڭ قېشىغا چىقتى:

— ئانىسى،— دېدى ئۇ، — بۇگۈن "بورە قوتان" غا بارالمايدىغان بولدۇق. ھازىر رايوندا جاپپاروپىۋ، ئالماسمۇ يوق، دۇڭ تېخەننىڭ قايسى يېزىغا كەتكەنلىگىمۇ مەلۇم ئەمەس، مەن ھازىرلا دۇڭ تېخەننىڭ نەدىلىگىنى سۈرۈشتۈرەي، ئۇنى نەدىن ئىزلىسەك بولار؟.....

3 . زىلزىلە

كېچە.....شىرمەمەت دەھشەتلىك ۋە ئەنسىز ۋاقىراپ چېچىشىپ يۇرگەن بىر توپ ئادەمنىڭ قىقاس - چۇقانلىرىدىن ئويغىنىپ كەتتى.

ئۇ، دەسلەپ ھېچنىمىنى ئاڭقىرالمىدى. دۇپۇرلەپ يۇگۇرۇشكەن ئاياق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئومۇمى چۇقان خېلى بىر كەمگىچە يۇرتقا يېيىلدى. چوڭ ئاۋازلىق بىر كىشى غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ كىمنىدۇر ئويغاتتى. ئىنچىكە ئاۋازلىق بىر ئايال يېقىنلا بىر يەردىن چىقىراپ سۇرەن سالدى. ئاندىن تۇيۇقسىز قۇربان ئاقساقالنىڭ تاشقىرقى ئىشىگى ئىككى قېتىم ئېچىلىپ - يېپىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بىر توپ ئادەم دۇپۇرلەپ يۇگۇرگىنىچە يەنە:

— ئەيھاننىس، ئىشتىكىلار ئامۇ خاس.....ئادەم ئولدى!.....ئەقىلغا سىغمايدىغان قاتىللىق بولدى!.....دەپ ۋاقىراپ ئوتتۇپ كەتتى.

يوغان ئاۋازلىق بىر ئادەم ئېنىق قىلىپ:

— خالايىق، توختاخۇنىڭ ياخشىلىغىنى ئۇنتۇدۇڭمۇ،

قولۇڭغا كالتەك ئال، دىخانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى تېز ئويغان!.....رەئىس قانغا بويالدى.....قانغا - قان، جانغا - جان!..... ھەممەگلەر كالتەك - توقماق ئېلىڭلار.....قاتىلغا ھەمشېرىك بولماڭلار!.....، — دەپ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ توۋلاپ جىم بولدى.

شېرمەمەت نېمە قىلىشنى بىلمەي، يوتقىنىنى مەيدىسىدىن تۆۋەنگە سېرىپ، جەينىكىگە تايىنىپ تۇرۇپ، تالاغا قۇلاق سالدى. يۇرتىنىڭ باش - ئاياق تەرەپلىرىدىن ئەنسىز ۋاقىراش ئاۋازلىرى يەنىلا ئاڭلانماقتا ئىدى.

"توختاخۇننىڭ ياخشىلىغىنى ئۇنتۇدۇڭمۇ؟.....ئەجەپ گەپ-ھە؟.....توختىكامغا نېمە بولغانىدۇ؟.....". شېرمەمەت ئويلىنىپ قالدى.....

توختاخۇن بۇنىڭدىن ئۇچ كۈن ئىلگىرى شېرمەمەت بىلەن يەنە بىر قېتىم سوزلەشكەن ئىدى. بۇ قېتىم توختاخۇن ھەم جىددى، ھەم نېمىگىدۇر تەقەززا بولۇۋاتقاندەك ئىدى. توختاخۇن ئېغىر ئۇھ تارتىپ تۇرۇپ، شېرمەمەتنىڭ ئېچىنىشلىق تارىخىنى ئېچىۋەتتى، دەرت - ئەلەملىرىنى كوز ئالدىغا كەلتۈردى، قۇربان ئاقساقالنىڭ كېيىنكى ۋاپادارلىغىنىڭ مەنىسىنى ئېچىپ چۈشەندۈردى.

شېرمەمەت بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئوز قۇلىغىغا ئىشەنمەگەندەك، ھاڭ - تاڭ بولۇپ كوزىنى بىر چەكچەيتتى - دە، بېشىنى توۋەن سالدى، توختاخۇن ئېيتتى:

— قۇربان ئاقساقال مۇشۇ يېقىندىن بۇيان بىرنەچچە ئات-كالىلىرىنى كوزدىن يوق قىلدى، قىممەتلىك مال - مۇلۈكلىرىنى خۇپىيانە يوتكەپ يوشۇرۇۋاتقانلىغى مەلۇم. بىز بۇ ئىشنى بىلمىز، سەن تېخىمۇ بىلىسەن.....سەن ئويلىغىن ئىنىم. ئۇ ساڭا ۋاپا قىلارمۇ، سەن نېمىشقا كوزۈڭنى ئاچمايسەن.....سەن بورىنى ئاتا

تۇتۇپ، كېيىن پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالمايۋ قالمىغىن.....
قۇربان ئاقساقالنىڭ خۇپسىيانە شۇملۇقلىرىغا كۆز - قۇلاق بولۇپ،
بىزگە مەلۇم قىلغىن.....قۇربان ئاقساقالنىڭ ئات - ئۇلاق، مال -
مۈلۈكلىرىنى يېتكەپ يېشۇرغانلىقى — ئىجارە كېمەيتىش، يەر ئىسلا -
ھاتىغا بۇزغۇنچىلىق. دېخانلار جەمئىيتى بۇنىڭغا يېل قويمايدۇ.....
سەن بىلگىنىڭنى بىزگە ئېيتامسەن؟.....

بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى راست، يالغىنى يوق ئىدى.

لېكىن، شىرمەمەت خۇددى تىلىنى كويدۇرۇۋالغان ئادەم - دەك، كالپۇكلىرىنى بىر بىرىگە چىڭ ھىملاپ زادى ئېغىز ئاچمىدى. قۇربان ئاقساقالنىڭ كېچىسى ئۇخلىمايۋ ئۇياق - بۇياقتا قاتراپ يۇرگەنلىكى، تېۋىش چىقارمايۋ مال - مۈلۈكلىرىنى نەگىدۇر تارقىتىپ يېشۇرۇۋاتقانلىقى شىرمەمەتكە بەش قولدەك ئېنىق. ئەمما، شىرمەمەتكە غەل - پال ئەلەم خەنجىرىنى تىقىپ ئوتكىنى، ئۇ ئەمەس، "مۇھتەرەم قارى" ئىدى.

قايسى كۈنى "مۇھتەرەم قارى" نىڭ ئايتۇرانى ئوز ھېجرە - سىغا ئېلىپ كىرگىنىنى ئۇ ئېنىق كوردى. بىراق، ھاجى ئىشان بۇنى ئۇيقۇسىزلىقتىن بولغان گاڭگىراش دەپ خۇلاسىلىدى. ئېيتقاندەك، ئايتۇرامۇ ھېجرىدىن ئالۋاستىدەك غايىپ بولۇپ كەتتى. شىرمەمەت "راستىنلا كوزۈمگە كورۈنگەن چېغى" دەپ ئىشەنگەنىدەك قىلغان بولسىمۇ، لېكىن يۇرىگىدە نامەلۇم بىر غەشلىكنىڭ توختىمايۋ قىمىرلاۋاتقانلىغىنى سېزەتتى.

— "ھەدىسە.....قۇربان ئاقساقال!.....نېمە قىلىدۇ ئۇنى سوراۋېرىپ، — دەپ ئويلىدى شىرمەمەت بېشىنى تېۋەن سالغان ھالدا، — مال - مۈلۈك ئوزىنىڭ. نېمە قىلسا مەيلى ئەمەسمۇ..... مال - مۈلۈكنى ئۇ مەن بىلەن ئايتۇرا ئۇچۇن ساقلىمافچى.....

قۇربان ئاقساقالنىڭ، ئايتۇراخانىمۇ شۇنداق دېدى. بولدىغۇ..... ھەي.....مانا بۇ "مۇھتەرەم قارى" غەلەت ئادەم.....ئۇ مېنىڭ رىسقىمغا توپا چېچىپ يۇرمىسە بولاتتىغۇ.....شۇنى سورا....."
شىرمەمەت ئۇز خىيالىدا سادا قىلغان "شۇنى سورا" دىگەن سوزدىن چوچۇپ كەتتى.
"'مۇھتەرەم قارى' ئاللانىڭ ئەلچىسى، ئۇ توغرىلىق ئېيتىش مۇمكىن ئەمەس. ئېيتقىنىمۇ كوزۇڭ تۇتۇلۇپ، تىلىڭ قېتىپ، شۇ زامات شەھىتتەك قېتىپ قالىسەن!....." — ھاجى ئىشانىنىڭ بۇ سوزى قۇلىغى تۇۋىدە جاراڭلىغاندەك بولدى.
شىرمەمەت زۇۋان سۇرمەي، بېشىنى سىلىپ تۇرۇۋەردى.....
توختاخۇن ئۇزاق سوزلىدى ۋە ئېچىنىپ:
— بوپتۇ، سەن ئويلا، بېشىڭغا كون چۈشسە، ئىگە بولىدىغان ئادەم بارلىغىنى ئۇنتۇما، دېخانلار جەمىيىتىنى تاپ، — دەپ كېتىپ قالدى.
بۇ سوھبەت قۇربان ئاقساقالنىڭ ئىشىگى ئالدىدىكى قويۇق تېرەكلىك قاپلاپ تۇرغان كول بويىدا بولغان ئىدى.
شىرمەمەت، چۆكتۈر ئەپسۇسلىنىپ كېتىۋاتقان توختاخۇنغا بىر پەس قاراپ تۇردى - دە، ئۇزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئۇنىڭ كەينىدىن بىرنەچچە قەدەم ئەگىشىپ ماڭدى، مېڭىشقا تەمشىلگەندەك قىلدى.
دەل شۇ چاغدا ئارقا تەرىپىدىن:
— شىرمەمەت، بولغىنا، ئېشىڭ سوۋۇدى، نېمە تۇرىسەن، — دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.
شىرمەمەت توختاپ كەينىگە قارىدى. قۇربان ئاقساقالنىڭ ئىشكىنىڭ بوسۇغىسىدا سېمىز كوكرەكلىرىنى لىغىرلىتىپ ئايتۇرا

كورۇندى.

ئۇ، ئەتراپقا بىر قاراۋېلىپ شىرمەمەتكە:

— سەن بولمىساڭ، مېنىڭ گېلىمدىن تاماق ئوتەمدۇ، يە مېنى ھەچنىمە يەمەي ئاچتىن ئولسۇن دېدىڭمۇ؟ — دېدى نازلىنىپ.

شىرمەمەت كەينىگە ياندى، بوسۇغىدىن ئاتلاپ ئوتتى. ئايتۇرا ئىشىكنى تاقاپ بولۇپ، شىرمەمەتنىڭ قولىنى تارتىپ، كوزلىرىنى ئويناتىپ تۇرۇپ:

— ئەجەپ، كوڭلۇڭ ئوزگىرىپ قالغان بولسا ـ ھە..... — دېدى، — راست گېپىڭنى ئېيت، مېنى قىينىما.....ئۇ توختى لۇڭخۇيچۇ، ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىراۋېرىدۇ.....ئۇ نېمە دېدى..... ئاغزىڭغا چاشقان مايىغى سالمىغاندۇ.....تويۇڭلارغا داپ چېلىپ بېرەي دېمىدىمۇ؟.....

شىرمەمەت ھودۇقۇپ:

— ياق، ياق، ئايتۇراخان. توختىكام باشقا.....ئۇ.....، — دەپ، تەمتىرىگىنىچە، ئايتۇرادىن ئاستا قولىنى تارتىۋالدى.....

شىرمەمەتنىڭ خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە، تۇيۇقسىز ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلدى، قۇربان ئاقساقال:

— ھوي.....شىرمەمەت، نېمە سەن، غەپلەت بېسىپ يېتىپ ۋېرەمسەن، قوپ ئورنىڭدىن، قولۇڭغا كالتەك ئال! — دەپ ۋاقىرىدى.

شىرمەمەت ئوز خىيالىنى نېرى ئىتتىرىپ، چوچۇپرەك، ئېرەنسىزلىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى. نېرى - بېرى كىيىندى - دە، گاڭگىرىغان ھالدا ھويلىغا چىقتى.

هويلدا قۇربان ئاقساقال ئىككى مېتىر كەلگۈدەك بىر كالتەكنى مۇرىسىگە سالغان هالدا ئالدىراپ ئىشىك تەرەپكە چىقىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ، ئىشىككە يېقىنلاشقاندا، كەينىگە بۇرۇلۇپ شىرمەمەتكە:

— ئىشتىنىك بول، سورەلمە، كالتەك ئالدىگىمۇ، بول! — دېدى.

شىرمەمەت تىكىرقاپ قالدى. قۇربان ئاقساقال:

— هوي، نېمە سەن، توختاخۇننى بىلمەمسەنا؟ — دېدى.

— بىلمەن، نېمىشقا بىلمەي، — دېدى شىرمەمەت، — ئۇ ئادەم..... ئۇ ئادەم نېمە بوپتۇ؟.....

— ئولتۇرۇۋەتتى!.....

— ئولتۇرۇۋەتتى؟ كىمنى ئولتۇرۇۋەتتى؟!.....

— بول دەيمەن، كىمنى؟.....كىمنى بولتى، توختىنى، رەئىسنى!.....

قۇربان ئاقساقال شۇ گەپنى ئېيتىپ، ئىشكتىن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك چىقىپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ كىمگىدۇر ۋاقىراپ ئېيتقان:

— خالايىق، چاپسان.....قاتىلنى تۇتايلى..... — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.....

شىرمەمەت كوزىلرىنى ئۇۋۇلاپ: "هەي.....بۇمۇ ئۇيقۇسىز-لىقتىن گاڭگىراپ بولۇۋاتقان ئالامەت ئەمەستۇ، قايسى كۈنكى ئىشمۇ مۇشۇنداق بىچەل ۋاقىتتا كوزۇمگە كورۇنگەن يولسا....." دېگەننى كوڭلىدىن ئوتكۈزۈپ، ئات ئوقۇرىنىڭ قېشىدىن بىر قۇرۇق كالا تەكنى قولىغا ئالدى - دە، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تالاغا چىقتى ۋە ئىختىيارسىز دۈپۈرلەپ يۈگۈرۈشۈپ كېتىۋاتقان كىشى-لەرگە ئەگىشىپ، توختاخۇنىڭ ئويىنىڭ ئالدىغا باردى.....

توختاخۇنىڭ ئويىنىڭ قەغەز پەنجىرىسىدىن ساربىخان ئانىنىڭ ئاھ - پەريادلىق يىغا ئاۋازى ئېتىلىپ چىقىۋاتاتتى. ھويلىنىڭ ئىچى - تېشى، ئېرىق ۋە يول بويلىرىدا غەزەپلەنگەن بىر-نەچچە يۈز ئادەم دەۋرەپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى مۇشۇ مەھەللىنىڭ ئادەملەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەدرىس تالىپ-لىرىمۇ، ئىشلەمچى ياش دېخانلارمۇ بار ئىدى.

شىرمەمەت كىشىلەر ئارىسىدا قوللىرىنى شىلتىپ - شىلتىپ سوزلەۋاتقان قۇربان ئاقساقالنى، "پەرىشتە"نىڭ دېدارىنى كور-گەن. رابى ۋىت - ۋېتنى كوردى. ئۇ جان - جەھلى بىلەن:

— قاراپ تۇرۇپ ئولتۇرۇۋەتسە - ھە! شۇمۇ تېخى ئارمىيەمىش، قاراقچى! — دەپ ۋاقىرىدى.

يەنە بىرنەچچە ناتونۇش ئادەم "ئىنتىقام!.....ئىنتىقام ئالىمىز!" دەپ، ئۇياقتىن - بۇياقتا چېپىشماقتا، تەرەشمەكتە، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتماقتا ئىدى.

بىرىكەمدىن كېيىن ئۇزۇن پەرىجە كىيگەن ئىككى تالىپ ساربىخان ئانىنى يولەپ ھويلىغا ئېلىپ چىقتى:

— بىز بەندە، ھىچنىمىنى كورگىنىمىز يوق، ساربىخان بولغان ئەھۋالنى چۈشەندۈرسۇن، — دېدى ئۇلار.

— ئەقلىمگە سىغمايدۇ، مۇتلەق ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ، — دېدى ئاناكوزلىرىدىن تىنىمسىز ياش تېكۈپ تۇرۇپ، — ئۇلار ھەممىسى بەش كىشى، ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ كىيىمىنى كىيگەن، قولىدا مىلتىق بار، بىز ئەمدىلا چىراقنى ئېچۇرگەن ئىدۇق. ئىشىكتىن بوراندەك بېسىپ كىردى. ئېغىز ئېچىپ گەپ قىلغىنى يوق. تەرەپ - تەرەپتىن قول چىراقلىرىنى ياندۇرۇپ، دادىسىنى مىلتىق بىلەن قالايمىقان ئۇرۇۋەتتى. دادىسىنىڭ ئۈستىگە ئوزەمنى تاشلىدىم.

مېنى سورەپ بىرسى ئوچاق ئالدىغا دومۇلىتىپ تاشلىۋەتتى. ئاندىن دادىسىغا ئېتىلىپ، ئۇنى دەسسەپ - چەيلەپ كاردىن چىقاردى. دادىسىنىڭ ئۇنى ئوچكەندىن كېيىن، بىرسى ئۇنىڭ ئېغىزىغا قولىنى تۇتۇپ باقتى - دە، يەنە ئۇچقانداق چىقىپ كېتىشتى.....بولغان ۋەقە شۇ.....

ئانا سوزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، چاساقاللىق بىر ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى:

— مىلتىق تۇتقان ئەسكەر بەش ئەمەس، ئالتە. بىز يۇ - قۇرقى مەھەللىنى ئارىلاپ كېلىۋاتساق، قولىدا مىلتىق تۇتقان ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ ئالتە ئەسكىرى ئالدىمىزدىن ئوقتەك ئۇچۇپ ئوتۇپ كېتىشتى. بىز "بۇ قانداق ئىش، كىمنى قوغلاپ يۈرىدىكىنا" دەپ ھەيران بولۇشتۇق. ئۇلار شۇ يۇگۇرگىنىچە ئۇدۇل "بورە قوتان" تەرەپكە كېتىشتى.....— دىدى.

"بورە قوتانغا كېتىشتى" دىگەن گەپنى ئاڭلاپ، غەزەپلەنگەن، ھەيران بولغان نەچچە ئون كىشى ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتىنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى:

— نىمە، نىمە دىدىڭ؟ "بورە قوتان!".....

— "بورە قوتان" غا كەتكىنى راستمۇ؟!.....

— ھە. ئىشىنىڭ تېگى مۇنداق ئىكەن - دە!.....

— بۇ ئازاتلىق ئارمىيە دىگەن نىمىلەر بوز يەر ئاچىمىز دەپ، بىزنى گۆللاپ قويۇپ، بۇلاڭچىلىق قىلىشماقچىكەن - دە!.....

— ھۇ.....قاراقچىلار!.....

— جۇرۇڭلار.....قاراپ تۇرىمىزمۇ، ئىنتىقام ئالايلى.....

— تېنىۋېلىشتىن ئىلگىرى تۇتۇۋالايلى.....

— "بورە قوتان" دىن يوقالسۇن ئۇنىمىلەر!.....

— جۇرۇكلار.....قانغا - قان!.....
— رەئىسنى ئولتۇرگىنىنى قارا!.....
— .....

كوپچىلىك غەزەپلەنگەن ئىدى. كىمنىڭ نىمە دەۋاتقانلىغىنى ئەتراپىدىكىلەرلا ئاڭلايتتى. ھېيلا ئىچى ۋە ئەتراپ قوماچ قورۇغاندەك قاينىاپ كەتتى، ھەممەيلەن "دۇررىدە" قوزغىلىپ ھېيلىدىن يېلغا چىقىشتى. كىمدۇر:

— ھەممىگلار، كالتەك ئېلىگلار. قاتىللارنى "بورە قوتان"-دىن قوغلايمىز! — دەپ ۋاقىرىدى.

بىرمۇنچە كىشىلەر قورالىنىش ئۈچۈن ئوي - ئويلەرگە يۈگۈرۈشتى. يەنە بىر قىسىم كىشىلەر ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ توختاخۇنىنى ئولتۇرگەنلىگىگە ئىشەنگۈسى كەلمىگەندەك گاڭگىراپ قېلىشتى.

شۇ چاغدا، يول تەرەپتىن قىسمەت چورۇق چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا بەشيۈلتۈزى بار بىر شەپكە بىلەن بىر ماش رەڭ سۇدان بار ئىدى. بىرەيلەن:

— قىسمەت، بۇ نىمە، نەدىن تاپتىڭ؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى.

— يولدىن تېپىۋالدىم، سىلەر بۇ يەردە نىمىش قىلىۋاتىسىلەر؟ — قىسمەت چورۇق ھېچنىمىدىن خەۋەرسىز ئىكەن، ئۇ گاڭگىراپ سورىدى.

ئۇنىڭ سوئالىغا ھېچكىم جاۋاپ بەرمىدى. كىشىلەر تەرەپ-تەرەپتىن:

— ئەمدى گۇمان قىلىشقا ئورۇن يوق، "بورە قوتان" دېگى قاراقچىلارنىڭ رەئىسىمىزنى ئولتۇرگىنى ئېنىق بولدى، جۇرۇكلار،—

دەپ ۋاقىراشتى.

غەزەپلەنگەن خەلق ئاتلىق، پىيادە بولۇپ، قوللىرىغا كالا-تەك - توقماق ئېلىپ، "بورە قوتان" تەرەپكە چېپىپ كېتىشتى.....

بايىز خالۋاپ بايىدىن بېرى كوزلىرىدىن ياش توكۇپ، ھۇشسىز ياتقان توختاخۇننىڭ بېشىنى بىلىگىنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ:

— توختاخۇن، قېرىندىشىم، كوزۈڭنى ئاچ، سەن تىرىكمۇ، بىزنى نا ئۈمىت قىلما، — دەپ ھەسرەت چېكىۋاتاتتى.

توختاخۇننىڭ بېشى تەرەپتە، ئۇي ئىچىگە كەپلىشىپ قاراپ تۇرغان باشقا كىشىلەرمۇ توختاخۇندىن كوزىنى ئۈزمەي، ئاۋازسىز يىغلاشماقتا ئىدى.

توختاخۇن "خارت" قىلىپ، ئېغىر بىر نەپەس ئالدى - دە، كوزىنى ئاچتى ۋە يەنە يۇمدى.

ئۇ، نەپەس ئالماقتا ئىدى. بايىز خالۋاپ:

— خۇداغا شۈكۈر، ئۇ ھايات ئىكەن، قېنى چاي ئېپكېلىڭلار، — دىدى.

توختاخۇننىڭ ئېغىزىغا چاي تېمىتتى، بىرنەچچە يۇتۇم ئىچتى، يەنە ھۇشىدىن كەتتى.

بايىز خالۋاپ توختاخۇننى ساربخان ئانا بىلەن قىسمەت چورۇققا تاپشۇرۇپ، ئوزى دۇڭ تېخەنگە خەۋەر قىلىش ئۈچۈن رايون تەرەپكە يۈگۈردى.

بايىز خالۋاپ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، يان تەرەپتىكى كونگرېلىك مېچىتنىڭ لەمپىسى ئاستىدا تورۇسقا ئېسىلغان بىر نەرسىنىڭ پۇلاڭشىپ تۇرغانلىغىنى كورۈپ قالدى. پۇلاڭشىپ تۇرغان نەرسە "خارت، خارت" قىلىپ،

غەلىتە ئاۋاز چىقىرىۋاتاتتى.

بايىز خالۋاپ يولدىن بۇرۇلۇپ، مېچىتنىڭ ئىشىكىنى كۈچ بىلەن ئىتتىرىپ ئاچتى-دە، ئېسىلغان گەۋدىنىڭ ئالدىغا باردى.

ئېسىلغان گەۋدە ئىمام خاتىپ ئىدى. ئۇ بوينىغا سىرتماق سېلىنىپ ئېسىپ قويۇلغان ئىدى. بىراق، سىرتماق قىلىنغان ئاغاما-چا سوزۇلغانلىقتىن، ئىمام خاتىپنىڭ پۇتىنىڭ ئۇچى يەرگە تېگىپ تۇراتتى. ئىككى قولى بىلەن سىرتماقنىڭ ئوستى تەرىپىنى چىڭ تۇتۇۋالغان ئىدى.

بايىز خالۋاپ ئىمام خاتىپنىڭ گەۋدىسىنى بىر قولى بىلەن قۇچاقلاپ تۇرۇپ، پىچاق بىلەن ئاغامچىنى كەستى. ئىمام خاتىپ سۇنايلىنىپ يەرگە يىقىلىپ هۇشىدىن كەتتى.....

ئىمام خاتىپنىڭ مېچىتكە ئېسىلغانلىغى ۋە بۇ يەردىمۇ ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ بەش قىزىل يۇلتۇزلۇق شەپكىسىدىن بىرىنىڭ چۈشۈپ قالغانلىغى.....كوزىنى يۇمۇپ-ئاچقىچە پۇتۇن يېزىغا پۇركەتتى.....

بۇ خەۋەر شۇنداق تېز تارقالدىكى، بايىز خالۋاپ هۇشىدىن كەتكەن ئىمام خاتىپنى بورا ئۈستىگە ياتقۇزۇپ تۇرۇپ:

— ئىماماخۇنۇم، ئىماماخۇنۇم!.....، — دەپ، ئېغىزىنى ئەمدىلا ئاچقاندا، بۇ يەرگە بىرنەچچە تالىپ كىرىپ كەلگەندەك قىلغان، ئەمما، ئارىدىن هېچقانچە ۋاقىت ئوتمەيلا پۇتۇن يېزا ئىچىدە دەهشەتلىك زىلزىلە پەيدا بولدى.....

ئاتلىق، پىيادە بولۇپ، "بورە قوتان" تەرەپكە چېپىشىپ كېتىۋاتقان قىقاس-چۇقان، ئاياق ئاۋازلىرى شىددەت بىلەن كۈچەيدى.....

كېچە قاراڭغۇلۇغى ئىچىدە:

— دىنمىز دەپسەندە قىلمىدى!.....

— ئىمام خاتىپنى ئولتۇرغۇزۇڭ!..... — دىگەن سادالار، ۋاقىراشلار پېزا بويىلاپ، ئۇيەر - بۇيەردىن توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى.....

بايىز خالۋاپ ئىمام خاتىپقا قاراشنى بىرنەچچە ئوزى ئىشىنىدىغان تونۇش كىشىلەرگە ھاۋالە قىلدى - دە، نىمىنبدۇر بەدىنى شۇركەنگەندەك بولۇپ، دۇڭ تېخەننى ئىزلەپ رايون مەھكىمىسى تەرەپكە ئوتتەك يۈگۈردى.....

4. "ئىشەنمە، دۇشمەن بار....."

ئازاتلىق تېگى ئاتقان دەسلەپكى كۈنلەردىلا ئېلىقۇل بىلەن ئاجىك بالىسى سالىمانىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىگە خىزمەتكە ئورۇنلاشقانلىغى، ئاز كۈندىن كېيىن، ئېلىقۇلنىڭ ئۇرومچىگە ئوز كەسپى بويىچە ئۆگىنىش كۈرسىغا ئەۋەتىلگەنلىگى كىتاپخانىغا مەلۇم.

ئېلىقۇل ئوز كەسپى بويىچە زورۇر تەربىيىگە ئىگە بولۇپ، ئالدىنقى كۈنى ئۇرومچىدىن قايتىپ كەلدى.

ئېلىشا ئوز باغرىنىڭ ئۇرۇمچىدىن قايتقانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەرنى دەسلەپ تەرجىمان ئابدۇللادىن ئاڭلىدى. كېيىنرەك بۇنى دۇڭ تېخەن ئىسپاتلىدى. دۇڭ تېخەن ناھىيىدىكى ئۆگىنىش كۈرسىدا ئوقۇۋاتقان ئالماس بىلەن تېلېفۇنداسوزلىشىۋاتقاندا، ئالماس سوز ئارىسىدا ئېيتقان ئىكەن. دۇڭ تېخەن بۇنى خۇش خەۋەر تەرىقىسىدە ئېلىشاغا يەتكۈزگەن ئىدى.

ئېلىشا تۇنۇگۈن پۈتۈن بىر كۈن تەقەززا بولۇپ ئېلىقۇلنى

كۆتتى، ئېلىقۇلنىڭ قېرىپ مۈكچىيىپ قالغان ھاممىسى بولسا، "شۇ بالامنى، شۇ يېتىم قوزامنى بىر كۆرسەم" دەپ ئىشكتىن كۆزىنى ئالمىدى. ئەمما، ئېلىقۇلدىن ھەچبىر شەپە-دېرەك بولمىدى.

كۈن كەچكىرىپ، قاش قارايغان مەھەل بىلەن، ئابدۇللانى ئىزلەپ تاپتى:

— ئوغلۇم، ئېلىقۇل ئۇرۇمچىدىن كەلسۇنۇ-ئوز قېرىنداش-لىرىنى سېغىنىپغان بولسا..... سەن ھىلىقى گەپ يولىنى، تېلې-فۇنمىدى؟ ھە، شۇنى قولۇڭغا ئالغىنا..... — دېدى.

ئابدۇللا بىرنەچچە مىنۇت ئىچىدىلا تېلېفۇننى ناھىيىلىك ھامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىگە تېغرىلىدى:

— مانا، ئېلىشا تاغا، تىروپكىنى قولىڭىزغا ئېلىڭ. ئابلىكىم ۋېجاڭنىڭ ئوزى چىقتى، — دېدى ئابدۇللا تىروپكىنى ئېلىشاغا نۇتقۇزۇپ، — ئېلىقۇل ھازىر يۇق ئىكەن.....سوزلىشىڭ.....

ئابلىكىم بىلەن ئېلىشا كونا قەدىرداشلار. ئېلىشانىڭ كوزىنى داۋالاپ ساقايتىشتا ئابلىكىم قانچە-قانچە جان كۆيەرلىك قىلغان، كۆڭۈل سىرلىرىنى ئېيتىشىپ ئاتا-بالىدەك مۇڭدىشىپ كەتكەن ئەمەسمۇ؟ ھازىرمۇ ئۇلار تېلېفۇندا خېلىغىچە ھال-ئەھۋال سوراش-تى، مورىتى كەلگەچكە كېچىكمىنە چاقچاقمۇ قىلىشۋالدى. ئاندىن ئېلىشا ئوسكىلەڭ قاشلىرىنى بىر يەرگە تۈگۈپ، جىمجىت تۇرۇپ ئابلىكىمگە قۇلاق سالدى، ئاندىن:

— بولىدۇ، بولىدۇ. شۇنداقمۇ تېخى، خىزمەت مۇھىم، مەن جاھان كورگەن ئادەم، شۇنچىلىك ئىشنى چۈشەنمەمدىمەن، بولىدۇ، مەن ئوزەم كىرىمەن..... — دېدى.

ئېلىشا شۇ گەپنى ئېيتىپ، تېلېفۇن ئالدىدا ئويلىنىپ بىر-ئاز تۇردى-دە، ئابدۇللاغا قاراپ:

— كوردۇڭمۇ، بىزنىڭ ئېلىمىزنىڭ ئۇ يەردە كىم بولۇپ كە-
تىپتۇ. بەكمۇ ھاجەتلىك كىشى! ئۇ ئۇستىگە ئالغان ۋەزىپىنى ھەتتا
بىزگىمۇ دېگىلى بولمايدىكەن. شۇنداق مۇھىم ئىشقا كىرىشىپتۇ.
ئۇنى ئەمدى كىمنىڭ تىزى يېرتىق يىتىم يىللىقچى ياكى جادۇ
قىغراقنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، تىزگىن ئۆزۈپ يۈرگەن قارام يىگىت
دېيەلىسۇن؟ — دېدى.

بۇ، تۇنۇگۈن بولۇنغان گەپ.

بۈگۈن بولسا، ئېلىشا ئاسماندا يۇلتۇزلار چاراخلاپ تۇرغان
تاك سەھەردە ئورنىدىن تۇردى-دە، ھاماچىنى ئىشەككە مىنگۈ-
زۈپ، ھېچكىم ئورنىدىن تۇرماستا شەھەرگە قاراپ يول ئالدى
ۋە كۈن پىشىندىن سەل ئوتكەندە ھاماچىغا ئېلىقۇلنى كورسە-
تىپ، شەھەردىن قايتىپ چىقتى.

ئېلىشا خوشال ۋە ھاياجانلانغان ئىدى. ئۇ يول بويى
تونۇش-بىلىشلەرنى كورسە:

— ئوھۇ.....بىر يىل-ھە؟ ئېلىقۇل يېزىلۇاستەك يىگىت
بوپتۇ. سەن قېرىنداش، قانچە كاللا ئىشلەتسەڭمۇ ئۇنى زادى
كوز ئالدىڭغا كەلتۈرەلمەيسەن: كىشى ئەيمەنگىدەك قاۋۇل بەست،
خۇش پېچىم، رەتلىك كىيىم، پۇتىدا غاچىلداپ تۇرغان خۇرۇم
ئوتۇك، يانپىشىدا قورال. كىم دېمەمسەن، بىزنىڭ ئېلىقۇل!.....
گەپ كىيىمدىمىكەن؟ ئۇنداق ئەمەس. بىر يىل ئىچىدە، ئۇ
ئىچىگە شۇنچىۋالا كوپ ئەقىل، پەم-پاراسەتنى قاچىلاپ كەپتۇ،
تەمكىن ۋە سالماق. ئۇ بىز بىلەن كورۈشكەندە ھە دېگەندىلا
مەخسۇت بەگنى سۈرۈشتۈردى. كونا يارىنى قوزغىماسلىق ئۈچۈن
گەپنى سوزمىدۇق، لېكىن، ئېلىقۇل نىمە دەيدۇ: مەن بۇ قانخور
بىلەن پۈخادىن چىققۇدەك ھىساپ-چوت قىلىش ئۈچۈنلا ئوز

شەمشىرىمنى بىلەپ كەلدىم. كىيىم-كېچەكلىرىم ئۇزگەرگىنى بىلەن يۈرىگىمدىكى يارا تېخى شىپا تاپمىدى. قاتتىق ئېلىشىدىغان كۈرەش تېخى ئالدىمىزدا.....ئۇقتۇڭمۇ؟ بىزنىڭ ئېلىمۇل مانا شۇنداق يىگىت بوپېتۇ! — دەيتتى.

ياكى بولمىسا، ئىلھاملىرى قاينىاپ، زوق-شوق بىلەن:

ناخشا ئېيتسام شاتلىغىمدىن،
ئەۋجىسى ياڭراق بۇگۈن.
يۈرىگىمدە زامانەمنىڭ
سۈيگۈسى قاينىاق بۇگۈن.
پارتىيىنى ئاتا تۇتۇپ،
ئېلىمۇل تاپتى كامال.
مۇندىن ئۇزگە نە كېرەك،
بەختىمىز قايماق بۇگۈن.....

دېگەن نەزىملىرى ئارقىلىق ئېلىمۇلنىڭ يېڭى ھاياتىدىن يۈرتداشلارغا ئۇچۇر بېرىپ ئوتەتتى.....

ئېلىشا "ياڭاق پۇشتى ماكان" نىڭ گۈزىرىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، رايون مەھكىمىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان جۇماغا كوزى چۈشتى.

جۇمانىڭ بېشىدا ئۇستى ئاق، چوربىسىگە قارا دۇخاۋىدىن جىيەك تۇتۇلغان يېڭى مالخاي، ئۇستىدە ئاپپاق خەسە كويىنەك، قارا چىپەرقۇت شىم، پۇتىدا يېڭى كون كالتىساق بولۇپ، بېلىنى قىزىل پوتا بىلەن باغلىۋالغان ئىدى.

ئۇ، شۇ تاپتا رايونغا نىكا خېتى ئالغىلى كەلگەن ياش يىگىتلەردەك، ناھايىتى خوشال ۋە كوزلىرى يالتىراپ، نىمىگىدۇر

ئىنتىلىپ تۇراتتى.

ئېلىشا، ئالماس، شانىياز، ئېلىقۇلارنىڭ بۇ جاپاكەش ئىشلەمچى بۇرادىرىنى يارىشىملىق ھالەتتە كورۇپ، چىن كوڭلىدىن مەسلىگى كەلدى:

— ھە، يىگىت، نىمە سەن، بىر كۈندىلا ئوزگىرىپ كېتىپسەنغۇ؟ — دىدى ئېلىشا جۇما يېقىنلاپ كەلگەندە، — ئېيتقىنا قېنى، ئامەت قاياقتىن؟.....

— شۇنىمۇ سورامسەن ئېلىشا تاغا. ئەلۋەتتە زاماندىن دە!.....

ئېلىشا بىلەن جۇما خۇشال كۈلۈشتى. جۇما:

— ئېلىشا تاغا، مەن ئەمدى بۇ يەردىن كېتىدىغان بولدۇم..... — دىدى.

ئېلىشا قاشلىرىنى يىمىرىپ ئېيتتى:

— كېتىدىغان بولدۇم؟.....نەگە كېتىسەن؟.....

جۇما چۈشەندۈردى. 1946 - يىلىدىكى "تاغ ئىنقىلاۋى" مەزگىلىدە جۇمانىڭ باي چارۋىدارنىڭ ئويىدە يىللىقچى بولۇپ ئىشلەيدىغان بىر تۇققان ئاكىسى ئورازبېك بىر كېچىدىلا كوزدىن غايىپ بولۇپ، قوشراپ - چىپان تاغلىرىدا پارتىزانلارغا قېتىلىپ كەتكەن. كېيىن بۇ ئىنقىلاپنى گومىنداڭ باندىتلىرى قانغا بويىغاندىن كېيىن، ئورازبېك نام - دېرەكسىز يوقالغان، قېرىنداشلىرى بولسا، ئۇزۇنغىچە:

سوقۇپ بوران، جۇدۇن - چاپقۇن، شۇرغان،
ئوتمىدى ئومرىمىز ھىچبىر ئەلەمسىز.
كىمكى ئەرك دىدى، باش قالدى تەنسىز،
كومۇلدى نى ئەجىپ ئەرلەر كېپەنسىز.....

دەپ، ناخشا ـ ئولەڭ تۈقۇپ، قاخشاپ يۇرگەن ۋە كېيىن يىلـ
لارنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئورازبېكنى ئەستىن چىقىرىشقان
ئىكەن.....

بۇنىڭدىن بىر ئايچە ئىلگىرى ئورازبېك گويا ئاسماندىن
چۈشكەندەك كوكتاغدىكى قىرغىز يايلىغىدا قايتىدىن پەيدا بوپتۇ.....
ئورازبېك شۇ قېتىمقى "تاغ ئىنقىلاۋى"دا پارتىزانلار بىلەن بىللە،
گۈمىنداڭ مۇستەبىتلىرىگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلغان،
ئىنقىلاپ قانغا پاتۇرۇلغاندىن كېيىن، تىرىك قالغان ئاز بىر تۇر ـ
كۇم پارتىزانلارغا قوشۇلۇپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ مەركىزى
ئىلىغا قايتقان ئىكەن.....

— ئاكام هازىر كوكتاغدا يۇرت كاتتىسى، چۈيجاڭ ئە ـ
كەن، — دېدى جۇما، — بىزنى يولداش دۇڭ تېخەن ئۇچراشتۇردى،
بىز ئاكا ـ ئۇكا ئاخىرى تېپىشتۇق!.....

جۇمانىڭ شاتلىنىشى سەۋەپسىز ئەمەس، ئۇ ئورازبېكنىڭ
تەلىۋى بويىچە كوكتاغ يايلىغىغا قايتىش ئۈچۈن تەييارلىنىۋاتـ
قان ئىدى.....

ئىلىشا جۇمانىڭ هىكايىسىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن
خوشاللىق بىلەن:

— ئوهۇ.....مۇنداق ئىش ئىكەن ـ دە، ئىنىم! — دەپ ئۇنىڭ
مۇرىسىگە قولى بىلەن قېقىپ قويدى ۋە بىردىن ئىلهامى قاينىپ:

ئېچىلامدۇ باغدا گۈل،
قۇياش نۇرى بولمىسا.
شاتلىنامدۇ يۈرەكلەر،
ئارمان هاسىل بولمىسا.

جەم بولامتى قەرىنداش،
سەركەردىسى بولمسا.
ئىناق بولۇپ ياشامدۇ،
قەلبى تۇتاش بولمسا.....

دەپ، بىرنەچچە كۈپلىت قوشاق تىۋقۇنماندىن كېيىن، جۇماغا ھىرىسمەنلىك بىلەن قاراپ:

— ماڭا قارا باغرىم، قائىدە شۇنداق، كەلگەننى كۈتۈش، كەتكەننى ئۇزىتىش — ئادەت ئەمەسمۇ. بۈگۈن كەچ سەن بىزگە كەل. بىر پىيالە چاينى بىللە ئىچىپ، يۈرەك قانغىچە مۇڭدىشىمىز، ئاق يول تىلەش دېگەن شۇ. جەزمەن كېلەمسەن؟ — دەپ سورىدى.

جۇما رازىمەنلىك بىلەن:

— ئېلىشا تاغا، نېمە دېگىنىڭىز، جەزمەن بارىمەن. مېنى ھاماچامنىڭ پۈلوسىغا ئېغىز تەگمەي كېتىپ قالدۇ، دەپ ئويلىغانمىدىڭىز؟.....مەن سىزگە ئېيتسام، يولداش دۇك تېخەنمۇ، بۇرادىرىمىز ئابدۇللامۇ بۈگۈن كەچ سىزگە بارماقچى، سىزنىڭ شەرىن - تاتلىق پاراڭلىرىڭىزنى، قوشاقلىرىڭىزنى ئاڭلىماقچى. ئەڭ مۇھىمى، بۇرادىرىمىز ئابدۇللامۇ سىز بىلەن خوشلاشماقچى.....

ئېلىشا قاشلىرىنى يىمىرىپ، جۇمانىڭ سوزىنى بولدى:

— نېمە، مەن بىلەن خوشلاشماقچى؟ كىم بىلەن خوشلاشماقچى؟.....

جۇما ئېيتتى:

— سىزنىڭ تېخى خەۋىرىڭىز يوقمۇ؟.....

ئېلىشا ئېيتتى:

— هەچنىمە چوشەنمىدىم، سەن تۇزۇك ئىيتقىنا، نىمە گەپ ئوزى.....

— بۇرادىرىمىز ئابدۇللا بىيجىڭغا، مىللەتلەر دارىلفۇنۇنىغا بارماقچى، — دىدى جۇما خۇشاللىق بىلەن چۇشەندۇروپ، — يولداش دۇك تېخەن ئۇنىڭغا: سەن ئوقى، زېھنىك تازا يىگىتسەن، تارتىشىدىغان ھەچنىمەكمۇ يوق، دەپتۇ. ئۇ يەنە: مەن ھەمىشەم ساڭا ھاپاش بولۇۋالسام سەت، گۇنا ئىش قىلغان بولىمەن. بىز ھەر ئىككىمىز ئوز ۋەدىمىزنى ئورونلىدۇق، مەن ئۇيغۇرچىدا، سەن خەنزۇچىدا پىشتۇق. ئەمدى ئىلىم-پەن ئۇگەن، ھازىر مانا شۇنداق ئىمكانىيەت بولدى، دەپتۇ. بۇرادىرىمىز ئابدۇللانىك ئوقۇشقا بېرىش يولىنمۇ يولداش دۇك تېخەن تەۋرىلاپتۇ. ئاز يول ماڭماپتۇ.....

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئىلىشا چىن قەلبىدىن ھاياجانلاندى:

— چىراق ئوزىنى يورۇتمايدۇ، ئەتراپنى يورىتىدۇ، دىگەن مانا شۇ! تولا بەلەن ئىش بوپتۇ، — دىدى ئىلىشا روھلانغان ھالدا دۇك تېخەندىن رازى بولۇپ ۋە نىمىندۇر ئويلىنىپ قالدى، — دۇروس، دۇروس، بىلىم ھەقىدە بىزنىك ھورمەتلىك نەزمىچىمىز، ئاجايىپ شائىرىمىز نىم شېھىت ئاتۇندەك مەسلىھەتلەر بەرگەن. مەن جاھان كېزىپ ئاقسۇدا يۇرگەن كۇنلىرىمدە ئۇنىڭ بىر نەزمىسى قولىغىمغا چۇشكەن:

جاھان رەنالىرى ئىچىرە بىلىمدەك ھىچ كۇزەل يار يوق،
بىلىمدىن ئوزگە تۇتقان يار، بولۇر ئۇ گاھىدا بار-يوق.

.....

پاراغەت ئىزلىسەڭ، ئەسلا بىلىمدىن ئوزگە يار تۇتما،

سېنىڭ قەدرىڭنى ساقلاشتا بىلمەيدىغان ياخشى ھەمكار يوق.

.....

زېمىنىنى توپ قىلىپ ئويناشنى سەن چاقچاق. گۈمان قىلما!
ھەقىقەتتۇر بۈگۈن ھەر ئىش، "كەمەك" تەك جادۇ - ئەييار يوق.
ئەجەپلەنمە. ئىلىم نۇرىدا نۇرلانسا كىشى كۆڭلى،
ئۇنىڭغا كوكتە، سۇدا، تاغ، دېگىزدا يۇرسە دېشۋار يوق.

.....

نادانلار كۆڭلى تۇن ئوخشاش. ئۇنى پەرق ئەتكىلى بولماس،
قارا تۇنگە شەپرەڭدىن بولەك ئەسلا تەلەپكار يوق.

.....

— شۇنداق. ئېسىمدە قالغىنى شۇنچىلىك. — دىدى ئىلىشا خىيالىچان بولۇپ. — "بىلىم ئىشقىدا" دېگەن بۇ نەزمىنى نىم شېھىت 1936 - يىلى باي ناھىيىسىدە يازغان..... ئۇگىنىپ - ئوقۇپ بىلىملىك بولغانغا نىمە يېتىدۇ. ئابدۇللانىڭ ئىلىم - مەرىپەت ئىز - لەپ بېيجىڭغا بارماق بولغانلىغى قالتىس چوڭ گەپ، ھەي..... بۈگۈن قانداق ياخشى كۈن! جەزمەن مېنىڭ كەپىمگە كېلىڭ - لار..... شۇ تاپتا دۇڭ تېخەن نەدىكىن، مەن ئۇنىڭغا ئۇزۇم خەۋەر قىلايمۇ ياكى جۇما، باغرىم، سەن ئۇزەڭ خەۋەر قىلامسەن؟.....

بەركەتلىك كۈز ئايلىرى — تالقان توكۈلگەن چاغ.

بۇ كۈنلەردە زەرەپشان بويلىرى مۇھ - چۇھ بىلەن تولۇپ تاشىدۇ. مەي باغلىغان ئۈزۈم، ئەنجۈر، ئانار، ئامۇت، ئالمىلارنى ھەممە يەردە كورۇش مۇمكىن. باغلاردىن تەكە، توقىچاق، ياما، ئەش شاپتۇللارنىڭ شىرىن - مەزىلىك پۇراقلىرى؛ قوغۇنلۇقلاردىن خامانچى، مەككە، قارا قاش، چاچۇرۇك، بېسۇالدى، بەگزادە،

مەجمگەن، باۋۇدۇن، بېشەكشۈنلەرنىڭ شىرىن-شەرۋەتلىك خۇش بۇي پۇراقلىرى گوپۇلدەپ ئۇرۇپ تۇرىدۇ.....

كىشىلەر مېھماندۇست. ئوز مۇڭ-چۈشلىرىگە باشقىلارنىڭ ئېغىز تېگىشىنى ئۈمىت قىلمايدىغان باغۋەن يوق دېيەرلىك. قوغۇنلۇقلارغا مېھمان بولۇپ كېلىش — قوغۇن ھوسۇلىغا توپىلەپ بەركەت كەلگەنلىگىنىڭ ئالامىتى ھىساپلىنىدۇ.....

ئابدۇللا كوكقۇم كەنتى بىلەن ماجانتال كەنتى ئوتتۇرىسىدىكى قۇرغاق ئۇزۇڭ سايدىن ئوتكەندىن كېيىن، يېنىدا ھەمسوھبەت بولۇپ كېلىۋاتقان دۇڭ تېخەنگە:

— يولداش دۇڭ تېخەن، كۇن كەچ كىرەي دېدى، قانداق، ئەزىمەت، سۇئجاڭ بىلەن ئۇچرىشىش پىلانىمىزدىن ۋاز كېچىمىزمۇ ياكى يولۇقۇپ ئۇتەمدۇق؟ — دەپ سورىدى.

دۇڭ تېخەن سائىتىگە قارىدى ۋە كۇنىمۇ تېخى ئانچە كەچ ئەمەس ئىدى، دۇڭ تېخەن ئېيتتى:

— ياق، ئۇنى تاپايلى.....ئەزىمەتنىڭ كوئېنلۇن غارلىرىدا چىنارخان بىلەن بېشىدىن ئوتكۇزگەن ئېچىنىشلىق سەرگۇزەشتىلىرى كونا جەمىيەتتە بەگلەرنىڭ زۇلمىغا قارشىلىق كورىستىشتىكى تىپىك مىسال. زەرەپشان بويىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيە، زۇلۇمنىڭ بىر تۇرى. بۇنى يەنە بىر قېتىم ئاڭلايلى.....

ئابدۇللا قوشۇلدى. ئۇلار ماجانتال كەنتىنىڭ كوجۇم مەھەللىلىرىنى ئارىلاپ، ئەزىمەتنى ئىزلەپ مېڭىشتى.....

جاپپاروپ بىلەن ئالماس ناھىيىگە ماڭغاندىن كېيىن دۇڭ تېخەن رايوندا قىلىنىدىغان ئىشلارنىڭ پىلانىنى تۇزدى. بۇنىڭ ئېچىدە مۇھىم بىر ئىش — ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئەترەتلىرى يېتىپ كېلىشتىن

ئىلگىرى زەرەپشان بويلىرىنىڭ سياسى، ئىجتىمائى، ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى تەپسىلى ئىگەللەش. كونا جەمىيەتتىكى ئېكسپلاتاتسىيە ۋە زورلۇق - زومبىلىقنىڭ تۈرلىرى تۇغرىسىدا جانلىق، تىپىك ماتېرىياللارنى رەتلەش مەسلىسى ئىدى. مۇنداق جانلىق كىشىلەر تۇغرىسىدىكى تىپىك ماتېرىياللار ياخشى رەتلىنىپ، كېيىن ئۇ ئاممىنىڭ ئوزىگە سوزلەپ بېرىلسە، كەڭ ئەمگەكچى دىخانلارنىڭ ئوز ئۇستىدىكى فېئوداللىق زەنجىر - كىشەنلەرنى پاچاقلاپ تاشلاشتا غايەت زور قوزغىتىش رولى بولىدىغانلىقىغا دۇڭ تېخەن قىلچە گۇمان قىلمايتتى.

شۇ سەۋەپلىك، دۇڭ تېخەن بۇ بىر - ئىككى ئايدىن بۇيان ھەرقايسى يېزا - كەنتلەرنى ئارىلاپ، پىشقەدەم دىخانلار بىلەن سىردىشىپ، ناھايىتى كوپ بىرىنچى قول تىپىك ماتېرىياللارغا ئىگە بولىدى، ئۇنىڭ ئىش ئۇستىلى ئۇستىدە رەتلەنگەن دەستە - دەستە ماتېرىياللار يېيىلىپ تۇراتتى. بۇ ماتېرىياللار ئىچىدە ۋەھشى فېئودالىزىم تۈزۈمىنىڭ چىرىك قىياپىتىنى ئەينەكتەك كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئاجايىپ دەھشەتلىك ۋەقەلەر؛ ئاسىم، ئانارگۈل، مەشرەپ ۋە ئېلىقۇلنىڭ دادىسى سۇپۇرگە ئاكىنىڭ ئېچىنىشلىق پاجىەلىرى؛ فېئوداللىق يەر ئىگىلىك تۈزۈمىنىڭ مۇدھىشلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان قان - تەر ھېساۋاتى؛ ئېنىق سانلىق مەلۇ - ماتىلار بار ئىدى.....ئەزىمەتنىڭ زۇلۇمغا قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئوز مەھبۇبى چىنارخاننى ئېلىپ يۇرتتىن قېچىپ كەتكەنلىگى، كوئېنلۇن غارلىرىدا تېنەپ - تەمتىرەپ چەككەن ئازاب - ئوقۇبەتلىرى مەخسۇت بەگ زۇلمىنى ئېچىپ تاشلايدىغان يەنە بىر تىپىك مىسال.

بايا، دۇڭ تېخەننىڭ "ئەزىمەتنى تاپايلى" دېيىشىدە ئەزىمەت

ۋەقەسىنى يەنىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈش كوزدە تۇتۇلغان ئىدى.....

دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇللا بىر كىچىك مەھەللىدىن ئوتۇپ، ئەزىمەتنىڭ ئويىگە كېتىۋاتقاندا، يولنىڭ چېتىدە كاۋا.. قاپاق پىلەكلىرى ياماشتۇرۇلغان بىر باراڭغا كوزى چۈشتى.

بۇ قوغۇنلۇق باربكىنىڭ سىرتىدا ئىككى كىشى ئۇرۇق قۇرۇتىدىغان ساتمىنىڭ ياغىچىغا يولنىپ، ھەسەل رەڭگىدە مەي بولۇپ پىشقان بىر "بەگزادە" نى بىردىن ئىككى كاسا قىلىۋېلىپ، پىچاق بىلەن ئويۇپ يەۋاتاتتى. ئۇلار ئوز روبىرىغا كەلگەندە، دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇللانى كورۇشتى ۋە تەڭلا:

— يول بولسۇن ياخشى مېھمانلار، قېنى قوغۇنلۇققا، قوغۇن-
نا ئېغىز تېگىڭلار، — دەپ، قىزغىنلىق بىلەن تەكلىپ قىلدى.

دۇكۇ تېخەن بىر قولىنى كوتىرىپ كۇلۇمسىرىگەن ھالدا:

— رەھمەت، رەھمەت، قوغۇنلۇققا بەرىكە كەلسۇن، — دىدى. ئابدۇللا بولسا كېتىۋېتىپ:

— قوغۇننىڭ شىرىن پۇراقلىرى بۇرنىمىزغا كېلىپ تېگىۋا-
تىدۇ، تىلنى يارغىدەك تاتلىقلىغى كورۇنۇپ تۇرىدۇ، — دەپ كۇلدى چاخچاق ئارىلاش.

مويىسپىتىرەك بىر دىخان ئالدىراپ باراڭغا كىرىپ كەتتى ۋە ئۇ يەردىن يېڭى تۇغۇلغان قوزىدەك بىر "چاچۇرۇك" نى كوتىرىپ چىقتى:

— كۇن چىقماستا ئۇزگەن، پىشقان قوغۇننى كۇن چىقماس-
تا ئۇزسە، تەمى پىلەككە يېنىپ كەتمەيدۇ، — دىدى دىخان دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇللانىڭ قېشىغا كېلىپ، — قېنى ئېغىز تېگىڭلار، چاچۇرۇك — ئوغۇل بالا يەيدىغان قوغۇن، تەمى بەئەينى

قىزىل گۈل شىرنىسىنى شورىغان ھەرىنىڭ ھەسىلىدەك تاتلىق، پۇراقلىق.....

دىخان شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ، چاچۇرۇكنى ۋاسلدد- تىپ ئىككى كاسا قىلىپ تىلدى. بىر كاسىنى دۇڭ تېخەنگە، بىرىنى ئابدۇللاغا تۇتتى:

— ئوز ئەجرىمىزنىڭ مۇۋسى، ئېلىگلار.....دىخانلار جەمىيىتى كېسىپ بەرگەن يەرنىڭ قوغۇنى، تۇنجى قېتىم ئوز يېرىمىزنىڭ ھوسۇلىدىن بەھرىمەن بولدۇق.....

دۇڭ تېخەن قوغۇنىنى يەپ تۇرۇپ، دىخاندىن ئەزىمەتنى بۇگۇن كورگەن - كورمىگەنلىكىنى سورىدى.

— ھەي، بىزنىڭ بۇ جانكويەر قېرىندىشىمىز تولىمۇ ئالدد- راش، — دىدى دىخان ئاق ئارىلىغان قاشلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ تۇرۇپ، — ئۇ ھەمىشە نامرات قېرىنداشلارنىڭ غېمى بىلەن بەنت. ئۇزۇكچىلىك تاشتىن قاتتىق ئەمەسمۇ. يەرنى كېسىپ ئارىيەت بەرگەن بىلەن قوش - كالا، قىغ - ئوغۇت، ئۇرۇق - سايمان بولمىسا نىمە قىلغۇلۇق. ئەزىمەت قېرىنداشلارنىڭ مانا شۇ ئىشىنى جاي - جايىغا كەلتۇرۇش يولىدا پۈتۈن سۇرۇك يازنى ئوتكۇزۇۋەتتى. ئوزىنىڭ ئېتىزىغىمۇ تۇزۇك قارىيالمىدى.....قولمزدىن كېلىشىچە ھە - پە قىلىشتۇق ئۇنىڭغا.....

دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ناتونۇش دىخانغا رەھمەت ئېيتىپ، ئورنىدىن تۇرۇشتى.

ئۇلار تېخى بىرنەچچە قەدەم مېڭىۋىدى، ئالدى تەرەپتىن تەككىردەك چوڭلۇقتىكى ئىككى قوغۇننى ئىككى قولتۇغىغا قىسقان ھالدا ئەزىمەت بىلەن بالا كوتەرگەن چىنارخان چىقىپ كەلدى.

ئەزىمەت دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇالانى كورۇپ:

— بەللى، بەللى، تازىمۇ جايىدا ئىش بولدى، قەدىمكىلار-غا مۇبارەك بولسۇن، — دىدى خوشال بولۇپ، — جۇرۇكلار، قوغۇنلۇققىلا بارايلى.....

دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇالا تارتىشىپ تۇرمىدى. بىر ئېرىق-تىن ئوتۇپلا ئەزىمەتنىڭ قوغۇنلۇغىغا چىقىشتى.

— بۇ قوغۇننى مېنىڭ گەپدان خوتۇنۇم ئوزى تېرىدى، پىلەكلىرىنى ئوزى تاراپ، سۇيىنىمۇ ئوزى تۇتتى، — دىدى ئەزىمەت بىر مودەك يەرگە تېرىلغان قوغۇنلۇقنىڭ ساتمىسىغا كېلىپ، — شۇكا، خەقلەر بىزنىڭ قوغۇنلۇقنى "چىنارخاننىڭ قوغۇنلۇغى" دەپ ئاتىشىدۇ.....

چىنارخان قاشلىرىنى يىمىرىپ كۇلدى:

— ئىشەنمەكلار، ياخشىچاق گەپ، — دىدى ئۇ دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇللاغا قاراپ، — دېكىلداپ خەقنىڭ ئىشىنى قىلسىمۇ مەيلى، تېرىپ يەرمىگەن بولسا، مەن تېرىدىم، ئوخشاش. ئەمما، باراك قىلىپ يەرمىگىنىگە ئاچچىغىم بار. قاراكلار، كاۋا بىلەن قاپاقنىمۇ چالما-داكگال ئۇستىگە ياماشتۇرامدۇ؟.....

دۇكۇ تېخەن باراك ئورنى ئۇچۇن تېرىغان كاۋا-قاپاق پىلەكلىرىنىڭ بىر يەرگە غۇرۇمەكلىشىپ دوۋىلىنىپ قالغىنىنى كورۇپ، كۇلۇپ قويدى:

— راست، بولماپتۇ.....

ئەزىمەت بىر "باۋۇدۇن" قوغۇننى تىلىپ كورۇپ، خوتۇنىغا چاقچاق قىلدى:

— خوتۇن، كومىسسار بىلەن بۇرادىرىمىز ئابدۇللا بۇ يەرگە ھەمىشەم كەلمەيدۇ. ئەۋزىيەتنى ئاز ئېيتىپ، پىلەك ئاستىغا

ئۇزوپ قويغان ئابناۋاتتىن بىر نەچچىنى ئېلىپ چىققىلار، مەن بولسام كېيىنرەك:

سۇ باشلىدىم ساي بىلەن،
سىرداش بولۇپ ئاي بىلەن،
يار كۆڭلىنى ئالمەن،
بىر پىيالە چاي بىلەن.

دېگەندەك، سىلىنىڭ كۆڭلۈڭلىنى ئېلىۋالمەن، — دېدى. چىنارخان كۈلدى:

— تايىنلىق، مېنىڭ كۆڭلۈم ئېلىنغلىق، — دېدى - دە، بالا - سىنى ئابدۇللاغا تۇتقۇزۇپ، ئۇزى ئوشۇغىچە سۇ كېچىپ چونەكـ لەر ئارىلاپ كەتتى.....

دۇكۇ تېخەن "باۋۇدۇن"نىڭ تەمىنى تېتىپ ئولتۇرۇپ:

— بۇ قوغۇننى نىمىشقا "باۋۇدۇن" دەپ ئاتىغان؟ — دەپ، ئەزىمەتتىن سوراپ قالدى.

— بىزنىڭ بۇ يەردە قانچە خىل قوغۇن تېرىلىدىـ غانلىغىنى خۇدا ئوزى بىلىدۇ، — دېدى ئەزىمەت بىر كاسا قوغۇننى ئابدۇللاغا سۇنۇپ تۇرۇپ، — پەقەت، مېنىڭ بىلىدىغىنىم ئوتتۇز خىلدىن ئارتۇقكەن. بۇ ئوتتۇز نەچچە خىل قوغۇنىڭ چوڭ - كىچىكلىگى، پوستى - رەڭگى، پىشىش ۋاقتى - قەرەلى، تەمـ لەززىتى بىر بىرىگە ئوخشمايدۇ. ھەرقايسىسىنىڭ پەيدا بولـ غان ماكانى، يېتىشتۇرگەن ئىگىسى بار. "باۋۇدۇن" قوغۇننى باۋۇـ دۇن ئاخۇن ئىسىملىك بىر دېخان سىناپ يېتىشتۇرگەچكە، ئۇنى "باۋۇدۇن" دېگەن نام بىلەن ئاتاشقان. بۇ قوغۇن تېز چوڭىيدۇ،

ئوزى گرۇشلۇك، ئۇزۇن ساقلىغىلى بولمىدۇ. ياخشى پەرۋىش قىلسا، بىر سىنىڭلا ئېغىرلىغى ئوتتۇز - قىرىق جىڭغا يېتىپ بارىدۇ. چاقماق قەنت بىلەن ناۋاتىنىڭ تەمى قانچىلىك پەرق قىلسا، "باۋۇدۇن" قوغۇنىنىڭ تەمىمۇ باشقا خىلدىكى قوغۇنلاردىن شۇنداق ئېنىق پەرق قىلىدۇ.....

ئەزىمەتنىڭ قوغۇنلارنىڭ تۇر - خىللىرى توغرىسىدىكى ھېكايىسى چىنارخان بىرنەچچە خىل قوغۇنلارنى كوتىرىپ ئېلىپ كەلگىچە داۋام قىلدى.....

ئۇلار قوغۇن يىگەچ، قوغۇنلارنىڭ قول بارماقلىرىنىڭ بېغىشىدىن ئاققان ھەسەل شىرنىسىنى ياغلىقلىرى بىلەن سۈرتكەچ، ئوز پاراكلىرىغا چۈشتى.....

دۇكۇ تېخەن ئەزىمەت بىلەن چىنارخاننىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ئاڭلاپ تۇگەتكەندە، ئەترapىقا گۇگۇم چۈشىلغان، قوي - ئوشكە، كالا پادىلىرى ھەر خىل ئاۋازدا مورەپ - مەرىشىپ، ئېتىزلاردىن قايتقان ئىدى.

دۇكۇ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ئوزلىرىنى قوغۇن بىلەن مېھمان قىلغانلىغى ئۈچۈن، ئەزىمەت بىلەن چىنارخانغا رەھمەت ئېيتىپ ئورنىدىن تۇرۇشتى.

ئەزىمەت يىگىرمە جىڭ كەلگۈدەك بىر بېشەكشۇنىنى قولغا ئېلىپ ئابدۇللاغا سۇنۇپ تۇرۇپ ئېيتتى:

— بۇرادەر ئابدۇللا، مەيلى، يولدا ئۇسساپ قالساڭ ئوزەڭ يىگىن. خالساڭ، يول ئۇستىدە ئېلىشا تاغامغا تاشلاپ ئوتكىن. مەن خېلىدىن بېرى بۇ ھورمەتلىك قوشاقچىمىزنى يوقلاپ بارالمىدىم. بۇ بېشەكشۇنىنى قولۇڭغا ئال.....

دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ماجانتال كەنتىدىن "ياڭاق پۇشتى ماكان"غا ئېغىر ياتقۇ مەزگىلى بىلەن يېتىپ كەلدى.

ئۇلار چوڭ يول ئۈستىدە تۇرۇپ "ئېلىشا تاغا يېتىپ قالـ ماندىمۇ، يېتىپ قالغان بولسىمۇ، ئويغىتىپ بۇ بېشەكشۈننى تاشـ لاپ ئوتەيلىمۇ" دەپ، بىر ئاز مەسلىھەت قىلىشتى ـ دە، كېيىن، نىمە بولسىمۇ ئىشكنى قېقىپ كورەيلى، دېيىشىپ، ئۇدۇل ئېلىشاـ نىڭ ئويى تەرەپكە يول ئالدى.

ئېلىشا تېخى ياتماپتۇ. ئىشىك ئۈستىدىكى كالتە پەنجىرد ـ دىن چىراق يورۇغى چۈشۈپ تۇراتتى. ئوي ئىچىدىن كىمنىڭدۇ:

ـــــ.....ئاكاڭنى تاپقان، تاپقان ئاكاڭ چۈيجاڭ بولۇپ چىقـ قان بولسىمۇ مەيلى. بىز خوش. لېكىنزە، سەن جۇما ئالدىرد ـ ما. مانا ئاز كۈندە مەخسۇت بەگنىڭ كۈلنى كوككە سورۇيمىز. ئو سېنىڭ ئاز قان ـ تەرىگنى شورىدىمۇ، ھەممىسنى ئۇندۇرۇ ـ ۋال، قولۇڭغا ئال ـ دە، كېتىۋە،ـــ دىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، ئارقىدىن:

ـــ كوپچىلىك بولىغاندىن كېيىن بىر گەپ بولمامدۇ؟ ـــ دىگەن جۇمانىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، ـــ كەتسەم مەككىگە كەتسەيـ مەن ـ دە. بېرىپ ـ كېلىپ تۇرمايمەنمۇ، بۇ يەردىكى ئاغىنىلەرنى قانداقمۇ ئۇنتۇغىلى بولىدۇ. مەندىمۇ ئوزەمگە چۈشلۇق ۋىجدان، غەزەپ بار ـ دە، ھەي..... بۇ بەگنى چاينىپ پۇركۇۋەتسە كىشـ نىڭ ئوچى چىقامدىكىن ـ تاڭ.....

شۇ چاغدا، دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللا ھېچبىر تەكەللۇپـ سىزلا زەگىننى ئاتلاپ، ئوي ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

ئوي ئىچىدە زەدىۋال تارتىلغان تامنى ياقىلاپ توت ـ بەش مويسىپىت ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئېلىشانىڭ دىلـ

كەش خولۇم - خوشنىلىرى. ئوتتۇرىغا داستىخان سېلىنغان، پەت-
نۇستا قىزىرىپ پىشقان نان، تەخسە - لىگەنلەردە تىلىنغان قو-
غۇن، شاپتۇل، تۇغاچ قويۇلغان ئىدى. مۇرا ئوچاقتا قازان ئېسىل-
غان بولۇپ، ئۇنىڭدىن دەم يەپ قالغان پولۇنىڭ مەزىلىك ھىدى
ئوي ئىچىگە تارىلىپ تۇراتتى.

پەگادا ئولتۇرغان ئېلىقۇلنىڭ ھاممىسى بېشىنى سىلىپ
مۇگدەپ قاپتۇ، ئۇ دۇڭ تېخەن بىلەن ئابدۇللانىڭ كىرىپ كەل-
گىنىنى سېزىپ، چوچۇپ كوزىنى ئاچتى. ئېلىشا دۇڭ تېخەنىنىڭ
قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— ياخشى مېھمان ئاش ئۇستىگە كەپتۇ، دېگەن تەمسىل
بار. تۇلىمۇ بەلەن ئىش بولدى. قېنى يۇقۇرىغا، — دەپ دۇڭ-
تېخەننى ھۇرمەتلەپ تۇرگە چىقاردى، ئاندىن ئابدۇللانىڭ قولىنى
تۇتۇپ، — مۇبارەك بولسۇن يىگىت، پايتەختكە بارماقچى، ئىلىم-
بىلىم ئىزلىمەكچى بولغىنىڭنى ئاڭلاپ، يۇرىگىم يېرىلغۇدەك خوش
بولدۇم. بىلىمسىز ئادەم — مۇنسىز دەرەخ. بىلىملىكنىڭ باھاسى
يوق، بىلىمسىزنىڭ ساپاسى. بىلىملىكتىن نۇر چىقىدۇ، بىلىمسىز -
دىن قۇسۇر. پۇل تاپقىچە بىلىم تاپ، دېگەنلەر بىلىم قەدىرىگە
يەتكەنلەرنىڭ سوزى — ھىكمەت. جەزمەن ئۇگەن ئىنىم، — دىدى.

كۇلكە - چاخچاق، ئابدۇللا بىلەن جۇماغا ئاتالغان ياخشى
تەرىپ - تىلەكلەر خېلىغىچە بېسىلمىدى. چاي تارتىپ، نان
ئوشتۇلدى، قولغا سۇ ئېلىنىپ، لىگەنلەردە پولو كەلتۇرۇلدى.

پولو ئوخشاپتۇ. گۇرۇچكە كوك پۇرچاق ئېلىشتۇرۇلۇپ، زىرە
سېپىلگەنلىكتىن، تەمى بولەكچە ياخشى ئىدى. مويسىپىتلار: يې-
غىمۇ، سەۋزە - پىيازلىرىمۇ جايىدا بوپتۇ، دەپ ماختاشتى ۋە ماي-
لىق گوشنى قېتىپ ئىشتەي بىلەن يىيىشتى.

پولودىن كېيىن، ئەزىمەت ئەۋەتكەن بېيشەكشۇن تىلىندى.
ئېلىشا شېكەر - شەرۋىتى تامچىپ تۇرغان بېشەكشۇننى "قو-
غۇنلارنىڭ قازىسى، ھەسەلنىڭ شىرنىسى، يۇرەكنىڭ داۋاسى"
دەپ ماختاپ، ھەر بىر كىشىنىڭ ئالدىغا ئېپكېلىپ تىلىپ تۇتتى.
بېشەكشۇن يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، دۇڭ تېخەن ئېغىز-
قولىنى ياغلىق بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، ئۇزىگە ئانچە ئېنىق
بولمىغان "زەرەپشان ھاشاسى" تۇغرىسىدا ئېغىز ئېچىپ
قالدى.....

"زەرەپشان ھاشاسى" — بۇ يەردە ئولتۇرغان ھەر بىر موي-
سېپىتقا چېتىلىدىغان قانلىق ۋەقەلەر بىلەن تولغان ئېغىر قىسمەت،
ئاڭلىسا ئادەم تېنى شۇركىنىدىغان ئاچچىق سەرگۈزەشتە ئىدى.

"زەرەپشان ھاشاسى" دېگەن سوز ئېيتىلىش بىلەن ھەمەي-
لەن ھەسرەتلىك ئۇھ تارتتى، قوللىرىنى ئۇۋۇلىدى ۋە يۇزلىرى-
دە ئەلەملىك خۇرسىنىش ئالامەتلىرى پەيدا بولدى. ئېلىقۇلىنىڭ
ھاممىسى چىراقنا ياغ قۇيدى ۋە كوزلىرىدە غەزەپلىك ئۇچقۇن
يالتىرىغاندەك بولدى.

گەپنى ئېلىشا تەشتى، مويسېپتلار ئۇزاق ئوتمۇشتىن ھىكايە
قىلىپ، زەرەپشانىڭ ئېغىز تەزكىرىسىنى ۋاراقلاشقا كىرىش-
تى.....

ئوي ئىچى جىمجىت، جىن چىراق پىلدىرلاپ يانماقتا،
تىزىغا قويۇلغان دەپتەر ئۇستىدە دۇڭ تېخەننىڭ قەلىمى تىنىمسىز
كىتىرلايتتى..... ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن ئىسيانكار ئاكا - ئۇكا توخ-
تى رىشت، نوختى رىشتلارنىڭ قانلىق پاجىەسى، دەرياغا بېسىپ
ئولتۇرۇلگەن قانچە - قانچە توختاخۇن، تۇرسۇن ئاخۇنلارنىڭ ۋاپا-
سىز ئالەمدىن كورگەن دەرت - ئەلەملىرى؛ ئېلىشانىڭ ئوز مەھ-

بۇبى — بوينىغا تاش ئېسىپ دەريانىڭا چوكتۇرۇۋېتىلگەن گۈزەل قىزنىڭ نالى - پەريادى..... بىر - بىرلەپ تىزىلىپ ئوتمەكتە.....

قانچىلىك ۋاقىت ئوتكەنلىگى مەلۇم ئەمەس. ئېلىقۇلنىڭ هاممىسى ئاللىقاچان ئۇخلاپ قاپتۇ، ئېلىشا كوزىگە لىق ياش ئېلىپ:

— مانا، بىز چەككەن دەرت - ئەلەم، هەسرەت - نادامەت، قانلىق، مۇسىبەتلىك تارىخقا زەرەپشانىنىڭ ئاسمىنىمۇ، يەر - زىمىنىمۇ، ئاشۇ قانلىق دەريامۇ گۇۋا - شاهىت! — دەپ ئوز سوزىنى خۇلاسىلەۋاتقاندا، تۇيۇقسىز ئىشكنى "غاچ" قىلىپ ئېچىپ، ئويگە بايىز خالۋاپ كىرىپ كەلدى.

هەممەيلەن ئىتتىك بايىز خالۋاپقا قارىدى.

بايىز خالۋاپ هودۇققان ئىدى. هاسىراپ ئېغىر نەپەس ئالاتتى. ئۇ پەگادا ئوره تۇرۇپلا دۇئا تېخەنگە:

— كومىسسار، سىزنى تاپماق شۇنچە تەس بولدى، هىچنىمە ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ ئەقىلغا سىغمايدىغان ئىشلار بولدى، ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ ئالته ئەسكىرى ملتىق كوتىرىپ كېلىپ، توختاخۇننى ئۇرۇپ چالا ئولۇك قىلىپ، ئىمام خاتىپنى هېچىتىنىڭ تورىسىغا ئېسىپ قويۇپتۇ..... هازىر پۇتۇن يۇرت قوزغىلىپ، "بوره قوتان"غا چېپىپ كېتىشتى..... — دىدى.

دۇئا تېخەن ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بايىزكا، سىز. ئازاتلىق ئارمىيە دەمسىزا؟ قانداق ئازاتلىق ئارمىيە؟ — دىدى.

بايىز خالۋاپ تېكىرقاپ ئېيتتى:

— شۇ، گۈزەتچىلەر ئوز كوزى بىلەن كورۇپتۇ. ئازاتلىق ئارمىيە ئىكەن. قىسمەت چورۇق يولدىن بىر شەپكە، سۇدان

تېپىپ كەلدى، مېچىتتىمۇ ئاشۇنداق شەپكىدىن بىرسى ئىمام خا-
تىپنىڭ پۇتىنىڭ ئاستىدا تۇرۇپتۇ. بۇ، "بورە قوتان"دىكى ئارمە-
يىلەرنىڭ كىيىدىغان شەپكىسىنىڭ ئوزى.....

دۇڭ تېخەن ئىمىندۇر ئويلىنىپ، بىر مىنۇتچە تۇرۇپ قالدى.
ئېلىشا ھەيران ئىدى، جۇما:

— ئەجەپ ئىش - ھە؟ بۇ ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ ئىسمە
قىلغىنى. راستلا شۇنداق ئىش بولسا، توختىكام ئۇچۇن مەن.....—
دەپ بىردىن ھەزەپلەنىدى، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ياق، ياق، توختا، —دىدى ئېلىشا ئاپپاق يەكتىگىنىڭ
ياقىسىنى تۇزەپ تۇرۇپ، — مەن نەچچە رەت "بورە قوتان"دا
بولدۇم، ئالدىنقى كۇنى تېخى دوختۇر قىز ھامماڭنى داۋالىدى.....
ئوز ئادەم، ئوز قېرىندىاش.....يوق گەپ، ئىشەنمە، دۇشمەن بار.....

ئوي ئىچى ئورە - توپە بولدى. دۇڭ تېخەن:

— مۇمكىن ئەمەس، ئازاتلىق ئارمىيە بولۇشى مۇمكىن
ئەمەس. جۇرۇڭلار، قېنى بېرىپ كورەيلى.....، — دىدى.

ھەممەيلەن قوزغىلىشتى.

دۇڭ تېخەن رايون مەھكىمىسىگە بېرىپ، ئەھۋالنىڭ ئېغىر-
لىغىنى بىلدى - دە، ناھىيىگە تېلېفۇن بەردى.....

دۇڭ تېخەن، بايىز خالۇاپ، جۇما، قىسمەت چورۇقلار ئات-
لىق بولۇپ، "بورە قوتان"غا ماڭغاندا، يېزا ئىچى سۇ سەپ-
كەندەك جىمجىت ئىدى. تۇن قاراڭغۇ ۋە زەرەپشان ئۇس-
تىدە كىچىككىنە قارا بۇلۇت پادىلىرى لەيلەپ يۇرسىمۇ، ئەمما،
بۇلۇتلارنىڭ ئارىسىدىن تاڭ سەھەر يۇلتۇزلىرى جىمىرلاپ -
چاقناپ تۇراتتى.....

5. "بوره قوتان"دا.....

"بوره قوتان"نىڭ ناھايىتى ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان بوره، ياۋا توگگۇز، يىرتقۇچ تۇلكىلەرنىڭ ماكانى بولۇپ كەلگەنلىكىنى يۇقۇرىدا كورۇپ ئوتتۇق.

خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر روتا جەڭچىسى بۇ يەرگە دەسلەپ يېتىپ چىققاندا، بەزى جەڭچىلەر ئۇمتىسىزلەنگەن، سۇ مەنبەى بولمىغان تىتىر يەرلەر، ئىگىز - پەس، دوڭ - كاتاڭلار، ئايال باسقىلى بولمايدىغان جىغان - چاتقاللىقلاردىن — ئەجرە قىلىسا مۆھ بېرىدىغان دېخانچىلىق مەيدانى قۇرۇپ چىققىلى ولىدىغانلىغىغا كوزى يەتمىگەن، ئىشەنمىگەن ئىدى.

روتا كوماندىرى جاڭ تىڭخۇا خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ شەرەپلىك تارىخى، قىممەتلىك ئەنئەنىلىرىنى سوزلەپ بېرىپ، كوپچىلىكنى ئىلھاملاندۇردى:

— جۇرئەت قىلىنسا، بۇ ئالەمدە ئوتكىلى بولمايدىغان دەريا، چىققىلى بولمايدىغان تاغ يوق. يەرنىڭ ئوزى بولمىسا چاتاق، يەر بولغان ئىكەن، ئۇنى ھەرقانداق قىلىپ ئادەمنىڭ رايىغا بېقىندۇرغىلى بولىدۇ. — دىدى ۋە جەڭچىلەردە كۈچلۈك غايە - ئىشەنچ تىكلىدى.

جەڭچىلەر جاپا - مۇشەققەتتىن، ھېرىپ - چارچاشتىن قورقماي، بىر ئايغىچە ھەرقانداق دەم ئېلىشتىن ۋازكەچىپ، "بوره قوتان"نىڭ قىياپىتىنى ئوزگەرتىشكە كىرىشىپ كەتتى. مايكىچان بولۇۋېلىپ، بېنزىن چېچىپ ئوت قويۇپ، مىڭ يىللار مابەينىدە ئىرماش - چىرماش بولۇپ يەر ئۇستىنى قاپلاپ كەتكەن جىغان - چىغان، قىزىل يۇلغۇن، ئاق قومۇش، قاقشال يىكەن بىلەن

سوكسوكىنى كويدۇرۇپ كۆل قىلدى. كوتەك - يىلتىزلارنى قومۇردى، ئويمان - كاتاكلارنى تىندۇرۇپ دوك - دۇمبەلىلەرنى يوتكىدى؛ تانا تارتىپ قىر - تىكەنلەرنى سوقتى؛ ئېردەك - ئوسـ تەكلەرنى چاپتى؛ دەريا ئىچىگە ساندۇقلۇق سۇ چاقپىلىگى ئورـ نىتىپ، سۇ يولىنى ئاچتى.....

ئاردىدىن بەش ئاي ئوتكەن بۇگۈنكى كۈندە، "بورە قوـ تان" ئوزىنىك مىك يىللىق قورقۇنچلۇق تارىخىغا خاتىمە بېرىپ، باشقىچە چىراي ئاچتى. تۆختاخۇن. بايىز خالۋاپلارنىك مەسلىھىتى بويىچە تېرىلغان بەش ئايلىق كومە قوناقلار نەچچە يۈز مو يەردە دولقۇنلىنىپ يەلپۇنۇپ تۇرماقتا؛ قوغۇن - تاۋۇزلار پىشقان. مەيدانىنىك ئالدى تەرىپىدىكى ئوتياشلىقتا تەرخەمەك، شۆخلا، پەتىنگان، قىزىل مۇچ، جاكدۇ، لاكخا، بەسەيلەر، سەۋزە، پىيازلار ئاللىقاچاندىن بېرى يېيىلىپ توشۇلماقتا ئىدى.....

— مانا..... تېرىغان خامان قىلار، تېرىمىغان ئارمان، — دەيتتى بۇ يەرگە جەكچىلەرنىك نىمە قىلىۋاتقانلىغىنى كورگىسى كېلىپ زىيارەتكە كەلگەن مويسىپىتلار، — ئەمگەك بىلەن ھەركەت ئالتۇن بىلەن بەركەت، دىگەن شۇ. تاشقا گۈل ،ئۇنمەيدۇ دىمە، جاكگالنى يەر بولمايدۇ دىمە.....

تۇنۇگۈن كەچلىك تاماقتىن كېيىن، جاك تىكخۇا جەكچىلەر بىلەن ئۇزاق سىرداشتى. ئۇنىك نەزىرىدە "بورە قوتان"دا ھازىر مەيدانغا كەلگەن ئوزگىرىشلەر دەسلەپكى باشلىنىش، سىناق ئىدى. بۇ باشلىنىشنى يامان دىگىلى بولمايدۇ، لېكىن، بۇنى "بورە قوـ تان"نىك باھارى دەپ ئاتاشمۇ تەس. شۇڭا، ھازىردىن باشلاپ، بۇ يەردە نەمۇنىلىك دىخانچىلىق مەيدانى قۇرۇپ چىقىشنىك ئۇزاق ھەم قىسقا مۇددەتلىك پىلانىنى تۇزۇپ چىقىش كېرەك.....

جەڭچىلەر ئوز كومانددىرىنىڭ تەكلىپ - ئارزۇسىنى قىزغىن ئالقىشلىدى. تەكلىپ - لايىھىلەر باھار يامغۇرىدەك كوپ ۋە مەنىلىك ئىدى.....

جاڭ تىڭخۇا جەڭچىلەرنىڭ ئىشەنچ - ئۇمىدىدىن ھاياجانلاندى. ئۇ ئوز چېدىرىدا يېتىپۇ جەڭچىلەرنىڭ پىكىر-تەكلىپلىرىنى ئويلىدى، كوز ئالدىدا "بورە قوتان"نىڭ گۈزەل كېلىچىكى، پارلاق يېڭى مەنزىرىسى تىزىلىپ ئوتتى: يەلپۇنۇپ تۇرغان ئالتۇن باشاقلار، دولقۇنلىنىپ تۇرغان ئاتچىشلىق كوممە قوناقلار، ئاق بۇلۇتتەك يېيىلىپ تۇرغان كۆمۈش رەڭلىك ئاق ئالتۇن ئېتىزلىرى..... ئاپپاق ئىمارەتلەر، چاقناپ تۇرغان ئېلېكتىر چىراقلىرى، مەكتەپ، دوختۇرخانا، ماگىزىن، كىنو - تىياتىرخانىلار..... ئىككى تەرىپىدە رەڭمۇ - رەڭ گۈل ئېچىلغان يوللار..... سەيلە-تاماشا قىلغىلى كەلگەن دېخان قىز - يىگىتلىرى، بوۋايلار، مو-مايلار.....

جاڭ تىڭخۇانىڭ قاچان كىرىپكىلىرى يىملىشىپ، كوزى ئۇيقۇغا كەتكەنلىگى مەلۇم ئەمەس. ئۇ ئوڭدا ئويلىغانلىرىنى چۈشىدە شۇنداق ئېنىق كورۈۋاتقاندا، تۇيۇقسىز چېدىرنىڭ سىرتىدا ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، دۇپۇرلىگەن ئاياق ئاۋازلىرى "ئورا!....."، "باغلا!....."، "كويدۇر!....."، "ئىنتىقام!....." دېگەن دەھشەتلىك سادالار ۋەھىمە بىلەن ئاڭلاندى.....

جاڭ تىڭخۇا چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە، چالا - بولا كىيىنىپ، قولىغا قول چىراق ئېلىپ، ئالدىراپ تالاغا چىقتى ۋە كوزىگە ئىشەنمەي قالدى.....

ئاتلىقلار سەي، كوكتاتلىقلارنى چەيلەپ ۋەيران قىلماقتا، ناتونۇش كىشىلەر قوزۇقلارغا باغلانغان ئاغامچىلارنى پالتا بىلەن

چاناپ چەدىرلارنى ئورۇمەكتە. ئاشخانىنىڭ ئەمبەل - تاختايلىرىنى پىقىرىتىپ تاشلىماقتا، دەريا تەرەپتە سۇ چاقپىلىكىنى ۋاڭشتىپ ئۇرۇپ چاقماقتا، ئورۇمەكتە،..... نەرىقى چەدىرىنىڭ ئالدىدا كەشلەر جەڭچىلەر بىلەن پومداقلىشىپ ئېلىشماقتا. جاڭ تىڭخۇانىڭ ئالدىدىلا بىر جەڭچى ئاپتوماتىنى قولىغا ئېلىپ، ۋەيران قىلىنغان چەدىردىن يۈگۈرۈپ چىقۇندى، بومبا ساقاللىق، قارچۇغا كوز، ئورە تۇماق كىيگەن بىر ئاتلىق ئادەم يان تەرەپتىن باستۇرۇپ كېلىپ، ھىلىقى جەڭچىنىڭ ئۇستىگە ئوزىنى ئاتتى - دە، ئاپتوماتىنى تارتىۋالدى..... بۇ ئەھۋالنى كورۇپ، چەتتىكى چەدىردىن يۈگۈرۈپ چىققان ئونچە جەڭچى ئاپتومات - مىلتىقلىرىغا شاراقلىتىپ ئوق بېسىپ، قورالنىڭ ئۇچىنى تەڭلا، قۇتراپ يۇرگەن ئالمانغا قاراتتى.....

جاڭ تىڭخۇا قاراڭغۇدا بەتلەنگەن قوراللارنىڭ ئۇچىنى غىل - پال كوردى - دە، ئىككى قولىنى تەڭ كوتىرىپ، جەڭچىلەرنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى:

— توختا، توختا!..... نىمە قىلماقچى؟!..... چۈشۈرۈڭلار قوراللارنى!.....

جاڭ تىڭخۇانىڭ بۇيرۇغى ئاياقلاشقىچە، دەۋرەپ تۇرغان كىشىلەر كالتەك - چۆماقلىرىنى كوتىرىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا يوپۇرۇلۇپ كەلدى.

ياش بىر جەڭچى ئاپتوماتىنىڭ زاتۇرىنى قايرىپ، ئالمانغا قارىتىپ ئوق ئۇزمەكچى بولۇپ، تېرىككەن ھالدا سەپنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ چىقتى. جاڭ تىڭخۇا بەتلەنگەن ئاپتوماتىنىڭ بېشىنى قولى بىلەن ئاسمانغا قارىتىپ ئۇرۇۋەتتى. تاراسلاپ ئېتىلغان ئوق ھاۋا بوشلۇغىدا چاڭىلداپ سادا قىلدى.

— ئەخمەق! يوقال كوزۇمدىن! — جاڭ تىڭخۇا جەڭچە-
نىڭ قولىدىن ئاپتوماتنى تارتىۋالدى.
ئوق ئاۋازىدىن كېيىن، قۇتۇرغان ئالمان بىر ئاز بېسىلدى.
جاڭ تىڭخۇا كەينىگە بىرنەچچە قەدەم چېكىنىپ، قول
چىرىغىنى بېسىپ كېلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ يۈزىگە چۈشۈردى.
ئۇلارنىڭ ھەممىسى ناتونۇش ئادەملەر بولۇپ، قاراڭغۇدا تەۋرەپ
تۇرغان سايىدىن باشقا ھېچنېمىنى ئىلغا قىلغىنى بولمايتتى.
جاڭ تىڭخۇا بىر كوتەكنىڭ ئۈستىگە چىقىپ:
— توختاڭلار!..... سىلەر قايسى يېزىنىڭ ئادىمى، نېمە
گېپىڭلار، قانداق تەلۈڭلار بولسا ئېيتىڭلار، — دېدى سالماقلىق
بىلەن.
توپلانغان، قوللىرىغا كالتەك - توخماق ئالغان ئادەملەر
نىمىدىندۇر غەزەپلىنىپ — جىلى بولۇپ، دەۋرەپ تۇراتتى. كوز-
لىرى قىيسىق، ياپما بۇرۇت قويغان، ئۇزۇن يەكتەك كىيگەن،
دېخانغا ئوخشىمايدىغان سۈلەيرەك بىر ئادەم:
— بىزنىڭ گېپىمىز يوق، قاتىلنى چىقار، شۇنى تۇتىمىز!—
دېدى.
— قاتىلنى، قانداق قاتىلنى؟.....
— سەن بىلمەسكە سالما، ھازىر تاپىمىز.....
جاڭ تىڭخۇا بۇ يەردە قانداقتۇر بىر قاتىللىق ۋەقەسى
يۈز بەرگەنلىكىنى دەرھال پەملىدى، قوشۇمىسىنى تۇردى ۋە
نىمىندۇر سوراپ بىلمەكچى بولدى. ئەمما شۇ چاغدا يەنە
بىر نەچچە كىشى تەرەپتىن ۋاقىراشتى:
— سەنلەر بىزنىڭ يەرلىرىمىزنى ئىگەللىۋېلىپ، مانا ئەمدى
ئادەم ئولتۇرۇشتۇڭ!.....

— سەنلەرنىڭ خەقلەرنىڭ يېپ - يىڭنىسىگە چېقىلمايمىز، دېگىنىڭ شۇمۇ!.....

— ھازىرلا يوقال، قاتىلنى چىقىرىپ بەر!.....

قارا ساقاللىق، قارچۇغا كوز ئادەم:

— ھوي، خەق، نىمە تۇرىشسەن، بۇ يەرگە كاپىرنىڭ گېپىنى ئاڭلاشقىلى كەپمىدىڭ، بۇزە - بۇز، نىمە تۇرىشسەن!— دەپ ۋاقىرىدى.

غەزەپلەنگەن كىشىلەر توپى دەررۇ ئەسكەرلەرگە تاشلاندى، لېكىن، جاڭ تىڭخۇا يەنە بىرنەچچە قەدەم كەينىگە چېكىنىپ تۇرۇپ:

— توختاڭلار، توختاڭلار، — دەپ كەينىدىكى قوراللىق جەڭچىلەرنى قوغداپ، ئىككى قولىنى كەردى، — توختاڭلار. مەن بۇ يەرنىڭ مەسئۇلى. بىزدە "ئۇچ چوڭ ئىنتىزام، سەككىز دىققەت" ئىستىلى بار. بۇنى پارتىيە، ماۋجۇشى بەلگىلىگەن. بۇنىڭغا كىم خىلاپلىق قىلسا، قەتئى جازاغا تارتىلىدۇ. ئاۋال نىمە گەپ، شۇنى ئېيتىڭلار.....

بايىقى سۇئالچىرەك ئادەم:

— گەپ نىمىش قىلسۇن. قاتىلنى چىقار! — دەپ چىقىرىدى.

— قانداق قاتىل؟.....

ئوتتۇرا ياشلىق بىر دېخان غەزەپلىنىپ:

— بۇ ئوزى قانداق ئىش بولدى - ھە؟ — دېدى جىلى بولغان ھالدا چۈشەندۈرۈپ، — بۇگۈن كېچە ئالتە قوراللىق ئەسكەر بىزنىڭ يۇرتقا بۇلاڭچىلىققا بېرىپ، رەئىسىمىز توختا - خۇننى ئولتۇرۇۋەتتى. شۇمۇ ئازاتلىق ئارمىيىسىمىكەن؟ ..... بىزنىڭ

بۇ ئەتراپتا سىلەردىن باشقا ئەسكەر نەمىش قىلسۇن، بىز شۇ قاتىلنى تۇتقىلى كەلدۇق.....

جاڭ تىڭخۇا ئىشىنىڭ مۇرەككەپلىگىنى چۈشەندى:

— توختاڭلار، مەن چۈشىنىۋاتىمەن، سىلەر شۇ ئالتە قوراللىق ئادەمنى تونۇمسىلەر؟.....

— تونۇمسىلەر؟ قولىمىزدا دېلىل - ئىسپات بولمىسا بۇ يەرگە كېلىپ نىمە قىلىمىز! — دىدى بايىقى ئادەم. — ئۇستىدە ئەسكەر كىيىمى، بېشىدا شەپكە، قولىدا مىلتىق بار ئىكەن. بۇنى ساراڭخانمۇ، ئامانلىق ساقلاش هەيئەتلىرىمۇ ئوز كوزى بىلەن كۆرگەن تۇرسا! شەپكە بىلەن سۇدانىي قىسمەت چوروق تاپتى، قىسمەت چوروقنى يالغان گەپ قىلىدۇ، دەپ كىم ئىيتالايدۇ؟.....

جاڭ تىڭخۇا هەيران بولدى:

— قىسمەت چوروق؟ قىسمەت چوروقنى مەن تونۇيمەن. ئۇ شەپكە تېپىپتىمۇ؟.....

كىمدۇر بىرەيلەن بەشيۇلتۇزى بار شەپكە بىلەن جەڭچىلەر ئىشلىتىدىغان سۇدانىي قوينىدىن ئېلىپ ئۇزاتتى:

— مانا، بۇ نىمە؟.....

جاڭ تىڭخۇا شەپكە بىلەن سۇدانىيىنى نومۇرىغا قاراپ، هاڭ - تاڭ بولۇپ قالدى.

بۇ، جەڭچىلەرنىڭ ئىكەنلىگى راست ئىدى:

— سىلەر بۇنى نەدىن تاپتىڭلار؟ — دەپ سورىدى.

كىشىلەر يەنە قىقاس - چۇقان كوتەردى:

— ئادەم ئولتۇرگەن ئالتە ئەسكەر قاچقان يولدىن تاپتۇق، يەنە نەدىن بولاتتى!.....

— قاتىلنى چىقىرىپ بەر!.....

— قانغا - قان!

— هىلىگەرلىك قىلما!.....

— .....

جاڭ تىڭخۇا پارتىيىنىڭ كورسەتمىسى بويىچە، خەلق ئىگىلىگىنى تېزرەك ئەسلىگە كەلتۈرۈش چاقىرىغىغا ئاۋاز قوشۇپ، بۇ يەردە تەر توكۈۋاتقان ئوز جەڭچىلىرىنى بەش قولدەك ئېنىق بىلەتتى. ئۇلارنىڭ هەممىسى ئاڭلىق، ئىنتىزاملىق جەڭچىلەر. ئۇلارنىڭ ئويلايدىغىنى پارتىيىنىڭ تاپشۇرۇغىنى ئورۇنلاش، خەلقنى كوزلەش، خەلق مەنپەئەتىنى كوز قارىچۇغىدەك ئاسراش. خەلقە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش — ئۇلارنىڭ پەزىلىتى. توختاخۇن بولسا، بۇ يەردىكى جەڭچىلەرنىڭ ئوز ئاتىسىدەك هورمەتلىك ئادىمى..... ئۇنى ئولتۈرۈش..... مۇمكىنمۇ، مۇتلەق يالغان..... لېكىن..... بۇ شەپكە بىلەن سۇدانچۇ؟..... ئۇ نەدىن پەيدا بولۇپ قالدى- هە؟.....

جاڭ تىڭخۇا ماڭلايلىرىدا پەيدا بولغان پۇرچاقتەك تەرنى قولى بىلەن سۇرتۇپ تۇرۇپ، سالماقلىق بىلەن ئېيتتى:

— تۇققانلار، بۇ غەلىتە ئىش. بىزنىڭ ئارمىيىمىز خەلقنىڭ ئارمىيىسى، خەلقنى ئولتۈرۈش، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىش ئەمەس، خەقنىڭ يېپ - يىگىنسىگە چېقىلسا، قىلمىشنىڭ ئېغىر - يېنىكلىگىگە قاراپ قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ. كېچىسى ئالتە جەڭچى ئەمەس، بىرمۇ جەڭچى سىرتقا چىقمىدى. ئەگەر سىلەر ئېيتقاندەك، بۇ ۋەقەنى سادىر قىلغان جەڭچى هەقىقەتەن بىزنىڭ ئىچىمىزدە بولسا، ئۇ خەلقنىڭ جەڭچىسى ئەمەس، خەلقنىڭ هەم بىزنىڭ دۇشمىنىمىز. ئۇنداق ئادەمنى بىز ئىنقىلاپ دۇشمەنلىرى قاتارىدا قاتتىق جازالايمىز..... لېكىن، سىلەرمۇ.....

بومبا ساقاللىق ئادەم جاڭ تىڭخۇانىڭ قولىدىكى شەپكە بىلەن سۇداننى يۇلۇپ تارتىۋالدى.

— سەن يوق دېيەلمەسەن، بۇ نېمە؟ — دېدى ئۇ شەپكە بىلەن سۇداننى بېشىدىن ئېگىز كوتىرىپ پۇلاڭلىتىپ، — بۇ زادى كىمنىڭ - ھە؟.....بۇنىڭ ئېگىسى بۇ يەردە يوق دېيە - لەمسەن! ئالىتە ئەسكەرنى بىز ئەمەس، ئېرى ئولتۇرۇلگەن سارىخانىنىڭ ئوزى كورگەن، شەپكە بىلەن سۇداننى قىسمەت چورۇق تاپقان. ئېيتە قېنى، بۇنىڭ ئېگىسى بۇ يەردە يوقمۇ؟.....

جاڭ تىڭخۇا جەڭچىلەرنى سەپ بولۇپ تىزىلىشقا بۇيرۇق بەردى. جەڭچىلەر تىزىلدى.

— يولداشلار، — دېدى ئۇ جەڭچىلەرگە قاراپ، — ئەھۋال - نى ئۇقتۇڭلار. توختاخۇن ئاكا بىزنىڭ ھورمەتلىك مەسلىھەتچىمىز ئىدى. ئونى ئولتۇرمەكچى بولغان قاتىل بۇ شەپكە بىلەن سۇداننى چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ. بۇ بىزنىڭ جەڭچىلەرنىڭ ئېكەنلىگى ئېنىق. كىم بولمىسۇن دەرھال ئوزىنى مەلۇم قىلسۇن.....

كوپچىلىكمۇ، تىزىلىپ تۇرغان جەڭچىلەرمۇ تىم - تاس بولۇپ قالدى. ھېچكىمدىن سادا چىقمىدى.

كىشىلەرنىڭ كەينىدىن قىسىلىپ كېلىپ، ئالدىغا ئوتكەن ئېگىز بويلۇق چوقۇر يۇز ئادەم:

— مانا دېمىدىممۇ، كوپچىلىك ئوزەڭلار كوردۇڭلارغۇ، — دېدى ئۇ، — دەلىل - ئىسپات ئېنىق تۇرۇپتىغۇ!.....

بومبا ساقال، قارچۇغا كوز ئادەم:

— نېمە تۇرسەن خەق، ئالدى بىلەن مۇنۇ باشلىقىنى تۇت! — دەپ ۋاقىرىدى.

كىشىلەر تاشلىنىپ ئالدىغا سۇرۇلدى. لېكىن، شۇ ئەسنادا،

يىگىرمە ئىككى، يىگىرمە ئۈچ ياشلارغا كىرگەن، يۈزلىرى يۇمۇلاق، چىرايى ئاپتاپتا كويۇپ قارايغان بىر جەڭچى قاتتىق ئېچىنغان قىياپەتتە سەپنىڭ ئىچىدىن ئالدىغا چىقتى ۋە بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا:

— لىيەنجاڭ، مەن خاتالاشتىم، شەپكە بىلەن سۇدان مېنىڭ، — دېدى.

جاڭ تىڭخۇا كوپچىلىكنى سەۋرە قىلىشقا ئۈندەپ تۇرۇپ، ياش جەڭچىگە تىكىلدى:

— سەن بۇگۈن كېچە نەگە بارىدىڭ؟.....

— مەن، مەن.....— دېدى جەڭچى، — بۇگۈن كېچە ھېچنەگە بارمىدىم.....

توپ يەنە دەۋرەپ چۇقان سالدى:

— قاتىل تۇتۇلدى!.....

— شىرىكلىرىڭنى ئېيت!.....

— شەپكە بىلەن سۇدان سېنىڭ ئىكەن، سەن بارمىغان بولساڭ، شەپكە بىلەن سۇدان ئوزى مېڭىپ بارامدۇ؟.....

جاڭ تىڭخۇا كوپچىلىكتىن تىنچلىنىشنى ئىلتىماس قىلدى:

— توختاڭلار، ئەگەر توختاخۇن تاغنىڭ قاتىلى تېپىلسىلا بىز سىلەر بىلەن بىللە جازالايمىز،—ئۇ، ياش جەڭچىگە قارىدى، — سەن ئېيتە، يۇرت ئىچىگە بارمىغان بولساڭ، شەپكە بىلەن سۇدان ئۇ يەرگە قانداق بېرىپ قالدى؟.....

ياش جەڭچى كوزىگە ياش ئالغان ھالدا بايان قىلدى:

— مەن ئىنتىزامنى بۇزۇپ، ئەھۋالنى ۋاقتىدا دوكلات قىلمىدىم، خاتا قىلدىم،—دېدى ئۇ، — تۇنۇگۈن چۈشتىن كېيىن، مەن ئاياقتىكى قونا‌قا سۇ ئاچقىلى باردىم. شەپكەم

بىلەن سۇدانىنى يۇلغۇن شېخىغا ئېسىپ قويۇپ، سۇ تۇتۇش بىلەن بولدۇم. سۇنى ئېتىزغا باشلاپ قويۇپ، بىرئاز دەم ئالاي دەپ ئولتۇرسام، ئۇدۇلدىكى يۇلغۇنلۇك تېگىدىن بىر جۇپ ئاق توشقان ماڭا قاراپ تۇرۇۋەردى. بىكار تۇرغىچە دەپ، توشقانلىق پىيىگە چۈشتۈم. ئۇيان قوغلاپ، بۇيان قوغلاپ، ئاخىر توشقاندىن بىرنى تۇتۇۋالدىم..... قايتىپ كېلىپ شەپكەمنى ئىزلىدىم. شەپكە يوق، ھېچنەدىن تاپالمىدىم. قارىسام، سۇدانمۇ يوق.....كۇن كەچ كىرگىلى تۇردى، قوناقلىققا بېرىپ سۇ تۇتتۇم. شەپكە بىلەن سۇدانىنى ئەتە تاڭ ئاتسا ئىزلەپ تېپىۋالمەن دەپ ئويلىغان ئىدىم.....

جاڭ تىڭخۇا جەڭچىنىڭ سوزىنى تەرجىمە قىلىپ بېرىپ:

— سىلەر ئەھۋالىنى ئۇقتۇڭلار، — دەپ كوپچىلىككە قارىدى، — بۇ جەڭچىنىڭ شەپكە بىلەن سۇدانىنى يوقاتقاندىن كېيىن ئەھۋالنى تەشكىلگە ۋاقتىدا مەلۇم قىلمىغانلىغى خاتا، ئىنتىزامغا خىلاپ. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئايرىم سوزلىشىمىز.....لېكىن، شەپكە بىلەن سۇدان يۇرت ئىچىگە قانداق بېرىپ قالدى؟ بۇنى بىرلىكتە تەكشۈرۈپ كورسەك.....

بايا ئەھۋال تونۇشتۇرغان دېخان:

— بۇ بىر ئاجايىپ ئىش بولدى، ئەقلىم ھەيران قالدى، ئازاتلىق ئارمىيىمۇ شۇنداق ئىشنى قىلارمۇ؟— دەپ قولىنى سىلكىدى.

بومبا ساقال ئادەم دېخانغا گەپ قىلدى:

— ئالجىغان ئەخمەق! — دىدى ئۇ دېخانغا، — سېنىڭ كاللاڭ بارمۇ - يوق؟ — بومبا ساقال ئادەم كىشىلەر توپىغا كوز يۇگۇرتتى، — ئەسكەرنىڭ دىگىنى يالغان. بۇگۇن توختا-

خۇننى ئولتۇرسە، ئەتە سەن بىلەن مېنى.....

قىيسىق كوز، چوقۇر ئادەم:

— تۇرامسەن خەق. ئاھ..... توختاخۇن! — دەپ دەھ-شەتلىك ئىگىرىدى.

كىشىلەر دەۋرىدى، شۇ ئارىدا مەھەللە تەرەپتىن يەنە دۇپۇرلىگەن ئات، ئادەملەرنىڭ ئاياق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئۇزۇن-قىسقا يەكتەك، شا پەرىجىلەرنى كىيگەن ئادەملەر يۈگۈرۈپ كېلىشتى. سەھەر گۈگۈمدا ئۇلارنىڭ قانداق ئادەملەر ئىكەنلىگىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى.

ئۇلار توپ ئىچىگە قىستىلىپ كىرە-كىرمەيلا:

— خالايىق ئاڭلىمىدىم دېيىشمە. ئالتە ئەسكەر يالغۇز توختاخۇنىلا ئەمەس، ئىمام خاتىپنىمۇ ئولتۇرمەكچى بوپتۇ، مېچىت-نىڭ تورۇسىغا ئېسىپ قويۇپتۇ، دىنسىزنى ئاياق-ئاستى قىلدى،— دەپ ۋاقىرىدى.

غەزەپلىنىپ تۇرغان كىشىلەر يەنە غۇلغۇلا كوتەردى:

— نېمە، ئىمام خاتىپنى؟!.....

— تورۇسقا ئېسىپ قويۇپتىما!.....

— زادى بۇ نېمىلەرنىڭ نېيىتى يامان!.....

ئىمام خاتىپنىڭ ئېسىپ قويۇلغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەر ئوچەي دىگەن ئوتقا بېنزىن قۇيغاندەك، كۇچلۇك ئوت لاۋىسى پەيدا قىلدى. بومبا ساقال، قارچۇغا كوز ئادەم بىلەن مەخسۇم سۇپەت سۇلەي ئادەم، "ئىنتىقام، ئىنتىقام!....." دەپ ئالدىغا تاشلاندى. كىشىلەر توپى سەلدەك يامراپ ئالدىغا يوپۇرۇلۇپ، ئەسكەرلەرگە ئېسىلدى ۋە بىرنەچچە جەڭچىنىڭ باش-كوزىنى قانغا بويىدى.....

تاقەت قىلالمىغان جەڭچىلەر ئاپتومات، مىلتىقلىرىنى ئوق-لاپ، جىلى بولغان ھالدا:

— لىيەنجاڭ، لىيەنجاڭ، سىز..... سىز..... توسماڭ، — دەپ ۋاقىرىشىپ كەتتى.

جاڭ تىڭخۇا ئەسكەرلەر بىلەن بىرنەچچە قەدەم كەينىگە چېكىنىپ تۇرۇپ:

— ئوق چىقارما، قەتئى بۇيرۇق. ئوق چىقىرىشقا رۇخ-سەت يوق! — دەپ ۋاقىرىدى ھەمدە يوپۇرۇلۇپ - بېسىپ كېلىۋاتقان مالىمانغا قاراپ، — توختاڭلار، توختاڭلار، سىلەر نېمە دېمەكچى. شۇنى ئېيتىڭلار، — دەپ توۋلىدى.

توپ ئىچىدىن ئۇزۇن شا پەرىجە كىيگەن ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بىزنىڭ تەلىۋىمىز ئېنىق. كېتىڭلار، "بورە قوتان"دىن كېتىڭلار.....

— دەرھال كېتىش!.....

— .....

جاڭ تىڭخۇا ئەھۋالنىڭ ناھايىتى مۇرەككەپ ۋە ئېغىرلى-غىنى ئويلىدى، ئوق چىقىرىپ ئېلىشىش مۇمكىن ئەمەس، كىمنى ئېتىش مۇمكىن. ھىسداشلىق قىلىۋاتقانلارمۇ، ئىككىلىنىپ قا-لغانلارمۇ تۇرۇپتۇغۇ؟ ئاندىن بولار قانداق سەۋەپ بىلەن.....

— بولىدۇ، بىز كېتىمىز، — دېدى ئۇ كەسكىن قارار چىقىرىپ،— بىز پارتىيىنىڭ تاپشۇرۇغى بويىچە خەلقنىڭ سىلى-غىنى يەڭگىللىتىشكە بىرئاز ياردىمى تېگەرسەكمۇ دەپ، بۇ يەرگە كېلىپ ئەمگەك قىلغان، يەر ئاچقان. ھېچكىمنىڭ يېپ - يىگىنىسىگە چېقىلمىغان. ئەگەر بۇ يەردىكى يۇرتداشلار خالىمىسا، بىز

كېتەيلى.....

— كەت، هازىرلا كېتىش!.....

— لازىم ئەمەس!.....

— يەر ئوزىمىزگە كېرەك!.....

بايىقى بىرنەچچە ئادەمنىڭ ئاۋازى يەنە گۈلدۈرلەپ ئاڭلاندى.

جاڭ تىڭخۇا جەڭچىلەرگە بۇيرۇق بەردى:

— قېنى، يولداشلار، تىزىلىڭلار، بىز قايتىۋق.....

جاڭ تىڭخۇا بوخچىلىرىنى دۇمبىسىگە تېڭىپ، قوراللىرىنى مۇرىسىگە ئېلىپ، مەيداندىن رەتلىك تىزىلىپ چىقىپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەرنى ئالدىغا ئوتكۈزۈۋېتىپ، غەزەپ ۋە ئېچىنىش بىلەن كەينىگە قارىغاندا، بومبا ساقال، چوقۇر يۈز، سۈلەيمەك كەلگەن ھىلىقى ئادەملەر "بورە قوتان"نى بېشىغا كىيىپ:

— ئوت قوي، كويدۇر، دەسسەپ - چەيلە، ھەچنىمە قالماسۇن، تۇخۇمنى قۇرۇت، كۈلنى كوككە سورى! — دەپ، كالا ھوكۇرىگەندەك، دەھشەتلىك ۋاقىراپ - جاقىرىشىپ يۈرەتتى.....

ھىسامدىن دامواللىنىڭ مېھمانخانىسىدا بۇگۈن كېچە ھېچكىم كوز يۇممىدى. "نامازشام خىزىرىسى" بىلەن "مۇھتەرەم قارى" توختاخۇن "ئولتۇرۇلگەن"دىمۇ، ئىمام خاتىپ مېچىتنىڭ تورۇسىغا ئېسىلىپ "جەھەننەمگە راۋان" بولغاندىمۇ، مۇشۇ مېھمانخانىدىن چىقمىدى. لېكىن، ئۇلار بۇ ھەرىكەتنىڭ ئۇچۇرىدىن بەلگىلەنگەن مۇددەت بىلەن ئۇچمۇ - ئۇچ خەۋەر تېپىپ ئولتۇرۇشتى.

ئىمام خاتىپنىڭ "ئولۇمى" تالىپلار ئىچىدە چوڭ سىراسىمە پەيدا قىلغانلىغىنى ئاڭلىغاندا، "نامازشام خىزىرىسى" بىر كېرىلە-

ۋېلىپ "مۇھتەرەم قارى"غا:

— مانا ئەمدى بۇ ئوتىنى ئوچۇرۇش. مۇمكىن ئەمەس،— دىدى. "مۇھتەرەم قارى" بولسا:

— دانا پىكىر، قايىلمەن. سۇدان بىلەن شەپكە راسا سەرەڭگە بولدى. ھاجى ئىشان كەلگەندىن كېيىن ئىككىنچى قەدەمنى بېسۇپىرىش كېرەك، — دىدى.

مەخسۇت بەگ بولسا، ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، مېھمانخانا بىلەن دەھلىزە ئوتتۇرىسىدا توختىماي ماڭاتتى. چىشلىرى غۇچۇرلايتتى ۋە ئاكىسى ھىسامدىن داموللىنىڭ ئوزىنىڭ "بورە قوتان"غا بېرىشىغا ۋە ياكى توختاخۇن بىلەن ئىمام خاتىپنى ئوز قولى بىلەن بوغۇزلۇپتىشىگە رۇخسەت قىلمىغانلىغى ئۈچۈن، غالجىرلىق بىلەن قۇتراپ تېپىرلايتتى ھەمدە تۇرۇپ - تۇرۇپ:

— سىلەر توخۇ يۇرەك، بىرنەچچىسىنى چاناپ - چاناپ، بۇردا - بۇردا گوش قىلىۋېتىدىغان پەيت ئەمەسمۇ، مۇنداق تۇنجۇقۇپ ئولتۇرۇپ، مېنىڭ قانداقمۇ خۇمارىم بېسىلسۇن! — دەپ ۋاقىرايتتى.

مۇنداق چاغدا "نامازشام خىزىرىسى":

— جاسارەت، جاسارەت، توپىبىشىنىڭ پۇشتى - دە، مەخسۇت بېگىم يارايدۇ، پۇتۇن ۋىلايەتكە ئەمەس، پۇتۇن ئولكىگە ھەربى سەركەردە بولسا بولغىچىلىكى بار - دە،—دەپ ماختاش بىلەن بىللە، يول كورسىتىپ مۇنداق دەيتتى، — ھەممىسى بولىدۇ، لېكىن، ئەقىل، پەم - پاراسەت كېرەك. "مۇھتەرەم قارى" جاناپلىرى پىشقان ھەربى ئادەمگە مۇناسىپ ئىش قىلدى، تۇنۇگۇن "بورە قوتان" نى كۆزىتىپ، ئەسكەرلەرنىڭ نام - ئەمالىدىن ئۇچۇر تېپىپ، شەپكە بىلەن سۇداننى قولغا چۈشۈرمىگەن بولسا، بۇگۈن كېچە ئوتىنى

مۇنداق تېز ئۇلغايتىش قانداق مۇمكىن بولسۇن.....بىزنىڭ ئالتە "كەمەك" مۇ قالتىس ئەپلەشتۇردى. بۇ، ھساممدىن دامۇللامنىڭ تەلىملىرىنىڭ بەركاتى. دېمەك، ھەممىگە ئەقىل - پاراسەت كېرەك.— "نامازشام خىزىرىسى" تىكلىپ مەخسۇت بەگكە ئايرىدى، — مەخسۇت بېگىم، بىر ئاز سەۋرى قىلسىلا. ھەربىي سەركەردە سالماق بولغىنى تۇزۇك. ھاجى ئىشان كەلسۇن.....ئەنە ئۇمۇ كەلدى بولغاي.....

تاشقىرقى ئىشىك ئېچىلدى، دەھلىزە تاراقلىدى. ئويگە ھاسىراپ - ھومۇدەپ ھاجى ئىشان كىرىپ كەلدى:

— ئاللا تائالا مەدەت قىلدى، مالائىكلار ھەمرا بولدى، كۇپارلار يۇك - تاقلىرىنى دۇمبىسىگە تېڭىپ، "بورە قوتان" نى تاشلاپ، ئوز يولغا راۋان بولدى، — دىدى ئۇ خەۋەر يەتكۇزۇپ.

— ئۇھ.....خۇدا، قۇدرىتىڭ ئالدىدا گۇناكارمەن، نىمە بولسۇمۇ، يۇرت كۇپارلاردىن خالاس بوپتۇ، شۇكرى، ئوزەڭگە سىغىنىمەن، — دىدى ھساممدىن دامۇللا دۇئاغا قول كوتىرىپ.

مەخسۇت بەگ:

— ئاھ-ھا. قاچتىمۇ، خەپ. مەن ئوز قولۇم بىلەن بىر نەچچىسىنىڭ كاللىسىنى يۇلۇپ تاشلىيالمىدىم - دە، خەپ،—دەپ ھەسرەتلەندى.

ئەمما، "نامازشام خىزىرىسى" قاپىغىنى تۇردى:

— ھاجى ئىشان ماڭا قۇلاق سېلىڭ، — دىدى ئۇ، — شۇنداق قىلىپ قانلىق قىرغىنچىلىق بولدىمۇ، "ياڭاق پۇشتى ماكان" ئەھلىدىن ئولگەنلەر ئوتتوز - قىرىققا يېتەمدۇ، تارتىۋېلىنغان قورالچۇ، شۇنى ئېيتىڭ.....

ھاجى ئىشان ئەندىكىپ، ئەندىكىپ تۇرۇپ بايان قىلدى:

— ئابدۇللا دامۇللام، تەخسىر، — دەپ ئىلتىجا قىلدى ئۇ "نامازشام خىزىرىسى"غا. — ئىمانىم كامىلكى، ھەنىۋا ئىش ئوزلىرى سەرەمجانلاپ كورسەتكەن سىزىق بويىچە ماڭدى. ھەچكىم ھەچكىمنى بىلمەپ - ئۇقمىنى يوق. خۇددى قۇرۇق قومۇشقا ئوت تۇتاشقاندەك، بىرلا سەرەڭگە بىلەن ھەممە يەرگە ئوت كەتتى، ئالتە "كەمەك" ئوز ئىشىنى بىجا كەلتۇرۇپ بولۇپ، ئالتە بۇلۇڭدىن بىرلا سەپەك تۇتۇلاپتى، جىمىكى مۇمنلەر ئوزىنى "بورە قوتان"غا ئۇردى..... ئەمما - زە، خەيرىيات، كۇپارلار ھەممە نەمىسى توزلىۋېتىلگەن بولسىمۇ، بىر كىمنى تاك قىلمەپ چەكمىدى..... قانچە قىلدۇق، ئوق چىقارمىدى، ئوق چىقىرىشقا تەمشىلگەندە بولسا، تايىپلارنىڭ ئاتامانى بىرلا ۋاقىراپ، ھەممىنىڭ قورالىنى تاشلاتقۇزدى.....خەيرىيات، ئىش ئاشۇنداق بولدى.....

"نامازشام خىزىرىسى" نىڭ كالپۇكلىرى تىترەپ كەتتى:

— بولماپتۇ، بولماپتۇ، بىز مەغلۇپ، — دىدى ئۇ تېرىكىپ، — ناھايىتى ھىلىگەر نەمىلەركەن - دە، بۇ كومۇنىستلار، بولماپتۇ، كوزلىگەن مەقسەت تۇرۇپ كېتىپتۇ!.....

ھاممىدىن دامۇللا چۈشەنمىدى:

— ئابدۇللا دامۇللام.....سىلى.....

"نامازشام خىزىرىسى" خىقىرىدى:

— بىز مەغلۇپ، ئىش چاتاق،— دىدى ئۇ دەرىزىدىن يورۇپ كېلىۋاتقان سەھەر ئاسمىنىغا قاراپ،— ھەربىلەر بۇگۈن كەتسە، ئەتە كېلىدۇ، ئەتە كەلمەسلىگىمۇ مۇمكىن. بەلكىم ئەبەدىل - ئەبەت "بورە قوتان" تەرەپكە قاراپمۇ قويماس. گەپ بۇ يەردە ئەمەس، گەپ شۇ يەردىكى، ئۇلار بۇگۈن كېچە "بورە قوتان" نى قانغا بويىشى، نەچچە ئون ئادەمنىڭ جېنىنى تېنىدىن جۇدا قىلىشى،

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەر خوتۇندىن، دادا بالىسىدىن ئايرىلىشى لازىم ئىدى. مانا بۇ داغ، قىساس!.....بۇنى ھىچنىمە بىلەن يۇيۇش مۇمكىن ئەمەس..... كىيىنكى يالقۇن ئۇچۇن ھەممە يەردە پىلىك ئۇچى قالدۇرۇلغان بولاتتى. "ھىكمەتلىك ئۇزۇك" يېتىپ كېلىش بىلەنلا بۇ پىلىكلەرنى باشلامچى قىلىپ، ئىككىنچى قەدەمنى بېسىش ئوڭاي ئىدى.....بۇ ئاتامان تولىمۇ ھىلىگەر نىمىكەن - دە، ئوڭايلا كەتكىنىنى قارا!.....

"نامازشام خىزىرىسى" شۇ گەپنى دەپ تۇرۇپ، بوينىنى سوزۇپ، دەرىزىدىن تالاغا قارىدى:

— گۇگۇم يەنە بىر سائەت داۋام قىلسا، مەقسەت يەنە ئىشقا ئاشىدۇ. تالا قارانغۇمۇ؟.....

ھەممەيلەن بويۇنلىرىنى سوزۇپ تالاغا قاراشتى، سەھەر يۇلتۇزلىرى پىلدىرلاپ تۇرماقتا، ئۇ يەر - بۇ يەردە دەسلەپكى ئەزان ئاۋازلىرى ئاڭلانماقتا ئىدى.

— بولدى، مەن كەتتىم، چاناش كېرەك، — دىدى مەخسۇت بەگ تەۋىلىك بىلەن ئوزىنى ئىشىك تەرەپكە ئۇرۇپ.

ھەممەيلەن ئۇنىڭ كەينىدىن پاتىپاراق بولۇشۇپ ھويلىغا چىقىشتى. "مۇھتەرەم قارى" تاپانچىنى قولىغا ئالدى ۋە ھاجى ئىشانغا:

— بولۇك، ئات تەييارلاڭ، ئات! — دەپ بۇيرۇق بەردى.

ھاجى ئىشان ئىسكىلاچ مەسىنى شالاقشىتىپ سورەپ، ئاتخانىغا چاپتى. "نامازشام خىزىرىسى":

— "بورە قوتان" دىن يانغان خەقنى قايتۇرۇپ، دەريا بويىغا باستۇرۇپ بارايلى.....بۇ قېتىم قورالغا ئېسىلىش كېرەك.....قورالغا ئېسىلغاندىن كېيىن، ئولار جەزمەن ئوق چىقىرىدۇ..... دەريا بويىنىڭ قان بولغىنى مانا بۇ مەقسەتكە لايىق ھەركەت.....

يالقۇننى هەرقاچان تۇتاشتۇرۇش مۇمكىن.....

ئۇلار ئاتنى كۇتكەن ئىدى، لېكىن، ھاجى ئىشان ئىنچىكە بويلۇق، يۇزىنىڭ يېرىمىنى ياغلىق بىلەن ئورۇۋالغان بىر تالىپ بىلەن يۇگۇرۇپ دىگۈدەك كىرىپ كەلدى، تالىپ:

— بىز كېچىچە دەريا بويىدا قاراۋۇللۇق قىلدۇق. سەھەرگە يېقىن "بورە قوتان" دىكى ئەسكەرلەر كېمە بويىغا ئەمدىلا كېلىۋاتىدۇ، شەھەردىن جاپپاروپ، ئالماسلار چىقىپ كەلدى. ئۇلار ئاتلىق ئىكەن. كەينىدىن بىر ماشىنىدا لىق ئەسكەر يېتىپ كەلدى، ھىلىقى ساقچى، ئابلىكىمىدى، شۇمۇ بار.....— دەپ خەۋەر يەتكۇزدى.

"نامازشام خىزىرىسى" غەزەپ بىلەن قولىنى شىلتىدى:

— يەنە مەغلۇپ.....بولدى! ئەمدى مۇمكىن ئەمەس!.....بۇ قېتىم ئىش شۇنىڭ بىلەن تۇگىسۇن. "ھىكمەتلىك ئۇزۇك" نى كۇتۇش كېرەك.....تارقىلايلى.....

"نامازشام خىزىرىسى" نىڭ گېپى تۇگە - تۇگىمەي ئىشىكتىن يەنە بىر "قۇلاق" يۇگۇرۇپ كىرىپ كەلدى، ئۇ:

— توختى بىلەن ئىمام خاتىپ ئولمەپتۇ، نەپەس ئېلىۋاتىدۇ. ئەتراپىدا ئوتتۇز - قىرىق ئادەم.....— دەپ خەۋەر قىلدى.

"مۇھتەرەم قارى" نىڭ كوزلىرى چەكچەيدى:

— نەمە، ئولمەپتۇما؟!.....

مەخسۇت بەگنىڭ بورە كوزلىرى غالجىرلىق بىلەن پال-پۇل قىلىپ كەتتى، ئۇ:

— توختى بىلەن ئىمام خاتىپنى مەن ئوزەم بوغۇزلايمەن! مەن ئوزەم بۇ ئىككىسىنى بۇردا - بۇردا گوش قىلىمەن! — دەپ ھوكىرەپ پۇتىنى يەرگە ئۇرۇپ، تېپىرلىدى.

"نامازشام خەزىرىسى" ئىلاندەك بىر تولغىنىپ:

— پالاكەت، پالاكەت!.....بۇ سىرنى خۇدادىن ئۇزگە يەنە، بىلگەن - ئۇققان يات بىگانە يوقتۇ؟ — دەپ ئوپچورىسىدىگە - لەرگە ھولۇقۇپ قارىدى.....

سەككەزىنچى باپ

1 . دەريا بويىدا

ئىمام خاتىپنىڭ مېچىتنىڭ تورۇسىغا ئېسىپ قويۇلۇشى — ئاددىلا ئىش بولۇپ چىقتى.

خوتۇنى خېلى بۇرۇنلا يېتىپ قالغان بولۇپ، ئىمام خا- تىپنىڭ ئوزى تۇلىمۇ ياخشى كورىدىغان ئەبۇ ناسرى فارا- بىنىڭ* پارىس تىلىدىكى كاتتا بىر دىۋانىنى ئالدىغا ئېچىپ قويۇپ، تۇققۇز يۇز يىل ئىلگىرى ئوتكەن بۇ ئاجايىپ مۇتەپەكـ كۇر، دانا پەيلاسوپنىڭ ئالەمنىڭ سىرلىرى تۇغرىسىدىكى ھىكمەتـ لىك مۇلاھىزىلىرى بىلەن تۇنۇشۇۋاتقان ئىكەن .....

شۇ چاغدا، تالادىن كىمدۇر ئىشىكنى قېقىپتۇ، ئىمام خا- تىپ:

— كىم؟ .....، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتقاندا، ئىشكنىڭ سىرتىدىن:

— مەن ..... كومىسسار ..... ئىشكنى ئېچىڭ، — دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ.

ئىمام خاتىپ پەنەرنى قولىغا ئېلىپ، ئالدىراپ ئىشكنى ئاچقان ئىكەن، كوزىگە ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ يۇزىنىڭ يېرىمىنى قارا ياغلىق بىلەن تېڭىۋالغان ئالتە جەڭچىسى كورۇنۇپتۇ. ئىشكـ نىڭ ئېچىلىشى بىلەنلا ئۇلار ئىمام خاتىپنىڭ قولىدىكى پەنەر-

نى ئۇرۇپ چۈشۈرۈۋېتىپتۇ-دە، ئويگە باستۇرۇپ كىرىپ، بېشى-
غا تاغار كىيگۈزۈپ، كوتە-كوتە قىلغىنىچە ئېلىپ كېتىپتۇ.....
ئىمام خاتىپ ھۈشىغا كېلىپ كوزىنى ئاچقاندا، ئوزىنى مېچىت-
نىڭ تورۇسىغا چېكىلگەن سىرتماقتىن قۇتقۇزۇپ، بورا ئۈستىگە
ياتقۇزۇۋاتقان بايىز خالۋاپنى كورۈپتۇ.....

ئىشنىڭ ئوتمۇشى ئاشۇنچىلىك ئىدى.

دۇڭ تېخەن، ئابدۇللا، بايىز خالۋاپ، جۈمالار ئاتلىق بو-
لۇپ "بورە قوتان" غا مېڭىشتىن ئىلگىرى، ئىمام خاتىپنىڭ ھال-
ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن ئۈنىڭ ئويىگە كىرگەندە، ئىمام خا-
تىپ يۇقۇرقىلارنى ئېيتىپ بەردى.

ئوي ئىچىدە ئىمام خاتىپقا ھېسداشلىق قىلىپ، ئۈنىڭ
ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قاراۋاتقان ئونىچە كىشىدىن باشقا، يەنە
ئىمام خاتىپ ئولتۇرۇۋاتقان ئويىنىڭ خوجايىنلىرى — ھەقەمسايە يۇ-
سۇپ چوڭ ۋە ئۈنىڭ خوتۇنى رابىي ۋېست-ۋېتمۇ بار ئىدى.
رابى ۋېت-ۋېت نىمىنىدۇر ئەزۋەلەپ، توختىماي غۇدۇڭشۇپ ئوا-
تۇراتتى ۋە ئۇ دۇڭ تېخەنگە قاراپمۇ قويمىدى.

دۇڭ تېخەن ئىمام خاتىپ ۋە ئۈنىڭ قورقۇپ كەتكەن
خوتۇنىدىن ھال-ئەھۋال سوراپ، بىرنەچچە ئېغىز تەسەللى
سوزى ئېيتتى-دە، يېنىدىكى ئابدۇللاغا قارىدى:

— يولداش ئابدۇللا، بىز بارايلى، سىز بۇ يەردە قېلىڭ، —
دىدى ئۇ ئويلانغان ھالدا، — ئىمام خاتىپ ئازاتلىق ۋە خەلق
ئىشلىرىنى قىزغىن ھىمايە قىلغان موتۋەر كىشى. پارتىيە، ھوكۇ-
مەت تۇغرا دىنىي كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغان بارلىق دىنىي زات-
لارنىڭ قانۇنى ھوقۇق-مەنپەئەتلىرى ۋە جىسمانى ئەركىنلىگىنى
قەتئى قوغدايدۇ، سىز بۇ يەردە قېلىپ، مانا بۇ قېرىنداشلار

بىلەن بىللە ئىمام خاتىرجەم ئارام ئېلىشىغا ھەمدەم بولۇڭ .....

ئابدۇللا چۈشەندى، ئىمام خاتىپقا يەنە بىر قېتىم زىيادە كەشلىك قىلىنمايدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ .....

دۇڭ تېخەن، بايىز خالۇاپ ۋە جۇما ئىمام خاتىپنىڭ ئويىدىن چىقىپ، ئۇدۇل توختاخۇننىڭ ئويى تەرەپكە قاراپ كېتىشتى.

ئۇلار توختاخۇننىڭ قەغەز پەنجىرىلىك ئويىگە كىرىپ كېلىشكەندە، ساربخان ئانا پەنجىرە تەرەپكە بېشىنى قارىتىپ ياتقۇزۇلغان توختاخۇننىڭ باش-ئايىغىدا پاي-پىتەك بولۇپ، ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا قاراپ نالىپ، كوزلىرىدىن ياش توكۈپ:

— ئوگۈمۇ، چۈشۈمۇ ئەمەس، قارا باسقاندەك بىر ئىش بولدى، — دەۋاتاتتى .....

ئۇي ئىچىگە توپلانغان توختاخۇننىڭ دىلكەشلىرى بەۋش ياتقان توختاخۇنغا بەرھەم بەرمەسلىك ئۈچۈن پىچىرلىشىپ، بۇ غەلىتە ئىش توغرىسىدا ھەر خىل پەرەز-مولچەرلەرنى قىلىشۋاتاتتى.

دۇڭ تېخەن، بايىز خالۇاپ، جۇمالار پەگادىن كوتىرىلىپ، تىزلىنىپ توختاخۇننىڭ باش تەرىپىگە كەلدى. توختاخۇن بىلەنمەر-بىلىنمەس قىينىلىپ نەپەس ئېلىپ، كوزىنى يۇمۇپ ياتاتتى. تۇرۇپ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ، يۈزلىرى تارتىشقاندەك بولاتتى؛ تۇرۇپ، كالپۇكلىرى ئۇمچىيىپ، يۈزلىرى ئاقارغانداڭ بولۇپ، بۇرۇنىنىڭ ئۇچىدا "غۇژۇيدە" تەر پارقىراپ چىقاتتى.

دۇڭ تېخەن بىلەن جۇمانى كورۇپ ساربخان ئانا ئۇپكەدەك ئېسىلدى ۋە كوزلىرىدە ياش ئەگىپ كەتتى. دۇڭ تېخەن ساربخان ئانىغا تەسەللى ئېيتىپ تۇرۇپ، توختاخۇننىڭ قولىنى

تۇتتى. بۇ قول جانسىز ۋە مۇزدەك ئىدى.

توختاخۇنمانىڭ بېشىدا ئولتۇرغان قىسمەت چورۇق ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى تەرنى لوڭكە بىلەن سۈرتتى ۋە ئەلەم بىلەن ئاچچىق، ئېغىر ئۇھ تارتتى:

— ئاجايىپ ئىش-ھە! كىشىنىڭ ئەقلىگە ھېچبىر سىغمايدۇ، قانداق گەپ بولار..... ئازاتلىق ئارمىيە-ھە! دەۋەتتى.

شۇ چاغدا، توختاخۇن قىينىلىپ كوزىنى ئاچتى. ئۇنىڭ غۇۋا ئېچىلغان كوزى تورۇسقا تىكىلگەن ئىدى:

— كىم ئۇ، ئازاتلىق ئارمىيە دېگەن؟ — دېدى توختاخۇن پەس ئاۋاز بىلەن.

— توختاخۇن!.....

— بۇرادىرىم!.....

— توختىكا!.....

تەرەپ-تەرەپتىن ئېيتىلغان بۇ سوز بايىدىن بېرى توختاخۇنىڭ كوز ئېچىشىنى ئۇنۇت قىلىپ تەقەززا بولۇپ ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ يۈرەك ساداسى ئىدى.

— ياھەزرەت، ھاياتمۇ سەن تۇختاخۇن! كوزۇڭنى ئاچ، بىزنى نائۇمىت قىلما، — دېدى قىسمەت چورۇق، — گەپ قىلىۋاتقان مەن، قىسمەت چورۇق، قارىغىنا، شۇنچە قېرىنداش.....سېنى ناكا قىلغان خۇمپەردىن چوقۇم ئۇچ ئالىمىز.....يۇرتداشلارنىڭ ھەممىسى "بورە قوتان" غا، بۇلاڭچى قاتىللارنى تۇتقىلى كەتتى.....

— "بورە قوتان" غا كەتتى! كىم كەتتى؟ ..... — توختاخۇن قوشۇمسىنى تۇردى.

— يۇرتداشلار، توختاخۇن، قاتىلنى تۇتماقچى.....

— ھاماقەت، — دېدى توختاخۇن نارازى بولۇپ، — قاتىل

ئۇ يەردە نىمىش قىلسۇن. ھەممىسى كېتىشتىمۇ؟.....

— شۇنداق، كالتەك - توقماق ئېلىپ.....

— بولماپتۇ، — دىدى توختاخۇن، — بولۇڭلار، بېرىڭلار، ھەممىسى قايتسۇن، ئالدانمىسۇن، جەدەل - ماجىرا چىقىپ قالمىسۇن. ئازاتلىق ئارمىيىسى مۇنداق ئەسكى ئىشنى قىلمىدۇ، دېيىش ئەخمىقانە گەپ! بېرىڭلار، دۇشمەن ئۇ يەردە ئەمەس، مەن بۇنى.....مەن بىلىمەن..... ئازاتلىق ئارمىيە بىز دېخانلارنىڭ يولەنچۇگى، ئارقا تىرىكى تۇرسا، خەقلەر شۇنىمۇ ئويلىماي، ئۇلاردىن گۇمان قىلسا، سىلەرنىڭ بىخەستەلىك قىلىپ قائگە - راپ يۇرگىنىڭلارنى قارائلا!..... بولماپتۇ، دەررۇ بېرىڭلار..... ھورت - پورت دېيىشىپ قالسا، سەتچىلىك ئەمەسمۇ؟.....

— شۇنداقلىغىغۇ - شۇنداق، — دىدى بىرەيلەن، — راست، توختىكامغا قەست قىلىش — ئۇلارنىڭ ساپلا كەمبەغەللەرنى يو - لەيدىغان ئادىتىگە ماس كەلمەيدۇ دېسەك، بۇ توغرا، يامان يې - رى ئۇ نىملەر ئىمام خاتىپنىمۇ توروسقا ئېسىپتۇ ئەمەسمۇ؟..... يەنە بىرەيلەن:

— ئازاتلىق ئارمىيە ئىكەنلىگى راست، بۇنى خەقلەر، ھەتتا سارىخان ئانىمۇ ئوز كوزى بىلەن كورگەن تۇرسا! — دىدى.

— ياق، ياق، گەپنى سوزمائلار، — دىدى توختاخۇن يان تەرەپكە ئورۇلۇشكە تەمشىلىپ، — گەپ بۇ يەردە ئەمەس. جىن بار، جىن!.....چوڭراق يەردىن گەپ ئاچساق، ئازاتلىق ئارمىيە خەلقنى ئازات قىلىدۇ. كىچىكرەك يەردىن ئېغىز ئاچساق، "بورە قوتان" نى ئۇلار نىمە ئۈچۈن ئېچىۋاتىدۇ؟ نىمە ئۈچۈن شۇنچە جاپا تارتىپ ئىشلەيدۇ؟ خەقنىڭ سېلىغىنى يەڭگىلىتىش

ئۇچۇن ئەمەسمۇ؟ ئۇلار "بورە قوتان" غا كەلگەن ئالتە - يەتتە ئايدىن بۇيان خەقنىڭ يېپ - يىگىنسىگە تەگمەي، باشقىلارغا قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلىپ، شۇنچە ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بەردى. بىز بىلەن چوڭقۇر دوستلۇق - قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى. تەستە ئەجرى قىلىپ يېتىشتۇرگەن بۇ بەلەن مۇناسىۋەتنى يەنە ئۈزى قوپۇپ بۇزۇۋېتىدۇ، دىسە، كىمنۇ ئىشىنىدۇ، ھاماقەت بولمىغىلار، دەررۇ بېرىڭلار، يۇرتداشلار ئىش تېرىپ يۈرمىسۇن.....

دۇڭ تېخەن زەرەپشان بەگلىگىگە كەلگەندىن بۇيان، يۈز - لىگەن، مىڭلىغان ئىسسل پەزىلەتلىك كىشىلەرنى كوردى، تونۇش - بى، دوست تۇتتى، سىرداشتى. توختاخۇن، بايىزخالۇاپ، ئىلىشا، قىسمەت چورۇق، ساربخان ئانا ئەنە شۇنداق كىشىلەردىن ئە - دى؛ ئالماس، شانىياز، ئابدۇلا، ئەزىمەت، لەيلىگۈللەر ئەنە شۇنداق ياشلاردىن ئىدى. ئۇنىڭ يەكۇنلىشچە، بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىگى ئاجايىپ ئاق كوڭۈل، ئەمە - گەكچان، چىدام - تاقەتلىك، مېھماندوست - سەنئەتخۇمارلىق، ئىز - زەت - نەپسىلىك، ئۇمتۇار ۋە ئاسان ئىشىنىش ئىدى. بۇ خۇ - سۇسىيەتلەرنىڭ كوپىنچىسىنى توختاخۇننىڭ ۋۇجۇدىدىن ئېنىق كورەتتى. دۇڭ تېخەننىڭ ناھايىتى كوپ ۋاقتى توختاخۇن بىلەن ئوتتى. پۇتكۈل زەرەپشان يېزىلىرىنى ئۇلار بىرلىكتە كېزىپ چىققان ئىدى. بۇ ئادەمنىڭ زېرەك - ئەقىللىقلىغى، ئالدىن كورەر - تەمكىنلىگى، تەجرىبىسىنىڭ موللىغى دۇڭ تېخەننى ھەيران قال - دۇراتتى. شۇڭا، ئۇنىڭغا چوڭقۇر ھورمەت ھىسسىياتى بىلەن قا - رايتتى، ئىشىنەتتى، مۇھىم ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشەتتى ۋە ئۇنىڭدىن ئۇگىنەتتى .....

مانا ھازىرمۇ ئۇ، گەرچە، نامەلۇم سۇيىقەستىنىڭ قۇر -

بانی بولۇپ يېرىم بېھۇش ياتسىمۇ، لېكىن، پۈتكۈل زەرەپشان يېزىلىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن "غەلىتە ۋەقە" نىڭ سىرى توغرىسىدا يەنىلا دانالىق بىلەن خۇلاسە چىقارماقتا، گاڭگىرىغان قېرىنداشلىرىنى ئويغاتماقتا، ئەقىل كوزى بىلەن ھەممىنى كورۇپ تۇرماقتا، ھىس قىلماقتا.....قانداق ئەقىللىق، پەزىلەتلىك، ئوتكۇر پىكىرلىك ئادەم - ھە بۇ توختاخۇن ئاكام!.....

دۇڭ تېخەن ھاياجانلىنىپ، يۇرىگى دولقۇنلانغان ھالدا توختاخۇننىڭ قولىنى ئىختىيارسىز چىڭ سىقتى.

توختاخۇن بۇنى سەزدى ۋە يان تەرەپكە بۇرۇلۇپ دۇڭ - تېخەننى كوردى.

— توختاخۇن ئاكا، مەن ھەممىنى ئاڭلىدىم، پۈتۈنلەي توغرا، ناھايىتى دۇرۇس، — دىدى دۇڭ تېخەن توختاخۇنغا سەممى تىكىلىپ، — بىز بارايلى، يۇرتداشلارنى "بورە قوتان" دىن قايتۇرۇپ كېلەيلى..... سىز خاتىرجەم بولۇڭ.....

توختاخۇن رازىمەنلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى:

— پاتراق يولغا چىقىڭلار، تۇرماڭلار.....مەن تۇنوگۈن سىزنى ئىزلەپ تاپالمىدىم، خەير.....بېرىڭلار.....كېيىن يەنە.....

دۇڭ تېخەن، بايىزخالۇاپ، جۇما، قىسمەت چورۇقلار ئاتلىق يولغا چىققاندا، توختاخۇننىڭ ئويىدە ئىككى خىيالدىراق بولۇپ تۇرغان دىلكەش دىخانلاردىن يەنە ئون نەچچىسىنىڭ ئوزلىرىگە ئەگىشىپ يولغا چىققانلىغىنى كورۇشتى.....

ئۇلار ئالدىراپ "بورە قوتان" تەرەپكە قاراپ كېتىشتى.....

جاپپاروپ بىلەن ئالماس ياڭاقلىق يېزىسىدا ئۇشتۇمتوت يۇز بەرگەن جىددى ۋەقە توغرىسىدىكى خەۋەرنى دەل تۇن

نسپەدىن ئوتكەندە، ناھىيلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئىشخانىسىدا ئاڭلىدى. ئىشخانىدا جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ئابلىكىمۇ بار ئىدى.

پارتكوم شۇجىسى جاپاروپ بىلەن ئالماسنى بۇ يەرگە چاقىرتىشنىڭ سەۋەپلىرىنى چۈشەندۈرۈپ بولغاندىن كېيىن:

— مەن ھازىرلا يەنە تېلېفون ئالدىم، — دىدى ئۇ، — يولداش دۇڭ تېخەن ئوتتۇزچە كىشىنى باشلاپ، "بورە قوتان" غا كەتكەن كىشىلەرنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. يۇرت ئىچىدە چوڭ ئىش يوق، توختاخۇن بىلەن ئىمام خاتىپنىڭ سالاھەتلىگى ئەسلىگە كەلدى. لېكىن، شۇ تاپتا "بورە قوتان" دا نېمە بولۇۋاتقانلىغى مەلۇم ئەمەس. سىلەر ئۇ يەرگە چىقىشىدىن كېيىن جەزمەن سالماق، ئېھتىياتچان بولۇڭلار، ھەقىقى ئەھۋالنى ئىگەللەش كېرەك. تېلېفوندا قورال تۇتقان ئالتە جەڭچىنىڭ گېپى ئېيتىلدى. بۇ زادى قانداق ئەھۋال؟ دەرھال ئايدىڭلاشتۇرۇش زۇرۇر، ئەگەر بەزىبىر جەڭچىلەر ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىپ، ئارمىيە بىلەن خەلق مۇناسىۋىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان بولسا، قاتتىق جازالاش لازىم. بۇنىڭغا يول قويۇلمايدۇ.....يەنە بىر جەھەتتىن، — دىدى پارتكوم شۇجىسى، — ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى پات ئارىدا باشلىنىدۇ. بۇ، پۈتكۈل فېئودالىزىمنىڭ ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرىدىغان بوران - چاپقۇنلۇق كۈرەش. ئۇنى كەڭ دېخانلار كۈچلۈك تەلەپ قىلماقتا. مۇنداق ئۇلۇغ ئىشقا يەرلىك فېئودال - بەگلەر قارشىلىق قىلمايدۇ، دېگىلى بولمايدۇ. مەخسۇت بەگ باندىسىنىڭ تېخىچە يوشۇرۇنۇپ يۈرگەنلىگى ئېسىگىلاردا بولسۇن. بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ ماھىيىتىگە ھەر تەرەپتىن قاراش كېرەك، ئېھتىياتچان

بولۇڭلار، قانداق ئەھۋال بولسا، ۋاقتىدا مەلۇم قىلىڭلار.....

جاپپاروپ بىلەن ئالماس پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئىشخانىسىدىن چىققاندىن كېيىن، پارتكوم قورالسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئابلىكىم بىلەن ئۇزۇنارا مەسلىھەت قىلىشتى - دە، بابا تەييارلاپ قويغان ئىككى ئاتقا مىنىپ ئالدىن يۇرۇپ كەتتى. ئابلىكىم كەينىدىن يېتىدىغان بولدى.....

ئۇلار دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە، تاڭ سۈزۈلەي دەگەن ئىدى. دەريا مەۋج ئۇرۇپ، كوكۇش جىمىرلاپ، دولقۇنلىنىپ ئاقماقتا. كېمىلەر ئاغامچىلار بىلەن قېرى باڭاق دەرەخلىرىنىڭ ئېچىلىپ قالغان يىلتىزلىرىغا باغلاپ قويۇلغان، ئەتراپ جىمجىت ۋە ھېچكىم كورۇنمەيتتى.

كېمىلەر ئىشقا سېلىنمىسا، دەريادىن ئوتۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. كېمىچىلەر يېتىپ - قوپىدىغان كەپىدە بۇگۈن نىمە ئۈچۈندۇر ھېچكىم يوق ئىدى — ئويلىرىگە كېتىشكەن بولسا كېرەك.

ئالماس بىر ئاز بىتاقەت بولدى - دە:

— بولدى، كېمىچىلەرنى ساقلىغان بىلەن ۋاقىت ئوتىدۇ. مەن ئۇزەم خادىنى ئالاي، — دىدى.

ئاغامچىلارنى يېشىشتى، چاغراق بىر كېمىنى تېيىز يەردىن سورەپ، سۇ يولىغا ئېلىپ كېلىشتى، ئاتلارنى كېمە ئۈستىگە چىقاردى. شۇ چاغدا، شەھەر يولى تەرەپتىن ئاپتوموبىلنىڭ قوش چىرىغى چاقنىدى ۋە ھېچقانچە ۋاقىت ئوتمەي جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ئابلىكىم ئۇز ئادەملىرى بىلەن يېتىپ كەلدى.

ئابلىكىم بىلەن بىللە يېتىپ كەلگەن جامائەت خەۋپسىزلە-

گى خادىملىرى ئىچىدە ئېلىقۇل بىلەن سالمانمۇ بار ئىدى.

جاپپاروپ ئېلىقۇل بىلەن تېخى ئالدىنقى كۈنى تونۇشقان ئىدى. كەڭ كوكرەكلىك، كۆچلۈك، كوزلىرى ئوتتەك يېنىپ تۇرىدىغان بۇ زەرەپشانلىق يىگىت بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىپ، ئۇنىڭ غايىسى، ئارزۇسى ۋە ھازىر ئۇستىگە ئالغا مەسئۇلىيەتلىك، مۇرەككەپ ۋەزىپىلەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا چىن كۆڭلىدىن قايىل بولغان ئىدى.....

ئېلىقۇل ئاپتوموبىلدىن سەكرەپ چۈشۈپ، كېمىچىلەرنىڭ يۇقلۇغىنى بىلدى - دە، قولىغا ئالتە مېتىرچە ئۇزۇنلۇقتىكى كېمە باشقۇرىدىغان خادىنى ئالدى:

— قېنى، ئاغىنىلەر، كېمىگە چىقىڭلار، — دىدى ئۇ تەمكىن سالماقلىق ۋە قىزغىن كەيپىياتتا، — كېمىچىنى ئىزلەشنىڭ ھاجىتى يوق. ئالماس بىلەن ئىككىمىز بۇ كېلەڭسىز تەڭنىنىڭ ئۇستىگە چىقىۋالساق، ئۇنى غازاڭدەك ئويناتىپ، كوزلىگەن نىشانغا دەر-ھال يەتكۈزىمىز، قېنى چىقىڭلار.....بۇ كېمىنىڭ خاسىيىتى كوپ. ئازاتلىقنىڭ ئالدىدا گۈمىنداڭچىلارنىڭ ئۈچ ئات، ئون ئىككى تال مىلتىق ۋە بىرمۇنچە يەشىك ئوقلىرىنى قولىغا چۈشۈرۈشتە، ئالماس بۇ كېمىنى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئاپىرىۋېلىپ، بولۇشچە لەپەڭشىتىپ، چېرىكلەرنىڭ كوزىنى ئالا چەكمەن قىلىۋەتكەن ئىدى، چېرىكلەر تۇغۇلغىنىغا تويغان. ئەمما بۇگۈن ئىشىنىڭلارکى، كېمە رېلىس ئۇستىدە ماڭغان پويىزدەك، غىر قىلىپ ئوتۇپ كېتىدۇ.....

ئېلىقۇلنىڭ گېپى ئاياقلاشقىچە، ئوتتۇرچە جەڭچى كېمە ئۇستىگە چىقىپ بولدى.

ئالماس بىلەن ئېلىقۇل ئۇزۇن خادىنى دەمۇ-دەم سۈ

ئاستىغا پاتۇرۇپ، كېسىنى شددەت بىلەن ئېلىپ كەتتى.....

كېسىنىڭ تۇمشۇغى قىرغاقتا تىرىلىپ، ئابدۇكىم، جاپپاروپ، ئالماسلار قاتارلىق ئۇستىگە چىققاندا، ئەتراپ خېلىلا يورۇپ قالغان ئىدى ۋە ئۇلار دەريا قىرغىغى بويلاپ سوزۇلغان "بورە قوتان"-نىڭ پۇركاپ توپىلىق كاداڭ ھارۋا يولىدىن رەتلىك تىزىلىپ چىقىپ كېلىۋاتقان ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنى كوردى.

بۇ، جاڭ تىڭخۇا "بورە قوتان" دىن قايتۇرۇپ كېلىۋاتقان جەڭچىلەر ئىدى.

جەڭچىلەرنىڭ تالاپەت كورگەنلىگى بىلىنىپ تۇراتتى. بەزىلەرنىڭ باش-كوزلىرى يېرىلغان، بەزىلەرنىڭ كىيىم-كېچەكلىرى يىرتىلغان، بەزىلەر بولسا، قورالنى ئىشقا سالالماي خورلۇق كورگەنلىگى ئۈچۈن، جىلى بولۇپ غەزەپلىنەتتى ۋە تېرىكىپ كەينىگە قارايتتى.....

جاڭ تىڭخۇا ئابدۇكىم، جاپپاروپ، ئالماسلارغا قائىدىلىك سالام بېرىپ كورۈشكەندىن كېيىن، بۇگۈن كېچە تۈيۇقسىز يۇز بەرگەن ۋە ئوزلىرىمۇ چۈشىنىپ يېتەلمىگەن ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى سوزلەپ بەردى ۋە ئاخىرىدا:

— راستىنى ئېيتقاندا، بىز بۇ بوراننىڭ نەدىن چىققانلىغىنى، ئوزىمىزنىڭ بۇ يەردىكى قېرىنداشلار ئالدىدا نېمە سەۋەنلىك ئوتكۈزگەنلىگىمىزنى چۈشىنەلمىدۇق، — دەپ سوزىنى تۈگەتتى.

دەل شۇ چاغدا، "بورە قوتان" يولى تەرەپتىن ئاتلىق، پىيادە بولۇپ، ئەللىك-ئاتمىشچە كىشى يېتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ قولىدا ھىلىمۇ كالتەك-توخماق، پالتا، ئوغاقلار بار ئىدى.

جەڭچىلەر جىددىلەشتى، قورالسىزنى چىڭ تۇتۇپ، بىر-دەك قايرىلىپ كەينى تەرەپكە قاراشتى.

لېكىن، ئۇلار دۇڭ تېخەن، بايىز خالۇاپ، جۇمالار باشلاپ كەلگەن ئادەملەر ئىدى.

دۇڭ تېخەن ئابلىكىم، جاپپاروپ، ئالماسلارنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— "بورە قوتان" دىن كېلىشمىز، مەيدان پۈتۈنلەي خاراپ بوپتۇ، ئەڭ يامنى سۇ چاقپىلىگىنى چېقىپ ۋەيران قىلىپ، دەريانا ئېقىتمۇپتىپتۇ، — دىدى.

— ئوپ-ئوچۇق بۇزغۇنچىلىق. ھەچكىمنى تۇتمىدىگىلار-مۇ؟ — بۇ گەپنى ئېيتقان سالمان ئىدى. دۇڭ تېخەن:

— ئىش ناھايىتى مۇرەككەپ، نېمە سىر بارلىغى تېخى نامەلۇم، — دىدى ئويلىنىپ تۇرۇپ، — بىز "بورە قوتان" غا كەلگىچە، تارقىلىپ كېتىۋاتقان نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتۇق. كېچىدە كىمنى كىمنىڭ چاقىرغانلىغى، كىمنىڭ كىم بىلەن "بورە قوتان" غا بارغانلىغىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. خېلى كوپچىلىك كەشىلەر "توختاخۇننى ئولتۇرگەن قاتىل 'بورە قوتان' دا بار، شۇنى تۇتىمىز" دىگەن گەپنى ئاڭلىغان. لېكىن، بۇ گەپنى كىمنىڭ ئېيتقانلىغىنى ھېچكىم ئەسلىيەلمىدى. تاڭ سۈزۈلەي دېگەندە نۇرغۇن كىشىلەر تارقىلىپتۇ، قاراڭغۇدا كىم تونۇش، كىم ناتونۇش، ئىلغا قىلالماپتۇ.....

دۇڭ تېخەن ئەھۋال تونۇشتۇرۇۋاتقاندا، "ياڭاق پۇشتى ماكان" دىن كەلگەن بىرنەچچە دىخان ئېلىقۇل بىلەن سالمانىنى تونۇپ قالدى. بايىز خالۇاپ بىلەن جۇما ئېلىقۇل بىلەن سالماننى قۇچاقلاپ، ئۇلار بىلەن دىدار كورۇشكەنلىگىگە خوشال بولدى.

بايىز خالۋاپ ئېلىقۇلنى قوۋچاقلاپ كورۇشتى.

ئابـلىكىم دۇكۈ تېخەن ۋە يەنە بىرنەچچە كىشىنىڭ ئەھـۋال تـونۇشـتـۇرۇپ ئېيتقان سوزىنى ئاڭـلاپ بولغانـدىن كېيىن ئېلىقۇلنى بىر چەتكە چاقىرىپ، ئۇنىڭغا:

— سېنىڭ بۇ يەردىكى ۋەزىپەڭ تۇگىدى. دەرھال قايتقىن. "ھىكمەتـلىك ئۇزۇك" جىددى ئىش. ئەسلىدىكى ۋەزىپە — سېنىڭ كۇرەش سەنئىتىڭ. چۇشىنىشلىكمۇ؟ — دىدى.

— بولىدۇ، قايتىمەن، — دىدى ئېلىقۇل قولىنى شەپكىسـىنىڭ چىكىلىگىگە ئېلىپ، ئوتۇگىنىڭ ئوكچىسىنى "تاق" قىلىپ بىر بىرىگە ئۇرغان ھالدا تېڭ تۇرۇپ.

ئابـلىكىم شۇنىڭدىن كېيىن سالمان ۋە ئىككى تېخنىك خـادىمنى ئېلىپ قالدى - دە، قالغان جەڭچى - خـادىملارغىمۇ قايـتىپ كېتىشكە بۇيرۇق بەردى.

جاپپاروپ بولسا، بۇ چاغدا جاڭ تىڭخۇاغا:

— يولداش لاۋ جاڭ، سىز بىلەن مەن ئىسسىق - سوغاقنى باشتىن كەچۈرگەن ھەربى ئادەملەرمىز. ئۇزۇر ئېيتىش، ئەپۇ سوراش - نىڭ ھـاجىتى يـوق. سىزگە يەنە قايتىپ دىخانچىلىق مەيدانىنى يېڭىۋاشتىن قۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. ھازىرقى پەيتىنىڭ ئوزى شۇنداق. بوران - چاپقۇنـلار ئىچىدە، ھەربى تىل بىلەن ئېيتقاندا ئۇرۇش خـارابىلىرى ئىچىدە جەسەتـلەرنى كومۇپ قويۇپ، قان داغلىرىنى سۇرتۇۋېتىپ ئىلگىرىلەشكە توغرا كېلىدۇ. مۇنداق بوران - چاپقۇن - نى يەنە بولمايدۇ، دەپ ھىچكىم ھوددە قىلالمىسا كېرەك. خوش، بىز ياڭاقلىق يېزىسىغا كەتتۇق، خەير.....، — دىمەكتە ئىدى.....

2. كىچىك ئالاقىچى

ساربخان ئانا ھەمشە: زەرەپشاندا ئازاتلىق بەخش ئەتكەن ئاپتاپتىن خەناخا ھەممدىن بالدۇر بەھرىمەن بولغان خوتۇن — مەن. بۇ ئاپتاپ - نۇردىن ھەممىز تەك بەھرىمەن بولۇشىمىز كېرەك، — دىگەن سوزىنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيتتى.

بۇ، راست ۋە پۈتۈنلەي تۇغرا ئىدى. چۈنكى، قەشقەر-خوتەن تاشيولىدا ئالماسلار خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئېلىپ قايتقاندىن تارتىپ، تاكى ھازىرغىچە ئاننىڭ قەغەز پەنجىرىلىك ئويى ئادەملەر دائىم كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغان، كۆڭۈل ريشتى تارتىپ تۇرىدىغان جاي، ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ مەركىزى بولۇپ قالدى. ھەممە يېڭىلىقلار دىگۈدەك مۇشۇ ئويدىن تارقىلاتتى. كېيىن دۇك تېخەن بىلەن ئابدۇللا ئۇزۇن بىر مەزگىلگىچە بۇ ئويدە يېتىپ - قوپۇپ، ئاننىڭ قولىدا تۇز - تائام يىدى، چۈك - كىچىك سوھبەت - مۇزاكىرىلەرگە ئانا دائىم دىگۈدەك داخىل بولاتتى، بولۇۋاتقان گەپ - سوزلەر ئاننىڭ مىڭسىگە ئورنايتتى، دىلىنى سۈيۈندۇرۇپ، كۆڭلى-كوكسىدە يېڭىدىن - يېڭى گۈزەل، نۇرلۇق ئارزۇ - ئارمانلارنى چىچەكلىتەتتى.

شۇ سەۋەپلىك ئۇ ھەتتا تەبىي يېڭىلىق تارقاتقۇچى ئانمۇ ئىدى.

كىشىلەر ساربخان ئانىغا ئىشىنىدۇ ۋە سەمىمى ئىززەتلەيدۇ، چۈنكى، ئۇنىڭ بۇگۈن ئېيتىپ بەرگەنلىرى ئەتە تۇرمۇشتىكى ئادەتتىكى ھەقىقەتكە ئايلىنىپ قالاتتى. كېيىنكى كۈنلەردە ھەقەمسايىلار

ئاننىڭ تىلىدا يېڭى ۋە ھېچقاچان ئاڭلاپ‌ۇ، ئويلاپ‌ۇ باقمىغان تاتىملىق سوز - ئاتالغۇلارنىڭ پەيدا بولغانلىغىنى سېزىپ قېلىشتى، قىزىقىپ كېتىشتى.

— ئاجايىپ زامان، ئاجايىپ پەلەك، — دەيتتى ئانا كول بويىغا سۇغا چىققاندا ياكى ئېتىز - ئېرىقتىن يانغاندا خولۇم - خوشنىلىرى بىلەن مۇڭدىشىپ، — مانا ئاز كۇندە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش دېگەن كاتتا ھەرىكەت بولىدۇ. ئالماسنىڭ دەپ بېرىشىچە، دېخانىنىڭ ھەققى ئازاتلىغى شۇ ئىش بىلەن رۇياپقا چىقىدىكەن. بۇ ھەرىكەت بىزنىڭ ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقىچە تارتىپ كەلگەن ھەممە دەرت - ئەلىمىزنىڭ يىلتىزىنى قىرقىپ، بىر قېتىم پۈخادىن چىقىرىدىكەن. بىز بىلىمىزنى مەھكەم باغلاپ، زومىگەر - مۇشتۇمزورلاردىن ئوبدان ھساپ ئېلىپ، ئۇ نىمىلەرنىڭ يۇرىگىنى خۇن قىلىۋېتىشىمىز، ئوچىمىزنى تازا چىقىرىشىمىز لازىم. ئاندىن يەنە يەر ئىسلاھاتى بولىدىكەن. يەر ئىسلاھاتى دېگەن سوز دۇڭ تېخەن ئوغۇلنىڭ ئالماس بالىغا ئېيتىپ بېرىشىچە، يەرنى ئېگىسىگە قايتۇرۇش، يەر تېرىغۇچى دېخانىنىڭ كەلمىشىلىك يېرى بولۇش دېگەن سوز ئىكەن. كوردۇڭلارمۇ؟ دېخانىنىڭمۇ ئەمدى ئوز ئالتۇن قوزۇغى بولىدۇ. يەر — ئوز ئېگىسىنى تاپتى دېگەن شۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق كۇن - ئوقەت بولىدۇ، مەن بىلمەيمەن. لېكىن، بىز قول - ئىلكىدە يوق خەقنىڭ ئوز دەۋرىمىز كەلگىنىگە، تەقدىرىمىزنىڭ ئاستىن - ئۇستۇن بولغانلىغىغا كوڭلۇم ئىمىن. خوشاللىغىمنى سوزلەپ تۇگىتەلمەيمەن.....

خولۇم - خوشنا ئاياللار بولسا، ھاياجانلىنىپ:

— ساربىخان، تىللىرىدىن شېكەر تامدى، ئالتۇندەك

گەپلەرنى دىدىلە. مۇشۇنداق گەپلەرنى كوبرەك ئاڭلىساق يۈرىگىمىز توم، كوزىمىز روشەن، دىلىمىز يورۇق بولىدىكەن،— دەپ، ئانىنىڭ گەپلىرىنى خۇمار قىلىپ ئاڭلايتتى.

ئالماسلار ئۇگىنىشكە كەتكەندىن كېيىن ئانا: ھازىر ئالماس باللار يوق، دادىسى بولسا، يۈرتنىڭ ئىش-ئۇقتى، ھەم-غۇسى بىلەن بەنت، مەن قېرىنداشلارنىڭ ھال-ئەھۋالىدىن كوپرەك خەۋەر ئېلىشىم لازىم،— دەپ ئويلىدى ۋە تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارنىڭ بېشىنى سلاپ، قولىدىن كېلىشىچە ياردەم بېرەتتى.....

ئونۇگۇن كەچقۇرۇن ئانا كەچلىك غىزانى تەييارلاپ، بىر ھازاغىچە قازاننى ئوچاقتىن چۈشۈرمەي توختاخۇننى كۈتتى. توختاخۇن كېچىكتى. تالاغا چىقتى، ئويگە كىردى، توختاخۇن كورۇنمەيتتى، شۇنىڭدىن كېيىن ئانا ئالدىراپ قازاننى چۈشۈردى-دە، توخۇ گوشى، چامغۇر، ساماق ۋە ماش سېلىپ پىشۇرغان شويلىدىن بىر ئاپقۇرغا ئۇسۇپ، ئۇستىنى تۇنۇكە تەخسە بىلەن يېپىپ، ئۇدۇل مەسۇدىخاننىڭ ئويى تەرەپكە قاراپ كەتتى.

مەسۇدىخان بىر نەچچە كۈندىن بېرى ئاغرىپ يېتىپ قالغان، قىزى مەختۇمنى بولسا، باشقا بىر يېزىدىكى تاغىسى "كۇنىمىز بەلەن بولۇپ قالدى، بىر نەچچە كۈن قوغۇن-تاۋۇز سەيلىسى قىلىپ كەلسۇن" دەپ ئېلىپ كەتكەچكە، مەسۇدىخاننىڭ ھازىر كۈتكۈچىسى يوق ئىدى.

— يۇز كېلەلمەيمەن، گۇس-گۇس دەسسەپ مېڭىپ، مەيدىمىزنى كېرىپ ئىشلەيدىغان، سوزلەيدىغان زامان كەلگەندە، يېتىپ قالغىنىمغا ئېچىنىمەن،— دىدى مەسۇدىخان ساربخان ئانا

ئويگه كىرىپ كەلگەندە، مەزىلىك پۇراق تارقىلىپ تۇرغان ئاپقۇرنى قولىغا ئېلىپ، — سىلى ھەر كۈنى مۇشۇنداق ئاۋارە بولۇۋاتىلا، توختاخۇن ئاكام تۈنۈگۈن كەچتە بىر يۈدە ئوتۇن تاشلاپ بېرىپ كەتتى، نېمە دەپ، نېمە قويۇشۇمنى بىلمەيمەن. كاللامدا مىڭ تۈرلۈك ئوي - خىيال بار. خۇدا شىپالىق بېرىپ ساقايسام، قېرىنداشلار ئۈچۈن نېمە - نېمىلەرنى قىلىپ بەرگۈم بار.....

مەسۇدىخان كۆزىگە ياش ئالدى.

— بۇ نېمە دېگەنلىرىنى بۇزمىسىلا. — دېدى ئانا مەسۇدىخانىنىڭ قولىغا قوشۇق تۇتقۇزۇپ تۇرۇپ، — بىز بەممىز ئوتمۇشتە دەرت - ئەلەم چەككەن، رىيازەت تارتقان بېرىنداشلار ئەمەسمۇ، بارنى تەڭ كۆرىمىز، قولىمىز قىسقا. ئوبدان خەۋەر ئالالمايۋاتىمىز. بىر - بىرىمىزنى يېڭىلمىسەك، ھەممەم بولمىساق قانداقمۇ دېلى بىر، مۇڭى بىر قېرىنداش بولالايمىز، ئوبدان كۈنلەر كېلىۋاتىدۇ. ئالماس قول - ئىلكىدە يوق قېرىنداشلار راۋرۇس قەد كوتەرگىچە، ئوزئارا ھەمدەرت بولۇشىمىز، خەيرىخاھلىق قىلىشىمىز لازىم، دەپ تۇرۇۋاتىدۇ. قېنى، ئاشقا باقسىلا، قىزىق يىگىلە.....

سارىخان ئانا مەسۇدىخان بىلەن ئازراق مۇڭدىشىپ، ئىشكىتىن چىقاي دەپ تۇرغاندا، قولىدا بىر بولاق بىر نەرسىنى كوتەرگەن ھالدا ئويگە قىسمەت چورۇق كىرىپ قالدى.

ئانا قىسمەت چورۇقنى كورۇپ:

— مانا ئەمەسمۇ، ئەل بار يەردە بۆر خار ئەمەس، دېگەن شۇ. بىرىمىز چىقساق، بىرىمىز كىرىپ تۇرىمىز. قېنى قىسمىتاخۇن يۇقۇرى ئوتىسىلە، — دېدى ۋە قىسمەت چورۇقنىڭ قولىدىكى

بىر بولاق دورىنى كورۇپ، — كېسەلنىڭ ساقايغۇسى كەلسە، تۈۋىپ ئوزى كەپتۇ، دېيىشەتتى. قىسمىتاخۇن خويىمۇ بەلەن ئىش قىپلا جۈمۇ. باي مېلىنى سوزلەيدۇ، گاداي مۇڭىنى دېگەندەك، مەسۇدىخان بىلەن كىچىككىنە هال - مۇڭ تۈكۈشتۈق، — دەپ ئويدىن چىقىپ كەتتى.

ساربىخان ئانا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن قىسمەت چۈرۈق بىر بولاق دورىنى مەسۇدىخانغا سۆزلۈپ:

— دوختۇر قىز بەردى، "بورە قوتان"غا باردىم، مەيدىسى ئاغرىيدۇ، هەرەج ئېغىر، بىر نىمە قىلىڭ دېدىم. ئىچسىلە، شىپالىق دورا. ئەتە دوختۇر قىز ئوزى كېلىپ سىلىنى كورىدىغان بولدى..... — دېدى.

مەسۇدىخان قىسمەت چۈرۈققا مىننەتدارلىق بىلەن قاراپ قويدى.....

ساربىخان ئانا قەغەز پەنجىرىلىك ئويگە كەلسە، تۈختاخۇن يېڭىلا كېلىپ تۇرغان ئىكەن. تۈختاخۇن خاپا كۈرۈنەتتى ۋە دۇڭ تېخەننى ئىزلەپ تاپالمىغانلىغىنى ئېيتىپ بەردى. ئەتە نەدىن بولسىمۇ تاپماي بولمايدۇ، — دېدى.

ئانا قىسمەت چۈرۈق بىلەن مەسۇدىخان تۈغرىسىدا سوز ئېچىپ:

— هەر ئىككىسى يالغۇز، هالال جۈپ بولۇشقا لايىق. ئۇلار- نىڭ شۇنداق خىياللىرى بارمىكىن، — دېدى. تۈختاخۇن:

— دۇرۇس، بۇمۇ بىر ئىش. ئات ئالماڭ ئاي كېچەش، خوتۇن ئالماڭ يىل، دېگەن گەپ بار. مەنمۇ شۇنداق سېزىمەن. مەگەرچەندە ئۇلارنىڭ ئاشۇنداق خىيالى بولسا، بىز هەممۇ قىلىشىپ، خەيرىخاهلىق قىلايلى، يېشى چوڭىيىپ قالغاندا يالـ

غۇزچىلىق بىر دوزاق. ئەتە مەن قىسىتاخۇن بىلەن مۇڭدىشىپ باقاي..... ئۇ ئوز خىيالىنىڭ تۈگۈچىنى يېشەلمەي يۈرەمدە-كىن، — دىدى.

ئۇلار شۇ پاراڭلار بىلەن يېتىپ قېلىشتى.

ئانا ئالماس بىلەن لەيلىگۈل، ئۇلارنىڭ تويى ۋە كەچكە-كىنە نەۋرىسىنى كورۈشنى ئارزۇ قىلىدىغان خىيالىرىنىڭ ئاخىرىغا يەتمەي كوزى ئۇيقۇغا كەتتى. توختاخۇن بولسا شاتۇر دوغا دىگەن گەپلەر ئىشەنچلىكمۇ-ئەمەس دىگەنىنى ئويلاپ، قاچان ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلمەيتتى.....

بىر كەمدە تامدىن ئارتىلىپ كېمىنىڭدۇر "گۈپ" قىلىپ هويلا ئىچىگە سەكرىگەنلىگى سېزىلدى، تاشقارقى ئىشىكنىڭ ئىچ زەنجىرى "تىرىق" قىلىپ ئېچىلدى. توختاخۇن ئىتتىك كوزىنى ئاچتى، لامپىنى ياندۇرۇپ، ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، ساربخان ئانىنى ئويغاتتى.

توختاخۇن ئىشىك تەرەپكە كېتىۋاتقاندا، بىر كىم ئىشكىنى ئاستا قاقتى.

— كىم؟ — دىدى توختاخۇن.

— ئېچىڭ، مەن ئارمىيە، جېنىڭىزجۇن .....

بۇ ئاۋاز خەنزۇ تىلىدا تەلەپپۇز قىلىندى. توختاخۇن هەيران بولدى. بۇ ئويگە ئۇيغۇر تىلىدا چالا سوزلەيدىغان "بورە قوتان" دىكى جەڭچىلەر ئانچە-مۇنچە كېلەتتى. هايۋان-سايمان، ئورۇقلۇق ئوتنە-يېرىم قىلىشىدىغان ياكى يەرلىك ئورۇنلار بىلەن هەمكارلىشىپ ئىشلەيدىغان ئىشلار بولسا، توختاخۇننى تېپىپ مەسلىھەتلىشەتتى. ئەمما، ئۇلار هىچقاچان كېچىدە كېلىپ باقمان ئەمەس. توختاخۇن: "جەزمەن بىر مۇهىم ئىش بار چېغى" دەپ

ئويلىدى - دە، ئىشكنى ئاچتى.

ئىشكنىڭ ئېچىلىشى بىلەن قارا بوران قۇتۇرغانسىدەك، ماش رەڭ ھەربى كىيىم كىيگەن، قولىدا قارا ملتىق تۇتقان، شەپ- كىسىنى قېشىنىڭ ئۇستىگە بېسىپ، يۈزىنىڭ يېرىمىنى قارا ياغلىق بىلەن تېڭىۋالغان بىرقانچە كىشى تۇيۇقسىزلا بېسىپ كىردى- دە، توختاخۇننى بېسىپ، دەسسەپ - پېتىقلاپ كەتتى.....

ھازىر بولسا، تۇشەكتە ياتقان توختاخۇن بىلەن ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرغان سارىخان ئانا دەريا بويىدىن بايىلا بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ئابلىكىمنىڭ تەلىۋىگە ئاساسەن، شۇ بىر كۈنلۈك جەريانىنىڭ تەپسىلاتىنى يۇقۇرقىدەك سوزلەپ بەردى. ئانا:

— ئۇلار دادىسىنى پېتىقلاپ بولغاندىن كېيىن، ئېغىزغا قولىنى تۇتۇشۇپ كوردى، "ئولدى" دەپ ئويلىغان چېغى ھۇر- كۈپ قېچىشتى. مەن دادىسىنىڭ ئۇستىگە ئوزەمنى تاشلىغاندا، تالادىن: "ئەسكەرلەر توختاخۇننى ئولتۇرۇۋەتتى!....." دەپ توۋلىغان ئاۋازنى ئاڭلىدىم، — دەپ سوزىنى تۈگەتتى.

ئوي ئىچىدە ئابلىكىم، جاپپاروپ، ئالماس، سالمان ۋە يەنە جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ ئىككى نەپەر تېخنىكىلىق ئىشلار خادىمى بار ئىدى. ئۇلار ئوزىگە كېرەكلىك مەلۇماتلارنى ئېلىشتى ۋە يەنە نىمىندۇر سوراشقا باشلىدى.....

توختاخۇن بىلەن ئالماسنىڭ شۇنداق بىر خۇسۇسىيتى بار ئىدىكى، ئاتا - بالا بىرنەچچە ئېغىز قىسقا گەپ ۋە بىر - ئىككى قېتىم كوز ئۇرۇشتۇرۇش بىلەنلا بىر بىرىنىڭ كوڭلىدىكىنى چۈ- شىنىشەتتى. بولۇپمۇ توختاخۇن ئوزىنىڭ مول تەجرىبىسىگە ئاساسەن ئوغلىنىڭ كوز ھەركىتى، چىرايىدىكى ئوزگىرىش، نەپەس

ئېلىشى، ھەتتاكى چىمچىلاق قوللىرىنىڭ ھەركىتىگە قاراپ، ئالـ ماسنىڭ قەلبىدە نىمىلەرنىڭ يۈز بېرىۋاتقانـلىغىنى، خوشالـلىغى، خاپىلىغى ۋە ئۇنىڭ دەرىجىسىنى خاتاسىز بىلىۋالاتتى.

ھازىر توختاخۇن ئابلىكىمنىڭ بىر سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ بولۇپ، ئالماسقا قارىدى:

— ئوغلۇم، سەن جىلى بولۇۋاتامسەنا، — دەپ سورىدى، — ھاجىتى يوق. بىز ئۇز كۇشەنـدىلىرىمىزدىن تېخى پۇخادىن چىققۇدەك ھساپ ئالـمىدۇق. لېكىن، دۇشمەن بىزدىن ھساپ ئالماقچى، سەن بۇنىڭغا گۇمان قىلامسەن؟.....

— ياق، دادا، سېنىڭ ئېيتقىنىڭ دۇرۇس.....

— دۇرۇس بولغانىكىن سەن تىت ـ تىت بولما.....

ئابلىكىم بىلەن جاپپاروپ سوھبەت ئوتكۇزۇپ بولغانـدىن كېيىن ئىمام خاتىپنىڭ ئويىگە بارماق بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشتى. شۇ چاغـدا ئويـگە جاڭ تىڭخۇا بىلەن دوختۇر قىز جاڭ خۇا كىرىپ كەلدى. جاڭ تىڭخۇا تۇختاخۇننىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئېغىر ئۇھ تارتتى، ئۇلار تۇختاخۇندىن ھال ـ ئەھۋال سورىغىلى، قولىدىن كېلىشچە ياردەم بېرىپ، داۋالىغىلى كەلگەن ئىدى.....

ئالماس ئابلىكىم بىلەن جاپپاروپنى باشلاپ، ئىمام خاتىپـ نىڭ ئويى تەرەپكە كېتىۋاتقاندا، قارشى تەرەپتىن تـوت ـ بەش ياشلارغا كىرگەن بىر كىچىك بالىنىڭ يالىڭاياق پۇتـلىرى بىلەن توپا تۇزىتىپ، ئىغاڭلاپ كېلىۋاتقىنى كورۇندى.

بالا شاتۇت ئۇڑمە يىگەن بولسا كېرەك، ئېغىز ـ بۇرۇنلىرى قىپ ـ قىزىل بويـىلىپ كەتـكەن ئىدى. ئۇ، ئالماسـنىڭ روبىرىغا كەلگەندە ئوماق كوزلىرى بىلەن ناتونۇش كىشىلەرگە تىكىرقاپ

بىر پەس قارىدى - دە، ئالماسقا قاراپ:

— ئالماس ئاكا، توختا، مەن ساڭا بى گەپ قىيمەن، — دىدى.

ئالماس بالىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ، يۇسۇپ چوڭىنىڭ خوتۇنى رابى ۋىت - ۋىتنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئېغىر ئوچۇق ئىش - تىنىدىن بۇجەكلىرى كورۇنۇپ تۇراتتى.

— ھوي، سەن، ئابدىغېنىغۇ، سەن ماڭا يىمە گەپ قىيە - سەن، — دىدى ئالماس ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ تۇرۇپ، بۇجەكلىرىنى تۇتۇپ ئەكىلىتىپ قويدى.

— مەن چۈك ئويناپ، مۇشۇك قوغىدىم، — دىدى ئۇ، — ئالا مۇشۇك بەك يامان، تاتلاپ پۇتۇمنى قاناتتى، قوغىدىم، قوغىدىم. ئۇ قاچتى، مەن قوغىاۋەدىم. مەسۇدىخان چوڭنامنىڭ ئويىگە كىيۋالدى. ئەمدى تۇتۇۋالاي دەپ كىيسەم. مەسۇدىخار چوڭنام: خويما بەلەن كەلدىڭ غېنى. مەن ساڭا ياڭاق بېيەي سوقما ئويناي، ئالماس ئاكاڭنى قىچا دەيدۇ، ئوزى كەلسۇن دەيدۇ، كەلمەي قالمسۇن دەيدۇ، — دىدى.

— ماقۇل، — دىدى ئالماس، — مەن باراي، سەن كېتىۋە ئەمسە.....

— ياق، — دىدى غېنى كوزلىرىنى مۇادۇرلىتىپ، ئالماسنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ، — مەن كەتمەيمەن، ياڭاق ئالىمەن، سوقما ئويناىمەن..... ماڭغىنا.....

ئابلىكىم غېنىنىڭ گېپىگە دىققەت قىلدى ۋە ئالماسقا:

— سىز بېرىڭ، شاكىچىكىنىڭ ئىشى مۇھىمدەك قىلىدۇ، — دىدى كۈلۈپ.

ئالماس غېنىنى ئەگەشتۇرۇپ، مەسۇدىخانىنىڭ ئويىگە كە-

رەپ كەلدى. مەسۇدىخان بىتاپ بولۇپ قالغاچقا، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان ئىكەن. ئۇ ئالماس بىلەن كۆز ئۇچىدا سالامىلە-شىپلا غېنىغا قارىدى:

— غېنى بالام، سەن نېمىشقا كەلگەنسەن، بۇ بەك ئوماق بالا، ئاندا-مۇندا كىرىپ قالىدۇ بۇ ئويگە، — دەپ مەسۇدىخان تەككىرنىك ئارقىسىدىن — ياغاچ كاساڭدىن بىر ئوچۇم مېغىز ۋە بىر ئاز ياڭاق ئېلىپ، غېنىنىڭ كوينىگىنىك پېشىگە توكۇپ بەردى، — ئالە قوزام، ئويناپ-ئويناپ يەنە كەل جۇمۇ؟.....

— ماقۇل، — دىدى بالا، —ئاخشام، بولغاندا، ئاش ئېلىپ كېسىمەن.....

— بولدى، ئەمدى ئەكەلمە، ئويناپ كەلگىن.....

— ياق..... ئاش ئېلىپ كېسىمەن.....

غېنى تايتاڭلاپ چىقىپ كەتتى.

— سېنىڭ شەھەرىدىن چىققىنىگنى ئابدىغېنى دەپ بەردى، تېخى بايىلا، — دىدى مەسۇدىخان ئالماسقا، — تاڭ سۇزۇلگەندىن تارتىپ كوزۇم ئىشكىتە بولدى، بىر كىم كىرسىدى، دەپ جېنىم ئالدىراپ، تاقىتىم-تاق بولدى. ئالماس، ئېيتقىنا، يۇرتتا بۇگۈن كېچە بىرەر شۇملۇق بولدىمۇ؟.....

— بولدى، — دىدى ئالماس، — ئازاتلىق ئارمىيە كېيىمىنى كىيگەن بەش-ئالتە خۇمپەر دادامنى، ئىمام خاتىپنى قەستلەپ ئولتۇرمەكچى بولۇپ، مەقسەتكە يېتەلمەپتۇ، ئېغىر ۋەقە.....

— توۋا خۇدايىم، دېگىنىمدەك بوپتۇ، — مەسۇدىخان ئەز-سىزلىك بىلەن سوزىنى داۋام قىلدى، — ھەقىچان بىر شۇملۇق بولدۇ، دېۋىدىم، شۇ ئىش ئىكەن-دە. ئۇنداق بولسا ئاڭلا. تېخى تۇن نىسپى بولمىغان چاغ، ئۇيقۇم قېچىپ ياتسام، بىزنىڭ

ئوينىڭ كەينىدىن دۈكۈرلىگەن ئاياق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئوغرىدىن مەن قورقمايمەن، بىزنىڭ ئويدە ئوغرىلىغىدەك نەمە بولسۇن. تىكشاپ ياتتىم. بىر كەمدە مۇرىنىڭ كەينىدە دۈكۈرلىگەن ئاياق كېلىپ توختىدى. مۇرا نېپىز، نەمە گەپ بولسا بەخۇدۇك ئاڭلىنىدۇ. مېنىڭ قۇلىغىمغا كىرگىنى: "ئەمدى توۋلا، ئادەم ئولتۇرىدى، دەپ توۋلاۋېرەيلى. خەقلەر بىزنى راۋۇرۇس كورگەندىن كېيىن، "بورە قوتان" تەرەپكە قاچمىز، ئەشەدە كىيىملەرنى ئالماشتۇرۇپ يۇرتقا كېلىمىز، ئاندىن يەنە خەقلەر بىلەن "بورە قوتان"غا چاپمىز....." دېيىشتى. كېيىن دىگىنىدەك ۋاقىراشتى. مەن بۇ نەمە شۇملۇقتۇ، ئالۋاستىمۇ، ئادەمىمۇ دەپ ئويلىدىم. تالاغا چىقالمايمەن. مۇشۇ گەپنى ساڭا دەي دىۋىدىم.....

ئالماس ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى ۋە مەسۇدىخانغا رەھمەت ئېيتتى:

— بۇ بەك مۇھىم گەپ، تۈگۈچنىڭ سىرى شۇ، هازىرچە سەن بۇ گەپنى ھىچكىمگە دىمەي تۇرغىن ئايلا، مەن ئابلىكىم بىلەن جاپپاروپنىڭ قېشىغا باراي، — دىدى.

ئالماس ئويدىن چىقىپ كېتىۋاتقاندا، غېنى يەنە تايتاڭلاپ كىرىپ كەلدى. ئۇ تېخىچە ئالا مۇشۇكىنى قوغلاپ يۇرەتتى. ئالماس ئۇنى كوتىرىۋېلىپ، پىشانىسىگە سۈيۈپ قويدى.....

3 . "هازىرچە سىر بولسۇن....."

جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ئابلىكىم ئۇزىنىڭ خادىملىرى بىلەن زورۇر بولغان تەكشۈرۈشنى ئاياقلاشتۇردى.

ئىشنىڭ مۇرەككەپ يېرى شۇكى، ئەنزە ئۇشتۇمتۇت، يېزا كادىرلىرى، ئاكتىپلار ناھىيدە ئۇگىنىشتە بولۇۋاتقاندا، قاراڭغۇ كېچىدە يۇز بەرگەن. دېخانلار ئوزلىرى تولمۇ ئىشەنمەپ ھەر-مەتلەيدىغان رەئىسى توختاخۇن ئۇچۇن؛ تالىپلار ۋە بەزى دېنىي ساھەدىكى كىشىلەر، مۇرىت-مۇخلىسلار بولسا، ئوزلىرىنىڭ پىشە-ۋاسى ئىمام خاتىپ ئۇچۇن غەزەپلەنگەن، ئىنتىقام ئالماقچى بولغان. ناھايىتى كوپچىلىك كىشىلەر ئۇچۇن ئېيتقاندا، بۇ بىر تەبىي قوزغىلىشمۇ بولغان. بۇنى ھەممە كىشى — دېخانمۇ، تالىپلار-مۇ شۇنداق دېللىلەيتتى. ئەپسۇسلىنارلىق يېرى، شۇ كېچىسى جىددىلىشىپ كەتكەنلىكتىن ھېچكىم-ھېچكىمگە دىققەت قىلماپتۇ. ۋېنىڭ ئۇچۇن ھەممەيلەن ھەيران ئىدى.....

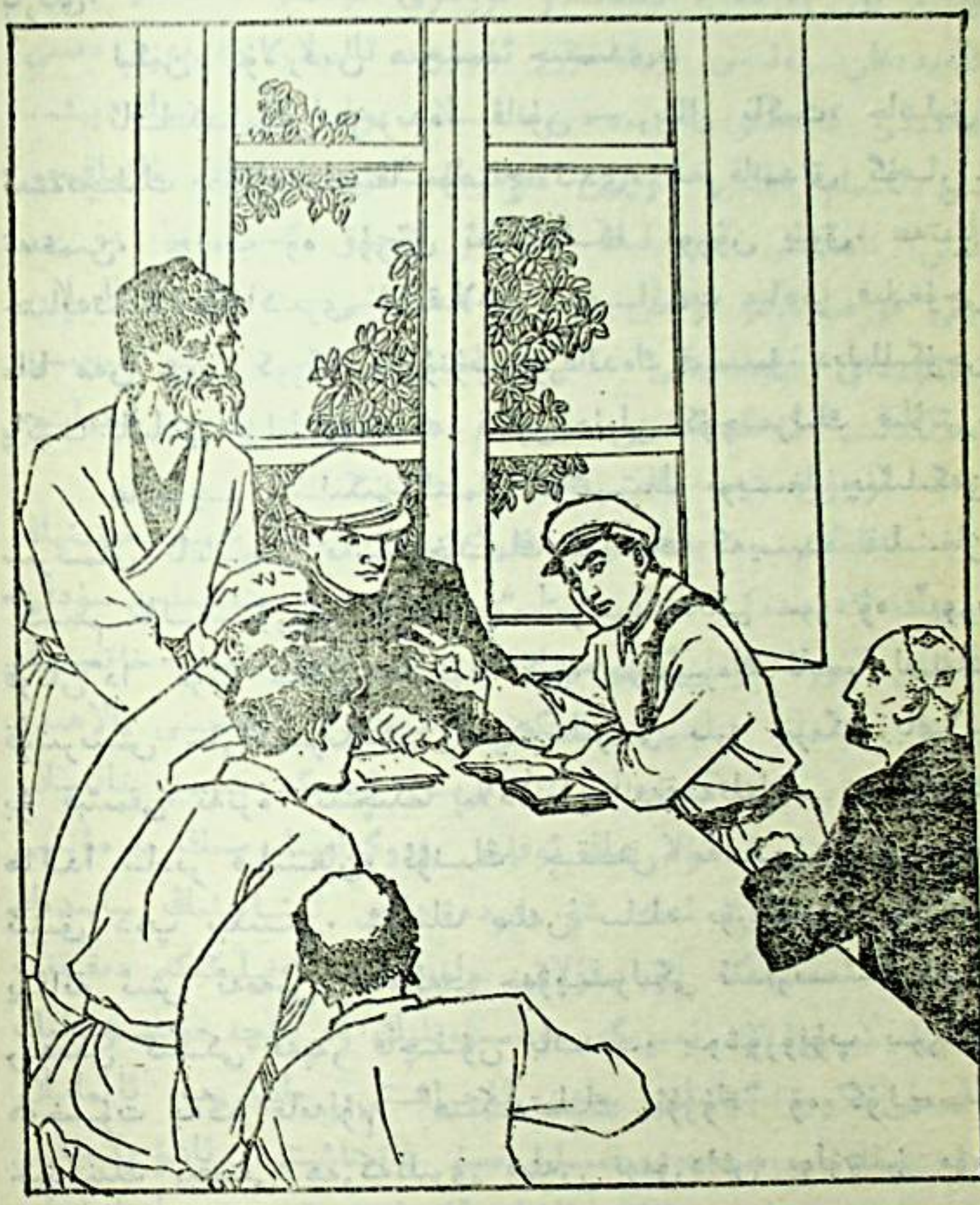
ئابلىكىم جىنايەت يۇز بەرگەن مەيداندا، مەسۇدېخانىنىڭ ئويىنىڭ كەينىدىكى ئايال ئىزلىرى ئۇستىدە، شەپكە بىلەن سۇدان يۇقالغان "بورە قوتان" يۇلغۇنلۇقلىرىدا بولدى. ئىمام خاتىپنىڭ بوينىغا سىرتماق قىلىپ چىگىلگەن ئەشمە يۇڭ ئاغامچىنى ئالاھىدە ساقلاپ قويدى. "خۇدالىق" مەدرىس ئىچىگە كىرىپ تالىپلار بىلەن تونۇشتى ۋە ئۇلارنىڭ ئوقۇش پۇروگراممىلىرىنىڭ مەزمۇنىنى قىزىقىپ سورىدى. ئەنە شۇ يەردە ھاجى ئىشانىنىڭ سايىدەك ئەگىشىپ، ھەمىمگە كوز-قۇلاق بولۇپ يۇرگەنلىگىگە دىققەت قىلدى. كېيىن ئۇ، ئەنزىگە مۇناسىۋەتلىك ۋە ئانچە مۇناسىۋەتلىك بولمىغان كوپ كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتى. جاپاروپ، ئالماسلار ئۇيۇشتۇرغان سوھبەت يىغىنلىرىغىمۇ قاتناشتى. ئاشۇ كېچىسى جاڭ تىڭخۇا ئىسىمدە ساقلاپ قالغان "كوزلىرى قىيسىق، ياپما بۇرۇت قويغان، ئۇزۇن يەكتەكلىك، دېخانغا ئوخشىمايدىغان سۇلەيمەك ئادەم"، "بومبا ساقال، قارچۇغا كوز، چوقۇر يۇزلۇك كىشى" گە

ئوخشايدىغان قىياپەتكە قىزىقىپ، ھەرقايسى كەنت-مەھەللە ئارىلاپ، تۇرلۇك شەكىلدىكى ئاممۇي ئۇچرىشىشلارنىمۇ ئېلىپ باردى.

لېكىن، بۇلاردىن ھېچنىمە چىقمىدى.

ئابلىكىمنىڭ نەزىرىدە، قانۇن — رىسال پاكىت، جانلىق، ئىشەنچلىك گۇۋاھ-شاھىتقا مۇھتاج ئىدى. ھەر قانداق گۇمان-تەخمىن، غەزەپ ۋە قۇرۇق ئەيىپلەشكە ئورۇن يوق. ھەتتا، جىنايەتنىڭ خاراكتېرى ئېنىقلانغان، جىنايەت سادىر قىلغۇچى مانا مەن دەپ كوزگە كورۇنۇپ تۇرغاندەك قىلسىمۇ، دېلىللىگۈچى پاكىت ئاساسى قولغا چۈشمىسە، قانۇن ھامان كۈچسىزلىك قىلاتتى.

ھازىرچە ئابلىكىم ئىمام خاتىپنىڭ بويىنغا چىگىلگەن سىرتماق ئاغامچا، مەسۇدىخانىنىڭ ئويىنىڭ كەينىدە قىلىنغان "كىيىم ئالماشتۇرۇپ تارقىلىش" توغرىسىدىكى سوز ۋە "بور قوتان"دا "بومبا ساقال، قارچۇغا كوز، سۇلەيمەن ئادەم" لەرنىڭ قۇتىرىتىش خاراكتېرىدىكى ھەركەتلىرىنى بىر بىرىگە باغلاپ بۇ قېتىمقى ئەنزە ئىنچىكە پىلانلانغان، مەقسەتلىك، تەشكىللىك ھالدا سادىر قىلىنغان، ئۇنىڭ چىقىش مەنبەئىمۇ بىرقەدەر ئېنىق دەپ بېكىتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ ئەنزە يەككە-يىگانە ئىش ئەمەس، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ نەزدە-رىدىكى ئىككى نەپەر قاچقۇن باندىت، يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن مەخسۇت بەگ، نامەلۇم "ھىكمەتلىك ئۇزۇك" ۋە گۇلھەسەل خېنىمنىڭ يېقىنقى ھەركەتلىرى بىلەن تومۇرداش بولۇشمۇ مۇمكىن، — دەپ قارىدى. ئابلىكىم ئۇز مۇلاھىزىسىدە يەنە، دۇشمەن ئۇزىنىڭ غەيرى مەقسەتلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا سىناق ئېلىپ بېرىۋاتقان بولۇشمۇ مۇمكىن، دېگەنىمۇ چەتكە قاقمىدى.....

شۇ سەۋەبلىك، ئابلىكىم دۇڭ تېخەنگە رايونلۇق پارتكوم-
نىڭ يىغىنىنى چاقىرىشنى تەكلىپ قىلدى.

يىغىن جىددى داۋام قىلدى، تۈن نىسپىگىچە سوزۇلدى.

دۇڭ تېخەن زەرەپشان يېزىلىرىدىكى تارىخىي سىنىپىي كۈرەشنىڭ يېڭى يۈزلىنىشى ھەققىدە ئۇزاق توختالدى. جاپا-
روپ گېلىپى شىمىنىڭ يانچۇغىغا بىر قولىنى سېلىپ، ئىشخانا
ئىچىدە توختىماي ماڭاتتى ۋە توختىماي تاماكا چېكەتتى. ئۇنىڭ
قارىشىچە، دۇشمەن ئالتە كىشىنى "ئازاتلىق ئارمىيە"چە كېيىندۇ-
روپ، زەھەرلىك ۋاستە بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان ئىكەن، قەتئىي
تەدبىر قوللىنىپ، گېزەندىلەر ئۇۋۇسىنى يىمىرىپ تاشلاش كېرەك
ئىدى. ئالماس ئۇچۇن بولسا، بۇ يەردىكى كىشىلەر — كىم
دوست - قېرىنداش، كىم دۇشمەن - كۇشەندە، ھەممىسى ئېنىق.
ئاللىقاچان مانا مەن دەپ بىر نەچچىسى كورۇنۇپ تۇرۇپتۇ،
دەرھال توتۇپ سوراق قىلىش، ئەدىۋىسى بېرىپ ھەيۋىسىنى
يەرگە ئۇرۇش زورۇر ئىدى. بۇ جەھەتتە ئۇ جاپپاروپنىڭ مەي-
دانىنى قوزغايتتى ۋە غەزەپلەنەتتى.

ئالماس ئاشۇ قارىشىنى ئىسپاتلاپ سوزلەۋاتقاندا، رايون
مەھكىمىسىنىڭ قوراسىغا دۇپۇرلەپ كىرىپ كەلگەن ئات تۇياغ-
نىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ھەممەيلەن ئىتتىك بۇرۇلۇپ، دەرىزىدىن ھويلىغا قارىدى.
ھويلىدىن يايداق ئاتنىڭ ئۇستىدىن سەكرەپ چۈشۈۋاتقان ئايال
كىشىنىڭ گەۋدىسى كورۇندى ۋە ھەمسات ئوتمەي، ئىشخانىغا
ماجانتال كەنتنىڭ باشلىغى ئەزىمەتنىڭ خوتۇنى چىنارخان كە-
رىپ كەلدى.

چىنارخان — ئىگىز بوي، يۇزلىرى قىپ - قىزىل ئايال

بولۇپ، شۇ تاپتا بېشىغا سالغان جىگەر رەڭ تور رومال ئىككى مۈرىسىگە سېرىلىپ چۈشكەن، چېچەرقۇت جىلىتكىسىنىڭ يۇقۇرقى ئىككى تۈگمىسى يېشىۋېتىلگەن ئىدى، ئېغىر نەپەس ئالاتتى ۋە كوزلىرىدە بىر خىل غەزەپلىك يالقۇن يېنىپ تۇرغاندەك ئىدى.

ئۇ، ئىشخانىدىكىلەرگە ئالدىراپ كوز يۈگەرتتى - دە، ئالدىغا سېرىلىپ چۈشكەن ئىككى ئوروم توم ئۇزۇن چېچىنى ئىرغىتىپ كەينىگە تاشلاپ، ئالماسقا قارىدى:

— ئۇھ..... بار ئىكەنسەن. بىز مەخسۇت بەگنى كور-دۇق.....

— نىمە، مەخسۇت بەگنى! — ئالماس ئىتتىك چىنارخان-نىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئابلىكىم، دۇڭ تېخەن، جاپپاروپلار،مۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— گەپنى سوزۇپ ئولتۇرۇشقا ھازىر ۋاقىت يوق، — دىدى چىنارخان ئالدىرىغان ھالدا، — مەخسۇت بەگ قاچتى، ئەزىمەت قوغلاپ كەتتى، ئەزىمەت ماڭا: سەن رايونىغا خەۋەر قىل، مەن بۇ خۇمپەرنى ئەمدى كۇيىقاپقا كىرىۋالسىمۇ قوغلاپ تۇتىمەن، دىگىنىچە، ئوزىنى ئۇنىڭ كەينىدىن ئاتتى.....

— توختىغىن، چىنارخان، — دىدى ئالماس، — مەن بىر نەرسىنى ئېنىقلىۋالاي. سەن ئۇنى راستىنلا كوردۇڭمۇ؟.....

چىنارخان ئىنىچىكە ۋە ئۇزۇن قارا قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، نارازىلىق بىلەن ئالماسقا تىكىلدى:

— سەن ئۇنى كوردۇڭمۇ! قانداق گەپ بولارمىش بۇ، — دىدى ئۇ ۋە ئوپكىدەك ئېسىلىپ، ئېغىزىنى پىلىموت ئوقىدەك قويۇۋەتتى، — كوردۇڭمۇ؟..... مېنىڭ ئالدىمغا ئالۋاستى - شايا تۇن

ئەمەس، دەل مەخسۇت بەگنىڭ ئوزى ئۇچرىدى. ئۇنىڭ ھېكە-
رەيدىغان چاغلىرى ئاللىقاچان تۇگىگەن ۋە بىزمۇ بۇ قاما تۇماق-
لىق چايانىنى كورگەنىدە، تىترەپ-جالاقىلايدىغانلاردىن ئەمەس.
ئۇنىڭ سوئالىنى بولغىنىنى كىم بىلمەيدۇ؟..... ئەزىمەت
بىلەن ئىككىمىز ئېلىشا تاغامنى يوقلاپ كەلگەن، ئېلىشا تاغام:
ئولتۇرۇڭلار بىر پەس نەغمە قىلىپ بېرەيلى، — دىدى. خوشنا-
خوللۇملار كىرىشتى. كېيىن بۇ ئولتۇرۇش مەشرەپكە ئايلىنىپ
كەتتى. ئېغىر ياتقۇ بىلەن تارقىلىشتۇق..... ئەزىمەت بىلەن
ئىككىمىز ئۇزۇك سايدىن ئوتۇپ كېتىۋاتساق، دەريا تەرەپتىكى
بوۋنجالىق تەرەپتىن تۇيۇقسىز بىر ئادەمنىڭ گەۋدىسى كورۇندى.
بۇ گەۋدە بىزنى كورۇپلا بونجالىق ئىچىگە ئوزىنى ئېتىپ
غايىپ بولدى..... تېختاخۇن ئاغام بىلەن ئىمام خاتىپنىڭ ئىشى
كىمنى ئويغا سالمايدۇ؟..... بىز گۇمانلىنىپ بونجالىق تەرەپكە
يۇگۇردۇق. تېخى بوۋنجالىقتا يېتىپ بارماستىنلا بايىقى گەۋدە
يەنە پەيدا بولدى ۋە ئوپۇل-توپۇللا:

— ئات قېنى، ئات! — دەپ ۋاقىرىدى.

بىز بىلدۇقكى، ئۇ كىمنىدۇر كۇتۇۋاتقان ئىكەن. ئەزىمەت
بىر قاراپلا:

— نىمە، بۇ مەخسۇت بەگمۇ! — دىدى.

شۇ گەپ بىلەن تەڭ، مەخسۇت بەگمۇ قاچتى، ئەزىمەتمۇ
قوغلىدى. قوغلاپ-قوغلاپ بونجالىقنىڭ سىرتىغا چىقىساق، بايىقى
گەۋدە توغراقلىق ئورمان تەرەپكە ئوزىنى ئېتىپ، چاتقاللار ئىچىگە
كىرىپ كەتتى. ئەزىمەت قوغلاپ كېتىۋېتىپ، ماڭا:

— قولىدا پىچاق، تاپانچا بار، سەن رايوغا چاپ، — دىدى.

ئەزىمەت ئىز بېسىپ قوغلاپ كەتتى. مەن مەھەللىگە يۇ-

گەدىم - دە، دوقمۇشتىكى ئويۇنۇڭ ئاتخانىسىدىن بىر ئاتنى يېشە-
ۋېلىپ بۇ يەرگە چاپتىم.....

ئابلىكىم، دۇڭ تېخەن، جاپپاروپ، ئالماسلار ئاتلىق يولغا چىقتى، چىنارخان ئۇلارغا يول باشلاپ كەتتى.....

ئابلىكىملار بونجالىقنى كېسىپ ئوتۇپ، توغراقلىق ئورمانغا يەتكەندە، ئاتلىرىنى تاشلاپ، چىنارخان كورسەتكەن يول بىلەن پىيادە يۈگۈرۈپ كېتىشتى.....

ئۇلار توغراقلىق ئورمانىنى قىدىرىپ - ئاختۇرۇپ، دەريا بويىغا يېقىنلاشتى. تاڭ سۈزۈلگەن ئىدى ۋە شۇ چاغدا يۇقۇرى تەرەپتىن "چاڭ - چاڭ" قىلىپ ئېتىلغان تاپانچا ئاۋازى ئاڭلاندى. ھەممەيلەن تاپانچا ئاۋازى كەلگەن تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈشتى.....

تاپانچىدىن ئېتىلغان ئوق ئەزىمەتنىڭ پۇتىغا تەككەن ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ، مەخسۇت بەگنى كوز قىرىدىن يوقاتماي ئاسقاقلىغان هالدا ئۇنى قوغلاپ كېتىۋاتاتتى.....

مەخسۇت بەگ توغراقلىق ئورمانىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان بىرنەچچە كىشىنى يىراقتىن كوردى ۋە تاپانچىسىدىن ئارقا-ئارقىدىن ئوق ئۇزدى. ئوق جاپپاروپنىڭ قاتتىق چېكىلەكلىك شەپكىسىنىڭ ئۇستىدىن ۋېكىلداپ ئوتۇپ كەتتى.

دۇڭ تېخەن، جاپپاروپ، ئالماسلار تاپانچىلىرىنى بەتلىدى، ئالماس توش يانچۇغىدا لاتىغا ئوراپ ئۇزۇندىن بۇيان ساقلاپ كېلىۋاتقان بىر تال ئوقنى غەزەپ بىلەن تاپانچىغا باستى، ئاب-لىكىم:

— ئوق چىقارماڭلار، ئۇنىڭ ئوقى هازىرلا تۈگەيدۇ، — دىدى ۋە هەممەيلەننى قەھرى توغراق كوتىگىنىڭ دالدىسىغا ئوت-

كۆزدى، ئاندىن غەزەپلىنىپ تاپانچىسىنى قارىغا ئېلىۋاتقان ئالماسقا قاريدى، — يېڭىلداش ئالماس، سىز نېمىش قىلىۋاتىسىز؟.....

— مەن بۇ بىر تال ئوقنى ئۇنىڭ ئۈچۈن ساقلاپ كېلىۋاتىمەن، — دىدى ئالماس قېنى ئۇرغۇغان هالدا.

— ياخشى، بېشىگىزنى پەس قىلىڭ، — دىدى ئابلىكىم قالايمىقان ئوق چىقىرىۋاتقان مەخسۇت بەگدىن كۆزىنى ئۈزمەي، ئالماسنىڭ مۈرىسىدىن بېسىپ تۇرۇپ، — ساقلاپ قويۇڭ، كېرەك بولۇپ قالسۇ. سىزنىڭ قارارىڭىز ئۇنى تىرىك تۇتۇش ئەمەسمۇ؟.....

ئالماس ئېغىر تىندى. ئابلىكىم دۇڭ تېخەنگە قاريدى:

— يېڭىلداش دۇڭ تېخەن، ئەزىمەت قولايسىز يەردە تۇرۇپ قالدى، ئۇنى قۇتقۇزۇش كېرەك، — دىدى.

شۇ چاغدا، مەخسۇت بەگ ئوق چىقىرىشىنى توختاتتى، ئۇ هەدەپ ئۆزىنى دالدىغا ئالمىغان يەر ئىزلەپ، ئالاق-جالاق بولۇپ تىترەپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى.

ئالماس تۇغراق كوتىگىنىڭ دالدىسىدىن ئوخچۇپ كوتىرىلدى:

— ئۇنىڭ ئوقى تۈگىدى.....

— ياق، — دىدى ئابلىكىم ئالماسنىڭ مۈرىسىدىن تار-تىپ، — ئۇ ئوز ئوقىنى ئاياۋاتىدۇ. كىچىككىنە سەۋرە قىلىڭ.....

ئاڭغىچە دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپ يان تەرەپ بىلەن ئېگىشىپ بېرىپ، ئەزىمەتنى تۇغراق كوتىگىنىڭ دالدىسىغا ئېلىپ كەلدى، دۇڭ تېخەن ئەزىمەتنىڭ يارىلانغان پۇتىنى لوڭگە بىلەن تېڭىپ قويدى.

ئابلىكىم دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپقا قاراپ:

— مەخسۇت بەگ ئەمدى ھېچنەگە قاچالمايدۇ، ھېچكىم ئوق چىقارمىسۇن، — دېدى - دە، ئوزى مەخسۇت بەگنىڭ بېشىنىڭ ئۇستى، قۇلىغىنىڭ تۈۋىنى قارىغا ئېلىپ، ئۇزۇپ - ئۇزۇپ بىر نەچچە پاي ئوق ئاتتى.

مەخسۇت بەگ دەرھال جاۋاپ قايتۇرۇپ، قالايمىقان ئوق ئۇزدى. ئۇ ئوق ئۇزۇۋاتقاندا ئابلىكىم جىم تۇرۇۋالدى. مەخسۇت بەگ توختىغاندا، ئابلىكىم يەنە ئۇنى قىزىتىپ ئوق ئۇزدى. مەخسۇت بەگ پىتىراپ يەنە بىر نەچچە قېتىم ئوق ئۇزدى - دە، ئالدىراپ - تېنەپ يانچۇقلىرىنى ئاقتۇرۇشقا باشلىدى.

— ئۇنىڭ ئوقى ئەمدى تۈگىدى، — دېدى ئابلىكىم.

ئالماس تۇغراق، كوتىگى دالدىسىدىن چىقتى.

مەخسۇت بەگ ئالماسنى كورۇپ، يالتىراپ تۇرغان ئىككى بىسلىق خەنجىرىنى قولىغا ئالدى - دە، جان - جەھلى بىلەن قۇتراپ، خەنجەرنى كوتىرىپ ئالماسقا ئېتىلدى.

بىراق، بىر نەچچە قەدەملا مېڭىپ تۇرغىنىدى ۋە ئابلىكىم، دۇڭ تېخەن، جاپپاروپلارنىڭ ئوزىگە قارىتىپ بەتلەنگەن تاپانچىلىرىنى كورۇپ، تۇيۇقسىز كەينىگە بۇرۇلۇپ دەريا تەرەپكە قاراپ قاچتى.....

دەريا دولقۇنلىسىپ ئاقماقتا، ئۇنىڭ قىزغۇچ ئوركەش خەنجەرلىرى قىرغاقتا تاراسلاپ ئۇرۇلماقتا، سۇ يوزى ئۇزلۇكسىز داۋالغۇماقتا ئىدى. مەخسۇت بەگ دەريا قولتۇغدا سەكراتقا چۈشكەن ئانا بوردەك، ئۇزۇن، يىرتىق قاش - ساقالىرىنى ھۇر - پەيتىپ، لاغلداپ تىترىمەكتە، يالتىراپ تۇرغان ئىككى بىسلىق خەنجەرنى قاتتىق قىسىپ تۇتقىنىچە، ئوزىنى ھەر تەرەپكە ئۇرۇپ، غالجىرلىق بىلەن پىتىرماقتا، يۇگۇرمەكتە ئىدى.....

ئابلىكىم، دۇك تېخىمۇ، جاپاروپ، ئالماسلار غاز قانىتى بولۇپ قولتۇقىغا قىستاپ كەلدى. ئەزىمەت، چىنارخان يېقىنلاشتى، مەھەللە تەرەپتىن شاتۇر دوغا ۋە يەنە بىرنەچچە دېخان ياش-لىرى تاپانچا ئاۋازىنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلدى.

مەخسۇت بەگ ئۇستىدىكى قىزىل چەكمەن چاپانىنى تۆيۈقسىز يېشىپ تاشلىدى-دە، خەنجىرىنى پاقىرىتىپ ئالدىغا بىر ئوخچە-يىپ بولۇپ، كەينىگە "شارت" قىلىپ يېنىپ، ئوزۇنى دەريا‌غا ئاتتى.....

ئالماسنىڭ كوزىدىن ئوت چاقناپ كەتتى. قەلبى دولقۇنلىدى:

..... ئىخ..... زەرەپشان، زەرەپشان. ئانا سۈتىدەك ھالال، بىغۇبار ئەزىم دەريا؛ ريشتىمىز باغلانغان ساڭا شۇنچە، چۈنكى سەن كوز گۈھىرىدەك ئەزىز-تۇتىيا. كۇرمىڭ يىللار ئاقتىڭسەن شاقىراپ قىرغاق چېقىپ؛ ئەجداتلار ئوتتى، پەرۋىش تاپتۇق بويلىرىڭدا ساڭا يېقىپ. سەن قانچە ياش-مەرتىۋەڭ شۇنچە؛ پەرزەنتلىرىڭ ھەم شۇدۇر دېگىنىڭچە. سەن ئەسلىدىلا خىسلەت-پەزىلەتكە باي ئىدىڭ؛ سۇلىرىڭ شەرۋەت، چاڭقىغانغا چاي ئىدىڭ. ۋادىلىرىڭ ئوخشايدۇ رەڭگا-رەڭ ئېچىلغان گۈلگە؛ مۇبادا بولمىساڭ سەن، بۇ جاي ئايلىنار ئىدى چولگە. گۈزەللىكىڭ، گۈزەللىكته تەڭداشسىز؛ سېنى سۈيمىگەن ئەر ئەزەلدىن قەدىرى-قىممەتسىز. بىراق، چەيلەندىڭ، قەددىڭ پۈكۈلدى خوجىلار قولىدا؛ قانچە ئوغلانلار قانغا بويالدى ئىشقىڭ يولىدا. خوجىلار تاپىنىدىن ئۇندى جىغان-تىكەنلەر؛ گۈلزارلىق ئورنىدا ئوستى يىكەنلەر. زىلال سۇلىرىڭ ئايلانغان ئىدى قانغا؛ ئەجەل ھوقۇشلىرى چاڭ سالغان ئىدى جانغا..... بۇگۈن پىغان ھەسرەتنىڭ سىرلىرى يېشىلدى؛ مەرت ئوغلانغا سىرۇن-مەيدان، يول ئېچىلدى. باتۇر

ھۇكتار ئالدىدا ھۇقۇش ئىدە، كەلگۈسىدىن ئەمدى ھېچبىر ۋەھىم يىمە. قەھرىلىك يىگىتلەر قوينىغىنى ئەمدى قىلمىشۇن ماكان؛ چايقال، ئورکەشلە، بەككىمۇ بەرمە ھېچ ئىمكان.....

ئالماس دولقۇنلىنىپ - ئورکەشلەپ ئېقىۋاتقان دەريا ئىچىدە بەگلەر، خوجىلار، مۇشتۇمزور يالماۋۇزلار تەرىپىدىن چوڭ-تۇرۇپ ئولتۇرۇلگەن سانسىزلىغان زەرەپشان ئوغۇل - قىزلارنىڭ يارقىن سىماسىنى كورگەندەك بولدى..... غەزەپ - نەپرەتكە تولغان قەلبى دەريا دولقۇنىدەك ئورکەشلەپ، بىر ئومۇر توپلاڭ-غان ھەسرەت - نادامەت گۇلخانىغا ئوت يېقىلدى.....

ئۇ غەزەپ بىلەن چاپىنىنى سېلىپ يېقىرىتىپ تاشلۇۋېتىپ، مەخسۇت بەگنىڭ كەينىدىن ئوزىنى دەرياغا ئاتتى.

شىددەتلىك ئورکەشلەپ ئېقىۋاتقان سۇ ئىچىدە مەخسۇت بەگ ئولە - تىرىلىشىگە قارىماي، پالاخشىپ ئۇزۇپ قېچىپ كېتە-ۋاتاتتى. ئالماس ھۇركىگەن بۇلۇتلار ئۇستىدە پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ يۇرگەن باتۇر بۇركۇتتەك، چەبدەستلىك بىلەن غۇلاچ تاشلاپ، مەخسۇت بەگنى قوغلاپ يەتتى، شاقىراپ كوتىرىلگەن بىر ئورکەش دوڭى ئۇستىدە مەخسۇت بەگنىڭ گەجگىسىدىن زەرپ بىلەن قامالاپ تۇتتى - دە، سىلكىپ ئالدىغا تارتتى. مەخسۇت بەگ پولات ئالقاندىن يۇلقۇنۇپ تۇرۇپ، بۇرۇلۇپ كەينىگە قاراپ، كوزلىرى غەزەپلىك يېنىپ تۇرغان ئالماسنى كوردى. كوردى - دە، جان - جەھلى بىلەن خىرىس قىلىپ ئالماسقا ئېسىلدى.

ئالماس شىددەتلىك تاشلىنىپ، مەخسۇت بەگنى ئاستىغا باستى. ھەر ئىككىيلەن سۇ ئىچىگە شۇڭغۇپ چوكۇپ كەتتى.....

قىرغاقتا بىتاقەت بولۇپ تۇرغان كىشىلەر، شاتۇر ۋە بىر-

نەچچە ياش دىنان بۇ ئەھۋالنى كورۇپ ئارقا-ئارقىدىن دەريانغا سەكرەشتى. لېكىن، ئۇلار بەش-ئون غۇلاچ سۈ ئۈزۈپ-ئۈزمەي ئالماس مەخسۇت بەگنى شىددەتلىك ئۇرۇلغان دولقۇن بىلەن تەڭ، قۇملۇق لايلاتمىغا سۈرەپ ئېلىپ چىقتى ۋە سۇغا چۈشكەن ئىتنى سۈرىگەنىدەك، داقىرتىپ سۈرەپ، قىرغاققا تاشلىدى.....

ئابلىكىم قولى چەمبەرچەس باغلانغان مەخسۇت بەگنى قورالسىزلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوڭ قول بارمىغىدىن سەدەپ كوزلۇك كۇمۇش ئۈزۈكنى سۇغۇرۇۋالدى، ئۈزۈكنى ياغلىق بىلەن پاكىز سۈرتتى ۋە قولىنى دالدا قىلىپ، ئوپا ئەينەك بىلەن سەدەپ ئىچىگە سىنچىلاپ قارىدى. ئۈزۈكنىڭ كوزىدىن يېگىنە ئۈچىدەك يالقۇن جىلۋىلەندى ۋە يالقۇن ئىچىدە قىزىل تىللىق بىر ئەجدىھار گويا قىمىرلاۋاتقاندەك بىر قىياپەتتە نامايەن بولۇپ كوزگە چۈشتى.

ئابلىكىم ئۈزۈكنى ئاق قەغەزگە ئوراپ، مەيدە يانچۇغىغا سېلىپ قويدى:

— بۇ خىل ئۈزۈك ھەممىسى بولۇپ تۆت دانە، — دىدى ئۇ دۇڭ تېخەن، جاپالىروپ، ئالماسلارغا قاراپ، — بۇ سىرلىق ئالاقىلىشىش بەلگىسى. ئۇنىڭ بىرىنى گۇلھەسەل خېنىم بارماق قولىدىن چىقارماي ئېھتىيات بىلەن ساقلىماقتا؛ بىرسى، كۈتۈلمىگەندە مانا بۇ بەگدىن چىقتى. ئېيتقانىدەك، بۇ "ھىكمەتلىك ئۈزۈك" بولسا كېرەك. لېكىن، "ھىكمەتلىك ئۈزۈك" نامىلىق يەنە نامەلۇم بىر ئادەمنۇ بار. بۇ بىر سىرلىق ئادەم، ئېھتىمال يىراق-تىن كېلىدىغان "مېھمان" بولۇشى كېرەك. يەنە بىرسىچۇ؟ بۇ ئەمدى ئالدىمىزدا ئېچىلىدىغان سىر.....

شۇ چاغدا، توغراقلىق ئورمان تەرەپتىن يەنە بىرنەچچە

كىشىنىڭ قارىسى كورۇندى. ئۇلار دىخانلار ئىدى. ئابلىكىم مەخسۇت بەگنى تۇتۇشقا ئىشتىراك قىلغان كىشىلەرنى كوزدىن كەچۈرۈپ تۇرۇپ:

— مەخسۇت بەگ باندىسى يىلتىزى چوڭقۇر گۈرۇھ. غوللۇق ئادەملىرىنىڭ ئىچكى ئالاقىسى مۇرەككەپ. شۇڭا ھازىرچە مەخسۇت بەگنىڭ تۇتۇلغانلىغى سىر بولۇپ قالسۇن.....، — دىدى. مەخسۇت بەگ يالاپ ئېلىپ كېتىلگەندىن كېيىن ئەزىمەت بىلەن چىنارخان بىر قېتىم پۇخادىن چىقىقاندەك بولۇپ، بىر بىرىگە خوشاللىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراشتى. شاتۇر دوغا مەخسۇت بەگنى تۇتۇشقا قاتناشقىنىدىن مەمنۇن بولۇپ:

— ئەجەپ بەلەن بولدى، بەگ ئالماسقا تاپانتۇزاق قۇرغان ئىدى، ئايلىنىپ كېلىپ، ئاخىر ئالماسنىڭ قولىدا پەلەمكى پىر بولدى، ياشاپ كەت ئالماس! — دەۋەتتى.....

تـۆققۇزىنچى باپ

1. چېقىر كېز ئۇلپەت

ناھىيە مەركىزى، ئاۋات بازار كۈنى.

توپ مال سودىگىرى مەتقۇۋانباي تۆت كوچىنىڭ بەندىرىدىكى پىششىق خىشلىق، كوتىرىپ سېلىنغان، ئالدىنقا ئاق رەختىن ساياۋەن تۇتقان ئەينەكلىك چوڭ دۇكاندا — پۇكەي ئۇستىگە چەينەك ـ پىيالە قويغان ھالدا يولەنچۇگى بار ئورۇندۇقتا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ قىزىق سودا قىلىۋاتاتتى.

پۇكەينىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تامىلارغا ھەر خىل نۇسخىدىكى رەڭدار، ئىسسىل گىلەمىلەر كورگەزمە ئۈچۈن تارتىپ قويۇلغان؛ ئۇنىڭ ئالدىنقا قاتلانغان نەچچە ئون توپ گىلەمىلەر رەتلىك دەستىلەنگەن ئىدى. پۇكەينىڭ كەينىدىكى مال تىزىش جازىلىرىدا بەقەسەم، ئەتلەس، شايى ۋە ھەر خىل يۇڭ رەخت، دۇخاۋا، تاۋا ـ دۇردۇنىلار توپ ـ توپى بىلەن كوزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

مەتقۇۋانباي كوپ مال ـ دۇنيانىڭ خوجايىنى بولسىمۇ، لېكىن، سودا ـ سېتىققا كەلگەندە، تاشتەك قاتتىق بولۇپ، ئوز پىرىنسىپىدىن ئازچىلىرىغا ئانچىلا ئىشىنىپ كەتمەيتتى. بولۇپمۇ بازار كۈنلىرى پۇكەي ئالدىدا سىختەك ئولتۇرۇۋېلىپ، خىيالى پىشمىغان دەڭسەپ كورگۈچىلەر بىلەن تەلەپچانلىغى كۈچلۈك ھاجەتمەنلەر بىر

قاراپلا بايقايتتى - دە، ھاجەتمەنلىك ئالدىغا پىيالىدە چاي قۇيۇپ تۇرۇپ، ئوز مىللىنىڭ سۈپەت - قىممىتىنى خېرىدارلىنىڭ ئېغىزى ئېچىلىپ، ھەۋەس - ئىشتىياقى ئوركەشلىگىچە ماختايتتى ۋە ئۇنىڭ نەرقى - ناۋاسىنى ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈرۈپ بېرىۋاتقانلىغىغا ئىشەندۈرەتتى.

— سۈنايچىدىن يەل كېتىدۇ، ھارۋىكەشتىن تىرت - ھۇ - ھۇ .....، — دەيتتى ئۇ ئوز پىركازچىكلىرىغا، — سودىگەر ئوز مىللىنىڭ قەدرى - قىممىتىنى پىششىق بىلىشى كېرەك، ھاجەتمەنگىمۇ بۇنى بىلدۈرۈش كېرەك. ھاجەتمەندىن پۇل تالاشما، گەپ تاشلاش. ئۇ ئوزى ئېلىۋاتقان مالغا ھەۋەس قىلسىلا بولدى، پۇل ئوزى ئېقىپ كېلىدۇ. گىلەمنىڭ ئىسىللىغى قىلدىن، سودىگەرنىڭ خېرىدارلىغى تىلدىن، دىگەننى ئۇنۇتما .....

مەتقۇۋانباي بۇگۈن قىزىق سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىۋېتىپ، ئىككى - ئۈچ خېرىدارنىڭ كەينىدە بىپەرۋا قىسىپەتتە لاغايلاپ يۈرگەن ناتونۇش بىر كىشىگە كوزى چۈشتى. بېشىغا نىمكەش چىمەن دوپپا، ئۇستىگە ئوڭىگەن تېرىكىدىن شىم - تۇنجۇركا، پۇتىغا ئوتۇك كىيگەن بۇ ئادەمنى ئۇ تونۇگۈنمۇ مۇشۇ دۇكانىنىڭ ئىشىگىدە غەل - پال كورگەندەك قىلغان ئىدى. "مۇمكىن ..... يېزا ئەپەندىسى، — دەپ ئويلىدى ئۇ ناتونۇش كىشى تونۇرسىدا پەرەز قىلىپ، — ئەپەندىلەر خىيالى پىشمىغان خېرىداردۇر. ئۇنىڭدا پۇل نىمىش قىلسۇن. ئايلىقچى خەق. گەلەم ئەمەس، كىتاپ ئالغىنى تۇزۇك ....."

شۇ چاغدا، قايسىبىر خېرىدار شاراقلاپ تۇرغان بىر خالتا كۇموش تەڭگىنى پۇكەينىڭ ئۇستىگە توكتى. مەتقۇۋانباي تەڭگىنى بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈپ، ساناپ ئېلىپ بولغاندىن كېيىن،

نوۋەتتىكى خېرىدارغا تومۇر رەڭ بەقەسەمنىڭ جۇلاسى ئۇستىدە ماختاۋېتىپ، يەنە بايىقى ناتونۇش كىشىگە كوزى چۈشتى.

بۇ چاغدا، بايىقى ناتونۇش كىشى دەستىلەنگەن گىلەمدىن بىرنىڭ قېتىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ تۈتىلىرىنى قولى بىلەن بېسىپ تەكشۈرۈۋاتاتتى. تۈيۈقسىز كوزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى. "كوز-لىرى نىمە دېگەن كوك، چېقىر كوز، — دەپ يېقىمسىز ئويلىدى مەتقۇۋانباي، — چېقىر كوزلۇك — شەيتاننىڭ بەشىرىسى دەيدىغان. چېقىر كوزدە خۇن بولمايدۇ، نەپ تەگمەيدىغان بەشىرە. ئۇ كىمدۇ، نىمىشقا بۇ دۇكانىنى چوگىلەپ قالدىكىنا؟ .....

مەتقۇۋانبايىنىڭ خىيالى ئۇزۇلمەستىن، "چېقىر كوز" ئادەم دۇكاندىن چىقىپ كەتتى. بۇ ئىشتىن ھەتتا مەتقۇۋانباي چۈشۈ-نۈكسىز ھالدا رازى بولدى.

ئەمما، كۇن ئېگىلگەن مەھەل بىلەن "چېقىر كوز" ئادەم دۇكاندا يەنە پەيدا بولدى. خېرىدارلارنىڭ سىلىكىشىنى كۇتۈ-كەندەك قىلدى. دۇكاندا ئادەم كورۇنمىگەندىن كېيىن، "چېقىر كوز" ئادەم مال كورگەن قىياپەت بىلەن يېقىنلىشىپ، مەتقۇۋاڭ-بايىنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— ئوزلىرى مەتقۇۋانباي ھاجىم بولاملىكىن؟

— خوش، خوش، شۇنداق، — دىدى مەتقۇۋانباي "چېقىر كوز" ئادەمگە سەپسېلىپ، — خوش، تەخسىر، ئوزلىرىگە نىمە لازىمكىن؟ مەسىلەن، گىلەم، شايى، ئەتلەس، بەقەسەم بابە-دىن .....

"چېقىر كوز" كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئەينەكتىن كوچىغا قارە-دى. كوچا ئادەم بىلەن تولغان ئىدى. ئۇدۇلدىكى سايىۋەنلىك ساتراچخانىدىن كىمنىڭدۇ كوزى تىكىلىپ قارىغاندەك قىلدى ۋە

دۇكانغا يەنە خېرىدارلار كىرىپ كېلىشتى. "چېقىر كوز" مەتقۇ-
ۋانبايغا:

— مۇنداقلا كىرىپ ئوتەي دېگەن. كەچتىرەك، دۇكان-
نى تاقاش ئالدىدا يولۇقسام بۇلارمۇ؟ — دېدى.

— بولىدۇ، مەرھەمەت، ھازىر سودا - سېتىق قىلساقمۇ،
كەچتىرەك كەلسىلەر بولىدۇ، — مەتقۇۋانباي نەپ تەگمەيدىغان
خېرىدارنى ئوچ كورەتتى، شۇڭا، ئىلتىپاتسىزلىق بىلەن تەنە
قىلدى، — گىلەمنىڭ ھەرقانىدىغى بار، شاھانە بەقەسەملەرمۇ
ھەم! ..... لېكىن، كىتاپ - پىتاپ يوق .....

"چېقىر كوز" بۇ گەپكە جاۋاپ بەرمىدى. ئۇ دۇكانغا قاد-
ىداق خالار - خالىماس قىياپەتتە كىرگەن بولسا، خۇددى شۇنـ-
ىداق تەخلىتتە چىقىپ كەتتى.

مەتقۇۋانباي "چېقىر كوز"نىڭ كەينىدىن بىر چەكچەيدى-
دە، ئوز ئىشىغا كىرىشتى .....

"چېقىر كوز" ئادەم دۇكاندىن ئېرەڭسىزرەك چىققان بوا-
سىمۇ، لېكىن، رەستە تەرەپكە بۇرۇلۇۋېتىپ، بايىقى ساتراچخا-
نىنىڭ سايەۋىنى ئاستىدا ئوزىگە تىكىلگەن كوزنى يەنە بىر قې-
تىم كورگەندەك بولدى.

"چېقىر كوز" ئوزىنىڭ كەينىدە ئادەم بارلىغىنى سەزدى ۋە
قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى. ئۇ رەستىدىن ئوتكەندىن كېيىن كوجۇم
بىر بازار ئۇستىدىن چىقتى. بازارنىڭ بىر بۇرجىكىدە "كاۋاپ،
پېتىر مانتا دۇكىنى" دېگەن خەت يېزىلغان بىر ئاشپوزۇل نە-
زەردىن چەتتىرەك تۇراتتى. "چېقىر كوز" ئادەملەرنىڭ ئارىسـ-
ىدىن قىستىلىپ ئوتۇپ، ئۇدۇل ئاشۇ دۇكانغا كىرىپ كەلدى.

دۇكاننىڭ ئايال خوجايىنى "چېقىر كوز"گە قاراپ:

— تەخسىر، ئوزلىرى نىمە بۇيرۇيلىكىن، چاي دەملىسۇنمۇ؟
كاۋاپ، پېتىر ماڭتا، چەينەك شورپا..... ھەممىسى بار.....
گۈڭۈر - مۈڭۈر، كوپچىلىك بىلەن ئولتۇراملا ياكى خاس ئوي
لازىمۇ؟ — دەپ سورىدى.
— خاس ئوي بارمۇ؟.....
— ئوھو،..... دۈكىنىمىز كەمبەغەلرەك بولسىمۇ ھورمەتلىك
كىشىلەر ئۈچۈن بىرەر ئېغىز خاس ئوي تېپىلىدۇ.....
ئايال خوجايىن شۇ گەپنى ئېيتقاچ، "چېقىر كوز"نى بىر
ئۇستەل.ئىككى ئورۇندۇق قويۇلغان، دەرىزىسى كوچىغا قاراپ ئې-
چىلىدىغان ۋە ھورمەتكە سازاۋەر مېھمانلار كۈتۈلىدىغان خاس
ئويگە باشلىدى:
— خوش، تەخسىر، ئىشتىھالىرى قانداق غىزاغا مايىل-
كىن؟.....
— كاۋاپ، ماڭتا.....
— خوپ، دەرھال!.....، — ئايال خوجايىن بۇيرۇلغان
غىزانىڭ تۈرىنى ئۇنلۈك تەكرارلاپ، ئىشكىتىن چىقىپ
كەتتى.
"چېقىر كوز" ئىتتىك بوينىنى سوزۇپ، دەرىزىدىن تالاغا
قارىدى، "تىكىلگەن كوز" كورۇنمىدى. "تىكىلگەن كوز" دې-
لىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، "چېقىر كوز" مۇشۇ ناھىيىگە كەلگەن-
دىن كېيىن ئۆتتەك يېنىپ تۇرغان بىر كوزنىڭ بۇگۈنكى بىلەن
ئۇچ قېتىم ئوزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىغىنى بايقىدى..... "بەلكىم
بۇ كوز ھېچبىر تەشۋىشلىنىشكە ئەرزىمەيدىغان، شۇنداقلا بىر قا-
رىغان كوزدۇر، شۇنداق تۇيۇلۇپ كەتكەنمىكىن، ھەي..... بۇ
كوزدە بىر گەپ بار، ياق ھېچبىر گەپمۇ يوقتۇ....." — "چېقىر-

كوز" شۇنداق ئويلىسىمۇ، لېكىن بۇ سوز بىلەن ئوزىنى ئالـ
داشنى خالىمىدى ۋە ھەر ئېھتىمالغا قارشى پەخەس بولۇش
كېرەك، — دىگەننى كوڭلىگە پۈكۈپ قويدى.

"چېقىر كوز" ئاچچىق بىر سېزىم بىلەن ئۇچ بۇرجەك-
قىيپاش كېسىلگەن گېزىت قەغىزىنى مەيدە يانچۇغىدىن ئېلىپ،
كانايچە قىلىپ تاماكا ئوراشقا كىرىشتى. تاماكىغا سەرەڭگە يې-
قىۋاتقاندا، خوجايىن ئايال تەخسىلەردە كاۋاپ، پېتىر مانتا ئې-
لىپ كىردى.

ئايال خوجايىن تەخسىلەرنى قويۇپ، ئىشىك تۈۋىگە يې-
قىنلاشقاندا، بايىقى "تىكىلگەن كوز" تۇيۇقسىز بوسۇغىنى دەس-
سەپ خاس ئويگە كىرىپ كەلدى.

ئايال خوجايىن يېڭى كىرگەن مېھمانغا قاراپ:

— ئوزلىرى .....، — دىدى.

— مەشھەدە ئولتۇرسام مۇمكىنمۇ؟ — دىدى مېھمان.

— ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە، — دىدى ئايال خوجايىن، — ئىش-
تىمالىرى نىمىگە تارتىدىكىن.....

— كاۋاپ، پېتىر مانتا.....

— خوپ، كاۋاپ، پېتىر مانتا كەلتۇرىمىز.....

ئايال خوجايىن چىقىپ كەتتى. "چېقىر كوز" زىخ كاۋاپ-
تىن بىر تالنى قولىغا ئېلىپ، كوزىنىڭ قۇيرۇغى بىلەن "تىكىل-
گەن كوز"گە قاراپ قويدى. "تىكىلگەن كوز" دېيىلگەن كىشى
بېشىغا بادام دوپپا، ئۇچىسىغا شىم-توجۇركا، پۇتىغا كالتە قوند-
جىلىق چېگرىن ئوتۇك كىيگەن، بېلىنى شايە بەلۋاقتا باغلە-
ۋالغان بولۇپ، قارىغانىدا، بىكار تەلەت شەھەر نوچىلىرىغا
ئوخشايىتتى.

ئايال خوجايين يېڭى مېهماننىڭ ئالدىغا كاۋاپ، پېتىر مانتا ئېلىپ كىردى ۋە ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

يېڭى مېهمان گويا ئالدىدا ھېچكىم يوقتەك، غەمتارتماستىن كاۋاپ بىلەن پېتىر مانتىغا ئىشىپا بىلەن تۇتۇش قىلدى.

ئەمما "چېقىر كوز" ئوز ئالدىدا ئولتۇرۇپ، ئىشتىپا بىلەن تاماق يەۋاتقان "تىكىلگەن كوز"دىن قاتتىق گۇمان قىلدى. ئۇ ئوزىنىڭ سىنالغان تەجرىبىسىدە ئوز پېيىمغا چۈشتى دەپ قارىغان ئادەمنى پەيتنى تۇتۇپ، دەرھال ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ياكى تىنىتۇۋېتىشنىڭ زورۇرلىگىنى چۈشىنەتتى. مۇبادا بۇ ئادەم ئوزىگە ئارتۇقچە خەۋپ - خەتەر كەلتۈرمەيدىغان بىگانە بولۇپ چىققان تەقدىردىمۇ، ئۇنى جەزمەن سىناپ كورۇش كېرەك ئىدى.

شۇ سەۋەپلىك "چېقىر كوز" تۇيۇقسىز ھوجۇم قىلىشنى قارار قىلدى. "تىكىلگەن كوز"نىڭ بېشىنى كوتەرمەي ئىشتىپا بىلەن تاماق يەۋاتقان پۇرستىدىن پايدىلىنىپ، تاماق ئۇستىلە. نىڭ ئوزى تەرەپتىكى قىرىدىن تۇتۇپ، كۇتۇلمىگەندە ئالدىغا ئىشتىرىپ "شاپ" قىلىپ يۇقۇرى كوتەردى. ئۇ "تىكىلگەن كوز" نىڭ مەيدىسىدىن ئۇستەل بىلەن تامغا نىختاپ مىدىرلىيالماس قىلىپ قويۇپ، ئۇنىڭ كىملىگىنى ئېنىقلىماقچى ..... بولغان ئىدى.

بىراق، "چېقىر كوز" ئۇستەلنى ئىتتىرىپ كوتىرىشى بىلەن تەڭ، ئېغىر ئۇستەل خۇددى لەگلەكتەك "شارتتىدا" بېشىدىن ئۇستۇن كوتىرىلىپ كەتتى. ھەر ئىككىيلەن بېشى ئۇستىدە كوتىرىلىپ تۇرغان ئۇستەل ئاستىدا بىر - بىرىنى كورۇشتى.

"تىكىلگەن كوز" قاپىغىنى تۇرۇپ، "چېقىر كوز"گە:

— بەس ئەمدى، چۇشەر جوزىنى! — دىدى.

ئۇستەل يەرگە قويۇلدى. "چېقىر كوز" ۋەھىمىگە چۈشۈپ قالدى ۋە ئوي ئىچىدە ماڭغان بولۇپ، ئىشىك تۈۋىگە كەلدى- دە، "غاچ" قىلىپ ئىشىكنى ئېچىدىن ئىلىۋېلىپ، يېنىدىن تاپاد- چا چىقاردى:

— ئېيتە، سەن نېمە ئادەم؟ .....

"تىكىلگەن كوز" خاتىرجەملىك بىلەن قولىدىكى كاۋاپنى تەخسىگە قويۇپ، ئۇنىڭغا:

— تازا قاپاقۇاش نېمىكەنسەن، تاپانچىنى يوشۇر، دەرد- زىدىن ئادەملەر كورىدۇ، — دىدى.

ئىشىك تۈۋىدە ئاياق تېۋىشى ئاڭلانىدى:

— نېمە ھاڭۇىقىپ تۇرىسەن، بول، ئىشىكنى ئېچە- ۋەت! .....

"چېقىر كوز" تاپانچىنى يانچۇغىغا سېلىپ، ئىشىكنى ئې- چىشقا مەجبۇر بولدى. "تىكىلگەن كوز" ئېيتتى:

— قانداق، تونۇشۇپ قويامدۇق؟

"چېقىر كوز" ئېيتتى:

— سەن زادى كىم، شۇنى ئېيت! .....

— مېنىڭ كىملىگىم بىلەن سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن، — دىدى "تىكىلگەن كوز"، — ھازىر سېنىڭ يېتىپ- قوپۇپ يۇرگەن ئورنۇڭ بولمايدۇ، دەرھال يېتكەل. قىل ئۇستىدە تۇرۇۋاتقىنىڭ- نى بىل. مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويماقچىمەن .....

"چېقىر كوز" قورقۇمسىنى تۇردى:

— بۇ مېنىڭ ئىشىم، سەن نېمىگە ئەنسىرەپ قالا- دىڭ؟ .....

— بۇ مېنىڭ ئىشىم؟! — دىدى "تىكىلگەن؟ كوز" ئۇنىڭ

سوزنى تەكرارلاپ، — قانداقمۇ سېنىڭلا ئىشىڭ بولسۇن؟ بەلمپ قوي. مەن سېنى سېرتىڭدىن مۇھاپىزەت قىلىپ قاغىلىقتىن قەشقەرگە ئېلىپ باردىم، قەشقەردىن يەنە بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدىم..... سەن مۇنداق كەلسە-كەلمەس بېشىڭ قايغان يەردە قالايمىقان چوكىلەپ يۈرسەڭ، ئابدۇللا كوككۆز دامۇللىنى ھەرگىزمۇ تاپالمايسەن .....

— مەن ئابدۇللا كوك كوز-پوك كوز دېگىنىڭنى بىلمەيمەن. سەن نېمە دەۋاتىسەن ئۇزەڭ .....

— بىلمىسەڭ مەيلى، — دېدى "تىكىلگەن كوز"، ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — مەن ۋەزىپەمنى ئادا قىلدىم، خوش! .....

"چېقىر كوز"مۇ ئورنىدىن تۇردى:

— سەن قايسى ۋەزىپەڭنى ئادا قىلدىڭ؟

— ئورنىڭنى يېتكە، كوزگە چۈشۈپ قىلىۋاتىسەن. ئوزەڭنى ئەخمەقلىقە سالما! .....

"تىكىلگەن كوز" شۇ گەپنى ئېيتتى-دە، چوڭ-چوڭ قەدەم تاشلاپ، ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ ئايال خوجايىننى چاقىردى. غىزانىڭ پۇلى ئۈچۈن بىرنەچچە تەڭگىنى ئۈنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ، ئىشىكتىن چېقىپ كېتىشكە تەمشەلدى.

"چېقىر كوز" ئوز خىيالىدا ئارىسالدى بولۇپ قالدى:

— توختا، توختا .....، — دېدى ئۇ، چېقىپ كېتىۋاتقان "تىكىلگەن كوز"گە قاراپ، — بىر ئاز توختا .....

"تىكىلگەن كوز" توختىدى. "چېقىر كوز" ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، سورىدى:

— ئېيتە، ئات-نامىڭ نېمە، سەن زادى نېمە ئىش قە-

لىدىغان ئادەم؟ .....

— تازىمۇ دىتىڭ يوق نەمىكەنسەن! — دىدى "تىكىلگەن كوز" ئۇنىڭ كوزىگە تىكىلىپ، — مەن سېنىڭ ئوز ئادەم ئەكەنلىگىڭنى بىلمەن، لېكىن، بىر كورۇپلا ئوزەمنىڭ نەمە ئىش قىلىدىغانلىغىنى قانداق ئېيتىش مۇمكىن؟ .....

— سەن ئابدۇللا كوك كوز دامۇللىنى تىلغا ئالدىڭمۇ؟ .....

— "نامازشام خىزمىتى"نمۇ؟ .....

— ياق، ياق، مەن ئۇنى بىلمەيمەن .....

— بىلمىسەڭ مەيلى، خوش ئەمىسە .....

"تىكىلگەن كوز" چىقىپ كەتتى.

"چېقىر كوز" بۇ ئاجايىپ "مۇھاپىزەتچىنىڭ" گۇس-گۇس قەدەم بېسىپ، خاتىرجەم چىقىپ كېتىۋاتقانلىغىغا دىققەت قىلدى. بىرئازدىن كېيىن ئۇمۇ ئايال خوجايىنىنى چاقىردى، بەراق، كاۋاپ بىلەن پېتىر مانتىنىڭ پۇلىنى چىقىپ كەتكەن ناتونۇش ئۇلپەت خالىس تۇلەپ قويغان ئىدى .....

"چېقىر كوز" شۇ كۇنى كۇن ئولتۇرۇشقا ئىككى غۇلاچ قالغىچە شەھەرنى ئارىلاپ يۇردى. يۈلدا كېتىۋېتىپ ھىلىقى ئالاھىدە "مۇھاپىزەتچى" توغرىسىدا خىيال سۇرەتتى. "بۇ زادى كىم، نىمىش قىلىدىغان ئادەم؟ — دەپ ئويلايتتى ئۇ، — مەن بىلەن مۇنداق ئادەمنىڭ ئۇچرىشىشى ئېيتىلمىغان. ئۇ نەدىن پەيدا بولدى، نىمە قىلماقچى؟ .....".

"چېقىر كوز" دەسلەپ، ئۇ ئوز ئادەم بولغان تەقدىردىمۇ، ھازىرچە ئالاقە قىلمىغان ياخشى، ئۇنىڭغا ئەمدى يۈلۇقماسلىق كېرەك، — دەپ قارار قىلدى. كېيىن يەنە: ھەي ..... بەرىبىر ئۇ مېنى تاپىدۇ، شۇ چاغدا تازا بىر سىناپ كورۇش

كېرەك، — دەپ كوڭلىگە پۈكۈپ قويدى.....

"چېقىر كوز" ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ، كەسكىن بۇرۇلۇپ، ئەينەكلىك دۇكان ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

دۇكاننى تاقاشقا تەمشىلىپ تۇرغان مەتقۇۋانباي "چېقىر كوز"نى كورۇپ، بىر ئاز تەمتىرەپ - قورۇنغاندەك بولدى. كوڭلىگە: قىلغان سودىنىڭ تايىنى يوق، ئوزلىرى ھەجەپ بىر پېقىرنى چوگلەپ قاللىغۇ، — دىگەن سوز كەچكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ سوز ئېغىزىدىن:

— قېنى، قېنى تەخسىر، مەرھەمەت، ئوزلىرى كەچتىرەك كېلىمەن دىگەچكە، دۇكاننى تاقاش ۋاقتىنى كەينىگە تارتتىم، — دىگەن سوز بولۇپ چىقتى.

"چېقىر كوز" ئالدى - كەينىگە بىر قارىۋېلىپ:

— مەن ئازراق تىجارەت ئىشى بىلەن بۇ تەرەپكە ئو. تۇۋىدىم، ياسىن خوجا بىر پارچە خەت ئەۋەتتى، ئوز قولىغ تەگسە دىگەنتى، — دەپ، ئىچ يانچۇغىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ، مەتقۇۋانبايغا سۇندى.....

مەتقۇۋانباي چوڭ گىلەمچىلىك كارخانىسىغا ئىگە نامدار توپ مال سودىگىرى بولۇپ، ئەسلىدە ياسىن شائېخەينىڭ كۇچۇك رىقابەتچىلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن يەرلىك خام مال سېتىۋېلىش، بازار تالىشىتا رىقابەتلىشىپ، بارلىق تەئەللۇقاتىنى دوچىقىپ ئېلىشقان چاغلىرىمۇ بولغان، لېكىن، ياسىن شائېخەينىڭ يەرلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى بىلەن قويۇق مۇناسىۋىتى بولغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ مەدىتى بىلەن مەتقۇۋانبايىنى بېسىپ چۈشۈپ، ئۇنى ئوزى بىلەن كېلىشىشكە مەجبۇر قىلغان. مەتقۇۋانباي نائىلاج بۇ تەكلىپكە كونگەن ئىدى. كېيىن ياسىن شائېخەي

قەشقەردىن ئوزىنىڭ شائىخەي ماللىرىدىن بىر قىسمىنى مەتقۇۋاد-
بايغا ئەۋەتىپ بېرىپ، كۇتۇلمىگەندە ئۇنى بىر قىسىم پايدىغا
ئىگە قىلدى. مەنپەئەت ئىلگىرىكى رىقابەتچىنى ئاستا-ئاستا ھەم-
تاۋاقلارغا ئايلاندۇردى ..... بۇ ئىلگىرىكى ئىش. ئازاتلىقتىن كېيىن
بولسا، مەتقۇۋانباي بىلەن ياسىن شائىخەينىڭ مۇناسىۋىتى ئوزۇ-
لۇپ قالدى. ھەتتا، ھالا بۇگۇنكى كۇنىگىچە ياسىن شائىخەينىڭ
نىمە ئىش، نىمە كوي بىلەن يۇرگەنلىگى مەتقۇۋانبايغا نامەلۇم
ئىدى ..... بۇگۇن بولسا، بۇ خەت ..... بۇ خەتتە نىمە يېزىلغان-
كىن؟ .....

مەتقۇۋانباي ياسىن شائىخەي ئەۋەتكەن خەتنى قولىغا ئې-
لىپ تۇرۇپ، پۇكەينىڭ كەينىدىن ئورۇندۇق ئېلىپ، "چېقىر
كوز"گە سوندى:

— قېنى، مەرھەمەت قىلىپ ئولتۇرسىلا .....

"چېقىر كوز" ئەينەكلىك دەرىزىدىن تالاغا قارىغاچ،
مەتقۇۋانبايىنىڭ خەتنى ئوقۇپ بولۇشىنى كۇتتى.

خەت ئاددىلا يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا، خەت ئېلىپ
بارغۇچى كىشى "چىلتەنلىرىم"نى تاۋاپ قىلغۇچى زىيارەتكار،
دەپ تەنۇشتۇرۇلغان ۋە ئۇنىڭغا خەۋەندە-خالىق قىلىش ئۇسۇل
قىلىنغان ئىدى.

مەتقۇۋانباي خەتنى كوزدىن كەچۇرۇپ بولغاندىن كېيىن
"چېقىر كوز"گە قاراپ:

— مۇھتەرەم دوستىمىز ياسىن خوجا ھازىر قانداق-
راق؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇ كىشى ھازىر ئەسلىدىكىدىن ھورمەتلىگرەك بولۇپ
قالدى. يېقىندا ئۇرۇمچىگە ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرىنىڭ

كونفرىنسىيەسىگە بارماقچى، — دىدى "چېقىر كوز".

— ئوھۇ ..... مۇنداق دىسلە، تەلەي يەنە ئوڭدىن ئە-كەن - دە! .....

— شۇنداق .....

— سىلى بۇ يەردە ئۇزۇنراق تۇرامىلا؟ .....

— يوقسۇ، — دىدى ئۇ تۇيۇقسىزلا. — دامۇللامنى تاۋاپ قىلسامىلا كېتىمەن ... ...

— دامۇللامنى؟ .....

"چېقىر كوز" مەتقۇۋانباينىڭ كوزىنىڭ ئىچىگە قارىدى:

— ئىشىنمەنكى، — دىدى ئۇ، — ئاللاتائالا نېسىپ قىلسا، ئۇزلىرىنىڭ ۋاستىسى بىلەن دامۇللامنى كورسەم ئەجەپ ئەمەس .....

"چېقىر كوز"نىڭ دامۇللىنى ئوپۇل - توپۇل تىلغا ئېلىشى مەتقۇۋانبايغا ياقمىدى. ئۇنىڭ دامۇللا دىگىنى — ئەلۋەتتە ئابدۇللا كوك كوز دامۇللا ئىدى. ئابدۇللا كوك كوز دامۇللا تۇغرىسىدا ياسىن شائىخەي ئازاتلىقنىڭ سەل - پەل ئالدىدا مەتقۇۋانبايغا سىر تىدىن تونۇشتۇرۇپ:

— ئابدۇللا دامۇللام ئەل ئاغزىدا تىرىك خىزىرغا ئايلىنىپ قالغان ئادەم. ئۇ نەزەر سېلىپ ئوتكەن دۇكاندا سودا - سېتىق قىلىپ، خېرىدار قاينايدۇ. ئۇنىڭغا ئىخلاس — ئەقىدە قىلغان سو-دىگەر جەزمەن روناق تېپىپ باي بولۇپ كېتىدۇ، ئونى دىنىي ئىلىمدا كامالەتكە، ئالاقە - مۇناسىۋەتتە سائادەتكە يەتكەن كىشى، — دە-گەن ئىدى.

بىراق، ئۇكەمدە ئابدۇللا دامۇللا بىلەن ھەمسوھبەتتە بو-لۇش مەتقۇۋانبايغا نىمە ئۇچۇندۇر نېسىپ بولمىدى. كېيىن بۇ

"تىرىك خىزىر" مەتقۇۋانبايىنىڭ ئېگىدىن كوتىرىلىپ كەتكەن ئىدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن جاھان تېپ-تېچ بولۇپ قالدى. مەتـ قۇۋانباي ئەينەكلىك دۇكانىنىڭ ئىچى-تېشىنى پارقىرىتىپ، يەنە ئۇز تىجارىتىنى كەڭ يولغا قويدى. مانا شۇنداق كۇنـ لەرنىڭ بىرىدە، كۇتۇلمىگەندە ئابدۇللا دامۇللا ئۇنىڭ ئويىگە پاتىئە قىلىپ كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەتتىكى پاتىئە ئىدى. بىر كېچە قوندى-دە، چىقىپ كەتتى. نەگە كەتكىنىنى بەلگىسىز ئىدى.

لېكىن، شۇنىڭدىن كېيىن مەتقۇۋانبايىنىڭ ئەينەكلىك دۇـ كاندىكى تىجارىتى كۇندىن-كۇنگە خېرىدارلىق بولۇپ يۇرۇـ شۇپ كەتتى، ھەتتا ئۇنىڭ گىلەملىرىگە ھېكۇمەت ئورۇنلىرىمۇ خېرىدار بولۇپ، كاپالەتلىك زاكاز بىلەن كېلىشتى..... مەتقۇۋانـ باي بۇنى "ئابدۇللا دامۇللىنىڭ ئايىغى ياراشتى، دۇنيا-تەگمىرىـ نىڭ خاسىيىتى" دەپ بىلىپ، ئۇز كوڭلىدە ئۇنى سېغىنىدى. ئەمما ئابدۇللا دامۇللا بىر يىلچە يوقاپ كەتتى. كورۇنمەي قويـ دى. بۇ شۇنداق ئىش ئىدى. لېكىن بۇنىڭدىن ئون كۇنچە ئىلگىرى يېرىم كېچە بىلەن ئابدۇللا دامۇللا ئۇشتۇمتۇت ئىككىنـ چى قېتىم كىرىپ كەلدى ۋە بۇ يەردە ئۇزاق مۇددەت ئىسـ تى — قۇۋمەتتە بولۇشنى، ئۇزىنىڭ بۇ يەردىلىگىنى مەتقۇۋانبايـ دىن باشقا ھېچكىمنىڭ بىلمەسلىگىنى ئىلتىماس قىلغان ئىدى.....

مەتقۇۋانباي پۇكەي ئالدىدا دەرىزە تەرەپكە قاراپ ئولـ تۇرغان "چېقىر كوز"گە قاراپ ئويلىدى: بۇ "چېقىر كوز" نەدىن پەيدا بولدى-ھە؟ تەلەتى نىمە دېگەن سورۇن ئادەم. ھەي..... بۇ "چېقىر كوز" دامۇللامنىڭ بىزنىڭ ئويدە ئىكەنلىـ

كىنى بىلىپ قالغانمىدۇ، ئۇ نەدىنمۇ بۇنى بىلىپ يۈرىدۇ هە! .....".

"چېقىركوز" مەتقۇۋانبايغا قارىدى:

— دامۇللام بىلەن كورۇشسەم .....

— يوقسۇ، يوقسۇ، — دىدى مەتقۇۋانباي سەل هودۇقۇپ، — پېقىر تېچ، مومىن تىجارەتچى ئادەم. دىنىي ئىلىمم يوق هىسابىدا، جاناپلىرى قايسى دامۇللامنى دەيلىكىن؟ .....

"چېقىر كوز" مەتقۇۋانبايىنىڭ قۇۋلۇق قىلىپ بىلمەسكە سېلىۋاتقانلىغىنى سەزدى. ئۇنىڭ ئارىسالدا بولۇپ، دۇكانىنى تاقاشقا تەمشىلىۋاتقانلىغىنى كوردى. ۋاقىت زىخ ئىدى. "چېقىر كوز" تالاغا بىر قارىۋېتىپ، يانچۇغىدىن بىر ئالتۇن سائەتنى چىقىرىپ، مەتقۇۋانبايغا سۇندى:

— هەرەمنىڭ سائىتى. ياسىن خوجا قەشقەردىن ئابدۇللا دامۇللامغا هەدىيە قىلىپ ئەۋەتكەن. تاپشۇرۇپ بېرىشلىرىنى سورايمەن. ئەتە سائەتنى تاپشۇرۇۋالغان-ئالمىغانلىغىنى بىلسەم بولامدۇ؟ .....

مەتقۇۋانباي سائەتنى ئېلىش-ئالماسلىقنى جەزىم قىلالماي قولى تىترەپ كەتتى.

تالادا قەدەم تىۋىشى ئاڭلاندى. "چېقىر كوز" سائەتنى پوكەي ئۇستىدە تۇرغان بىر پىيالىنىڭ ئىچىگە سالدى-دە، پەيالىنى مەتقۇۋانبايىنىڭ ئالدىغا ئىشتىرىپ قويدى:

— خاتىرجەم بولسىلا، بۇ سوغات دامۇللامنىڭ قولىغا تەگسىلا، تەخسىر ئۇزلىرىنى قۇچاغلاپ سۆيىدۇ .....

مەتقۇۋانباي هىچنىمە دىمىدى،

ئالدىراپ دۇكانىنى تاقىدى-دە، هودۇقۇپ ئويى تەرەپكە قاراپ كەتتى .....

جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ئابلىكىم ئوز ئىشخانىسىنىڭ تېمىدىكى ئاق پەردە تارتىلغان كىچىككىنە خەرىتە ئۇستىدىكى بىرقانچە قىزىل، يېشىل، قارا قەغەز بايراقچىلارغا قاراپ تۇرۇپ، بىر سوسىنە قەغەزنى تۇگمىدەك قىلىپ قاتلاپ، ئۇنى كۇنۇپكا مىخ بىلەن خەرىتىدىكى بىر سىزىقنىڭ ئۇستىگە قاداپ قويدى. ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپ، چوڭ ئۇسۇتەلنىڭ قارشى تەرىپىدە ئولتۇرغان ئىلمۇلغا قارىدى:

— شۇنىڭدىن كېيىن "چېگىر كوز" نەگە كەتتى؟.....

— ئەينەكلىك دۇكاندىن چىققاندىن كېيىن، — دىدى ئىلمۇل، — دەسلەپ گۇلھەسەل خېنىمنىڭ مەھەللىسى تەرەپكە ماڭدى، ئەمما گۇلھەسەل خېنىمنىڭ ئىشىگىنىڭ ئۇدۇلىغا بارغاندا بىردىنلا يالتىيىپ كەينىگە ياندى. ھازىر ئۇ ھىلىقى سارايدا، ئوز ھوجرىسىدا.....

ئابلىكىم بىر تال تاماكا چەكتى:

— مەتقۇۋانباي بۇ ئەنزىگە چېتىلىپ كىرگەن يېڭى شەخس، — دىدى ئۇ تاماكىنىڭ قويۇق ئىسىنى تاماكىنىڭ چوغ-لۇق ئۇچىغا پۇۋلەپ تۇرۇپ، — بۇ ئادەم ئەزەلدىن سىياسىغا قىزىققان ئەمەس، ئازاتلىقتىن كېيىنمۇ ئۇ ئوز تىجارىتىدىن باشقا ھىچنىمىگە قىزىقمىدى. مەتقۇۋانباي توغرىلىق بىزنىڭ باشقا ئوي-خىيالىمىزمۇ بولغان ئەمەس. لېكىن، ھازىر "چېگىر كوز" ئۇنى سەۋرىسىزلىك بىلەن ئىزلىگەن ئىكەن، مەتقۇۋانبايىنى ئۇ-گىنىپ بېقىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ، سىزنىڭ ئىشىڭىز ئەمەس، سىز يەنىلا بۇرۇنقى پىلان بويىچە ھەركەت قىلىۋېرىڭ. يەنە بىر مەسىلە، ياسىن خوجا "چېگىر كوز"نىڭ چەتئەلدىن كەلگەنلىگىنى بىلەمدۇ؟

.....

— ياق، ياسىن شائخەي قەشقەردە ھەتتا ئۇنى تۇزۇك تونىمىدى، — دېدى ئىلھامجان، — مەلۇم بولۇشىچە "چېقىر كوز" ئوزىنى ياسىن شائخەيگە ئۇرۇنچىدىكى خىزمەت ئورنىدىن ئىستىپا بېرىپ قايتقان بىكارچى قىلىپ كورسەتكەن. ئاكىسى ئاجۇيجاگىنىڭ تەقدىرى تەغرىسىدا سوراشقىمۇ جۇرئەت قىلالمىغان. پەقەت، بۇ يەرگە كېلىپ گۇلھەسەل خېنىم بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، "غىلاپلىق خەنجەر"نى ئابدۇللا كوك كوز دامۇللا ئارقىلىق تېپىش مۇمكىنلىكىنى بىلگەن. ھازىر ئۇنىڭ ھەركىتىنىڭ ئاساسىي نىشانىسى ئابدۇللا دامۇللىنى تېپىش، ئاندىن "غىلاپلىق خەنجەر" بىلەن ئۇچرىشىش.....

ئابلىكىم ئويلىنىپ قالدى:

— ھازىرقى مۇھىم مەسىلە دۇشمەن ئىچىگە بوسۇپ كىرىش، — دېدى ئۇ قەلبىنى شىمىنىڭ يانچۇغىغا سېلىپ، ئىشخاننىڭ ئىچىدە ئۇياق-بۇياققا مېڭىپ تۇرۇپ، — كاۋاپخانىدىكى ئۇچرىشىش دۇشمەن ئىشپىيونىنىڭ قانچىلىك كارامىتى بارلىغىنى بىلىش يولىدىكى بىر سىناق. بۇ سىناقنى يامان دېگىلى بولمايدۇ، دەمەك ئۇ قۇۋاۋۇق بىلەن قارامىلىقنى ئوزىگە ھەمرا قىلغان نەرسە. گېزەندىلەر ئۇۋۇسىنى چۇۋۇپ تاشلاش ئۇچۇن، ئۇنىڭ ئىچىگە كىرمەي بولمايدۇ، "چېقىر كوز"نى بىرنەچچە قېتىملىق ئەجەللىك ھالاكەتتىن قۇتقۇزۇش ئارقىلىق ئوزىگىزنى ئۇنىڭغا يېتەرلىك ئىشەندۇرۇڭ. بۇنى بىز ئۇيۇشتۇرىمىز. ئۇنى جەددى تېنىتىش كېرەك. تازا پاراكەندە بولۇۋاتقاندا، سىز ئۇنى بىخەتەر باشقا ھوجرىغا يېتكەڭ. ئاندىن ئاساسىي نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلەڭلار. شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى، ھازىر "چېقىر كوز" بىلەن بىزنىڭ نىشانىمىز بىر. مۇھىم نۇختا ئوخشاش. يەنى "نامازشام

خىزمىتىسى" بىلەن "غىلاپلىق خەنجەر"نى تېپىش .....

ئىلھامۇل ئېيتتى:

— بۇ نۆۋەتتىدا "چېقىر كوز" بىلەن مېنىڭ يولۇم بىر بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ بىلەن "كېلىشىش"كە كوزۇم يەتتى. لې- كىن، ھازىر گۇلھەسەل خېنىمنى نەزەربەندت قىلىپ قويساق دە- گەننى تەكلىپ قىلمەن .....

ئابلىكىم سورىدى:

— نىمە ئۈچۈن؟

— بۇ ئىش "چېقىر كوز"نى تەمىنلەشتىن ئىبارەت، ئۇنىڭ مەن بىلەن يېقىنلىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈيدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ مۇنا- سىۋىتىنى ئۈزۈپ تاشلىغاندا، "چېقىر كوز" بۇ يەردە مۇتلەق تايانچسىز ھالغا چۈشىدۇ. ھازىر "چېقىر كوز"نىڭ بىرىدىن بىر ئەقىلدارى گۇلھەسەل خېنىم بولماقتا .....

ئابلىكىم بۇ پىكىرنى كەسكىن رەت قىلدى:

— ياق، ياق، بولمايدۇ، بۇ پىكىردىن ۋاز كېچىڭ، — دە- دى ئۇ، — گۇلھەسەل خېنىمنىڭ ئويىنى بىر نەچچە يىل ئۈچى بىلەن باغلانغان يەنە بىر ئۈۋا. بۇ ئۈۋىنى ھازىرچە بۇزماسلىق كېرەك. گۇلھەسەل خېنىم چېڭ شۇرېن، شىڭ شىسەي، گرىمە- داڭ — ئۈچ دەۋرىدىكى ھەربى-مەمۇرى ئەمەلدارلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن؛ كېيىن ئۇ مەمىتىمىن ھەزرەت، ئەيسا بەگلەرنىڭ ئىززەتلىشىگە نائىل بولغان، ئۇلارنىڭ تاپشۇرۇ- غىنى قوبۇل قىلغان بولۇشى مۇمكىن. ھازىر ئېنىقلىنىشىچە گۇلھەسەل خېنىم گېزەندىلەر ئۈۋىسى ئىچىدە "نامازشام خىزە- رىسى"، "غىلاپلىق خەنجەر"دىن قالسىلا 3-نومۇرلۇق شەخس، "چېقىر كوز"نىڭ بۇ يەرگە كېلىپلا ھەممىدىن بۇرۇن ئۇنى ئىز-

لەپ تېپىشمۇ بىكار ئەمەس. دىمەك، ئۇنىڭ ھەر خىل مۇناسىۋەتلىرى ئىچىدە تېخى يېشىلمىگەن سىرلار بار..... شۇڭا، ھازىر ئۇنىڭغا چېقىلماسلىق كېرەك. مەن ئىشىنىمەنكى، گۈلھەسەل خېنىم ئاخىر بېرىپ سىزنى تېخى كېرەكلىك ئادەملەر بىلەن ئۇچراشتۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينىشى مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۇز ئىشىمىزنى ئېھتىيات بىلەن پۇختا ئىشلىشىمىز لازىم.....

ئابلىكىم بىلەن ئېلىقۇل كېلىشتى. ئابلىكىم توش يانچۇغىدىن كوزىدە قىزىل تىللىق ئەجدىھار قىمىرلايدىغان ئۇزۇكنى ئېلىپ، ئېلىقۇلغا سۇندى:

— مانا بۇنى ساقلاپ قويۇڭ، — دىدى ئۇ ئويلانغان ۋە نىمىندۇر ئەسكە ئالغان ھالدا، — مەخسۇت بەگ بۇ ئۇزۇكنى "چېقىر كوز" بىلەن ئالاقىلاشقاندا ئىشلەتمەكچى بولغان ئىدى بىراق، ئۇنىڭغا بۇ ئىش نېسىپ بولمىدى. سىزگە بۇ ئۇزۇك جەزمەن ئەسقېتىپ قالىدۇ.....

شۇنىڭدىن كېيىن ئابلىكىم ئېلىقۇلنى باشقا بىر ئىشخانىغا باشلاپ چىقتى. بۇ يەردە ياش رازۋېتچىك، تاجىك ئوغلى سالمان بىلەن يەنە بىر قارا قاشلىق يىگىت ئولتۇراتتى. ئابلىكىم بىلەن ئېلىقۇل ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇرۇشتى ۋە دۇشمەن ھەركىتىنىڭ يېڭى يۇزلىنىشىگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ پىلانلىرى ئۈستىدە كېڭەش باشلىدى.....

2 - ئۇمىت يېپى ئۇزۇلگەندە.....

"نامازشام خىزىرىسى"نىڭ مەتقۇۋانباينىڭ تاشقى كورۇنۇشى ئاددىي، ئىچكى قىسمى ئازادە - كوركەم قوراسىدا تۇرۇ-

ۋاتقىنغا بۇگۈن 10 - كۈن بۇگۈن. ئۇ كۈنلەرنى ساناپ كورۇپ، قانداقلا بولمىسۇن باشقا بىر خىلۇەت جايغا يوتكىلىشنى قارار قىلدى. چۈنكى ئۇنىڭ تۇرمۇش پەلسەپىسى بويىچە ئېيتقاندا، بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە بىر ئورۇندا ئون كۈندىن ئارتۇق تۇرۇش خەتەرگە تەۋەككۈل قىلغانلىق بولاتتى.

شۇڭا ئۇ، پىشىن نامىزىنى ئوتەپ بولغاندىن كېيىن ئوي-خىيالغا چىرمالغان ھالدا ئۇزىنىڭ تاشقى قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشكە تۇتۇندى. ساقال - بۇرۇتى، مەسە - كالاچ، يەكتەك - تونلار بىلەن ئۇزاق ھەپىلەشتى. ئاندىن مېھمانخانا ئوينىڭ باققا قاراپ ئېچىلغان دەرىزىسى يېنىدىكى تىكلىمە تاش ئەينەك ئالدىغا كەلىپ توختىدى.

تاش ئەينەكنىڭ بېتىدە سوسىن رەڭ گۈل باسقان گىلەم دوپپا؛ تىك ياقا، ئۇچ يانچۇق، بەش تۇگمىلىك ئۇزۇن چېپەر-قۇت چاپان؛ پۇشقىغىنىڭ كەڭلىگى ئوتتۇز سانتىمېتىر كېلىدىغان قارا ئىشتان ۋە شۇ پۇشقاق قونىچىغا تىقىلغان ئىسكىلاچ مەسە كىيگەن بىر گەۋدە كورۇندى. گەۋدىنىڭ ئىگىگىدە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان قىرقىما ساقال، ياپما بۇرۇت؛ بېلىدە ئۇچ بۇرجەك ھاۋا رەڭ شايە پوتا ۋە شۇ پوتىنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئېسىلغان — نەشرەڭ خۇرۇمدىن سېرىق پىستان قېقىپ ئىشلەنگەن مسۋاك ۋە ساقال تاغىقى غىلاپلىرى بار ئىدى.

بۇ كورۇنۇش، ئۇ خېلى ئىلگىرىلا لايىھىلەپ قويغان ئوتتۇراھال تىجارەتچى - سودىگەرنىڭ كۇز پەسىللىك تاشقى قىياپىتى ئىدى.

بۇ كورۇنۇشتىن ئۇ مەمنۇن بولدى. بىراق، ئۇستىدىكى سارىپايلاردىن كوزىنى ئېلىپ چىرايىغا قارىغاندا، بىردىن ئوڭى

ئوچۇپ ھەپسىلىسى تاچقاندەك بولدى. تىكلىمە ئەينەكتە غەم-ئەندىشە، تەنە - ياۋۇزلۇق بىلەن سۈس سېرىق رەڭدە مىتىلداپ تۇرغان كوپكوك نۇرسىز بىر جۈپ كوز ئوزىگە قاراپ تۇراتتى. بۇ كوز گويا ھازىرلا قېتىپ قالىدىغاندەك ئاجىز، بىقارار بولۇپ، ئۇنىڭ يېشىلغا مايىل پەردىلىرى ئىچىدىن قىمىرلاپ تۇرغان ئىلانىدەك غەلىتە بىر قارىچۇق كورۈندى.....

"نامازشام خىزىرىسى" ئالدىراپ ئەينەكتىن كوزىنى ئالدى ۋە ئۇنىڭغا يەنە قارىغۇسى كەلمىدى.

ئۇ ئوزىنىڭ تاشقى كورۈنۈشىنى مۇشۇنىڭ بىلەن بەشىنچى قېتىم ئوزگەرتتى. ئالدىنقى توت قېتىملىق ئوزگەرتىۋېلىش— ھەقىقەتەن ئۇنىڭ قىل ئۈستىدە قالغان ھالاكەتلىك تەقدىرىنى جىددى قۇتقۇزۇپ قالدى ۋە بۇ سىنالغان ئۈسۈلدىن ئۇ چوڭقۇر رازىمەن ئىدى.....

بۇ ھەقتە ئۇنىڭ ھەمشىرىكلىرى ئۇنى: ئاللاتائالا ئوز قۇد. رەتلىرى بىلەن پاختا ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك ساقلايدۇ، بىتا. رەت ئادەمنىڭ كوزىگە كورسەتمەيدۇ؛ يەر ماڭغاندا ئايىغىنىڭ ئاستىدىن ئۇچقان شامال ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن كىشىنى يوز چاقىرىم كەينىگە داجىتىدۇ؛ ئالەم ئاتەش - يالقۇن بىلەن تولسا، ئۇ، يالقۇن ئىچىدىكى سالقىن گۈلزارلىقتا بەخۇدۇك سەيلە - تا- ماشا قىلىپ يۇرگەن بولىدۇ؛ ئالەمنى تۆپان بالاسى بېسىپ كەتسە، زىمىننى قاپلىغان سۇ ئۇنىڭ ھېشۇقىغا چىقمايدۇ. سەۋەپ، ئۇ "ئىلمىي غايىپ" نى ئوز قولىدا ئويۇنچۇق قىلىپ ئويىنىيالايدۇ.....— دەپ تەسۋىرلەپ كورسىتەتتى.....

بىراق، ئۇ ئوزىنىڭ تاشقى قىياپىتىنى بەشىنچى قېتىم ئوزگەرتىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسى تەمكىنلىك بىلەن بىتاقەت

بولۇش، رەنجىپ كايىش بىلەن سەۋرە - تەسەللى، تىترەپ - تەم-
تىرەش بىلەن غالجىرلىشىش ئارىلىشىپ كەتكەن بىر خىل ئەن-
سىز ۋەھىمە ئىچىدە تۇمانلىق تەۋرەيتتى. چاشقانىنىڭ "شىپىر"
قىلىپ ئوتۇپ كېتىشى، ئايىغى ئاستىدا مۇشۇكنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا
بولۇشى، دەرىزىگە كېلىپ قونغان قۇشقاچنىڭ ئەينەكنى تىرناق-
تىپ چوقۇشى ۋە كېچىدە يېقىلغان سەرەڭگە ئوتى ئوخشاش كە-
چىككىنە شەپسۇ ئۇنى كۇتۇلمىگەن قورقۇنچلۇق ئەنسىزلىكلەرگە
سېلىپ، تىترىتىدىغان چاغلارمۇ كوپ بولغان.....

"نامازشام خىزىرىسى" نىڭ ساراسىمىگە چۈشۈپ قېلىشىنىڭ
بەزىبىر سەۋەپلىرى كىتاپخانىغا مەلۇم، ئەلۋەتتە.

لېكىن، ھەممىدىن ئەلەم قىلىدىغىنى دەريا قاينىمىدا مەخ-
سۇت بەگنىڭ قولغا چۈشۈپ قالغانلىغى ئىدى.....

توختاخۇن بىلەن ئىمام خاتىپنى ئولتۇرۇش ئارقىلىق خەلق-
نىڭ غەزىۋىگە ئوت تۇتاشتۇرۇش؛ ئاندىن ئازاتلىق ئارمىيىنى
ئوق چىقىرىشقا مەجبۇر قىلىپ، "بورە قوتان" نى قىپ - قىزىل
قانغا بويىاش — "نامازشام خىزىرىسى" نىڭ بىر يىلدىن بۇيان ئى-
چىكىلىك بىلەن تەسىلىكتە قۇراشتۇرۇپ چىققان چوڭ پىلانى ئى-
دى. ئۇ ئاللىقاچان بۇ پىلاننىڭ نەتىجىسىنى مەقسەتكە يېتىش
يولىدىكى ئىلگىرىلەشنىڭ تۇسۇالغىلى بولمايدىغان چوڭ
دولقۇنىنى كەلتۇرۇپ چىقىرىدۇ، دەپ جەزملەشتۇرۇپ قويغان ئى-
دى. بىراق، ئىش كۇتكەندەك بولمىدى. "بورە قوتان" دا بىرمۇ
ئادەمنىڭ ئولمىگەنلىگىنى ئاڭلىغاندا، ئۇنىڭ قانداق ئەپسۇسلان-
غانلىغىنى يۇقۇرىدا كورۇپ ئوتتۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، بىر
ھەپتىگىچە ئوز ھوجرىسىدا جىمجىت يېتىپ، ئەتراپتىكى خە-
ۋەرلەرگە قۇلاق سالدى. خەۋەرلەر قورقۇنچلۇق ئىدى:

— ناھىيىدىن چىققان دوختۇرلار توختاخۇن بىلەن ئىمام خاتىپنى شەھەرگە يوتكەپ ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ.....

— ئالماس كونا پارتىزان ئەترىدىنىڭ ئەزالىرىنى توپلاۋاتىدۇ.....

— دېخانلار جەمىيىتىنىڭ ئەزالىرى كېچىلەپ مەجلىس ئېچىۋاتىدۇ.....

— خەقلەر: دۇشمەن ئۇز ئىچىمىزدە، يەر ئىگىلىرى بىلەن كونا ئەمەلدارلارنى تۇتۇش كېرەك، دەۋاتىدۇ.....

— تالىپلار مەدرىستىن زېرىكىپ، ئۇز خالىغان تەرەپ كېتىۋاتىدۇ.....

— ھسامىدىن دامۇللىنى چىشلەپ تارتىۋاتىدۇ.....

— ... ...

"نامازشام خىزىرىسى" ئۇچمۇ - ئۇچ كىرىپ كەلگەن بۇ گەپلەردىن گويا رايون رەھبەرلىرىنىڭ كوزى كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمىگە تىكىلگەنلىگىنى سەزگەندەك بولدى - دە، دەرھال گەمدىكىلەرگە ئۇز قارارىنى ئېيتتى:

— ئەمدى بۇ يەردە تۇرۇش يارىمايدۇ، "ھېكمەتلىك ئۇزۇك" يېتىپ كەلگىچە تەخىر قىلماي تارقىلايلى.....

"غىلاپلىق خەنجەر" خۇپتەن نامىزىدىن يانغان نامازقۇۋمى بىلەن بىللە قۇربان ئاقساقالنىڭ ئويى تەرەپكە مېڭىپ، جىمجىتلا ئۇز ئوجرىسىغا جايلاشتى.

"نامازشام خىزىرىسى" بىلەن مەخسۇت بەگ بولسا، تۇن نىسبىدىن ئوتكەندە كول ئىچىدىكى ئەينەكلىك گەمنىڭ باغ تەرەپتىكى ئېھتىيات كامىرىدىن ئومىلەپ چىقىپ، قوناقلىقلار ئارىسى بىلەن ماجانتال كەنتىنىڭ ئۇدۇلىدىكى بونجالىق ئالدىغا كەلدى -

ده، جىجىتلا ئايرىلىشتى.....

"نامازشام خىزمىتى" بونچالىق ئورماندا مەخسۇت بەگ تەقدىرىنىڭ نېمە بىلەن ئاخىرلاشقانلىق خەۋىرىنى ئۇچ كۈندىن كېيىن، شەھەردە، ياڭاقلىق يېزىسىدىن كىرگەن بىر مۇخلىسىدىن ئاڭلىدى - ده، بىر پۈتى چېقىپ تاشلانغان ئاقساق بورىسىدەك ئاچچىق تولغىنىپ، ئىككى كۈنگىچە ئەگرى كوچىلاردا گاڭگىراپ يۈردى .كېيىن ئۇزىنى خالىس ئىستى - قۇمەت قىلغۇچى قىلىپ كورسىتىپ، ئۇزىگە دىنىي ئىلمىدە ئىخلاسمەن دەپ ھىساپلىغان مەتقۇۋانبايىنىڭ ئويىنى ھازىرچە پانا جاي قىلىپ تاللاشنى قارار قىلدى.....

مەتقۇۋانباي قېرىلىق يەتكەنسېرى خۇدا گۈي بولۇپ قا- لىدىغان، "بۇ دۇنيالىغىم مەشەگىچە، ئەمدى ئۇ دۇنيالىغىمنى ئىز- لەيمەن" دىيىشكە خۇشتار كىشىلەردىن بولغاچقا، ئۇز ئويىنى ئا- ياپ ئولتۇرمىدى. گەرچە، ئۇ ئوز نەزىرىدە مۇنداق ناقىس ۋاقىت- تا ئۇنى كۈتۈۋېلىشنى ئانچىلا ئارزۇ قىلىپ كەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن، "دامىللامنىڭ دۇئا - تەگىرلىرىنىڭ نۇرى بىلەن ياشلىغىم- دا سادىر قىلغان ناشايان ئىشلىرىم - سەۋەنلىكلىرىم يۇيۇلۇپ كەت- سە ئەجەپ ئەمەس" دەپ ئويلاپ، ئۇنى ئوز خانىسىدا ئۇزاقراق تۇرغۇزۇپ، دۇئاسىنى ئېلىشنى كوڭلىگە پۈكتى.....

ئوز گېپىمىزگە كېلەيلى.

"نامازشام خىزمىتى" مەخسۇت بەگنىڭ قولغا چۈشۈپ كې- تىشى بىلەن ئۇزۇلگەن ئۇمىت يىپلىرىنى جاھىللىق بىلەن قايتا ئۇلاش يولىدا تىپىرلاپ يۈرگەندە، تۇيۇقسىز "ھېكمەتلىك ئۇ- زۇك" پەيدا بولۇپ قالدى.

شۇ كۈنى مەتقۇۋانباي دۇكاندىن تەخمىنەن بىر سائەتچە

كەچ قايتتى.

— تەخسىر، هايال بولۇپ قاللىغۇ،— دىدى "نامازشام خەزىنسى" دەھلىزدىن ئۇنىڭ ئالدىغا ئەنسىزرەك بىر قىياپەتتە چىقىپ.

مەتقۇۋانباي ئابدۇللا دامۇللىنىڭ كورۇنۇشىگە قاراپ، ھەيران بولۇپ، شالاڭ قاشلىرىنى لىكىلداتتى:

— مانا... نەق "ئىلھۇغايىپ". —دىدى ئۇ ھېچنىمىنى چۈشەنمەي،— بىر تۈزۈك سودىگەر بايۇەچچە ئىسكەتىگە كېلىۋاپلا، بۇ نېمە گەپ؟.....ھەي.....تىجارەت - سودىگەرچىلىك بىز بىلەن كەتسۇن. ئۇزلىرى.....

— ھېچقىسى يوق، —دىدى ئابدۇللا دامۇللا،—مەگەرچەندە، سىلى ئاشۇنداق باھا بەرگەن بولسىلا، مەن دېمەك ئىمتىھاندىن ئوتتۇم. خوش، بۇگۈن چۈشۈم بەشارەت بەردى. ئاشنىلارنى يوقلىماقچىمەن.....

مەتقۇۋانباي ئۇنىڭ كەتمەكچى بولغانلىغىنى بىلىپ، كۆڭلىدە خوشال بولدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئۇزىنىڭ ئىخلاسىنى ئەقىدىسىنى تەكرارلاپ تۇرۇپ:

— بۇگۈن ھەزرەتلىرىنى قەشقەردىن بىر جاناپ ئىزلەپ كەلدى، — دەپ خەۋەر يەتكۈزدى.

— يوقسۇ، يوقسۇ، قەشقەردىن مېنى ھېچكىم ئىزلىمەيتتى،— دىدى ئابدۇللا دامۇللا بىر ئاز تاقەتسىزلىنىپ، — سىلى مەن تۇغرىلىق بىرەر نەرسە دەپ سالمىغانلا.....

— شۇنداق، مەن كىچىك بالا ئەمەستە، ھېچنىمە ئېيتمەدىم، — مەتقۇۋانباي شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ، يانچۇغىدىن "چەقمىر كوز" تەقدىم قىلغان ئالتۇن سائەتنى چىقاردى، — قەشقەرلىق

جاناپ بۇ سائەتنى ئۆزلىرىگە ياسىن خوجا نامىدىن تەقدىم قىلدى.....

ئابدۇللا كوككوز دامۇللا پارقىراپ تۇرغان ئالتۇن سائەتنى قولىغا ئېلىپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ دەرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى. سائەتنىڭ كەينى قاپچۇغىنى پەم بىلەن بۇراپ ئاستا ئاچتى ۋە ئۇنىڭ كۆزگە ئاسانلىقچە چېلىقمايدىغان دىتال قىرىغا يېگىنە بىلەن چېكىپ يېزىلغان ئۆز ئىسمىنى كوردى. سائەت دىتاللىرىنىڭ يەنە بىر قىرىدا "يادنامە" دىگەن خەت يېزىلغان ئىدى. "....شۇ...شۇ..... دەل ئۆزى، خودا ئۆزەگگە سىغىنىمەن. شاپائەتلىك قوللىرىڭ بىلەن شۇنىڭدا سايىۋەن بولۇپ، پېقىرنى ئۆز قاناتلىرى ئاستىغا ئالسا ئەجەپ ئەمەس.....بۇ، ئۇمىت، ئەلۋەتتە ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى..... "ھېكمەتلىك ئۇزۇك" ئاخىر يېتىپ كەپتۇ - دە!....". دەپ ئويلىدى.

ئابدۇللا دامۇللا بۇ سائەتنى مەمتىمىن ھەزرەت، ئەيسا بەگلەرنى چەتئەلگە ئۇزىتىۋېتىپ، قاغىلىقتا ئۆز نامىدىن ئۇلارغا ھەدىيە قىلغان ئىدى. ئۆزىنىڭ سائىتى ئىدى. يەنى ئەسلىدە ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ئامېرىكا كونسۇلى ماكىنان ئۆز قولى بىلەن ئۆز دوستلۇغىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە ئالاھىدە تەقدىم قىلغان قىمەتلىك مۇلكى ئىدى.

بۈگۈن بۇ سائەت يەنە قايتىپ كەلگەن ئىكەن، دېمەك ئۇ، ئۇمىت!.....

ئابدۇللا دامۇللا سائەتتىن بېشىنى كوتىرىپ، مەتقۇۋانبايغا قارىدى:

— خوش، خوش تەخسىر، — دىدى ئابدۇللا دامۇللا، — بۇ سائەتنى تەقدىم قىلغان جاناپ ھازىر.....

— ھە، ھە، ئۇ جاناپ سىلىدىن جاۋاپ كۈتىدۇ، — دە-

دی مەتقۇۋانباي، — بۇ سائەت قولغا تەگسە، دامۇللام قالتىس خوشال بولاتتى دەيدۇ.....

— شۇنداق، مەن ناھايىتى خوشال،— دىدى دامۇللا، — مەن ئۇ تەخسرنى كورۇشنى خالايمەن، ئۇ كشى.....

— ئەتە مەن بىلەن يەنە بىر رەت يولۇقماقچى.....

— ناھايىتى ياخشى..... تەخسر سىز، دەرھال.....

ئەتسى گۈگۈم چۈشكەن مەھەل بىلەن مەتقۇۋانباي "چپ قىر كوز" نى باشلاپ ئىلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئۇچرىشىشى ھەدىگەندىلا سوغاق باشلاندى. گەپلەر قولاشمىدى. قەشقەردىكى سودا - سېتىق، نەرق - ھاۋا ئۈستىدە گەپ بولغاندا مەتقۇۋانباي بۇ سوھبەتكە سەل قىزىققاندەك قىلغان بولسىمۇ، لېكىن، گەپ گېزىت خەۋەرلىرى، پىلاكاتلارغا يېزىلغان شوئارلار ئۈستىگە يوتكەلگەندە زېرىكىپ ھېيلىغا چىقىپ كەتتى.

مەتقۇۋانباينىڭ چىقىپ كېتىشى بىلەن ئابدۇللا دامۇللا تۇيۇقسىز "چېقىر كوز" گە تىكىلدى:

— قېنى، مەرھەمەت قىلىپ ئۇزۇكىنى بېرىڭ. ماڭا شۇ تاپتا ئۇزۇك كېرەك، — دىدى.

"چېقىر كوز" مۇ ئوز نوۋىتىدە ئابدۇللا دامۇللىغا قاراپ بىر ھۇرپەيدى - دە:

— تەخسر، ئۇزۇك ئوزى نازۇك نىمە؟ — دىدى.

— دۇرۇس، ئۇنىڭ ئىچىدە قىزىل تىللىق ئىلان قىمىرلامدۇ؟.....

"چېقىر كوز" ھىجايىدى ۋە شىمىنىڭ سائەت يانچۇغىدىن سەدەپ كوزلۇك كۇمۇش ئۇزۇكنى چىقاردى.

ئۇزۇك تەكشۇرۇلدى. "چېقىر كوز" نىڭ كۇتۇلگەن "ھىكـ

مەتلىك ئۇزۇك" بولۇپ چىققىنىغا، ئابدۇللا دامۇللا ئەمدى گۇمان قىلمايتتى.....

ئابدۇللا دامۇللا "چىقىر كوز" نىڭ ئىنتايىن مۇھىم خەۋەر بىلەن كەلگەنلىگىنى تاماقتىن كېيىن بىلدى.....

..... — "..... ئاھ.....خۇدا.....ئوزەڭ ھەممىگە قادىر سەن. مەمتىمىن ھەزرەت جاناپلىرى "بىزنىڭ كېتىشىمىز—قايتىپ كېلىش ئۇچۇن" دىگەن ئىدى. مانا دىگىنى كورۇندى. جاڭ-ژېيىۋەنجاڭ جاناپلىرىنىڭ تەيۋەننى چېڭ قۇرۇقلۇقىنى قايتا قولغا ئېلىشىنىڭ كوۋرۇك بېشى ئىستىھكامى قىلىپ تاللىشى بىكار ئەمەس ئىكەن - دە! ئامېرىكا بۇ ئالەمدە تەڭدىشى يېڭ قۇدرەتلىك ھەربى دولەت ئۇ كۇرىيىگە سەپ تارتىپ كىرمەكچى بولغان بولسا، تەبىي، ئۇ ئاسىيا چېڭ قۇرۇقلۇغىدا پۇت تىرەپ تۇرغىدەك بىر پارچە زېمىنگە ئىگە بولۇشنى، ئاندىن جۇڭگېغا ھۇجۇم باشلاپ، بۇ ئەلدە مۇقەددەس ئون ئىككى قېرىنداشنى قايتىدىن تىكلەشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ، تەيۋەندىكى دولەت ئارمىيىسىنىڭ ئومۇمى يۇزلۇك ھۇجۇمغا ئوتتۇشىگە قالتىس مەدەت، قانات بولغانلىق..... ئېخ..... ئابدۇللا دامۇللا، ئابدۇللا دامۇللا..... سىياسەت ئالىمىدە سەن ئەزەلدىن ھېچكىمدىن كەم بولغان ئەمەس.....شەرقتىن ئىتتىپاقداشلار ئارمىيىسى، جەنۇبىي دېڭىزدىن جاڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ دولەت ئارمىيىسى.....پىقىر بولسام، مانا بۇ ماكاندىن - غەرپتىن ئوت تۇتاشتۇرسام.....كومۇنىستلارنىڭ چاڭگىسىنىڭ سورۇلغىنى شۇ ئەمەس مۇ!.....مانا ئەمدى چەككەن رىيازىتىم، قىلغان تائەت - ئىبادىتىمنىڭ ساۋاپلىق يۇلتۇزلىرى چاقنىدى، ئۇمىت چىراقلىرى قايتىدىن ياندى. سەن ئابدۇللا دامۇللا سېنى چىرمىۋالغان ئۇمىتسىزلىك كە-

شەنلىرىنى چاق!....."

ئابدۇللا دامۇللا شۇ تاپتا ئىككى قولىغا ئىككى قىلىچ ئېلىپ ئالماس، جاپپاروپ، دۇك تېخەن ۋە شۇلارغا ئوخشاشلارنى قويماي چاناشنى؛ مېچىت - مەدرىسلەرگە قاتىراپ، ۋەھىمىلىك دوق - پوپۇزا بىلەن توختىماي سەپەك توۋلاشنى، مىڭلىغان خالايىقنى كەينىگە سېلىپ، ئۇز كارامىتىنى بىر كۆرسىتىشنى قانداق خالايىتتى - ھە! ئۇنىك ئىچىدە غالجىرلاشقان بىرە توپلىرى توختە - ماي چېپىشاتتى؛ قېنىنى قىزىتىپ، كوزىگە قان قۇيۇلۇپ كېلەتتى..... بىراق، تېخى بۇ يەردە يېڭىلا بولۇپ ئوتكەن دولەت بايرىمى تەنتەنىسى ۋە ئەكسىلىنقىلابچىلارنى بىسىقتۇرۇش دولقۇنى ئۇنىك گەجگىسىدىن تاغ بولۇپ باسقاندەك بولدى. ئېغىر تىندى، ئاچچىق تولغاندى ۋە ئالدىدا جاۋاپ كۈتۈپ ئولتۇرغان "چېقىر - كوز"گە قارىدى:

— خوش، تەخسىر..... سىلى يەتكۈزگەن بۇ ئالامەت مۇشۇ يېقىن - ئارىدا بولامدۇ؟ — دىدى.

— ئەلۋەتتە، — دىدى "چېقىر كوز"، — ۋاقىت - قەرەل تۇش - تى، بەلگىلەنگەن سائەت يېقىن. مەن ئىشىنمەنكى، مۇشۇ بىر نەچە چە كۈن ئىچىدە بىز ئىتتىپاقداشلار ئارمىيىسىنىك 38 - پارالىلىدىن خەتەرسىز ئوتكەنلىگىنى، كوممۇنىست كۈرىنىنىك قىپ - قىزىل قان - غا بويالغانلىغىنى خوشاللىق بىلەن كۆرىمىز.....ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا جاك ۋېيىۋەنجاك جاناپلىرىنىك شەمشەر قىلىچى چوك قۇرۇق - لۇقتا قاراپ سوزۇلىدىغانلىغىدا شەك يوق.....

ئابدۇللا دامۇللا ئىختىيارسىز دۇئاغا قول كوتەردى:

— شۇنداق بولغاي! ئامىن. ئاللا مەدەت قىلسۇن، جەبرائىل ئەلەيھۇ سالام قانات بولسۇن، ئامىن..... ھەممە يەر قانغا بويالا -

سۇن.....

ئۇلار دۇئا قىلىشتى

— پۇرسەت، پۇرسەت، ئىنسانىيەت پۇرسەت، — دېدى ئابدۇللا داموللا "چېقىر كوز"گە قاراپ، — ئەمدى ئىش مۇنداق بولسۇن. مەتقۇۋانباي سىياسەت ئالىمىدە بىگانىدۇر. بۇ زات ياسىن خوجا-غا ئوخشاش، ئوز ئەقىدىسىنى "كۇمۇشنى يۇمۇلىتىپ ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇش" يولىغا بېغىشلىغان. ياسىن خوجىغا مەيلى قايسى هوكۇمەت بولسۇن تېگىشلىك ئورۇن - ئابرۇي؛ مەتقۇۋانبايغا سودا-سېتىق بىلەن دۇنيادىن باشقىسى كېرەك ئەمەس. شۇڭا، بۇ زاتلار بىلەن كېينىرەك مەشغۇل بولمىز، هازىرچە بۇ يەردىن دەرهال يوتكىلىشىمىز، راپاۋەتلىك خەۋەرنى ئوز قۇۋۇلىرىمىزغا ئۇقتۇرۇشىمىز كېرەك. ئاندىن هەركەت پىلانىمىز ئۇستىدە جاناپلىرى بىلەن باشقىدىن ئەقىلاشساق قانداق؟.....

"چېقىر كوز" بېشىنى ئېگىپ ماقۇل بولدى.

ئەل جاهان جىمجىتلىقاندا ئۇلار مەتقۇۋانبايغا:

"چىلتەن" مازىرىغا بېرىپ تۇنەيمىز، سودا-سېتىق بازاردا ياخشى، دۇئا-تالاۋەت مازاردا، دىگەننى ئېيتىپ، هويلىدىن ئۇن-تىنسىز چىقىپ كەتتى.....

3 - خەرىس قىلىشىپ قالدى .....

گۇلھەسەل خېنىم .....

گۇلھەسەل خېنىمنىڭ ۋاڭ پۇشتىغا مەنسۇپ بولۇپ، "ئوردا خېنىملار"نىڭ ئاخىرقى "تەۋەرۇكلىرى"دىن ئىكەنلىگى ۋە ئۇنىڭ كېينىرەك غەيرى رەسمى بىر قىزىقىش بىلەن مەخسۇت بەگكە

نىكالانغانلىغىنى يۇقۇرىدا كورۇپ ئوتتۇق.

بۇ يەردە شۇنى قوشۇمچە قىلىشقا بولىدۇكى، ئۇ نىكا زەنجىرى ئارقىلىق مەخسۇت بەگكە باغلانغان قىسقا ئومرى ئىچىدە مەخسۇت بەگ تەرىپىدىن ئوز نازاكتىگە، نەسەپ-نەسۇبىگە باپ ھېچنىمە كورمىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن بولسا، ھايات ئەندىشىلىك بولدى. مەخسۇت بەگنىڭ غالجىرانە قارامايلىغى، ھېچقانداق ئېنىق مەسلەك — ئەقىدىگە بېقىنمايدىغانلىغى، ئەقىل، دىت، پەم-پاراسەت ۋە خان جەمەتىنىڭ ئادىتىگە ماس سىپايىلىق گويا ئۇنىڭغا ئەشەددى دۇشمەن بولۇپ، تەلۇيلىك-بەمەنىلىك بىلەن قالايمىقان، جاھىلانە قۇتراشلىغى گۇلھەسەل خېنىمغا ھېچ بىر ياقمايتتى.

گۇلھەسەل خېنىم ئۇزاق ئوتمۇشنىڭ شىرىن چۇشىدەك، بارغانچە ئەس-يادىدىن كوتىرىلىپ كېتىۋاتقان ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ ئاجايىپ سەلتەنەتلىك شاھانە بەخت-تەلەيلىرىنى سېغىنغاندا ۋە ئۇنىڭغا تەلپۈنۈپ ئىنتىلگەندە، بۇ تاج-تەختنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش يولىدا مەخسۇت بەگنىڭ ئىشىنىش ھېچ مۇمكىن ئەمەسلىگىنى ئاللىقاچان سەزگەن ئىدى.

شۇ سەۋەپلىك ئۇ، مەخسۇت بەگنىڭ دەريا بويىدا ئۇشتۇمتۇت قولغا ئېلىنىپ كەتكەنلىگىدىن خەۋەر تاپقاندا، ئۇزاق مۇددەتلىك ۋە مۇرەككەپ تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنىڭ دالالىتى بىلەن بۇ ئىشتىن ئارتۇقچە بىئاراملىق ھېس قىلىپ كەتمىدى.

ئەكسىچە، ئوز ئۇمىدىنى ئۇ كوپىنچە ئابدۇللا كوككوز داموللىغا باغلىدى. چۇنكى، "نامازشام خىزىرىسى" گۇلھەسەل خېنىمنىڭ ئۇمىت يۇلتۇزلىرى ئوچەي-ئوچەي دەپ قالغان ھەربىر ھالقىلىق پەيتلەردە ياكى شىمال ياكى جەنۇپتىن ئۇشتۇمتۇت

پەيدا بولاتتى - دە، ئۇمۇت چىرىغىنىڭ يېلىكلىرىنى ياغ بىلەن نەمدەپ، ئۇنىڭ سۇنۇق ۋە خىرە كۆڭلىنى يېرۇتاتتى.

قىرىقنەچچى يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا قورچاق ئولكە رەئىسى مەسئۇت بۇ يەرگە خىزمەت بىلەن يېتىپ كەلگەنىدە، ئابدۇللا كوك كوز دامۇللا ئۇنى ئېھتىرام بىلەن بۇ خان جەمەتىنىڭ "تەۋەرۇگى"نى — گۈلھەسەل خېنىمنىڭ ئويلىرىنى زىيارەت قىلىشقا ئېلىپ باردى. بۇ ئىش شۇ كەمدە گۈلھەسەل خېنىم ئۇچۇن قانداق شان - شوھرەت بولغانلىغى ھېلىمۇ ئۇنىڭ ئېسىدە. كېيىن، ئازاتلىقنىڭ ئەرپىسىدە مەمتىمىن ھەزرەت، ئەيسا بەگلەر چەتئەلگە قاچقاندا، بۇ يەردىن ئوتۇۋېتىپ، گۈلھەسەل خېنىمنى يەنە ئالاھىدە ئەسكە ئېلىشنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتى. بۇ قېتىمقى خاس سوھبەت گەرچە بىرنەچچە مىنۇتلا داۋام قىلغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ سوھبەتتىن كېيىن گۈلھەسەل خېنىم ئۇز ئارزۇ - ئىستەكلىرىنىڭ قايتىدىن چىچەكلىشىگە چوڭقۇر ئىشەنىدى ۋە ئۇزى كۆپ - تىن بېرى پېشىنى تۇتۇپ كېلىۋاتقان "نامازشام خىزمىتى"نىڭ مۇقەددەسلىگىگە ھېچبىر گۇمان قىلمىدى.....

ھىكايىنىڭ ئۇزىگە كېلەيلى:

گۈلھەسەل خېنىم بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان تولىمۇ ئالدىراش بولدى. ئەللىك ياشتىن ئاشقان بولسىمۇ، ئۇز گۈزەللىگىنىڭ بەزىبىر نازاكەتلىك تەرەپلىرىنى تېخى ئانچىلا يوقاتمىغان بۇ ئايال مۇشۇ ئۇچ كۈن ئىچىدە ئۇستىدىكى كىيىم - كېچەكلىرىنى يېگىرمە قېتىمچە ئالماشتۇرغان بولۇشى مۇمكىن. مۇكچىيىپ قالغان ئوي خىزمەتكارى ئايال، گۈلھەسەل خېنىمنىڭ تېچ - تەرتىپلىك تۇرمۇشىدا بىردىنلا كۈتۈلمىگەن ۋەسۋەسلىكنىڭ پەيدا بولغانلىغىدىن ھەيران بولۇپ، كوزلىرىنى سۇزۇپ، ئۇنىڭغا

غەمكىنلىك بىلەن قاراپ قويياتتى.

لېكىن، گۈلھەسەل خېنىم خۇشال ۋە ئالدىراش ئىدى. بۇ خوشاللىق ئابدۇللا كوك كۆز دامۇللىنىڭ چاۋشيەن ئۇرۇشىدىن ئالدىن خەۋەر بېرىپ يازغان ئۇزۇن خېتىدىن كەلگەن ئىدى. مۇشۇ نۇقتىدا ئۇ "چېقىر كوز"دىن غەزەپلىنەتتى. "چېقىر كوز" گەرچە گۈلھەسەل خېنىمنىڭ خاس مېھمىنى بولۇپ بۇ يەردە تۇرغان ۋە ئۇنىڭ كۆتۈۋېلىشلىرىغا سازاۋەر بولغان بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر بۇ "كۆتۈلگەن يېگىلىق" ھەققىدە ھېچنىمە دېمىگەن ئىدى.

شۇنداق بولسىمۇ، گۈلھەسەل خېنىم ئابدۇللا دامۇللىنىڭ 3 - قېتىملىق خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئۇزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنىڭ جىددى ۋە قىيىن ئىكەنلىگىنى ھىس قىلىپ، "چېقىر كوز"دىن غەزەپلىنىشىنى تاشلىدى - دە، دەرھال ئۇستۇاش-لىرىنى يەڭگۈشلەپ، ئۇزىگە تەيىن قىلىنغان مەدرىس ۋە مېچىتلەرنىڭ بەزىبىر مۇتۇەللىلىرى ھەم ئۇزى ئىشەنگەن بەگ — ئاقساقاللار بىلەن ئالاقىلىشىشقا كىرىشتى..... ئۇلارنى "جاھاندىكى ئۇزگىرىش"لەردىن خەۋەردار قىلدى.....

گۈلھەسەل خېنىم بۇگۈن چۈشكىچە ئارام ئېلىپ گېزىت كورۇشنى قارار قىلدى. چۈنكى ئۇ يەتكۈزۈپ يۈرگەن خەۋەرلەر ئەمدى ھېچكىمگە سىر ئەمەس. مۇخلىسلار پەقەت "نامازشام خىزمىتىسى"نىڭ ئالدىن بىلگۈچى كارامىتىدىن ھەيران ئىدى خالاس.

گۈلھەسەل خېنىم ئىشەك - دەرىزىلىرى قىپ - قىزىل دۇخاۋا پەردە بىلەن قاپلانغان مېھمانخانىسىدا، ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرغان ئىسپەك گىلەم ئۇستىدە ئاستا مېڭىپ تۇرۇپ، گويا "يەكەن گېزىتى"گە ئىشەنمىگەندەك، يېڭىلا ئېچىلىپ بەرگەن "قەشقەر

گېزىتى"، "شىنجاڭ گېزىتى"لىرىنىڭ سەھىپىلىرىگە ئاچكۆزلۈك بىلەن كوز يۇگۈرتمەكتە .....

گېزىت سەھىپىلىرى گۈلھەسەل خېنىمنىڭ كوزلىرىنى قاماشتۇردى ..... شىمالىي چاۋشيەنىنىڭ تىچ ئاھالىسىنى دەھشەتلىك قىرغىن قىلىۋاتقان مىڭلىغان توپ - زەمبىرەكلەرنىڭ ئوق ئاۋازلىرى؛ قارا قاغىدەك ئاسمانىنى قاپلاپ ئۇچقان ئامېرىكا ئايروپىلانلىرىدىن تاشلىنىۋاتقان كويدۇرگۈچى بومبىلارنىڭ شىددەتلىك پارتلاشلىرى؛ ئالدىنقا ئۇچرىغان ھەممە نەرسىنى دەسسەپ - چەيلەپ، يېشىل ئېتىزلار، ئاپپاق ئىمارەتلەرنى خارابىلىققا ئايلاندۇرۇپ ئىلگىرىلەۋاتقان تانكىلارنىڭ گۈرۈلدەشلىرى قۇلىغىغا ئاڭلانغاندەك بولدى .....

— "..... دۇرۇس، دۇرۇس، بىزنىڭ كۈنىمىز تۇغۇلدى ..... — دەپ ئويلىدى ئۇ گېزىتنى قولىدا تۇتقان ھالدا، — بۇگۈنكى دۇنيا ئامېرىكا ھەربى كۈچىنىڭ تەنتەنىسىگە مەنسۇپ. نەرە تارتقان يولۋاس مەيدانغا چۈشكەن ئىكەن، ئۇنىڭ يولىنى كىمۇ توسيالىسۇن؟ ..... بۇ، غەنىمەت پۇرسەت، بىزگە تەيىار تۇرۇش توغرىسىدا بېرىلگەن بۇيرۇق!..... مەتىمىن ھەزرەت — "بىزنىڭ كېتىشىمىز — قايتىپ كېلىش ئۈچۈن" دىمىگەنىمىدى. ئاھ، خۇدا، مانا ئۇ، قايتىپ كېلىشنىڭ پەرىسىنى ئاچقانلىق ئەمەسمۇ ؟ ..... "

گۈلھەسەل خېنىم گېزىتنى كوكرىگىگە بېسىپ، نەپسىنى قىسىپ كوزىنى يۇمدى ..... جاھان ئاستىن - ئۈستۈن بولۇشقا باشلىدى ..... قۇلىغى تۇتۇدە جاڭ جيېشى باندىتلىرىنىڭ قايتۇرما ھۇجۇمى ئەكس سادا قىلغاندەك بولدى. كوز ئالدىدا گومىنداڭ - نىڭ ئون ئىككى قىرلىق بايرىغى مىڭلىغان توپ - زەمبىرەكلەرنىڭ

ئۇستىدە قايتا كوتىرىلىپ، يالۇجياڭ دەريياسىنىڭ سۇيى ئادەم قېنى بىلەن بويالغىنىدەك، چاڭجياڭ دەريياسىنىڭ سۇلىرىمۇ قىپ - قىزىل قان بولۇپ داۋالغۇشقا باشلىدى.....

مانا شۇ چاغدا ، گۇلھەسەل خېنىم تاسادىپى ھالدا يەنە "چېقىر كوز" نى ئەسكە ئالدى ۋە بىردىن كوڭلى خىرەلىشىپ، تەشۋىش تارتىپ كەتتى.....

ئابدۇللا كوك كوز دامۇللا بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى گۇلھەسەل خېنىمغا يازغان خېتىدە: "ھېكمەتلىك ئۇزۇك" ھازىرقى پەيتتە تىرىلمۇ زورۇرىيتى بار كىشى. ئۇ بىزنىڭ چەت بىلەن ئالاقە باغلىشىمىزنىڭ تۈگۈنى. ئۇنى يامان كوزدىن قوغداشنىڭ تەدبىرىنى كورۇش كېرەك. ئۇ ئەمدى ياڭاقلىق يېزىسىدا "ئوز ئويىمىز"دە پانالىنىدۇ، ئالاقە ئاشۇ يەر بىلەن بولسۇن، دىگەن ئىدى .....

تۈنۈگۈن كەچ گۇلھەسەل خېنىم يۇز - كوزىنى جىگەر رەڭ تور رومال بىلەن ئوراپ، مۇكچىيىپ قالغان تەقۋادار بۇۋاي ئايال قىياپىتى بىلەن مەتقۇۋانبايىنىڭ ئەينەكلىك دۇكىنىنىڭ ئالدىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقاندا، دۇكان روبىرىدىكى ساتراچخانىدىن لاغايلاپ چېقىۋاتقان "چېقىر كوز"نى كوردى.

"چېقىر كوز" ئەلۋەتتە گۇلھەسەل خېنىمنى كورگىنى، تونىغىنى يوق.

لېكىن، گۇلھەسەل خېنىم ئوز ئالدىدا ئون قەدەمچە نېرىدا كېتىۋاتقان "چېقىر كوز"نىڭ بىر دوقمۇشقا كېلىپ، چوچۇگەن ھالدا بىر ئادەم بىلەن قول ئېلىشقانلىغىغا ھەيران بولدى. بۇ ئادەم كېلىشكەن شەھەر بايۋەچچىسىنىڭ ئوزى ئىدى. "بۇ ئادەم كىم، ئۇنىڭ مۇنداق تونۇشى يوق ئىدىغۇ! ....."

گۇلھەسەل خېنىم ۋاراڭ - چۆرۈكلۈق بازار ئىچىدە خېلىغىچە بايىقى كىشىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن، "چېقىر كوز" نىڭ كەينىدە يېراقتىن ئەگىپ يۈردى. كېيىن ئۇلار گەپ، سوزسىزلا ئايرىلىپ كەتتى. ئەمما، گۇلھەسەل خېنىم "شەھەر بايۋەچچىسى" كەينىگە بۇرۇلغاندا، يېراقتىن ئۇنىڭ كوزىگە قاراپلا تېنى جۇغۇلداپ كەتتى ..... بۇ كوز نىمە دىگەن قەتئى ۋە قورقۇنچلۇق - ھە؟.....

ئۇ ساراسىمگە چۈشكەن ھالدا ئالدىراپ كەينىگە قايىتتى.....

گۇلھەسەل خېنىم ئويگە قايتىپ كەلگەندە بۇ ۋەس - ۋەسنى كوڭلىدىن چىقىرىۋەتتى. چۈنكى "ھېكمەتلىك ئۇزۇك" مەخسۇس تەربىيە كورگەن ئادەم - دە. ئۇ، ئۇزىنىڭ كىم بىلەن ئالاقە قىلىۋاتقانلىغىنى ئەلۋەتتە بېتەرلىك دەرىجىدە چۈشىنىشى كېرەك ياكى ئۇ "كوز" ماگا شۇنداق كورۈنۈپ كەتتىمىكىن، ھەي ..... ئۇ چاغدا بۇ بايۋەچچىنىڭ تەق - تۇرقى، ئۇستۇاشلىرى مۇنداق ئەمەس ئىدىغۇ .....

ئەمما، شۇ تاپتا گۇلھەسەل خېنىم گېزىت سەھىپىلىرىگە كوز تىكىپ، ئۇمىد يۇلتۇزلىرىنىڭ قايتا چاقناش ئالامىتىدىن جۇرئەتلىنىپ قالغاندا، بىردىنلا "چېقىر كوز" نىڭ تەقدىرى يەنە ئېسىگە چۈشتى - دە، دەرھال ئوزىگە قادىلىپ "تىكىلگەن كوز"نى ئېنىقلاش ۋە بۇنى قانداقلا بولمىسۇن "نامازشام خىزىرىسى" گە خەۋەر قىلىشنى قارا قىلدى.....

شۇ كۈنى كەچتە گۇلھەسەل خېنىم ئېغىر ۋەس - ۋەسىگە چۈشتى. ئىش ھەقىقەتەن خەتەرلىك ئىدى: ئۇ ئەمدى "تىكىلگەن كوز"نىڭ ئادەتتىن تاشقىرى سەرلىق ۋە خەتەرلىك ئادەم بولۇپ

چىققانلىغىغا گۇمان قىلمايتتى.....

— نەدىن بولسىمۇ پىشۇانى تېپىش كېرەك.....

گۇلھەسەل خېنىم ھۇدۇققان - تەمتىرىگەن ھالدا ئۇزىنى گىرىملەپ، ئالدىراپ كېيىم - كېچەك ئالماشتۇرۇشقا تۇتۇندى.....

تۇن نىسبىدىن ئوتكەن چاغ، ئەتراپ جىمجىت. "نامازشام خىزىرىسى" يىراقتىن كەلگەن مېھمان — "ھېكمەتلىك ئۇزۇك"نى ئەگەشتۇرۇپ، دەريا ياقىلاپ، ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ پاسىلىغا يېتىپ كەلدى:

— يەنە بىر دەمدىن كېيىن ئۇزىمىزنى ئۇز قارارگاھىمىزدا كۆرىمىز.— دېدى "نامازشام خىزىرىسى" "چېقىر كوز"گە،— ئۇ يەر خىلۋەت، جىن - شايتانمۇ تېپىپ كىرەلمەيدۇ.....

"چېقىر كوز":

— ھىلىقى خىسلەتلىك گەپمۇ؟.....— دەپ سورىدى.

— شۇنداق. بۇ سىر مانا ئەمدى ئۇزلىرى بىلەن پەقەت بەشلا كىشىگە مەلۇم بولدى.....

— كەلگۈسىدە،— دېدى "چېقىر كوز". "نامازشام خىزىرىسى" گە ئەگىشىپ كېتىۋېتىپ،— بۇ گەپمە جەزمەن مۇقەددەس جاي بولۇپ قالغۇسى. ئو چاغدا ئۇ يەردىن زىيارەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. شان - شەرەپ، ئومۇر خاتىرىسىنىڭ گۈلزارلىغى ئاشۇ جايدا قەد كوتەرسە ئەجەپ ئەمەس.....

— ئىنشا ئاللا، دېگەنلىرى كەلسۇن،— دېدى "نامازشام خىزىرىسى" ۋە "چېقىر كوز"دىن سورىدى،— سىلىچە، كۆرىيە ئۇرۇشى پات - ئارىدا غەلىبە قىلامدۇ؟.....

"چېقىر كوز"كورەكلىگەن... ھالدا ئېيتتى:

— چاقماق تېزلىگىدە ئىلگىرىلەش بۇ ئۇرۇشنىڭ خۇسۇسىيىتى. سىلى دىققەت قىلىسۇ؟ ھايت-ھۇيت دېگىچە ئامېرىكا قوشۇنلىرى ئوزىنى 38-پاراللىلدا كوردى ۋە ئەمدى ئۇنىڭ يولىنى ھېچكىم .....

— توختىسىلا، توختىسىلا، —دېدى "ناماز شام خىزىرىسى" نىمىگىدۇر تەقەززار بولۇپ، — شۇنداق قىلىپ، دولەت ئارمىيىسىنىڭ قايتارما ھۇجۇمىغا ئوتكەنلىگى توغرىسىدا نىمىشقا ھازىرغىچە تۇزۇك ئۇچۇر يوق؟.....

— بۇ، ئاددى ئىش، — دېدى "چېقىر كوز" —ئىتتىپاقداش دولەتلەر ئارمىيىسى پۈتۈن كۈچىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئامېرىكىمۇ، دولەت ئارمىيىسىمۇ بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇمغا ئوتىدۇ. بۇ ناھايىتى ئېنىق نەرسە-دە. ئامېرىكىنىڭ كۈچىيىدە قىلىدىغان ئىشى يوق. ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن لى سىنمان جاناپلىرىنىڭ ئوزى كۈچىيىنىڭ قالغان ئىشلىرىغا تېتىيالايدۇ، مەقسەت پۈتۈن جۇڭگونى كوممۇنىستلاردىن تازىلاش مەسىلىسى. شۇ چاغدا، دولەت ئارمىيىسىنىڭ ھۇجۇمىنىڭ باشلانغانلىغى توغرىسىدا مەن ئوزۈم ئالدى بىلەن سىلىگە خەۋەر يەتكۈزىمەن.....

— ئۇنداقتا، بىز كېيىن قالمىساق بولىدىكەن-دە!.....

— شۇنداق، —دېدى "چېقىر كوز"، — ھازىرقى ۋەزىيەتتىن دولەت ئارمىيىسىنىڭ ھۇجۇمغا ئوتۇشىگە ماسلىشىش ئۈچۈن دەمالىلىقا پۈت تېرەپ تۇرغىدەك بىر پارچە زېمىنگە خوجايىن بولۇش. ئاندىن ھاۋادىن بېرىلىدىغان يارەمنى قوبۇل قىلىش، كېيىن ماسلىشىپ ھەركەت قىلىپ، كوممۇنىستلارنىڭ چاڭگىسىنى بۇزۇپ، ئارقا سەپنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، دولەت ئارمىيىسىنىڭ ئىلگىرىلىشىگە مەدەت بېرىش .....

ئۇلار كىچىككىنە ئۇزۇك سايدىن ئوتۇپ، قارىيىپ تۇرغان مەھەللە دەرەخلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرگەندىن كېيىن "چىقىر كوز" سورىدى:

— ئاز قالدۇقمۇ؟.....

— كەلدوق، مەشەدە كۇتەيلى، ئەمدى يول باشلىغۇچى كېلىدىغان قەرەل بولدى، — دىدى "نامازشام خىزىرىسى".

ئۇلار بىر تۇپ قېرى قارىياغاچ دەرىخىنىڭ كەينىگە ئوتۇپ تۇرۇشتى.

— ئاكامنى كورمىگەنگە توپ - توغرا ئۇچ يىل بولدى، — دىدى "چىقىر كوز" ئاستا شۇىرلاپ، — مەمتىمىن ھەزرەت جاناپ-لىرى ماڭا ئۇنىڭ قەشقەردە بىللە چۇشكەن سۇرىتىنى كورسەتتى. ئوزگەرمەپتۇ، سىلى ئاكامنى كورمىگەنگە ئۇزۇن بولدىمۇ؟.....

— يوقسۇ، — دىدى "نامازشام خىزىرىسى" ئەتراپقا قۇلاق سالغان ھالدا، — بىز بىر تىنىقتىن نەپەس ئېلىپ ئوتۇۇاتىمىز. ئوزى دانا كىشى. ئۇنى بۇ يەردە "مۇھىتەرەم قارى" نامى بىلەن ئاتىشىدۇ. خەت يۇزىدە بولسا، "غىلاپلىق خەنجەر" دەيمىز. ئاللاتائالا نېسىپ قىلسا "غىلاپلىق خەنجەر"بىلەن بۇگۇن بولمىسا، ئەتە ئەلھەق دىدار كورۇشىلا.....

"نامازشام خىزىرىسى" نىڭ گېپى ئېغىزىدا قالدى. ئۇدۇل يولدىن ئاياق تىۇشلىرى كەلدى.

— كەلدى، بىزنى كۇتۇۇالىدىغان كىشى كەلدى، — دىدى "نامازشام خىزىرىسى" قاراڭغۇلۇقنى يېرىپ كېلىۇاتقان ئۇچ ئادەمنى ئىلغا قىلىپ ۇە بىردىن "چىقىر كوز" نىڭ قولىنى تۇتتى، — ئەمەس، ئەمەس، بىرلا كىشى كېلەتتى، ئۇچقۇ

ئۇلار ؟.....

ئۇدۇل يولدىن چىقىپ كېلىۋاتقان ئۇچ ئادەم ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرى بولۇپ، ھەممىسى مىلتىق بىلەن قوراللانغان ئىدى.

"نامازشام خىزىرىسى" ئازاتلىقتىن كېيىن، بۇ يېزىدا پۇقرالارنىڭ قورال تۇتۇپ كۇزەت قىلدىغانلىغىنى ئاڭلىمىغان ئىدى. ئۇ، چۆچۈگەن ھالدا كەينىگە داجىدى ۋە بىر پۇتى سۇيى يوق ئېرىققا تىقىلىپ، قۇرۇپ قالغان دەرەخ شاخلىرىنى قاراسلىتىپ سۇندۇرۇۋەتتى.

ئامانلىق ساقلاش ھەيئەتلىرى زېرەكلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ، ئاۋاز چىققان قاراڭغۇ قارىياغاچلىققا يۇگۇردى.....

"نامازشام خىزىرىسى" بىلەن "چېقىر كوز" ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاچتى. "نامازشام خىزىرىسى" ئېغىر ھاسىرايتتى. يەر ببغىرلاپ چاپقان ئاق يەر يىلىنىدەك ئوزۇنى ئۇرۇپ يۇگۈرەيتتى، "چېقىر كوز" بولسا، بىر قولىدا ناپانچا تۇتۇپ، ساراسىمگە چۈشكەن ھالدا تونۇش بولمىغان يېرىدا پۇتلىشىپ، يىقىلىپ - قوپۇپ ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ باراتتى.

ئۇلار ئوپكىسى ئاغزىغا كەپلىشىپ، دەريا قولتۇغىدىكى توغراقلىق ئورمانغا يېتەي دەپ قالغاندا، توغراقلىق ئارىسىدىكى چىغىر يولدىن يەنە بىر گۇرۇپپا قوراللىق ئادەملەر يۇگۈرۈپ چىقتى - دە، يىراقتىن:

— توختا، كىم سەن ؟! — دەپ ۋاقىرىدى.

ئالدىغىمۇ، كەينىگىمۇ مېڭىش مۇمكۈن ئەمەس. "نامازشام خىزىرىسى" تەمتىرەپ، جالاقلاپ تىترىگەن ھالدا بىر قولىغا ناپانچا، يەنە بىر قولىغا يالتىراپ تۇرغان ئىككى بىسلىق خەنجەرنى ئالدى:

— شۇنداق ئاساندىۋ ـ ھە!..... مەن بۇ لاي پاچاق ئەبگالارنىڭ قېنىنى سۇدەك ئاققۇزىمەن. خەپ،..... تىرىكلا قالسام، ياكاقلىق يېزىسىدىكى گادايلارنىڭ يۇرىگىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، تۇخۇمىنى قۇرۇتۇۋەتمىسەم مۇسۇلمان بولماي كېتەي، — "نامازشام خىزىرىسى" غالجىرلاشقان قىياپەت بىلەن "چېقىركوز" گە گولەيدى، — خوش، ئەركىن دۇنيا ئەلچىسى ئەپەندىم، نېمە قىلىمىز ؟.....

ئۇنىڭ كېيىنكى سوزىدە بىرخىل تەنە جاراڭلىدى.

"چېقىر كوز" بۇيرۇق ئاھاڭدا:

— مەن قۇتۇلۇپ كېتىشىم كېرەك. ئەنە دەريا.....مەن دەريا بىلەن..... سىلى بېرىپ .....

— مەنچۇ ؟ مەن نەگە بېرىپ ؟.....

— سىلى يەر شارائىتى بىلەن تونۇش. مېنى باشلاپ چىققان ـ دە ! .....

"نامازشام خىزىرىسى" نىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى:

— دېمەك، مېنى قۇربان قىلىدىكەنسەن ـ دە !.....

— مەن كەتتىم. چۈشىنىشلىكمۇ ؟!.....

— كېتەلمەيسەن ! .....

— نېمە ؟!.....

ئاڭغىچە، ئالدى ـ ئارقىسى تەرەپتىن قوراللىق كۈزەتچىلەر ـ نىڭ قارىسى كورۇنۇپ قالدى. "چېقىر كوز" بۇرۇلۇپ "شارت" قىلىپ، تاپانچىنى "نامازشام خىزىرىسى"گە بەتلىدى:

— گەپ بىر، سەن بېرىپ ئۇلارنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلىپ تۇرۇشۇڭ كېرەك. مېنىڭ "خەۋەر" بېرىدىغان ۋەزىپەم بارلىغىنى ئۇنۇتما، ئوقتۇڭمۇ !.....

— بىكار گەپ، بىز تۇگەشتۇق .....
— تۇگەشتۇق !.....
— ئەمسە ؟.....
— يوق گەپ، سەن !.....
"نامازشام خىزىرىسى" مۇ تاپانچىسىنى "چېقىر كوز" گە بەتلەپ كەينىگە داجىدى .....
دەل شۇ پەيتتە، يان تەرەپتىكى تېرەكلىكتىن بىر ئادەم ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى. "نامازشام خىزىرىسى"مۇ. "چېقىر كوز" مۇ تاپانچىسىنى ئۇنىڭ كوكرىكىگە قادىدى.
ھىلىقى ئادەم ئىككى قولى بىلەن تاپانچىنى ئىككى ياقتا قايرىۋېتىپ، "چېقىر كوز" گە ئېيتتى:
— تازا ئەخمەق نېمە ئىكەنسەن. ئەنە، ئاشۇ تېرەكلىككە يوشۇرۇنۇۋالار. قويۇق بونجالىق. چاپسان، تېز مېڭىلار .....
مەن ئۇلارنى ئۇزۇم ئەگەشتۈرۈپ كېتىمەن ..... جېم يېتىلار .....
سىلەرنى ئۇزۇم تېپىۋالىمەن .....
"چېقىر كوز"سەل ئىشەنمىگەندەك:
— سەن ھىلىقى .....ئادەمگە تىكىلىپ قارايدىغان،.....
..... مانتا ـ كاۋاپخانىدىكى.....
— ھە.....شۇ، چاپسان.....نېمە تۇرىسىلەر!
"نامازشام خىزىرىسى" ئىككى تەرەپتىن قىستاپ كېلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىغىنى كوردى ـ دە، "چېقىر كوز" نىڭ يېڭىدىن تارتىپ، قاراڭغۇلۇقتىن پايدىلىنىپ، ئۇزىنى تېرەك بونجالىغىغا ئاتتى.
"تىكىلگەن كوز" بولسا، قوراللىق كۈزەتچىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۇزىگە تارتىپ، تاپانچىسىدىن قالايمىقان ئوق چىقىرىپ، توغ-

راقلىق ئورمان تەرەپكە يۈگۈردى. قورالىلىق كۈزەتچىلەر ئوق چىقارغان كىشىنىڭ ئىزىغا چۈشۈپ، تۇغراقلىق ئورمانغا قاراپ تەڭلا چىپچاپ كېتىشتى.....

"نامازشام خىزىرىسى" بىلەن "چېقىر كوز" قويۇق بونجالىق ئىچىدە چىرىگەن يوپۇرماقلارنى تۈرۈش چىقارماي دەسسەپ، خىلۋەت بىر جاينى تېپىپ يوشۇرۇنۇشتى:

— ئەپەندىم، بايىقى نېمە ئادەم؟ — "نامازشام خىزىرىسى" دەرگۈمان بولۇپ سورىدى.

— ئوز ئادەم.....

— ئوز ئادەم؟ نېمە ئوز ئادەم. بىخوتلۇق قىلمايلى.....

بىزدە مۇنداق كىشى بولغان ئەمەس.....

— كىم بىلىدۇ، — "چېقىر كوز" غۇدۇڭشىدى، — ئۇ مېنى مۇشۇنىڭ بىلەن ئىككى قېتىم قۇتقازدى.....

— ئىككى قېتىم! قانداق ئىككى قېتىم؟.....مەن بۇ ئىش خۇسۇسىدا ئوزلىرىگە دېمىگەنمىدىم.....كوممۇنىستلارنىڭ قىلتىغى كوپ، مەن ئۇنىڭدىن پەخەس بولۇشنى دەۋاتىمەن.....

— پەخەس بولۇش توغرا، ئەمما، ھازىرقىسىمۇ قۇتقۇزۇش ئەمەسمۇ؟.....

"نامازشام خىزىرىسى" چوچۇپ قالدى:

— ياپىرۋەي، ئوزەڭ ساقلا. قۇدرىتىڭ ئۇلۇغ. قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىغىدىكى ۋاقىت ئىچىدە تەقدىرنىمز پۈتۈن-لەي ئاستىن-ئۈستۈن بولدى. بۇ، ئالىلاتائاللانىڭ كارامەتلىرى بولسا ئەجەپ ئەمەس، شۈكرى.....

"چېقىر كوز" "نامازشام خىزىرىسى" گە قارىدى:

— بىز ئۇنى ساقلامدۇق؟.....

— ساقلايلى.....هازىر مىدىراش مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ تېگى - پېيىنى بىلىش كېرەك. سەل - پەل ھىلى - مىكىر سەزسەك، دەرھال ئۇجۇقتۇرۇش زورۇر.....

— كاۋاپخانىدا ئۇ ھۇنەر ئىشلىتىپ سىر ساقلىدى، — دىدى "چېقىر كوز" "تىكىلگەن كوز" توغرىسىدا مولاھىزە قىلىپ، — كېيىن ئۇ ھىلىقى دەگدىن تېز يوتكىلىپ كېتىشىم توغرىسىدا ئىما - ئىشارە قىلدى. ئەگەر بىر كۇن كېچىكىپ يوتكەلگەن بولسام، كوممۇنىستلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىشىم ئېنىق ئىكەن.....

"نامازشام خىزىرىسى" بۇ ئاجايىپ ھەمراغا ئىشەنمىدى:

— ياق، ياق، خولاسە تېخى بالدۇر، — دىدى ئۇ، — بىزدە مۇنداق ئادەم يوق ۋە بىز قىلتاتقا چۈشۈپ قالمايلى.....

"نامازشام خىزىرىسى" بۇگۇن توساتتىن قوراللىق ئادەملەرنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ قالغانلىغىنى ئوز كوڭلىدە يامان ئاقىۋەتنىڭ بەلگىسى؛ "چېقىر كوز" نىڭ ئوزىگە سەنلەپ تۇرۇپ تاپانچا تەڭلىگەنلىگىنى بىر خىل شۇملۇق دەپ قارىغان بولسىمۇ، كوڭلىدىكى ئەندىشىنى "چېقىر كوز" گە ئېيتمىدى ۋە "چېقىر كوز" توغرىسىدا ئاللا نىمىلەرنى ئويلاپ، "بۇگۇن كول ئېچىدىكى ئەينەكلىك گەمىگە كىرىش مۇمكىن ئەمەس.....ۋاقىتانى ۋاق كەلسە، كېمىنى كىم قۇرباناللىق قوي قىلىدىغانلىغىنى بۇ ئەپەندىم كورۇپ قويسۇن. سېنىڭ "خەۋەر" بېرىشىڭ شۇنچە مۇھىم بولماسا، پېقىر سېنىڭ ئالدىڭدا نىمىگە ھىساپ. بىھايالىق بىلەن تاپانچىنىڭ ئۇچىنى ماڭا قاراتقىنىڭ ئۇچۇن. خۇدا خالىسا، تېخى سوزلىشۋالىمەن....."دىگەننى كوڭلىگە پۇكۇپ قويدى.

شۇ پەيتتە، "تىكىلگەن كوز" دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن

شەپە چىقارماي كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا يەنە پەيدا بولدى:

— ئەمدى بۇ يەردە تۇرۇش خەتەرلىك، — دىدى ئۇ "چىقىر كوز" گە، — تېزرەك يوتكىلۇپلىڭلار..... سىلەر ھسامىدىن خوجىنىڭ ئويىگە بارماقچىغۇ.....

"نامازشام خىزىرىسى" قۇۋلۇق بىلەن:

— بىز ھسامىدىن - پىسامىدىن دىگەننى بىلمەيمىز، — دىدى.

"چىقىر كوز" ئېيتتى:

— توختا، سەن ئوزەڭ كىم زادى؟.....

"تىكىلگەن كوز" رەنجىگەن ئاۋازدا، "چىقىر كوز" گە قاراپ:

— سەن تازىمۇ غەلىتە ئاداش ئىكەنسەن. مېنىڭ كىملەڭىمنى تېخىچە پەملىيەلمىدىڭمۇ؟..... ھەركەت قىلىۋاتقان ئىكەنسەن، مۇنداق قالايمىقان دوقۇرۇپ يۇرۇشۇڭگە بولمايدۇ..... — دىدى.

"چىقىر كوز" تېرىكتى:

— كىم قالايمىقان دوقۇرۇپ يۇرۇپتۇ؟

— سەن!.....

— سەن مېنىڭ كىملىگىمنى بىلەمسەن؟.....

— بىلەمسەن؟..... بىلمىسەم، مەن بۇ يەردە نىمىش قىلىمەن!.....

— سەن ئوزەڭنىڭ كىملىگىنى ئېيت!.....

— ئېيتىپ بولغان، تازا ئەخمەق ئاداش ئىكەنسەن، شۇ-نىمۇ بىلمەيدا.....

— چوڭچىلىق قىلما.....

— كىم چوڭچىلىق قىپتۇ؟.....

"نامازشام خىزىرىسى" بىر تەرەپتىن "تىكىلگەن كوز" گە

سەپسىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، سۇلھى - سالا قىلدى:

— بولدى، بولدى. گەپ باشقا تەرەپكە كەتمەسۇن، ئۇز - ئارا تونۇشۇپ قويغانىڭ نىمە يامىنى بار؟.....

— ياق، مېنىڭ ئۇزەمنى سىلەرگە تونۇشتۇرۇش ۋەزىپەم يوق، — دىدى "تىكىلگەن كوز".

— بۇ نىمە گەپ؟.....

— مەن ئۇز ۋەزىپەم بويىچە ئۇنى خۇددى سايىدەك ئەگىشىپ، ساقلاپ يۇرىمەن. سىلىنى بولسا، مەن بىلمەن. لېكىن، سىلى بىلەن شەخسى ئالاقە باغلاش تاپشۇرۇلمىغان. شۇڭا، ئىز - لىمىدىم.....

—ئوھۇ.....مۇنداق گەپ ئىكەن - دە! — دىدى "نامازشام خىزىرىسى" — ش، ئۇنداقتا بۇ ۋەزىپىنى سىزگە كىم تاپشۇر - غان؟

— بۇنى سىلى ئېنىق بىلىلا.....

— ئېنىق بىلىلا؟.....

— شۇنداق، — دىدى "تىكىلگەن كوز" خاتىرجەملىك بە - لەن، — سىلى ۋالى پاسار بەگ بىلەن ئاخىرقى قېتىم ئۇچراش - قاندا، چەتئەلدىن ئالاقىچى كېلىدىغانلىغىنى ئېيتقاذ - مىدى؟.....

"نامازشام خىزىرىسى" بۇ سوئالغا جاۋاپ بەرمىدى.

— گەپ نىمىدە، گەپ شۇ يەردىكى، — دىدى "تىكىلگەن كوز" — مېنىڭ ۋەزىپەم تاپشۇرۇق بويىچە بۇ كىشىنى سىلى بە - لەن ئۇچراشتۇرۇش ئىدى. پاسار بەگ ئولدى. لېكىن، مەن ئۇز ۋەزىپەمنى يەنىلا سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلىۋاتىمەن.....مەن ئۇز ۋەزىپەمنى ئادا قىلدىم. لېكىن شۇنى ئېيتىپ قويايكى، سە -

لەر دەرھال بۇ يەردىن يوتكىلىگىلار.....ئامانلىق ساقلاش ئەزا-
لىرى تېخىچە مېنى ئورماندىن ئىزلەپ يۈرىدۇ، تاڭ سۈزۈلۈپ
قالسا، مەنمۇ سىلەرنى قۇتقۇزۇپ قالالمايمەن.....

"نامازشام خىزىرىسى" كوگىلىدە بۇ ئاجايىپ قورقماس،
جاسارەتلىك مۇھاپىزەتچىنى ئاللاتائالا ئوزى يەتكۈزگەن خىزىر-
نىڭ ۋەكىلى ئەمەسمىكىن، دەپ ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ
ئالدىغا بېرىپ، قول چىراقنى تۇيۇقسىز "تىكىلىگەن كوز"
نىڭ يۈزىگە قارىتىپ ياقتى-دە، ئىتتىك ئوچەردى.....

بىر جۈپ ئوتكۇر كوز ئۇنىڭغا دەلىلىڭ قادىلىپ تۇراتتى.
بۇنىڭدىن "نامازشام خىزىر"نىڭ تېنى جۇغۇلداپ كەتتى. "غەپلەت،
غەپلەت، بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش كېرەك" دەپ ئويلىدى ئۇ.

— ئەگەر سىلەر ھسامدىن دامواللىنىڭ ئويىگە بارمىساڭ-
لار، مەن كەتتىم، — دىدى "تىكىلگەن كوز" ۋە كەينىگە قاراپ
ئىككى قەدەم ماڭدى.

ئەمما، "چېقىر كوز" كۇتۇلمىگەندە، "لىپ" قىلىپ ئورنە-
دىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنى توستى:

— ئەكە تاپانچاڭنى!.....

— بۇ تاپانچا پاسار بەگنىڭ يالدامىسى، — دىدى "تە-
كىلگەن كوز"، — ساڭا كېرەك بولسا، ماڭمۇ كېرەك.....

— كورۇپ باقاي.....

— كورۇپ نىمە قىلىسەن؟

— ئوزەم بىلمەن.....

"تىكىلگەن كوز" نىمىندۇر ئويلىدى-دە، زەردە بىلەن
تاپانچىنى ئۇنىڭ قولىغا تاشلاپ بەردى. "چېقىر كوز" تاپانچىنى
سىپاپ كورۇپ، بىر تال ئوقنى چىقىرىپ پۇراپ باقتى:

— شۇنداق، "كانادا" ئىكەن، مە، ئال.....

ئەمما، "نامازشام خىزىرىسى" ئىشەنمىدى. ئۇ، ئوزىنىڭ ھىلى - مىكىرلىك تۇيغۇنلۇغى بىلەن "تىكىلگەن كوز" دىن قەتئى ئايرىلىش كېرەكلىگىنى كوڭلىگە پۇكۇپ قويدى.

شۇ چاغدا، تېرەك بونجالىغىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن كۇزەتچىلەرنىڭ ئاياق تىۋىشلىرى ئاڭلاندى.

— مەيلى مەن سىلەرنى مۇھاپىزەت قىلىمەن. — دىدى "تىكىلگەن كوز" — بۇ مېنىڭ ئاخىرقى قېتىم ۋەزىپە ئوتۇشۇم بولۇپ قالسۇن.....

— ياق، ياق، — دىدى "نامازشام خىزىرىسى" — ئاخىرقى ۋەزىپە دېگەن نىمە گەپ. سىز بىزگە ياردەم قىلىڭ. سىز شۇ تاپتا باداملىق يېزىسىدىكى كوك مېچىتكە بېرىپ، باش موتەۋەللى بىلەن ئۇچرىشىڭ، ئۇ كىشى سىزگە بىر خەت بېرىدۇ، مەخپى بەلگە "خان رىشتى". خەتنى ئېلىپلا مەشەگە كېلىڭ، ئۇقۇۋالدىڭىزمۇ؟.....

— ئۇقتۇم .....

— خوپ، ئاللا يار بولسۇن.....

"تىكىلگەن كوز" ئونىڭ ھىلى ئىشلىتىپ، يالغان ئادرېس بىلەن ئوزىدىن قۇتۇلماقچى بولۇۋاتقانلىغىنى ئېنىق بىلدى. لېكىن، ئۇلارنى قانداقلا بولمىسۇن، گېزەندىلەر ئۇۋىسىغا باشلاپ كىرىپ، ھەممە شېرىكلىرى بىلەن بىللە قولغا چۈشۈرۈش كېرەك ئىدى. ئەڭ مۇھىمى "غىلاپلىق خەنجەر" نى ئاشۇلارنىڭ ئىزىدىن ئېنىقلاش زۆرۈر ئىدى.....

"تىكىلگەن كوز" شۇلارنى ئويلىدى - دە، ئەسلىدىكى پىلانىنىڭ يەنە بىر لايىھىسى بويىچە، "تاپشۇرۇقنى ئورۇنلاش ئۈچۈن"

كەينىگە بۇرۇلدى. ئۇنىڭ كەينىگە بۇرۇلۇشى بىلەن تەڭ، ھەـ
لىگەر "نامازشام خىزىرىسى" ئىككى بېسىلىق خەنجەرنى كەينى
تەرىپىدىن زەرپ بىلەن ئۇنىڭغا ئۇردى.

خەنجەر "تىكىلگەن كوز" نىڭ سول بېلىگىدىكى بولجۇڭ
گوشتىن تېشىپ ئوتۇپ كەتتى.

"نامازشام خىزىرىسى" خەنجەرنى سۇغۇرۇۋېلىشى بىلەن،
"تىكىلگەن كوز" ئونىڭ خەنجەر تۇتقان قولىغا غەزەپ بىلەن
تەپتى، خەنجەر ئونىڭ قولىدىن قاڭقىپ چىقىپ، نەگدۇر ئۇچۇپ
چۈشتى. لېكىن، "چېقىر كوز" كەينىدىن كېلىپ "تىكىلگەن كوز"
نىڭ بېقىنىغا مۇشت بىلەن ئۇردى ۋە ئۇنى كەينىگە يېقىتىۋەتـ
تى. "تىكىلگەن كوز" ئورنىدىن ئېرغىپ تۇرۇۋالماقاندا، "چېقىر كوز"
ئونىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىدىـ ده، ئىككى قولى بىلەن كانەـ
يىدىن چىنىنىڭ بىرنەچە قىسىۋالدى. "چېقىر كوز" ئېغىر ھاسەـ
رايىتتى ۋە كانايىنى بارغانچە قاتتىق قىسىماقتا ئىدى. "تىكىلگەن
كوز" بولسا، ئاستى تەرەپتىن قاتتىق بىر دىسلاپ، "چېقىر كوز"
نى ئۈستىدىن ئېرغىتىپ چۈشۈرۈۋەتتى ۋە پوىداقلىشىپ يۇمۇلاپ
كېتىشتى. گاھـ ئۇ، گاھـ بۇ ئاستىغا چۈشۈپ قالاتتى، ئۇلار
يۇمۇلاپ بېرىپ، سۇيى يوق بىر ئېرىقتا كەپلەشتى، "تىكىلگەن
كوز" بىر سىلكىنىپ "چېقىر كوز" نى ئاستىغا چۈشۈردىـ ده،
مەيدىسىگە دىسلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ چاپان يانچۇغىدىن تاپانچىنى
تارتىۋالدى.....

بۇ چاغدا، "نامازشام خىزىرىسى" ئاللىقاچان كوزدىن غايىپ
بولغان ئىدى.

"تىكىلگەن كوز" بۇ ھىلىگەر، قۇۋۇ تۇلكىنىڭ ئىككىسىنىڭ
ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ، قاتتىق تۇتۇشۇۋاتقان پۇرسىتىدىن

پایدىلىنىپ، تۇنۇش چىقارماي قېچىپ كەتكەنلىكىنى سەزدى - دە، تاپانچىسىدىن ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئۇزدى.....

جاپپاروپ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ئابلىكىم بىلەن تېلېفوندا سوزلۇشۇپ بولغاندىن كېيىن، تۇرۇپكىنى تېلېفون ئۇستىگە قويۇپ تۇرۇپ، دۇڭ تېخەنگە قارىدى:

— يولداش دۇڭ تېخەن، مەن كەتتىم. بىز يەنە بىر ئايال مېھمانىنى كۇتۇۋېلىشىمىز كېرەك. ئۇ، تۇنۇگۇن كەچ سائەت سەككەزدىن كېيىن شەھەردىن غايىپ بولۇپ كەتكەن ۋە ئۇز ئويىگە قايتمىغان. يوشۇرۇنغان ئەكسىلئىنقىلاپچىلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئوز ئۇۋىسىغا كىرىپ بولغىچە، بۇ ئايالنى ئۇلار بىلەن ئۇچراشتۇرماسلىق كېرەك ئىكەن. يولداش ئابلىكىم ھازىرلا بۇ - يەرگە يېتىپ چىقماقچى. سىز مەشەدە كۇتۇپ تۇرامسىز؟.....

جاپپاروپ بىلەن دۇڭ تېخەن كېلىشتى.

جاپپاروپ ئەزىمەت بىلەن جۇمانى ئەگەشتۇرۇپ، دەريا بويى تەرەپكە كەتتى.

ئۇلار توغراقلىق ئورمانىنى توغرا كېسىپ، توغراقلىق ئورمانىڭ ياقىسىدىكى چىغىر يول بىلەن تېزەك بونچالىغىنىڭ روبىغا كەلگەندە، دەريا قىرغىقى تەرەپتىن قوراللىق ئۇچ كۇزەتچى نامەلۇم بىر ئايالنى ئالدىغا سېلىپ چىقىپ كەلدى.

جاپپاروپ قول چىراقنى ياندۇرۇپ، ئايالغا قارىدى.

ئايال يۇزىنىڭ يېرىمىنى بېشىغا سالغان جىگەررەڭ تور رومالنىڭ بىر پېشى بىلەن يوگۇالغان بولۇپ، پەقەت ئىككى كوزىلا كورۇنۇپ تۇراتتى. ئايالنىڭ كەينىدە بايىز خالۇاپ ۋە ئۇنىڭ ئىككى تۇققان تاغىسىنىڭ ئوغلى تومۇر بىلەن تېخى بۇ -

نىگدىن بىر ئايچە ئىلگىرى يېزا قازىسىنىڭ ئويىدىن ئادا-جۇدا بولۇپ قايتىپ چىققان يىللىقچى قادىر تۇراتتى. تۇمۇر بىلەن قادىر كەنت دىخانلار جەمىيىتىنىڭ يىگىرمە ياشلارغا كىرگەن، ساغلام، قىزغىن ئەزالىرىدىن بولۇپ، ئۇلار نىمە ئۈچۈندۇر بۇ ئايالغا قىزىقمىغاندەك كورۈنەتتى؛ تۇمۇر:

— بۇ خوتۇن چىش ئاغرىغى كېسىلىگە مۇپتىلا بولۇپ، قايسى بىر بۇۋىمگە دېمىدە قىلدۇرغىلى چىققان ئىكەن، يولدىن تېنەپ كېتىپتۇ، — دىدى.

— بۇ خوتۇندىن نىمە چىقىدۇ؟ — دىدى قادىر، — بايىز-كام بىكاردىنلا ئېسىلۋالدىغۇ-تاك.....

— خۇدا ھەققى، تېنەپ كەتتىم، — دىدى ئايال چىشىنىڭ ئولگۈدەك ھەرەج قىلغانلىغىدىن قاخشاپ، — مېنى قويۇۋېتىڭلار، مەن ئويۇمنى تېپىۋالاي.....

— سىز ئەمدى تېنىمەيسىز، — دىدى جاپپاروپ قاپىغىنى تۇرۇپ، — بىز سىزگە يول كورسىتىپ قويىمىز.....

دەل شۇ پەيتتە، كېچە ئاسمىنىنى تىترىتىپ، يېقىنلا بىر يەردىن — تېرەك بونجالىغى تەرەپتىن ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى.....

جاپپاروپ بۇ سىرلىق ئايالنى ئېلىپ مېڭىشنى بايىز خالاۋاپ بىلەن ئىككى يىگىتكە جېكىلەپ، ئوزى ئەزىمەت، جۇمالار بىلەن بىللە بونجالىق تەرەپكە يۈگۈردى.

ئۇلار تېرەك بونجالىغىدىن ئوتۇپ، قويۇق قارا ياغاچلىق ئىچىگە ئېتىلىپ كىرگەندە، بىر قولى يارىلانغان ئېلىقۇل قان تامچىپ ئېقىپ تۇرغان سول بىلىگىنى ئوك قولى بىلەن قاتتىق ھوجۇپ تۇتقان ھالدا سۇيى يوق ئېرىقتا كەپلىشىپ دۇم ياتقان

بىز گەۋدىنىڭ گەجىگىسىدىن دەسسەپ ئۇرە تۇراتتى.
ئېلىقۇل جاپپاروپنى كورۇپلا:
— چۈيجاڭ، بۇنىڭ شىردىگى قاچتى، ئۇ تۇلكىنى تۇتماي بولمايدۇ، — دىدى.
ئاڭغىچە، ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئامانلىق ساقلاش ئەزالىرى تەرەپ-تەرەپتىن يېتىپ كېلىشتى. جاپپاروپ قاچقۇننى قوغلاپ تۇتۇشقا بۇيرۇق بەردى.....
ئەزىمەت بىلەن جۇما "چېقىر كوز" نى گەجىگىسىدىن تار-تىپ ئۇرە قىلدى ۋە قولىنى كەينىگە قايرىپ باغلىدى. ئېلىقۇل ئۇنىڭ بارماق قولىدىكى "ھېكمەتلىك ئۈزۈك" بىلەن، كالتە قوند-جىلىق ئوتۇگىنىڭ پاشنىسىغا بېكىتىلگەن تېلېگرام ئاپاراتىنى سۇغۇ-رۇۋالدى.....
جاپپاروپ ئېلىقۇلنىڭ قىپ-قىزىل قانغا بويۇلۇپ كەتكەن بىلىگىنى ياغلىق بىلەن باغلاپ تېڭىۋاتقاندا، بايىز خالۋاپلار يۈزد-نى ئورۇۋالغان سىرلىق ئايالنى ئېلىپ كەلدى.
ئېلىقۇل قول چىراقنىڭ يورۇغىدا بىر قاراپلا ئۇنىڭ گۇلا-ھەسەل خېنىم ئىكەنلىگىنى بىلدى ۋە سالماق قەدەم بىلەن ئۇ-نىڭ ئالدىغا كەلدى:
— تونۇشۇپ قويۇڭلار، — دىدى ئېلىقۇل گۇلھەسەل خېنىم-غا "چېقىر كوز" نى كورسىتىپ، — سىز ھازىرچە بۇ جاناپنى ئىزلىمەيدىغان بولغانغۇ.....
— ياق، ياق، ۋاي خۇدايىم، بۇ چۈشۈممۇ، ئوڭۇممۇ، — دد-دى گۇلھەسەل خېنىم لاغىلداپ تىترەپ، — مەن ئۇنى نىم بىلەي. مەن تىچ، مومىن ئايالمەن. مېنى ئوز كۇنۇمگە قويۇڭلار.....ۋاي چىشىم، ۋاي تووا..... ئۇنى خۇدا كورسەتمىسۇن. مەن بىلمەيمەن.

تونىمايمەن ھەم.....

ئېلىقۇل:

— ياخشى، بۇنىڭ ئەسىدى ۋاقتى ئوتكەن ئىش، ئاۋارە بولماڭ، — دېدى - دە، گۈلھەسەل خېنىمنىڭ بىگىز چىمچىلاق قولىغا سېلىنغان سەدەپ كوزلۇك ئۈزۈكىنى سۇغۇرۇۋالىدى ۋە ئۇنى "ھېكمەتلىك ئۈزۈك" بىلەن قوشۇپ توش يانچۇغىغا سېلىپ قويدى.....

"نامازشام خىزىرىسى" نى ئاقتۇرۇپ - قوغلاش ئەتىسى چوشكىچە داۋام قىلدى، لېكىن، پايدىسىز بولۇپ چىقتى. چۈشتىن كېيىن تاياق ئىزلىرىنىڭ بەلگىسى بويىچە، ئۇنىڭ دەريا‌غا ئوزىنى تاشلاپ، دەريانىڭ ئايىاق تەرىپىگە سۇ بىلەن بىللە ئېقىپ كەتكەنلىگى پەرەز قىلىندى. كەچقۇرۇن دەريا قىرغاقلىرى ۋە توۋەن تەرەپتىمۇ ھېچقانداق تۈرىش سېزىلمىگەنلىگى مەلۇم بولدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئابلىكىم "چېقىر كوز" بىلەن گۈلھەسەل خېنىمنى رايىون مەھكىمىسىنىڭ ئىشخانىسىدا قىسقا سوراق قىلدى، "چېقىر كوز" ئوزىنىڭ ئىككى يىلدىن بۇيان چەتئەلدە تەربىيە كورگەن ئىشچىيون ئىكەنلىگىنى، چېگرادىن ئوتكەندىن كېيىن، بىرقانچە ناھىيە - شەھەردە بولغانلىغىنى، ئۇ يەردە ئۇچرىشىش بەلگىلەنگەن كىشىلەرنىڭ ئاللىقاچان قولىغا ئېلىپ كەتكەنلىگىنى، شۇڭا، ئاخىرقى ئۇمىدىنى ئابدۇللا كوك كوز دامولىغا تىككەنلىگىنى، بۇگۈن بۇ يەرگە ئۇنىڭ تەكلىۋى بويىچە كەلگەن بولسىمۇ، ئوزىنىڭ كىمنىڭ ئويىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىغىنى بىلمەيدىغانلىغىنى ئىقرار قىلدى.....گۈلھەسەل خېنىم بولسا، ئوزىنىڭ قاتتىق ھەرەج قىلىۋاتقان چىش ئاغرىغىدىن قاخشاپ، سوئاللارغا جاۋاپ

بېرىشتىن جاھىللىق بىلەن باش تارتتى.....

ئابىلىكىم "چېقىر كوز" بىلەن گۈلھەسەل خېنىمنى باشقا ئويگە يوتكەۋەتكەندىن كېيىن، ئىلھەقۇلغا:

— كۈرەش تېخى داۋام قىلىدۇ. "غىلاپلىق خەنجەر" نىڭ نەدىلىگى سىرلىق ئىش. "نامازشام خەزىرىسى" ئېھتىمال خېلى ۋاقىتلارغىچە ئۇزۇنى كورسەتمەسلىگى مۇمكىن. لېكىن، قاچانلا بولمىسۇن، قولغا چۈشىدۇ. سىز تېزرەك داۋالىنىڭ. بەلكىم يەنە مۇرەككەپ يوللارنى بېسىشقا، چەت ناھىيە - ۋىلايەتلەرگە بېرىشقا توغرا كېلىدۇ.....، — دېدى.

ئابلىكىم دۇڭ تېخەن، جاپپاروپلار بىلەن ئەكسىلئىنقىلاپچى - لارنى يوقىتىشنىڭ ئومۇمى ۋەزىيىتىنى مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن:

— ياڭاقلىق يېزىسى يەنىلا ئاساسىي نۇقتا. "نامازشام خەزىرىسى" ئوز قول - قاناتلىرىدىن بىر - بىرلەپ ئايرىلىپ، يېتىم ھالغا چۈشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئوز مەقسەتلىرىدىن ئاسانلىقچە ۋاز كېچىدىغان ئادەم ئەمەس. تۇز يالىغان ئىت قوپاغۇ ئاس - تىدا ئولەر، دېگەن تەمسىل بار. ئۇ، جەزمەن مۇشۇ يەرنى يەنە پۈراپ تاپىدۇ .....بۇرنىدىن ئىلىنمىغىچە پاراكەندىچىلىك سېلىشنى تىۋختاتمايدۇ.....بۇنى ھازىردىن باشلاپلا نەزەردە تۇتىشىمىز كېرەك..... — دېدى.

ئولىنچى باپ

1. مەسۇدىخان

ئاسمانغا تاقاشقان ئاق باشلىق كوئىنلۇن 1951 - يىل كۇز، 1952 - يىل ئەتىياز ئوز ئىتىگدە يۇز بەرگەن — ئاسمان - زىمىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ئاجايىپ خاسىيەتلىك ۋەقەلەر - گە گۇۋا شاھىت بولدى ۋە زەرەپشان يېزىلىرىنىڭ، 1949 - يىلى ئوكتەبىردىكى ۋەتەن ئازاتلىغى تەنتەنىسىگە ئوخشاش، شادىيانە دولقۇنلىنىپ، قايناملاشقان كۇرەش مەنزىرىسى بىلەن چىرايى ئاچقانلىغىنى كوردى.....

ئارزۇ قىلىنغان كۇن ئاخىر يېتىپ كەلدى!.....

ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئەترەتلىرى كوتىرەڭگۇ كۇرەش جاسارىتى بىلەن ياڭاق - لىق يېزىسىنىڭ ھەرقايسى مەمۇرى كەنت، تەبىي كەنت ۋە مە - ھەللىلىرىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. خىزمەت ئەترەتلىرىنىڭ كادىرلە - رى ئاددى - ساددا، قىزغىن، دىلكەش بولۇپ، پەزىلەتلىك كىشە - لەر ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇنجى قېتىم كۇرس كورگەن ياش دىخانلارمۇ، بېشىدىن ئىسىق - سوغاق ئوتكەن ئوتتۇرا ياشلىق ئىشچىلارمۇ، ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ چىنىققان كوماندىر - جەڭچىلىرى - مۇ، كۇرەش ئېھتىياجى تۇپەيلىدىن ئوقۇشنى ۋاقىتلىق توختە - تىشقا مەجبۇر بولغان ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ، ھەتتا ئالاھىدە

تەكلىپ قىلىپ قاتناشتۇرۇلغان ھەر ساھەدىكى زاتلارمۇ بار ئىدى.

ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇزلىرىنىڭ مۇسلىمز ئۇلۇغ ئىجتىمائى ئۇزگىرىشىنىڭ ئىلگىرى سۇرگۈچىلىرى ئىكەنلىگىنى بىلەتتى.

دىخانلار ئۇلارنى: كومپارتىيىنىڭ مېھىر - شەپقىتىنى ئېلىپ كەلگەنلەر، پارتىيە ئەۋەتكەن كادىرلار، — دەپ سۆيۈنۈپ تىلغا ئېلىشتى.....

خىزمەت ئەترىدىنىڭ كادىرلىرى قىزىل بايراقلار قادالغان ئات - كالا ھارۋىلىرىدىن يۈك - تاق، قازان - قومۇچ ۋە پوپكا - سايمانلىرىنى ئالدىراپ چۈشۈرۈشتى - دە، يۈز - كۆزلىرىگە قونغان توپا - چاڭلارنى سۈرتۈۋېتىپ، دىخانلار بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ، ھال - ئەھۋاللىشىپ كۆرۈشتى. جاپاكەش دىخانلارنىڭ پۈتۈن كەپە، ۋەيرانە ئويلىرىنى ئۇزلىرىگە ماكان قىلىپ تاللاپ، ئۇلارنىڭ ئۇز ئادىمى بولۇپ جايلاشتى. ئاندىن، دەرھال كەتمەن ۋە ئوغۇت سۈرەتلىرىنى قوللىرىغا ئېلىپ، رىيازەت چەككەن دىخانلارنىڭ ئائىلىلىرىنى زىيارەت قىلىپ مۇڭدىشىش ئۇچۇن ھەرقايسى بۇلۇڭ - پۇچقاقلارغا يۇرۇپ كەتتى.....

قىر - تىگەن تۇۋىدە، ئېچىق - توما بېشىدا، زەي گەمە - كەپىلەردە، ئوچاق ئالدى ۋە كوچا - كويلاردىكى ئاپتاپلىقلاردا ئىككى - ئۇچ كىشىلىك سورۇنلار تۇزۇلدى. بۇ يەردە قول - ئىلكىدە يوق دىخانلار كومپارتىيىنىڭ چاقىرىقلىرىنى، خىزمەت ئەترىتىلىرىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسەت - غايىلىرىنى ھاياجان - لىنىپ ئاڭلاشتى.....

نامرات دىخانلار قەد كوتىرىشكە تەشنا ئىدى!.....

ئاسمانىنى قارا بۇلۇتلار قاپلىغان ۋە زەردە گۇش يۇرەك -

تە غەزەپ گۈلخانلىرى لاۋۇلداپ كەلگەن ئۇزاق ئوتمۇشتىن ئارـ
تىپ، قول ـ ئىلكىدە يوق نامرات دىخانلار مۇشۇنداق بىر كۈدـ
نىڭ كېلىشىنى قانداق ئارزۇ قىلىشقان ئىدى ـــ ھە؟... ئۇ كەملەرـ
دىن چىشلىرى كىرىشكەن، ئۇستىخانلىرى غەزەپ يالقۇنلىرى بىلەن
سۇغۇرۇلغان ئىسيانكار دىخانلار بىرنىڭ ئىزىنى بىرى بېسىپ،
مۇشتۇمزور بايلار ۋە تەييارتاپ يەر ئىگىلىرى بىلەن جان تىكىپ ئېـ
لىشقان تارىخ ئاز بولمىدى. ئىجارىكەش دىخان چوچۇرىدەك
ئۇششاق بالىلىرى بىلەن بوران، يامغۇر ۋە قاقرام ئاپتاپتا كويۇپـ
پىشىپ ئىشلەپ، مىڭ تەسلىكتە تەييار قىلغان خامانىڭ ئالتۇن
دانلىرى پاك ـ پاكىزە تارتۇپلىنىپ، ئۇزىگە ئەرزىمىگەن سامان
قالغانلىغىنى ۋە ياكى قولى ئۇزۇك يىللىقچى يىل بويى باش
كوتەرمەي ئىشلىگەن بولسىمۇ، لېكىن يىل ئاخىردا يەنە كوتىرىپـ
قويۇقسىز قەرزگە بوغۇلۇپ قالغانلىغىنى كورگەندە، زەردىلىك
ئېلىشىش ھەمىشە بولاتتى.....

بىراق، پەلەكنىڭ گەردىشى رەھىمسىز بولدى. نەتىجەـ
ھاسىلات زالىم ھۆكۈمەتنىڭ نامەرتلىك بىلەن باستۇرۇشى، دىخانـ
لارنىڭ قايتا تالانتـ تاراج، سەرسان ۋە قۇل قىلىنىشى بىلەن
يەكۈنلىنىپ كەلدى.....

مۇنداق تارىخ، مۇنداق ۋەقەلەر كوپ بولغان..... لېكىن
ئۇنىڭ تېگىنى كىم ئويلاپ يېتەلەيتتى؟.....

بۈگۈن كومپارتىيە ئەۋەتكەن ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش،
زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئەترىدىدىكى كادىرلار
ئۇزاق ئوتمۇشتىن تارتىپ ئۇزۇلمەي داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان
كۈرەش يولىنىڭ ئوبرازلىق رەسىمىنى قايتا سىزىپ كورسەتمەكـ
تە؛ كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق ـــ بۇنىڭغا ھۆكۈم قىلغۇچىـ

نىڭ دەل دىخانىنىڭ ئوزى ئىكەنلىگىنى سوزلىمەكتە؛ ئوز تەق-
دىرىنىڭ ئىستىقبالى ئۇچۇن، ئۇلۇغ ئىجتىمائى ئازاتلىقنى قولغا
كەلتۇرۇش ئۇچۇن، فېودالىق زەنجىر - كىشەنلەرنى چېقىپ تاش-
لاش ئۇچۇن كۇرەش قىلىشقا چاقىرماقتا، ئىلھام بەرمەكتە.....

دىخان ناھايىتى خوشال ئىدى. تومۇرلىرىدا ئىسسىق قان
ئۇرغۇپ - ئۇركەشلەپ، ئوزىدە پەلەكنى تىترىتىدىغان ئاجايىپ
جاسارەتنى سەزدى ۋە كوئېنلۇن ئىتىگىدە كونا دۇنيانىڭ چىرىك،
ئىپلاس، ساقىندى يىرىڭ - مەرەزلىرىنى تازىلاپ، ئادەملەرچە
ياشاشقا، قەد كوتىرىشكە بەل باغلاشتى.....

قىسمەت چوروق ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش — زومىگەر-
لەرگە قارشى تۇرۇش ئەترەتلىرىنىڭ ياڭاقلىق يېزىسىغا چىقىدە-
غانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ھەممىدىن بۇرۇن ئاڭلىدى ۋە
بۇنى دۇڭ تېخەندىن ئاسماقچىلاپ ئېنىقلىدى - دە، دەررۇ ئوز
ھارۋىسىنى جابدۇپ، ئۇنىڭ قىزىل - يېشىل يۇڭ پۇپۇك، سېرىق
قوڭغۇراق - كولدۇرمىلىرىنى تۇزەشكە كىرىشتى. ئۇ خوشال ئىدى
ۋە تۇختىماي سوزلەپ، ئوتكەن - كەچكەنلەرگە:

— مەن قىسمەت چوروق خىسلەتلىك ئادەممەن. ئازاتلىق ئار-
مىيىنى ھىمىتىنىڭ سېپىدا ئوزۇم كۇتۇۋالغانمەن، دۇڭ تېخەننى ئوزۇم
ئېلىپ چىققانمەن. مانا ئەمدى خۇدا خالىسا، ئىسلاھات كادىرلە-
رىنمۇ بىرىنچى بولۇپ ئوزۇم ئېلىپ ئېپچىقمەن..... گەپ كا-
دىردا ئەمەس، گەپ ئۇلارنىڭ قىلىدىغان ئىشىدا. دۇڭ تېخەن
ماڭا ئېيتتى، ئۇنىڭ ئىچ سىرىنى ھىچكىم مەندەك بىلمەيدۇ. ئۇ
دەيدۇكى، زومىگەرنىڭ بۇرۇنىنىڭ بېزىنى ئېلىش، مۇشتۇمزورنىڭ
قىلغان - ئەتكەنلىرىدىن راسا ھىساپ ئېلىش — بۇ، كادىرنىڭ
ئىشى ئەمەس، تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا دىخانىنىڭ ئوزىنىڭ

قوزغىلىپ قىلىدىغان ئىشى. مەن قىسمەت چوروق بىلىمنى باغ-
لاپ، يېڭىمنى شۇمدەكلەپ قويدۇم. ئەزرائىلنى سالامغا كەلتۈرە-
لەيدىغان مەخسۇت بەگنى كوردۇققۇ..... ئالماس بالا ئۇنى دەر-
يا قاينىمىدىن سۇزۇپ چىققاندا، مەن بەگنى ئەمەس، سۇغا مە-
لەنگەن ئىتنىڭ قانداق دىرىلدەپ تىترەپ شۇمشەيگىنىنى ئوز
كوزۇم بىلەن كوردۇم.....قانچىسىنى شۇمشەيتىمىز تېخى!..... —
دەيتتى.....

بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان قىسمەت چوروق يەنە ئالدد-
راش بولۇپ كەتتى. ئۇ گەرچە، ئۇستىگە ئېنىق بىر ۋەزىپە ئا-
غان ئاساسىي قاتلام كادىرى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ، قالتىس خوجا-
يىنلىق غۇرۇرى بىلەن هەممىگە ئارىلىشاتتى. بولۇپمۇ "ياڭاق پۇشتى
ماكان" دا بولۇۋاتقان چوڭ-كىچىك سوھبەت ۋە داغدۇغىلىق
ئاممىۋى يىغىلىشلار ئۇنىڭسىز ئوتمەيتتى.....

خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ كادىرلىرى سىياسەتنى ئاممىغا تاپ-
شۇرۇپ، ئىجارە هەققىنى كېمەيتىش — زومىگەرلەرگە قارشى تۇ-
رۇشتا دېخانلار جەمىيتى پۈتۈن رەهبەرلىكنى ئوز ئۇستىگە ئالە-
دىغانلىغى، خىزمەت گۇرۇپپىسى پەقەت يارەملىشىش رولىنى
ئويناىدىغانلىغىنى ئېلان قىلغاندا، قىسمەت چوروق دەرهال پىكىر
بايان قىلىپ:

— شۇنداق بولماي! ئەمسە قانداق بولماقچىدى؟..... مەن
قىسمەت چوروق بۇنى ئاللا بۇرۇنلا چۈشەنگەن. دۇڭ تېخەن:
قەد كوتىرىش جامائەتنىڭ ئومۇمى ئىشى. دېخانلار بىر ياقىدىن
باش چىقارغاندىلا، ئاندىن ئوزى ئۇستىدىكى نەچچە مىڭ يىللىق
ئېغىر تاغنى غۇلىتىۋېتەلەيدۇ، دىگەن. ئاسان گەپمۇ؟ لىللاسى
شۇ. قۇم يىغىلىپ تاش بولىدۇ، دېخان بىرلىشىۋالسا كوچ بولىدۇ.

بىر مۇشت بولۇپ تۇگۇلگەن تۇزۇك. "دىخانلار جەمىيىتىگە كىر-
گەن - كىرمىگەنلىك كارى چاغلىق، ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەر"
دەيدىغانلار ھەقىقى دىخان ئەمەس، تەييارغا ھەييار نان قېپىلار،
مەن قىسمەت چورۇق شۇنداق دەيمەنكى، سەن قەد كوتىرىپ،
بېشىڭنى تىك تۇتۇپ مېڭىش ئۇچۇن، ئالدى بىلەن ئۇزەڭ مىدىرا،
ھەركەت قىل، بېلىڭنى تۇزلە، يەلكەڭدىكى تاشنى ئىرغىتىپ
چۇشۇرۇۋەت. مانا بۇ دىخانىڭ ئىشى. بىزنىڭ ئېلىشا بىر چاغ-
لاردا "چىلتەن - چىلتەن ئەمەسمۇ، چىلتەن قىرىق تەن ئەمەسمۇ،
قىرىق تەن دىگىنىڭ نىمىسى، ئەسلى بىر تەن ئەمەسمۇ" دەپ
غەزەل ئوقۇيدىغان. شۇنداق ئەمەسمۇ، قول - ئىلكىدە يوق دىخان-
لار بىر تەن، بىر جان بولۇشىمىز لازىم. دىخانلار جەمىيىتى دە-
گەن مانا شۇ. ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدىغانلىغىنى شۇنداً كو-
رۇۋە!..... — دىگەن قىزغىن سوزلىرى بىلەن ئوتتۇرىغا چىققىنى ۋە
دىلكەش دىخانلارنىڭ كوڭلىگە چىراق يېقىپ، ئۇلارنى ئوز تەش-
كىلاتىنىڭ كۇچ - قۇدرىتىنى تازا بىر كورسىتىپ قويۇشقا دەۋەت
قىلدى.....

دىخانلار ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتىشتى:

— بەللى قىسمەت، ياشاپ كەت. قالتىس نېمە جۇمۇ ئۇزەڭ!
دىخانچە گەپ دىگەن ئاشۇنداق بولىدۇ. دىتىڭ بار نېمە. بۇ
ھەركەتنىڭ تېگى - پېيىنى پەملەشتە يەنە سەن ئۇزۇپ كەتتىڭ.
سەن بىرىنچى، بىرىنچى! — دەپ ماختاشتى.

بىرمۇنچە دىخانلار تەرەپ - تەرەپتىن قول كوتىرىپ،
ئېغىز ئېچىپ، ئوزلىرىنى دىخانلار جەمىيىتىگە قوبۇل قىلىشىنى
تەلەپ قىلىشتى:

— ئارىسالدا قالغان ئىشەكنى بورە يەپتۇ، دىگەن گەپ بار،

قۇم يىغىلىپ تاش بولىدىغان ئىش بولسا، بىزنى ئېلىكلار، يېزىگىلار، نۇكخۇي بولمىز، — دېيىشتى.....

ئەمما، شۇ چاغدا قىسمەت چېرۇق مەسۇدىخانىنىڭ ئىسمە ئۇچۇندۇر بۇگۈن بۇ سورۇنغا كەلمىگەنلىگىنى بىرىدىنلا پەملەپ قالدى. ئويلاپ كورۇپ، بۇنىڭ خېلى كۇنلەردىن بېرى يىغىلىشلارىدا كورۇنمىگەنلىگىنىمۇ ھەيران بولۇپ ئەسكە ئالدى. كوڭلى غەش بولۇپ كەتتى.

— تۇۋا بۇ خۇتۇنى، — دەپ ئويلىدى ئۇ مەسۇدىخان تۇغرىسىدا، — بۇ مەزلۇمنىڭ ئىسمە قىلغىنىدۇ بۇ! شېكەردەك شىرىن - شەرۇەت گەپلەرنى ئاڭلاپ، دىل غەشلىگىنى يەشمەي، ئۇزىنى چەتكە تارتقىنى ئىممىسى..... ئۇزى ئېزىلگەن خۇتۇن بوا-سۇنۇ — مەجلىسكە كەلمىسۇن. ھەي..... يەنە ئىمە بولدىكىن. بەچارىنىڭ رەھمەتلىك ئېرى بۇ دۇنيادا تۇزۇككىنە خۇۋلۇق كور. مەي ئالەمدىن ئوتتى. ئۇزىمۇ بۇ كۇنلەرگە ئاران - ئاران ئۇلاشتى..... سېرىقتالچىلىقىنىڭ دەردىنى تارتمىغان بولسا كاشكى..... ھەي..... يەنە بىر ئىش بولدى چېغى..... ھىلىقى تۇڭلۇكتىن سوزلەيدىغان خىزىر يەنە قوقاق سېلىپ يۇرەمدۇ - يا.....

قىسمەت چورۇقنىڭ مەسۇدىخانىغا ئاز - تولا ئىشق باغلاپ، كوڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ئۇنى ئەزىزلەپ يۇرگەنلىگى بىزگە مەلۇم.

لېكىن، ھازىر قىسمەت چېرۇق بۇ ئىشقى ھەسسىيات تۇ-يەيلىدىن ئەمەس، ئۇنىڭ يىغىلىشلارغا كەلمىگەنلىگىدىن خاپا ئىدى. خىزىر يادىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئىختىيارسىز بىراملىق ھىس قىلدى - دە، قىزغىن داۋام قىلىۋاتقان يىغىندىن بىلىندۇرمەي سۇغۇرلۇپ چىقىپ، ئۇدۇل مەسۇدىخانىنىڭ ئويىغا تەرەپكە قاراپ كەتتى.....

مەسۇدىخاننىڭ ئىشىك پەنجىرىسىدىن چىراق يورۇغى چۈشۈپ تۇراتتى. قىسمەت چۆرۈق ئىشكىنى ئىشتىرىش بىلەنلا ئويدىن رابى ۋىت - ۋىت چىقىپ كەلدى. قىسمەت چۆرۈق ئۇنى تەنۇپ، "مانا دىمىدىمۇ، ھەقسىچان مۇشۇ ۋىت - ۋىت ئۇنى ئارىسالدى قىلغان بولسا....." دەپ ئويلىدى. ئەمما، رابى ۋىت - ۋىت قىسمەت چۆرۈقنى كۆرە - كۆرمەيلا:

— ۋىيەي كۆزۈمگە كۆرۈنگىنى نىمىدۇر؟ مەن بۇ ئويگە تاھارەت بىلەن كىرگەنمەن، تېچقىنا كېتىۋالاي، ئەر خەق بىلەن خوتۇنلارنى بىر ئويگە سولاپ مەجلىس ئاچقىنى نىمىسى؟ كۆزۈم كۆرمىسۇن. بايىنى باي قىلسا خۇدا قىلدى. بەندىنىڭ نىمە ھەددى. خەقنىڭ رىسقىغا كۆز ئالايتقاندىن گۇنا ئىش يوق. خوش، مەسۇدىخان، خۇدا دىللىرىدا، كاددر ئەمرى تىللىرىدا بولسۇن.....— دىگىنىچە، ئويدىن چىقىپ كەتتى.

قىسمەت چۆرۈقنىڭ بىر ئىشتىن زەردىسى قاينىسا — چىشلىرى غۇچۇرلاپ، تىلى گەپكە كەلمەي قالدىغان ئادىتى بار ئىدى، رابى ۋىت - ۋىتنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، كۆزى چانىغىدىن چىقۇدەك بولغان بولسىمۇ، ئۇپكىسى بوغۇزىغا كەپلىشىپ، نىمە دىيىشىنى بىلەلمەي قالدى ۋە زەردە بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تۇكۇردى.

رابى ۋىت - ۋىت بۇنى سەزمىدى، كېتىۋەردى.

شۇ ئەسنادا ئىشىك تۇۋىدە مەسۇدىخان كۆرۈندى.

— مەسۇدىخان، — دىدى قىسمەت چۆرۈق، — سىلىنى يەغمىدا كۆرمەيدىغان بولدۇم، نىمە بولدى ئۆزى؟.....

— تاۋۇم يوق، — دىدى مەسۇدىخان ۋە جىمجىتلا بېشىنى توۋەن سالدى.

— تاۋۇلىرى تۇزۇلۇپ قالغانغۇ.....

— شۇنداق، تۇزۇلۇپ قالغان، ئادەمنىڭ مىجەزى بىر خىل تۇرمايدىكەن.....

گەپلەر قولاشمىدى.

مەسۇدىخان قىسمەت چورۇقنى ئويىگە تەكلىپ قىلدى.

قىسمەت چورۇق ئالدىرايدىغانلىغىنى بىلدۇرۇپ ئۇنىمىدى ۋە:

— مەن بىر ئېغىزلا سورايى، رابى ۋېت - ۋېت نىمە دەپ كەپتۇ؟ — دەپ سورىدى.

— يوخلاپ كەپتۇ، ئۇنى يىغىنغا قىچارماپتۇ. خاپا بولۇپ قاپتۇ.....

— كىمدىن خاپا بوپتۇ شۇنچە؟.....

— بىزنى يەكلىدى، دەيدۇ..... ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ، ئون بەشى قاراڭغۇ.....سۇ كېتىدۇ تاش قالىدۇ، ئوسۇل كېتىدۇ قاش قالىدۇ..... خىزمەت گۇرۇپپىسى ئالتە كۈنلۈك مېھمان..... كېلىش - پەخىش گەپلەرگە پەخىس بولسىلا دەيدۇ..... مەن ئوزەممىغۇ..... بۇ خوتۇن بىلەن.....

قىسمەت چورۇق مەسۇدىخاننىڭ ئاق كۆڭۈل، ساددا، كىشىم نىمە دىسە ئاسانلا ئىشىنىپ قالىدىغان ئايال ئىكەنلىگىنى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە ئوزىدىن ھىچنىمىنى يوشۇرمايدىغانلىغىنى بىلەتتى. ئەڭ يامىنى "گۇنا بولدۇ" دىگەن سوزدىن قورقاتتى. رابى ۋېت - ۋېتنىڭ نەزىرىدە "گۇنا" بولىدىغان ئىشلار كوپ ئىدى. ھازىر مەسۇدىخان ئۇنىڭ "ئايال كىشى يىغىنغا بارسىمۇ، كېلىش - پەخىش گەپ قىلىپ خەقنىڭ ئەيىۋىنى كولىسىمۇ، كادىرنىڭ سوزىنى ئاڭلىسىمۇ گۇنا بولىدۇ" دىگەنلىگىنى ئېقرار قىلدى.

ئەلۋەتتە، يىغىنغا شۇنىڭ ئۈچۈن بارمىغان بولسا كېرەك.

قىسمەت چورۇق سوزىدە مەسۇدىخاننىڭ ئوتمىشىنى ئەسلىدى،

كونا جەمىيەت بىلەن يېڭى زامانىي سېلىشتۇردى، ئاندىن غەزەپ-لىنىپ مۇنداق دېدى:

— خىزمەت گۇرۇپپىسىنى ئالتە كۇنلۇك مېھمان دېگەن گەپمىكەن! بىز ئۇزىمىز خىزمەت گۇرۇپپىسى. بىز نەگە كېتىدە-كەنمىز. دۇك تېخەن، جاپپاروپ، ئالماسلار رايون ھەم يېزىلىق خىزمەت ئەترىدىنىك باشلىقلىرى، شانىياز "ياڭاق پۇشتى ماكان" كەنتى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى. يەنە قانداق مېھمان بولسۇن. خىزمەت گۇرۇپپىسى دېگەن دېخانلار جەمىيىتى. دېخان-لار جەمىيىتى بولسا، سىلى بىلەن بىز..... گەپمىكەن! رابى ۋىت - ۋىت ئېيتقان بۇ گەپلەر ئۇنىڭ ئۇزىنىڭ ئېچىدىن چىقە-قان ئەمەس. تومۇر دەرۋازا ئېچىدىن چىققان. بۇنى كىم بىلمەيدۇ؟ چۇشەكەپ قاپتۇ..... مەجلىسكە بارسىلا، ئاڭلاپ باقسىلا، شۇ چاغدا نىمىنىڭ "گۇنالىق ئىش" ئىكەنلىگىنى بىلىۋالالا ..... رابى ۋىت - ۋىتنىي ھېچكىم چەتكە قاقمىدى. لېكىن، قول - ئىلكىدە يوقلارنىڭ يىغىنىغا قول - ئىلكىدە يوقلار قاتناشىۇن. ھالىلقلارغا ئۇزىگە چۇشلۇق يىغىن ئاچمىز. مەن قىسمەت چورۇق رابى ۋىت - ۋىتنىڭ ئېرى يۇسۇپ چوڭ بىلەن قانداق قىلىپ بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ ھەمسوھبەتتە بولالايمەن؟..... مەندە يەلكەم بىلەن قۇلىغىمنى چۇمكەپ تۇرغان بورە جۇۋا بولمىغىنى بىلەن ئاق-قارىنى پەرق قىلىدىغان كوز بار، ئىلانىنىڭ كۇشۇلدىغىنىنى سېزىدىغان يۇرەك بار. ئالدىنىش يوق، بىز ئۇزىمىز تازا بەلەن خىزمەت گۇرۇپپىسى، نىمىدىن قورقۇلۇق؟.....

قىسمەت چورۇق مەسۇدىخانىنىڭ ئىشگىدىن يانغاندا، ئەل-جاھان جىمىققان ئىدى. ئۇ، مەسۇدىخان بىلەن ئۇچراشقىنىدىن

رازی بولدی. چۈنكى ئونىڭ نەزىرىدە بۇ بىر خىل، "ئائىلە سوھبىتى" بولۇپ، كادىرچە ئىش قىلغانلىق، بىر ئاچقۇ بىلەن بىر قۇلۇپنى ئاچقانلىق، كوپچىلىكنىڭ نىيىتىنى بىرلىككە كەلتۈرگەنلىك ئىدى. بۇ، خىزمەت. ئەڭ مۇھىمى، مەسۇدىخان ئۇزىگە يەنە بىر قېتىم ئىشەندى.....

قىسمەت چىرۇق شۇلارنى ئويلاپ، قۇربان ئاقساقالنىڭ ئىشىگى ئالدىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، بىردىنلا قوشۇمسىنى تۇرۇپ، شىرمەممەتنى ئەسكە ئېلىپ قالدى. شىرمەممەت توغرىسىدا تۇنۇگۈن يېزىلىق دىخانلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسى تۇختاخۇن يىللىق چىلار سوھبەت يىغىندا سوزلىگەن ئىدى..... لېكىن شىرمەممەت ئۇزىنى يىللىقچى دەپ ئاتاشقا نارازى بولدى ۋە چالۋاقاپ يىغىندىن چىقىپ كەتتى.....

ھازىر قىسمەت چىرۇق قۇربان ئاقساقالنىڭ تۇمۇر ھالقىلىق، قوشقاناتلىق ياغاچ دەرۋازىسىغا زەردە بىلەن قاراپ، ئۇزىچە غۇدۇڭشىدى:

— سارا‌ڭ، جىن سوققان سارا‌ڭ..... بورىنى ئاتا تۇتقان نادان ئەخمەق!.....

"2 - ئۇيقۇڭنى ئاچ، شىرمەممەت!"

قۇربان ئاقساقال تۇن نىسبىدىن ئوتكەندە ھاجەتكە چىقىپ كېتىۋېتىپ، بۇلۇڭ ئويىنىڭ ئاستىدا قارا‌ڭغۇدا بىر ئادەمنىڭ دۇگدىيىپ تۇرغانلىغىنى كوردى - دە، چۇچۇپ كەپىنگە داجىدى.

قۇربان ئاقساقال بۇ ئادەمنى جەزمەن ئۇزىنى نازارەت

قىلىۋاتقان ئامانلىق ساقلاش ئەزاسى دەپ ئويلىغان ئىدى، لې-
كىن ئۇ، كۈتۈلمىگەندە "مۇھتەرەم قارى" بولۇپ چىقتى:

— ھېچ گەپ يوق، ھېچ گەپ يوق ئاقساقال، بۇ مەن،— دېدى "مۇھتەرەم قارى" ۋە ھودۇقۇپ - تەمتىرىگەن ھالدا كوزلە-رىنى ئالاق - جالاق قىلىپ ئەتراپقا قارىدى، تالاغا قۇلاق سالدى، — بۇ مەن، شۇ تاپتا كېلىشىم، باغىنىڭ كەينىدىكى شورىدىن چۈشتۈم.....

— چىراق ياقاي، قېنى ئويگە.....— قۇربان ئاقساقال تامىغىنى قىرىپ، مەزگىلسىز كەلگەن بۇ مېھماندىن بىزار بولغاندەك غۇدۇڭشىدى.

— ياق، ياق، ھاجەتسىز، — "مۇھتەرەم قارى" ئەنسىزلىك بىلەن ئېيتتى، — ياقمىسلا بولدى. تالادا ئادەم بار..... مەن خۇپتەن نامىزدىن يېنىپلا بۇ يەرگە كېلەي، دىدارلىرىنى تاۋاپ قىلىپ ئوتەي دېگەن. لېكىن، بولمىدى..... كۈزەتچى نىمە دېگەن تولا..... ھېچىتتا ئىستى - قۇۋۇمەتتە بولۇپ قالدىم.....

"مۇھتەرەم قارى" ئىجارە ھەقىنى كېمەيتىش، زومىگەر-لەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئەترەتلىرى داغدۇغا بىلەن ياڭاق-لىق يېزىسىغا يېتىپ كېلىشتىن بىر كۈن ئىلگىرى، يەنى قىسمەت چورۇق ئوزىنىڭ پوپۇك - قوڭغۇراقلار بىلەن زىننەتلەنگەن ئۇچ ئاتلىق ھارۋىسىنى ئېلىپ شەھەرگە ماڭغان كۈنى يېرىم كېچە بىلەن بۇ ئويدىن چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئارىدىن بىر ئاي ئوتتى. قۇربان ئاقساقال "مۇھتەرەم قارى"نىڭ نەدە يوشۇرۇنۇپ، نىمە ئىش، نىمە كويدا يۈرگەنلىگىگە ھەتتا قىزىقمىدى. ئەكسە-چە، ئۇنىڭ يەنە قايتىپ كېلىپ ئوزىنى ۋەس - ۋەسىگە سالمە-غىنى ئۇچۇن خوشال ئىدى، چۈنكى ھازىر — "گادايلار ئۇۋۇسى بۇزۇلغان ھەرىدەك قوزغىلىپ كەتكەن چاغدا"— "مۇھتەرەم

قاری" غا هاملىق قىلمىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە، ئۇ مې-
چىتلاردە ھىسامىدىن دامۇللىناڭ كوزىگە قاراپ سالام بېرىشتىنمۇ
ئېھتىيات قىلىپ يۈرەتتى.....

مانا ئەمدى كۆتۈلمىگەندە بۇ جاناپ.....

قۇربان ئاقساقال ئىچكى دىلىغۇلدىلىقىنى باسقان ھالدا
تىزلىرى سىقىراپ، "مۇھتەرەم قاری" غا قاريدى.

— يۈرت قازاندا قوماچ قورىغاندەك پاراسلاپ غەلىتە بوپ-
قالدى، ئەبگالار ئۇۋۇسى بۇزۇلغان ھەرىدەك قوزغىلىپ كەتتى.
ئەتىلدىن ئازغان خەق مەخسۇت بەگنى دارغا ئېسىپ بەرسۇن،
بويىنىدىن باغلاپ، ئاتىنىڭ قۇيرۇغىغا سورۇتۇپ ئولتۇرىمىز.....—
دەپ ۋاقىراپ - جاقىرىشۋاتىدۇ، — دىدى.

— ھەقىچان ھىسامىدىن دامۇللامنىمۇ چىشلەپ تارتىۋاتـ
قاندۇ؟.....

— ئۇنى بىر دىمىسلە. ئەمما ئاز، ئانچىلا ئەمەس.....
ھەزرەت..... ئاسانمۇ. ئۇنىڭغا كىممۇ چېقىلالىسۇن.....

— شۇنداق، — دىدى "مۇھتەرەم قاری" — بىزدە باشقا
چارە بار.....

— چارە! قانداق چارە؟.....

"مۇھتەرەم قاری" بىگىز قولى بىلەن ئىما قىلىپ:

— ئاستا.....ئاستاراق، — دىدى.

قۇربان ئاقساقال قانداقتۇر بىر "چارە" توغرىسىدا ئاڭلاپ،
بىردىن دىدىللىشىپ قالدى:

—قېنى، ئىلتىپات قىلسىلا، ئۇيگە، ئۇيگە كىرىلى.....

ئۇلار مېھمانخانىغا كىرىشتى. "مۇھتەرەم قاری" ئۇيگە
كىرگەندىن كېيىنمۇ چىراق باقماسلىقنى ئىلتىماس قىلدى.

قۇربان ئاقساقال يەنە چۆچۇپ قالدى:

— ھەي..... ۋەسۋەسچىلىك، — دىدى ئۇ، — بۇ يەر-دىكى ئەبگالار ھازىر دىندىن چىققانى، قېنىدىنمۇ چىققانى،..... بۇ ئىش ئۇزۇن سوزۇلارمۇ؟

— يوقسۇ، — دىدى "مۇھتەرەم قارى" بىر خىل تەتۈرەك ئاۋاز بىلەن، — چېچكى يوق ئىش بولامدىكەن؟ ھەممىسى بەسىقىدۇ..... ئاز قالدى..... كۇنىچىسىقىش تەرەپتە قاتتىق جەڭ بولۇۋاتقانلىغىدىن خەۋەرلىرى باردۇ؟.....

— بولمايۇ! نېمىشقا خەۋىرىم بولمىسۇن، — دىدى قۇربان ئاقساقال ھەسرەت بىلەن، — ئەمما كى، دىگەن قەرەل ئوتۇپ كەتتىمۇ - نېمە؟.....

— يوقسۇ، نېمىشقا ئوتۇپ كەتسۇن، — "مۇھتەرەم قارى" سەل ئويلىنىۋېلىپ ئېيتتى، — ئاز قالدى..... ئىتتىپاقداشلار ئارمىنى قەدىردان دوستىمىز، ئەركىن دۇنيانىڭ شەپقەتچىسى، تەڭداشسىز ئامېرىكىنى تۇغ قىلىپ، كۇرىنى خارابلىققا ئايلاندۇرۇۋەتتى..... پات ئاردا ئىشغال قىلىنىدۇ، گۇمان يوق. لېنىنمان جاناپلىرى كىم ئېرسىنىڭ پېيىنى قىرقىپ، پۇتۇن كۇرەيگە ئاتا بولدۇ..... شۇنىڭدىن كېيىن بولسا، يالۇجياق، چاڭجياق، خۇاڭخې دەريالىرىدا سۇ ئەمەس، لېمۇلدەپ قان ئاقىدۇ. كومۇنىستلارنىڭ قېنى..... چاڭگىنىڭ بۇزۇلۇۋاتقىنىنى كورۇۋاتاما-لا..... ھە، شۇنداق. ئاز قالدى..... شۇنداق بىر كۇن كېلىدۇكى، سۇ مىراپلىق دىگەن نېمىكەن! زەرەپشان بەگلىگىمۇ قۇرۇسۇن، يۇرت سوراپ ۋىلايەتكە ئاتا بولالا.....

"مۇھتەرەم قارى" ھەممە چارە بىلەن قۇربان ئاقساقالنى ئۇمىتلەندۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، شۇ تاپتا بىر پارچە نان

بىلەن بىر پىيالە قىزىق چاي ئىچىشنى شۇنچە خالايتتى. ھەرەز ئۇقمايدىغان ئاقساقالغا تەلمۇرۇپ قالغىنى، بولۇپمۇ، ئۇنىڭ "ئۇۋىسى بۇزۇلۇپ كەتكەن ھەرىدەك قوزغىلىپ كەتكەن" قارا خەلقنى پەش قىلىپ، ئۇزىگە ئىلتىپاتسىزلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىۋاتقىنى ئەلەم قىلاتتى. ئەڭ يامىنى، ئۇزى قۇربان ئاقساقالىنى ئۇمىتلەندۇرۇپ ئېيتىۋاتقان ئاشۇ گەپلەرگە ئۇزىمۇ ئۇنچە-ۋالا ئۇمىتۋار ئەمەس..... مەخسۇت بەگ، "ھېكمەتلىك ئۇزۇك" ۋە گۇلھەسەل خېنىمنىڭ ئەقلىغا سىغمايدىغان پاجىەلىك تەقدىرى ئۇنىڭ ئۇيۇن چۈشىنىكسىز ئىدى..... تاۋكادا ھەممە نەرسىدىن ئايرىلىپ قالغان سولتەك قىمارۋازدەك، شۇ ۋەقەدىن كېيىن ئۇ پوسكام، قاغىلىق. خوتەندە نەمرەپ يۈرگىنىنى ئەلەم بىلەن ئەسكە ئالاتتى..... ھەممە يەر تار— ئەندىشىلىك، بىر يەردە تۇرۇش قىيىن ئىدى..... ئەگەر ئۇ "نامازشام خىزىرىسى" نىڭ تىرىك ئىكەنلىگىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنىڭ بىلەن قوشراپ تاغلىرىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر كونا گۇمبەز ئىچىدە ئۇچراشمىغان بولسا..... ئېھتىمال بۇ يەرگە ھىچقاچان كەلمىگەنمۇ بولاتتى.....خەير، بوپتۇ، نىمە چارە..... قانداقلا بولمىسۇن، ھىسامىدىن دامولىلا بىلەن ئالاقە باغلاش، ئابدۇللا كوك كوز دامولىمنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى يەتكۈزۈش، ئاندىن.....

"مۇھتەرەم قارى" سوز ئارىسىدا خىزمەت ئەتىرەتلىرىنىڭ تەركىۋى، كادىرلار ۋە رەھبەرلىرى ئۇستىدە سوراپ بىلگەندىن كېيىن، قۇربان ئاقساقالدىن بۇگۇننىڭ ئۇزىدە ھىسامىدىن دامولىلا بىلەن ئۇچراشتۇرۇشنى ئىلتىماس قىلدى. قۇربان ئاقساقال:

— ياق، ياق، ھەرگىز، ھازىر بۇ قانداق مۇمكىن، — دەپ ئۇنىڭ سوزىنى رەت قىلدى، — ئىجارە كىمەيتىش كادىر-

لىرى هازىر قۇمدەك كوپ، ھەممە يەردە شۇلار. بۇ يەردىكى ئورۇق ئەتلەرنىڭ ھەممىسى كادىرلارغا يېپىشۇبلىشتى. بىرنەچە چە يۇرت كاتتىلىرىنى بىر چەتكە سۈزۈپ چىقىرىپ قويۇشتى. نەمە قىلىدىغانلىغىنىمۇ بىلگىلى بولمايدۇ. كىچىككىنە بىر سەۋەنلىكمۇ چوڭ پىشكەللىككە سەۋەبچى بولۇش مۇمكىن. ئېسىلئۇالغىلى ئاران تۇرىشىدۇ، ھەي..... شۇ كۈنلەردە دامۇللام بىلەن سالام-سائەت قىلىشىمۇ تەس بولۇپ كەتتى، تولا تەس، ئۇچراشمىغان تۇزۇك.....

"مۇھتەرەم قارى" مۇ، قۇربان ئاقساقالمۇ ئېغىر پۇشۇلدىشىپ، ئۇزاققىچە ئۇن-تىنسىز ئولتۇرۇشتى. "مۇھتەرەم قارى" شىرمەمە-مەتنى ئەسكە ئالدى:

— شىرمەممەتچۇ، شىرمەممەت؟.....

قۇربان ئاقساقال ئىشەنچسىزلىك بىلەن قولىنى سىلكىدى:

— ھەي..... ئۇنى بىر دېمىسىلە، — دېدى ئۇ، — يىغا يادىن قوپار، بالا قېرىنداشتىن دېگەندەك، بۇ لەقۇا بېشىمغا بالا بولمىسا بولىتىغۇ، ..... كادىرلارنى كورۇپلا ئالا كوڭۈل بولۇشقا باشلىدى..... توختى بولسا، ھىلىقى رەئىس. ھە دەپ شىرمەممەتنى چوگىلەيدۇ،..... ھازىر شىرمەممەتكە بىر نىمە دەپ تىنغىلى بوا-مايدۇ، خەتەرلىك.....

شۇ كۈنى ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن قۇربان ئاقساقالنىڭ تومۇر ھالقىلىق ئىشىگى تۇيۇقسىز قېقىلىپ، ھويلىدا بېشىغا ئىگىز قارا تۇماق، ئۇستىگە نىمكەش قارا چىپەرقۇت چاپان كىيىپ، بېلىنى بەلۋاغدا باغلۇالغان، پۇتلىرىدا كونا كون ئوتۇگى بار ئىككى ياش يىگىت پەيدا بولدى. ئۇلار بەستلىك، بېجىرىم يىگىتلەر بولۇپ، ھويلىغا كىرىپلا ئەتراپقا قاراپ كىمنىدۇر ئىزلەشكە باشلىدى.

ئۇلارنى مېھمانخانا ئىچىدە تۇرغان "مۇھتەرەم قارى" بىلەن قۇربان ئاقساقال ئەينەكتىن كوردى. "مۇھتەرەم قارى" :

— بۇ ئىككىسى كىم، كادىرمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— يوقسۇ، — دىدى قۇربان ئاقساقال پىچىرلاپ، — ھەي..... تازىمۇ ئوت قۇيرۇقلىرى..... ئاۋۇ قاڭشالىغى تومۇر، بايىز خالۋاپىنىڭ ئىككى تۇققان ئىنىسى. يېنىدىكىسى يېزا قازىسىنىڭ يىللىقچىسى قادىر. بۇ قادىر ئىجارە كېمەيتىش كادىرلىرى كېلىدىكەن، دېگەن گەپنىڭ تەۋرىشىنى سېزىپلا قازىنىڭ ئويىدىن چاپىنىنىڭ پېشىنى قېقىپ قايتىپ چىقتى. قازىنىڭ دۇئاسىنى ئالالمىدى. ھازىر..... ھازىر، بۇ ئىككىسى ئاكتىپ..... ئاكتىپ دەيدىكەنغۇ. قىسقىسى كادىرنىڭ قول-پۇتى، مەجلىسكە ئادەم قىچقىرىدىغانلار.....

شۇ پەيتتە، تومۇر بىلەن قادىر:

— ھوي ..... شىرمەممەت، بارمۇسەن، — دەپ تۇۋلاپ، شىرمەممەت يېتىپ - قوپىدىغان ئوينىڭ ئىشىگى ئالدىغا بىخىرامان كېلىشتى - دە، ئىشكىتىن بېشىنى چىقارغان شىرمەممەت بىلەن نەمە-نىدۇر دېيىشىپ، دەررۇ كەينىگە يېنىشتى.

قادىر چىقىپ كېتىۋېتىپ:

— ئاداش شىرمەممەت، ئۇخلاپ يېتىۋېرەمسەن، بولدى قوي، ئويقۇڭنى ئاچ. مۇھىم يىغىن، بارماي قالما - ھە! — دەپ جېكىلىدى.

قۇربان ئاقساقال پۇتى كويگەن توخۇدەك تىپىرلاپ، قوا-لىرىنى ئۇۋۇلاپ، بىر جايدا تۇرالماي قالدى ۋە "مۇھتەرەم قارى" غا قارىماي تۇرۇپ غودۇڭشىدى:

— ئۇنى يەنە مەجلىسكە قىچقىرىپ كەلدى بولغاي.....

— مەيلى، بارىۋەرسۇن، — دىدى "مۇھتەرەم قارى"، — ئۇ-

نىڭ بۇ يەردە تۇرغىنىدىن ئاشۇ نىمىلەرنىڭ ئېچىدە بولغىنى تۇزۇك..... بىزمۇ جاتىرجەھرەك.....

— ياقلا، — دىدى قۇربان ئاقساقال قولىنى سىلكىپ، — ئۇنداق دېگىلى بولامدىكەن. شىرمەھمەت گۆلەش ھەر قېتىم مەجلىسكە بارسا، بىر يېڭى خۇي چىقىرىپ كېلىدىغان بولىدى. ئەدى بەس..... ھازىر تەركىپ ئايرىلماقتا، — دىدى قۇربان ئاقساقال، — بۇ يەردە شۇنداق بىر سىياسەت بارکى، مەگەرچەندە شىرمەھمەت تۇزكورلۇق قىلماي مەن بىلەن ئاتا - بالا بولغانلىغىدا دەللىك تۇرالىسا، مەن ئوتتۇرا دېخان، پەقەت بولمىغاندىمۇ، باي دېخان بولمەن، باي دېخانمۇ يەنىلا دېخان؛ ئىش ئۇنداق بولمىسا، بۇ نىمىلەر ماڭا پوممىشىك دېگەن قالپاقىنى كىيگۈزۈپ، ھەممە ئەسلى - ۋەسلىمنى سورۇپ تۇگەتمەكچى، دۇمبالىماقچى..... مەن نېمە، بۇ لەقۋانى يىگىرمە يىل بېقىپ، كىيگۈزۈپ كېلىمە - نۇ — ۋاقتانى ۋاق كەلسە، ئىككى پۇلغا ئەرزىمىسە قانداق بوا - غىنى.....

قۇربان ئاقساقال بۇ ئىش ئۇچۇن ئاز باش قاتتۇرغىنى يوق. يېڭى ھوكۇمەتنىڭ ساپلا كەمبەغەللەرنى يۆلەيدىغانلىغىنى پەملىگەندىن تارتىپ، ئۇ، شىرمەھمەتكە بولغان مۇناسىۋىتىنى ئاللە - قاچان ئۇزگەرتكەن..... ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەر - گە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئەترەتلىرى بۇ يەرگە كېلىشتىن خېلى بۇرۇنلا، كىشىلەر شىرمەھمەتنىڭ ئۇستىدە يېزىنىڭ ھاللىق ياشلىرى كىيىدىغان يىپ - يېڭى چېپەرقۇت شىم - تۇجۇركا، بېلە - دە يېشىل شايە پوتا، پۇتىدا ئىگىز پاشىنىلىق كاپكازچە خۇرۇم ئوتۇك، بېشىدا تۇپىسى قارا كوك دۇخاۋا بىلەن تاشلانغان ئىگىز - ئۇرە كوپە تۇماق كورگەن ئىدى. كېيىن ئۇ، يامپىشىغا

سولەتسلىگرەك كورستىدىغان زەنگەر قاپلىق بىر يېنرىم بىسلىق خەنجەرنى ئېسىپ يۈرىدىغان بولدى.

پەقەت، ئۇنىڭ يېتىپ - قوپىدىغان ئويىلا پات - پات ئۇز-گىرىپ تۇراتتى، يەنى ھىلىقى جاناپ، — "مۇھتەرەم قارى" نىمە ئۈچۈندۇر بىر ئويدە ئۇزاقىراق يېتىپ - قوپۇشنى خالىمايتتى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن شىرمەمەتمۇ ئۇز ئورنىنى ئۇزگەرتىشكە مەجبۇر ئىدى.....

بۇ يەردە ھاجى ئىشانىنىڭ ئۇنىڭغا قانداق پەندى - نەسىھەت قىلىدىغانلىغىنى تەكرارلاشنىڭ ھاجىتى يوق. لېكىن، قۇربان ئاقساقال ھىلىقى بىر قېتىم ئالماس بۇ ئويگە تۇيۇقسىز كىرىپ، شىرمەمەتتىن ئاسمانچىلاپ ھال سورىغاندا، شىرمەمەتنىڭ "مەن بۇ ئويدە يىللىقچى ئەمەس، ئاتا - بالا بولۇشقان!" دەپ بەرگەن جاۋابىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنى شۇ جاۋاپ سوزىگە قاتتىق ئىشەندۈرۈشكە تىرىشقانلىغىنى ئەسكەرتىپ قويمىمىز، خالاس.

شۇ سەۋەپلىك قۇربان ئاقساقال ھەر بىر سوز - ھەرىكىتىدە شىرمەمەتنى "مەن بۇ ئويىنىڭ ئىگىسى" دەپ ھىس قىلدۇرۇشقا تىرىشاتتى ۋە پات - پات شىرمەمەت ئۇنىڭ ئېغىزىدىن:

— قېنى ئوغلۇم، بىزگە يەنە ئاش - نان كېرەك. تېرىلغۇ پەيتى يېقىنلىشىپ قالدى، ئېغىلىنىڭ قىغىنى چىقارغاچ تۇرىمىزمۇ؟.....

— ھە، شىرمەمەتجان، سېنىڭچە قايسى ئېتىزغا كۈزگى بۇغداي تېرىسىاق بولار، ئازراق تېرىپ، يەرنى كوپرەك ھاردۇق ئالدۇرغان ياخشىغۇ دەيمەن.....

— ھە، ئوغلۇم، سەن ئۇزەك ئىگە بولۇپ بىر ئىش قىلغىن، ئىشنى نەدىن باشلاشنى ئۇزەك بىر نىمە دىگىن.....

— ئال بالام، مانا بۇ پۇلنى يېنىڭغا سېلىپ قوي،

ئوي سېنىڭ. بازارغا بارغاندا چاي - تۇزنى ئۇنتۇما ..... — دىگەن سوزلىرىنى ئاڭلايتتى.

قۇربان ئاقساقالنىڭ قىزى ئايتۇراخان بولسا، ئوزىنىڭ ئويناپ تۇرىدىغان كوزلىرى، لىغىرلاپ تۇرغان كوكرەكلىرى ۋە سېمىز كاسا - پاچاقلىرى بىلەن رام قىلىپ، ئۇنى قولىدىن چە - قارمايتتى؛ ھەرقانداق پۇرسەتنى تېپىپ شىرمەمەت بىلەن بىلە بولاتتى. ئەكىلەيتتى .....

بۇنىڭدىن ئۇچ كۇن ئىلگىرى "ياڭاق پۇشتى ماكان" كەنتى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى شانىياز سىنىپىي تەركىپنى ئايرىش سىياستىنى ئۇگىنىش، مۇزاكىرە قىلىش ئەھۋالىنى خۇ - لاسىلەپ، ھەركىم ئوزىنىڭ سىنىپىي تەركىۋى ۋە سىنىپ ئىچى - دىكى مەۋقىنى سىياسەت بويىچە بەلگىلەپ چىقسا بولىدىغانلىغىنى ئېلان قىلدى. بىرمۇنچە كىشىلەر پىكىر بايان قىلىپ، ئوزىنى سىياسەت ۋە سىنىپىي تەركىپنى ئايرىش ئولچەملىرىگە سېلىش - تۇرۇپ، ئوزىنىڭ تۇتقان ئورنىغا قاراپ، ئوزىگە بەزى سىنىپىي تامغىلارنى باستى.

— مېنىڭ نەق ئەللىك مو يېرىم بار، — دەپ ئوز نو - ۋىتى بويىچە قۇربان ئاقساقال سوز ئالدى، — بىر قوش ئۇي - كالام، بۇقۇسا - سورەم، كەتمەن - گۇرجەك، ئوغاق - كەكە، ئاغام - چا - توقۇناق ..... ئوز ئېھتىياجىمغا يېتىدۇ. ئائىلەمدىكى ئۇچ جان كىشىنىڭ ھەممىسى تولۇق ئەمگەك قىلىدۇ. ئوغلۇم شىرمەمەت بىلەن قىزىم ئايتۇراخان ئېتىز ئىشى بىلەن بەنت. قىش - ياز ھەمىشە ئېتىزدا. پېقىر بولسا، قېرىنداشلارغا مەلۇمكى، دىخان - چىلىقنىڭ ئېپى - جىپىغا تازا پىشقانمەن، ئەمگەك قىلغاچ، يۇرت - داشلار ئۇچۇن جاپا چېكىپ سۇ ياقىلايمەن — مىراپ. بۇمۇ ئەمە -

گەك. ۋاقىت - سائىتى يوق ئېغىر ئەمگەك. لېكىن، قاتىلاڭچىلىق چاغلاردا ھەر يىلى بەش - ئون كۈن خوشنا - خۇلۇملار بىلەن لاپقۇتلىشىمەن. لاپقۇتقا - ئاپقۇت قىلالماي قالسام، جىمىكى ئاۋامغا ئايانىكى، تولۇق ھەق تولەيمەن، خەقنىڭ مەندىن ئالمدىغىنىمۇ، مېنىڭ خەقتىن ئالمدىغىنىمۇ يوق..... شۇنداق قىلىپ، سىياسەت - كە سېلىشتۇرۇپ ئوزەمنى دەگسەپ كورسەم، مەن جىڭ ئەلمىك - سەر ئوتتۇرا دىخان بولدىكەنمەن، ئارتۇق - كېمى يوق ئوتتۇرا دىخان.....

كوپچىلىك پاراخ - پاراخ قىلىپ كۈلۈشۈپ كەتتى:

— سېنىڭ ئوتتۇرا دىخان بولغىنىڭ قانداق، بىكار گەپ، — دىدى ئاق مالخاي كىيۋالغان قىسمەت چورۇق غەزەپ - لىنىپ، قۇربان ئاقساقالغا تىكىلگىنىچە، — مەن قىسمەت چورۇق سېنىڭ ئوزەڭ تۇگۈل، سايەڭگىمۇ سەپسېلىپ كېلىۋاتىمەن سىياسەت دىگەن تىغدىن ئىنتىك، قىلدىن ئىنچىكە نەرسە، سە - ياسەت، مەن قىسمەت چورۇق كېسىپ ئېيتىمەنكى، مىزان، ئوينە - شىپ بولامدىكەن! ..... سىياسەت شۇكى، سەن قىل سىغمايدە - غان پومىشىك. سېنىڭ يېرىڭ نەدىكى ئەللىك مو بولسۇن. ئەللىك مو ئەمەس، نەق يۇز بەش مو. سەن دەۋاتقان ئەللىك مو يەر سەن ئوزەڭ مەشەدە باشقۇرۇۋاتقان يەر. بادامىلىق، ماجانتال، كوكقۇمدىكى ئىجارە يېرىڭچۇ؟ .....

— ئۇ يەرلەرنى مەن ئالە - ئال، تېرىۋال دەپ خەقلەرگە بېرىۋەتكەن، — دىدى قۇربان ئاقساقال.

بايىز خالۋاپ ئېيتتى:

— بېرىۋەتكەن بولساڭ، ئازاتلىقتىن كېيىن بېرىۋەتتىڭ، بېرىۋەتكىنىڭ راست. لېكىن، بىر ئادەمنىڭ سىنپىي تەركىۋىنى

بېكىتىشتە بىز ئۇچ يىلنى ئواچىم قىلىمىز، يەنى 47 - يىلدىن 49 - يىلغىچە ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئورنى، تاپقان كىرىمىنىڭ ھالال - ھارىمى قانچىلىك، خەقنى قاقتى - سوقتى قىلغانمۇ ياكى ئوزى دەپسەندە قىلىنغانمۇ، مۇشۇنىڭغا قارايمىز. سەن قانداق قىلىپ، نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئەلدىك بەش مو ئىجارە يەرنىڭ يۈز تاغارلاپ ئىجارە ئاشلىغىنى قولۇڭنى قاپارتماي، پەشانەڭدىن تەر ئاققۇزماي ھەر يىلى سەرلەپ - مىسقاللاپ تولۇق ئالغان تۇرۇقلۇق، ئۇ يەرلەر مېنىڭ دەپتىرىمدە يوقتى، دېيەلەيسەن؟ .....

— ئەمدى لاپقۇتلىشىش دېگەن مەسىلىگە كەلسەك، — دېدى بولۇۋاتقان گەپلەرگە زەن قويۇپ ئولتۇرغان توختاخۇن — بۇ ئىش بىزدە بار، زەرەپشانلىقلارنىڭ كوپچىلىگىمىز لاپقۇتلىشىپ، بار - يوقىنى ئوتنە - يېرىم قىلىشىپ، بىر بىرىمىزگە دەگۈزە بولۇپ دېخانچىلىق قىلىمىز. دەرۋەقە بۇ بار ئىش. ئەمما، قۇربان ئاقساقال سېنىڭ لاپقۇتلىشىمەن دېگىنىڭ يالغان. سەن بىلەن مەن مۇشۇ ئالەمگە ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ، بىر بىرىمىزنى يېتەرلىك بىلىشىمىز. سېنىڭ ئويۇڭدە شىرمەممەت پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى كەم دېگەندە ئىككى يىللىقچى ئۇزۇلمەيتتى. شىرمەممەت ساڭا بالا بولۇپ كىرگەندىن كېيىن يىللىقچىدىن بىرسىنى كەم - مەيتتىڭ. مۇشۇ يېقىنكى گەپنى ئېيتايلى، ئاسىم ئەپەندى بۇ يەرگە كەلگەن يىلى ماجانتاللىق مەھەممەت، ئېلىقۇلنىڭ دادىسى سۇپۇرگە ئاخۇن ئىتقا تالىتىپ ئولتۇرۇلگەن يىلى كوكقۇملۇق ئوسمان، ئالدىنقى يىلى مەكتىلىك سەمەتلەر سېنىڭ ئوگىنىڭ يىللىقچى بولۇپ تۇرغان ئەمەسمۇ. بۇ، ئازاتلىقتىن ئىلگىرىكى ئۇچ يىلدىكى يىللىقچىلار ئەمەسمۇ؟ .....

ئوتتۇرىغا چۈشكەن گەپلەرنى خاتىرىلەپ ئولتۇرغان لەيلە-
گۈل قۇربان ئاقساقالغا قاراپ سورىدى:
— قانداق، بۇ ئۇچ يىللىقچى تۇغرىسىدا سېنىڭ باشقا
گېپىڭ بارمۇ؟ .....
قۇربان ئاقساقال:
— ئۇ، ئۇ ..... مەن ھەق تولىگەنمەن، بىكارغا ئىشلەتتىم-
مۇ؟ — دەپ نالىغان بولسىمۇ، لېكىن، پاكىتتىن قېچىپ قۇتۇلال-
مىدى، ئىقرار بولىدى.
كىشىلەر ئۇنىڭ، خېتۇنىنىڭ. قىزىنىڭ ھېچقاچان ئەمگەك
قىلمايدىغانلىغىنى، يەل بويى يۇز ئەللىكتىن ئىككى يۈزگىچە
كۇنلۇكچى، ئايلىقچى يالاپ ئىشلىتىدىغانلىغىنى، قوش كالىسىنىڭ،
ئوزى دېگەندەك بىر جۇپ ئەمەس، تۆلۇق ئۇچ جۇپ ئىكەنلىگە-
نى ۋە ئىجارە كىرىملىرىنى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەتىياز سې-
رىقتالچىلىق ۋاقتىدا ھەر يىلى بىر-ئىككى يۈز چارەك جازانە
ئاشلىغى تارقىتىپ كۇزدە بىرنى ئىككى قىلىپ يىغۋالىدىغانلىغە-
نى، ھىراپلىق قىلىش جەريانىدىكى پارىخورلۇغىنى ..... دەلىل
ئىسپاتلار بىلەن بىرمۇ-بىر ھىساپلاپ كورستىشتى .....
— ئەمدى شىرمەمەت مەسلىسىگە كەلسەك، — دېدى
توختاخۇن غەزەپلەنگەن ھالدا، — ئۇ قانداقمۇ سېنىڭ بالاڭ
بولسۇن؟ قۇلاق سال، — مەن ئېيتىپ بېرەي .....
توختاخۇن شىرمەمەتنىڭ پۇتۇن تارىخىنى ھىكايە قىلىپ
سوزلەپ بەردى ۋە ئاخىرىدا:
— سەن ئۇنى دەسلەپ ئالدىدىڭ، ئايتۇراخانىنى بەرمەكچى
بولدۇڭ، كېيىن ئۇنى ئولتۇرۇپ قۇتۇلماقچى بولدۇڭ، ئەپلەشمە-
گەندىن كېيىن ئۇنى كۇچى ھالال، ئوزى ھارام مەخلۇققا ئاي-

لاندۇرۇپ، ئىت-ئىشەك ئورنىدا ئون نەچچە يىل ئىشلەتتىك. ئازاتلىق بىلەن تەڭ ئويدىن قوغلاپ چىقاردىڭ..... مانا ئەمدى ئۇنى قايىۋقتۇرۇپ يەنە "ئوز بالام" دەۋالدىڭ، بىز بۇنى بىلمەيمىزمۇ؟ — دىدى.

— ياق، ياق، خۇدا بىر، شىرمەممەت بىلەن مېنىڭ ئاتا-بالا بولۇشقانلىغىمىز توغرىسىدا خەت بار، موھۇرلۇك خەت بار، — دەپ چالۋاقىدى قۇربان ئاقساقال.

— بولسا بولغاندۇ، جىنايىتىڭنى يوشۇرۇش ئۈچۈن سېنى ئۇنچىلىك ئىشنى قىلمايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ ئوسۇرۇق گەپ! — دىدى يېزا قازىسىنىڭ يىللىقچىسى قادىر.

— خەت دېگەننى قەلەم بىلەن پۈتىدىغان نەرسە، — دىدى بايىز خالۋاپ تىل خەت ئۈستىدە توختىلىپ، — ئۇنىڭ كارايىتى چاغلىق. لېكىن، يەنە بىر خەتمۇ بار..... شىرمەممەتنىڭ دادىسىدىن مىراس قالغان ئىككى مۇلۇق باغ، ئۈچ ئېغىزلىق ئويىنى "جىن سوققاندا داۋالاتقىنىم ئۈچۈن، ماڭا بېرىپ گۇناھىدىن ساقىت بول" دەپ شىرمەممەتتىن ئالغان تىل خەت. مانا بۇسى توغرا، ئېنىق تىل خەت، بۇنى كىم بىلمەيدۇ؟

— دۇنيادا قايسى ئاتا ئوز بالىسىنىڭ يەر-ئويىنى تىل خەت ئېلىپ ئوزىنىڭ قىلۋالىدۇ؟ مۇشۇنىمۇ ئاتا-بالىلىق مۇناسىۋەت دېگىلى بولامدۇ؟ دىدى تېخىتاخۇن غەزەپلىنىپ، — شىرمەممەت ساڭا بالا ئەمەس، سېنىڭ ئويىڭدە بىر ئومۇر رىيازەت چەككەن قۇل، سەن ئۇنىڭ قان-تەرىنى شۇراپلا قالماي، بەلكى، ئوي-مۇلكىنىمۇ تارتىۋالدىڭ، بۇنى كىم بىلمەيدۇ؟ ..... مۇشۇنداقمۇ بوزەك قىلىش، زورلۇق قىلىش بولامدۇ؟ .....

قۇربان ئاقساقال تىترەپ تۇرۇپ ئوزىنىڭ شىرمەممەتكە

قانداق ۋاپادارلىق قىلغانلىقىنى سوزلىدى ۋە يىغىن مەيدانىدىكى بىر چېتىدە بېشىنى سىلىپ ئولتۇرغان شىرمەمەتكە ئىتتىك قارىدى:

— ئەنە، ھەغدا ئوزى ئولتۇرۇپتۇ، ئوزى سوزلىسۇن، مەن ئاتا-بالا بولۇشمىغان دەپ ئوزى ئېيتىپ باقسۇن، بوينۇم قىلدا باغلاقلىق! .....

يىغىن مەيدانىدا ئولتۇرغان يۇزچە ئەر-ئايال، چوڭ-كىچىك دىخان "يالت" قىلىپ شىرمەمەتكە قارىدى:

— شىرمەمەت ئېيىت، ھەممىنى ئاڭلىدىڭغۇ؟ .....

— شىرمەمەت، قورقۇۋاتامسەن؟ .....

— شىرمەمەت، قېنى بىر ئەرلىك قىلىۋەتكىنە؟ .....

— ھوي، نىمە، سېنى يەنە جىن سوقتىمۇ؟

— قورقما، بىز بار، دىخانلار جەمئىيىتى بار؟ .....

— .....

لېكىن، شىرمەمەت گەپ قىلمىدى، كوپچىلىكتىن كوزىنى قاچۇرۇپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىنچە بىر پەس پۇشۇلداپ ئولتۇردى-دە، نىمىدىندۇر چوچۇگەندەك ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، لوك-لوك دەسسەپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

— ئەنە، ئەھۋال شۇ، — دىدى قۇربان ئاقساقال غادىيىپ، — ئۇنىڭ گەپ قىلمىغىنى بىز ياغ بىلەن گوشتەك ئاتا-بالا بولۇشقان دېگىنى ئەمەسمۇ؟ .....

شۇ گەپ بىلەن تەڭ يىغىن بىردىنلا غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ قاينىدى. بەزىلەر ئۇنىڭ سىراپلىق ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ قىلغان زورلۇق-زومبىلىقلىرىنى پاش قىلسا؛ بەزىلەر ئۇنىڭ مەخسۇت بەگكە قول-چوماق بولۇپ، قامچىسىنىڭ ئۇچىدىن قان

تېمىتقان جىنايەتلىرىدىن غەزەپلىك شىكايەت قىلدى. بىر مۇدىر چە دىخانلار ئۈنۈك شىرمەممەتنى ئالداشتىكى قۇۋۇلۇق-شۇملۇق-لىرىنى پاش قىلىۋەتتى.....

— مەن قىسمەت چورۇق لىللا گەپ قىلمەن، سېنىڭ تونىگىنىمۇ لىللا پىچىمەن، — دىدى قىسمەت چورۇق دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، — سەن قۇربان ئاقساقال زومىگەر مەخسۇت بەگكە يېتىشەلمىسەڭمۇ، سەنمۇ شۇ بورە تۆپىدىكى بىر ئانا بورە. بۇگۈن هەممىز كوزۇڭچە هەممىنى هىساپلاپ كوردۇق، خاتاسى يوق. سېنىڭ تەئەللۇقاتىڭ، يەپ-ئىچكىنىڭدە ئوزەڭنىڭ ئەمگەگىنىڭدىن كەلگەن هىچنىمە يوق، هەممىسى دىخانلارنىڭ قان-تەرىدىن كەلگەن. شۇڭا سەن كەم-كۈتىسز پومىشىك، سېنى پومىشىك دەپ ئېلان قىلىشقا بىز هەقلىق!.....

قۇربان ئاقساقال ئوزىنىڭ سىنىپىي تەركىۋىنىڭ "پومىشىك" قىلىپ ئايرىلغىنىغا قوشۇلمىدى. شىرمەممەتنى ئوز بالا، ئوزىنى كوپچىلىك ئۈچۈن جاپا چەككەن ئەمگەكچىمەن دىگەننى ئەزۋەلەپ، غودۇكشىدى.

خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى شانىياز قۇربان ئاقساقالنىڭ ئائىلە تەركىۋى ۋە ئوزىنىڭ تەركىۋىنى خۇلاسىلەپ:

— ئايرىلغان تەركىپ بىر ئادەمنىڭ سىنىپىي تامغىسى. ئۇنىڭدا ئاساسەن شۇ ئادەمنىڭ ئىقتىسادىي ئورنى، ئىگەللىگەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ تاپقان كىرىمنىڭ مىقدارى ئولچەم قىلىنىدۇ. بۇ هىساپ تەل-توكۇس قىلىندى. جامائەتنىڭ قارارى قۇربان ئاقساقالنىڭ ئائىلىسى پومىشىك ئائىلە، ئوزى پومىشىك ئۇنسۇر. قۇربان ئاقساقال ئوزىنىڭ تەركىۋىنى سىياسەت-ئولچەم-لەرگە توغرا كەلمەيدۇ، دەپ قارىسا، پىزىلىق، رايونلۇق خىز-

مەت ئەتىبدى رەھىمدىلىكى، ھەتتا، ناھىيە - ئولكىگىچە ئەرز قىلا - سا بولىدۇ. — دەپ ئىلان قىلدى.....

شىرمەمەت بايا قۇربان ئاقساقالنىڭ ئوزىنى گۈۋا - شاھىت - لىققا تارتىۋاتقىنىنى كورۈپ، ئالدىراپ يېغىن ئورنىدىن قايىتىپ چىققاندا، ئۇنىڭ ئارىسالدا بولۇپ تۇرغان روھىي ھالىتىنى بايقاپ، بىر كادىر كەينىدىن چىققان ئىدى:

— بىز سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى تولۇق ئىگەللىدۇق، — دىدى كادىر، — سىز ئېغىر كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرگەن، ئەۋزەل - يەت تارتقان ئادەمسىز. پاكىت - پاكىتلىغىچە قالىدۇ. قۇربان ئاقساقالنىڭ سىزنى ئوز بالام دەپ تۇرۇشىدا مۇددىا بار. ئوزىنى ئەمگەكچى ئائىلىسى قىلىپ كورسەتمەكچى. لېكىن، پاكىتنى يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، سىنىپىي قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ قەلبىنى چۈشىنىڭ، ئىت كاللىسى بىلەن قوي كاللىسىنى بىر قازاندا قاينىتقىلى بولامدۇ؟ بورىنىڭ قوزىغا ۋاپادارلىق قىلىشى سەۋەب - سىز ئەمەس. سىز ئۇيقۇڭىزنى ئېچىڭ، بولدى، غەپلەت ئۇيقۇسى مۇشۇنچىلىك بولسا بولىدى.....

كادىر شىرمەمەت بىلەن كوپرەك سىردىشىش مەقسىدىدە ئۇنى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئىشخانىسىغا تەكلىپ قىلدى. ئەمما شىرمەمەت نىمىدىندۇر چوچۈگەندەك بولۇپ، ئەتراپقا ھولۇقۇپ قارىدى - دە:

— ياق، ياق، مەن كېتەي، كېتەي، مەن، مەن.....، — دىگىنىچە، كادىردىن ئايرىلىپ، ئالدىراپ ئوز يولىغا كەتتى.

شۇ كۈنى كۈن ئېگىلگىچە شىرمەمەت ۋەس - ۋەسىلىك ئېغىر خىياللار بىلەن چۈلغىنىپ، دەريا ياقىسىدا، "خۇدالىق مەد -

رس"نك كەيندىكى زەراتكالىقتا ۋە يېزا گۈزىرىنىڭ ئەگ-
رى كوچىسىدا مەقسەتسىز ئايلىنىپ يۈردى. كىشىلەر ۋاراڭ-
چۈرۈڭ قىلىشىپ يىغىندىن قايتقاندا، ئۇ، گرىيا كوكلىدىكى ئېغىر
تۈگۈچىنىڭ سىرىنى يېشىشكە نىيەت قىلغاندەك، قوللىرىنى ئۇۋۇد-
لاپ، يېزا گۈزىرىدىن ئۈدۈل يېزىلىق دىخانلار جەمىيىتىنىڭ
رەئىسى تۇختاخۇننىڭ قەغەز پەنجىرىلىك ئويى تەرەپكە قاراپ
يول ئالدى، لوڭ-لوڭ قەدەم تاشلاپ، تۇختاخۇننىڭ مەھەللىسە-
گە بۇرۇلدى.

دەل شۇ يەردە ئۇنىڭ بىلىگىنى كەينى تەرەپتىن يۇمشاق
بىر قول كېلىپ تۇتتى.

شىرمەمەت بۇرۇلۇپ، كەينىگە قاراپ ئايتۇراخاننى كور-
دى. ئايتۇراخان:

— شىرمەمەت ئاكا، بېشىڭ قايدىمۇ، نەدىكى گەپلەرگە
ئىشىنىپ قالدىڭمۇ؟ دادامدىن كوكلۇڭ قالسا، مەندىنمۇ كوڭ-
لۇڭ قالدىمۇ؟ ..... — دىدى.

ئايتۇراخان بىر تەرەپتىن نازلىنىپ، يەنە بىر تەرەپتىن
كوز يېشى توكتى، شىرمەمەتنىڭ يېڭىدىن تۇتۇپ، ئوي تەرەپ-
كە تارتتى .....

شىرمەمەت شۇ كېچىسى ئۇخلىيالمىدى، يىغىندا بولۇنغان
گەپ-سوزلەر، كادىرلىق مېھرىۋان چىرايى، مەسلىھەتى، توختا-
خۇننىڭ ئۇنىڭ بالىلىق، ياشلىق ۋە ئەۋزىيەتلىك كۈنلىرى تۇغ-
رىسىدا جامائەت ئالدىدا سوزلەپ بەرگەن ھەققانى، ئېنىق
ھىكايىسى ئۇنىڭ قەلبىدە ئۇزۇلمەس بىر دولقۇن پەيدا قىلغان
ئىدى. ئۇ سەھەرگە يېقىن ئورنىدىن تۇرۇپ ھاجەتكە چىقتى،
قۇربان ئاقساقال يېتىپ-قوپمىغان ئويىنىڭ دەرىزىسى ئالدىدىن

ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ئوي ئىچىدىن تۈيۈقسىز ئايتۇراخانىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىدى:

— مەن سىلىنى دېمىسەم، بۇ پىتىلىقنىڭ كوزىسىگە قاراپ نېمە كەپتۇ، چىرايلىققىنا ئىككى ئېغىز سوزى يوق. گۈلەش سا-راڭ، قارىسام كوڭلۈم ئېلىشىپ قۇسقۇم كېلىدۇ.....

نا تونۇشراق بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

— سەۋرى قىلىڭ، ۋەزىيەت شۇنداق، ئالتۇن-كۈمۈش بىلەن زىننەتلەنگەن پوچتا، مەپىلەردە سەيلى قىلىدىغان چاغلار كېلىدۇ، قەشقەرگە ئېلىپ كېتىمەن..... ھەرگىز بىلىندۇرمەڭ..... پومىششىك دېگەن بولسا دەۋەسۈن..... بىزگە ھازىر ۋاقىت كېرەك..... ئۇنى زادى قوبدىن چىقارماڭ..... ۋاقىتانى ۋاق كەلسە، ئۇنىڭ جايى جەھەننەم.....

شىرمەممەتنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى، بوغۇزىغا بىر نە-مە كەپلەشكەندەك نەپىسى قىسىلىپ كەتتى. كېيىنكى گەپنىڭ ئوزىگە تالىق ئىكەنلىگىنى سېزىپ، غەزەپ بىلەن مۇشتۇمىنى تۈگدى ۋە بايا ئايتۇراخانىغا ئەگىشىپ يولدىن يانغىنىغا، توختا-خۇنىڭ ئويىگە بارمىغىنىغا ئېچىندى.

شىرمەممەت ئالدىراپ ھاجەتخانىغا چىقىپ، قايتىپ كىرد-ۋاتقىنىدا، ئاتخانىنىڭ ئالدىدىكى قورۇق چەللە ئاستىدا تۈيۈق-سىز "مۇھتەرەم قارى" بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

شىرمەممەت ھاڭ-تاڭ بولۇپ، چەكچىيىپ "مۇھتەرەم قا-رى"غا قاردى، "مۇھتەرەم قارى"نىڭ بۇ ئويدە ئىكەنلىگى ئۇ-نىڭ ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيتتى، چۈنكى، قۇربان ئاقساقال ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ئەترەتلىرى بۇ يەرگە يېتىپ كېلىشتىن ئىلگىرىلا:

— "مۇھتەرەم قارى" بەلەن ئادەم، ئويىمىزدىكى چىراق

ئىدى، ئەمما، تائەت - ئىبادەت قىلىش قەرەلى پۈتۈپ،ۋ ئۇز قوۋ-
مى - قېرىنداشلىرى قېشىغا قايتىپ كەتتى، — دەپ ئۇقتۇرغان
ئىدى.....

"ھە، دېمەك، بۇ جاناپ بار ئىكەن - دە! بايىقى گەپ
مۇشۇ جاناپنىڭ ئاغزىدىن چىققان ئىكەن - دە! ..... ھاجى ئىشان
سېنىڭ ئايتۇرا بىلەن بولغان ناشايان ئىشىڭنى كورۈپ تۇرۇپ،
مېنى "كوزۇڭگە شۇنداق كورۇنۇپتۇ" دەپ پەسكەيغا چۈشۈرگەن.
ھەممىسى يالغان..... ئايتۇرانى قەشقەرگە ئېلىپ كەتكىنى كەلگە-
نىڭمۇ، خەپ، تېخىتا....."

شىرمەمەت ئۇز خىيالىنىڭ ئاخىرىغا يەتكىچە، "مۇھتەرەم
قارى" ئۇز ھودۇقۇشىنى بېسىپ:

— ھە، ھە، شىرمەمەتجان، ئۇكام، ئۇچرىشىپ قالدۇق -
دە، مەن ساڭا شۇنداق كوپ دۇئالارنى قىلدىمكى، خۇدا راۋا
كورسە، بىز ئىككى خالىس مۇخلىس..... — دەپ ئۇنىڭ مۇرد-
سىدىن تۇتتى.

ئەمما، شىرمەمەت "مۇھتەرەم قارى"نىڭ گېپىنىڭ ئاخى-
رىنى ئاڭلىمايلا ئۇزىنى تارتىپ، لوڭ - لوڭ دەسسەپ مېڭىپ ئۇز
خانىسىغا كىرىپ كەتتى.

"مۇھتەرەم قارى" ئۇز ئورنىدا قېتىپ تۇرۇپلا قالدى.
چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى.....

ئەتىسى تاڭ سۇزۇلۇش بىلەنلا قۇربان ئاقساقال شىرمەم-
مەتنىڭ بۇلۇڭ ئوينىڭ ئىشىگىدىن بېشىنى تىقىپ:

— تۇر ئوغلۇم، ئېزىلەڭگۇ بولما، مېھمانخانا ئويگە چىقە-
قىن، — دەپ قىچقاردى.

شىرمەمەت بىر ھازا ئوتكەندىن كېيىن، چالا - پۇلا كىيە-

ئىمپ، جۇۋىسىنى مۇرىسىگە تاشلاپ، ئېرەڭسىزلىك بىلەن ھويلىغا چىقتى. دەرۋازا تەرەپتە قۇربان ئاقساقال تاھارەت ئېلىۋاتاتتى. ئايتۇراخان بولسا، باتقا چىقىدىغان ئىشىك تەرەپتە قارا نىمچە-سىنى يېپىنغان ھالدا نىمشقىدۇ جىمجىت ئۇرە تۇراتتى.

شىرمەمەت بىر خىل خۇشياقماسلىق بىلەن بويىنىدىن سورد-گەندەك مېھمانخانا ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

ئۇ، مېھمانخانا ئۆينىڭ زەگىنىدىن پۇتىنى ئېلىپ ئوتۇش بىلەنلا، ئىشىك غاچ قىلىپ يېپىلدى ۋە "مۇھتەرەم قارى" زەن-جىرنى ئىچىدىن ئىلىپ قويدى.

شىرمەمەتنىڭ ئۆيگە كىرىپ كوزى چۈشكىنى قىپ-قە-زىل گىلەم ئۇستىدە كاناپ داستىخان توپىسىدە تۇرغان ئىككى بىسلىق خەنجەر، تۇغاچ نان، ئۇزۇن ساپلىق قارا تاپانچا ۋە ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىلغان، ئوتتۇرىسىدىن ئىككى تەرەپكە قايرىپ بەتلىرى ئېچىپ قويۇلغان "قۇرئان" بولدى.

شىرمەمەت بىر خىل گاڭگىراش بىلەن ھودۇقۇپ، ئىتتىك "مۇھتەرەم قارى"غا قاردى. "مۇھتەرەم قارى"نىڭ چوڭ يۇمز-لاق ساغۇچ كوزلىرى بورە كوزىدەك پار-پار قىلىپ يېنىپ تۇراتتى:

— ئولتۇر، تىزلان! — دىدى ئۇ كۇتۇلمىگەندە شىرمەم-مەتكە چەكچىيىپ.

شىرمەمەت سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە ئولتۇردى، لېكىن، تىز-لانمىدى. "مۇھتەرەم قارى" كاناپ داستىخان ئۇستىدىن تاپانچە-نى قولىغا ئالدى، شىرمەمەتنىڭ كوزىچە، يانچۇغىدىن ئېلىپ ساپ-سېرىق بىر دېسكا ئوقنى شاراقلىتىپ تاپانچىغا باستى. ئاندىن بورە كوزلىرىنى شىرمەمەتكە قاداپ:

— سەن بەغەرەز، مۇخلىس، ئۇزەكنىڭ نىمە سەۋەنلىكى ئوتكۈزگەنلىگىنى، كوكلۇڭگە شەيتان قانداق ئۇۋا تىزغانلىغىنى بىلەمسەن - ھە؟! — دىدى.

شىرمەمەتنىڭ كوزلىرى پارقىراپ كەتتى..... بۇ كىم، "مۇھەتەرەم قارى" نىڭ ئوزى شۇمۇ - ھە؟..... ئوزىگە ھەممىشە ئاجايىپ قىزىق، سېھرىلىك چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرىدىغان، ئىلتىپات - تەكەللۇپ بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان دىيانەتلىك قارى - خالىس مۇخلىس شۇ ئەمەسمۇ - ھە؟..... بۇگۈن..... شۇ تاپتا ئۇ.....

شىرمەمەت ئوزىگە تەكلەنگەن تاپانچا بىلەن خەنجەرنى كورۇپ، ئىختىيارسىز كەينىگە داجىپ تامغا چاپلىشىپ قالدى.....

3 . زەرەپشانىنىڭ غەزىۋى

باش باھارنىڭ سەلكىن شامالىرى زەرەپشان يېزىلىرىنى ئارىلاپ - كېزىپ يۇرمەكتە، قىش سوغاقلىرىنى يۇرت ئىچىدىن ئاستا - ئاستا قوغلاپ - سۇرۇپ چىقارماقتا.....

ئاپپاق قار بىلەن قاپلانغان كوئېنلۇن تىزمىلىرى قامەتلىك بەستى بىلەن كوزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. زەرەپشان دەرياسىنىڭ قىرغاقلىرى تېخىچە كوپ - كوك مۇز بىلەن ئۇيۇپ ياتاتتى. بىراق، باش باھار قۇياشى ئوزىنىڭ ھاياتبەخش ئىسسىق تەپتى بىلەن مۇزلارنى ئېرىتمەكتە، مۇز ئاستىدا ئېقىۋاتقان دەريا سۇيى تاشقىن بولۇپ، ئۇستىنى قاپلاپ تۇرغان مۇزلارنى غاراسلىتىپ سۇدۇرماقتا، پارچىلىماقتا، سۇرۇپ - توقاي قىلىپ، ئوزىگە راۋان يول ئاچماقتا ئىدى.....

كۈن ئېگىلگەن چاغ. ھاۋا سوغاق ۋە ئازراق شامالىق

ئىدى. جاپپاروپ ماجانتال كەنتىدىن قايتىپ، دەريا قوا-
تۇق ھاسىل قىلىپ ئەگىپ ئاقىدىغان دوقمۇشتىكى تارام بويىغا
كەلگەندە، كوكقۇم كەنتى تەرەپتىن كېلىدىغان يول ياقىسىدىكى
توغراقلىق ئورمان تەرەپتىن دۇڭ تېخەن چىقىپ كەلدى.
جاپپاروپ دۇڭ تېخەننى كورۇپ توختىدى، گېزىت قەغىزىنى
ئۇچ بۇرجەك يىرتىپ، ئەسكەرچە قىلىپ تاماكا ئورىغاچ ئۇنى
كۈتتى.
دۇڭ تېخەن يالغۇز كېلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئۇستىدە ئوڭگەن
ماش رەڭ پاختىلىق شىم - چاپان، پۇتىدا پاختىلىق خەي، بېشىدا
ئاددىلا پاختىلىق قۇلاقچا بولۇپ، بوينىنى لوڭگىدە ئوراپ، ئېغىر
زىغا ماسكا تارتىۋالغان ئىدى. ئۇ، بىر نەچچە كۈندىن بۇيان
ئېغىر زۇكام بولۇپ، ئىسسىتمىسى كوتىرىلىپ، ھالسىزلىنىپ يۇرەتتى.
دۇڭ تېخەن يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، جاپپاروپ:
— يولداش لاۋدۇڭ، بۇ قانداق قىلغىنىڭىز، بۇگۈن ئەتە-
گەن مەن ھەچنەگە بارماڭ، تەرلىنىڭ، يېتىپ دەم ئېلىڭ دېمە-
دىمۇ؟.....ياخشى قىلماپسىز. مەن سىز ئۇچۈن ئىككى كىشىلىك
يول مېڭىشقا ۋەدە بەرگەن ئەمەسمۇ، مۇنداق قىلسىڭىز قانداق
ساقىيالايسىز؟ — دېدى.
— ھېچ گەپ يوق، ھېچ گەپ يوق، — دېدى دۇڭ تېخەن
جاپپاروپنىڭ پاختىلىق شىرما چاپىنىنىڭ تۇگمىسىنى ئېتىپ تۇ-
رۇپ، — سىزمۇ دىققەت قىلىڭ، ھاۋا سوغاق، — ئاندىن ئۇ مەم-
نۇنىيەتلىك بىلەن جاپپاروپقا قاراپ. ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتتى، —
ھەي، بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە قانداقمۇ ئورۇن تۇتۇپ ياتقىلى،
دەم ئالغىلى بولىدۇ. مەن زەرەپشان دېخانلىرىنى ئوز پۇت - قو-
لىنى چىرماپ تۇرغان زەنجىر - كىشەنلەرنى كۈمپەيكۇم قىلىپ، ئۇس-

تىدىن بېسىپ تۇرغان فېرداللىق تاغنى غۇلىتىپ تاشلاشتا مۇلداق تېزلا جاسارەت بىلەن كوكسرەك كېرىپ مەيدانغا چىقىدۇ، دەپ ئويلىمىغان ئىكەنمەن.....گەرچە 1949 - يىلى 10 - ئايدىكى ئا- زاتلىق چوڭ دەۋر ئالمىشىشى بولسىمۇ، لېكىن، ئەمگەكچى دېخان ئۇچۇن ھەقىقى ئازاتلىق دەل ئەنە شۇ فېرداللىق زۇلمەت تاغ- لىرىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش بىلەن باشلىنىدۇ. بۇ، ئۇلۇغ، چوڭ ئىش. دېخانىنىڭ ئويغىنىشى بۇ ئىنقىلاپنىڭ غەلبە قازىنىش ياكى مەغلۇپ بولۇشىدىكى ھالقا. ئەگەر دېخان ئوزى قوزغالمىسا چاتاق. ھازىر مۇنداق غەزەپلىك ئويغىنىش دولقۇنىنىڭ مەيدانغا كەلگەنـ لىگىدىن كىمۇ خوشال بولمىسۇن.....ئويلاپ كورۇڭ، مۇشۇ كۇنـ لەردە يېتىپ ئارام ئېلىش مۇمكىنمۇ؟.....

جاپپاروپ قوشۇلدى:

— شۇنداق، بۇنىڭدا گەپ، — دىدى ئۇ، — بىراق، سىز جاپا چېكىپ تەييارلىغان زەرەپشان دېخانلىرىنىڭ ئۇستىدىكى ئېكسپىلا- تاتسىيە تۇرلىرى خاتىرىسى، يېزا - كەنت تارىخى، قان - تەر ھە- ساۋات جەدۋىلى، مەخسۇت بەگنىڭ بېيىش يولى توغرىسىدىكى ماتېرىياللار دېخانلارنىڭ ئوز قىسمىتىنىڭ مەنبىسى كورۇۋېلىشتا قان- داق چوڭ رول ئوينىغانلىغىنى ئويلىدىڭىزمۇ؟.....

— ياق، ياق، گەپ ئۇنىڭدا ئەمەس، — دىدى دۇڭ تېخەن،— ئۇ پەقەت قوشۇمچە. مەسىلە، دېخان ئوزى قەد كوتىرىشكە تەشنا. نەچچە ئون، نەچچە يۇز يىللىق دەرت - ئەلەملەر ئاللىقاچان ئە- چىدىن تۇتەپ قالغان، پارتىيىنىڭ چاقىرىغى بۇ تۇتەپ قالغان ئوتنى بىردىنلا كۇچلۇك يالقۇنغا ئايلاندۇردى. كونا ئىجتىمائى تۇزۇمنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدىغان ھەل قىلغۇچ ئامىل ئېزىلگەن، دەپسەندە قىلىنغان دېخانلار ئاممىسىنىڭ ئوز ئىچىدە ئاللىقاچان

مەۋجۇت. شۇڭا، دىخان پارتىيىنىڭ رەھبەرلىگىگە ئېرىشىش بىلەنلا دەرھال قۇدرەتلىك، كارامەت ئۇلۇغ كۈچكە ئايلاندى، كونا فېئوداللىق ئەخلەت - چاۋالارنى سۈپۈرۈپ تاشلايدىغان شددەتلىك بوران - چاپقۇنغا ئايلاندى..... مەن بۈگۈن كوكقۇم، باداملىق كەنتلىرىدىكى دىخانلارنىڭ ئەۋزىيەت ئېيتىش، دەرت توكۈش يىغىنلىرىغا قاتناشتىم. جاپاكەش دىخان مۇشتلىرىنى تۈگۈپ، كوزلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ، چىرىك، مۇستەبىت كونا جەمىيەت ئۈستىدىن قانلىق شىكايەت قىلماقتا. تۇسۇۋالغىلى بولمايدىغان ئوت ئۇلۇغىيىپ يانماقتا، كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق ئېنىق كورۈپ، ئوزلىرىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى سەزمەكتە..... قاراڭ، بۇ، قەد كوتىرىشكە تەشنا دىخاننىڭ نەرە تارتىپ قوزغىلىشى ئەمەسمۇ؟.....

دۇڭ تېخەن بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن دەريا‌غا قاردى، دەريا قىرغاقلىرى كوپ - كوك مۇز بولسىمۇ، لېكىن دەريانىڭ ئىچىدە مۇز ئاستىدا ئېقىۋاتقان سۇ ھەدەپ تېشىپ - يامراپ ئوزىنى فاپلاپ تۇرغان قېلىن مۇز قاتلىمىنى غاراسلىتىپ سۇندۇرماقتا، پارچىلىماقتا ۋە ئۇلارنى ئېقىتىپ كەتمەكتە ئىدى.

— قاراڭ، ئەنە دەريا.....، — دىدى دۇڭ تېخەن جاپپاروپقا خوشاللىق بىلەن نەزەر سېلىپ، — چىرىگەن فېئوداللىزىم بىناسىمۇ ئاشۇ مۇز پارچىلىرىدەك پاچاقلانماقتا، يىمىرىلمەكتە، ئەمدى ئۇنى بۇ تەقدىردىن ھېچكىم قۇتقۇزۇپ قالالمايدۇ.....

جاپپاروپ دۇڭ تېخەننىڭ بۇ خىل ئوخشىتىشىنى خوشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى، بۇ يىلقى باش باھار زەرەپشان تارىخىدىكى ئەڭ خاسىيەتلىك باھالاردىن بىرى بولۇپ قالىدىغانلىغىغا ئىشىنىدىغانلىغىنى بىلدۇردى:

— مەنمۇ بىرقانچە كەنتنى ئارىلاپ چىقتىم، — دىدى جاپ

پاروپ ئويلانغان هالدا، — مۇشۇ بىر ئىككى كۈن ئىچىدە دەرت - ئەلەملەرنى سوزلەش، پاش قىلىش خىزمىتى باسقۇچىدا تۇگەيدۇ، لېكىن، دېخانلارنىڭ ئەلەملىرى سوزلەپ تۇگەتكۈسىز..... ھەممە يەردە ئەھۋال سىز كورگەندەكلا. دېخان غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولۇپ ئوز دەرت - ئەلەملىرىنى توكۈۋاتقان بولسىمۇ، زادىلا پۇخادىن چىقمايۋاتىدۇ. ماجانتالدا دېخانلار خىزمەت ئەتراپىدىكى تەستىقنى ئالمايلا يىگىرمە نەچچە يىل يۇزبېشىلىق قىلغان بىر پومىششىكنى دەرت توكۈش يىغىنىغا داقىرىتىپ سورەپ كېلىپ، كۈرەش قىلىپ، ئەبجىغىنى چىقىرىۋېتىپتۇ. شۇ يەردىلا غەزەپلىنىپ قول سېلىپ ئۇرۇپ ئولتۇرۇپ قويغىلى تاس قاپتۇ، خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى كادىرلار بىر ئامال قىلىپ، ھەممىنى پومىششىكنى ئىشخانىسىغا ئەكىرىۋاپتۇ. كادىرلار، بىز يېڭى جەمىيەت دېخانلىرى، پارتىيە سىياسىتى بويىچە قائىدە سوزلەپ، زاكۇنلىشىپ، ئېغىز - قەلەم ئارقىلىق كۈرەش قىلايلى، مۇشۇنداق قىلغاندا قانۇنلۇق كۈرەش قىلغان بولىمىز، دەپ ئاران بېسىقتۇرۇۋاپتۇ.....پۇتۇن زەرەپشان يېزىلىرى نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، كۈرەشنىڭ تىنغ ئۇچى ئاللىقاچان مەخسۇت بەگكە مەركەزلەشتى. ئۇنى تارتىپ چىقىپ كۈرەش قىلىش، قىيما - چىما قىلىپ پۇخادىن چىقىش، خەلقنىڭ سوراق سەھنىسىدە ئادىل جازاغا تارتىش مەن ئايلىنىپ چىققان ھەممە يېزا - كەنتنىڭ ئورتاق ساداسىغا ئايلاندى. ئەمدى خىزمەتنىڭ توتىنچى باسقۇچىغا كوچىدىغان پەيت كەلدى. پارتكوم يىغىنىنى چاقىرىپ، نوۋەتتىكى خىزمەت يونۇلۇشىنى مۇزاكىرە قىلساق دەيمەن.....

دۇڭ تېخەننىڭ بۇ ھەقتە ئويلاپ قويغانلىرى بار ئىكەن، ئۇلارنىڭ پىكرى بىر يەردىن چىقتى ۋە نوۋەتتىكى كۈرەش ۋە-

زېملىرىنىڭ تەپسىلاتى ئۇستىدە سوزلەشكەچ، "ياڭاق پۇشتى ماكان" غا قايتتى.

ئۇلار "ياڭاق پۇشتى ماكان" كوچىسىدىن ئوتۇۋېتىپ، يېزا گۈزىرىگە يېقىنلاشقاندا، باشلانغۇچ مەكتەپ سەينىسى تەرەپتىن دەرت توكۇش يىغىنىغا قاتنىشۋاتقان دېخانلارنىڭ غەزەپلىك شوئار سادالىرى ئاڭلاندى:

— ئىنتىپاقلىشىپ، قەددىمىزنى كوتىرەيلى!.....

— زومىگەر پومىششكلاردىن تەل - توكۇس ھىساپ ئالايلى!...

— يوقالسۇن مۇشتۇمزور قانخورلار!.....

— يوقالسۇن مەخسۇت بەگ!.....

— يوقالسۇن زۇلۇمەتلىك فېودالىزىم!.....

— مەخسۇت بەگنى كۆرەش سەھنىسىگە تارتىپ چىقرايلى!...

— مەخسۇت بەگنى قولىمىزغا تاپشۇرۇپ بەرسۇن!.....

— مەخسۇت بەگدىن ئىنتىقام ئالايلى!.....

— ... ...

شوئارنى ھەر خىل ئاۋازدىكى كىشىلەر تەرەپ - تەرەپتىن باشلامچى بولۇپ توۋلايتتى. ئۇنىڭغا يۇزلىگەن دېخانلار گۇلدۇرلىگەن غەزەپلىك سادا بىلەن ئاۋاز قوشاتتى.

دۇك تېخەن بىلەن جاپپاروپ بىر بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويدى - دە، بۇرۇلۇپ مەكتەپ سەينىسى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

مەكتەپ سەينىسى دەرتىمەن دېخانلار بىلەن لىق تولغان بولۇپ، ھەممەيلەننىڭ كوزلىرىدىن ئەلەملىك غەزەپ ئوتلىرى يالىمىراپ تۇراتتى. سەينىنىڭ تورىدە دەرت توكۇش يىغىنىنى باشقۇرۇپ توختاخۇن، بايىز خالۋاپ، ئىلىشا ۋە ئۇلارنىڭ يېنىدا خىز-

مەت ئۇرۇپپىسىنىڭ كادىرلىرىدىن شانىياڭ، لەيلىگۇللەر ئولتۇراتتى. يەنە مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا مەخسۇت بەگنىڭ ھەر خىل جازا قوراللىرى — ئىشكەل، تاقاق، كويزا، سىم قامچا، قىل ئاغامچا..... زورلۇق بىلەن قول باستۇرۇلغان موھۇرلۇك، موھۇرسىز خەت-ھوججەتلەر؛ مەخسۇت بەگ تەرىپىدىن ئۇرۇپ ئولتۇرۇلگەن، ئىتتقا تالىتىپ قىما-چىما قىلىنغان، دەريا غا چوكتۇرۇپ تۇنجۇقتۇرۇلغان ئەرلەر، ئاياللار، بالىلارنىڭ ساقلاپ قويۇلغان قانلىق كويىنەك-تامبالىرى، قان داغلىرى ئويۇپ قالغان بەلۋاغ، چورۇقلىرى ۋە باشقا ماددى دەلىل-ئىسپات بۇيۇملىرى تاشلانغان ئىدى.

قىسمەت چورۇق بۇ قانلىق گۇۋا-شاھىت بۇيۇملىرىنى ئوز رېتى بويىچە تۇرگە ئايرىپ رەتلىمەكتە، ياش ئاكتىپ تومۇر ھەر بىر بۇيۇمنىڭ ئۇستىگە قەغەز قىستۇرۇپ، ئۇنىڭغا نىمىنىدۇر يېزىپ قويماقتا ئىدى.

دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپ تۇنۇش چىقارماي ئاستا كىلىپ دىخانلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ داق يەرگىلا ئولتۇردى. ئەتراپتىكى لەر سەل سىلجىپ ئۇلارغا ئورۇن بەردى. جاپپاروپ يېنىدىلا ئولتۇرغان شىرمەممەتنى كورۇپ، باش ئىشارىسى بىلەن ئۇنىڭغا سالام بەردى، شىرمەممەت كوزىگە لىق ياش ئېلىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى..... شۇچاغدا، بېشىغا كورەك تۇماق، ئۇستىگە مازلىرى تىتىلىپ تۇرغان كونا ماتا چاپان، پۇتىغا زىغىر پاخىلىنى پايتىما قىلىپ يىرتىق چورۇق كىيگەن ساقاللىق، ئورۇق، مۇكچەيىپ ئېگىلىپ قالغان بىر مويسىپت دىخان ئورنىدىن تۇرۇپ قانلىق كويىنەك-تامبالىلار تىزىلىپ تۇرغان سورۇننىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، بوغۇلۇپ-بوغۇلۇپ يىغلاۋەتتى. ئۇ بۇقۇلداپ يىغلىنىچە، ئۇستىدىكى ماتا چاپان بىلەن كويىنەكنى ئالدىراپ يې-

شەپ، پەقەتتەپ يەرگە تاشلىدى - دە، كۆپچىلىككە يالغاچ دۇە-
مەسىنى كورسەتتى.....

سورۇندا ئولتۇرغان دەرتمەن قەرىنداشلار تەڭلا قارىشىپ، ئەجەپسىنغان هالدا:

— ئاھ، خۇدايىم، بۇ هارۇن بىتەلەيغۇ! بۇ نىمە ئىش، تىرىك ئىكەنغۇ! — دېيىشىپ كەتتى.

هارۇن ياشلىق چاغلىرىدا خۇش خۇي، نەي خۇمار، كېلىش-كەن يىتىم يىگىت ئىدى. دەسلەپ قۇربان ئاقاقالنىڭ ئويىدە يىللىقچى بولغان، كېيىن مەخسۇت بەگكە تۇتۇلغان ئىدى. ئۇنىڭ يىگىرمە يىلغا يېقىن ئومرى مەخسۇت بەگنىڭ ئاتخانىسىدا ئات باقار، ئات يېتىلگۈچى بولۇپ رىيازەت چېكىش بىلەن ئوتتى. ئا-تىسى قويغان "هارۇن" دېگەن ئىسمىنى تاشلاپ، نىمە ئۈچۈندۇر ئۇزىگە "بىتەلەي" دېگەننى ئىسىم قىلىۋالغان ئىدى. كېيىن بېرىپ "هارۇن بىتەلەي" دېگەن نام كىشىلەر ئاغزىدا ئۇنىڭ رەسمىي ئىسمىغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ دەرت - ئەلەم تاغلىرى يەلكىسىدىن بېسىپ، پىغانى ئورلىگەن چاغلاردا ئاتا - ئانىسىنىڭ تۇزلىنىپ كەتكەن ۋەيرانە قەۋرىلىرى ئالدىغا بېرىپ:

ئوتقا تۇغدۇڭمۇ مېنى،
سۇغا تۇغدۇڭمۇ مېنى،
ئاچ قەۋرەڭنى جان ئانا،
قوينۇڭغا ئال بىتەلەينى!...

دەپ، هەسرەت چېكىدىغانلىغىنى كىشىلەر هەمىشە كورۇپ يۈرەتتى. بۇنىڭدىن بەش يىلچە ئىلگىرى مەخسۇت بەگ بىر قې-

تىرىلىق قىشلىق ئوۋ سەيلىسىدە تاغ باغرىدا جەرەن ئوۋلىماقچى بولىدۇ. يېرىم كۈن قاتىرىغان بولسىمۇ، كۈتۈلگەن ئولجا ئۇچرىمايدۇ. مەخسۇت بەگ ئاتتىن چۈشۈپ، ئات يېتىلەپ سوۋۇتىدىقان هارۇن بىتەلەيگە ئاتىنىڭ چۈلۈۋرىنى تۈتۈۋزۈپ، چىلىمچىسى تەڭلىگەن كۈمۈش چىلىنى قولىغا ئالىدۇ. شۇ چاغدا، تۈزلەڭدىكى چىغلىق ئىچىدىن كوزلىرىنى پارقىرىتىپ بىر جەرەن كورۈنىدۇ.

مەخسۇت بەگ جەرەننى كورۈپ، هارۇن بىتەلەيگە:

— ئات، ئاتنى ئەكە! — دەپ ۋاقىرايدۇ.

هارۇن بىتەلەي ئالدىراپ ئاتنى ئېيىلىپ بەككە توغرىلايدۇ. بەگ ئۈزەڭگە كۈچەپ بىرلا دەسسەش بىلەن ئۈزەڭگىنىڭ كۈمۈش هالقىلار بېكىتىلگەن تاسمىسى ئۈشتۈمتۈت ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ. هارۇن بىتەلەي تاسمىنى هودۇقۇپ تۈزەشكە تۇتۇنىدۇ. لېكىن، غەزەپلەنگەن بەگ هارۇن بىتەلەينىڭ ساقلىدىن تارتىپ ئېگىشتۈرۈپ، گەجگىسىگە دەسسەپ مىنمەكچى بولۇپ، ناهاللىق ئوتۇك كىيگەن پۇتى بىلەن ئۇنىڭ دومبىسىگە گاچ قىلىپ دەسسەيدۇ. هارۇن مۇدۇرۇپ كەتكەنلىكتىن بەگ ئوڭدىسىغا ئۈچۈپ چۈشىدۇ.....

بورە كوزلىرى ئوت بولۇپ يانغان بەگ ئۈچ تىللىق سىم قامچىسىنى قولىغا ئېلىپ، هارۇن بىتەلەينىڭ چاپان - كوينىكىنى قايرىپ بېشىغا يوگەپ، دۇمبىسىگە قان چاچرىتىپ تۇرۇپ هارغىچە ئۇرىدۇ ۋە ئۇنى جاڭگالغا تاشلۇۋېتىپ قايتىدۇ.....

شۇ ۋەقەدىن كېيىن هارۇن بىتەلەي ئىز - دېرەكسىز يوقالغان، هەمدەرت قېرىنداشلار جاڭگالنى قېدىرىپ - ئىزلەپ تاپالماي، ئاخىرى: ئۇنىڭ ئولگەنلىگى ئېنىق، قاغا - قۇزغۇنغا يەم بولغانلىغى گۇمانسىز، دەپ قايتىپ كېلىشكەن ئىدى.....

هازىر بولسا، هارۇن بىتەلەي دەرت توكۇش سورۇنىدا

تۇيۇقسىز پەيدا بولغانلىقتىن، ئەل - جامائەت ئەجەپسىنغان ۋە چوڭقۇر ھەيرانلىق قالغان ھالدا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراشماقتا ئىدى.

كىشىلەر ھارۇن بىتەلەينىڭ بىر تەرەپ، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان دۇمبىسىدىن تىلىم - تىلىم يېرىلىپ، قاپقارا جاراھەت ئىزلىرى بىلەن قاپلانغان يارا - تاتۇقلارنى، يېرىڭداپ، تېرىسى بۇزۇلۇپ، ئېچىلىپ قالغان قوۋۇرغا سوڭەكلىرىنى كوردى.....

ھارۇن بىتەلەي بۇقۇلداپ يىغلاپ زادىلا سوزلىيەلمىدى. ئېغىز ئېچىپ كوڭلىدە يىغلىپ كەتكەن پۇتمەس - تۇگمەس دەرت - ئەلەملىرىنى ئېيتاي دەپ كوپچىلىككە قارىسىلا، ئىختىيارسىز كالپۇكلىرى ئۇمچىيىپ، ئېسەدەپ، كوزلىرىدىن تارام - تارام - لاپ ياش قۇيۇلاتتى. ئۇ پەقەت، يەرگە تاشلانغان چاپانىنى قولىغا توختاخۇن ئېلىپ ئۇچىسىغا كىيگۈزۈۋاتقاندىلا، غەزەپ بىلەن موشتلىرىنى تۇگۇپ:

— مېنىڭ ھايات قېلىش يولۇم بولمىغان. مەخسۇت بەگنىڭ بىر چىشلەم گوشىنى ئۇزۇۋېلىش ئۈچۈنلا ئۇزەمنى ساقلاپ كەلدىم، ئىنتىقام ئالايلى! — دەپ ۋاقىرىدى.

— "ئىنتىقام ئالايلى!" — دىگەن بۇ سوز پۈتۈن سورۇن - دىكىلەرنىڭ ئورتاق ساداسىغا ئايلىنىپ، ئۇزاققىچە ياڭرىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەخسۇت بەگ ۋە ئۇنىڭ قول چوماق - لىرى تەرىپىدىن ئۇرۇپ - قينىلىپ پۈتى توكۇ قىلىنغان، قوللىرى قايرىپ سۇندۇرۇلغان، بۇرۇن - قۇلاقلىرى كېسىلگەن. باش - كوز، بويۇن - پاچاقلىرىدا جاراھەت ئىزلىرى مانا مەن دەپ كوزگە تاشلىنىپ تۇرغان ئون نەچچە كىشى دەرت توكۈش سەھنىسىگە كېلىپ، غەزەپلىك، تەسىرلىك شىكايەتلەر قىلدى.....

شانیاز، توختاخۇنلار ھساپلاپ كورۇپ، مەخسۇت بەگنىڭ ئوز قولى بىلەن ئواتۇرگەن ئادىمى مۇشۇ بىر نەچچە يىل ئىچىدە سۇپۇرگە ئاكا، كىچىككىنە كەنجىتاي، ئاسىم ئەپەندى، مەشرەپ، ئانار بىلەن قوشۇلۇپ تۇققۇزغا يەتكەنلىگىنى؛ ھېيىتناق، مەجرۇھ قىلىپ قويغان ئادىمى يىگىرمىدىن ئاشقانلىغىنى جاكالىغاندا، غەزەپ-لەنگەن ئاما ئىرغىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى، يامرىغان كەلكۈن سۇدەك ئوزىنى ئۇرۇپ مەكتەپنىڭ دەرۋازىسى تەرەپكە سىلجىشتى:

— مەخسۇت بەگنىڭ دېپى - دۇنياسىنى كويدۇرۇپ كۇل قىلىۋېتەيلى!.....

— مەخسۇت بەگنى ئېلىپ چىقىپ، چاناپ قىما - چىما قىلىۋې-تەيلى!.....

— ھازىرلا تۇرمىدىن ئېلىپ چىقايلى!.....

تەرەپ - تەرەپتىن كوتىرىلگەن سادالار بارغانچە ئۇلغىيىپ، غەزەپلەنگەن دىخانلار مەكتەپ دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ ئاقتى.

شۇ چاغدا مەكتەپ ئالدىدىكى رىشاتكىنىڭ سۇپىسىدىن جاپ-پاروپنىڭ قامىتى كوروندى. ئۇنىڭ كوزلىرى ياش بىلەن تولۇ-غان ئىدى:

— قېرىنداشلار، دەرتىمەن ئاكا - ئۇكىلار، ئاچا - سىڭىللار،— دىدى جاپپاروپ ياڭراق ئاۋاز بىلەن، — توختاڭلار، توختاڭلار. بىز بۇ قانلىق ھساۋاتنى چوقۇم تەل - توكۇس قىلىشىمىز، زومە-گەر مۇشتۇمزورلارنى مەڭگۈ قەد كوتىرەلمەس قىلىۋېتىشىمىز، فېئودال مۇستەبتىلىكىنىڭ يىلتىزىنى پاك - پاكىزە، قەتئى قومۇرۇپ تاشلىشىمىز لازىم. بۇ، ھەققانى، ئادىل، ئەڭ توغرا تەلەپ. لېكىن، بىز بۇ قانلىق ھساپنى قانداق قىلغاندا تېخىمۇ ئوبدان قىلالايـ-

مىز؟ با مەسلىھەت ئىش قىلايلى. "ياڭاق پوشتى ماكان" خەلقى زومىگەر مەخسۇت بەگنىڭ بۇيرۇقىنى ئۇچرىغان. بۇ توغرا. لېكىن، پۈتۈن زەرەپشان خەلقىمۇ مەخسۇت بەگدىن ھساپ ئېلىشقا، ئوزلىرىنىڭ دەرت-ئەلەملىرىنى توكۇپ پۇخادىن چىقىش-قا تەشنا..... كېلىڭلار، با مەسلىھەت ئىش قىلايلى، — جاپىا-روپ دېخانلار ئارىسىدا تۇرغان دۇڭ تېخەنگە قاردى، — قېنى يولداش دۇڭ تېخەن، سىز بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلامسىز؟.....

4. خەلقنىڭ سوراق سەھنىسى

شىرمەممەت ئالماسنىڭ ئىشخانىسىدىن كەچ قايتتى.

بۇ، ئالماسنىڭ مۇشۇ يېقىندىن بۇيان شىرمەممەت بىلەن 3-قېتىم سىردىششى ئىدى..... ئالماسنىڭ سوزلىرى نىمە دېگەن سەممى، نىمە دېگەن ئادىل؟ ئۇ ھەممىنى كورۇپ تۇرغاندەك، شىرمەممەتنىڭ كوكسى-قارىندىكىنى ئوز ئالقىنىغا ئېلىۋالغاندەك ئىدى، ھەممىسى راست، يالغىنى يوق. "ئېزىلگەن، خارلانغان دەرتمەنلەرنىڭ ھەممىسى بىر ئائىلە، قەد كوتىرىش، ئادەملەرچە ياشاش ئۇچۇن كۇرەش قىلىش ئومۇمنىڭ ئىشى. دەرتمەن قېرىنداشلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇش، تۇگۇلگەن مۇشتەك بىرلىشىش. كېرەك، مۇشۇنداق قىلغاندىلا يالالانما دېخان، كەمبەغەل دېخانلار ئوزىمىزنىڭ ئىجتىمائى ئورنىنى ئوز-گەرتىپ، يېڭى جەمىيەتنىڭ خوجايىنى بولۇپ قەد كوتىرىپ تۇرالايمىز....." ئالماس، ئالماس، سېنىڭ بۇ گەپلىرىڭ ھەممىسى دۇرۇس، ھەممىسى راست. سەن قانداق

كويۇمچان، قانداق ۋايادار قېرىندىاش!..... مەن، مەن نىمە، ئادەمۇ، سەن زېرىكمەي - تېرىكمەي شۇنچە بەلەن گەپلەرنى، كىشى كوچىلىگە چىراق ياندۇرىدىغان نۇرغۇن سوزلەرنى قىلدىڭ، مەنچۇ، مەن سېنىڭ كويۇپ - پىشىپ ئېيتقان بۇ نەسىھەت - تەر - بىيەڭ ئۈچۈن بىر ئېغىزمۇ جاۋاپ قايتۇرمىدىم، تاكىگا چىشلىۋالغان ئادەمدەك چىشىمنى - چىشىمغا بېسىپ چەكچىيىپ ئولتۇرۇۋەردىم، شۇمۇ قىلمىغۇ، مېنىڭ نەرسە ئادەم!..... ھەي... سەن بىلمەيسەن، سەن بىلىسەڭ ئىدىڭ، خەپ. مەن ئۈگىنىشلەرگە، ئەۋزىيەت ئېيتىش، بەگ - بايلارنى پاش قىلىش يېغىنلىرىغا قاتنىشىپ ھەممىنى بىلدىم، لېكىن، مەن تاكىگا چىشلىۋالغانمەن..... بولدى ۋاقىت ئوتتى. ئەمدى مېنىڭ كوچىلۇمدىكىنى ئېيتقىنىمنىڭ كىمگە، نىمىگە پايدىسى بار؟..... مەنسىزمۇ ھەممىسى ئاشكارا بولدىغۇ..... غوجاملارنىڭ چاۋىسى چىتقا يېيىلدىغۇ..... سەن ۋاپادار قېرىنداش بىلىسەڭ ئىدىڭ، مەن نىمە..... مەن پۈت - قولۇم ئازادە بولغىسى بىلەن قەلبىم بەنت قىلمىغان، كىشىنلەنگەن ئادەمەن..... مېنىڭ سوز قىلىشىم چەكلەنگەن، سوز قىلماسلىققا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلغانمەن، سەن بىلەمسەن شۇنى!.....

شىرمەممەت ئالماسنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ئەنە شۇلارنى ئويلىدى.

ئۇ، يېزا گۇزىرىدىن قايرىلىپ، قۇربان ئاقساقالنىڭ ئويى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقاندا، كېچىلىك كۇزەتچىلىك ۋەزىپىسىنى ئوتەۋاتقان بىرنەچچە كىشى ئالدى تەرەپتىن چىقىپ كەلدى.

كۇزەتچىلەر ئارىسىدىن يېزا قازىسىنىڭ يىللىقچىسى قادىر ئايرىلىپ چىقىپ، شىرمەممەتنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— ھوي..... سەن شىرمەممەتمۇ؟.....

شەرمەمەت جاۋاپ بەرمەيدۇ. قاددىر:

— شەرمەمەت، نېمىش قىلىپ يۈرسەن بۇ كېچىدە؟ — دەپ سورىدى.

شەرمەمەت ئېرەنسىزلىك بىلەن:

— ئۇزەمچە..... — دەپ غۇدۇڭشىدى.

— ماڭا قارا شەرمەمەت، — دىدى قادىر سەمىمى كويۇمچانلىق بىلەن، — سەن مېنى بىلسەن، بىزا قازىسىنىڭ يىللىقچىسى. مەن بۇ كىشەنىدىن قۇتۇلدۇم. بىزمۇ سېنىڭ تېگىپىيىڭنى تولۇق بىلىمىز، سەنمۇ ھەممىنى ئاڭلىدىڭ، بىلدىڭ، نېمىشقا ئۇزەكنى ساراڭلىققا سېلىپ يۈرۈۋېرىسەن؟.....

— مەن ساراڭمۇ؟ — شەرمەمەت تۇيۇقسىز قاددىرنىڭ گېپىنى بولدى.

— جېنىم ئاداش، — دىدى قادىر ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ، — سېنى كىم ساراڭ دەپتۇ، سەن ئۇزەڭ زورمۇ - زور ئۇزەكنى ساراڭلىققا سېلىۋاتسەن..... ھەي، ئەتە قانداق كۈن بولىدىغانلىغىنى بىلەمسەن؟..... نورۇز، ھەقىقى بايرام!..... ئاتارمەن - چاپارمەنلەرنىڭ تۇمشۇغىنىڭ بېزىنى ئالىمىز، كۈرەش قىلىمىز، پۈتۈن رايون تەۋرەيدىغان كۈن!..... يەنە ساڭا نېمە كېرەك، ئۇخلاپ يېتىۋېرەمسەن..... ئەمدى بىز بەگ - بايلاردىن نەق - نېپىلىرىمىزنى، ھەققىمىزنى راۋۇرۇس ھىساپلىشىپ قايتۇرۇپ ئالىمىز. ھەممە ئىشنىڭ ھىساۋى بار. ئۇتاقچىمۇ، ئىجارىكەشمۇ ئۇز ئۇلۇشىگە، يىللىقچى - چاكارمۇ ئۇز نىسۋىسىگە ئىگە بولىدۇ. قانۇن شۇنداق!..... يەنە دىسەم شۇ. ئالماس ئېزىپ - ئىچۈرۈپ ئېيتتى. مۇشتۇمزورلارنىڭ ھەيۋىسى پەي بولغاندىن كېيىن، يەر ئىسلاھاتى قىلىمىز، سەن بىلەن مېنىڭمۇ ئويىمىز، بىر چىشلەم

يېرىمىز بولىدۇ..... مەن ئۆز يېرىمگە نىسىلەرنى تېرىشنى ئويلىدىم، بىلەمسەن؟ ئىشتىياق بىلەن ئەجرە قىلىپ، قېتىقىنىپ تەر ئاققۇزۇپ، يەردىن دان ئەمەس، ئالتۇن ئۇندۇرمەكنىمىنى كور. ئالقانچىلىك يەرنى بىكار قويىدۇ دەمسەن؟ بىكار گەپ. بىر چونەك، يېرىم چونەكتىن بولسىمۇ، ھەممىسىنى كاۋا-قاپاق، سەۋزە-پىياز..... لازىملىقنىڭ ھەممىسىنى تېرىيمەن. ماڭا تېخى ھېچكىم ماۋۇ ئوي سېپىنىڭ دېمىدى. دېمىسە نىمە بوپتۇ، بىر-نەچچە سەھەر، ئاخشامنى چىقىرىپ، كىسەك قۇيىمەن. يەر بوا-سىلا بولدى. ئويمۇ پۈتىدۇ. تال باراڭلىقمۇ، كېچىككىنە گۈللۈكمۇ بولىدۇ، توخۇ كاتىگى سېلىش كېرەك. بىر-ئىككى توخۇنى ئاددى چاغلىما، بىر يىلدا ئۇنىڭ نەچچە يۈز تۇخۇم بېرىدىغانلىغىنى ھىساپلا. ھەممىسى پۇل..... ئاندىن ئوي-ئوچاقلىق بولىمەن، ئومۇر بويى ئوزىنىڭ تىزىنى قۇچاقلاپ ئوتۇپ كېتىدۇ، دەپ ئويلامسەن؟ ياق. مېنىڭ كوزۇم يەتتى، قانات-قۇيرۇغۇمنى كېچىك-كىنە تۇزۇۋۇالغاندىن كېيىنلا، سەن قاراپتۇر، نەدىن بولسىمۇ بىر ھالال جۇپ تېپىۋالىمەن..... چىرايلىق بولسىمۇ، سەت بولسىمۇ مەيلى، لېكىن، مەن بىلەن بىر تىنىقتىن نەپەس ئېلىپ، قەد كوتىرىشكە بەل باغلىسلا بولدى.....

شىرمەممەت قادىرنىڭ سوزىنىڭ داۋامىنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمىدى، قولىنى سىلكىدى-دە، ئالدىراپ ئوز يولىغا كەتتى.

قادىر نارازى بولۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى.

شىرمەممەتنىڭ قولىنى سىلكىپ كېتىشى بىكار ئەمەس. ئۇنىڭ دەۋاتقىنى دۇرۇس، ھەممىسى ھەق گەپلەر، لېكىن..... سەن شىرمەممەت ئاشۇنداق قىلالامسەن؟.....

شىرمەممەت كېتىۋېتىپ، ئىختىيارسىز "مۇھتەرەم قارى" نى

كوز ئالدىغا كەلتۈردى. تېنى جۈغۈلداپ، كوزى قاراڭغۇلاشتى.....

ئەشۇ كۈنى مېھمانخانا ئويدە "مۇھتەرەم قارى" دەستىخان ئۈستىگە نان، خەنجەر، قۇرئان، تاپانچىنى تىزىپ قويۇپ، شەرەمەمەت ئۇچۇن بۇ تۇت نەرسىدىن بىرىنى تاللىۋېلىشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتى يېتىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ، دوق-پوپۇزا بىلەن قادالغاندا، شەرمەمەمەت كەينىگە داجىپ تامغا چاپلىشىپ تۇرۇپ ئۇزىنىڭ مۇشكۈل تەقدىرىنى سەزدى.....

"مۇھتەرەم قارى" نىڭ سوزى ئېنىق: يۇرەككە بىرلا خەنجەر ئۇرۇپ، ئۇنى ئويىنىڭ كەينىدىكى گوداڭغا نام-دېرەكسىز كومۇۋېتىشىمۇ؛ نان ھورمىتى ئۇچۇن ھايات فالدۇرۇشمۇ؛ قۇرئان كاپالىتى بىلەن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيالىق شان-شەرەپكە ئىگە قىلىشمۇ؛ ھايات قالغاندىن كېيىن خىيانەت قىلسا، تاپانچىنىڭ زەھەر بىلەن سۇغۇرۇلغان بىر تال ئوقى ئۇنىڭ مىڭىسىنى ھەرقاچان چۇۋۇۋېتىشىمۇ مۇمكىن!..... قېچىپ قۇتۇلالمايسەن!.....

شەرمەمەت بېشىنى تۆۋەن سالدى. "مۇھتەرەم قارى" نىڭ تەلۋى بىرلا: يەخشى-مەجلىسلەرگە چوقۇم بېرىش، بولۇنغان گەپسوزلەرنى ئېقىتماي-تېمىتماي ئېلىپ كېلىش، ئوزى ۋە قۇربان ئاقساقال توغرىسىدا ھېچنىمە دېمەسلىك، ھەرقانداق سوئال ئۇچۇن گاچا بولۇۋېلىش، قەتئى گاچا بولۇۋېلىش.....

شەرمەمەت گاچا بولۇۋېلىشقا رازى بولدى. قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلىش ئانچە ئېغىر كەلمىدى. لېكىن، نان دەسسەپ ۋەدە بېرىش ئەلەم قىلاتتى، نان — قانداق ئۇلۇغ، قانداق بىباھا نەرسە. بوشۇكتىكى چېغىدىن تاكى ھازىرغىچە ئۇ ئاشۇ نان بىلەن ئۇرە بولۇپ كېلىۋاتىدۇ، دېخان ئۇنىڭ ئۇچۇن قانداق ئەجرى قىلىدۇ، قولىدىكى نانىنىڭ مېغىزىدەك ئۇۋۇغى يەرگە چۇشۇپ

كەتسە، ئۇنى يەردىن ئېلىپ پۇۋلىۋېتىپ ئېغىزغا سېلىش قانداق قەدىرلىك ئىش. نان دەسسەش — ئوزۇنلۇك يوزىگە دەسسىگەنلىك، بۇ قانداق مۇمكىن؟..... لېكىن، شىرمەمەت ئۇنىڭغا دەسسەشكە مەجبۇر بولدى.....

شىرمەمەت ئاشۇ كۈندىن تارتىپ، پۈتۈن ھىس - تۇيغۇسى بەنت قىلىپ قويۇلغان ئادەمدەك، گاراڭ، خاموش ئىدى.....

ھازىر شىرمەمەت قۇربان ئاقساقالنىڭ دەرۋازىسىنىڭ تومۇر ھالقىسىنى قېقىۋېتىپ، يەنە يىللىقچى قادىرنىڭ ھاياجانلىق سوزلىرىنى ئويلىدى..... ئۇ مۇشۇ كەمدە قانداق خوشال، قانداق ئۇمتۇار..... مەنچۇ؟.....

شۇ چاغدا، دەرۋازا ئېچىلىپ، ئىشكىنىڭ كەينى تەرىپىدىن ئايتۇراخان كورۇندى:

— شىرمەمەت، دادامنى قىچقىرىپ كېتىشكەن، سەن كورمىدىڭمۇ؟ — دەپ، ئەندىكىپ سورىدى.

شىرمەمەت جاۋاپ بەرمىدى.

— نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟ مەن ئەنسىرەۋاتىمەن.....

— مەن گاچا.....

— گاچا!.....

شىرمەمەت ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى، لوك - لوك مېڭىپ، ئوزۇنلۇك بۇلۇڭ ئويگە قاراپ كەتتى.

ئۇ، ئوزۇنلۇك خانىسىغا كىرىش بىلەن قاراڭغۇدا يات بىر قول كېلىپ، شىرمەمەتنىڭ مۇرىسىدىن تۇتتى:

— ھە، شىرمەمەتجان، مەجلىسته نېمە گەپ بولدى يېگىت؟.....

شىرمەمەت ئۇنىڭ "مۇھتەرەم قارى" ئىكەنلىگىنى بىلدى.

"مۇھتەرەم قارى" بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان مېھمانخانا، ئايۋان ئويلەردىن يوتكىلىپ، ئاتخانىنىڭ كەينىدىكى سامانلىقتا — دوۋىلەنگەن سامان ئاستىدا ئۇۋا تۇزۇپ، يوشۇرۇنۇپ يېتىپ يۇرەتتى. بۇلۇڭ ئويگە زادىلا ئاياق باسمايتتى، بۇگۈن كەچقۇرۇن ئىككى ئاكتىپ تۇيۇقسىز هويلىغا كىرىپ، قۇربان ئاقساقالنى خىزمەت گۇرۇپپىسى قىچقىرىۋاتىدۇ، دەپ ئېلىپ كەتكەندىن كېيىن ئايتۇرا تېپىرلاپ تۇرالماي، بۇ ئىشنى "مۇھتەرەم قارى"-غا يەتكۈزدى. "مۇھتەرەم قارى" بۇنى يامان بەلگە دەپ پەرەز قىلىپ، سامانلىقتىن بۇلۇڭ ئويگە چىقىپ شىرمەمەتنى كۈتۈپ تۇرغان ئىدى.

— هە، مەجلىستە نىمە گەپ بولدى؟ — "مۇھتەرەم قارى" ئوز سوئالىنى تەكرارلىدى.

— ھېچگەپ بولمىدى، مەجلىسمۇ بولمىدى، مەن ئۇ-زەم....., — دەپ شىرمەمەت ئېغىر پۇشۇلدىدى.

— هە، سەن ئوزەڭ نەدە بولدۇڭ، قۇربان ئاقساقال نىمىشقا قايتىپ كەلمىدى؟.....

— مەن ئۇنى كورمىدىم.....

— كورمىدىم؟.....

— هىم، مەن ئۇنى نىم بىلەي.....

"مۇھتەرەم قارى"نىڭ چىشلىرى غۇچۇرلىدى. ۋۇجۇدىنى قىترەك بېسىپ، ئېغىر قورقۇنچ ئىچىدە قالدى.

ئامما قوزغىلىپ كەتكەن، ئەتراپتا قوغداش تەدبىرلىرى كۈچەيتىلگەنلىكتىن "مۇھتەرەم قارى" نىڭ يېزىدىن چىقىپ كېتىش پىلانى بىرنەچچە قېتىم بەربات بولغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يەردىن چىقىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ قەيەرگە بېرىپ يوشۇرۇنۇشىمۇ

بىر مەسىلە ئىدى. شۇ سەۋەپتىن ھەركەت ئوتۇپ كەتكىچە "سامانلىقنى ماكان" قىلىشقا تېغرا كەلگەن ئىدى. لېكىن شۇ تاپتا ئۇ "قانداقلا بولمىسۇن دەرھال قېچىش كېرەك" دېگەننى يەنە قارار قىلدى.

— شىرمەمەت، — دېدى ئۇ پىچىرلاپ، — سەن بىلەن مەن ئۇ دۇنيالىق مۇخلىس. پات - ئارىدا جاھان ئاستىن - ئۈستۈن بولىدۇ، سەن ئەقىدەڭگە سادىق بول. بۇگۈن مەن بۇ يەردىن نېمە بولسىمۇ كېتىشىم زورۇر. ئاللاتائالانىڭ كۈچلۈمگە سالغىنى شۇ. مە بۇنى ئال، — "مۇھتەرەم قارى" بەش دانە تىللانى يېنىدىن چىقىرىپ، شىرمەمەتنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، — مەندىن ساڭا تەككەن نەپ - سېغا بولسۇن. تۇن نىسبەدىن ئوتكەندە ئات تەييارلا. مېنى دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئوتكۈزۈۋەت.....

دەل شۇ پەيتتە، دەرۋازىنىڭ تۈمۈر ھالقىسى قاتتىق ئۇرۇلدى. ھويلىدىن ئايتۇرانىڭ "كىم!" دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. "مۇھتەرەم قارى" "قۇربان ئاقساقال قايتىپ كەلدى" دەپ ئويلىغان ئىدى، لېكىن ناتونۇش بىر ئاۋاز:

— ئايتۇراخانمۇ سەن. قۇربان ئاقساقالنى ساقلىما، بۇگۈن قايتمايدۇ، ئىشى بار. ئەتە چوڭ يېغىن، ھەممەڭلار مەكتەپ ئالدىغا يىغىلىڭلار.....، — دەپ خەۋەر قىلىپ ئوتۇپ كەتتى.

"مۇھتەرەم قارى" كۈچلىدە "ھىم، تۇرمە، قولغا ئېلىنىپتۇ، ئاھ، پالاكەت!....." دەپ ئويلىدى.

كېچىچە ھېچكىم كوز يۇممىدى. ئات ئاللىقاچان تەييارلانغان، تاپانچىغا ئوق بېسىلغان بولسىمۇ، ئويدىن قوزغىلىش مۇمكىن بولمىدى. ئىشىك ئالدىدىن ھىلىغا ئامانلىق ساقلاش

ئەزالىرى ئوتۇپ تۇراتتى. يەنە كېلىپ، دەرۋازا ئالدىدىكى كول بويىدىن زادى ئادەم ئۇزۇلمىدى.....

بۇگۈن كېچە گويا پۈتۈن يېزا ھاياجانلىنىۋاتقاندەك، ھېچكىم ئۇخلاشنى خىيالىغا كەلتۈرمەيۋاتقاندەك ئىدى.....

تاك سۇزۇلۇش بىلەن تەك، كۈتۈلمىگەندە ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدىن گۈلدۈرلىگەن شوئار سادالىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى..... "مۇھتەرەم قارى" تىترەپ - جالاقلىغىنىچە شىرمەمەتكە دەھشەتلىك بىر ئالىيىۋېلىپ، تىپىرلىغان چاشقاندەك ئالدىراپ سامانلىققا، دوۋىلەنگەن سامان ئاستىغا ئۇمىلەپ كىرىپ كەتتى.....

بۇگۈن ھاۋا ئوچۇق، كوئېنلۇنىڭ ھەيۋەتلىك قارلىق چوققىلىرى تاك قۇياشى نۇرىدا كۈزنى قاماشتۇرۇپ، كۈمۈشتەك يالتىراپ - چاقناشقا باشلىدى. دالىلاردا، قىر - تېگەن توۋىلىرىدە تېخى ئېرىپ تۈگىمىگەن ئاخىرقى قارلارنى ئېرىتىپ باھار شامالىلىرى كېزىپ يۈرەتتى. دەريانىڭ ئىككى قىرغىغى ئاللىقاچان قارايغان بولسىمۇ، لېكىن ئەگىز سۇلىرى بىلەن ئۇلغىيىپ كەتكەن دەريا ئىچىدە تېخى تاختا - تاختا مۇزلار غاراسلاپ ئاقاتتى ۋە ئۇ ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ، پارچە - پارچە بولۇپ تۈگىمەكتە ئىدى.....

ئەتىگەنلىك قۇياش ياڭاقلىق يېزىسىنىڭ مەركىزىدىكى ئوچۇق مەيداندا چوڭ خا ياغاچ، تاختايلاردىن كوتىرىپ ياسالغان مۇنبەرنى نۇرلاندۇرۇپ تۇراتتى. مۇنبەرنىڭ ئۈچ تەرىپى ۋە ئۇستى كىگىز - گىلەملەر بىلەن يېپىلغان بولۇپ، مۇنبەرنىڭ ئۇستى رەڭگا - رەڭ بايراقلار بىلەن زىننەتلەنگەن. ئەتراپىغا چوڭ ئاۋازلىق لاۋالار بېكىتىلگەن. مۇنبەرنىڭ تۆرىگە چاقناپ تۇرىدىغان رەڭلىك گىلەم تارتىلىپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە رەئىس ماۋزېدۇڭ -

نىڭ چوڭايتىلغان جازىلىق سۈرىتى ۋە ئەتراپىغا بەش يۈلتۈزلۇق قىزىل بايراقلار ئېسىلغان.

مۇنبەرنىڭ پىشانىسىگە تارتىلغان قىزىل رەختىكى "زومىگەر-پوممىشىك، ئەكسىلئىنقىلاپچى مەخسۇت بەگنى كۆرەش قىلىش، سوراقىقا تارتىش چوڭ يىغىنى" دېگەن خەتلەر كوزگە ئالاھىدە چۈشۈپ تۇراتتى. مۇنبەرنىڭ ئىككى تەرىپىگە تىك تارتىلغان پىلاكاتلاردا "ئىجارە ھەقىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش كۆرىشىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلىمىز!"، "ئىزىدىگەن، چاپاكەش دېخانلار مەھكىمە ئىشتىپاقىلىشىپ، فېئودالىزىم تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، قەددىمىزنى كوتىرەيلى!" دېگەن خەتلەر چاقناپ كوزگە چۈشەتتى.....

تەرەپ - تەرەپكە تارتىلغان لابالاردىن جەڭگىۋار كۆرەش لاخشىلىرى جاراڭلاپ ئاڭلانماقتا. پۈتۈن زەرەپشان جانلىنىپ ھەركەتكە كەلمەكتە..... شىرمەممەت "ياڭاق پۈشتى ماكان" كەنتى دېخانلىرىنىڭ كۆرەش يىغىنىغا قاتنىشىدىغان چوڭ قوشۇنى بىلەن بىللە كېتىۋېتىپ، زەرەپشان رايونىنىڭ ھەرقايسى يېزا، مەمۇرى كەنت، تەبىي كەنتلىرىدىن سەپ-سەپ بولۇپ، دولقۇنلۇق دەريا ئېقىمىدەك ئورکەشلەپ كېلىۋاتقان دېخانلار قوشۇنلىرىنى كوردى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا چوڭ قىزىل پىلاكاتلار، يالقۇنلۇق شوئارلار يېزىلغان ئۇششاق بايراقچىلار بار ئىدى. ھەرقايسى يول - كوچىلاردىن لومۇلدەپ چىقىپ كېلىۋاتقان دېخانلار كوتەرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن:

— زومىگەرلەرنى يوقىتايلى!.....

— ئەكسىلئىنقىلاپچىلارنى باستۇرايلى!.....

— كۆرەشنى ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرايلى!.....

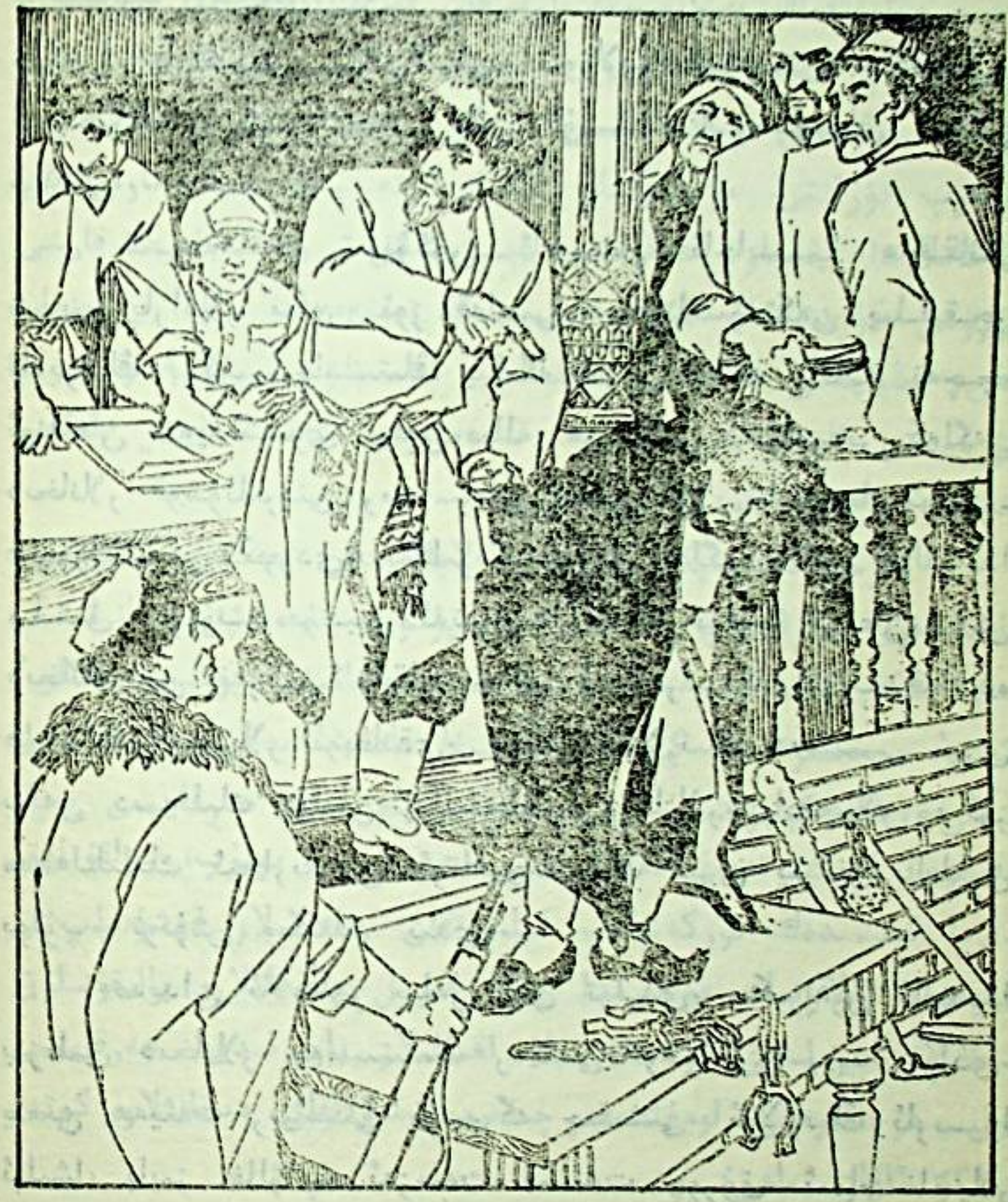
— ئىتتىپاقلىشىپ، قەد كوتىرەيلى!.....
— كومپارتىيىگە شان-شەرەپ بولسۇن!
— .....

دىگەن جارانگلىق شوئارلارنى توۋلاپ كېلەتتى، مىڭلىغان-ئون مىڭلىغان بايراقچىلار باش ئۇستىدە توختىماي جەۋلان قىلاتتى.....

شەرمەمەت تۇنۇگۈن ئاخشام ئاجايىپ ھەقانى شىرىن پاراڭلار بىلەن ئوز قەلبىنى دولقۇنلىتىۋەتكەن يىللىقچى قادىرنىڭ بۇگۈن چاپىنىنىڭ يېڭىگە قىزىل بەلگە تاقاپ، نەچچە ئونلىغان سەپداشلىرى بىلەن بىللە، ھەرقايسى كەنتلەردىن كەلگەن دىخانلار قوشۇنلىرىنى رەت-رەتى بىلەن ئوز جايلىرىغا ئولتۇرغۇزۇۋاتقىنىنى كوردى. يەڭلىرىگە قىزىل بەلگە تاقاپ، قوللىرىدا مىلتىق تۇتۇپ، مۇنبەر ئەتراپىدا سەپ بولۇپ تۇرغان، ياش دىخانلاردىن تەركىپ تاپقان خەلق ئەسكەرلىرىگە قاراپ، قەلبىدە ھاياجانلىق ھىسلار ئويغاندى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوزى بىلەن دىمەتلىك بولغان يىللىقچىلار، چاكارلار، پادىچىلار ۋە ئوز مەھەللىلىك ئىجارىكەش-ئوتاقچىلارنىڭ تىزى يىرتىق باللىرى بولۇپ، تونۇش يىگىتلەر ئىدى.....

مەيدان ئادەملەر بىلەن لىق تولدى. مىكرافون ئالدىدا يېزىلىق دىخانلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسى توختاخۇن پەيدا بولدى. يىغىن ھەيئەت رىياستى مۇنبەرگە چىقىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىلىشا، بايىز خالۋاپ، ئەزىمەت، قاسىمەت چورۇق، ئىمام خاتىپلار بار ئىدى.

توختاخۇن مىكرافون ئالدىغا كېلىپ جارانگلىق ئاۋاز بىلەن:

— تۇققانلار، قېرىنداشلار، هازىر زومىگەر پومىشىك، باندىت مەخسۇت بەگنى كۆرەش قىلىش - سوراقتا تارتىش چوڭ يىغىنىمىز باشلاندى! — دەپ جاكالىدى.

پۈتۈن مەيدان تەۋرەندى، گۈلدۈرلىگەن غەزەپلىك شوئار سادالىرى ئىچىدە جامائەت خەۋپسىزلىگى ساقچىلىرى بىلەن قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يالىشى ئاستىدا مەخسۇت بەگ مەيدانغا ئېلىپ كېلىندى. ئۇ مۇنبەرنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى يەرگە قويۇلغان جوزا ئۈستىگە چىقىرىلغاندىن كېيىن، ھەرقايسى يېزىلار - دىن تۈتۈلغان، نەق بۇزغۇنچىلىغى بار، ئەمەل تۇتقان ئون نەچچە پىرىمىشىكمۇ مۇنبەرنىڭ ئالدىدىكى يەرگە قاتار تىزىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە قۇربان ئاقساقالمۇ بار ئىدى.....

مەخسۇت بەگنىڭ ئولۇكتەك ئاقارغان مۇدھىش تەلەتىنى كورۇپ، مەيداندا سانجاق - سانجاق بولۇپ ئولتۇرغان دەرتمەن - لەرنىڭ تۇمۇرلىرىدىكى قان بىردىنلا غەزەپ بىلەن ئۇرغۇپ تاشتى. كوزلىرىدىن ئوت يېنىپ، مۇشتلىرى قاتتىق تۈگۈلدى. بىرىنچى بولۇپ، مكرافون ئالدىدا ئالماس سوز قىلىپ، زەرەپشان ئەمگەكچى دىخانلىرىنىڭ زۇلمەتلىك كونا جەمىيەتتە بېشىدىن كەچۈرگەن پاجىەلىك تەقدىرىنى ۋە قارائىغۇ زۇلمەتنىڭ مۇستە - بىت ھامىسى بولغان زومىگەر - مۇشتۇمزور مەخسۇت بەگنىڭ يىرگىنىشلىك ئەپتى - بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلاپ، كوپچىلىكنى كۆرەش مۇنبىرىدىن ئورۇن - ئېلىشقا چاقىردى.....

مۇنبەردە غەزەپلەنگەن دەرتمەنلەرنىڭ قاتار سېپى پەيدا بولدى. ئۇلار ئارقا - ئارقىدىن مكرافون ئالدىغا كېلىپ، قانلىق كىيىم - كېچەكلەرنى، بەدەنلىرىدىكى تاتۇق - يارا ئىزلىرىنى، ئۇزۇل - گەن قول، كېسىلگەن پۇت، ئويۇلغان كوز، يۇلۇنغان چىش،

ئۇزۇلگەن قۇلاقلىرىنى كورسىتىپ، پىلاتتەك پاكىتلار بىلەن دەرتلىك شكايەت سادالىرىنى ياڭراتتى، مەخسۇت بەگ ئىشلەتكەن ئۇچ تىللىق سىم قامچا، دەرە، ئىشكەل - تاقاق، قىل ئاغامچا ۋە ھەر خىل جازا قوراللىرىدا پۇلاڭلىتىپ، ھەر خىل مۇھۇرلۇك تىل خەتلەرنى كورسىتىپ، مەخسۇت بەگنىڭ ئۇز قولى بىلەن ئولتۇرۇلگەن بىگۇنا پەرزەنتلىرى، قېرىنداشلىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، زەردە گۇش يۇرەكتىن ئېتىلىپ چىققان غەزەپلىك سادا بىلەن:

— قانغا - قان، جانغا جان ئالىمىز! — دەپ قەتئى تەلەپلەرنى قويۇشتى.....

شىرمەممەت مۇنبەرنىڭ ئالدىدا دىخانلار سېپىدە ئولتۇراتتى، دەرتمەنلەرنىڭ ناله - زارلىرىنى ئاڭلاپ، كوزىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلماقتا ئىدى، كۇرەش ئەۋجىگە كوتىرىلگەنسېرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدى دولقۇنلىنىپ كەتتى. خەلقنىڭ مىسلىسىز كۇچ - قۇدرىتى ئۇنى چوڭقۇر ھاياجانغا سېلىۋەتتى..... ساربخان ئانا بىلەن بايىز خالۋاپ مكىرافون ئالدىدا تۇرۇپ، ئاتىنىڭ قۇيرۇغىغا باغلاپ سورىتىپ ئولتۇرۇلگەن ئانارگۇل بىلەن تاپانچا بىلەن ئېتىپ ئولتۇرۇلگەن مەشرەپنىڭ قانلىق، تىتىلغان كىيىم - كېچەكلىرىنى جامائەتكە كورسىتىپ، پىغانلىق ھەسرەت بىلەن ھوڭرەپ يىغلاپ شكايەت قىلىۋاتقاندا، شىرمەممەت تۇيۇقسىز كىشىلەر ئارىسىدىن چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە، ئېتىلىپ مۇنبەرنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە جالاقلاپ تىترەپ تۇرغان قۇربان ئاقساقالنىڭ ياقىسىدىن قامالاپ تۇتۇپ، ئۇنى غەزەپ بىلەن ئوڭدىسىغا ئۇچۇرۇۋەتتى ھەمدە ئىككى قولىنى كوتىرىپ، مۇشتلىرىنى قاتتىق تۇگۇپ، ئۇنىڭغا نەپرەت بىلەن بىر قارىدى - دە، كۇتۇلمىگەندە شارت

قىلىپ كەينىگە يېنىپ مەھەللە تەرەپكە ئېتىلىپ يۈگۈرۈپ كەتتى.....

مۇنبەردە ئولتۇرغان ئالماس شىرمەمەتنىڭ مەھەللە تەرەپكە ئوقتەك ئېتىلىپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقىنىنى كورۈپ، يېنىدا ئولتۇرغان دۇك تېخەن بىلەن جاپپاروپقا قاراپ نىمىندۇر ئېيتتى-دە، مۇنبەردىن ئالدىراپ چۈشۈپ، شىرمەمەتنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى.....

توختاخۇن مەيدانىنى تىنىچلاندۇرۇپ، مىكرافونىنى ساربخان ئانا بىلەن بايىز خالۋاپنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.....

شىرمەمەت تومۇر قەپەزدىن بوشانغان قەھرىلىك يولۋاسىنى ئېتىلىپ بېرىپ، قۇربان ئاقساقالنىڭ تومۇر هالقىلىق دەرۋازىسىنى زەرپ بىلەن بىر تېپىپ، ئېغىر ئىشىكنى هاڭقىرىقاي ئېچىۋەتتى، هويلىغا بېسىپ كىردى ۋە بىردىن هاڭ-تاڭ بولۇپ هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېتىپ تۇرۇپ قالدى.....

هويلىنىڭ بىر چېتىدە — ئاتخانىنىڭ يېنىدىكى تورۇكنىڭ كەينىدە ئايتۇراخان يەردە سوزۇلۇپ ياتاتتى.....

شىرمەمەت يەردە سوزۇلۇپ ياتقان بۇ ئاجايىپ كېلىشكەن، سېھىرلىك، غەلىتە، چۈشىنىكسىز ئايالغا بىر قارىدى-دە، ئىرغىپ بېرىپ، سامانلىققا ئوزىنى ئاتتى.

شۇ چاغدا، دەرۋازىدىن ئالماس، قادىر، تومۇر ۋە جامائەت خەۋپسىزلىگى خادىمى ئېلىقۇل كىرىپ كەلدى.

ئالماس بىلەن ئېلىقۇل ئايتۇرانىڭ جەسىدىنى تەكشۈرۈپ كورۈپ، "تېخى هازىرلا بوغۇپ ئولتۇرۇلگەن، قاتىل مۇشۇ ئەتراپتا" دىگەن خۇلاسىگە كەلدى ۋە شىرمەمەتنى ئىزلەپ ئەترەپقا قاراشتى.

شىرمەممەت پۇتۇن ئۇستۇاشلىرى سامان ئۇۋاقلىرى بىلەن بۇلغانغان ھالدا ئاتخانا تەرەپتىن يۇگۇرۇپ چىقتى ۋە ئالماسنى كورۇپ:

— قېچىپتۇ، ھازىرلا قېچىپتۇ، مەن بۇ "مۇھتەرەم قارى"نى تۇتمىسام شىرمەممەت ئەمەس! — دەپ غەزەپ بىلەن كوزلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ، باغ تەرەپكە يۇگۇردى.

ئالماس، ئىلىقۇل، قادىر، تومۇرلەرمۇ باققا ئېتىلدى. باغ قۇرۇق، ئادەمسىز ئىدى، ھەممە بۇلۇڭ-پۇچقاقلار قىدىرىلدى، ھىچنىمە يوق. شۇنىڭدىن كېيىن شىرمەممەت نىمىنىدۇر ئەسكە ئېلىپ، باغنىڭ ئورۇكلۇك قىسمىدىكى بۇلۇڭ تامنىڭ ئۇستىگە ئىرغىپ چىقتى.

تامنىڭ كەينىدە كونا ئېرىقنى ئىز قىلغان بىر "ئوغرى يول" بار ئىدى. شىرمەممەت تامغا مىنگىشىپ تۇرۇپ "ئوغرى يول" تەرەپكە بېشىنى بۇراپ قاراش بىلەنلا "چاڭ" قىلىپ ئېتىلغان تاپانچا ئوقى ئۇنىڭ تاغمغا كېلىپ تەگدى.

شىرمەممەت تامنىڭ ئۇستىدىن باغ تەرەپكە سۇنايلىنىپ سىرىلىپ چۈشتى. ئالماس قادىرنى شىرمەممەتكە قاراشقا قالدۇرۇپ ئۆزى ئىرغىپ تام ئۇستىگە چىقتى، ئىلىقۇل، تومۇرلەرمۇ چەقىشتى.

"ئوغرى يول" دا ئۇزۇن تون كىيگەن، ساقاللىق، بېشىدا يوغان سەللىسى بار بىر يۇچۇن ئادەم ئالدى-ئارقىسىغا قارىماي ھودۇقۇپ قېچىپ كېتىۋاتاتتى. بۇ "مۇھتەرەم قارى" ئىدى.

"مۇھتەرەم قارى" تۇنۇگۈن ئاخشام قۇربان ئاقساقال تۇيۇقسىز خىزمەت ئەتىرىدىگە چاقىرتىپ ئېلىپ كېتىلگەندىن كېيىن، سامانلىقتا يېتىپ، ئەمدى ئۇنىڭ قايتىپ كەلمەيدىغانلىغىنى

جەزم قىلدى. دىگەندەك ئۇ قايتىپ كەلمىدى. قايتىپ كەلمە-
گەنلىگى قورقۇنچلۇق ئىش ئىدى. ئۇنى ئوزىنى پاش قىلمايدۇ،
دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟..... "مۇھتەرەم قارى" دەرھال قاچماقچى
بولدى. قانداق قېچىش كېرەك؟ قېچىش تەس ئىدى ۋە ئاخىر
يۇرت قۇۋمنىڭ مەيدانغا كەتكەن ۋاقتىنى قولايلىق پۇرسەت
قىلىپ تاللىدى. ئەتىگەندىلا شەرمەندە يىغىنغا كەتتى، ئۇ، ئىشكتىن
چىقىش بىلەنلا "مۇھتەرەم قارى" ئايتۇرانى يېنىغا چاقىردى.
ئەسلىدە ئۇنىڭغا ئوزىنىڭ باغ كەينى بىلەن قېچىشنى قوغ-
داتماقچى بولغان ئىدى. بىراق ئايتۇراخان "مۇھتەرەم قارى"
نىڭ مۇددىاسىنى بىلگەندىن كېيىن، غەلىتە بىرھىسسىيات بىلەن
خۇددى ئەس-ھۇشىنى يوقاتقان ئادەمدەك تۇيۇقسىز ھۆكرەك
ئېتىپ يىغا سالدى، "دادامۇ، سەنمۇ كەتسەڭ، مەن كىم بىلەن
قالىمەن" دەپ ۋاقىراپ يىغلىدى. "مۇھتەرەم قارى" چوچۇپ
ئۇنى يىغدىن توختىتىشقا ئۇرۇندى، لېكىن ئۇ زادى تىوختە-
مىدى:

— ئەخمەق سەتەڭ! — دەپ "مۇھتەرەم قارى" بىردىن
ھۇرپىيىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى، — سەن نىمە، ئادەم يىغىپ
مېنى پاش قىلماقچى بولۇۋاتامسەن؟ ئاۋازىڭنى ئوچە!

— دادام، دادامچۇ؟!.....

ئايتۇراخانىڭ شۇ گېپى بىلەن تەڭ، "مۇھتەرەم قارى"
كوزىگە قان قۇيۇلۇپ، بورندەك ئېتىلدى. ئايتۇراخانىڭ گېلىنى
ئىككى قولى بىلەن ئامبۇردەك قىسىپ تۇرۇۋالدى..... ئايتۇراخان
سۇنايلىنىپ يەرگە سوزۇلۇپ چۈشتى، ئۇنىڭ تىنىقتىن توختە-
غانلىغىنى كورگەندىن كېيىن "مۇھتەرەم قارى" خاتىرجەم بولغاندەك
بولدى. دە ئوزىنى باغ تەرەپكە ئاتتى..... ۋە يۇگۇردى.....

ئالماس، ئېلىقۇل، تومۇرلەر تام ئۈستىدىن "گۈپ" قىلىپ سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ، ساقاللىق يۈچۈن ئادەمنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. تاپانچا ئاۋازىنى ئاڭلاپ، مەھەللىنى قوغداپ يۈرگەن ئامانلىق ساقلاش ئەزالىرىمۇ تەرەپ - تەرەپتىن ئېتىلىپ كېلىشتى.....

ساقاللىق يۈچۈن ئادەم ئۈزىنىڭ قاتمۇ - قات قورشاۋ ئىچىدە قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ، قاپقانغا چۈشكەن يىرتقۇچ بورىدەك خارتىلداپ، خىرىس بىلەن يانچۇغىدىن ئىككى تاپانچىنى ئىككى قولىغا ئالدى..... ئەمما، يان تەرەپتىن ئېتىلىپ چىققان ئېلىقۇل ئارقا تەرەپتىن كېلىپ، ساقاللىق ئادەمنى بېلىدىن "قاس" قىلىپ بىرنى تېپىپ، ئالدىغا دۈم چۈشۈردى - دە، گەجگىسىدىن دەسسەپ، يەرگە پاقىدەك چاپلىتىپ تۇرۇپ، ئىككى قولىنى كەينىگە قايرىپ، تاپانچىلارنى تارتىۋالدى.

خەلق ئەسكەرلىرى ئۈنۈك گەجگىسىدىن تارتىپ ئورە تۇرغۇزۇپ، قولىنى كەينىگە قايرىپ باغلىدى.

ئالماس بېشىغا سەللە ئورىغان ساقاللىق يۈچۈن ئادەمنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۈنگىغا سەپسالدى. كوز ئالدىدا "ياپما قاپاق، چوقۇر، يۈزلىرىنى داغخورەك باسقان، قارا جىگىسا كىيىمى كىيگەن، بەل-مۇرىلىرىگە ئۇجاڭدەي تاقىغان، قولىدا قىلىچى بار، خۇرۇم ئوتۇك، قاسقان شەپكىلىك" ھىلىقى جىگىسا ئەمەلدارى نامايەن بولدى.

ئالماسنىڭ قوشۇملىرى مۇشتەك تۈگۈلدى، كوزلىرىدىن ئوت چاچرىدى ۋە قولىنى سوزۇپ، "يۈچۈن" ئادەمنىڭ ئىگىگدىكى ساقالنى قامالاپ بىراقلا تارتتى. يالغان ساقال ئالماسنىڭ قولىغا يۇلۇنۇپ چىقتى. كىمدۇر ئۈنۈك سىدام بېشىدىكى سەللىنى

ئېلىۋەتتى.

ئالماس ئاچچىق مەسخىرە بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ:

— خوش، ئاجۇيجاك، ئوزلىرى بۇ يەرگە قاچاندىن بېرى مېھمان؟ — دەپ سورىدى.

ئەتراپتىكىلەر بۇ ئەبىلەخنىك دېنىي تونىغا ئورۇنۇۋالغان يوشۇرۇن ئەكسىلئىنقىلاپچى ئىكەنلىگىنى بىر قاراپلا سېزىشتى- دە، غەزەپلىنىپ:

— ئېيتە، نىمە بۇتتەك تۇرىسەن! — دېيىشتى.

ئېلىقۇل توش يانچۇغىدىن بىر سۇرەتنى چىقىرىپ، ئۇنىڭغا غىل - پاللا بىر كوز يۇگەرتتى - دە:

— "غىلاپلىق خەنجەر" دېگىنى مۇشۇ، — دېدى.....

"غىلاپلىق خەنجەر" كۇرەش مەيدانىغا يالاپ ئېلىپ كېلىنگەندە، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىك ۋەكىلى زومە- گەر پوممىشىك، نەق ئەكسىلئىنقىلاپچى مەخسۇت بەگكە ئولۇم جازاسى بېرىلگەنلىگى توغرىسىدىكى ھۆكۇمنى ئېلان قىلىۋاتاتتى.....

پۇتۇن مەيدان گۇلدۇرلىگەن شوئار سادالىرى بىلەن ئادىل ھۆكۇمگە تەنتەنە قىلدى:

— زومىگەر - مۇشتۇمزورلارنى ئۇجۇقتۇرايلى!.....

— ئەكسىلئىنقىلاپچىلارنى باستۇرايلى!.....

— ياشىسۇن خەلق دولىتى!.....

— ياشىسۇن خەلقنىك ئىتتىپاقلاشقان كۇچى!.....

— ياشىسۇن خەلق دېموكىراتىيە دىكتاتۇرىسى!.....

— ياشىسۇن تايانچىمىز كومپارتىيە!.....

— .....

شۇ كۈنى كۈرەش يەنىنى ئاياقلاشقاندىن تارتىپ، تاكى تۈن نىسبەتەن ئوتكۈچە، پۈتكۈل زەرەپشان يېزىلىرىدا كىشى قەلبىنى ھاياجانغا سالىدىغان شادىيانە بىر خوشاللىق كەزىپ يۈردى. ئېلىشا تاغا قېرىنداشلارنىڭ قەلب سوزلىرىدىن گۈلدەستە تۈزۈپ، ئوز راۋابىنى "زەرەپشان" ناملىق مۇنداق يېڭى مۇقامغا سازلىدى:

جان كىرىپ، جەۋلان قىلىپ،
سوزلىدى تارىخ بۈگۈن،
شاتلىغى ئالەمگە سىغماس،
ئارمىنى ھاسىل بۈگۈن.
ئېيت ئېلىشا تارىخنامە.....
ھەممىگە ئايان بۈگۈن.
مەس بۈلبۈل تىلغا كىردى،
ناخشىغا زوقمەن بۈگۈن.

باغ ئىدىك، گۈلزار ئىدىك،
زەرەپشان، ئەزىز ئولكە.
بەستىگە ھەمرا ئىدى،
خۇش چىراي، ناۋا - كۈلكە.
ھۈنەر - سەنئەتتە يېگانە،
بەردەم ئىدىك مۇشكۈلگە.
تۈپرىغىك گوھەر مىسالى،
ئوخشايتتىك ئىپار گۈلگە .....

زۈلمەت تاغلىرى باستى،
لېۋىگدىن قاچتى شوخ كۈلكە.

چىرايلىق سامان بولدى،
بوينۇق باغلىنىپ بەگكە.
پۇكتى قەددىگنى يىللار،
گۈلزارلىق ئايلاندى كۈلگە.
ئىشرەت بەزمىسى قۇردى،
چىل بورە بىلەن تۈلكە .....

شاتلىغىق چەكسىز بۇگۈن،
قەلبىگدە لىق گۈلدەستە.
قامىتىڭ كوككە تاقاشتى،
كوئىنلۇن تۇرار پەستە.
قەھرىڭ تۇتقاچ ئۇجۇقتى،
بەگلىرىڭ بولدى خەستە.
ئۇشبۇ تارىخنى، دەرتىمەن،
ئۇنۇتما، ساقلا ئەستە.

ئون بىرىنچى باپ

1 . جۇۋاز كالىسىنىڭ 3 - ئەۋلادى

باھار چىچەكلىرى ئىچىدە ياڭاقلىق يېزىسىدا ھەممىدىن ئاۋال بادام چىچەكلىرى رەڭ تۇزۇپ گۈللەيدۇ؛ ئۇرۇك گۈللىگەن چاغ — پۈتۈن زەرەپشان يېزىلىرى ئاق - سېرىق، زەنگەر - سوسىنە، قىزغۇچ - بىنەپشە، قىزىل - ھالرەڭ چىچەك - چوكانلار ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن پەيت بولىدۇ.....

گۈزەل، يېقىملىق، رەڭدار باھار كىشى قەلبىگە ئاللىقانداق شېرىن زوق - تۇيغۇلارنى بېغىشلايدۇ.....

دېخانلار بۇ يىلقى باھارنى "خاسىيەتلىك 3 - باھار" دەپ ئاتاشتى. كوچا - كويلاردا ھەۋەس - ئىشتىياق بىلەن ئېيتىلىۋاتقان گەپ - سوزلەردىن قارىغاندا، ئۇنىڭ خاسىيىتى ھەممە يەرنى قاپلاپ ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن باھار چىچەكلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى كەڭ دېخانلار قەلبىدە پەرەكلەپ ئېچىلغان ئىلھامبەخش ئۈمىت چىچەكلىرى بىلەنمۇ مەنداش ئىدى.

بۇ ھەقتىكى پاراڭ خۇسۇسەن بۇگۈن تازا ئەۋجگە چىقتى.

تاڭ يورۇش بىلەنلا مەخسۇت بەگنىڭ تومۇر دەرۋازىسى ئۇستىدىكى پەشتەقتىن گۈمبۈرلەپ چېلىنغان ناغرا بىلەن شادىيانە چېلىنىۋاتقان سۇناي ئاۋازى پۈتۈن ياڭاقلىق يېزىسىغا يەنە بىر

شات - خوراملىق ئېلىپ كەلدى. ئەر - ئايال، ياش - قېرى دېخانلار ئوي ئىچىدىكى ئەتىگەنلىك ئىشلىرىنى ئالدىراپ تۈگىتىپ، خۇددى توي مەرىكىسىگە كېتىۋاتقاندەك خوشال كۈلكە - چاخچاقلار بىلەن ئوي - ئويلەردىن چىقىشىپ، خاسىيەتلىك 3 - باھارنىڭ خىسلەت پەرىلەتلىرى ئۇستىدە قىزغىن بەس - مۇنازىرە قىلىشىپ، مەخسۇت بەگنىڭ تومۇر دەرۋازىسى ئالدىدىكى كۈرەش مۇنبىرىنى تەقسىم قىلىش مەيدانىغا قاراپ مېڭىشتى.

يۇسۇپ چوڭ بىلەن رابى ۋېت - ۋېت بۇگۈن ھەممىدىن بۇرۇن كوچىغا چىقىشتى ۋە ناغرا - سۇناي چېلىنىۋاتقان تومۇر دەرۋازا تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى ئەترەتلىرى زەرەپشان يېزىلىرىغا يېڭى يېتىپ كەلگەندە، رابى ۋېت - ۋېت نىمە ئۈچۈندۇر بىر مەزگىلگىچە ئۇز ئورنىدا تىپىرلاپ تۇرالماي قالدى. "كادىر دېگەن يېزىمىزغا قېقىلغان ئالتۇن قوزۇق ئەمەس، — دەيتتى ئۇ ئويمۇ - ئوي قاتراپ، — سۇ كېتىدۇ تاش قالىدۇ، ئوسما كېتىدۇ، قاش قالىدۇ، كادىر دېگەن ئالتە كۈنلۈك ۋەز - نەسىھەتچى. ئۇلارنىڭمۇ ئوي ۋاقىسى، قوي - ئوشكىسى، خوتۇن - بالىسى باردۇ، كېتىدۇ، كەتمەي. يەنىچۇ، بىز قالمىز. توي - توكۇن، ئولۇم - يېتىم ھەممە كىشىنىڭ بېشىدا بار ئىش. يەنىلا ئەلە - مەھەللە، يۇرت قۇۋمى ئەسقاتىدۇ. كادىر كەلدى دەپ ھەرەكە - سەرەكە بولمايلى....."

كېيىن سىنىپىي تەركىبنى ئايرىش قانۇن - نىزاملىرى ئېلان قىلىنىپ، ھەر بىر كىشىنىڭ يېزا جەمىيىتىدە تۇتقان ئىجتىمائى ئورنىنى، مەۋقەنى دەڭسەپ كورۇش توغرا كەلگەندە، يۇسۇپ چوڭ بىلەن رابى ۋېت - ۋېت بىرقانچە كېچىنى ئۇيقۇسىز

ئوتكۈزۈشكه مەجبۇر بولدى. لېكىن، مەجلىستىن ھەرگىز قالمايتتى. شۇ سورۇنلاردا ئۇنىڭ تەركىۋى كوپ قېتىم تالاش - تارتىش قىلىندى، ئۇچ قېتىم باي دېخان قىلىپ ئايرىلىپ، بەش قېتىمچە ھاللىق ئوتتۇرا دېخان قىلىپ چۈشۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئىگەللىگەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى — تېرىلغۇ يەر، ئات - ئۇلاق، دېخان - چىلىق سايمانلىرى بۇ يەردە باي دېخان قىلىپ ئايرىلغانلاردىن ئانچىلا پەرقلەنمەيتتى. لېكىن، سىنىپىي تەركىپ بايلىققا ئەمەس، بەلكى شۇ بايلىقنىڭ كېلىش مەنبەسىنى ئولچەم قىلغاچقا، يۇسۇپ چوڭنىڭ ئومۇمى كىرىمى ئىچىدە ئېكسپىلاتاتسىيە كىرىمىنى ھىساپلاپ بېكىتىش، گۇۋا - شاھىتنى نەقلەشتۇرۇش ئۇزاق قول تۇتتى.

رابى ۋىت - ۋىتنىڭمۇ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

قايتا - قايتا ئېنىقلاش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ يىللىق ئومۇمى كىرىمى ئىچىدە يىللىقچى، كۈنلۈكچى يالالاش، ئاز - تولا جازانە كىرىمى ۋە ئازراق يېرىنى ئوتاقتا بېرىش ئارقىلىق تاپقان كىرىمى 24 يېرىم پىرسەنتكە جەزملىشىپ، تەركىۋى ئاخىرقى ھىساپتا ھاللىق ئوتتۇرا دېخان قىلىپ بېكىتىلگەندىن كېيىنلا ئاندىن يۇسۇپ چوڭ بىلەن رابى ۋىت - ۋىتنىڭ كۆڭلى ئىزىغا چۈشتى:

— ئۇھ، خۇداغا شۈكۈر، ھەممە بولسا، بورە توپىدىن ئايرىلدۇق، ئىتتىپاقچى بولدۇق، — دېيىشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەجلىسلەرگە ئانچىلا قىزىقمايدىغان بولدى - دە، ئۇز ئىشى بىلەن بولۇپ كەتتى.

لېكىن، يېزا مۇشتۇمزورلىرى كۈرەشكە تارتىلغاندا، يۇسۇپ، چوڭ بىلەن رابى ۋىت - ۋىت يەنە چوچۇپ قالدى. بولۇپمۇ، مەخسۇت بەگ باستۇرۇلغان، نەق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بار

قۇربان ئاقساقال قاتارلىق ئۇچ پومىشىكىكە ئەكسىيەتچى پومىشىك قالپىغى كىيگۈزۈلۈپ، ئۇلار ئامماننىڭ نازارىتى ئاستىدا ئوزگەرتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلگەندىن كېيىن ئوتتۇرىدىكى پەرق— چېگرانىڭ چوڭ ئىكەنلىگىنى ھېس قىلدى - دە، يەنە قول - ئىلكىدە يوق دېخانلارغا يېقىنراق تۇرغانلىقى پايدىسى بار، دېگەن يەرگە كەلدى.

بۇگۈن بۇ ئەر - خوتۇنلىق، گەرچە ئوزلىرىگە ئانچىلا نەپ تەگمىسىمۇ، ھەممىدىن بۇرۇن كوچىغا چىقىۋېلىشلىق سەۋدىسىمۇ شۇ ئىدى.

ئۇلار كېتىۋېتىپ، يان كوچىدىن چىقىپ كەلگەن مەسۇدېخانغا كوزى چۈشتى. مەسۇدېخان بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ چىرايلىق ياسانغان، ئون ئىككى ياشلىق قىزى مەختۇمنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ئىدى. رابى ۋېت - ۋېت مەسۇدېخانغا قاراپ:

— ھە، ھە، مەسۇدېخان، ئەسسالام. بۇگۈن قانداق ياخشى كۈن - ھە. ئەجەپ ئىش. كۈردىش مۇسىنىڭ بىزگە تەگمەيدىغانلىقى ئېنىق، ئۇمىدىمىزمۇ يوق. خوش، ئوزلىرىگە نىمە تەكلىدەك؟— دەپ سوردى تۇمشۇغىنى سوزۇپ.

مەسۇدېخان "ئومىدىمىزمۇ يوق" دېگەن گەپنى ئوزىچە چۈشىنىپ، بىر ئاز نارازى بولغاندەك قاش - كوزىنى ئۇچۇرۇپ، رابى ۋېت - ۋېتقا سىگايان قاردى - دە، بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ:

— بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان، — دىدى ئۇ، — ئەلە - مەلە بۇ يىلقى باھارنى "خاسىيەتلىك 3 - باھار" دەپ تەرىپلىسە، ئانچىلا ئىرەن قىلىپ كەتمەپتىمەن. ئويلاپ كورسەم راست ئىكەن. بىرىنچى باھاردا ئازاتلىقنى كوردۇق، بېشىمىزدىن ئۇستىمىزدە قارا قازاندەك بېسىپ تۇرغان قاراڭغۇلۇق ئېلىپ تاشلاندى، ئۇھ دەپ خوش نەپەس ئالدۇق. ئىككىنچى باھاردا

دىخانلار جەمىيتى خوجا بولدى، ئونبەشى، يۇزبەشلار قامچا كوتىرىپ، ھەدىسلا ئىشكتىن ئۇسسۇپ كىرىۋەرمەيدىغان بولدى، "نەرى تۇر، بەرى تۇر"دىن قۇتۇلدۇق. ھەي، شۇ ئالماس بالىلار..... ھە دىسە بىزنى يولەيدىغان بولدى. مانا ئەمدى ئۇچىنچى باھار..... نىمە دىسەم بولىدۇ، پور كوتەك يىلتىزىدىن قومۇرۇلدى. بېگىمۇ - ئاقساقىلىمۇ مۇكچەيدى، ئالىيىپ قارايدىغان سورۇن تەلەتلەر يوق بولدى..... پۇتۇن بىر تاغ گەجگەمدىن ئېلىپ تاشلانغاندەك بولدى..... سىلى رابىخان، — دىدى ھەسۇددىخان ئوز ئورنىدا جىندەك تۇرۇۋېلىپ، — كۇرەش مۇسى - يۇ، نىمە تەگدى - يۇ، دەيلا. ساناپ بەردىمغۇ، خاسىيەتلىك ئۇچ باھارنىڭ ھەممىسى ماڭا تەككەن كۇرەش مۇسى. بۇنىڭدىن ئارتۇق مۇھە بولامدىكەن!.....

يۇسۇپ چوڭ ئالدىراپ مەسۇدىخانغا تەسەللى ئېيتتى:

— ياق، ياق، مەسۇدىخان، مېنىڭ بۇ خوتۇنۇم شۇنداق، سىلى ئېرەن قىلمىسلا، گەپنى باشقا تەرەپكە تارتمايلى، كۇن نۇرى ھەممىگە تەڭ چېچىلىدۇ، سىلىگە چۇشكەن كۇن نۇرى بىزگىمۇ بېخىل ئەمەس. مېنىڭ خوتۇنۇم ئېيتىدۇكى، بۇگۇنكى مۇھە تەقسىم قىلىشتا ئوزلىرىگە نىمە تېگمىدىكىن دىگەن گەپ.....

مەسۇدىخان يۇسۇپ چوڭغا نىمىندۇر دىمەكچى بولۇۋىدى، رابى ۋىت - ۋىت يەنە ئېغىزىنى قويۇۋەتتى:

— بىزچۇ پومىشىكمۇ، باي دىخانمۇ ئەمەس، خەقلەر ھارام كىرىم ئوتتۇز - قىرىق پىرسەنت دىگەن بولسىمۇ، كادىر سەرلەپ، مىسقاللاپ كورۇپ، يىگىرمە توت يېرىم پىرسەنت چەقاردى، ھارامليغى قۇرۇسۇن، ئوتتۇرا دىخان دىگىنى دۇرۇس. كەمبەغەل دىخان تايانچى بولسا، ئوتتۇرا دىخان ئىتتىپاقچى.

تایانچی بىلەن ئىتتىپاقچى بىرلىشكىلار، دىگەندەكمۇ شۇنداق دەپ سوراپ باقتىم..... ئۇنداق، گەپنى ئەگرى قىلىپ، سامان تېگىدىن سۇ يۇگۈرتمەيلى.....

— كىم گەپنى ئەگرى قىپتۇ، سامان تېگىدىن سۇ يۇگۈرتكەن مەنمۇ؟ — دىدى مەسۇدىخان رابى ۋىت - ۋىتقا قاراپ.

رابى ۋىت - ۋىت چاۋاقىدى:

— ئەمسە، نىمىشقا "يۇز بېشىلار قامچا كوتىرىپ ئۇسۇپ كىرىۋەرمەيدىغان بولدى" دەيلا، بۇ بىزگە دىگەنلىرى ئەمەسمۇ، يۇسۇپ چوڭ يۇزبېشى بولسا، ئۇچ ئايلا بولدى، دەردىنى بەگدىنمۇ، خەقتىنمۇ تارتتى، مۇشۇ سامان ئاستىدىن سۇ يۇگۈرتىپ چىقىۋالغانلىرى ئەمەسمۇ.....

— يالغانمۇ، يالغان بولمىغاندىن كېيىن چىدىسىلا، — دىدى مەسۇدىخان، — مەنمۇ سىلى تۇغرىلىق دىمىگەنتىم، ئۇزلىرىگىلا ئەپ كەتتىلە، نىمە دەپ كېتىپ يۇرىيدۇ...توۋا...

رابى ۋىت - ۋىت يەنە نىمىندۇر دىمەكچى بولۇۋىدى، يۇسۇپ چوڭ خېرىتۇنىنى سىلكىۋەتتى:

— كادىرنىڭ دىگىنى ھىساپ. ئىتتىپاقچى بولغاندىكىن بولدى، ھەممىز بىگىنىنىڭ تۇشۇگىدىن ئوتتۇق. ئوتەلمىگەنلەر بورە توپىغا قوشۇلدى. مۇشۇنىڭ ئوزى ئەۋزەل.....

كوچا - كوچىدىن چىقىپ كەلگەن دىخانلار كوپەيدى، مەسۇدىخان مەختۇمنى يېتىلەپ، رابى ۋىت - ۋىتنىن ئۇزاپ كەتتى.

مەخسۇت بەگنىڭ تۇمۇر دەرۋازىسى ئالدىدىكى سەينا خۇددى بازار كۇنىدىكىدەك ئادەملەر بىلەن لىق تولۇپ، قىزىپ كەتكەن ئىدى. پەشتاق ئۇستىدە ناغرا - سۇناي ياڭرىماقتا، سەي-

نانىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرقانچە ئون جۈپ ئەر - ئايال، قىز - يىگىتلەر شاتلىغى ئىچ - ئىچىگە پاتماي ئىختىيارى هالدا ئوتۇ - تۇرىغا چۈشۈپ ئۇسۇل ئويناشاقتا، ناخشا ئېيتماقتا، قى - چۇ كوتىرىشىپ يايراپ كۈلۈشمەكتە ئىدى.....

تۆمۈر دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تامنى ياقلاپ، مەخسۇت بەگ هەم كۈرەش قىلىنغان مۇشتۇمزور پومىشىكلاردىن قانۇن ۋە ئاممىنىڭ تەلىۋى بويىچە مۇسادىرە قىلىنغان ئات - ئۇلاق، دىخانچىلىق سايمانلىرى، هارۋىلار، هەر خىل جابدۇقلار، كىگىز - گىلەم، ئارتۇق تۇرمۇش بۇيۇملىرى قاتار تىزىلغان بولۇپ، هەر بىر سايمان - جابدۇقنىڭ ئۇستىگە خەت يېزىلغان قىزىل قەغەزلەر چاپلانغان، ئات - ئۇلاقلارنىڭ باشلىرىغا، مۇڭگۈز - قۇلاق - لىرىغا ئالا - يېشىل قەغەز گۈللەر، قىزىل پوپۇكلەر باغلانغان ئىدى. يان تەرەپتىكى بىر مەيداندا موشتۇمزورلار دىخانلاردىن زورلۇق بىلەن تارتىۋالغان ۋە هازىر ئەسلى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا تېگىشلىك هەر خىل مال - مۇلۇكلەر؛ قانۇن بويىچە كېمەيتىپ، پومىشىك، باي دىخانلاردىن قايتۇرۇۋېلىنغان هەر خىل ئاشلىقلار ئەسلى ئىجارىكەش - ئوتاقچى دىخانلارغا ئوتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن تەخلەپ قويۇلغان ئىدى.....

بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان ئەمگەكچى دىخانلار دىخان - لار جەمىيىتىنىڭ رىياسەتچىلىگىدە كۈرەش مۇنىسىنى قانداق تەقسىم قىلىش هەققىدە قايتا - قايتا مۇزاكىرە قىلىشقان، هەر كىمنىڭ ئەجرى، هاجىتىنى دەكسەپ كورۇشكەن ۋە بۇ مۇنى خېمىرتۇرۇش قىلىپ، ئىختىسادىي جەهەتتە قەد كوتىرىشىنىڭ پىلانلىرىنى تۈزۈشكەن ئىدى. هازىر بولسا، ئۇلار رەتلىك تىزىلغان ئات - ئۇلاق، مال - مۇلۇك، سايمان - جابدۇقلارنىڭ

ئالدىغا بېرىشىپ، ئىگىسىگە قايتقان ھەقنىڭ خاسىيىتى ئۇستىدە قىزغىن پاراڭلاشماقتا ۋە دولقۇنغا ئۇرۇشۇپ بىر - بىرىنى تەبرىكلەشمەكتە ئىدى.....

دۇڭ تېخەن، جاپپاروپ، ئالماسلار رايون مەھكىمىسىدىن چىقىپ، كۇرەش مۇسىنى تەقسىم قىلىش سورۇنىغا يېتىپ كەلگەندە، كوكتاغ تەرەپتىن كېلىدىغان چوڭ يولدىن جۇما چىقىپ كەلدى.

جۇمانى كورۇپ ئالماس، شانىياز، قىسمەت چورۇق، ئەزىمەتلەر دەررۇ ئونىڭ ئالدىغا باردى، قۇچاغلىشىپ كورۇشتى.

شانىياز جۇماغا قاراپ كۇلۇپ دوستلارچە:

— ھە، قىرغىز، ئېيتە، مەخسۇت بەگنى كۇرەش قىلغان كۇنى نىمىشقا كەلمىدىڭ، بۇگۇن ساڭا بۇ يەردە بىر ئات تەقسىم قىلىنغانلىقىغى چۈشۈڭگە كىردىمۇ؟ — دىدى.

جۇما ئاق مالخېينى قىرلاپ تۇرۇپ، خوشاللىق بىلەن:

— بۇ سوئال ئىككى ئىكەن، بىر بىردىن جاۋاپ بەرسەم مەيلىمۇ؟ — دىدى.

— جاۋاۋىگىنى قوي، بىز بىلدۇق، — دىدى ئەزىمەت ئونىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ، — مەخسۇت بەگنى كۇرەش قىلغان كۇنى تاقىقا چىقىپ كېتىپسەن، ئاڭلىماي قاپسەن، راستمۇ؟.....

— شۇنداق، لېكىن بەگنىڭ مىڭىسىدىن تۇتۇن چىقاندەكىن بولدى، ھاردۇق چىقتى، — دىدى جۇما خوشاللىق بىلەن، — قىزىغى، تۇنوگۇن ئالماس ئوزى تېلېفون بېرىپتۇ، ئاكام ئېيتتى، ئالماسنىڭ "كۇرەش مۇسىگە ئېغىز تەگسۇن" دىگىنى قىزىق بولدى. راستىنى ئېيتسام، كوكتاغدىن بۇگۇن مۇھ ئېلىش ئۇچۇن ئەمەس، سىلەرنى كورگىلى كەلدىم.....

— بۇ يەرگە تازا بەش يىللىقچى يىغىلىپتۇق، — دىدى قىسمەت چورۇق جۇمانىڭ ئەترابىدا تۇرغان ئالماس، ئەزىمەت، شانىيازلارغا قاراپ. — مەن قىسمەت چورۇق ئېنىق كورۇڭۇاتىمەن، بىز بىلەن جەڭ قىلغان يەنە ئىككى يىللىقچى بۇرادىرىمىز يوق، ئېلىنغۇل بىلەن سالمان تاجىك. ئۇلارنىڭ ھەقىقىياتىنى قانداق قىلىمىز؟.....

— يىللىقچى دىگەن گەپنى قوي، — دىدى جۇما، — ئەمدى ھەقىقى خوجايىن، يىللىقچىسى قۇرۇسۇن.....

— مەن ئېلىنغۇل بىلەن سالمانغا تېلېفون بەرگەن، — دىدى ئالماس، — كېلىڭلار، كۇرەش مۇسىدە سىلەرنىڭمۇ ھەقىقىڭلار بار دىگەن ئىدىم، لېكىن، ئۇ ئىككىسى مەسىلىھەتلەشكەندەك، قېرىنداشلارغا تۇتۇتۇق، كوپ ملىكە تەقسىم قىلىۋېتىڭلار، بىز دولەت كادىرى ئەمەسمۇ، پۇتۇنلەي رازى دىيىشتى. شۇڭا، ئېلىشا تاغغا بىرئاز ئېتىۋار بېرىشىمىز كېرەك.....

دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپ جۇما بىلەن قول ئېلىشىپ كورۇشۇپ، كوكتاغنىڭ ئەھۋالىنى سوريدى. كوكتاغ چارۋىچىلىق رايون بولغاچقا، ئۇ يەردە ئىسلاھات قىلىنمايدىكەن، ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەتلەر تەدرىجى ئوزگەرتىلىدىكەن. جۇما مۇشۇ ئالاھىدىلىكلەر ئۈستىدە سوزلەپ بېرىۋاتقاندا، تومۇر دەرۋازىنىڭ پەشتىغىدىن ئۇشتۇمتۇت ناغرا - سۇناي ئاۋازى توختىدى. "ياڭاق پۇشتى ماكان" كەنتى دىخانلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسى بايمز خالۇاپ كۇرەش مۇسىنى تەقسىم قىلىش يىغىنىنىڭ باشلانغانلىغىنى ئېلان قىلدى. توختاخۇن سوز قىلدى. ئۇ قىسقا، مەنىلىك قىلىپ:

— كۇرەش مۇسى ئېتىپاقلىشىپ كۇرەش قىلىش ئارقىلىق قولغا كەلدى. بۇ تىزىلغان، تەقسىم قىلىنغان نەرسىلەرگە بىز

نەچچە ئەۋلات يالانما دىخان، كەمبەغەل دىخانلارنىڭ قان - تەر-
مىز سىڭگەن. تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، مۇساددىرە قىلىنغان بۇ
نەرسىلەر زومىگەر پومىششىكلارنىڭ بىزدىن شۇلۇۋالغان قان - تەر.
گۈشمىزنىڭ ئون مەگدىن بىرىگە توغرا كەلمەيدۇ. لېكىن بۇ،
كۆزەش مۇددىسى، رونىاق تېپىپ بېيىشىمىز يولىدىكى خىمىر تۈرۈش،
ئۇنى چوقۇم قەدىرلىشىمىز، بىرنى ئىككى، ئىككىنى توت قىلە-
شىمىز لازىم، — دەپ سوزىنى تۈگەتتى.

سورۇندا گۈلدۈرلىگەن ئالقىشلار ياڭرىدى.

خىزمەت كۈرۈپپىسىنىڭ كادىرى لەيلىگۈل جوزىنىڭ ئالدىغا
كېلىپ، دىخانلارنىڭ باھالىشى، دىخانلار جەمىيىتىنىڭ تەكشۈرۈپ
تەستىقلىشى بىلەن بېكىتىلگەن تەقسىم قىلىش تىزىملىكىنى بىر-
بىرلەپ ئوقۇشقا باشلىدى.

پەشتاق ئۈستىدىن ناغرا بىلەن سۇنايىنىڭ شادىيانە ئاۋازى
يەنە ياڭراشقا باشلىدى. نامرات دىخانلار ئوزىگە تەقسىم قىلىنـ-
غان مەنسۇلاتلارنى خوشال هاياجان ئىچىدە ئېلىشماقتا. دوست-
يار، بۇرادەرلىرىگە كورسىتىشمەكتە؛ زورلۇق بىلەن تارتىۋېلىنغان
نەرسىلەرنى ئەسلى ئىگىلىرى تاپشۇرۇۋالغاندا، ئۇلارنىڭ
كوزلىرىدە خوشاللىق ياشلىرى ئەگمىدى ۋە هەشقاللا - رەھمەت-
لەرنى ياڭرىتىشتى.....

جۇل - جۇل كىيىملىك بىر يالانما دىخان ئوزىگە تەقسىم
قىلىنغان ئاتىنىڭ چۇلۇۋۇرىدىن چىڭ تۇتۇپ، ئۇمچەيگەن هالىدا
كوزىگە لىق ياش ئالدى ۋە ئۇدۇلدا ئۇنى مۇبارەكلەپ تۇرغان
بۇرادىرىگە "پۇتۇن ئومرۇم بويى بىر چوجىگە ئىگە بولالمىغانمەن.
مانا ئەمدى ئات، تامدەك بېجىرىم ئات. بۇنىڭ مېنىڭ مۇلكىم
بولغىنىغا ئىشەنگىم كەلمەيدۇ" دىمەكتە..... ساقاللىق، بىر ئاز

مۇكچيىپ قالغان بىر مويسپىت دىخان ئوزىنگە بېرىلگەن چوڭ مۇڭگۈزلۈك ئۈي كالىنىڭ بويىندىن قۇچاغلاپ تۇرۇپ، يېنىدا تۇرغان ھەقەمسايىسىگە: "كالا — دىخانىنىڭ پۈت - قولى. دەل مۇشۇ كالا بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئالقانچىلىك يېرىمنى دەپ يىل بويى پومىششكىنىڭ قولىغا باغلىنىپ قالغانمەن. بىر كۈن كالىسىنى ئارىيەت ئالساڭ، بەش كۈن پومىششكىنىڭ يېرىگە تەر ئاققۇزۇش- تا مەجبۇر بولاتتىڭ، چاپانغا تاپساڭ، ئىشتانغا يوق دىگەنىنىڭ ئوزى شۇ بولغان، خۇدا خالىسا، بۇ كالا مانا ئەمدى مېنىڭ قانىتىم بولدۇ" دەپ ئوز خوشاللىغىنى سوزلەپ بەرمەكتە.....

ئات، كالا، ئىشەك، قوي، ئوشكە، ھارۋا - سايمان، ۋە ھەر خىل مال - مۇلۇكلەرنى قوبۇل قىلىپ ئېلىشقان دىخانلار ھاياجانلىق ھىسسىياتلىرى بىلەن دۇڭ تېخەن، جاپپاروپ، ئالماسلار- نىڭ ئالدىغا كېلىپ، زامانغا، ئوز تەقدىرىگە، كومپارتىيىگە ۋە كومپارتىيە ئەۋەتكەن كادىرلارغا ئوز مىننەتدارلىغىنى ئېيتىپ تۇ- گىتەلمەيتتى.....

مەسۇدىخان بىر قوزىلىق قوي، بىر پارچە گۇللۇك كىگىز، ئىككى كىيىملىك ئەن رەخت، بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسىنى ھايا- جانلانغان ھالدا تاپشۇرۇۋالدى. لەيلىگۈل:

— مەسۇدىخان ئايلا، سېنىڭ قولۇڭ تىكىش - پىچىشقا بەك ئەپلىك. كوپچىلىك ماشىنا مەسۇدىخانغا تازا باپ، دىيىشتى. ئەمدى ئويىڭنى تازا بىر زىننەتلىۋال، بېرىپ مۇبارەكلەيمىز، — ددى.

مەسۇدىخان لەيلىگۈلگە نىمە دىيىشنى بىلمەي، ئوزىگە ئەقسىم قىلىنغان نەرسىنى قىزى مەختۇم بىلەن قانداق ئېلىپ كېتىشنى مەسلىھەتلىشىۋاتقاندا، جۇما ئوزىگە تەقسىم قىلىنغان

قوشباش ئىگەرلىك قارا ئاتقا مىنىپ دۇڭ تېخەنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ئات تىپىرلاپ، ئىككى پۇتىنى ئىگىز كوتىرىپ، شوخلۇق بىلەن كىشنەيتتى. جۇما ئات ئۈستىدە تۇرۇپ، دۇڭ-تېخەنگە قاراپ:

— بىز قىرغىزلار ئات خۇمارى خەق. ئات ئۈستىدە تۇغۇلۇپ، ئات ئۈستىدە ئوسكەن دىسە بىزنى دىسە بولىدۇ. لېكىن، شۇ ئات ماڭا نىسىپ بولمىغان. بۇگۈن بۇ يەردىكى ئىشلەمچى دوستلىرىم مېنى ئۇنتۇپ قالماپتۇ، مانا ئەمدى بۇ ئاتنى تېقىمىغا قىستۇرۇۋېلىپ، كوكتاغ يايلىغىدا يېگىچە هايات قۇرۇش يولىدا توختىماي چاپىدىغان بولدۇم، — دىدى.

دۇڭ تېخەن ئازاتلىق بىلەن تەڭلا ئوزىنى كەمبەغەل ۋە نامرات دىخانلارنىڭ قەد كوتىرىش يولىدىكى كۇرىشىگە بېغىشلىغان بۇ قىرغىز يېگىتكە خوشاللىق نەزىرى بىلەن قارىدى ۋە ئۇنىڭغا ئاق يول تىلىدى.

شۇ پەيتتە، كۇرەش مۇسىسى تەقسىم قىلىنىۋاتقان سوروندىن پاراقلىغان كۇلكە ئاۋازى كوتىرىلدى، خوشال كۇلكە-چاخچاق ئاۋازلىرى زەرەپشان ئورىكىشدەك دولقۇنلىنىپ، ئەتراپقا يېيىلدى.

دۇڭ تېخەن يېنىدا تۇرغان جاپپاروپ بىلەن كۇلكە كوتىرىلگەن تەرەپكە ئىتتىك قاراشتى. سورونىڭ ئوتتۇرىسىدا قىسمەت چورۇق تامدەك يوغىنىغان بىر چىپار كالىنىڭ مۇڭگۈزىگە باغلانغان چۇلۇۋۇرىدىن تۇتۇپ تۇراتتى. كالىنىڭ ئۈستىگە بىر پارچە يېڭى گىلەم، رەڭلىك يىپ پالاس، مەخسۇت بەگنىڭ بورە تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىسى، بىر كىيىملىك ئەتلەس ئارتىلغان، كالىنىڭ بويۇن، مۇڭگۈزلىرىگە قىزىل، يېشىل شەلپەر رەختلەر

باغلانغان بولۇپ، كالا خۇددى قەشقەردىكى مەشھۇر سەرىكچى مەمەت "تاز" نىڭ ئوشكىسىدەك ياستۇپتىلگەن ئىدى.

ئەر-ئايال ياشلار، مويسپىتلار قىسمەت چورۇقنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ چاخچاق قىلىۋاتاتتى. چاخچاق سوزىنى نۆۋەت بىلەن خالىغان كىشى ئىختىيارى ئېيتاتتى، ئەتراپتىكىلەر گۈلدۇرلىگەن كۈلكە سادالىرى بىلەن ئاۋاز قوشاتتى.

— قىسمەت ئاكا، — دىدى تومۇر كۈلۈپ، — بۈگۈن ساڭا تەقسىم قىلىنغىنى پۈتۈن بىر ئائىلىنى سەرەمجانلاشقا بولىدىغان نەرسە، ئەمدى توي قىلىۋال.....

— توي!.....قانداق توي؟ — دىدى قىسمەت چورۇق چىپار كالىنىڭ بويۇنلىرىدىن سىلاپ ئەتراپتىن كوتىرىلگەن كۈلكىنى بېسىپ، — بۈگۈنكى بۇ ئالامەتچۇ، بۇ توي ئەمەسمەكەن؟.....

— ئۇ دېگىنىڭ دۇرۇس، — دىدى قادىر كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۈگۈنكىسىمۇ توي، كوپىنىڭ تويى. بۇرادىرىم تومۇر دەيدۇكى، ئىككى ئويىنىڭ قۇغۇنىنى قوشسا، بىر قازان ئاش بولىدۇ، قىسمەت ئاكام بىلەن مەسۇدىخان ئايلام باش قوشسا، كارامەت بەلەن تۇي بولىدۇ.....

ئەتراپتىكىلەر پاراخلاپ كۈلۈشتى. كىمدۇر قىسمەت چورۇققا:

— دىمىسىمۇ، راست ئەمەسمۇ، ئوتتۇز يىلغا يېقىن ئومرۇڭ مەخسۇت بەگنىڭ جۇۋاز خانىسىدا، زەي گەمىدە ئوتۇپ كەتتى. مەسۇدىخان يامان ئايال ئەمەس، تازا بەلەن جۇپ. تۇي قىلغىن. سەنلا "ھە" دەيدىغان بولساڭ، توي نەغمىسى بىزدىن!.....

— تويىنى شۇنداق قىزىتىۋېتىمىزكى، — دىدى بۇ گەپكە سەما بولۇپ تۇرغان ئەزىمەتنىڭ خوتۇنى چىنارخان بالىسىنى قولىدا

تۇتقان هالدا، قسمەت چورۇتقا قاراپ، — سېنىڭ تويۇڭ ئالدىدا قىز تويىنى يەرگە قارىتىمىز، مانا مەن ئايال مېھمانلىرىڭنى كۆ-تىمەن، ئەزىمەت ئەزەلدىن جامائەت ئىشىغا پىدايى، نەغمە-ناۋا، ناخشا-ئۇسۇل دېگەننى دۇڭ كەلتۈرۈپتىمىز.....

— چىنارخان تۇغرا ئېيتتى، — دىدى كىمدۇر بىرەيلەن خوشاللىق بىلەن، — ئەزىمەت بىلەن چىنارخان كوئېنلۇن غار-لىرىدا ئاشىق-مەشۇق بولۇپ يۈرگەنلىرىدە، ئۇلار توي نىكاسىغا پەقەت پىچاقنى گۈۋا قىلغان. قىسمەت ئاكا سېنىڭ تويۇڭغا مانا پۈتۈن يۇرت گۈۋا-شاھىت بولىمىز، تازا بىر ئويناپلى، توي قىل. ئىمام خاتىپ تۇزۇڭ ئادەم، ھېچقانچە ھەق تەلەپ قىلمايلا نىكا پەتىسنى ئوقۇپ قويىدۇ.....

ئەترابتىن يەنە خوشال كۈلكە-چاخچاقلار كوتىرىلدى:

— قىسمەت ئاكا توي قىل، مۇقام نەغمىنى ئېلىشا تا-غامغا چالدۇرىمىز، سايرىتىۋېتىدۇ.....

— قىسمەت ئاكا، قورقما، تاپقىنى چوجە خوراز، تاپالا-مىغنى بىر باش پىياز.....پولو قىلمىساق، چامغۇر قورداق يا-سايمىز.....

— قىسمەت ئاكا، ئىزا تارتىۋاتامسەن، قورقما، مەسۇدىخان ئايلامغا رەئىسلىمىز توختاخۇن بىلەن ئېلىشانىڭ ئۇزىنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىمىز، توختىكام بۇ ئىشقا ئارىلاشسونچۇ، كىم غەلىلا دېگەن.....

— مەسۇدىخاننىمۇ بىرەدىدە ئىۋاشقا كەلتۈرىمىز.....

— ھەي.....توي ئۇستىگە توي بولاتتى-دە!.....

— ۋ-باھاردىكى توي نىمە دېگەن ياخشى!.....

— قېنى قىسمەت ئاكا، گەپ قىل، بىز خىزمىتىگە تەيـ-يار.....

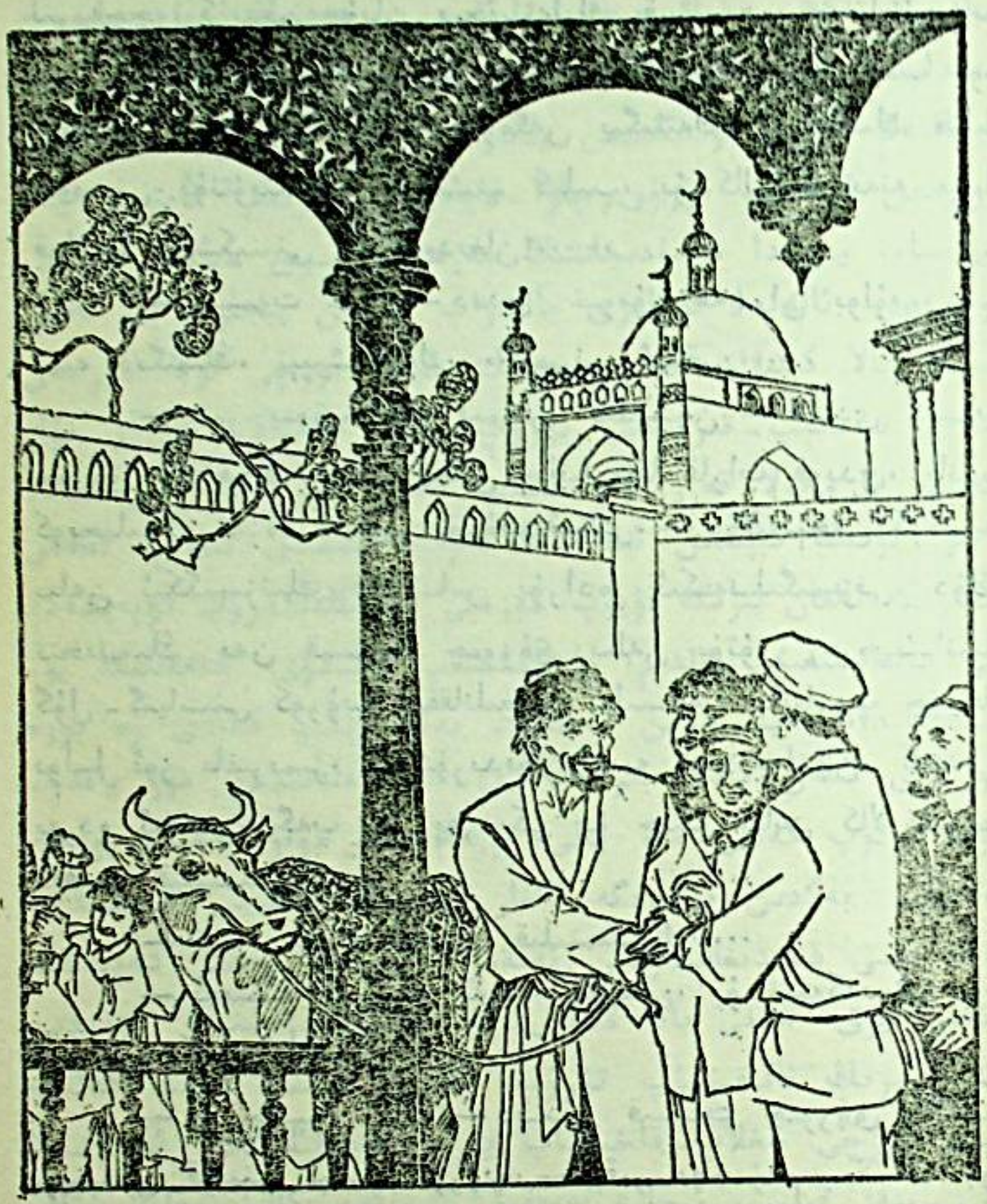
— قورقما، مەسۇدىخان ئوڭى نېپىز، يۇۋاش ئايال، كۆلـ
دەك ئوي - ئوتاق بولسىلە،.....
— بىر ئۇچكە ئىچىدىكى قوشماق مېغىزدەك ئىناق ئوتە-
سىلە،.....
— ....

قىسمەت چورۇق قېرىنداشلارنىڭ چاخچاقلىرىدىن چوڭقۇر تىلەك ۋە سەمىمىلىك سېزىپ ھاياجانلاندى، تەڭ كۈلۈپ، تەڭ يايرىدى. ئۇ، كۈلگەندە كوزلىرى قىسىلىپ، كالپۇكلىرى ئۇمچەيـ گەندەك بولۇپ، كوزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.....دۇرۇس، مەسۇدىخان بولىدىغان ئايال. مەسۇدىخانغا يوشۇرۇن ئىشتىياق باغلاپ يۈرگەنگە ئىككى - ئۈچ يىل بوپ قالدى. ئەپلىك پۇرسەت تېپىپ توي قىلۇۋلىش ئازاتلىق بىلەن تەڭ ئويغانغان گۈزەل ئارزۇ ئەمەسمۇ؟.....بۇگۈن بۇ ئارزۇغا قېرىنداشلار ئاشكارا ھىمداشلىق قىلماقتا. نېمە دېگەن ياخشى.....مەن قىسمەت چو-رۇق بۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقالمايمەنمۇ!.....

قىسمەت چورۇق ئوزىگە تەلپۈنۈپ تۇرغان قېرىنداشلارغا نېمىندۇر دېمەكچى بولۇپ تۇرغاندا، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدىن قىستىلىپ ئوتۇپ، دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. دۇڭ تېخەن قىسمەت چورۇقنى ئوزىگە قايتقان ئەمگەك ئەجرى بىلەن تەبرىكلىدى، جاپپاروپ چېپار كالىنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ياخشى كالا، تېخى ياش ئىكەن، مۇبارەك بولسۇن، — دىدى.

قىسمەت چورۇق چېپار كالىنى ھىلىلا بىرسى تارتىۋالىدىغاندەك بويىندىن قۇچاقلاپ تۇراتتى. ئۇ، جاپپاروپنىڭ "كالا تېخى ياش ئىكەن" دېگەن سوزىنى ئاڭلاپ، بايا ياشلارغا دەپ بەرمەكچى بولغان سوزىنى ئېيتتى:

— دۇرۇس، كالا ياش، يەنە كېلىپ بېجىرىم، ياخشى كالا، — دېدى قىسمەت چورۇق بىرئاز ئويلانغان هالدا، — مەن بىرنەچچە كۈندىن بۇيان بىخەستەلىك قىپتىمەن. توختاخۇن بەلەن بايىزغا تەقسىماتتىن بۇرۇنلا جېكىلەپ قويىمەن دەپ ئويلىدىمۇ، تىۋي خوشاللىغىغا چومگەن يىگىتتەك، تەنتەكلىك قىلىپ هەممىنى ئۇنتۇپتىمەن. ئايلىنىپ كېلىپ، بۇ كالىنىڭ يەنە مېنىڭ قولۇمغا چۈشكىنىنى كورمەمدىغان!.....

— قىسمەت ئاكا، — دېدى تۇمۇر هەيران بولۇپ، — بۇ نىمە دىگىنىڭ، تېپىشماقتەك.....سىرنى ئېيتقىن.....

— سىر يوق، سىر نىمىش قىلسۇن، — دېدى قىسمەت چورۇق ۋە دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپقا قاراپ قويدى، ئاندىن كوپچىلىككە نەزەر سېلىپ تۇرۇپ ئېيتتى، — دۇڭ تېخەن كومىسسار بىلەن ئىككىمىزنىڭ قەدىناس بۇرادەر ئىكەنلىكىمىزنى، دۇڭ-تېخەنىنىڭ مەن قىسمەت چورۇق بىلەن پۈتۈن زەرەپشانىنىڭ گۈل-گىياسىنى كورۇپ چىققانلىغىنى بىلمىسلەر. جاپپاروپ چۈيجاڭ بولسا ئوز باغرىمىز. يوشۇرىدىغان نىمە سىر بولسۇن. گەپ بۇ يەردە ئەمەس. گەپ شۇ يەردىكى بۇ چىپار ياش كالا تۇغرا تەقسىم قىلىنمىدى.....

— نىمە، تۇغرا تەقسىم قىلىنمىدى!.....

— ئەمسە كىمگە بەرسە بولىتى، بۇ نىمەگەپ؟ .....

دېيىشىپ كەتتى ياشلار.

— بۇ چىپار كالا، — دېدى قىسمەت چورۇق كالىنىڭ بوينىدىن قولىنى ئېلىپ تۇرۇپ، — پېقىر مەخسۇت بىكنىڭ جۇ-ۋاز خانىسىدا ئىشلەتكەن جۇۋاز كالىسىنىڭ 3 - ئەۋلادى.....

— ئوهۇ!.....ئۇنداقتا هەق جايىغا تازا قارار ناپقان ئىكەنغۇ! — دېدى كىمدۇر بىرەيلەن قىزىقسىپ.

— ياق! — دىدى قىسمەت چورۇق گەپنى كېسىپلا، — هازىرقى گەپ مېنىڭ بېخەستەلىكىمدىن ھەقنىڭ دەل جايىغا، ھەقداسىغا قارار تاپمىغانلىغىدا. بۇ ئىش ماڭا قولۇمدىكى بەش بارماقتەك ئايان. بۇنىڭدىن يىگىرمە يىلچە ئىلگىرى بىر كۈنى بازاردىن ئىشەككە قۇرۇق چاۋا - قاپاقلارنى ئارتىپ قايتىپ چە- قىۋاتسام، يولدا مەسۇدىخاننىڭ مەرھۇم ئېرى ھېلىم بوزچى ئۇچرىدى. ئالدىدا تۆكلىرى يالتىراپ تۇرغان بېجىرىم بىر تاغلىق ئىنەك كالا كېتىۋاتىدۇ. رەھمەتلىك ھېلىم بوزچى تولا خۇرسەن ئىدى. تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ، مىڭ تەسلىكتە ئازراق پۇل يىغىپ، ئاز - تولا قەرز - پەز قىلىپ ئاشۇ كالىنى بازاردىن سېتە- ۋاپتۇ. ئۇنىڭ گېپىدىن ئىنەكنىڭ سۈت - قېتىغىنى ئىچىپ، قىغىنى ئىجارىگە ئالغان يېرىگە قۇيۇپ، ئوزىنى نەسىلەندۇرۇپ كوپەيتمەك- چى بولغانلىغىنى بىلدىم. پاراڭلىشىپ ماڭدۇق. مەھەللىگە يې- قىنلاشقاندا، كەينىمىزدىن مەخسۇت بەگ يېتىپ كەلدى ۋە بورە كوزلىرى بىلەن كالىغا بىر قارىدى - دە، تەلەتىدىن مۇز ياغدۇ- رۇپ ئوتۇپ كەتتى. شۇ يىلى قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ھېلىم بوزچى مەخسۇت بەگدىن ئىجارىگە ئالغان يەرنىڭ ھەققىنى بېرەلمىدى. بەگ نېسى قىلىدىغانلاردىن ئەمەس، ئۇنىڭدا رەھىم - شەپقەت دېگەن يوق. شۇنى بانا قىلدى - دە، ھېلىم بوزچىنىڭ كوزىدىن قان - يېرىڭ ئاقىۋۇزۇپ تۇرۇپ، كالىنى تارتىپ ئېلىپ كەتتى. ھېلىم بوزچى يىغلاپ - قاخشاپ يۇرت - مەھەللىدىن ئاز - تولا قەرز - پەز قىلىپ، ئىجارە ھەققىنى تولەپ، كالىنى قايتۇرۇۋالا- ماقچى بولغان بولسىمۇ، لېكىن مەقسىدىگە يېتەلمىدى. بەگ: "سەن ئەبگاغا كالا بېقىشنى كىم قويۇپتۇ!" دەپ قوغلۇۋەتتى..... تاغلىق ئىنەك بەگنىڭ كالا پادىسىغا قوشۇلۇپ كەتكەن بولسىمۇ،

مەن قىسمەت چورۇق ئۇنى زادى كوز قىرىمدىن كەتكۈزمىدىم. ئۇنىڭ تولۇق ئوچ ئەۋلادىنى جۇۋازدا پىقىراتتىم.....مانا بۇ چىپار كالا ئاشۇ تاغىل ئىنەكنىڭ نەسلىدىن كەلگەن 3 - ئەۋلات. ھەق جايىغا قارار تاپىدىغان ئىش بولسا، بۇ كالا جەزمەن مە - سۇدىخانىغا قايتىشى لازىم.....

قىسمەت چورۇقنىڭ گېپىنى توختاخۇن بىلەن بايىز خالۋاپ تەستىقلىدى. دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپ قىسمەت چورۇقنىڭ ئوز نەپسىگە چوغ تارتمايدىغان ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلەتتى، ئۇنىڭ تارىختىكى بۇ يارىنى ئۇنتۇمغانلىغىنى ماختىدى. ئەتراپ - تىكىلەر چىپار كالىنى مەسۇدىخانىغا تاپشۇرۇش كېرەكمۇ - يوق؟ دىگەن مەسىلە ئۇستىدە بەس - مونازىرە قوزغىدى. خېلى بىر قىسىم كىشىلەر "چىپار ئىنەكنى ئالماشتۇرۇش كېرەك، ھەق جايىغا قارار تاپسۇن، قىسمەت ئاكىغا تېخى تەقسىم قىلىنمىغانلىرىدىن بېرەيلى" دىيىشتى.

شۇ چاغدا، ئالماس كوپچىلىككە قاراپ خوشاللىق بىلەن:

— بۇنىڭدا چوڭ ھەق - ناھەق مەسىلىسى يوق، ئەگەر كەتكەن يېرىنى تۇزەش تەس ئەمەس. بايا سىلەر توي ئوينە - ماقچى بولغان ئەمەسمۇ. مەسۇدىخان ئايلام بىلەن قىسمەت ئا - كامغا تەككەن كۇرەش مۇنىسىنى بىر يەرگە جەملىسەك، قالتىس ۋەزنى بار تويلۇق بولمامدۇ؟ — دىدى.

بۇ تەكلىپتىن ئەتراپتا چۇۋۇرلىشىپ تۇرغانلار يايراپ كە - تىشتى. خوشال كۇلكە ياڭرىدى، ئەزىمەت، قادىر، تومۇرلەر ۋە يەنە بىرقانچە ياش يىگىتلەر:

— يۇرۇڭلار، تومۇرنى قىزىغىدا سوقايلى، توي ئوينايمىز، يۇرۇڭلار، مەسۇدىخان ئايلامغا بارايلى، — دىيىشتى.

ياشلار گۇرروسده قوزغىلىشتى. ئەمما، قىسمەت چورۇق تەمتىرەپ، ھودۇقۇپ كەتتى:

— ياق، ياق، توختاڭلار، ئالدىرماڭلار، — دىدى ئۇ بىر ئاز ھاياجانلىنىپ، — بۇ قانداق بولار.....قانداق مۇمكىن؟.....

جاپپاروپ كۈلدى:

— دىمەك، ئاۋۋال ئەلچى ئەۋەتىدىكەنمىز - دە.....

— ئەمدى، ئاتا - بوۋىلاردىن قالغان ئادەت ئەمەسمۇ، شۇڭا.....رەسىم - قائىدە.....بار مەسلىھەت.....

قىسمەت چورۇق شۇ گەپنى ئېيتىپ، بىردىن مۇلايىم، تەمكىنلىشىپ شۇك بولۇپ قالدى، چوڭ - چوڭ نەپەس ئالاتتى، ئۇنىڭ ھاياجانلىنىۋاتقانلىغى ئېنىق. تۇرۇپ دۇڭ تېخەن، جاپپا - روپ، ئالماسقا؛ تۇرۇپ ئەتراپتا ئوزىگە تىكىلىپ تۇرغان قېرىنداشلارنىڭ سەممى ھىسداش كوزلىرىگە؛ تۇرۇپ چىپار كالىنىڭ ئۇستىگە ئارتىلغان گىلەم، پالاس ۋە رەڭلىك رەختلەرگە ھاياجانلىق تېگىرقاش بىلەن تەلمۇرۇپ قارايتتى. پۈتكۈل ئومىرى رىيازەت چېكىش بىلەن ئوتكەن بۇ ئادەم يېڭى زامان ئېلىپ كەلگەن ئوز قەدرى - قىممىتىدىن زوقلىنىپ، قوللىرىنىڭ ئۇچلىرىنى تىنىمسىز ئۇۋۇلايتتى، كوزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، ئاق ئارىلىغان شالاڭ بۇرۇتلىرىنىڭ ئۇچىنى تىلى بىلەن يالماپ، نەمە قىلىشنى بىلمەس ئىدى.....

كوپچىلىك جىمجىت بولۇپ قالدى. جىمجىتلىقنى ئالماس بۇزدى ۋە بۇرۇلۇپ جاپپاروپقا قارىدى:

— يولداش جاپپاروپ، نىمە قىلىمىز، بىر نىمە دەڭ.....

جاپپاروپ خوشاللىق بىلەن قولىنى كېرىپ دۇڭ تېخەننى قولىتۇقلىدى ۋە ئوز جەڭچىلىرىگە ئاتاكىغا ئاتىلىنىشقا بۇيرۇق

بهرىـۋاتقان قەيسەر كومانـدىرىدەك، كوپچىلىككـە قاراپ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ئېيتتى:

— ياخشى ئىش!.....نىمە تۇرىسىلەر. دەرھال تويغا تەيـيارلىق قىلايلى. تـوي ئويناپمىز-تـوي! كۇرەش مۇسىنى تەقـسىم قىلىش يىغىنى—غەلىبىنى تەبرىكلەش تويى. كەچقۇرۇن بۇ تـوينىڭ داۋامىنى قىسـمەت تاغا بىلەن مەسۇدىخاننىڭ ئويـدە قىزىتىمىز. توختىكام بىلەن بايىزكام ئەلچى بولسۇن. مەسۇدىخان ئاچىغا خىزمەت ئىشلىسۇن. نىكا رەسمىيىتىنى ئوتەش ئاسان. بۇنىڭغا مەن كاپالەتلىك قىلىمەن. توي بېشى يولداش ئالماس بولسۇن. قېنى قىسمەت تاغا يەنە يېرىم كۇن ۋاقىت بار، ساقال-بۇرۇتنى ياستىك، تەييارلىق قىلۇبلىك. سىزگە ئىجازەت.....

جاپپاروپنىڭ سوزى خـوشال كۇلكە-چاخـچاقلار، ئالقىش سادالىرى بىلەن قارشى ئېلىندى. جۇۋان-چوكانلار، پىدايى قىز-يىگىتلەر دەرھـال ئىش تەقسىم قىلۇبلىپ، تـوي تەيـيارلىغىغا كىرىشىپ كەتتى.....

2. ئانا ئارزۇسى

ئانا ئارزۇسى ئەشۇنـداق، ئۇنىڭ زادى چـىكى بولمىسا كېرەك.....

زەرەپشانلىقلار ئوز پەرزەنتلىرىـگە بەخت تىلىگەنـدە، بالا يەرگە چوشۇپ، ئالەمگە كوز ئېچىش بىلەن تەڭ: "يەتتە ئەزاسى ساق، پىشانىسى ئوڭ، يولى ئوچۇق بولسۇن؛ بوشۇڭ تويىنى، خەتـنە تويىنى، نىكا تويـىنى كورۇشكـە نـسىپ قىلغايسەن" دەپ ئوز ئارزۇ-تىلەكلىرىنى بىلدۇرىشىدۇ. ئاددى ياكـى ھەشەمەتلىك

ئوتكۈزۈش هەر كىشىنىڭ چامىسى - قۇربىغا باغلىق، ئەما قانداق-لا بولمىسۇن، بۇ ئۇچ تويىنىڭ مەرىكىسىنى ئوز لايىغىدا ئوتكۈزۈپ بېرىش — ئادا قىلمىسا بولمايدىغان ئاتا - ئانىلىق قەرز — شەرەپلىك بۇرچ ھىساپلىنىدۇ. چۈنكى بوشۇك توي—بالىنىڭ ئەي بولغانلىغىنىڭ، خەتمە توي — قاتارغا قوشۇلغانلىغىنىڭ، نىكا توي — مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈش يولىغا كىرگەنلىگىنىڭ بەلگىسى، ھەممىسى ئەھمىيەتلىك ئىش. لېكىن، ئانا ئارزۇسى بۇنىڭ بىلەن ئاياق-لاشمايدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن نەۋرە كورۈشنى، نەۋرىلەرنىڭ ئۇچ تويىغا داخىل بولۇپ ئەجرە قىلىشنى: ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا، ئوخشاشلا چەۋرە كورۈشنى، چەۋرىلەرنىڭمۇ ئاشۇ ئۇچ ئوتكە-دىن بىخەتەر ئوتۇپ كەتكەنلىگىنى ئوز كوزى بىلەن كورۈپ، كوڭلىنى تىندۇرۇشنى شۇنچە ئارزۇ قىلىدۇ.....

ئۇنىڭدىن كېيىن - چۇ؟.....

بۇنىڭغا: "ياخشى نىيەت - ئارزۇ بىلەن ياشايدىغان كىشى قەرىماس كىشى"، "گۈزەل ئارزۇ — يېرىم دولەت" دىگەن زەرەپ-شان تەمسىللىرى جاۋاپ بولسون.....

ھىكايىمىزنىڭ ئوزىگە كېلەيلى:

ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىز-مەت ئۇمىگى بۇ يەردىن يوتكىلىشتىن بىر كۈن ئىلگىرى، رايونلۇق پارتكوم بىلەن خىزمەت ئومىگى پارتكومنىڭ قوشما يىغىنى بولۇپ ئوتتى. يىغىن نۇقتىلىق ھالدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومە-گەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەركىتىنىڭ كۈرەش مۇىلىرىنى قاز-داق مۇستەھكەملەش مەسىلىسىنى قارىدى. جاپپاروپنى زەرەپشاز-دىن تەشكىل قىلىنغان خىزمەت ئەترىدىگە مەسئۇل قىلىپ، تېخى بۇ ھەركەت ئىلىپ بېرىلمىغان باشقا رايونلارنىڭ خىزمىتىگە ياردەم

بېرىشكە بەلگىلىدى. ناھىيلىك پارتكومىنىڭ يوليورۇغىغا ئاساسەن ئالماسنى قەشقەر كونا شەھەر ناھىيسىنىڭ پاختەكلى يېزىسىغا بېرىپ، بۇ يەردە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە سىناق قىلىنىۋاتقان يەر ئىسلاھاتىنىڭ تەجرىبىسىنى ئۆگىنىپ كېلىشكە ئەۋەتىشنى قارار قىلدى.

يېغىن جەددى، ئەستايىدىل، قىزغىن كەيپىياتتا داۋام قىلدى.

يېغىن ئاياقلاشقاندا، ئەترايتقا گۈگۈم چۈشكەن ئىدى.

ئالماس پارتكوم ئىشخانىسىدىن چىقىپ، ئىككى تۈپ يېڭى تىكىلگەن چىنار قەد كوتىرىپ تۇرغان ھويلا سەيناسىدىن ئوتۇۋېتىپ، بىردىنلا پارتكوم دەرۋازىسى ئالدىدىكى يولەنچۈكى بار ئوزۇن بەلدىكىدە يالغۇز ئولتۇرغان ئانىسى ساربىخاننى كورۈپ قالدى.

ساربىخان ئانا ھېچقاچان بو يەرگە سەۋەپسىز كەلمەيتتى، كەلسىمۇ، بەلدىكىدە ھاكۇپقىپ ئولتۇرۇشقا ئۇنىڭ چولىسى تەگمەيتتى.

ئالماس ئالدىراپ، خوشال كەيپىياتتا ساربىخان ئانىنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە چۆكۈپ ھىرىسمەنلىك بىلەن ئۇنىڭ ئىككى بىلىگىدىن ئىككى قولى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ:

— ئانا، نىمىشقا بۇ يەردە يالغۇز ئولتۇرىسەن، مېنى ساقلاپ قالدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئوغلۇم، — دىدى ئانا نىمە ئۈچۈندۇر، مىسكىن ئاۋازدا، — مەجلىسكىلار توگىدىمۇ؟

— توگىدى، ئانا. كېتەيلىمۇ؟

— ياق ئوغلۇم، مېنىڭ ئىشىم بار، — دىدى ئانا ۋە ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ پارتكوم ئىشخانىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى، — مەن دۇڭ تېخەن، جاپپاروپ بىلەن كورۇشەي، ئۇلار بارمۇ؟

ئالماس مەزمۇت دەسسەپ كېتىۋاتقان ئانىسىغا ھەم زوق-لىنىپ ئامراقلىقى كەلگەن، ھەم ھەيران بولغان ھالدا كەينى تەرىپىدىن قاراپ قالدى.....

ساربخان ئانا لەيلىگۈلنىڭ تولىمۇ يېراق بىر شەھەرگە، ئالەمنىڭ ئۇ چېتىگە — بېيجىڭغا ئوقۇشقا بارىدىغانلىقىنى بۇنىڭدىن ئىككى سائەتچە ئىلگىرى ئوز ھويلىسىدا، ئوزىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن موزايلىق ئىنەكنى ئۇزۇمە غولىغا باغلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ سۈتىنى سېغىشقا تەمشىلىۋاتقاندا ئاڭلىدى.

بۇ خەۋەرنى يەتكۈزگەن قىسمەت چورۇقىنىڭ ئارزۇلۇق قىزى مەختۇم (قىسمەت چورۇق مەسۇدىخان بىلەن ئوي-ئوتاق بولغاندىن كېيىن، "يېڭى جەمىيەتتە 'ئوگەي' دېگەن گەپ يوق، مەختۇم مېنىڭ ئارزۇلۇق قىزىم" دەپ ئىلان قىلغان ئىدى، بىزمۇ شۇنداق دەپ ئاتىدۇق) ئانىغا يەنە بىر كونۇبرتىلىق خەتنىمۇ بەردى. بۇ خەت بېيجىڭدىن — مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان ئابدۇللادىن كەلگەن ئىدى.

مەختۇم قىز خەتنى خوشاللىق بىلەن ئوقۇپ بەردى..... ئابدۇللا بۇ ئويدە تۇرغان كۈنلىرىنى، يېگەن تۇز-تائاملىرىنى، توختاخۇن بىلەن ئانىنىڭ مېھىر-شەپقىتىنى ئەسلەپتۇ، ئوز ئاتا-ئانامدىن كورمىگەننى سىلەردىن كوردۇم دەپ رەھمەت ئېيتىپتۇ. پايتەختىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى، ئوزىنىڭ ئوقىغا تارتقان بەخت-تەلىيىنى ھىكايە قىلىپ يېزىپتۇ.....

لېكىن، خەتتە ئېيتىلغان بۇ گەپلەر ئانىنىڭ قۇلىغىغا ئانچە كىرمىدى.....قۇلىغىدا يەنىلا "لەيلىگۈل بېيجىڭغا بارىدىغان بولدى" دېگەن سوز جاراڭلايتتى، قولىدا سوت ئاپقۇرىسىنى چىڭ تۇتقان

ئانا، قېتىپ قالغاندەك مىدىر-سىدىر قىلماي ئۇرە تۇراتتى.....
ئانا ئارزۇسى ئاشۇنداق. ئۇنىڭ ئوي-خىيالى ئالماس بىلەن لەيلىگۈلنىڭ تويىدا ئىدى. قۇدا - باجىلار ئىجارە كىمەيتىش ھەركىتى ئاخىرلىشىش بىلەنلا توي ئوتكۈزىمىز دەپ كېلىشكەنىگە نىكەم. توي تەييارلىغى ئاللىقاچان پۈتكەن ئەمەسمۇ.....قۇدا - باجىلار ئوتتۇرىسىدىكى توختام ئەمدى نىمىگە ھىساپ.....لەيلىگۈل ئوقۇپ قايتىپ كەلگىچە ياخشى تىلەككە يامان چىچەك ئۇنۇپ قالارمۇ، شەيتان ئارىلاپ، پىشقان ئىشنى بۇزۇپ قويارمۇ، دۇنيا دا بايىزاخۇندىن ياخشى قۇدا، لەيلىگۈلدىن بەلەن كېلىن نەدە بار؟.....
ئانىنىڭ ئەنسىرەيدىغانلىرى ئويلىغانسېرى كوپىيىۋەردى. كوڭلىدە ئالماستىن رەنجىدى. قىسمەت چوروق چىغدا بىر چىرايلىق توي - توكۇن قىلىپ مۇرات - مەقسەتكە يەتتى، مېنىڭ ئارمىنىم قاچان رۇياپقا چىقىدۇ، دەپ خاپا بولدى.....
ئانا نىمىنىدۇر ئەسكە ئېلىپ، قولىدىكى ئاپقۇرنى ئويۇققا قويدى - دە، ئىشكنى تېشىدىن ئىلىپ، ئالدىراپ رايون مەھكىمىسى تەرەپكە كەتتى. كوڭلىدىكى ئارزۇلارنى دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپقائېيتىپ،ئۇلاردىن مەسلىھەت ئالماقچى بولدى، "دۇڭ تېخەن، جاپپاروپ، ئالماسلار قىسمەت - تەقدىرلىرى بىر جان كويەرلەر، ئارىلىرىغا قىل سىغمايدىغان سىرداش بۇرادەرلەر، چوڭلىرى ئاكا بولسا، كىچىكلىرى ئىنى. ئالماس چوقۇم دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپنىڭ گېپىنى يەردە قويمايدۇ،" دەپ ئويلىدى.....
ساراڭخان ئانا رايون مەھكىمىسىنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلگەندە پارتكوم ئىشخانىسى تەرەپتىن بېشىغا ئېگىز قارا كوپە تۇماق، ئۇستىگە زىغىرىڭ چېپەرقۇتتىن تاشلانغان كالتە جۇۋا،

قارا چىپەرقۇتتىن پاختىلىق چاپانلارنى كىيىپ، بېلىنى يېشىل بەل-ۋاقتا تارتىپ باغلىغان، پۇتلىرىدا تۇمشۇغى قايرىلىپ - تۇرىدىغان ئارا پاشىنىلىق قىزغۇچ دولان ئوتۇكلىرى بار، بەستلىك- قاۋۇل، ۋۇجۇدىدىن كۈچ - قۇۋۋەت يېغىپ تۇرغان بەش - ئالتە نەپەر ياش، ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر چىقىپ كەلدى.

ئانا ئۇلارنى تونۇدى. ھەممىسى ياخاقلىق يېزىسىنىڭ ھەر-قايسى تەرەپلىرىدىن كەلگەن يېڭى سايلانغان كەنت باشلىقلىرى، ئاساسىي قاتلام دېخانلار جەمىيەتلىرىنىڭ رەئىسلىرى بولۇپ، تۇنۇ-گۈنكى تونۇش يىللىقچىلار، يالالانما، كەمبەغەل دېخانلار، ئىجا-ربكەش - ئوتاقچىلار ئىدى.

ئانا ئۇلارغا زوقلىنىپ، بىر دەملىككە ئوز خاپىلىغىنى ئونـ تۇدى، ھەممىسى بىلەن قىزغىن سالام - سائەت قىلىشتى ۋە دۇكـ-تېخەن بىلەن جاپپاروپنى سوردى.

— بار، كومىسسارمۇ، چۈيجاڭمۇ بار،—دىدى ئۇلار ئولاش-چولاش، — بىز ئوز ئىشىمىزنى پۈتتۇردۇق، ئۇلار يەنە مەجلىس ئېچىۋاتىدۇ.....

ئانا ئىككىلىنىپ قالدى ۋە يىغىنىڭ تۈگىشىنى كۈتمەكچى بولدى. يولەنچۇگى بار ئۇزۇن بەلدىكدە يالغۇز ئولتۇرۇشنىڭ سەۋىۋى شۇ ئىدى.....

ساربخان ئانا ئالماستىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئۇدۇل پارتـ كوم ئىشخانىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئىشىك تۈۋىدە يىغىندىن تارقىلىۋاتقان پارتكوم ئەزالىرى بىلەن دوقۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئانىنى ھورمەت قىلاتتى ۋە قىزغىن ھال سوراپ ئوتۇپ كېتىشتى.

ئىشخانىدا دۇكـ تېخەن بىلەن جاپپاروپ نىمىندۇر مەسلـ

ھەت قىلىشىپ ئولتۇرغان ئىكەن. ئانىنى كورۇپ، ھەر ئىككىيە-
لەن ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇشتى. دۇك تىخەن خوشاللىق بىلەن
ساربخان ئانىغا قاراپ:

— ئانا، بۇ ياخشى بولدى، بىز جاپپاروپ بىلەن ئىككىمىز
تېخى سىلىنىڭ ئويىگە بارماقچى بولۇپ تۇراتتۇق، — دىدى ۋە
جاپپاروپقا قاراپ قويۇپ ئېيتتى، — ئالماس بىلەن لەيلىگۇلىنىڭ تو-
يى يەنە كېچىكمدىغان بولدى. بۇ ئىشقا بىز ھەممىمىز كوڭۈل
بولگەن. يولداش جاپپاروپ ئالماس بىلەنمۇ، لەيلىگۇل بىلەنمۇ
سوزلەشتى. قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇلارنىڭ ئوز ۋەدىسى بار ئىكەن،
يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن توي قىلىشنى كېلىشكەن ئىكەن. ئۇلار
شۇ ۋەدىسىدە تۇرماقچى، بۇ بىر. ئىككىنچىدىن، ناھىيىلىك ئىت-
تىپاق كومىتېتى لەيلىگۇلنى بېيجىڭغا ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتى
ئىتتىپاق كادىرلىرى مەكتۇبىگە ئوقۇشقا ئېۋەتىشنى قارار قىلدى.
ۋاقتى بىر يىل. بۇ، لەيلىگۇلنىڭمۇ، بىزنىڭمۇ ئارزۇيىمىز بولۇپ
چىقتى. بىز مۇشۇ ئەھۋالنى سىلىگە يەتكۇزمەكچى ئىدۇق.....

ئانا ئونچىقماي جاپپاروپقا قارىدى.

— بىز قوشۇلدۇق، ئالماس بىلەن لەيلىگۇلنىڭ ۋەدىسى،
توي ۋاقتى توغرىسىدىكى كېلىشىمي ئورۇنلۇق دەپ قارىدۇق، —
دىدى جاپپاروپ سالماق، تەمكىنلىك بىلەن، — ئىجارە ھەققىنى
كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەملىيەتتە يەر ئىسلا-
ھاتىنىڭ تەييارلىغى. بۇ ھەركەت زومىگەر پومىششىكلارنى سىيا-
سى جەھەتتە سەھنىدىن قوغلاپ چۇشۇرگەن، ھەيئەتنى يەرگە
ئۇرغان، دىخانلارنىڭ پۈت - قولىدىكى زەنجىر - كىشەنلەرنى چېقىپ
تاشلىغان بولسىمۇ، لېكىن، دىخان تېخى ئوز ئارمىنىغا تولۇق يەت-
مىدى. بايا بىرقانچە كەنت باشلىقلىرى، دىخانلار جەمىيەتلىرى-

نىڭ رەئىسلىرى ئارقا - ئارقىدىن بۇ يەرگە كېلىپ، نامرات دېخان لارنىڭ قەتئى تىلەك - تەلەپلىرىنى يەتكۈزدى، شۇنچە كوپ ئامما بارماقلىرىنى باسقان خەتلەرنى تاپشۇرۇشتى. خەتتە: "بىز ئويلاپ كوردۇق، ئىجارە كېمەيتىش ئېتىزدىكى زەھەرلىك ياۋا ئوت - چوپلەرنى ئورۇپ تاشلىغاندەك ئىش، ئەمدى ئۇنىڭ يىلتىزىدىن قۇمۇرۇۋېتىشىمىز كېرەك، دەرھال يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، ئۇزۇل - كېسىل قەد كوتىرىمىز، يەر ئىسلاھاتى قىلىپ بەرسۇن".....

دەپتۇ. بۇ ئىنتايىن ھەققانى تەلەپ، فېوداللىق يەر ئىگىلىك ھوقۇقىنى بىت - چىت قىلغاندىلا ئاندىن دېخان ھەقىقى ئازاتلىققا ئېرىشەلەيدۇ، قەد كوتىرىپ، ئادەملەرچە ياشاش، يېگىى جەمىيەت قۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ.....ئالماس بىلەن لەيلىگۈل ئەنە شۇلارنى ئويلىغان. ئوز بەخت - سائادىتى، ئارزۇ - ئىستەكىنى نامرات دېخانلارنىڭ بەخت - سائادىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ھەل قىلىشنى قارار قىلغان. بۇ قىممەتلىك پەزىلەت - غايە بىزنى تەسىرلەندۈردى. بۇ ئىشتىن توختاخۇن ئاكامۇ، بايىزاخۇنكامۇ خەۋەر تاپتى. باش قوشتۇق، ئۇلار خوشاللىق بىلەن رازىلىق بىلدۈرۈشتى. مەن ئويلايمەنكى، — دىدى جاپپاروپ ساربخان ئانىغا قاراپ، — سىلىمۇ قوشۇلىلا، توينىڭ ئاز - تولا كېچىكىشى ۋاقىت مەسىلىسىلا ئەمەس، قەد كوتەرگەن، يېگى جەمىيەتتە ئوز تەقدىرىنىڭ خوجايىنى بولغان ياشلارنىڭ گۈزەل غايىسىنى قوللاش مەسىلىسى. بىز ئاخىر بىر كۈن ئالماس بىلەن لەيلىگۈلنىڭ نويىنى چوقۇم ئەڭ نەمۇنىلىك توي قىلىپ ئوتكۈزىمىز، بۇنىڭدا گەپ يوق،.....

ئالماس ساربخان ئانىنى پارتكوم ئىشخانىسىغا ئۇزىتىپ قويۇپ: بوپتۇ، بۇ ياخشى بولدى. دۇڭ تېخەن بىلەن جاپپاروپنىڭ

سوزلەشكىنى تۇزۇك. ئانام غەرەز ئۇقمايدىغان خوتۇنلاردىن ئە-
مەس، قالغان گەپنى كەچتە ئوزەم يېشىپ بېرىمەن،— دەپ ئوي-
لىدى - دە، بۇ بىرنەچچە كۇندىن بۇيان شىرمەمەتنى كورمە-
گەنلىگىنى ئەسكە ئېلىپ، مەھەللىنىڭ شەرق تەرىپىگە قاراپ
كەتتى.

شىرمەمەت مەخسۇت بەگنى كۇرەش قىلىپ سوراققا تار-
تىش چوڭ يىغىندا قۇربان ئاقساقالنىڭ ئەپتى - بەشىرىسىنى ئې-
چىپ تاشلىغاندىن كېيىن، قۇربان ئاقساقالدىن ئۇزۇل - كېسىل قول
ئۇزۇپ، ئۇنىڭ ئويىگە ئاياق باسمىغان؛ كەنت دېخانلار جەمە-
يىتى كۇرەش مۇئىسىنى تەقسىم قىلىش جەريانىدا شىرمەمەتنىڭ
قۇربان ئاقساقالنىڭ گەدىنىدىكى ئون نەچچە يىلدىق ھەقىنى
ھىساپلاپ، تولىتىپ ئېلىپ بەرگەن ھەمدە قۇربان ئاقساقال ھىلە-
مىكىر ئىشلىتىپ تارتىۋالغان، شىرمەمەتنىڭ ئوز ئاتا - ئانىسىدىن
قالغان ئىككى ئېغىزلىق ئوي بىلەن باغ - ھويلىنى شىرمەمەتنىڭ
قولىغا قايتۇرغان ئىدى.....

ئالماس شىرمەمەتنىڭ ئويىدە ئوزاق مۇڭدىشىپ
ئولتۇردى، شىرمەمەتنىڭ دېخانلار جەمىيىتىگە ئەزا بولۇپ
كىرىش توغرىسىدىكى ئارزۇسىنى ئاڭلاپ، چىن كوڭلىدىن خوشال
بولدى.

— مانا بۇ ئوغۇل بالىدەك گەپ،— دىدى ئالماس،— ئەمە-
دى كوزۇڭ ئېچىلىپتۇ. دېخانلار جەمىيىتى سەن بىلەن بىزنىڭ
كۇچلۇك ئارقا تىرىگىمىز. قەد كوتىرىپ، ئوز ئوزىگە خوجايىن
بولۇشنى خالىغان دېخان ئەلۋەتتە ئوز تەشكىلاتىنىڭ ئەترايىغا
زىچ ئويۇشۇشى لازىم.....

ئالماسنىڭ شەرمەمەتىنى ئىزلىشىدە يەنە بىر سەۋەپ بار ئىدى:

— شەرمەمەت، — دېدى ئالماس ئويلانغان هالدا، — مەن سەن بىلەن يەنە بىر ئىشنى مەسلىھەت قىلىشماقچى. يېڭا قازىسىنىڭ ئويىدىن قايتىپ چىققان يىللىقچى قادىرنى بىلمىسەنغۇ.....هە، شۇ. قادىر هازىر ئويسىز. تاغلىرىنىڭ تار ئويىدە قىسىلىپ قالىدى. قولىغا تەككەن كۆرەش مۇسىنى قويىدىغان يېرىمۇ يوق. قادىرنىڭ جېگىرى بار يېگىت ئىكەنلىگىنى بىلمىسەن، قادىر بىرەر ئوي - پويىنى غەلىۋالغىچە، سەن بىلەن بىللە تۇرسا قانداق، يا مۇشۇ پات - ئارىدا تۇي - توكۇن قىلىدىغان ئويۇڭ بارمۇ؟.....

— ياقەي، نېمە دېگىنىڭ! — دېدى شەرمەمەت كۈلۈپ، — تاس - تاماس قاپتىمەن، ئالۋاستىنى پەرى چاغلاپ، جىننىڭ قولىدىكى قوچاقتا ئايلانغىلى، — شەرمەمەت شۇنىڭدىن كېيىن ئالماسنىڭ قولىنى تۇتۇپ، خوشاللىق بىلەن ئېيتتى، — سەن ئالماس، هازىر هەممىمىزنىڭ بېشى بولىسىڭمۇ، كۆڭلۈڭ بەك بەلەن. قادىرنىڭ ئىشى توغرىسىدا سەن كېيىن قاپسەن. قادىرنىڭ مېنىڭ ئۈيۈمۈنى ئېچىش يولىدا قانداق جانكويەرلىك قىلغانلىغىنى سەن بىلمەيسەن. كۆڭلۈمنى داۋالغۇتۇۋەتكەنمۇ ئاشۇ، بېشىمنى قولتۇغۇمغا قىسىپ قويۇپ، قۇربان ئاقساقال، هىلىقى خۇمپەر باندىت بەلەن ئېلىشىشقا تۇرتكە بولغانمۇ ئاشۇ قادىر. ئۇنىڭ ياخشىلىغىنى قانداقمۇ ئۇنتاي؟ ئۇ مېنى قۇتقازغان تۇرسا!.....ئۇچ كۈن بولىدى، بىز ئاكا - ئۇكا بولۇشتۇق، قادىرنى مەن ئۇزۇم بۇ ئويگە كوچۇرۇپ ئېپكەلدىم، بىللە ئوتەيلى دېدىم. بۇگۈن ئەتىگەن ئۇ، ماڭا تەككەن ئات بىلەن ئوزىگە تەككەن كالىنى ئېلىپ تاققا چىقىپ كەتتى، يايلاقتا تۇرسۇن، ئوت - خەس كوپەيگەندە ئېپ -

كېلىۋالسىز دېدى، جۇما قىرغىزغا تاپشۇرماقچى.....

ئالماس شىرمەمەتتىن قانائەت ھاسىل قىلىپ ئويدىن چىقىپ قاندا، ئەل - جاھان جىمجىتلىقان بولۇپ، "خۇدالىق مەدرىسى" يېنىدىكى پەشتاقلىق مېچىتتىن بەزى مويسېپىتلار خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ قايتىپ چىقىۋاتقان ئىكەن.

ئالماس نامازخانلاردىن ئايرىلىپ، ئوز ئويى تەرەپكە جىمجىت كېتىۋاتقان ھسامدىن دامۇللا بىلەن ھاجى ئىشانغا غەل - پال قاراپ قويدى - دە، مويسېپىتلار بىلەن پاراڭلىشىپ ئوزىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئىمام خاتىپنى كورۇپ توختىدى.

ئىمام خاتىپ بۇ بىر نەچچە ئايدىن بۇيان ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىرلىك سەپ بولۇمى تەشكىل قىلغان ئېكسكۇرسىيە ئومىگىنىڭ تەركىۋىدە ھەر قايسى رايون، يېزىلاردىكى ئىجارە ھەقنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەركىتىنى كوروپ - ئايلىنىپ كەلگەن، ھەر ساھەدىكى دىنىي زاتلارنىڭ سوھبەت يىغىنلىرىدا پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، كوپچىلىكنىڭ ھمايىسىگە ئىگە بولغان ئىدى.

— ئەسسلامۇئەلەيكۇم، كومىسار، — دېدى ئىمام خاتىپ ئالماس بىلەن كورۇشۇپ تۇرۇپ، — بايا ئوزلىرىنى قەشقەرگە بارىدىكەن، دەپ ئاڭلىدۇق، يول بولسۇن، راستمۇ؟.....

— شۇنداق، — دېدى ئالماس ئىمام خاتىپ بىلەن بىللە مېڭىپ، — كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ پاختەكلى يېزىسىدا جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە يەر ئىسلاھاتىنىڭ سىنىغى ئېلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتىنىڭ غەلبىسىنى تەبرىكلەش تويىدا پاختەكلى دېخانلە-

ری ئوز خوشاللىغىنى ئىزهار قىلىپ، رەئىس ماۋزېدۇڭغا خەت① يازغان. رەئىس ماۋزېدۇڭ ئوز قولى بىلەن جاۋاپ خەت يېزىپ، قەد كوتەرگەن ئۇيغۇر دېخانلىرىنى تەبرىكلىگەن، ئىقتىسات، مەدەنىيەتتە قەد كوتىرىشنى ئۇمىت قىلغان. بۇ، قانداق كاتتا ئىش. ھەممىمىز ئۇچۇن راسا ئىلهام. مەن ئاشۇ سىناقنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۇگىنىپ كېلىشكە باردىغان بولدۇم.....

— ئىنشائاللا، راست خاسيەتلىك ئىش ئىكەن،— دېدى ئۇ. مام خاتىپ، — پارتىيىنىڭ يولى — ھەق يول، جەمئىي ئەقلغا سىغىدىغان ئىشلار، پۇقرا بىلەن بىر نىيەتتە بولغان ھوكۇمەت چىنارداك قەد كوتىرىپ تۇرالايدىغان ھوكۇمەت بولىدۇ. دېخاندا ئوزىنىڭ يېرى بولماسلىق — جېنى بولمىغان بىلەن تەڭ. مەن بىرنەچچە رايونىنى ئارىلاپ كورۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. ھەممە يەردە دېخانلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلەرنى بولۇپ بېرىش توغرىسىدىكى قەتئى تەلەپلىرىنى ئاڭلىدىم، بىز دېنىي ساھەدىكىلەرمۇ بۇ سىياسەتنى ھمايە قىلىمىز.....

ئالماس بىلەن ئىمام خاتىپ ئاشۇ تەرىقىدە سوزلىشىپ مېڭىپ، ئىمام خاتىپنىڭ ئويىنىڭ روبىرىغا كەلگەندە ئايرىلىشتى.

ئالماس ئوز ئويىنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلگەندە، قوسىغىنىڭ تاراقلاۋاتقانلىغىنى، ئاشقازان تۇگمىنىنىڭ قۇرۇق ئايلىنىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلدى، تېخى كەچلىك غىزاسىنى يىمىگەنلىگىنى

---

① رەئىس ماۋزېدۇڭغا يېزىلغان خەت — شائىر تېيىپجان ئېلىيوپ نىڭ ئۇزۇن شېئىرى بولۇپ، 1952 - يىلى 2 - ئاينىڭ 23 - كۇنى يەر ئىسلاھاتىنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەش يىغىندا پاختەكلى دېخانلىرىدىن 650 كىشى ئىمزا قويۇپ، بۇ شېئىرنى ئوز خېتى سۇپىتىدە رەئىس ماۋزېدۇڭغا ئەۋەتكەن.

ئەسلىدى. ئىشىك ئالدىدىكى ئېرىقتا قولىنى يۇيۇپ، هويلىغا كىرىپ كەلدى.

قەغەز پەنجىرىلىك ئويدىن چىراق يورۇغى چۈشۈپ تۇراتتى. ئوي ئىچىدىن ساربخان ئاننىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، ئۇنى يوختاخۇن تەستىقلاپ ئولتۇراتتى:

— ئېيتقىنىڭلار دۇرۇس، كوكۇلنى يېرىم قىلىدىغان ئىش يوق. ئازاتلىقتىن كېيىنكى هەر بىر كۈنىمىز سىلى بىلەن بىزگە توي بولدى. مۇراد ـ مەقسەتنىڭ هەل بولغىنى دېگەن شۇ. بايىرزاخۇن بىلەن پۇتۇشتۇق. لەيلىگۈل ئوقۇشقا بېرىۋەرسۇن، باللارنىڭ ئارزۇسى بويىچە، يەر ئىسلاهاتىنىڭ غەلبە تويى كۈنى ئالماس بىلەن لەيلىگۈلنىڭمۇ توي كۈنى بولسۇن، دېيىشتۇق.....

— جاپاروپ هەممىنى ئېيتتى، كوكۇلۇم تىنجىپ خاتىرجەم بولدۇم، مەن يەنىلا كالتە پەم ئىكەنمەن، توخۇ داڭگال چۈشەيدۇ، ئوشكە جاڭگال دېگەندەك، ئېس ـ يادىم نەۋرە كورسەم، بېقىپ چوڭ قىلىپ بەرسەم، دېگەن بىلەن بەنت بولۇپ قاپتۇ. ئەل بەختى — باللارنىڭ بەختى، توي شاتلىغى ئەمەسمۇ..... خۇدايىم هەر ئىككىسىنىڭ ئومرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، يامان كوزدىن ساقلىسۇن.....

ئالماس ئانىسىنىڭ كوكۇل توختىتىپ خاتىرجەم بولغانلىغنى ئاڭلاپ، خوشاللىق بىلەن ئىشكنى ئېچىپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى.....

3. يېپ ـ يېڭى، گۈزەل دۇنيا ئۈچۈن.....

ئېخ.....قەشقەر، گۈزەل، مېهماندوست، خۇش چىراي شەهەر، مېهرى ئاپتاپ سۇيۇملۇك ئانا ماكان!.....

تاك ئاتتى، ئېپكەلدى هورلۇك پاهارى.
يۇزۇڭگە قىزىللىق، لەۋىڭگە كۈلكە.
سەن بولدۇڭ بەختىڭ ھەقىقى يارى،
ياشاردىڭ، ئايلاندىڭ بىر گۈزەل گۈلگە.....

ئالماس قەشقەرنىڭ ئۇزاق ئىسلىم - مەرىپەتلىك تارىخى توغرىسىدا، ئۇنىڭ زىمىنىدا چېچەكلەپ مۇھە بەرگەن نادىر ۋە-كىللىرى مەخمۇت قەشقىرى①، يۈسۈپ خاس ھاجىپتىن تاكى خىر-قىتى، نىزارى ۋە غېرىبىغىچە بولغان نەچچە ئونىلىغان جاھانغا مەشھۇر ئالىم - شائىرلىرى توغرىسىدا ئاسىم ئەپەندىدىن كوپ قېتىم ئاڭلىغان ئىدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن قەشقەرگە چوڭقۇر قىزى-قىش بىلەن تەلپۈنەتتى. لېكىن ئۇ، ئازاتلىقىنىڭ ھارپىسىدا مەخسۇت بەگنىڭ توگە كارۋىنىغا ھەمراھ بولۇپ قەشقەرگە تۇنجى قېتىم كەلگىنىدە، دەھشەتلىك تېررورلۇق قاپلىغان بۇ شەھەرنىڭ ئوچمەس غەزەپكە ھامى سۇلغۇن چىرايىنى كورۇپ، كوڭلى غەش بولغان ئىدى.....

بۇگۈن ئۇ رەڭدار گىلەمدەك چاقناپ، توز قانىتىدەك ياسا-غان ئازات قەشقەرنىڭ ئازادە رەستىلىرىدە سەيلە قىلىپ كېتىۋې-

① مەخمۇت قەشقىرى — 11 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئوتكەن ئۇلۇغ ئۇيغۇر ئالىمى، تىلشۇناس، «دىۋان لۇغاتت — تۈرك»نىڭ ئاپتورى.
يۈسۈپ خاس ھاجىپ — مەخمۇت قەشقىرىنىڭ زامانداشى، ئۇلۇغ ئۇيغۇر شائىرى، تىلشۇناس، 13 مىڭ مىسرالىق داستان «قوتاتقۇ بىلىگ» نىڭ ئاپتورى.
خىرقىتى، نىزارى، غېرىبى — 17 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە قەشقەر شەھىرىدە ئوتكەن مەشھۇر ئۇيغۇر شائىر-لىرى. — ئاپتوردىن.

تىپ، بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرىكى ئاشۇ ئېغىر خاتىرىلىك كۈنلەرنى لەيلىگۈلگە سۆزلەپ بەردى.....

لەيلىگۈل تىم - تاس ۋە ھەسرەتلىك ئېغىر خىياللار بىلەن ئاستا كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنى ئالماسنىڭ ھىكايىسىدىن تۇرۇپ قاراڭغۇلاشقاندەك، تۇرۇپ، نۇرلانغاندەك بولاتتى. كۆز ئالدىدا ۋەھىمىلىك، سۇرلۇك قاراڭغۇ كېچە..... يالاڭاچلانغان نەيزە - قىلىچ، بەتلەنگەن مىلتىق - تاپانچا.....قوراللىق بۇلاڭ - تالاڭ.....نامايەن بولاتتى.....تۇرۇپ زۇلمەتلىك كېچىنىڭ كۆكسىنى يېرىپ ئوتكەن سەلتەنەتلىك چاقماق شۇلىسىدەك، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىردىنلا قەھرىمان سەپداش دۇڭ داشى، قەيسەر ئىنقىلاپچى ئابدىقادىر، پەم - پاراسەتلىك، زېرەك مۇئەللىمە رىزۋان، باتۇر ئىشچى يىگىت قۇربانلارنىڭ يارقىن ئوبرازلىرى جىلۋىلەنىپ پەيدا بولاتتى.....

ئۇلار ئىككى تەرەپنى ئەينەكلىك دۇكانلار، ھەر خىل گەزلىمە رەخت ساتىدىغان ماگىزىنلار بىلەن تولغان چوڭ رەستىدىن ئوتۇپ، ھېيتكا مەيدانىنىڭ ئۇستىدىن چىقتى.

شۇ يەرگە كەلگەندە، ئالماسنىڭ ھىكايىسى ئاياقلاشتى.

ئالماسنىڭ نەزىرىدە ئازاتلىقتىن كېيىنكى ھېيتكا ناھايىتى تېز ئۆزگىرىپ كەتكەن، ھەممە نەرسى يېڭى - يېڭى تۇس ئالغان، ھەممە يېرىنى بىر خىل شادىيانە قىزغىنلىق قاپلىغاندەك ئىدى. بۇ نەرسە خۇسۇسەن، كىشىلەرنىڭ سالام - سائەتلىرىدە، كۆلكە - چاخچاقلىرىدا، ئۆزئارا ئىززەت - ھۆرمەت بىلدۈرۈشلىرىدە ئالاھىدە ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

لەيلىگۈل ئۆزىنىڭ نەزىرىدە ھېيتكانى رەڭمۇ - رەڭ گۈل - چېچەكلەردىن تۈزۈلگەن ھەشەمەتلىك گۈلدەستىگە ئوخشاتقۇ -

سی کەلدی، سەۋەپ، بۇ يەردە ھەر خىل ئىش - ئوقەت، كەسىپ - تىجارەت ياكى سەيلە - تاماشا بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرگەن ئون مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ باشلىرىدىكى رەڭمۇ - رەڭ دوپپىلارغا بىر چەتتە تۇرۇپ قارىغاندا، ئۇ ھەقىقەتەنمۇ پۈتۈن شەھەرنى قاپلىغان، ئۈزلۈكسىز دولقۇنلىنىپ تۇرغان رەڭدار گۈلدەستىگە ئوخشايتتى.

ئەمما، لەيلىگۈل بۇ تەسىراتنى ئالماسقا ئېيتمىدى. ئۇنىڭ كوڭلىنى يەنىلا ئالماسنىڭ ھېكايىسىدىكى بايقى شەخسلەر ئۈزىگە جەلپ قىلىۋالغان ئىدى.

— ئالماس، — دىدى لەيلىگۈل ئويچانلىق بىلەن ئالماسقا بۇرۇلۇپ قاراپ، — سىز بايقى كىشىلەرنى، ئابدىقادىر ئەپەندىم، رىزۋان خانىم، ئىشچى قۇربانلارنى بۇ قېتىم كۆردىڭىزمۇ؟.....

— نېمە دېگىنىڭىز، ئەلۋەتتە، — دىدى ئالماس خوشاللىق بىلەن، — مېنىڭ بۇ قېتىم قەشقەرگە كېلىشكە ئالدىرىشىمدىكى سەۋەپنىڭ بىرى ئاشۇ ئەمەسمۇ. رىزۋانىنىمۇ، قۇربانىنىمۇ، ھەتتا زۇمۇرەت قىزنىمۇ كۆردۈم. لېكىن، ئابدىقادىر ئەپەندىم يوقكەن، ئۇرۇمچىدە مەجلىستە ئىكەن.....

— مېنىڭ ئۇلارنى بەكمۇ كۆرگۈم بار، كورۇشسەك بولار - مۇ؟ — دىدى لەيلىگۈل نىمىدىندۇر سەل ئەيمەنگەندەك بولۇپ.

— نىمىشقا بولمايدىكەن، ئەلۋەتتە بولىدۇ، — دىدى ئالماس، — مەن بۇگۈن سىزنى دەل شۇنىڭ ئۈچۈن ئېلىپ چىقتىم. تۇنۇشۇۋېلىڭ، ئۇلار ئاجايىپ ئادەملەر، رىزۋاننىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ئۈزلىرىنى يېپ - يېڭى، گۈزەل دۇنيا قۇرۇش ئۈچۈن بېغىشلىغان جەڭچىلەر. ئاۋال قۇربانىنى تاپايلى.....ئۇ ھازىر شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى. سىزنى كورسە بەكمۇ خوشال بولىدۇ. يۇرۇڭ

كەتتۇق.....

ئۇلار ئادەم قاينىغان ھېيتكا مەيدانىنى كېسىپ ئوتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ۋەلسىپىتلىك، پىيادە ئادەملەر؛ چەمەن دوپپا، ئاق كوينەك، كوك شىم كىيگەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، بېشىغا سەللە ئوراپ، ئۇستىگە قىزىل، يېشىل، كوك تون كىيگەن مويىسپىتلار؛ كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن ئوقۇتقۇچى - خىزمەتچىلەر، يۇزىنى تور رومال بىلەن ياپقان ئاياللار ئۇياقتىن - بۇياققا ئوتۇپ تۇراتتى. مەيدانىڭ توت تەرىپىدىن يازلىق مۇۋە - چۈۋە، قوغۇن-تاۋۇز، ئەدىرەك - مەنپەسە، گۈشگىردە - كاۋاپ، ماروژنا - دوغاپ..... سېتىۋاتقان ئوقەتچىلەرنىڭ ئوتكۇنچىلەرنى ئوز مېلىغا ئېغىز تېگىپ بېقىشقا چىللاپ، ھەۋەس بىلەن تۇۋلاشقان ياڭزىمۇ - ياڭزا ئاۋاز - لىرى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئالماس بىلەن لەيلىگۈل ھېيتكانى كېسىپ ئوتكەندىن كېيىن ئۇدۇل كەتكەن بىر چوڭ رەستىگە بۇرۇلدى. ئالماس ماڭغاچ، ئوزىنىڭ قەشقەردە بولغان كۈنلىرى ۋە پاختەكلى تەسە-راتلىرىنى سوزلەپ بەردى.....

ئالماس قەشقەرگە لەيلىگۈلدىن بىر ھەپتە ئىلگىرى كەلگەن ئىدى. ئۇلار شۇ كۈنلا ئېكسكۇرسىيە ئومگىنىڭ باشلىغى، بۇ-نىڭدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىدىن ناھىيىنىڭ ھاكىملىغىغا تەيىنلەنگەن ئابلىكىمنىڭ باشچىلىغىدا پاختەكلى يېزىسىغا چىققان. بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ، بۇ يېزىنىڭ يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى جۇش ئۇرۇپ تۇرغان يېڭى قىياپىتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ ئۇگەنگەن. ئاندىن جەنۇ-بىي شىنجاڭ رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى چاقىرغان 3 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىغا قاتنىشىپ، پاختەكلىدىكى يەر ئىسلاھاتى سىنە-

غىنىڭ تىپىك تەجرىبىسىنى ئاڭلىغان.....

ئالماسنىڭ خۇلاسىلىشىچە، يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى پاختەكلى دېخانلىرى پۈتۈنلەي باشقىچە، خىسلەتلىك يېڭى دېخانلار ئىدى. فېودالىق يەر ئىگىلىك ھوقۇقىنى يىمىرىپ تاشلاش — پاختەكلى دېخانلىرىغا مىلىسىز ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىغى بەخش ئېتىپلا قالماستىن بەلكى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئوز ئوزىگە بولغان خوجايىنلىق غۇرۇرى، ئىقتىسادىي جەھەتتە روناق تېپىپ قەد كوتىرىشكە بولغان كۈچلۈك ئىرادە، پەن-مەدەنىيەتكە بولغان غايەت زور قىزغىن ئىنتىلىشىنىمۇ بەخش ئەتكەن ئىدى. بۇ نەرسە ئالماس زىيارەت قىلغان، قەد كوتەرگەن دېخانلارنىڭ ئائىلىلىرىدىكى قىزغىن مۇئامىلىدە، خوشال پاراڭلىرىدا، ئوزلىرى توقىغان چوڭقۇر مەنىلىك ناخشا-قوشاقلىرىدا ۋە بەس-بەستە تۇز-گەن ئۇزۇن-قىسقا مۇددەتلىك ئالغا بېسىپ، تېز قەد كوتىرىش پىلانلىرىدا روشەن ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.....

— پاختەكلى دېخانلىرىنىڭ بۇگۈنى زەرەپشان دېخانلىرى ئۈچۈن ئەتىكىلا ئىش، — دېدى ئالماس پاختەكلى تەسىر-راتلىرىنى خۇلاسىلەپ تۇرۇپ، — پاختەكلى دېخانلىرىنىڭ روھىي قىياپىتىدە يۇز بەرگەن چوڭ ئوزگىرىش بىزنىڭ يېپىپ-يېڭى، گۈزەل دۇنيا قۇرۇش يولىدىكى ئارزۇيىمىزنىڭ تۇنجى ئەينىگى. مەن سىزنى بېيجىڭغا ئۇزاتقاندىن كېيىنلا دەرھال قايتىشنى، قېرىنداشلارغا ھەممىنى سوزلەپ بېرىشنى، ناھىيىلىك پارتكومغا بىزنىڭ ناھىيىدە دەسلەپ قىلىپ زەرەپشاندا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىشقا تەكلىپ بېرىشنى ئويلاۋاتىمەن.....

لەيلىگۈل ئالماسنىڭ تەكلىپ بەرمەكچى بولغانلىغىنى ئاڭلاپ چىن كوڭلىدىن خوشال بولدى، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش-زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ناھىيە بويىچە

تۇنجى قېتىم بىزنىڭ رايوندا ئېلىپ بېرىلدى، يەر ئىسلاھاتىنىڭ مۇ بىز ئالدى بىلەن باشلىشىمىز كېرەك، دەپ، ئالماسنىڭ تەكلىۋىگە قوشۇلىدىغانلىغىنى بىلدۈردى.

ئۇلار شۇ تەرىقىدە سوزلىشىپ، شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىردى. ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ بىناسى پارتكوم بىناسىنىڭ سول تەرىپىدە قويۇق تېرەكلىك ئىچىدە ئىدى. ئۇلار شۇ تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتىۋاتقاندا، پارتىيە كومىتېتىنىڭ بىناسى تەرەپتىن ئۇششۇمتۇت ياسىن شائىرەي چىقىپ كەلدى.

ياسىن شائىرەينىڭ بېشىدا يېشىل مەشۇتتىن گۈل چېكىلگەن قىزىل مانفۇ دوپپا، ئۇستىدە ئاق چوچۇنچىدىن تېكىلگەن شىم - توجۇركا، پۇتىدا پاقىراپ تۇرغان خۇرۇم بەتىنكە بار ئىدى. ئالماس ئۇنى 1949 - يىلى 8 - ئايلاردا مەخسۇت بەگنىڭ تومۇر دەرۋازىسى ئالدىدىكى ئوچۇق سەيىنادا — "سارغايدى" ئالدىدا ئاخىرقى قېتىم كورگىنىدىن بۇيان ئۇچراتمىغانلىغىنى ئەسلىدى.

ياسىن شائىرەي ئالماسنى كورۇپ، بارماقلىرىنى بىر بىرىگە كىرىشتۇرۇپ، قوللىرىنى ئۇۋۇلىغان ھالدا ئالدىراپ، ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى.

— سالام، ئالماس شۇجى، سالام، خانىم، — ياسىن شائىرەي ئالماس بىلەن قىزغىن كورۇشۇپ، لەيلىگۈلنى تونىمىغانلىقتىن قەشقەر ئادىتى بويىچە ئۇنى "خانىم" دەپ ئاتىدى، — مۇبارەك بولسۇن.....مانا يەنە دىدار كورۇشتۇق.....

ئالماس ياسىن شائىرەينىڭ ئازاتلىقتىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى ھىمايە قىلىپ، بىرلىك سەپكە قېتىلغانلىغىنى، شەھەرلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىگە مۇدىر

بولغانلىغىنى ئاڭلىغان ئىدى. شۇڭا ئۇ، گەرچە، ياسىن شاڭخەينى كورۇپلا، ۋۇجۇدىدىن بىر خىل نارازىلىق، ئوچمەنلىك تېشىغا تەپكەن بولسىمۇ، لېكىن، ئوزىنى باسقان هالدا بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ، لەيلىگۇلنى تونۇشتۇردى.

— شۇنداقمۇ، بۇ كىچىك قىز ئىدى، بايىز خالۋاپىنىڭ قىزى، — دىدى ياسىن شاڭخەي ۋە بىر خىل ئەپۇ سوراش ئاهاڭى بىلەن مۇنداق دىدى، — پارتىيىنىڭ توغرا سىياستىنىڭ بەرـكاتى بىلەن يەنە كۇنۇم ئوتۇۋاتىدۇ. خەلق هوكۇمتى ئۇرۇمچەـگە هەر مىللەت، هەر ساهە ۋەكىللىرىنىڭ كونفىرىنسىيىسىگە ئەۋەتتى. ئىچكى ئولكىلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇردى، باش مىنىستىر جۇئېنلەي جاناپلىرىنىمۇ كوردۇم. ۋەكىللەر ئوسگى بىلەن بىللە چاۋشيەنگە بېرىپ، پىدائى قىسملىرىمىزدىن هال سوراشقا ئىشـتىراك قىلدىم.....هەممىسى ماڭا تەربىيە، يول بولدى.....لېكىن، يۇرتداشلار ئالدىدا خىجىلمەن، يۇز كېلەلمەيمەن. تىجارەتچى ئادەم پۇلنىڭ كويىدا، بىرنى ئىككى قىلىشنىڭ يولىدا پىقراپتەـمىز، يۇرتداشلارنى قىيناپ قويغان، تەڭلىككە سالغان، يار ـ يولەكـتە بولالمىغان يەرلىرىم بار.....خىجىلمەن.....كونا جەمىيەت شۇنـداق ئىدى ۋە مەنمۇ.....ئىنسىم مەخسۇت بەگ بەغرەز، تەلۇرەك ئىدى ۋە ئۇمۇ.....

ياسىن شاڭخەي شۇ گەپنى ئېيتىپ، بىر ئاز ئەيمەنگەن هالدا ئالماسقا قارىدى. ئالماس تەمكىنلىك بىلەن مۇنداق دىدى:

— ئوتمۇش — تارىخ، كىشى ئوزىنىڭ يولىنى بەلگىلۇېلىشى تەس. پارتىيە سىياستىنىڭ چىقىش نۇقتىسى — ئالدىنقا قاراش. پارتىيىگە ئەگىشىش — ئەڭ توغرا يول، ئىستىقبال. يۇرتداشلار بۇنى چۇشىنىدۇ.....

— ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە، — دېدى ياسىن شائىخەي ۋە قوللىرىنى ئۇۋۇلىغان ھالدا ئالماس بىلەن لەيلىگۈلگە تەكەللۇپ قىلىپ، — بىزنىڭ ئويگە بارىلى. بىر پىيالە چاي قۇيايلى، خۇرسەن بولەن.

ئالماس رەھمەت ئېيتتى.

ئالماس بىلەن لەيلىگۈل ئىتتىپاق كومىتېتى سېكىرتارىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلگەندە ئىش ئۈستىلى ئالدىدا بېشىغا ئىشچى كەپكىسى، ئۇستىگە توت يانچۇقلۇق كوك چاپان كىيگەن قۇربان يالغۇز ئولتۇرغان ئىكەن.

قۇربان ئالماسنى كورۈپ، خوشاللىق بىلەن ئىتتىنىڭ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن ئالماسنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ:

— ئالماس بىلەمسەن، تۇنۇگۈن ئابدىقادىر بۇجاڭ ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كەلدى. سەن توغرىلىق ئاڭلاپ، ناھايىتى خوشال بولدى. ئەگەر بۇگۈن سەن كەلمىگەن بولساڭ، مەن ئۆزۈم نەدىن بولسىمۇ سېنى ئىزلەپ تاپاتتىم، — دېدى.

ئالماس قۇربان بىلەن بىر-ئىككى ئېغىز شىرىن-تاتلىق چاخچاقلىشىۋالغاندىن كېيىن، قۇربانغا كوزى بىلەن ئىما قىلىپ لەيلىگۈلنى كورسەتتى.

— قۇربان، قارىغىنا، بۇ قىزنى تونۇمسەن؟

قۇربان ھورمەت نەزىرى بىلەن لەيلىگۈلگە سەپسالدى. لەيلىگۈلنىڭ بېشىدا چىمەن دوپپا، بوينىدا ھاۋا رەڭ شايە ياغلىق، ئۇستىدە ئەتلەس كويىنەك، پۇتىدا قىزىل خۇرۇمدىن تىكىلگەن پاشنىلىق توپلى بار ئىدى. قالىغاچ قانىتىدەك قويۇق قوشۇما قاش، لومۇلدەپ تۇرغان ئوتلۇق قارا كوز،

قىپ - قىزىل يۇزلۈك بۇ قىزنى قۇربان ھەپتاچان كورمىگەن ئىدى.
قۇربان قىزنىڭ قولىدىكى بىلەيزۈككە، قۇلىغىدىكى زىرىگە قاراپ، بەشىنى چايقىدى.

— تونۇشۇڭلار، بۇ لەيلىگۈل، — دىدى ئالماس ۋە لەيلىگۈل توغرىسىدا قىسقىچە ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن، — لەيلىگۈل ئەتە بېيجىڭغا، مەن زەرەپشانغا ماڭماقچى، گەپ شۇ، — دىدى كۈلۈپ.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دىدى قۇربان لەيلىگۈلنى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئاندىن ئالماسقا قاراپ ئېيتتى، — كوردۇڭمۇ، مانا ئەمدى لەيلىگۈل ساڭا قارىغاندا بىزگە يېقىنراق بولۇپ چىقتى. ھەممىز ئىتتىپاق كومىتېتنىڭ خىزمەتچىلىرى ئىكەنمىز، بىزدىنمۇ ئىتتىپاق مەكتۇبىگە بارىدىغان بىر ئىشچى قىز بار، مەن ئۇنى بۇگۈنلا لەيلىگۈلگە تونۇشتۇرۇپ قويىمەن.....

ئۇلار شۇ كۈنى كۈن ئېگىلگەن مەھەل بىلەن يەنە قايغام - تاشقىنلىق ھېيتكا مەيدانىنى توغرا كېسىپ ئوتۇپ، ئابدىقادىر بىلەن رىزۋاننىڭ ئويىگە قاراپ كېتىشتى.

يولدا بارغىچە، قۇربان جاراڭلاپ تۇرغان خوشال ئاۋازدا ئابدىقادىرنىڭ يەرلىك پارتكومنىڭ تەشكىلات بولۇمىدە، رىزۋاننىڭ شەھەرلىك پارتكومنىڭ تەشۋىقات بولۇمىدە مەسئۇل خىزمەتتە ئىشلەيدىغانلىغىنى؛ بۇ بىر - ئىككى يىلنىڭ تولىمۇ ئالدىراش ئوتكەنلىگىنى؛ ھەر ئىككىيلەننىڭ، قىزى زۇمۇرەتنى يېزىدىكى قېرىندىشىنىڭ ئويىگە ئاپىرىپ قويۇپ، ئۇدا ئىككى قارار خوشنا ناھىيىلەرگە بېرىپ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەركىتىگە قاتناشقانلىغىنى؛ ئابدىقادىرنىڭ كونا شەھەر ناھىيىسىدىكى بىر يېزىدا غالجىرلاشقان بىر

ئەكسىيەتچى پومىششىكنىڭ قوراللىق ھۇجۇمىغا ئۇچراپ ياردار بولغانلىغىنى، ساقايغاندىن كېيىن پاختەكلىدە يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترىدىنىڭ باشلىغى بولۇپ ئىشلىگەنلىگىنى ئېيتىپ بەردى.....

ئابدىقادىر بىلەن رىزۋاننىڭ ئويى يەنىلا ئاشۇ بۇرۇلۇپ، بۇرۇلۇپ بېرىپ توختايدىغان تار خالتا كېچىنىڭ ئىچىدىكى قەدىمقى ئوي ئىدى. ئازاتلىقتىن ئىلگىرى نېمە ئۈچۈندۇر بۇ ئوينىڭ سىرتى سۇس قىزىل گىل بىلەن بويالغان ئىدى. ھازىر ئۇ ھاك بىلەن ئاپپاق ئاقارتىلغان بولۇپ، ھويلا ئىچىدە نەچچە ئون چوڭ-كىچىك تەشتەكلەردە ئوستۇرۇلگەن ھەر خىل خۇش پۇراق گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىپ تۇراتتى، قىزىل، يېشىل ئېچىلىپ كەتكەن ھەشقىپىچەك گۈللىرى يىپ بىلەن پىشايۋانغا ياماشتۇرۇلغان. چوڭ ئىككى سوغىدىكى تال گۈلى كىشىگە گۈلزارلىق باغنى ئەسلىتەتتى. كۈنگەي تەرەپتىكى بۇلۇڭدا بۇ يىل تېكىلگەن ئىككى تۇپ ئەنجۇر بىلەن ئانارمۇ ئوبدانلا ئايىنىپ قالغان ئىدى.

ئويدە ئابدىقادىر بىلەن رىزۋان بار ئىكەن، بوي تارتىپ چوڭ بولۇپ قالغان زۇمۇرەت قىز ھويلىدا گۈللەرنىڭ ئارىسىدا كېپىنەك قوغلاپ يۈرەتتى.

قۇربان ئالماس بىلەن لەيلىگۈلنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، ئۇزاقتىن بۇيان ئايرىلىپ كەتكەن قېرىنداشلار قايتا دىدار كورۇشكەندەكىدەك قىزغىن بىر خۇشاللىق ئىچىدە ئابدىقادىر ئالماسنى باغرىغا باستى، رىزۋان لەيلىگۈلنى قۇچاغلىدى ۋە ئۇزاقتىن بىر بېرىدىن ھال-ئەھۋال سورۇشۇپ، قوللىرىنى سىقىشىپ قويۇۋېتىشمىدى.

ئابدىقادىر ئالماس بىلەن لەيلىگۈلنى مېھمانخانا ئويگە تەكلىپ قىلدى. ئوي ئانچىلا چوڭ بولمىسىمۇ، لېكىن، پاكىز-تازا، ھەممە نەرسە سەرەمجان ۋە كوزگە ئىسسىق ئىدى.....

رىزۋان ئالماس، قۇربان، لەيلىگۈللەرنىڭ قولىغا سۇ ئېلىپ، گىلەم ئۈستىگە داستىخان سېلىپ، گۈل چەككەن كاناپ داستىخان ئۈستىگە شىرمان نان، پېچىنە، قەن-گېزەك، ناۋات، ئەنجۇر مۇرابباسى ۋە گۈلقەنلەرنى تىزىپ بولغىچە، ئابدىقادىر ئالماس بىلەن ئوبدانلا تونۇشۇپ، قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

ئالماس سوھبەتنىڭ بېشىدىلا ئابدىقادىرنىڭ نەزەر دائىرىسى كەڭ، بىلىملىك، تۇرمۇش-ھايات تەجرىبىسىگە باي كىشى ئىكەنلىگىنى؛ ھەر بىر ئېغىز سوزنى چوڭقۇر ئويلىنىپ ئېيتىدىغانلىغىنى؛ ئۇنىڭ بايانلىرىدا تارىخ، ھازىرقى كۈرەش ۋە كەلگۈسى نىشان ئاجايىپ ئەپچىل بىرلەشتۈرۈلۈپ ئىپادە قىلىدىغانلىغىنى سەزدى ۋە ئۇنىڭغا سەمىمى ھۆرمەت بىلەن قاراپ قويدى.

— پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، رەئىس ماۋزېدۇڭ شىنجاڭ دىكى قاينام-تاشقىنلىق ئىجتىمائى كۈرەشكە ئالاھىدە كوڭۈل بولمەكتە، — دىدى ئابدىقادىر چايدىن كېيىن، سەل-پەل ئاق ئارىلىغان چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ قويۇپ، تۇت يانچۇقلۇق كوك چاپىننىڭ تۈگمىسىنى يېشۈېتىپ، — رەئىس ماۋزېدۇڭ: جۇڭگو ئىنقىلاۋىنىڭ غەلىبە قازانغانلىغى ئون مىڭ يىللۇق ئۇزۇن سەپەرنىڭ بىرىنچى قەدىمىنى باسقانلىق دەپ كورسەتتى. يېگىرمە نەچچە يىللىق چوڭ ئىنقىلاپ بىرىنچى قەدەم ھىساپلانغان ئىكەن، دىمەك، ئالدىمىزدىكى يول ھەقىقەتەن ئۇزۇن، مۇشەققەتلىك، شۇنداقلا شەرەپلىك. كونا جەمىيەتتە يىلتىز تارتقان توسالغۇ كۈچلەرنى، چىرىندى ئەخلەت-چاۋالارنى سۈپۈرۈپ تاشلاش

ئاسان ئەمەس. ئىنقىلاپ جان تىكىپ كۈرەش قىلىدىغان مىللىغان، ئون مىللىغان كومۇنىزىمچى سىللى كادىرلارغا مۇھتاج. يەر ئىسلاھاتى يەنە بىر جەھەتتىن ئەنە شۇ ۋەزىپىنىمۇ ئادا قىلىدۇ. ئەنە شۇلارنى تەربىيىلەيدۇ.

— يەر ئىسلاھاتى، — دىدى ئابدىقادىر جۈمگو جەمىيىتى ئۈستىدە تەھلىل يۈرگۈزگەندىن كېيىن، — ئەسلىدە بۈرژۇئازىيىنىڭ ئىشى ئىدى. لېكىن، بىزنىڭ ئاجىز، قابىلىيەتسىز، گاداي بۈرژۇئازىيىمىز بۇ ئىشنىڭ ھەددىسىدىن چىقالمىدى. تارىخ بۇ ئىشنى پارتىيىمىزنىڭ ئۈستىگە يۈكلىدى. بىز بۇ ئىشنىڭ ھەددىسىدىن چىقالايمىزمۇ - يوق؟ ئەلۋەتتە چىقىمىز. بىرىنچىدىن ئۇزۇن سىناقتىن ئوتكەن پارتىيىنىڭ رەھبەرلىگى بار، ئىككىنچىدىن، دېخانلارنىڭ مىلىسىز تەلەپ، قىزغىنلىغى مەيدانغا كەلدى. بۇ، ھەل قىلغۇچى ئامىل. يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىنچۇ؟ مەن ئويلايمەن، بىزنىڭ ئالدىمىزغا تەبىي ھالدا تېخىمۇ مۇھىم بولغان يېپ - يېڭى، گۈزەل دۇنيا قۇرۇش ۋەزىپىسى قويۇلىدۇ. بۇ شۇنداق دېگەندىلىككى، نەچچە مىڭ يىل ھۆكۈم سۈرگەن قۇلۇق، فېئوداللىق جەمىيەت زىمىنىدىن بىرلا سەكرەپ، ئىنسانىيەتنىڭ پارلاق ئۇمىدى بولغان يېپ - يېڭى جەمىيەت — ئۇلۇغ سوتسىيالىزم بىناسى قەد كوتىرىدۇ.....فېئوداللىزم تۇزۇمىنى يىمىرىپ تاشلاشقا ئاتلىنىۋاتقان ھازىرقى پەيتتە، سوتسىيالىزم ئۇچۇن كۈرەش — بىزنىڭ قەلبىمىزدىكى ئەڭ گۈزەل، ئەڭ ئۇلۇغ غايە — مەقسەت بولۇشى كېرەك.....

داستىخان ئۈستىدىكى پاراڭ ئۇزاق داۋام قىلدى.

ئابدىقادىر ۋە رىزۋان بىلەن ئۇچرىشىش ئالماس بىلەن لەيلىگۈلدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى، ئۇلارنىڭ سوزلىرىنى يېقىم-

لىق، ئىلهام بەخش هىس قىلىشتى.

ئۇلار ئوروئنلىرىدىن قوزغالغاندا، كۇن خېلىلا كەچ كىرىپ قالغان ئىدى. ئالماس بىلەن لەيلىگۇل ئەتە يولغا چىقىدىغان بولغاچقا، بىر ئاز ئالدىراشتى. ئابدىقادىر ئالماسنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، مېھرىۋانلىق بىلەن:

— بۇ يىللار — بىزنىڭ يىللار، كۇرەشچان يىللار. كۇرەشچان يىللار قويىندا بىرلىكتە ئالغا باسايلى، يېڭى كۇرەش سەپىرىكىزگە ئۇتۇق - غەلبە تىلەيمەن، خەت يېزىشىپ تۇرايلى، — دىدى.

رىزۋان لەيلىگۇلنى قۇچاغلاپ ئۇزاتتى:

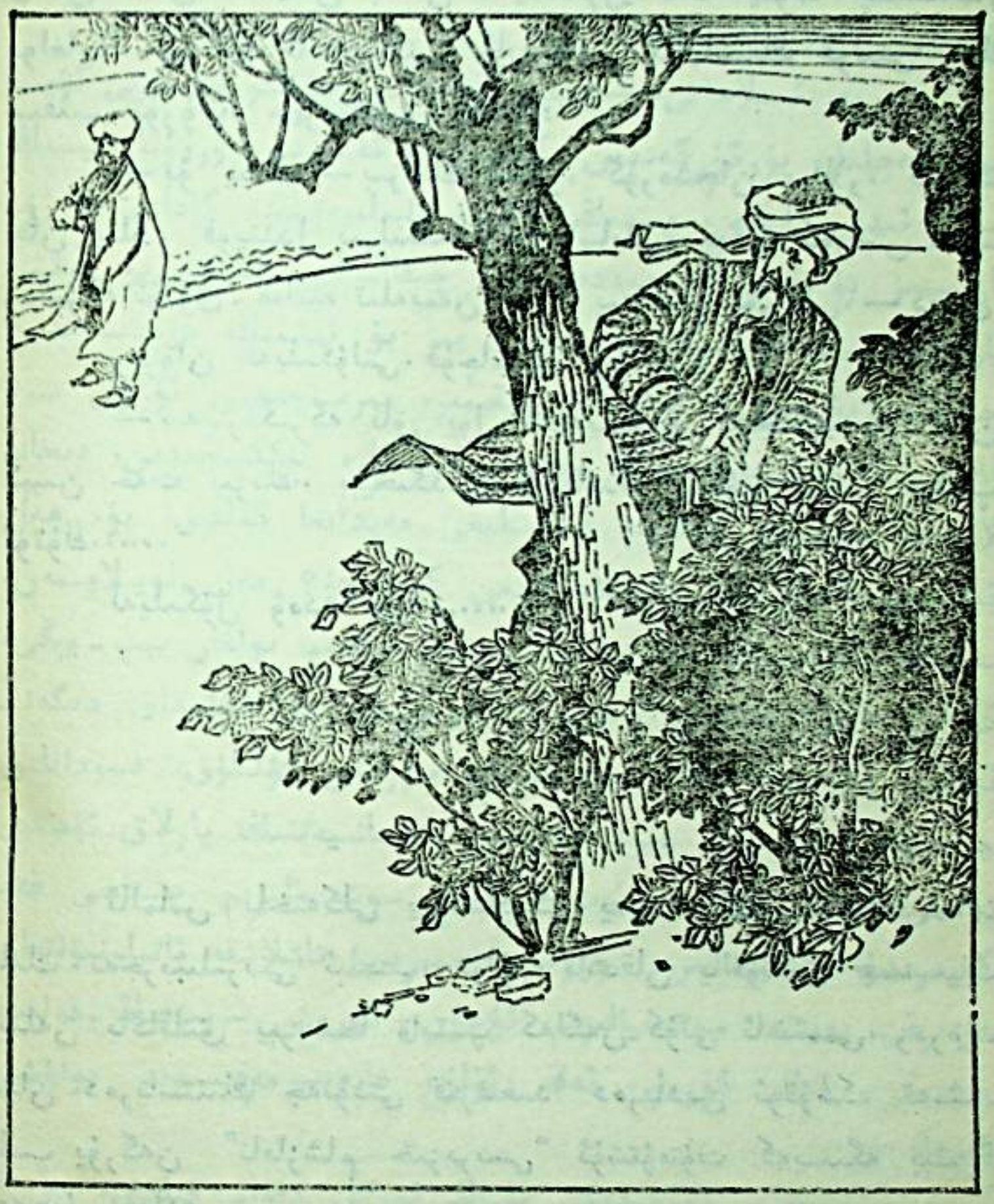
— سەپىرىكىزگە ئاق يول تىلەيمەن، بېيجىڭغا بارغاندىن كېيىن خەت يېزىڭ، بېيجىڭدىن قايتقاندا، چوقۇم بىزنى يوقلاپ ئوتۇڭ.....

لەيلىگۇل ۋەدە بەردى.....

× ×

ئالماس پاختەكلى يېزىسىدىكى يەر ئىسلاھاتىنىڭ قىممەتلىك تەجرىبىلىرىنى ئېلىپ، تولۇپ تاشقان يالقۇنلۇق ھېسسىيات بىلەن ياڭاقلىق يېزىسىغا قايتىپ كەلگەن كۇنى ئاخشىمى، زەرەپشان دەريا سىنىڭ جەنۇبىي قىرغىغىدا دەريادىن ئوتۇشكە تەمشىلىپ يۇرگەن "نامازشام خىزىرىسى" ئۇشتۇمتۇت كەينىگە يېنىشقا مەجبۇر بولدى.

ئالماسنىڭ قەشقەردىن قايتىپ كەلگەنلىك خەۋىنى يەتكۇزگەن ھاجى ئىشان "نامازشام خىزىرىسى" گە قاراپ، گاڭگىرىغان ھالدا:

— تەخسىر، ھىسامىدىن داموللام ئوزلىرىنى كورۇشكە تەقەززا. ھەزرىتىم: ئابدۇللا داموللام مەن بىلەن بىر قېتىم دىدار كورۇشكەي، دېۋىدى.....— دىدى.

— ياق، بولدى، دىلىم ئىجازەت بەرمىدى، خەيرىيەت، — دىدى "نامازشام خەزىرىسى" بىر خىل ئەنسىزلىك بىلەن، — ئالماس تاپىنىنىڭ ئاستىدىن بوران-چاپقۇن كوتىرىلىدىغان ئوت-قىلىچ. ئۇ قايتىپ كەلگەن ئىكەن، ئەمدى ياڭاقلىق يېزىسىغا بېرىش خەتەرگە تەۋەككۇل قىلغانلىق بولىدۇ. سىلى ھەزرەتكە ئېيتسىلا، ئىمانى كامىل بولسۇن. يامان بوران ئوتۇپ كەتتى، يەر ئىسلاھاتىمۇ بىر بوران، ئۇمۇ ئوتۇپ كېتىدۇ. كوممۇنىستلار نىمە قىلارکىن.....مەن بۇ بىرنەچچە ئايدىن بۇيان يېڭسار، مەكىت، قاغىلىق، خوتەنلەردە بولىدۇم، ئاشنالارمۇ خاتىرجەم ئەمەس. لېكىن، خوتەنده ئوز كىشىمىز ئابلىمىت داموللام پارا-سەت بىلەن قېلىچنىڭ تىغىنى سۇغۇرۇپ تاۋلىماقتا، تاللانغان ئىشەنچلىك مۇخلىسلىرى بار. بىز ھامان كومۇنىستلارنىڭ چاڭگىسىنى بوزماي قويمايمىز، مەن دۇئا قىلىمەن، ئاللا رەھمەت قىلسۇن، خوش.....

ئابدۇللا كوك كوز داموللا شۇ گەپنى ئېيتىپ، دەريانىڭ جەنۇبىدىكى قاراڭغۇ توغراقلىق ئىچىگە كۇشۇلىدىغان ئىلاندەك سورۇلۇپ كىرىپ كەتتى.....

1978 - يىل يەكەن

1980 - يىل ئۇرۇمچى